

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl / Year: 12 Sayı / Number: 33 Aralık / December 2019

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ / ADIYAMAN UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
(Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal)
ISSN: 1308–9196

Sahibi / Owner

Adiyaman Üniversitesi Rektörlüğü

Editör / Editor

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör Yardımcısı / Assistanst Editor

Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU- Adiyaman Üniversitesi İİBF-İktisat
Prof. Dr. Himmet HÜLÜR- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi
Doç. Dr. İbrahim YERLİKAYA -Adiyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Doç. Dr. Çiğdem SABBAĞ- Adiyaman Üniversitesi Turizm Fakültesi
Doç. Dr. Metin KOPAR- Adiyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi-Tarih
Doç. Dr. Ümit YETİŞ - Adiyaman Üniversitesi BESYO
Doç. Dr. Tayfun SERVİ - Adiyaman Üniversitesi İİBF-İktisat
Doç. Dr. Aykut DÜNDAR - Adiyaman Üniversitesi BESYO
Doç. Dr. Ali DUMAN - İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR - Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi- Sanat Tarihi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN - Adiyaman Üniversitesi İİBF- Sosyal Hizmet
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Çağlar KURTDAŞ - Adiyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi -Sosyoloji
Dr. Öğr. Üyesi Burak TELLİ - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi -Türk Dili ve Edebiyatı
Dr. Öğr. Üyesi Ayça AVCI - Adiyaman Üniversitesi Devlet Konservatuarı

Yıl: 12 Sayı: 33 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2019

Yazı İşleri /Managing

Arş. Gör. Dr. Tuba GÜN ÇINĞI

Arş. Gör. Rezzan ALAGÖZ

Arş. Gör. Tuğba GÜCENMEZ

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Arş. Gör. Dr. Berivan SALTUK

Arş Gör. Ümit DURUK

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Melek KÖSEOĞLU	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR	Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan YAZICI	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. M. Kemalettin ÇONKAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Nezahat GÜÇLÜ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN	İstanbul Gedik Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN	Başkent Üniversitesi

Yıl: 12 Sayı: 33 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2019

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ AŞAĞIDAKİ
VERİ TABANLARI TARAFINDAN İNDEKSLENMEKTEDİR.
ADİYAMAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS INDEXED IN

“ASOS (AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER), ACADEMICKEYS, AKADEMİK DİZİN,
ARASTIRMAX, DRJI, EBSCOHOST, İSAM,
NEWJOUR, OAJI, OCLC WORLD CAT, RESEARCH BİBLE, TÜRK EĞİTİM İNDEKSİ,
TR DİZİN ULAKBİM”

Adres / Adress

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-

ADİYAMAN

e-mail

adyusbd@gmail.com

Yıl: 12 Sayı: 33 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2019

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ Sosyal Bilimler alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme ve derlemelerin yayınlanacağı uluslararası, hakemli bilimsel elektronik bir dergidir.

- Dergi **Nisan, Ağustos ve Aralık** aylarında olmak üzere yılda üç defa **online** olarak yayınlanır.
- Dergide daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış çalışmalara yer verilir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlandığı belirtilmediği ya da belirlenemediği için yayınlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar) a aittir.
- Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak, dergi her kurumdan ve her ulustan bilim insanlarının çalışmalarına açık olup farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulu'nun onayı alınarak yayınlanabilir.
- Çalışmalar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.
- Yayın Kurulu'nun gerekli görmesi halinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar, hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır.
- Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.
- Çalışmaların yayınlanabilmesi için yazar(lar), Hakem ve Yayın Kurulu'nun görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar.
- Dergide yayınlanması için gönderilen çalışmalar yayınlansın ya da yayınlanmasın iade edilmez.

Yıl: 12 Sayı: 33 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2019

- Yayınlanmış yazıların yayın hakları **ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ'**ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.
- Hakemler, Yayın Kurulu'nun belirleyeceği makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.
- Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.
- İçindekiler bölümü, alan bazında gruplandırılmakta olup alan isimleri kendi içinde alfabetik olarak verilmektedir. Alan başlıkları altında çalışmalara yer verilirken ise yazarların isimleri esas alınarak yine alfabetik olarak sıralanmaktadır. Birden çok yazarlı çalışmalarda ise ilk yazarın ismi sıralamada esas alınmaktadır.
- Dergide yayınlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan yasal sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI / ARTICLE WRITING RULES

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
- **Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **12 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.
- **Yazar ad(lar)ı ve adresi:** Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilecek e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla **200** kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en çok **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan **1cm.** içten yazılmalıdır.
- **Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Calibri yazı karakteri ile **10 punto, 1.5 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2.5 cm.** boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**.
- Makale metninde paragraf başı **yapılmamalı**, paragraf araları **1 satır (12 nk)** boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar- Aralık-Sonra-12 nk*).
- Dipnotta yer alan bütün bilgiler **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır.
- **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Yıl: 12 Sayı: 33 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2019

- **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.
- **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
- **Alıntı ve Göndermeler:** Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır.
- Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf*).

Yıl: 12 Sayı: 33 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2019

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Arzu KIRMAN BİLGİN-Nesli KALA-Selcan SUNGUR ALHAN

*Eğitim Fakültesi ve Milli Eğitim Müdürlüğü Arasındaki İş Birliği Sürecinin
İncelenmesi*

Analysis of the Cooperation Process between Education Faculty and the Directorate of National Education
1-32

Bircan EYÜP- Betül DEMİREL YILDIRIM

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Kelime Öğrenme Stratejileri
Vocabulary Learning Strategies of the Students Learning Turkish as A Foreign Language

33-50

Dilek ÜNVEREN KAPANADZE

*Söylem Çözümlemesi Odaklı Metin İşleme Uygulamalarının Öğrencilerin Konuşma Becerilerine
Etkisi*

The Effect of Discourse Analysis-Based Textual Analysis Activities on Speaking Skills

51-104

Fatma YILMAZ-Agah SİNAN ÜNSAR

Öğretim Elemanlarının Etik Değerlerinin Belirlenmesine Yönelik Öğrenci Algısı
Ethical Value Perception of Teaching Elements

105-124

Özlem ÇAKIR-Filiz METE-Züleyha ERTAN KANTOS

Kişiselleştirilmiş Öğretimin 5n1k Tekniğinde Başarıya Etkisi
Successful Impacts of Personalization in 5w1h Technique

125-147

Yıl: 12 Sayı: 33 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2019

İnci DURSUN-Ümit ALNIAÇIK

Likert Ölçeklerinde Seçenek Etiketleme Kararları: Kullanılan Etiketler Ölçüm Sonuçlarını Etkiler Mi?

Labeling Decisions for Likert Scales: Does It Influence Measurement Results?

148-196

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Burak TELLİ

Dîvânü Lugâti't-Türk'teki Atasözlerinin Söz Dizimsel Özellikleri

The Syntactic Properties of Proverbs in Dîvânü Lugâti't-Türk

197-226

Özcan BAYRAK-Necla DAĞ

Distopyadan Milli Uyanış Mekânına Dönüşen Sodom ve Gomore'nin İstanbul'u

Sodom and Gomore's Istanbul, Which Became A Place of National Awakening from

Dystopia

227-245

Ulaş BİNGÖL

Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Otantik Olmanın Görünümleri

Being Authentic Appearance in Necip Fazıl Kısakürek's Poetry

246-268

Yıl: 12 Sayı: 33 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2019

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND

ADMINISTRATIVE SCIENCES

Bayram ŞAHİN-Hülya ERASLAN

Tüketicilerin Asimetrik Enformasyon ve Kurumsal İtibar Algısı: Seyahat Acentası

Müşterileri Üzerine Bir Araştırma

*Consumer Perception of Asymmetric Information and Corporate Reputation: A Study on
the Customers of Travel Agency*

269-301

Bora YENİHAN-Çağla Burcu ÜN

Sendika İçi Demokrasi Üzerine Bir Karşılaştırma: İşçi Sendikaları ve Kamu Görevlileri Sendikaları

A Comparison within Trade Union Democracy: Trade Unions and Public Servants Unions

302-333

Fadime DİLBER

Aile İçi İletişimde Sosyal Medya: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Öğrencileri Üzerine

Bir Araştırma

*Social Media in Domestic Communication: A Review on the Students of Karamanoglu Mehmetbey
University*

334-381

Fuat ŞANCI

Gürün Ulu Camii

Gürün Grand Mosque

382-410

Yıl: 12 Sayı: 33 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2019

Gökhan ULUDAĞ

İş Stresi ve Motivasyon İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması

A Field Study on the Relationship between Job Stress and Motivation

411-439

Kenan DEMİR

II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Devletinde Himaye Düşüncesi

II. The Concept of Conservation in the Ottoman Empire

440-475

Mehmet ALPARSLAN KÜÇÜK

Türkiye'nin Turistik Dini Mekânlarına Bir Örnek: "Süryani Dinî Merkezleri"

Turkey's Touristic Faith Places an Example: "Syrian Religious Centers"

476-520

Murat KARA

Kalite Yönetim Sistemi Belgesine Sahip Olma Durumunun İç Kontrol Sistemine Etkisi

The Effect of Quality Management System Certificate to Internal Control System

521-551

Muzaffer Çağlar KURTDAŞ

Postmodern Şiddet ve Sinema

Postmodern Violence and Cinema

552-589

Yıl: 12 Sayı: 33 Yayınlanma Tarihi: 29.12.2019

Nevzat SAĞLAM

XVII. Yüzyıl Ortalarında Kiği Sancağında İskân ve Toplum Yapısı

The Settlement and Social Structure in the Sub-Province of Kiği in the Mid-17th Century

590-631

Orhan YAZICI

Ahmed Şah Dürranî Döneminde Afgan Şahlığı'nın Hindistan Siyaseti

India Policy of Afghan Shahdom during the Period of Ahmed Shah Durrani

632-656

Ramazan KAMILOĞLU-Muhammed Hanefi EFE

Tamburî Cemil Beyin Hayatı, TRT Arşivindeki Saz Eserleri ve Kullandığı Makamlar

Tamburî Cemil Bey's Life, His Enstromental Works in TRT Archives and the Tunes He Used

657-677

Sebahattin KILINÇ-Serdar YENER

İşkolikliğin Örgütsel Bağlılık ve Performans Arasındaki İlişkide Aracı Rolü

The Mediating Role of Workaholism on the Relationship between Organizational Commitment and Performance

678-713

Selim ÖZCAN

Kore Savaşı ve Savaşa Katılan Amasyalı Şehit ve Gaziler

The Korean War and the Martyrs and Veterans from Amasya

714-755

Yil: 12 Sayı: 33 Yayımlanma Tarihi: 29.12.2019

Serdar VARDAR-Rifat İLHAN-Ertuğ ÖNER-Fatih KENAR

*Justinianus Köprüsü Çevresinde Delgi Sondaj Yöntemli Paleocoğrafya-Jeoarkeoloji
Araştırmalarının Ön Sonuçları*

*Preliminary Results of Paleogeography - Geoarcheology Research around the
Justinianus Bridge with Core Drilling Method*

756-796

EĞİTİM FAKÜLTESİ VE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ ARASINDAKİ İŞ BİRLİĞİ SÜRECİNİN İNCELENMESİ

Arzu KİRMAN BİLGİN* Nesli KALA** Selcan SUNGUR ALHAN***

Öz

Bu araştırma, Doğu Anadolu bölgesinde araştırma yapılan ildeki eğitim fakültesi ve milli eğitim müdürlüğü arasındaki iş birliği sürecinin hizmet sürecindeki öğretmen eğitimine ve akademisyenlerin akademik çalışmalarına yansımalarını, akademisyenlerin ve öğretmenlerin perspektifinden incelemek amacıyla yapılmıştır. Özel durum çalışması yönteminin kullanıldığı mevcut araştırmaya Doğu Anadolu bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesindeki 4 farklı ana bilim dalından (Fen Bilimleri, Türkçe, Sosyal Bilimler, Matematik) sekiz akademisyen ve aynı alanlardan, o ilde çalışan sekiz öğretmen katılmıştır. Yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşmeler vasıtasıyla toplanan veriler, içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmada, akademisyen veya öğretmenlere göre çalışmanın yapıldığı ildeki eğitim fakültesi ile milli eğitim müdürlüğü arasındaki iş birliğinin iletişim yönünden zayıf olduğu sonucuna varılmıştır. Tespit edilen bir diğer sonuç ise akademisyenlerin, eğitim fakültesi ile milli eğitim müdürlüğü arasındaki iş birliği eksikliğinin yaptıkları akademik araştırmaların sonuçlarının birlikte değerlendirilmemesine neden olduğunu düşünmeleridir.

* Dr.Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, arzukirmanbilgin@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, nkala0702@gmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, sungurselcan@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Eğitim fakültesi, milli eğitim müdürlüğü, öğretmen eğitimi, akademik çalışmalar.

ANALYSIS OF THE COOPERATION PROCESS BETWEEN EDUCATION FACULTY AND THE DIRECTORATE OF NATIONAL EDUCATION

Abstract

The aim of the study was to examine the reflections of the relationship between education faculties and directorates of national education on the education of in-service teachers in Eastern Anatolia and academic studies of academics. Case study method was used in the study. Data were acquired in the study via semi-structured interviews. Two semi-structured interview forms were prepared since the participants were part of two different groups as teachers and academics. Data acquired from the interviews were subject to content analysis. The participants of this study were comprised of eight academics working at the Science Education, Mathematics Education, Social Sciences Education and Turkish Education departments of the education faculty at a state university in Eastern Anatolia and eight teachers working in these disciplines as part of the directorate of national education in the city where this university is located. It was determined as a result of the study that there was almost weak cooperation between the education faculty at the province where the study was carried out and the related directorates of national education except the field of pre-service teacher education in term of communication. The other result of the study that the academic studies are not carried into practice thanks to lack of communication between education faculties and directorates of national education, because, the academic studies are not evaluated together.

Keywords: Education faculties, directorates of national education, teacher training, Academic studies .

1. GİRİŞ

Bilgi ve teknoloji üretiminin hızlı bir şekilde ilerlemesi ülkelerin eğitim sistemlerindeki değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Ülkelerin dünyadaki yenilikleri takip edebilmeleri eğitim sistemlerinde başarıyı yakalamaları ile doğru

orantılıdır (Litz, 2011). Yenilikleri takip edebilmek için akademisyenlerin, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının, bilgi ve becerilerini geliştirebilmeleri ve birlikte çalışmaları kaçınılmaz olmaktadır. Öğrencilerin her alanda akademik başarıyı yakalamaları, akademisyen-öğretmen-öğretmen adayı ortaklığının başarılı bir şekilde yürütülmesine bağlı olduğu söylenebilir. Öğretmenler, adaylık süresince akademisyenler yoluyla kendilerinden beklenen bilgi ve beceriler ile donanmak isterler. Hizmete başladıktan sonra da bu iş birliğinin farklı yollarla devam etmesi gerekmektedir. Örneğin; Yüksek Öğretim Kurulu öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının bilgi ve becerilerini geliştirebilmek için ülkemizde 1994-1998 yılları arasında gerçekleştirilen YÖK/ Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi ile bir düzenlemeye giderek, 1998-1999 öğretim yılından itibaren eğitim fakültelerinde yeterliğe dayalı öğretmen yetiştirme modelini uygulamaya başlamıştır (Yüksek Öğretim Kurulu [YÖK], 1999). Bu öğretmen yetiştirme modeli çerçevesinde ülke genelinde okullarda gerçekleştirilen uygulamaların süresi arttırılmıştır. Başkan (2001), 1998 - 1999 yılları itibariyle yürürlüğe giren öğretmen yetiştirme programı kapsamında 41 eğitim fakóltesi dekanından görüş aldığı çalışmasında dekanların, fakólte-okul iş birliği kılavuzunun yayınlanmasının ve yürürlüğe girmiş olmasının Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ile Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) arasındaki iş birliğini arttıracadığını düşündüklerini ortaya çıkarmaktadır. Fakat 2001'li yıllardan sonra bu iş birliğinin nasıl yürütüldüğüne dair bir araştırma sonucu bulunmamaktadır. Aynı zamanda bu kılavuz kapsamında fakólte ile uygulama okulları arasındaki iş birliğinin sadece adayların uygulama dersleri kapsamında oluşturulduğu gör¼lmektedir. 2006-2007 öğretim yılında öğretmen yetiştirme programlarının yeniden düzenlenmesiyle uygulama dersleri son sınıfta iki dönemde verilen dersler olarak yerini almıştır. Fakat eğitim sistemi açısından gelişmiş ülkeler arasında gör¼len Finlandiya'nın öğretmen yetiştirme programları incelendiğinde öğretmen adaylarının iki yıl süreyle (Eraslan, 2008), ABD'de ise adayların

genellikle ikinci sınıftan itibaren uygulama derslerini aldıkları (Küleççi ve Bulut, 2010) görülmektedir. Bu noktadan hareketle ülkemizde uygulama dersleri çerçevesinde gerçekleşen iş birliği sürecinin akademik başarı sağlanması açısından yetersiz olduğu söylenebilir (Altıntaş ve Görgeç, 2014; Köroğlu, Başer ve Yavuz, 2000).

YÖK ile MEB arasında hizmet sürecindeki öğretmen eğitime yönelik bir iş birliği protokolünün olmamasının, fakülte-okul arasında gerçekleşecek olan iş birliğini olumsuz etkileyeceği söylenebilir. Çünkü fakülte-okul arasındaki iş birliği hizmet öncesi dönemde okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması gibi dersler aracılığıyla sağlanırken, hizmet sürecindeki öğretmenlerle ancak hizmet içi eğitim (HİE) seminerleri yoluyla sağlanabilmektedir. Fakat öğretmenler, aldıkları seminerlerin içeriğinin yetersiz olduğunu ve mesleki gelişim ihtiyaçlarını karşılayamadığını da belirtmektedirler (Gökdere ve Çepni, 2004; Uçar ve İpek, 2006; MEB, 2006a,b). Öğretmenlerin HİE'ye yönelik ihtiyaçlarının karşılanmasında akademisyenler büyük bir role sahiptir. Ancak seminer düzenleme sürecinde fakülteler ve okullar arasındaki iş birliğinin sağlanamaması, resmi ve yetki karmaşıklığı olması, hizmet sürecindeki mesleki gelişimin önündeki önemli engellerdendir (Tarkan, 2012; Tutkun, 2000; MEB, 2006). Örneğin, öğretmenlerin güncellenen öğretim programlarını takip edememeleri ve çağdaş öğretim stratejisi, yöntem ve tekniklerini kullanamamaları HİE'lerin önemini ortaya koymaktadır (Uzal, Erdem ve Ersoy, 2012; Ünver, 2003; MEB, 2006a). Yapılan çalışmalar ise HİE seminerlerine yeterince akademisyen desteğinin sunulmadığını da göstermektedir (Altunoğlu ve Atav, 2005; Bümen, Ateş, Çakar, Ural ve Acar, 2012; Ersoy, 1996; MEB, 2006a). Bundan dolayı okullarda yaşanan problemlerin tespiti ve çözümü, MEB'de gerçekleştirilen yeniliklere yönelik fakülteler ve okullar arasında iş birliğinin sağlanması hizmet sürecindeki öğretmenlerin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmeleri açısından önemlidir (Yayla, 2015). Millî Eğitim

Bakanlığı - Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı tarafından yapılan bir araştırmaya g¼re ¼đretim yılı başında ve sonunda okullarda yapılan seminer çalışmalarında konularının ¼đretmenlerin ihtiyaçlarına y¼nelik belirlenmediği, g¼ncel konuları içermediği, okulun bulunduğu çevrenin sosyo-k¼lt¼rel ¼zelliklerinin seminer konularının belirlenmesinde dikkate alınmadığını, bu seminer çalışmalarının mesleki gelişim açısından yararlı olmadığı ve il milli eğitim m¼d¼rl¼kleri (MEM) ile y¼ksek ¼đretim kurumlarının iş birliği içerisinde bulunarak hizmet içi eğitim s¼recini beraber şekillendirmeleri gerektiği tespit edilmiştir (MEB, 2006a).

Hizmet s¼recindeki ¼đretmenlerin istenilen bilgi ve becerilerle donanımlı olmasının hizmet ¼ncesi d¼nemle doğrudan ilişkili olduğu d¼ř¼n¼ld¼đ¼nde fak¼lteler ile uygulama okulları arasında iş birliği ve iletişim s¼recinin sağlanması ¼đretmen adaylarının mesleki gelişimlerinin temellerinin de sağlam atılması için çok ¼nemlidir (akmak, 2000; epni ve Aydın, 2015; Seçer, elik¼z ve Kayılı, 2010, Yeşil ve alışkan, 2006). ¼nk¼ Bozak, ¼zdemir ve Seraslan (2016) yaptıkları çalışmada fak¼ltelerin, verdikleri teorik bilgilerin uygulamada nasıl kullanılması gerektiği konusunda mesleki gelişim sağlamada yetersiz kaldıklarını belirtmektedir. Ayrıca ¼zer, Gelen ve Duran (2016) mesleğe yeni başlayan ¼đretmenlerin mesleğe uyumda zorluk yaşadıklarını da tespit etmiştir. Bu y¼zden fak¼lteler ve okullar arasında bir iş birliği s¼recinin gerekli olduğu s¼ylenebilir. İstenilen bu iş birliği s¼recinin sağlanması istekli akademisyenler ve uygulama ¼đretmenlerinin sorumluluk ¼stlenmelerine bağlıdır (Değirmençay ve Kasap, 2013; Samara ve Gismondi, 1998; Zeichner, 2002). Bu sorumluluğun resmi bir ereve kazanması ¼đretim ¼yelerinin bağlı olduğu kurum olan Y¼K ile ¼đretmenlerin bağlı olduğu kurum olan MEB arasındaki iş birliğinin sağlıklı bir s¼re şeklinde y¼r¼t¼lmesi ile ilişkili olduğu s¼ylenebilir.

Eğitim fakülteleri ile milli eğitim müdürlükleri arasındaki iş birliği sürecinin etkilediği faktörlerden bir tanesinin de akademik araştırmalar olduğu söylenebilir (MEB, 2004). Yapılan bir araştırma raporuna göre eğitim fakültelerinin MEM'den araştırma izin talepleri her geçen gün artmaktadır ve akademisyenler bu sürecin hızlanmasını istemektedir (MEB, 2004). Bununla birlikte MEM'ler izin verdikleri çalışmaların araştırma sonuçlarına ulaşamadıklarını ve bunun bir sonucu olarak da bölgesel ihtiyaçlara çözüm bulamadıklarını belirtmişlerdir. Eğitim fakültelerinde bölgesel ihtiyaçlara göre araştırmalar yürütülse de MEM'de araştırma faaliyetlerini koordine edecek bir yapının olmaması ve fakülte-MEM iş birliğinin yetersizliği bu araştırma sonuçlarına ulaşamamalarının sebebi olarak görülmektedir (MEB, 2004). Aynı zamanda yapılan çalışmalar eğitim araştırmalarında örneklemelerin genellikle ğretmen adaylarından oluştuğunu göstermektedir (Alper ve Gülbahar, 2009; Arık ve Türkmen, 2009; Ozan ve Köse, 2014). Oysaki akademik başarının artırılması için asıl ulaşılması gereken ve mevcut problemlerin tespit edilip çözümlerin üretilmesi gereken hedef kitlenin anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise ğrencilerinin olduğu düşünüldüğünde, akademik çalışmaların da bu örneklemeler üzerinde yoğunlaşması gerektiği söylenebilir. Fakat ilgili çalışmalar, araştırmaların yürütülebilmesi için MEM'den alınması gereken izin alma süreçlerinde problemler yaşandığını göstermektedir (Alper ve Gülbahar, 2009; Arık ve Türkmen, 2009). Yaşanan bu problemlerin akademisyenlerin araştırma konularını nasıl etkilediğine yönelik ulaşılacak sonuçlar eğitim fakültesi ve MEM arasındaki iş birliği sürecinin ortaya çıkarılması bakımından değerli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda mevcut araştırmanın amacı, araştırmanın yürütüldüğü ilde bulunan eğitim fakültesi ve MEM arasındaki iş birliğinin hizmet sürecindeki ğretmen eğitimine ve akademisyenlerin akademik çalışmalarına yansımalarını, eğitim alanındaki akademisyenlerin ve öğretmenlerin perspektifinden

incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır.

- 1) Akademisyenlerin ve oğretmenlerin, eğitim fakóltesi ve MEM iş birliği s¼recinin mevcut durum ¼zerine g¼r¼řleri ve s¼reçle ilgili beklentileri nelerdir?
- 2) Akademisyenlerin ve oğretmenlerin, istenilen, eğitim fakóltesi ve MEM iş birliği s¼recinin içeriğine y¼nelik g¼r¼řleri nelerdir?
- 3) Akademisyenlerin, eğitim fakóltesi ve MEM iş birliği s¼recinin akademik çalışmalarına yansımaları ¼zerine g¼r¼řleri nelerdir?

2. Y¼NTEM

Araştırmada ¼zel durum çalışması y¼ntemi kullanılmıştır. ¼zel durum çalışması, bir veya birden fazla durumun derinlemesine incelenmesine olanak sağlayan nitel bir y¼ntemdir (Johnson ve Christensen, 2012). Mevcut araştırmadaki derinlemesine incelenecek durumlar ise eğitim fakóltesi ve MEM arasındaki iş birliği s¼reci ve bu s¼recin akademik çalışmalar ¼zerinde bıraktığı etkidir.

2.1. Katılımcılar

Bu araştırmaya Doğu Anadolu b¼lgesinde yer alan bir ilde d¼rt farklı branşta oğretmen adayı yetiştiren bir devlet ¼niversitesinin eğitim fakóltesinde g¼rev yapan sekiz akademisyen ve eğitim fakóltesinin yer aldığı ilde g¼rev yapan sekiz oğretmen katılmıştır. G¼r¼řme için g¼n¼ll¼ olan oğretmenlere ait demografik bilgiler Tablo 1 de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan ¼retmenlere Ait Demografik Bilgiler

Branş	Kıdem (Yıl)	Cinsiyet	Mezun Olunan Okul T¼r¼	Lisans¼st¼ Eğitim Alma	Kodu
Fen Bilimleri	6	Kadın	Fen Bilimleri ¼retmenliđi	Fen Bilimleri Eğitimi (Y¼ksek	¼F1

				Lisans)	
Fen Bilimleri	12	Kadın	Fen Bilimleri Öğretmenliği	Fen Bilimleri Eğitimi (Yüksek Lisans)	ÖF2
Matematik	1	Kadın	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	-	ÖM1
Matematik	15	Erkek	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	-	ÖM2
Sosyal Bilimler	16	Kadın	Sosyal Bilimler Öğretmenliği	-	ÖS1
Sosyal Bilimler	3	Kadın	Sosyal Bilimler Öğretmenliği	-	ÖS2
Türkçe	13	Erkek	Türkçe Öğretmenliği	-	ÖT1
Türkçe	2	Kadın	Türkçe Öğretmenliği	-	ÖT2

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan 8 öğretmenin eğitim fakültesi mezunu oldukları ve sadece fen bilimleri öğretmenlerinin yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan akademisyenlere ait demografik bilgiler Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Akademisyenlere Ait Demografik Bilgiler

Ana Bilim Dalı	Kıdem (Yıl)	Cinsiyet	Ünvan	Kodu
Fen Bilimleri Eğitimi	10	Erkek	Dr. Öğr. Üyesi	AF1
Fen Bilimleri Eğitimi	8	Kadın	Doç. Dr.	AF2
Matematik Eğitimi	5	Kadın	Dr. Öğr. Üyesi	AM1
Matematik Eğitimi	2	Kadın	Dr. Öğr. Üyesi	AM2
Sosyal Bilimler Eğitimi	8	Erkek	Doç. Dr.	AS1
Sosyal Bilimler	3	Erkek	Dr. Öğr.	AS2

Eğitimi			¼yesi	
T¼rkçe Eğitimi	4	Kadın	Dr. Őđr.	AT1
T¼rkçe Eğitimi	4	Kadın	Dr. Őđr.	AT2

Tablo 2 de araştırmaya g¼n¼ll¼ olarak katılan akademisyenlerin uzmanlık alanlarını bitirdikten sonraki kademelerinin 2 ile 10 yıl arasında değiştiği g¼r¼lmektedir.

Tablo 1 ve 2 incelendiğinde g¼n¼ll¼ olarak araştırmaya dahil olan katılımcıların d¼rt faklı branştan oldukları g¼r¼lmektedir. Bunun sebebi eğitim fakóltesi ve MEM arasındaki iş birliği s¼recini, farklı branşlardan katılımcıların g¼r¼řleri ile daha derinlemesine incelenmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan g¼r¼řmeler aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılar, Őđretmen ve akademisyen olmak üzere iki farklı gruptan oluştukları için iki farklı g¼r¼řme formu geliştirilmiştir. Geliştirilen formlar kapsam geçerliği açısından ¼ alan uzmanına inceletilmiş, Öneriler doğrultusunda yapılandırılarak kullanılmıştır. Sorulardan bazıları şoyledir:

Tablo 3. G¼r¼řme Formlarında Yer Alan Yarı Yapılandırılmış Soru Örneklere

Soru Örneklere	Katılımcılar
1- Eğitim fakóltesi ve MEM-okullar arasındaki iş birliği s¼reci hakkında ne d¼ř¼n¼yorsunuz?	Akademisyen ve Őđretmen
2- Eğitim fakóltesi ve MEM arasındaki irtibat nasıldır? Sizce nasıl olmalı?	Akademisyen ve Őđretmen
3- Eğitim fakólterleri ve MEM'ler hangi alanlarda iş birliği kurmalıdır?	Akademisyen ve Őđretmen
4- Eğitim sahasındaki çalışma konularınızı çoğunlukla nasıl tespit ediyorsunuz?	Akademisyen

---

5- Eğitim sahasındaki yaptığınız çalışmaların uygulamaya yansımaları üzerine neler düşünülmektedir?

Akademisyen

2.3. Verilerin Analizi

İçerik analizi derinlemesine elde edilen veriler arasında ilişkilere ulaşmayı kolaylaştırdığı için (Yıldırım ve Şimşek, 2008) öğretmen ve akademisyen mülakatlarından elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Öğretmen mülakatları ortalama 20-30 dakika, akademisyen mülakatları ortalama 30-55 dakika sürmüştür. Akademisyenlerle yapılan görüşmelerin daha uzun süreli olmasının sebebi onlara daha çok soru (üçüncü alt araştırma sorusu kapsamında) yöneltilmesinden kaynaklanmış olabilir. Araştırmaya katılan akademisyenlerin görüşleri sunulurken uzmanlık alanları da göz önünde bulundurularak AF1, AF2 (Fen Bilimleri Eğitimsi), AM1, AM2 (Matematik Eğitimsi), AS1, AS2 (Sosyal Bilimler Eğitimsi) ve AT1, AT2 (Türkçe Eğitimsi) olarak kodlanmıştır. Öğretmenlerin görüşleri ise ÖF1, ÖF2 (Fen Bilimleri öğretmeni), ÖM1, ÖM2 (Matematik öğretmeni), ÖS1, ÖS2 (Sosyal Bilimler öğretmeni) ve ÖT1, ÖT2 (Türkçe öğretmeni) şeklinde kodlanarak belirtilmiştir (Tablo 1 ve 2).

Veri analizi sürecinde kodlayıcı güvenilirliğinden yararlanılmıştır. Kodlayıcı güvenilirliğinin sağlanmasında rastgele ikişer akademisyen ve ikişer öğretmen mülakatları belirlenmiştir. Toplamda dört mülakat iki farklı kodlayıcı tarafından analiz edilmiş ve kodlayıcıların uyumuna bakılmıştır. Kodlayıcı güvenilirliğinin hesaplanmasında Miles & Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülünden yararlanılmış olup iki kodlayıcı arasındaki uyum 0,78 olarak hesaplanmıştır. Kodlayıcı güvenilirliği 0,7'den büyük olduğu için diğer veriler bir kodlayıcı

tarafından analiz edilmiştir. Oluşturulan kodlar ve temalar araştırma ekibi ile istişare edilerek son hali verilmiştir. Elde edilen veriler bulgular bölümünde tablolar halinde özetlenmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın amacı çerçevesinde yapılan görüşmelerden elde edilen veriler aşağıdaki gibidir.

3.1. Araştırmanın Birinci Alt Araştırma Sorusundan Elde Edilen Bulgular

"Akademisyenlerin ve öğretmenlerin, eğitim fakültesi ve MEM iş birliği sürecinin mevcut durumu üzerine görüşleri ve süreçle ilgili beklentileri nelerdir?" şeklindeki ilk alt araştırma sorusundan elde edilen veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. Eğitim Fakültesi ve MEM İş Birliği Sürecinin Mevcut Durumuna Yönelik Bulgular

Katılımcılar	Mevcut İş birliğinin Durumu		Mevcut İş birliğinin Türü		
	Sınırlı İş birliği	İş birliği Yok	Öğretmen Adaylarını Uygulama Dersleri	Akademik Çalışmaları Uygulaması	HİE Faaliyetleri
Öğretmen	ÖF1,ÖF2, ÖM1, ÖM2,ÖS1	ÖS2,ÖT1,ÖT2	OF2, ÖM1, ÖM2	-	-
Akademisyen	AT1, AM2, AS2, AF1, AF2	AM1, AS1, AT2	AT1, AS1, AS2, AT2, AF1	AT1	AS2

Tablo 4'ten görüldüğü gibi katılımcı akademisyen ve öğretmenlerin büyük çoğunluğu eğitim fakültesi ile MEM arasında sınırlı iş birliği olduğunu ya da hiç olmadığını ve bu iş birliği sürecinin sadece öğretmen adaylarının uygulama dersleri kapsamında olduğunu belirtmişlerdir.

Bu iki kurum arasındaki iletişimi AM2 kodlu akademisyen *“Yani iki ayrı kale gibi, ne biri diğerini işlerine karıştırmak istiyor, ne de diğeri diğerini işlerine karıştırmak istiyor...”* şeklinde ifade etmiştir. ÖF1 kodlu öğretmen ise *“Üniversiteden mezun olduktan sonra üniversiteyle olan bağın bir noktada kopuyor. Şöyle söyleyeyim; üniversitede gördüğümüz eğitimin bütün okullara, bütün hocalara yansıtılması çok zor bir iş diye düşünüyorum. Ama zaten bu olsa ülkemizde eğitim problemi kalmaz ....”* şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

Katılımcıların iki kurum arasındaki iş birliğine yönelik beklentileri Tablo 5'deki gibidir:

Tablo 5. Eğitim Fakültesi ve MEM İş Birliği Süreci için Beklentilerine Yönelik Bulgular

Katılımcılar	Sürdürülebilir iş birliği	YÖK-MEB Protokol
Öğretmen	ÖF1, ÖF2, ÖT1, ÖT2, ÖM1, ÖM2, ÖS1, ÖS2	ÖF1
Akademisyen	AF1, AF2, AT1, AT2, AM1, AM2, AS1, AS2	AS1, AF1

Tablo 5'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan tüm öğretmen ve akademisyenler eğitim fakültesi ve MEM'in sürdürülebilir iş birliği içinde olması gerektiğini belirtmiştir. Alt araştırma sorusu kapsamında ÖF1 kodlu öğretmen;

“Üniversite, öğretmeni yetiştiriyor sonra atanıyoruz milli eğitime, atandıktan sonra biraz bağ kopuyor. Üniversite ve bakanlık (MEB kastedilerek), okullar

arasındaki ilişkileri geliştirilebilir, iş birliğinin standartlarını iyileştirebilir, uzun süreli hale getirebilir...” cümleleriyle düşüncelerini dile getirmiştir.

ÖF1 öğretmen ile AS1 ve AF1 kodlu akademisyenler bu iş birliğinin ancak kurumlar arasında imzalanacak bir protokolle sağlanabileceği vurgulanmıştır.

3.2. Araştırmanın İkinci Alt Araştırma Sorusundan Elde Edilen Bulgular

"Akademisyenlerin ve öğretmenlerin, istenilen eğitim fakültesi ve MEM iş birliği sürecinin içeriğine yönelik görüşleri nelerdir?" şeklindeki ikinci alt araştırma sorusundan elde edilen veriler aşağıda bulunan Tablo 6' da sunulmaktadır.

Tablo 6. Eğitim Fakültesi ve MEM Arasındaki İş Birliği Sürecinin İçeriğine Yönelik Bulgular

Kodlar	Katılımcılar	
	Öğretmen	Akademisyen
Yapılandırılmış HÖÖE	ÖT2, ÖF2, ÖS1, ÖS2	AT1, AS2
Yapılandırılmış HSÖE	ÖF1	AF1, AF2, AT, AT2, AM1, AM2, AS1, AS2
Danışma Merkezi	ÖT1, ÖF1	AM2
Pilot Sınıflar	-	AF1, AF2, AT, AT2, AM1, AM2, AS1, AS2
Araç-gereç Desteği	ÖF2	-
Akademik Çalışmaların Uygulanması	-	AF1, AT1

HÖÖE: Hizmet öncesi öğretmen eğitimi - HSÖE: Hizmet sürecindeki öğretmen eğitimi

Tablo 6'da incelendiğinde araştırmada, eğitim fakültesi ve MEM arasında kurulması istenen iş birliği alanları yapılandırılmış HÖÖE ve yapılandırılmış HSÖE olarak görülmektedir. ÖT2 kodlu öğretmen bu konudaki görüşünü,

“ben bir köye atandım gerek sosyal olarak uyum gerek okula uyum gerekse fiziki şartların eksikliğinin nasıl giderilmesi gerektiği konusunda yardıma ihtiyaç duydum... MEB’deki olan durumları, gerçek sınıf ortamını bilmeleri, akademisyenlerin de öğretmen adaylarına bu şekilde aktarması gerekiyor...” cümleleriyle dile getirmiştir.

Elde edilen bulgulara göre (Tablo 6) akademisyenlerin tümü, akademisyenlerin okullarda pilot sınıflarda ders vermesi gerektiğini bu iki kurumun bu şekilde iş birliğinde bulunmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda AF2 kodlu akademisyen düşüncelerini,

“Biz arkadaşlarla, üniversite hocalarının kesinlikle milli eğitimde derse gitmemiz gerektiğini konuşuruz. Hafta da en azından iki saat veya dört saat süresince... Herkes kendi alanına göre Türkçeci ise Türkçe, Fenci ise Fen Bilimleri derslerini yürütmeli... Biz oradaki tecrübelerimizi, öğretmenlerde var olan eksikleri kapatacak şekilde aktarabiliriz” cümleleriyle dile getirmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde ÖT1 ve ÖF1 kodlu öğretmenlerle AM2 kodlu akademisyen bu iki kurum arasındaki iş birliği sürecinin güçlendirilerek eğitim fakültelerinin öğretmenler için bir danışma merkezi konumuna ulaştırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

3.3. Araştırmanın Üçüncü Alt Araştırma Sorusundan Elde Edilen Bulgular

"Akademisyenlerin, eğitim fakültesi ve MEM iş birliği sürecinin akademik çalışmalarına yansımaları üzerine görüşleri nelerdir?" şeklindeki alt araştırma sorusundan elde edilen veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 7. Akademisyenlerin Çalışma Konularının Tespitinde İzledikleri Yola Yönelik Bulgular

	Kodlar	Akademisyen
Teorik	Teorik (Literat¼r Taraması)	AT1, AM1, AS1, AS2, AT2, AF1
Amaç Dışı G¼zlem	Staj Öğrencilerini G¼zlem	AT1, AM1, AM2, AT2
	Araştırma S¼recindeki Deneyimler	AM1, AS1, AT2
Dolaylı Bilgi Edinme Yolları	Y¼ksek Lisans Öğrencileri	AF2
	Öğretmen Adayları	AF2
	Öğretmenlerle İnfomal Gör¼řme	AF1, AF2
	Öz Yaşantılar	AM2

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan akademisyenlerin çok b¼y¼k bir kısmı akademik çalışmalarını literat¼rdeki eksiklikleri tamamlamaya y¼nelik yapmaktadırlar. Araştırma konularının tespitinde kullanılan ikinci y¼ntem ise uygulama dersleri veya mevcut çalışmalarını uygulamak için okullara gittiklerinde akademisyenlerin amaç dışı yaptıkları g¼zlemdir. Akademisyenlerin yarısı uygulama derslerinde lisans öğrencilerini g¼zlemek için okullara gittiklerinde karşılaştıkları problemlere dayanarak araştırma konularını belirlemektedirler. AM1, AS1, AT2 kodlu akademisyenler ise okullarda yaptıkları araştırmaların uygulama s¼releri esnasında farklı problemleri tespit ederek bu problemleri araştırdıklarını belirtmişlerdir. Tablo 7’de incelendiğinde bazı akademisyenlerin ise doğrudan problemin yaşandığı ortamı g¼zlemek yerine o ortamla ilgili bilgi verecek ikincil kaynaklara dayanarak araştırma konularını belirlemektedirler. Bu bağlamda, AF2 kodlu akademisyen konuyla ilgili d¼ř¼ncelerini,

“öğretmenlerle diyaloga girdiğiniz anda o eksiklik, o problem veya d¼ř¼nd¼đ¼n¼z şey, b¼yle ışık gibi aydınlanıyor aslında. Aaa! burası çok net eksik, diyebiliyorsunuz” şeklinde ifade etmiştir.

Eğitim fakóltesi ve MEM arasındaki iş birliği s¼recini akademisyenlerin perspektifinden ortaya koyacak bir diğer husus eğitimdeki sorunların öz¼m¼ne

yönelik araştırmaların ilgili bireylerine ulaştırabilme durumudur. Bu konuya yönelik elde edilen bulgular Tablo 8'deki gibidir.

Tablo 8. Akademik Araştırmaların Öğrenme Ortamlarına Yansımalarının Mevcut Durumu ve Nedenlerine Yönelik Bulgular

Mevcut Durum: Uygulamaya Yansımama	
Yansımama Nedenleri	Akademisyenler
Akademisyenlerin Okullardan Uzak Olması	AT1, AS1, AM2, AS2, AT2, AF1, AF2
YÖK-MEB İletişiminin Zayıf Olması	AM1, AS1, AF1
MEM'e Rapor Sunulmaması	AT1, AM1
Öğretmenlerin Araştırma Sonuçlarını Takip Etmemesi	AS2, AT2

Araştırmaya katılan akademisyenlerin tümü yaptıkları araştırmaların sonuçlarından yararlanarak buldukları önerilerin öğrenme ortamlarındaki problemlerin çözümünde kullanılmadığını belirtmişlerdir. AF1 kodlu akademisyen görüşünü,

“Bu kadar senelik akademisyeniz. Size bugüne kadar bir şeyler sordular mı, bunu nasıl yapsak daha iyi olur diye... ya da sizin çalışmalarınızın sonuçlarını kullandılar mı? Hayır, böyle bir şey olmadı. Nitekim bir süre sonra insan kendini yetersiz gibi görüyor, acaba benim yaptığım çalışma bir işe yaramıyor gibi hissediyor. Yaptığım şeyler nereye gidecek? Milli Eğitim dikkate almıyor. YÖK bunun için acaba ne düşünüyor?...” cümleleriyle dile getirmiştir.

Araştırmada akademisyenlerin büyük bir çoğunluğunun yaptıkları araştırmaların sonuçlarına yönelik yaptıkları önerilerin uygulanmamasındaki temel gerekçelerin akademisyenlerin okullardan uzak olmasından kaynaklandığını belirttikleri görülmektedir. Bazı akademisyenlerin ise akademik çalışmaların ilgili birimlere ulaştırılmasında eğitim fakülteleriyle MEM'ler arasındaki iletişimden

ziyade bir ¼st kurumları olan Y¼K ve MEB arasındaki iletişiminin zayıf olmasından kaynaklandığını d¼ř¼nd¼kleri g¼r¼lmektedir. AT1 kodlu akademisyen yaşadığı deneyime dayanarak fikrini,

“bir çalışmamız da şöyle bir şey olmuştu, T¼rkçe đđretmenleri akademisyenlerin bu çalışmaları sadece akademik kariyer yapmak için yaptıklarını d¼ř¼n¼yorlarmıř. Maalesef baktığınız zaman da çoğunlukla böyle. Yani bu çalışmaların sonuçları Milli Eğitimle paylaşılmıyor çoğu zaman, Milli Eğitim’den destek alıyoruz, diyelim ki sizin çalışmanızda çok ciddi bir sorun ortaya çıktı ya da çok olumlu bir şey çıktı, bu sorunla ilgili böyle bir çz¼m öneriyorum diye bir sonuç paylaşmıyoruz. Ha şu dergide çıktı, akademik teşvik için kullanma, doçentlik başvurusunda kullanma gibi durumlar, bu bize yetiyor” şeklinde ifade etmiştir.

Bunun yanında AS2 ve AT2 kodlu akademisyenler đđretmenlerin akademik çalışmaları takip etmekte isteksiz oldukları için araştırma sonuçlarının uygulamaya yansımadağını belirtmiştir.

4. TARTIşMA

Araştırmadan elde edilen bulgular, bu bl¼mde mevcut literat¼r¼n de işiğında tartışılmıştır.

Araştırmaya dört farklı branştan katılan akademisyenlerin ve đđretmenlerin çalıştıkları ildeki eğitim fakóltesi ve MEM arasında iş birliği s¼recinin mevcut durumunu sınırlı olduğunu d¼ř¼nmeleri ve mevcut iş birliğinin de đđretmen adaylarının uygulama dersleri kapsamında olduğunu d¼ř¼nmeleri bu iki kurumun en belirgin iş birliği alanının hizmet öncesi đđretmen eğitimi s¼recinde meydana geldiğini göstermektedir (akır, Ođan Bekirođlu, İrez, Kahveci ve şeker,

2010). Bu sonuç iş birliği sürecinin istenilen düzeyde olmadığına bir göstergesi olarak görülebilir. Çünkü eğitim fakültelerinin hem MEB'e öğretmen yetiştiren tek kurum olması hem de eğitim sistemimizdeki sorunları araştırmakla ve çözüm önerileri sunmakla görevli olan akademisyenlerin çalışma yuvasıdır. Bundan dolayı eğitim fakülteleri ile MEM'ler sürekli iş birliği içinde olması gereken iki kurumdur (Başal, Bağçeli Kahraman, Özen Uyar, Tabak ve Turan, 2017; Değirmençay ve Kasap, 2013; Dursun ve Kuzu, 2008; Kala, 2017; Özkılıç, Bilgin ve Kartal, 2008; Seçer, Çeliköz ve Kayılı, 2010; Yayla 2015). Gerek öğretmenler gerekse akademisyenler bu iki kurum arasındaki iş birliği sürecinin sürdürülebilir olmasını, öğrenme ortamlarında ortaya çıkan problemlerin çözümüne yönelik olmasını hatta YÖK ve MEB arasında uygulanabilir bir protokol şeklinde yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Literatür incelendiğinde bu iki kurum arasında imzalanan protokollerden birinin "Fakülte-Okul İşbirliği" projesi kapsamında imzalandığı görülmektedir (YÖK, 1998). Öğretmen adaylarının Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması gibi uygulama derslerine bu protokol çerçevesinde gittikleri bilinmektedir (YÖK, 1998). Dolayısıyla katılımcı akademisyen ve öğretmenlerin ilişkiyi güçlendirmek için protokol imzalama önerisinin, bu protokolden kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin ve akademisyenlerin tümü iş birliği süreçlerinin iyileştirilmesi ve her iki kurumun istek ve ihtiyaçları çerçevesinde yapılandırılması gerektiğini vurgularken öğretmenlerin çoğunluğunun, eğitim fakültesi ve MEM arasındaki iş birliği sürecinin çoğunlukla hizmet öncesi, akademisyenlerin ise hizmet sürecindeki öğretmen eğitimi dönemlerinde olması gerektiğini düşünceleri dikkat çekmektedir. Bu durumun sebebi olarak akademisyenlerin hizmet sürecindeki öğretmenlerin eğitimiyle ilgili problemlerin süreçteki öğretmenlerden kaynaklandığını, öğretmenlerin ise kendilerinde mesleki eğitime yönelik önemli bir ihtiyaç görmemelerinden, problemin, hizmet öncesi eğitim döneminden kaynaklandığını düşünceleri

g¼r¼lebilir. Yalın Uçar (2012) staj uygulamaları s¼recinde okul y¼neticilerinin ve ¼đretmenlerinin, akademisyenleri ve eğitim fakóltesindeki yetkililerin ¼zerlerine d¼řen g¼rev ve sorumlulukları yerine getirmediklerini d¼ř¼nd¼klerini tespit etmiştir. Abazaođlu (2014) ise ¼đretmen yetiştirme s¼reçlerinin g¼çlendirilmesi için hem ¼đretmenlerin hem de akademisyenlerin yenilikçi değerlendirme sistemlerinden geçirilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. ¼nk¼ akademisyenlerin gelişen ve değişen eğitim ¼đretim sistemlerine ayak uydurmayarak, kendilerini ve kendi mesleki becerilerini g¼ncellemeyerek, eski ¼đretim y¼ntem ve tekniklerini kullanıyor olmaları ¼đretmenlerin mesleki gelişim s¼recinde akademisyenlerden yararlanmak istememelerini doğurmaktadır (Tonbul ve Altunay, 2011).

Akademisyenlerin çoğunluğu bu iş birliği s¼recinin pilot sınıflar çerçevesinde y¼r¼t¼lmesi gerektiğini d¼ř¼nmektedirler. Akademisyenler uzmanlık alanlarına g¼re okullarda en azından bir pilot sınıfın dersini y¼r¼tmek istemektedirler (Tablo 6). ¼nk¼ ¼đrenme ortamlarında meydana gelen problem durumlarını literat¼rden taramak yerine gerçek sınıf ortamlarında tespit etmek ve öz¼m ¼retmek istemektedirler. Bu kapsamda da pilot sınıflar çerçevesinde fakólte ile MEM arasında iş birliği olması gerektiğini d¼ř¼nmektedirler. B¼ylelikle akademisyen akademik çalışmalarını da y¼r¼tme fırsatı da yakalamış olacaktır. Akademisyenlerin gerçek ¼đrenme ortamlarından uzak olmaları ¼đretmenlerin mesleki gelişim s¼relerinde, akademisyenlerden yararlanmak istememelerini de beraberinde getirmektedir. ¼nk¼ akademisyenlerin okullardan uzak olması ¼đretmenlerin, mesleki gelişim s¼releri için akademisyenlerin yetersiz kalacaklarını d¼ř¼nmelerine sebep olmaktadır (Tonbul ve Altunay, 2011).

Eğitim fakóltesi ve MEM arasındaki iş birliği s¼recinin akademik çalışmalara yansımasını incelemek amacıyla elde edilen bulgular incelendiğinde akademisyenlerin b¼y¼k çoğunluğunun araştırma konularını, ¼đrenme

ortamlarında birebir gözlemlemek yerine literatürden teorik olarak belirledikleri tespit edilmiştir. Bunun sebebi akademisyenlerin yurt içindeki ve yurt dışındaki akademik araştırmaları takip ederek literatürdeki eksik yönleri tamamlamaya yönelik araştırma konusu belirlemeyi tercih etmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Araştırmada bazı akademisyenlerin lisans öğrencileri, yüksek lisans öğrencileri veya öğretmenlerle informal görüşmeler gibi dolaylı yollarla eğitimle ilgili gerçek sorunlara ulaşmaya çalıştıkları belirlenmiştir. Bazılarının ise öğretmen adaylarının uygulamalarında veya izin alarak yaptıkları bir başka çalışma sırasında okulda bulunmayı fırsat bilerek o anda yaptıkları gözleme dayanarak araştırma konularını belirledikleri görülmektedir. Akademik araştırmalar için dolaylı yolların tercih edilmesinin, akademisyenlerin okullarda bulunma şanslarının sınırlı olmasından da kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bir akademisyenin araştırma sürecinde uygulamalarını yürütürken eğitim öğretimin akışını bozabileceği için bulunduğu ildeki MEM’lerden izin alması olağandır. Fakat literatürde, okul ortamlarında bilimsel araştırma yapmak için gerekli olan izinlerle ilgili prosedürlerin zor ve zaman alması gibi bürokratik engeller içermesi akademisyenleri gerçek araştırma ortamlarından uzaklaştırdığına dair araştırmalar mevcuttur (Alper ve Gülbahar, 2009; Arık ve Türkmen, 2009; Ozan ve Köse, 2014). Araştırmadan elde edilen bulgulara dayanarak iş birliğinin zayıf yürütülmesinin nedenin, eğitim fakültesi ile MEM arasındaki iletişimin zayıf olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan akademisyenlerin tamamının akademik çalışmaların okullardaki öğrenme ortamlarına yansımamasının temel gerekçesi olarak akademisyenlerin okullardan uzak olmasına bağladıkları belirlenmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasının temel nedeninin ise akademisyenlerin izin almadan okullara gidip öğretmenlerle yeni araştırmalar hakkında konuşmaya kendilerinde hak görmemelerinden kaynaklanabileceği söylenebilir. Bazı akademisyenlerin akademik çalışma sonuçlarının öğrenme ortamlarına

yansımamasının sebebinin YK ile MEB arasındaki iletişim eksikliğine bağladıkları belirlenmiştir. Akademisyenlerdeki bu d¼ř¼ncenin, YK ve MEB'in ¼st d¼zey kurumlar olmasından ve bu kurumlar arasında akademik çalışma sonuçlarının yayılımı konusunda alınacak kararın t¼m şehirlerde uygulanma zorunluluğu doğurmasından kaynaklanabileceği d¼ř¼n¼lmektedir. Benzer şekilde Kala (2017)'da yaptığı araştırmada, eğitim fak¼ltelerinin yaptııkları araştırmaları eğitim kurumlarına ulaştırmakta zorlandıklarını ifade etmiştir. Bunun yanında mevcut araştırmada bazı akademisyenlerin akademik çalışma sonuçlarının araştırmanın yapıldığı ildeki MEM'e sunulmadığı için araştırmaların uygulanmadığını d¼ř¼nd¼kleri de belirlenmiştir.

5. SONUÇ

Araştırma sonucunda, akademisyen veya öğretmenlere göre çalışmanın yapıldığı ildeki eğitim fak¼ltesi ile MEM arasında hizmet öncesi ğretmen eğitimi alanının dışında iş birliğinin zayıf olduğu belirlenmiştir. Akademisyen ve öğretmenlerin beklentilerinin, eğitim fak¼ltesi ve MEM arasında iş birliğine dayalı bir s¼re kurulması gerektiği, bu iş birliği s¼recinin ancak YK ve MEB arasında imzalanacak protokollerle sağlanması yn¼nde olduğu ortaya çıkarılmıştır. Buna ek olarak eğitim fak¼ltesi ve MEM arasındaki iş birliği s¼recinin hizmet öncesi ve hizmet s¼recindeki ğretmen eğitimi dönemlerinin yapılandırılarak, akademisyenlerinde içinde bulunacakları danışma merkezleri kurularak, akademisyenlerin uzmanlık alanları çerçevesinde derslerini y¼r¼tebilmeleri için pilot sınıflar oluşturularak, araç-gereç destekleri sağlanarak ve akademik çalışmaların yapılabilmesi için kolaylık ve zaman tanınarak d¼zenlenmesi gerektiğini d¼ř¼nd¼kleri tespit edilmiştir. Akademisyenlerin genellikle literat¼r taraması yaparak ve öğretmenlik uygulaması derslerinde ğretmen adaylarını gözlemlerken, öğrenme ortamlarındaki problemleri tespit ettikleri ortaya çıkmıştır. Akademik araştırmaların öğrenme ortamlarına yansımadığı,

akademisyenlerin bu durumun sebebini, okullara uzak olmalarına, YÖK ile MEB'in akademik araştırma sonuçlarının paylaşımı konusunda iletişimlerinin olmamasına, araştırmaların yapıldığı ildeki MEM'e rapor sunulmamasına bağladıkları belirlenmiştir.

6. ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlardan yararlanarak eğitim fakültesi ile okullardaki iş birliği sürecinin öğretmen ve akademisyenlerin ihtiyaçları ve beklentileri çerçevesinde yapılandırılması ve iyileştirilmesi önerilebilir. Bu yapılandırma ve iyileştirme süreçleri öğretmenler açısından mesleki eğitime ihtiyaç duydukları alanlarda ve öğrenme ortamlarındaki problemlerin çözümü çerçevesinde danışma merkezleri kurulması önerilebilir. Akademisyenler açısından ise uzman oldukları alanlarda dersleri yürütmelerine, problemleri yerinde tespit etmeleri ve çözüm üretmeleri için YÖK ve MEB arasında hizmet sürecindeki öğretmen eğitimi konusunda protokol imzalanabilir. Bu şekilde fakülte ve okul iş birliğinin kuvvetlenmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Abazoğlu, İ. (2014). Teacher trainin gprograms in world and Professional development applications for teachers. *Turkish Studies*, 9(5), 1-46.

Alper, A. ve Gülbahar, Y. (2009). Trends and issues in educational technologies: a review of recent research in TOJET. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 8(2), 124-135.

Altıntaş, S. ve Görgen, İ. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik uygulaması üzerine görüşleri (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi örneği). *Turkish Studies*, 9(8), 197-208.

- Altunoğlu, B. D. ve Atav, E. (2005). Daha etkili bir biyoloji oğretimi için oğretmen beklentileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 28, 19-28.
- Arık, R. S. ve T¼rkmen, M. (2009). Eğitim bilimleri alanında yayımlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin incelenmesi. *I. Uluslararası T¼rkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi*, Çanakkale On Sekiz Mart niversitesi, Çanakkale.
- Başal, H. A., Bağçeli Kahraman, P., zen Uyar, R., Tabak, D., ve Turan, N. (2017). Okul öncesi eğitimi oğretmen adayları, uygulama oğretmenleri, oğretim elemanları ve uygulama okulu y¼neticilerinin oğretmenlik uygulaması dersine ilişkin g¼r¼řleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 30(2), 389-417.
- Başkan, G. A. (2001). Öğretmenlik mesleği ve oğretmen yetiştirmede yeniden yapılanma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 20(20), 16-25.
- Bozak, A., zdemir, T., ve Seraslan, D. (2016). Mesleğe yeni başlayan oğretmenlerin eğitim fakólterinde almış oldukları oğretmenlik eğitimine ilişkin g¼r¼řleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼ Dergisi*, 13(36), 100-113.
- B¼men, N. T., Ateş, A., akar, E., Ural, G., ve Acar, V. (2012). T¼rkiye bağlamında oğretmenlerin mesleki gelişimi: sorunlar ve öneriler. *Milli Eğitim Dergisi*, 194, 31-49.
- akır, M., Ogan Bekirođlu, F., İrez, S., Kahveci, A., ve şeker, H. (2010). Fakólte-okul iş birliği modelinin değerlendirilmesi: uygulama oğretmenlerinin g¼r¼řleri, *Marmara Üniversitesi Atat¼rk Eğitim Fakóltesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 31, 69-81.

- Çakmak, M. (2000). Aday öğretmenler ve deneyimli öğretmenlerin öğretme öğrenme sürecindeki yaklaşımları konusunda yapılan araştırmalar üzerine bir inceleme. *II. Ulusal Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu (10-12 Mayıs 2000)*. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Çanakkale.
- Çepni, O. ve Aydın, F. (2015). Coğrafya öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 285-304.
- Değirmençay, Ş. A. ve Kasap, G. (2013). Okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 47-57.
- Dursun, Ö. Ö. ve Kuzu, A. (2008). Öğretmenlik uygulaması dersinde yaşanan sorunlara yönelik öğretmen adayı ve öğretim elemanı görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 159-178.
- Eraslan, A. (2008). Fakülte-okul iş birliği programı: matematik öğretmeni adaylarının okul uygulama dersi üzerine görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 95-105.
- Ersoy, Y. (1996). Hizmet içi eğitim ve yetiştirme kursunu geliştirme- I amaçlar ve matematik öğretmenlerinin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 151-160.
- Gökdere, M. ve Çepni, S. (2004). Üstün yetenekli öğrencilerin fen öğretmenlerinin hizmet içi ihtiyaçlarının değerlendirilmesine yönelik bir çalışma: bilim sanat merkezi örnekleme, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (24)2, 1-14.

- Johnson, B., and Christensen, L., (2014). Eğitim Araştırmaları Nicel, Nitel ve Karma Yaklaşımlar (T¼rkdođan, A., ev. Edit. Beşir Demir, S.), Ankara:Eğiten Kitap.
- Kala, N. (2017). Hizmet s¼recindeki oğretmenler için yeni bir model önerisi: akademisyen-oğretmen iş birliğine dayalı bir akademik danışmanlık modeli. *Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstit¼s¼ Dergisi*, 10(1), 70-84.
- Korođlu, H., Başer, N., & Yavuz, G. (2000). Okullarda uygulama çalışmalarının değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 19, 85-95.
- K¼leki, E. ve Bulut, L. (2010). T¼rkiye ve ABD'deki oğretmen yetiştirme sistemlerinin karşılaştırılması. *In International conference on new trends in education and their implications*, 11-13.
- Litz, D. (2011). Globalization and the Changing Face of Educational Leadership: Current Trends and Emerging Dilemmas. *International Education Studies*, 4(3), 47-61.
- MEB, (2004). Eğitim araştırmalarında MEB-niversite iş birliği (İl D¼zeyi), Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, https://www.meb.gov.tr/earged/earged/Meb_Universite_isbirligi.pdf, Erişim: 09.05.2018
- MEB, (2006a). Eğitim İlkoğretim Okulu Oğretmenlerinin Yaptıkları Mesleki Seminer alışmalarının Değerlendirilmesi, Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, https://www.meb.gov.tr/earged/earged/senebasi_seminer_calismalari.pdf, Erişim: 27.11.2018

- MEB, (2006b). Milli Eğitim Bakanlığı Hizmet İçi Eğitim Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi, Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, https://www.meb.gov.tr/earged/earged/Hie_degerlendirme.pdf, Erişim: 27.11.2018
- Miles, M, B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ozan, C. ve Köse, E. (2014). Eğitim programları ve öğretim alanındaki araştırma eğilimleri. *Sakarya University Journal of Education*, 4(1), 116-136.
- Özer, B., Gelen, İ., ve Duran, V. (2016). Deneyimsiz öğretmen davranışları. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15(58), 822-836.
- Özkılıç, R., Bilgin, A. ve Kartal, H. (2008). Öğretmenlik uygulaması dersinin öğretmen adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 7(3).
- Samaras, A. P., & Gismondi, S. (1998). Scaffolds in the field: Vygotskian interpretation in a teacher education program. *Teaching and teacher education*, 14(7), 715-733.
- Seçer, Z., Çeliköz, N. ve Kayılı, A. G. G. (2010). Okul öncesi öğretmenliği okul uygulamalarında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 128-152.
- Tarman, B. (2012). Öğretmenlik deneyimi dersinin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik inançlarına etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 1951-1973.

- Tonbul, Y., ve Altınay, E. (2010). Eğitim fakólterinin oğretmenlerin mesleki gelişimine katkısı. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6(3), 2188-2209.
- Tutkun, Ö. F. (2000). Yeniden yapılanma s¼recinde fakólte-uygulama okulu iş birliği ve uygulamada karşılaşılan sorunlar. *II. Ulusal Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakóltesi, 174-178.
- Uçar, R. ve İpek, C. (2006). İlköğretim okullarında görev yapan yönetici ve oğretmenlerin MEB hizmet içi eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Yüz¼nc¼ Yıl Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 3(1), 34-53.
- Uzal, G., Erdem, A. ve Ersoy, Y. (2012). Proje tabanlı fen/matematik eğitimi projesinden yansıtımlar-II: Kazanılan yeterlikler ve oğretmen görüşleri. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, Niğde.
- ¼nver, G. (2003). Öğretmenlik uygulamasında işbirliği: bir durum çalışması. *Gazi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 23(1), 87-100.
- Yalın Uçar, M. (2012). Öğretmenlik uygulamasına ilişkin durum çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2637-2660.
- Yayla, A. (2015). Nitelikli oğretmenlerin yetiştirilme s¼recinde yeni arayışlar: Sorunlar ve çöz¼m önerileri. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 109-122.
- Yeşil, R. ve Çalışkan, N. (2006). Okul deneyimi 1 dersinde iş Birliği s¼recinin değerlendirilmesi (Kırşehir Eğitim Fakóltesi Örneği). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 12(2), 277-310.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YÖK., (1998). Fakülte-Okul İş Birliği Kılavuzu,

http://www.yok.gov.tr/documents/10279/23817636/fakulte_okul_isbirli.pdf/561be90b-5e16-4d8a-9c2b-eaba3426b440, Erişim: 27.04.2018

YÖK/Dünya Bankası (1999). *Türkiye’de öğretmen eğitiminde standartlar ve akreditasyon* YÖK-Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, Ankara.

Zeichner, K. (2002). Beyond traditional structures of student teaching. *Teacher Education Quarterly*, 29 (2), 59-64.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Rapid development of knowledge and technology bring forth changes in the education systems of countries. The ability of countries to follow the advances in the world is directly proportional with their level of success in their education systems. It is indispensable for academics, teachers and teacher candidates to improve their levels of knowledge and skills and to cooperate in order to keep close track of all the advances in the world. In addition, it can be stated that the lack of a business protocol between Council of Higher Education (CHE) and Ministry of National Education (MNE) regarding the education of in-service teachers may hinder the cooperation and communication between faculty-school.

It can be stated that academic studies are among the factors affected by the communication between education faculties and directorates of national education (DNE). Studies carried out indicate that the sample groups in education studies are generally comprised of teacher candidates (Alper and G¼lbahar, 2009; Arık and T¼rkmen, 2009; Ozan and K¼se, 2014). However, when it is considered that the target group that should be reached for increasing academic success and for detecting the existing problems as well as to put forth solutions for these problems, it becomes apparent that academic studies should focus on this sample group as well. But the related studies indicate that certain problems are experienced during the processes for obtaining the required permissions from DNE for carrying out such studies (Alper and G¼lbahar, 2009; Arık and T¼rkmen, 2009). If these undesired processes during permission applications affect the study areas and study groups of academics, it is puzzling how academics determine their research topics. It can be stated that the opinions of academics and teachers on the

aforementioned issues are valuable for revealing the cooperation and communication processes between education faculties and DNEs. In this regard, the objective of the study was to examine the reflections of the relationship between education faculties and DNEs on the education of in-service teachers and academic studies of academics while also developing solution suggestions for the current issues in this field.

Method

Case study method was used in the study. This method has been preferred since it is a qualitative method that enables the in-depth analysis of one or more states (Johnson and Christensen, 2014). The participants of the study were selected by taking into consideration four main departments of Science Education, Mathematics Education, Social Sciences Education and Turkish Education due to the fact that teachers and academics in different disciplines may have a different perspective of the CHE-MNE communication. It was thought that the seniority of the teachers may also be important in addition to the discipline of the teacher for acquiring more realistic data in the study. With this in mind, a total of two different seniority groups were selected for the teachers one with seniority (has worked for over 10 years) and one with no seniority (in the first three years of his/her profession). In this regard, the participants of this study were comprised of eight academics working at the aforementioned four departments of the education faculty at a state university in Turkey and eight teachers working in these disciplines as part of the directorate of national education in the city where this university is located. Data were acquired in the study via semi-structured interviews. Two semi-structured interview forms were prepared since the participants were part of two different groups as teachers and academics. Teacher interviews took an average of 20-30 minutes, whereas academic interviews took about 30-55

minutes on average. Data acquired from teacher and academic interviews were subject to content analysis.

Findings

It was determined as a result of the study that there was almost no communication between the education faculty at the province where the study was carried out and the related DNEs except the field of pre-service teacher education. It was set forth that the academics and teachers in the sample group expect the establishment of a communication between education faculties and DNEs based on cooperation and that the related communication may only be possible by way of protocols signed between CHE and MNE. It was determined based on the opinions of academics that communication should be established most frequently with the in-service teachers on teacher education, whereas it was also determined according to the opinions of senior teachers that communication should be established for pre-service teacher education.

Another study result indicates that majority of the academics who participated in the study carry out studies for filling the gaps in the literature. In addition, it was also concluded in the study that the academics are of the opinion that their studies are not carried into practice.

Conclusions and Recommendations

It was concluded that the academics believe this is due mainly to their remoteness to the field, lack of communication between CHE and MNE for sharing the academic study results, failure to prepare reports for the related DNEs with regard to the study results as well as the fact that the teachers do not read academic studies at a sufficient level. Based on all these, it was concluded that the lack of communication between faculty and DNEs is a

significant hindrance not only for in-service teacher education but also for enabling the academics to access more realistic study topics in addition to the sharing of the academic study results with the teachers.

It is suggested based on the results acquired from the study that to sign new protocols that will enable the academics to participate as observers in the classrooms on the condition that no applications are carried out by them as well as protocols that give rights to carry out interviews with the teachers at the teacher's office space. It is thought that such applications shall contribute to the occupational development of the teachers while also enabling the academics to focus on more realistic issues and to share the results of their studies with the teachers.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENEN ÖĞRENCİLERİN KELİME ÖĞRENME STRATEJİLERİ*

Bircan EYÜP**   **Betül DEMİREL YILDIRIM*****

Öz

Bu çalışmanın amacı, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin kelime öğrenme stratejilerini belirlemek ve kullandıkları kelime öğrenme stratejileri ile cinsiyetleri, uyrukları ve yaşları arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Araştırma tarama modeline uygun olarak tasarlanmıştır. Araştırma grubunu Karadeniz Teknik Üniversitesinin çeşitli fakültelerinde öğrenim gören 105 yabancı uyruklu öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin % 31.4'ü kadın, % 68.6'sı erkek; % 61.9'u 18-23 yaş arası, % 38.1'i 24 yaş ve üzeri; % 49.5'i Asya, % 44.8'i Afrika ve % 5.7'si Avrupa uyrukludur. Araştırmada Kocaman ve Kızılkaya Cumaoğlu (2014) tarafından 5'li likert tipinde geliştirilen 'Yabancı Dilde Kelime Öğrenme Stratejileri Ölçeği' kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 16 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda öğrencilerin en çoktan en aza doğru kullandıkları kelime öğrenme stratejilerinin bellek stratejileri (X= 23.82), duyuşsal stratejiler (X= 20.50), sosyal stratejiler (X= 19.20), bilişsel stratejiler (X= 14.29), üst-bilişsel stratejiler (X= 13.58), tamamlayıcı stratejiler (X= 12.32) olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin kelime

*Bu araştırma, İğdır I.Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi'nde (6-7 Kasım 2018, İğdır, Türkiye) sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Trabzon, bircaneyp@gmail.com

*** Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Trabzon, btldmrl@gmail.com

öğrenme stratejileri ile cinsiyetleri, uyrukları ve yaş değişkenleri arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kelime öğrenme stratejileri, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, yabancı dil öğrenimi.*

VOCABULARY LEARNING STRATEGIES OF THE STUDENTS LEARNING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

The aim of this study is to determine the vocabulary learning strategies of students who learn Turkish as a foreign language and to determine the relationship between their vocabulary learning strategies and their gender, nationality and age. The research was designed in accordance with the survey model. The study group consisted of 105 foreign students studying at various faculties of Karadeniz Technical University. 31.4 % of the students were female, 68.6 % were male; 61.9% between the ages of 18-23 years, 38.1 % 24 years and over; 49.5 % is Asian, 44.8 % is African and 5.7 % is European. In the study, 'Scale for Vocabulary Learning Strategies in Foreign Language' developed by Kocaman and Kızılkaya Cumaoglu (2014) was used. The data were analyzed by using SPSS 16 program. At the end of the analysis, it was found that students use memory strategies ($X = 23.82$), affective strategies ($X = 20.50$), social strategies ($X = 19.20$), cognitive strategies ($X = 14.29$), meta-cognitive strategies ($X = 13.58$) and compensation strategies ($X = 12.32$). It was determined that there was no significant difference between the students' vocabulary learning strategies and gender, nationality and age variables.

Keywords: *Vocabulary learning strategies, teaching Turkish as a foreign language, foreign language learning.*

1. GİRİŞ

İletişim, insanlığın varoluşundan itibaren süregelen kendini veya kişi, olgu ve olayları anlatma ve anlama ihtiyacıdır. İnsanlar kendilerini ifade etmek için birçok yol kullanmışlardır ancak bunların en mükemmeli dil ile olan anlatımdır (Özkan ve Sevinçli, 2013: 9). İnsanoğlunun hayatta kalma sorununu aşmada kullandığı temel yöntemlerden biri dildir (Haviland, Prins, Walrath ve McBride,

2008: 209). Bu bakımdan ortak dile mensup olan insanlarda benzer duygu ve düşünceleri uyandırması ve onları bir arada tutmasıyla toplumun temel yapı taşları arasında yer alır. Dilin toplumlar için gördüğü bu vazifeyi, kelimelerin de dil için gördüğü söylenebilir.

Kelimeler, belli kurallar doğrultusunda bir araya getirilerek dil örgüsünü oluştururlar. Bu dil örgüsüne “anlatım” denilmektedir (Özkan ve Sevinçli, 2013: 9). Bir dilin gerçek anlamda öğrenilmiş olabilmesi için o dildeki anlatımları anlamlandırabilmek ve o dilde anlatımı gerçekleştirebilmek gerekmektedir. Bu aşamada bireyin gramer bilgisinin yanında, kelime bilgisinin de önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yabancı dil öğreniminde en önemli unsurlardan biri kelime bilgisidir. Zira dil edinimi, kelime bilgisi veya kelime öğrenimi olmadan gerçekleşemez (Laufer, 1986). Kelime öğrenimi, dil edinim sürecinin başından sonuna kadar devam eden bir durumdur. Bireyin kendisine aktarılanı anlayabilmesinde ve kendisini ifade edebilmesinde sahip olduğu kelime dağarcığı belirleyici bir rol oynar. Nitekim kelime bilgisi eksikliği, anlamın aktarılmasındaki en büyük engeldir. Kelime bilgisi temel dil becerilerinin birlikte kullanılmalarında önemli bir işleve sahiptir (Krashen, 1989’dan akt. Kocaman ve Kızılkaya Cumaoğlu, 2014: 292). Bu nedenle dil öğretiminde kelime öğretimi büyük önem taşır.

Kelime öğretimi, öğretmen tarafından sınıf içerisinde yaptırılan çeşitli etkinliklerle gerçekleştirilmeye çalışılır. Bu bazen sadece kelimelerin öğretilmesine odaklanılarak yapılırken, bazen de diğer dil becerileriyle birlikte ele alınarak yapılır. Ancak dil öğrenimi sadece sınıfla sınırlı kalan bir süreç değildir. Öğrenciler sınıf dışında da bireysel olarak dil öğrenmeye devam etmektedir. Özellikle de yabancı dil öğretiminde öğrenciler yeni kelimeleri öğrenme konusunda daha bağımsız öğrenmeler gerçekleştirebilirler. Bunu yaparken de farkında olarak veya olmayarak bazı stratejiler kullanırlar. Riding ve

Rayner (1998), kişinin kendine uygun olduğunu düşündüğü ve kullandığı stratejilerin kişiyi amaca ulaştırması gerektiğini söylerler. Kişi, hangi strateji veya stratejileri kullanacağına karar verirken kendi öğrenme durumunu gözden geçirir ve kendine en uygun olanı tespit etmeye çalışır. Tespit ettiği stratejiyi öğrenme için kullanır ve kendine uygun olup olmadığını test eder. Stratejiden verim alamazsa onu kendine göre değiştirip geliştirir veya yerine başka bir strateji koyar. Bu nedenle aslında her bireyin öğrenme stratejisinin kendine özgü olabileceği söylenebilir. Kullanılan değişik ve etkin stratejiler sayesinde zamandan tasarruf edilir ve bilgiyi işlemede pratiklik kazanılır. Her bireyin kendine özgü bir ya da birden fazla öğrenme stratejisi olabilir.

Yabancı dilde kelime öğrenimi esnasında her bireyin kendine uygun stratejiyi keşfedip kullanmasının yanında öğretmenin de hedef kitleyi iyi tanması ve en az birkaç stratejiyi aynı anda kullanması gerekmektedir. Öğreten, “Bu stratejiler öğrenilen kelimenin uzun süreli saklanması ve gerektiğinde hatırlanmasını sağlıyor mu?” sorusunu temel alarak kullandığı stratejileri sık sık test etmeli ve gerekiyorsa öğrenenlerin durumlarına göre değiştirip geliştirmelidir. Bu sayede kelime bilgisi gelişiminde etkili olduğu tespit edilen stratejilerin kullanımı arttırılarak öğrenenin öğrenme ortamına etkin katılımı sağlanmış olur (İlter, 2014).

Kelime öğrenme stratejileri sıklıkla genel öğrenme stratejilerinin bir alt kategorisi olarak görülür (Carter ve McCarthy, 1988; Schmitt, 1997). Bu nedenle kelime öğrenme stratejilerini tespit etmek için Oxford’un (1990) ‘Dil Öğreniminde Strateji Ölçeği’ birçok araştırmacı tarafından kullanılmaktadır. Ölçek, doğrudan stratejiler ve dolaylı stratejiler olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Kategoriler kendi içinde üçer boyut olmak üzere toplam altı boyuttan oluşmaktadır. Doğrudan stratejiler; bellek stratejileri, bilişsel stratejiler ve tamamlayıcı stratejilerdir. Dolaylı stratejiler ise üst-bilişsel stratejiler, duyuşsal

stratejiler ve sosyal stratejilerdir (Kocaman ve Kızılkaya Cumaoğlu, 2014: 295). Bellek stratejileri, bilginin uzun süreli belleğe gönderilmesinde, depolanmasında ve gerektiğinde tekrar kullanılmasında rol oynar. Bilişsel stratejiler, dil edinimi esnasında alınan bilgiyi zihinde modellemede, gözden geçirip anlamlandırmada ve öğrenilen hedef dilde mesaj alıp üretmede kullanılır. Doğrudan stratejilerin üçüncüsü olan tamamlayıcı stratejiler de dili öğrenme esnasında sınırlılıkların üstesinden gelmek ve ortaya çıkan eksikliği gidermek için kullanılırlar. Üst-bilişsel stratejiler, öğrenen her bireyin kendine göre öğrenmeyi planlama, düzenleme ve değerlendirme amacıyla kullandıkları stratejilerdir. Duyuşsal stratejiler, öğrenenlerin öğrenmeyle ilgili tutum, duygu ve düşüncelerini kontrol edebilmelerine ve öğrenme isteğini arttırabilmelerine yardım eden stratejilerdir. Sosyal stratejiler ise, bireyin dil öğrenimi amacıyla başkalarıyla çalışarak sözlü iletişim kurmalarına yarayan stratejilerdir (Cesur ve Fer, 2007).

Dil öğrenen bireylerin öğrenme sürecinde; bireysel veya çevresel faktörlerin, içinde bulunduğu durumlar ve kişilerin etkisiyle dil öğrenme stratejilerini kullanım durumları şekillenir (Nisbett ve Shucksmith, 1886). Bu bağlamda bireyin herhangi bir ya da birkaç stratejiyi kullanmasında bazı değişkenlerin etkili olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Bu doğrultuda, bu araştırmada yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin kelime öğrenme stratejilerini belirlemek ve kullandıkları kelime öğrenme stratejileri ile cinsiyetleri, uyrukları ve yaşları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Nicel paradigmaya dayalı olarak düzenlenen bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama yöntemi, geçmişte ya da halen var olan bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yöntemidir (Karasar, 2009: 77). Bu araştırmada da yabancı uyruklu öğrencilerin kelime öğrenme stratejileri

ile mevcut durumları (cinsiyet, yaş, uyruk) arasındaki ilişki incelendiğinden tarama yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Araştırma Grubu

Araştırma grubunu Karadeniz Teknik Üniversitesinin çeşitli fakültelerinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin bir alt kümesi oluşturmaktadır. Bu duruma bağlı olarak çalışmada uygun örnekleme tekniği kullanılmıştır. Zaman, para ve iş gücü ile ilgili sınırlılıklar nedeniyle araştırmacılar uygun örnekleme tekniğini kullanabilirler (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Bu durum, sonuçların genellenmesi bakımından bazı sınırlılıklara sebep olsa da bu sınırlılıklar istatistiksel olarak kontrol altına alınabilmektedir (Barker, Pistrang ve Elliott, 2002).

Araştırmaya katılan 105 öğrencinin cinsiyetleri, uyrukları ve yaşlarına ait bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilere Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Kadın	33	31.4
	Erkek	72	68.6
Geldikleri Kıta (Uyruk)	Afrika	47	44.8
	Asya	52	49.5
	Avrupa	6	5.7
Yaş	18-23	65	61.9
	24 ve üzeri	40	38.1

Araştırmaya katılan öğrenciler toplamda 35 farklı ülkeden gelmektedir. Bu sayının çok olmasından dolayı öğrenciler geldikleri kıtalara göre sınıflandırılmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada Oxford'un (1990) 'Dil Öğreniminde Strateji Ölçeği'nden hareketle Kocaman ve Kızılkaya Cumaoğlu (2014) tarafından geliştirilen 'Yabancı Dilde Kelime Öğrenme Stratejileri Ölçeği' kullanılmıştır. 5'li likert tipinde hazırlanan ölçek 32 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 6 boyuttan meydana gelmektedir. Bunlar (Kocaman ve Kızılkaya Cumaoğlu, 2014: 295) :

Doğrudan Stratejiler

- a. Bellek Stratejileri (Bilgiyi hatırlamak ve depolamak için)
- b. Bilişsel Stratejiler (Dili anlamak ve kullanmak için)
- c. Tamamlayıcı Stratejiler (Dil öğrenme sınırlılıklarının üstesinden gelmek için)

Dolaylı Stratejiler

- d. Üst-Bilişsel Stratejiler (Öğrenmeyi planlamak ve izlemek için)
- e. Duyuşsal Stratejiler (Duyguları ve motivasyonu kontrol edebilmek için)
- f. Sosyal Stratejiler (Dil öğrenme sürecinde başkalarıyla çalışmak için)

Bu araştırmada ölçeğin toplamı için Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı değeri 0.86 bulunmuştur. Alt faktörlerin Cronbach 's Alpha güvenilirlik katsayıları tek tek incelendiğinde ise bellek stratejilerinin 0.76, bilişsel stratejilerin 0.76, tamamlayıcı stratejilerin 0.76, üst-bilişsel stratejilerin 0.77, duyuşsal stratejilerin 0.75 ve sosyal stratejilerin 0.76 olduğu tespit edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Verilerin toplanabilmesi için önce Karadeniz Teknik Üniversitesinin çeşitli fakültelerinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler belirlenmiştir. Daha sonra gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmaya katılmak isteyen öğrencilere eğitim öğretimlerini aksatmayacak şekilde araştırmacı gözetiminde ölçek uygulanmıştır. Ölçeğin uygulanmasında öğrencilere herhangi bir süre sınırlaması yapılmamıştır.

Elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistik teknikler, t-testi ve Kruskal Wallis testleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan yabancı öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejilerini tespit etmek için tanımlayıcı istatistik tekniklerden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Kullandıkları Kelime Öğrenme Stratejileri

KÖS	X	S	Sd
<i>Bellek Stratejileri</i>	23.82	4.96	.48
<i>Duyuşsal Stratejiler</i>	20.50	4.89	.48
<i>Sosyal Stratejiler</i>	19.20	4.77	.47
<i>Bilişsel Stratejiler</i>	14.29	4.15	.40
<i>Üst-bilişsel Stratejiler</i>	13.58	3.59	.35
<i>Tamamlayıcı Stratejiler</i>	12.32	3.94	.38

Tablo 2 incelendiğinde Türkçe öğrenen öğrencilerin en çok kullandıkları kelime öğrenme stratejisinin doğrudan stratejilerden bellek stratejisi ($x=23.83$, $S=4.96$) olduğu görülmüştür. Öğrencilerin kullandıkları diğer kelime stratejilerinin ise sırasıyla duyuşsal ($x=20.50$, $S=4.89$), sosyal ($x=19.20$, $S=4.77$), bilişsel ($x=14.29$, $S=4.15$), üst-bilişsel ($x=13.58$, $S=3.59$) ve tamamlayıcı ($x=12.32$, $S=3.94$) stratejiler olduğu görülmektedir.

Türkçe öğrenen öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejileri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı bağımsız gruplar için t-testi ile analiz edilmiş ve bulgular Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Kelime Öğrenme Stratejilerinin Cinsiyete Göre T-Test Sonuçları

KÖS	Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
Bellek Stratejileri	Kadın	33	24.51	5,53	103	,95	,34
	Erkek	72	23.51	4,68			

Duyuşsal Stratejiler	Kadın	33	15.45	4,25	103	1,98	,05
	Erkek	72	13.75	4,01			
Sosyal Stratejiler	Kadın	33	12.93	3,85	103	1,08	,28
	Erkek	72	12.04	3,97			
Bilişsel Stratejiler	Kadın	33	13.54	3,41	103	,06	,94
	Erkek	72	13.59	3,69			
Üst-bilişsel Stratejiler	Kadın	33	21.69	5,21	103	1,70	,09
	Erkek	72	19.95	4,67			
Tamamlayıcı Stratejiler	Kadın	33	18.51	3,68	103	,99	,32
	Erkek	72	19.51	5,19			

Tablo 3'e bakıldığında öğrencilerin cinsiyetleri ile kullandıkları kelime öğrenme stratejileri olan bellek ($t_{(103)}=.95$; $p>0.5$), duyuşsal ($t_{(103)}=1.98$; $p>0.5$), sosyal ($t_{(103)}=1.08$; $p>0.5$), bilişsel ($t_{(103)}=.06$; $p>0.5$), üsts-bilişsel ($t_{(103)}=1.70$; $p>0.5$) ve tamamlayıcı ($t_{(103)}=.99$; $p>0.5$) stratejiler arasında anlamlı bir fark bulunmadığı görülmektedir.

Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejileri ile yaşları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla bağımsız gruplar için t-testi tekniğinden yararlanılmıştır.

Tablo 4. Öğrencilerin Kelime Öğrenme Stratejilerinin Yaşa Göre T-Testi Sonuçları

KÖS	Yaş	N	X	S	sd	t	p
Bellek Stratejileri	18-23	65	24,00	4,62	103	,44	,65
	24-üzeri	40	23,55	5,51			
Duyuşsal Stratejiler	18-23	65	14,01	3,97	103	,85	,39
	24-üzeri	40	14,72	4,43			
Sosyal Stratejiler	18-23	65	12,35	3,68	103	,09	,92
	24-üzeri	40	12,27	4,37			
Bilişsel Stratejiler	18-23	65	13,55	3,57	103	,09	,92
	24-üzeri	40	13,62	3,66			
Üst-bilişsel Stratejiler	18-23	65	20,33	4,38	103	,44	,65
	24-üzeri	40	20,77	5,67			
Tamamlayıcı Stratejiler	18-23	65	19,23	4,59	103	,08	,93
	24-üzeri	40	19,15	5,12			

Tablo 4'te gösterilen bulgulara göre öğrencilerin yaşları ile kullandıkları kelime öğrenme stratejilerinden bellek ($t_{(103)}=.44$; $p>0.5$), duyuşsal ($t_{(103)}=.85$; $p>0.5$), sosyal ($t_{(103)}=.09$; $p>0.5$), bilişsel ($t_{(103)}=.09$; $p>0.5$), üst-bilişsel ($t_{(103)}=.95$; $p>0.5$) ve tamamlayıcı ($t_{(103)}=.08$; $p>0.5$) stratejiler arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin kelime öğrenme stratejileri ile uyrukları arasında bir ilişki olup olmadığını incelemek için Kruskal Wallis tekniği kullanılmıştır. Analiz sonucu elde edilen bulgular tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrencilerin Kelime Öğrenme Stratejileri İle Uyrukları (Geldikleri Kıtalar) Arasındaki Farklılıklar

KÖS	Değişkenler	N	Sıra Ortalama	X ²	sd	p
Bellek Stratejileri	<i>Afrika</i>	47	52.7	1.59	2	.45
	<i>Asya</i>	52	54.9			
	<i>Avrupa</i>	6	38.4			
Duyuşsal Stratejiler	<i>Afrika</i>	47	54.4	1.92	2	.38
	<i>Asya</i>	52	53.6			
	<i>Avrupa</i>	6	36.4			
Sosyal Stratejiler	<i>Afrika</i>	47	57.2	3.52	2	.17
	<i>Asya</i>	52	51.4			
	<i>Avrupa</i>	6	33.5			
Bilişsel Stratejiler	<i>Afrika</i>	47	55.8	3.70	2	.15
	<i>Asya</i>	52	52.9			
	<i>Avrupa</i>	6	30.5			
Üst-bilişsel Stratejiler	<i>Afrika</i>	47	52.5	0.56	2	.97
	<i>Asya</i>	52	53.6			
	<i>Avrupa</i>	6	51.2			
Tamamlayıcı Stratejiler	<i>Afrika</i>	47	55.1	3.44	2	.17
	<i>Asya</i>	52	53.6			
	<i>Avrupa</i>	6	30.8			

Tablo 4'te görüldüğü üzere öğrencilerin uyrukları ile bellek ($X^2=1.59$, $p>.05$), duyuşsal ($X^2=1.92$, $p>.05$), sosyal ($X^2=3.52$, $p>.05$), bilişsel ($X^2=3.70$, $p>.05$), üst-bilişsel ($X^2=0.56$, $p>.05$) ve tamamlayıcı ($X^2=3.44$, $p>.05$) stratejiler arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Kelime bilgisi yabancı dil öğreniminin bütün süreçlerinde önemli rol oynar. Dil öğrenen kişi hem sınıf içi hem de sınıf dışı etkinliklerle bireysel olarak kelime hazinesini geliştirmeye çalışır. Öğrenciler kullandıkları kelime öğrenme stratejilerinin yardımıyla geniş ve zengin bir kelime hazinesine sahip olurlar. Ancak genellikle öğrencilerin çoğu farkında olmadan bu stratejileri kullanırlar (Nation, 2001). Bu çalışmanın sonucunda, Türkçe öğrenen yabancı uyruklu öğrencilerin en çok kullandığı kelime öğrenme stratejilerinin bellek, duyuşsal ve sosyal stratejiler olduğunu gösterirken; en az kullandıkları stratejinin tamamlayıcı stratejiler olduğunu göstermiştir. Bu sonuç öğrencilerin hem doğrudan hem de dolaylı stratejileri kelime öğreniminde kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Alanyazın incelendiğinde, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin hemen hemen benzer kelime öğrenme stratejilerini tercih ettikleri görülmektedir. Biçer ve Polatcan (2015) 50 yabancı uyruklu öğrenci ile yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin en çok bellek, üst-bilişsel, duyuşsal ve sosyal stratejileri kullanırken; bilişsel ve telafi stratejilerini daha az kullandıklarını belirlemişlerdir. Bu çalışmada ise öğrencilerin üst-bilişsel stratejileri bilişsel stratejilerden daha az tercih ettikleri belirlenmiştir. Ancak her iki çalışmada da öğrencilerin kullandıkları stratejilerin birbirine benzer stratejiler olduğu görülmektedir.

Tok ve Yığın (2014) yabancı uyruklu öğrenciler ile yaptıkları görüşmelerde öğrencilerin en çok sosyal ve belirleyici kelime öğrenme stratejilerini kullanırken; en az bellek stratejilerini kullandıklarını tespit etmişlerdir. Oysa bu çalışmada öğrencilerin en çok bellek stratejilerini kullandıkları belirlenirken; en az tamamlayıcı stratejileri kullandıkları görülmüştür. Nitekim Çetinkaya (2012) Almanca öğretmeni adayları üzerine yaptığı çalışmasında, adayların hafıza ve bilişsel stratejileri daha çok kullandıklarını; sosyal stratejileri ise daha az

kullandıklarını belirlemiştir. Türkiye’de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin sosyal stratejilerle öğrenme imkânları daha fazla iken Türk öğrencilerin kendi ülkelerinde yabancı bir dili öğrenirken bu imkânlarla daha sınırlı biçimde sahip oldukları söylenebilir. Bu sonuçlar, öğrenme ortamlarının da kullanılan stratejiler üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

Dil öğreniminde bireysel farklılıklar önemli rol oynar ve bu farklılıklardan biri de cinsiyettir (Cook, 2008). Genelde bireylerin dil öğrenme stratejisi seçiminde bile cinsiyetleri önemli bir rol oynar (Oxford ve Nyikos, 1989’dan akt. Shadikah, Fauziati ve Supriyadi, 2017). Fakat bu çalışmada öğrencilerin cinsiyetleri ile kullandıkları kelime öğrenme stratejileri arasında herhangi bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Alanyazın incelendiğinde de benzer sonuçlara ulaşan araştırmalar tespit edilmiştir. Gömleksiz (2013) tarafından yapılan çalışmada yabancı dil öğrenen Türkçe öğretmeni adaylarının kullandıkları öğrenme stratejileri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır. Yabancı dil öğrenen üniversiteli İranlı öğrenciler üzerine yapılan çalışmada da araştırmacılar kadın ve erkek öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejileri arasında herhangi bir farklılık tespit edememişlerdir (Ansari, Vahdany ve Sabouri, 2016). Ancak Na (2015) araştırmasında, İngilizce öğrenen Çinli kadın öğrencilerin üst-bilişsel ve bilişsel stratejileri kullanırken, erkek öğrencilerin sosyal stratejileri daha çok kullandıklarını belirlemiştir. Çevik ve arkadaşları (2018) da ortaokul öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmalarında kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla bilişsel stratejileri daha çok kullandıklarını, ancak diğer stratejilerin kullanımında cinsiyetler arası herhangi bir farklılığın olmadığını tespit etmişlerdir.

Araştırmada öğrencilerin yaşları ile kelime öğrenme stratejileri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır. Diğer bir değişken olan öğrencilerin uyrukları ile kelime öğrenme stratejileri arasında da herhangi bir anlamlı ilişki

bulunamamıştır. Alanyazın tarandığında, yaş ve uyruk ile kelime öğrenme stratejileri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu araştırmada öğrencilerin cinsiyet, yaş ve uyrukları ile kelime öğrenme stratejileri arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan analizler sonucu, bu değişkenlerin öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejileri üzerinde belirgin bir rolü olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak kanaatimizce ileride yapılacak çalışmalarda araştırmacılar, öğrencilerin hedef dile yönelik akademik başarıları ile kullandıkları kelime öğrenme stratejileri arasındaki ilişkiyi ele alıp inceleyebilirler.

KAYNAKÇA

- Ansari, M., Vahdany, F. ve Sabouri, N. B. (2016). The relationship between the use of vocabulary learning strategies and gender of Iranian EFL learners. *Research in English Language Pedagogy*, 4/1, 88-100.
- Barker, C., Pistrang, N. ve Elliott, R. (2002). *Research methods in clinical psychology* (2nd ed.). Chichester: John Wiley&Sons.
- Biçer, N. ve Polatcan, F. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kelime öğrenme stratejilerinin değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 54, 811-828.
- Carter, R. ve McCarthy, T. (1988). *Vocabulary and language teaching*. New York: Longman.
- Cesur, M.O. , Fer, S. (2007). Dil öğrenme stratejileri envanterinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması nedir? *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4/2, 49-74.
- Cook, V. (2008). *Second language learning and language teaching*. London: Edward Arnold.

- Çelikkaya, Ş. (2012). Almanca öğretmeni adaylarının sözcük öğreniminde kullandıkları öğrenme stratejileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 71-76.
- Çevik, H., Orakcı, Ş., Aktan, O., Toraman, Ç. ve Ayçiçek, B. (2018). Ortaokul öğrencilerinin kelime öğrenme stratejilerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi (Ankara ili örneği). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18/2, 796-814.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). How to design and evaluate research in education (8th. Ed.) New York: Mc Graw Hill.
- Gömlüksiz, M. N. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının İngilizce dil öğrenme stratejilerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi (Fırat Üniversitesi örneği). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/11, 576-601.
- Haviland, W.A., Prins, H.E.L., Walrath, D. ve McBride, B. (2008). *Kültürel antropoloji* (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- İlter, İ. (2014). Kelime öğretiminde grafik düzenleyicileri (frayer modeli örneği) *Turkish Studies*, 9(3), 755-770.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Laufer, B. (1986). Possible changes in attitudes toward vocabulary acquisition. *IRAL*, 24/1, 70-75.
- Kocaman, O. ve Kızılkaya Cumaoğlu, G. (2014). Yabancı dilde kelime öğrenme stratejileri ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 293-303.
- Na, W. (2016). Gender differences in the use of English vocabulary learning strategies in Chinese senior high school. *Studies in Literature and Language*, 12/4, 58-62.
- Nation, I.S.P. (2001). Learning vocabulary in another language. New York: Cambridge University Press.

- Nisbett, J., ve Shucksmith, J. (1986). *Learning strategies*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Özkan, M. ve Sevinçli V. (2013). *Söz dizimi*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Riding, R. ve Rayner, S. (1998). *Cognitive styles and learning strategies understanding style differences in learning and behaviour*. London: David Fultos Publishers.
- Sarıgül, E. (2017). Yabancı dil öğretiminde sözcük öğrenimi ve öğretimi sürecine genel bir bakış. *International Journal of Social Science*, 54, 91-104.
- Schmitt, N. (1997). *Vocabulary learning strategies*. N. Schmitt ve McCarthy (Ed.), içinde *Vocabulary: description, acquisition and pedagogy* (199-227). Cambridge: Cambridge University Press.
- Shadikah, A. A., Fauziati, E. ve Supriyadi, S. (2017). *The effect of vocabulary learning strategies on vocabulary mastery based on gender differences*. Proceeding of 2nd International Conference of Arts Language And Culture. 03 Kasım 2018 tarihinde <https://jurnal.uns.ac.id/icalc/article/view/16168/13006> adlı sayfadan alınmıştır.
- Tok, M. ve Yığın, M. (2014). Türkçenin ikinci dil olarak öğretiminde öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 265-276.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

One of the most important elements of foreign language learning is vocabulary, because language acquisition cannot take place without vocabulary or learning of word (Laufer, 1986). Vocabulary teaching is realized by the teacher in various activities conducted in the classroom. This is sometimes done by focusing only on the teaching of words or by dealing with other language skills. However, language learning is not only a process limited to the class. Students continue to learn languages outside the classroom. Especially in foreign language teaching, students can learn more about new words individually. In doing so, they use some strategies, sometimes even without knowing that they are doing so.

Vocabulary learning strategies are often seen as a sub-category of general learning strategies (Carter and McCarthy, 1988; Schmitt, 1997). Therefore, Oxford's (1990) Strategy Scale for Language Learning is used by many researchers to identify the vocabulary learning strategies. The scale is divided into two categories: direct strategies and indirect strategies. Each categories consists of three dimensions and of total of six dimensions. Direct strategies: Memory strategies, cognitive strategies and compensation strategies. Indirect strategies: Meta-cognitive strategies, affective strategies and social strategies (Kocaman, Kizilkaya Cumaoglu, 2014: 295).

The aim of this study is to determine the vocabulary learning strategies of students who learn Turkish as a foreign language and to determine the relationship between their vocabulary learning strategies and their gender, nationality and age.

Method

The research was designed in accordance with the survey model. The study group consisted of 105 foreign students studying at various faculties of Karadeniz Technical University. 31.4% of the students were female, 68.6% were male; 61.9% between the ages of 18-23 years, 38.1% 24 years and over; 49.5% was Asian, 44.8% was African and 5.7% was European. In the study, 'Scale for Vocabulary Learning Strategies in Foreign Language' developed by Kocaman and Kizilkaya Cumaoglu (2014) was used. The scale consists of 32 items and has 6 dimensions: memory, cognitive, compensation, meta-cognitive, affective and social strategies. In this study, Cronbach's alpha reliability of the scale was .86. The data were analyzed by using the SPSS 16 program.

Findings (Results)

It was seen that the most preferred vocabulary learning strategy of the students who learned Turkish was memory strategy from direct strategies ($X = 23.83$, $S = 4.96$). The other vocabulary learning strategies used by the students were affective ($X = 20.50$, $S = 4.89$), social ($X = 19.20$, $S = 4.77$), cognitive ($X = 14.29$, $S = 4.15$), meta-cognitive ($X = 13.58$, $S = 3.59$) and compensation ($X = 12.32$, $S = 3.94$) strategies.

According to the obtained results, there is no significant difference between the students' gender and vocabulary learning strategies which comprise memory ($t_{(103)}=.95$; $p>0.5$), affective ($t_{(103)}=1.98$; $p>0.5$), social ($t_{(103)}=1.08$; $p>0.5$), cognitive ($t_{(103)}=.06$; $p>0.5$), meta-cognitive ($t_{(103)}=1.70$; $p>0.5$) and compensation ($t_{(103)}=.99$; $p>0.5$). There is no significant difference between the students' ages and vocabulary learning strategies which comprise memory ($t_{(103)}=.44$; $p>0.5$), affective ($t_{(103)}=.85$; $p>0.5$), social ($t_{(103)}=.09$; $p>0.5$), cognitive ($t_{(103)}=.09$; $p>0.5$), meta-cognitive ($t_{(103)}=.95$; $p>0.5$) and compensation ($t_{(103)}=.08$; $p>0.5$). In terms of students' nationality, there is also no significant difference between the students' nationality and vocabulary learning strategies which comprise memory ($X^2=1.59$, $p>.05$), affective ($X^2=1.92$, $p>.05$), social ($X^2=3.52$, $p>.05$), cognitive ($X^2=3.70$, $p>.05$), meta-cognitive ($X^2=0.56$, $p>.05$) and compensation ($X^2=3.44$, $p>.05$).

Conclusion and Discussion

The results of the study reveal that students use both direct and indirect strategies for learning vocabulary. When the literature is examined, it is seen that the students who learn Turkish as a foreign language prefer almost similar vocabulary learning strategies. Bicer and Polatcan (2015) have determined that the students used mostly memory, meta-cognitive, affective and social strategies, in their studies with 50 foreign students. The above mentioned scholars have found that the students use less cognitive and compensation strategies. Tok and Yigin (2014) found in their interviews with foreign students that students used social and determinative vocabulary learning strategies; they determined that the students use less memory strategies. However, in this study, it was seen that students mostly used memory strategies and less complementary strategies.

Individual differences play an important role in language learning and one of these differences is gender (Cook, 2008). Even in the selection of individuals' language learning strategy, their gender plays an important role (Oxford and Nyikos, 1989, cited in Shadikah, Fauziati and Supriadi, 2017). However, in this study, it was determined that there was no relationship between the students' gender and the vocabulary learning strategies. When the literature is examined, similar studies have been found. In the study conducted by Gomleksiz (2013), it

was revealed that there is no significant relationship between gender and vocabulary learning strategies used by Turkish teacher candidates who learn foreign languages. In a study on Iranian students learning foreign languages, researchers did not find any differences between the vocabulary learning strategies used by male and female students (Ansari, Vahdany, & Sabouri, 2016).

It was also found that there was no significant difference between the student' ages and their vocabulary learning strategies. No significant relationship was found between the students' nationality and vocabulary and learning strategies. When the literature was screened, no study which examined the relationship between age and nationality on vocabulary learning strategies was found.

SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ ODAKLI METİN İŞLEME UYGULAMALARININ ÖĞRENCİLERİN KONUŞMA BECERİLERİNE ETKİSİ

Dilek ÜNVEREN*

Öz

Söylem çözümlemesi yönteminin konuşma becerisi üzerine etkisini araştırmak üzere yapılandırılan bu çalışmada üst düzey düşünme becerilerini kazandırmak, söylem çözümlemesi yöntemi ile bunların konuşma eğitimi de kullanarak nasıl geliştirebileceğini araştırmak amaçlanmıştır. Çalışmada eş zamanlı karma desen gereği, nitel ve nicel araştırma ve çözümleme yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Öntest-sontest uygulamalarının yapıldığı bu araştırmanın çalışma grubunu, 20 kişilik 6. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, metne dair geliştirilen açık uçlu sorular, gözlem formu, görüş formu ve anket kullanılmıştır. Veri çözümlemesinde, t-testi, korelasyon ve içerik çözümlemesi kullanılmış, değerlendirme formu verileri Likert ölçeğine göre derecelendirilerek hesaplanmış, grafikler halinde sunulmuştur. Yapılan analizlerde t-test sonuçlarında p, 000 düzeyinde anlamlı farklar ortaya çıkmış, korelasyon analizinde konuşma becerisinin uygulandığı metinler arasında ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Gözlem formlarında belirlenen ölçütlere dair öğrenci puanlarının her çalışma sonrasında artan bir seyir izlediği yine bulgulara yansımıştır. 7 hafta boyunca toplam 23 ders saatinde 8 metin merkeze alınarak yapılan bu çalışmada söylem çözümlemesi yönteminin anlama becerisi ile koşul olarak konuşma becerisini geliştirdiği, öğrencilerin hem bilişsel hem de duyuşsal alan gelişmelerine olumlu etkide bulunduğu, bunların da öğrenci konuşma

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, dilekkapanadze@sdu.edu.tr

uygulamalarına, metinlere dair sorulara verdikleri yanıtlara, anket ve görüşme formlarına yansıdığı, öğrencilerin söylem çözümlemesi uygulamaları ile metin işlendikçe, çözümleme ve konuşma becerilerinde ilerleme kaydedildiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Söylem çözümlemesi, Türkçe dersi, konuşma becerisi, anlama becerisi, metin çözümleme.

THE EFFECT OF DISCOURSE ANALYSIS-BASED TEXTUAL ANALYSIS ACTIVITIES ON SPEAKING SKILLS

Abstract

The aim of this study is to investigate the effects of discourse analysis method on speaking skill. Moreover, it is aimed to develop higher order thinking skills by using discourse analysis method to improve speaking skills. In the study, qualitative and quantitative research and analysis methods were used together due to the simultaneous mixed design. The study group of this research consists of sixth grade students. Open-ended questions for texts, evaluation form, opinion form and questionnaire developed were used as data collection instruments. In data analysis, t-test, correlation and content analysis were used. The data gathered through observation forms were graded by using Likert scale and presented in graphs. Significant differences were found in the t-test results at the level of $p, 000$ and in correlation analysis, correlation was found between the texts through which speaking skills were assessed and evaluated. It was also reflected on the observation forms that student performance showed an increasing course after each study. In the process, 8 texts were used as material for a total of 23 lessons during 7 weeks. As a result, it was found that discourse analysis method develops speaking skills in parallel with the comprehension skills and the method has a positive effect on both cognitive and affective development. These findings were observed in students' speaking activities, in their answers to questions about the texts, questionnaires and interview forms. As the texts were examined by using discourse analysis method, gradual development and progress in analysis and speaking skills have been observed in students.

Keywords: Discourse analysis method, Turkish courses, speaking skills, comprehension, textual analysis.

1. GİRİŞ

Söylem çözümlemesi dilbilimsel, topumdilbilim, toplum ve ideoloji temelli, metin ve yorum bilim temelli, iletişim gibi alanlarda bir araştırma metodu olarak kullanılmaktadır. Son yıllarda söylem çözümlemesi yönteminin bazı yapılarının, özellikle kavrama ve anlama ile ilgili önermeleri başta olmak üzere dil dersleri temel ve üst düzey beceri alanlarında kullandığı bilinmektedir (Ünveren Kapanadze, 2018). Bu bağlamda bir öğretim yöntemi olarak söylem çözümlemesi özellikle konuşma esasında dilin yüzeyinde yer almayan yapıların ortaya çıkarılmasında, düşünme süreçlerinde bilginin ya da bize gösterilen anlamın neden doğru ya da yanlış olduğunun çözümlenmesinde, dilsel yapılarla beraber zihinsel unsurların ortaya konmasında konuşma eğitimi bağlamında yararlanılabilecek daha birçok özelliği barındırmaktadır. Bu çalışmada söylem çözümlemesi yönteminin ifade edilen bu yapılar bağlamında konuşma becerisine nasıl etki ettiği araştırılmıştır. Bu bağlamda bu bölümde konuşma eğitimi, söylem çözümlemesi ve bu iki kavram arasındaki ilişki açıklanacaktır.

1.1.Konuşma Eğitimi

Türkçe eğitimi genel adlandırması anlama ve anlatma teknikleri olarak ifade edilen dinleme, okuma, konuşma ve yazma dört temel becerisi ile dil bilgisi öğretimi üzerine yapılandırılmıştır. Bunların içerisinde konuşma becerisi, içinde barındırdığı bilişsel, devinişsel ve duyuşsal unsurlar itibariyle bu eğitim sürecinde anlatma konusunda özel bir yere sahiptir.

Konuşma, insanların hissettiklerini ifade ederken zihinsel yapı ve görünümünü de ortaya koydukları bir dizi karmaşık işlemi barındıran bir süreçtir (Güneş, 2014). İşte bu nedenledir ki konuşma becerisi sadece geliştirilmekle yetinilmeyip onu daha etkili kılınabilecek yapılarla donatılması gereken bir

alandır. Bu beceri alanının daha etkili olarak kullanılabilmesi için gerek hazırlıklı gerekse hazırlıksız konuşmalarda birtakım özel düşünme unsurlarının işe koşulması gerekmektedir. Zira konuşma becerisi; düşünceleri paylaşma, başkalarının bakış açılarını belirleyebilme, konuşan ve dinleyenin görüş açısını genişletme, çeşitli amaç ilgileriyle dili kullanma gibi daha birçok üst düzey beceriyi ortaya koymayı ifade etmektedir. Bu nedenledir ki konuşma becerisinin geliştirilmesinde farklı uygulama ve yöntemlerin kullanılması ve bu yöntem ve uygulamaların konuşma becerisine etkisinin araştırılmasının gerekli olduğu düşüncesi, bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

1.2.Söylem Çözümlemesi

Söylem çözümlemesi, metinsel, sosyal ve psikolojik bağlamları göz önüne alındığında dilin boyutlarının ve esnekliğinin kullanıcıları için nasıl anlamlı ve tümleşik hale geldiğini inceler (Cook, 1989). Bir başka deyişle, söylem çözümlemesi dil ile bağlamı arasındaki ilişkileri betimler (McCarthy, 2002). Bu noktada, geleneksel öğretim yaklaşımlardan farklılık gösterir. Geleneksel yaklaşım, temel olarak sözcükleri, telaffuzları ve dilbilgisi çalışmalarını önemser ve dili, dış bağlamından bağımsız ele alır. Söylem çözümlemesi geleneksel kelime, telaffuz ve dilbilgisi öğretimini temel olarak alır, ancak bilginin uygulamaya taşınma ve sosyal iletişimde başarılı olma yolları ile ilgilenir. Dolayısıyla söylem çözümlemesi dil formlarını bir söylemin gerçekleştirdiği işlevi ile ilişkilendirir.

Konuşmanın yapılandırılmasının 'söz alma, sıralama, eylem geliştirme, kelime/ifade seçimi, konuşmanın genel organizasyonu' gibi birçok yönü vardır. Böylelikle, söylem çözümlemesi yoluyla konuşma eğitiminde öğrencilerin sosyo-dilbilimsel yeterlilik, dilsel yetkinlik, söylem yetkinliği ve stratejik yeterlilik açısından geliştirilmeleri ve zenginleştirilmeleri mümkün hale gelmektedir.

Böylesine bir konuşma eğitiminde öğrenciler, hem araştırmacı hem de öğrenci olarak söylem etkinliklerine katılırlar. Öğretmenler ortak araştırmacı ve kolaylaştırıcı rolündedirler, onların sürekli olarak bir yönlendirici destek sunma yollarını bulmaları gerekir. Öğretimin girdisi azaldıkça, öğrencinin çıktıları artar. Dolayısıyla, konuşma eğitiminde söylem çözümlemesini kullanırken öğretmenler, ne kadar yardım etmeleri gerektiği konusunda iyi düşünerek kararlar vermelidir. Böylelikle hem yapılandırmacı eğitim felsefesine uygun, hem öğrencinin inisiyatif aldığı ve etkin olduğu, dolayısıyla da konuşma becerisini geliştirdiği bir ortam oluşturulmuş olur.

1.3.Söylem Çözümlemesi ve Konuşma Eğitimi

İletişimin katılımcıları, konuşmacıları ve dinleyicilerdir. Bu nedenle, dinleyenleri dikkate almadan bir konuşma eylemi gerçekleştirilemez. Dahası, iletişim sosyal hayatta ve belirli bir kültürün içinde gerçekleşir. Bu nedenle, sosyal ve kültürel bağlam dikkate alınmadan konuşma yapılamaz. O zaman, sosyal ve kültürel bağlam açısından sözlü dil becerileri nasıl öğretilmelidir? Geleneksel sözlü dil becerileri öğretme biçiminin aksine, söylem çözümlemesi sözlü dilin eğitimine bu anlamda yeni bir pencere açar. Bilgiyi eyleme geçirmek ve başarılı bir iletişim gerçekleştirmek için gereken becerilere odaklanır (Cook, 1989). Konuşma dili ile yazı dili arasındaki farklılıkların da göz önünde bulundurularak ders planları konusunda bilinçli kararların alınması gerekir. Konuşma dili ile yazı dili arasındaki benzerlik ve farklılıklara bakıldığında, sistemik fonksiyonel dilbilim sistemik bir tanım sunar (Burns vd., 1996). Bir sistemik işlevsel açıdan dil, dil kullanıcılarının seçtikleri ve anlamlandırdıkları bir dizi seçimlerden oluşur. Bu nedenle, konuşulan dil ve yazı dili aynı dil sistemini paylaşır. Yine de, dile yerleşik durumsal ve kültürel bağlam açısından leksiko-gramatik seçimlerde ayrılırlar. Söylem çözümleme esasında, sözlü ya da yazılı söylemlerde gerçekleştirilen bu seçme ve birleştirme işlemleri ile bunların ardında yatan niyetleri çözümler.

Konuşma, beceri olarak üzerinde çalışılması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi zor, çok yönlü ve sürece dayalı bir alandır. Bu noktada bu becerinin yine sürece dayalı ve dinleme/anlama etkinliklerini de kapsayan yöntemler ile geliştirilebilir düşüncesinden hareketle bu çalışma planlanmış, yine aynı nedenlerden ötürü de yöntem olarak söylem çözümlemesi belirlenmiştir. Bu bağlamda söylem çözümlemesi yönteminin konuşma ve anlama becerisi üzerine etkisini araştırmak üzere yapılandırılan bu çalışmada düşünme becerilerini kazandırmak ve geliştirmek, söylem çözümlemesi yöntemi ile bunların konuşma eğitimi ve becerisi içerisinde kullanarak nasıl geliştirebileceğini araştırmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda 6. sınıf Türkçe ders kitabından seçilen metinler, bağımsız değişken olarak belirlenen söylem çözümlemesi yoluyla işlenmiş, bu sürecin bağımlı değişkenlere, başka bir deyişle, konuşma ve anlama becerisini geliştirmeye etkisi gözlenmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, söylem çözümlemesi yönteminin konuşma ve anlama becerileri üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla öntest-sontest çalışma gruplu deneysel model kullanılmış, söylem çözümlemesi yöntemi öncesi, yöntem uygulanırken süreç esnasında ve süreç sonunda anlama soruları, anket uygulaması, gözlem formu ve görüş formuyla ölçme ve değerlendirmeler yapılmış, sonuçlar analiz edilmiştir. Çalışmada eşzamanlı karma desen yaklaşımı gereği, nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmış, nicel ve nitel veriler aynı anda toplanmış, veriler analiz edilirken de hem nicel hem de nitel analiz yöntemleri işe koşulmuş, bu bağlamda verilere içerik analizi, t-test ve korelasyon analizi uygulanmıştır (Baki & Gökçek, 2012; Creswell, 2003; Tashakkori ve Teddlie, 1998; Johnson ve Onwuegbuzie, 2004).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmada 2017-2018 Eğitim Öğretim yılı içinde Erzurum/Aşkale YBO'da okumakta olan 6. sınıf öğrencilerinden oluşan 20 kişilik ön test ve son testin yapılacağı bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Grup belirlenmeden önce 6. sınıfların Türkçe öğretmenleri başta olmak üzere özellikle sosyal bilimler alanlarında derse giren öğretmenlerden öğrencilerin konuşma becerilerinin düzeyi konusunda bilgi alınmıştır. Türkçe dersi ve diğer derslerin 5. Sınıftaki ortalamalarına bakılarak da ilgili grup oluşturulmuştur. 6.sınıf öğrencilerinden 7 kız, 13 erkek öğrencinin olduğu toplam 20 öğrencinin bulunduğu bir çalışma grubu belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada dört veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlar:

1. Başarı testleri
2. Gözlem formu
3. Anket
4. Görüş formu

2.3.1. Başarı Testi

Araştırmada söylem çözümlemesi yönteminin konuşma becerisine etkisi araştırılmıştır. Araştırmacının bu temel amacı doğrultusunda veri toplama aracı olarak her konuşma etkinliği sonrasında uygulanmak üzere kullanılan farklı metinler için yapılandırılmış olan *anlama sorularından* oluşan başarı testi hazırlanmış, bu sorular içerik, öğrenci düzeyine uygunluk, geçerlilik ve güvenilirlik açısından alanda çalışma yapmış kişilerin ve ölçme-değerlendirme uzmanlarının

görüşleri alınarak çalışma sürecinde kullanılmıştır. Konuşma esnasında cevaplamaları için öğrencilere verilen anlama sorularını destekleyici nitelikte çatı soru olarak adlandırılan sorular ile süreç içerisinde uygulamayı yapan araştırmacı tarafından konuşmanın seyri içerisinde de üretilen sorularla da uygulama/çalışma desteklenmiştir. Gerek anlama soruları gerekse bunları destekleyici çatı sorular öğrencilerin; söylem pratikleriyle üzerinde konuşma yapılacak olan unsurun toplumsal birtakım kodlar barındıran sosyal ve kültürel yapıları ifade eden olguların söylem çözümlemesi yoluyla açığa çıkarılabildiğini farketmeleri hedeflenmiştir. Söylemin üreticilerinin ve bağlamın anlaşılması, konuşmacının kendi bakış açısına göre önemli gördüğü ya da geri plana ittiği, önemsemediği ifadeler gibi söylem çözümlemesinin birtakım bileşenlerini öğrencilerin konuşmalarında ifade etmeleri ve bunlara dair farkındalıklarını göstermeleri amaçlanmıştır.

2.3.2. Gözlem Formu

Öğrencilerin performans boyut ve düzeylerinin belirlenmesi adına bu çalışmada veri toplama aracı olarak dereceli puanlama ölçeği kullanılmıştır. Performans değerlendirmesinin geçerliliği ve güvenilirliği için performansın genel izlenim ve fikirler yerine ölçekte yer alan ölçütlerle puanlaması yoluna gidilmiştir. Bu nedenle ön testten başlamak kaydıyla 7 ölçütten oluşan ve her konuşma çalışması için uygulanan *gözlem formu* geliştirilerek konuşma için belirlenen beceriler gözlemlenmiş ve değerlendirilmiştir. Gözlem formunda şu ölçütler yer almıştır:

1. Gerekli ön hazırlık yapmıştır.
2. Konuya uygun giriş yapılmıştır.
3. Mantıksal bir sıralama izlenmiştir.

4. Konuşmada yeni düşünceler daha düzgün ve etkili ortaya konabilmiştir.
5. Dil bilgisi kurallarını ve kullanılma şekillerini konuşmalarında bilinçli seçimler yaparak uygulayabilmiştir.
6. Metinde ifade edilenlerle asıl fikrin bağlantısını kurabilmiştir.
7. Söylem üretirken kendi söz varlığını ve bilgilerini uygun şekilde kullanabilmiştir.

2.3.3. Anket

Çalışmada, söylem çözümlemesi yönteminin öğrencilerin konuşma becerilerine etkisini saptamak amacıyla, derecelendirme sorularıyla ilişkili olarak yanıt kategorili olarak matriks sorulardan oluşan bir anket kullanılmıştır. 25 soru olarak hazırlanan anket öncelikle 51 kişilik bir bağımsız gruba uygulanmıştır. Bu gruba önce söylem çözümlemesi ve söylem çözümlemesi yöntemiyle yapılandırılmış ders anlatılmış daha sonra da 25 soruluk anket uygulanmıştır. Anketin Cronbach's Alfa ile güvenilirliğine bakılmış, yapılan analizlerde alfa değeri, olması gerekli değerden düşük olan 9 madde bu anketten çıkarılmıştır. Anketin Cronbach's Alfa sonucu (,619) olarak bulunmuş ve güvenilirliği ölçme-değerlendirme uzmanlarının görüşü de alınarak bu yolla sağlanmıştır. Sonuç olarak 16 soruluk bir anket haline dönüştürülerek sürecin sonunda çalışma grubuna uygulanmıştır.

Tablo 1: Cronbach's Alfa ile güvenilirlik değeri

Cronbach's Alpha, 619	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items, ,618
-----------------------	--

2.3.4. Görüş Formu

Ölçme-değerlendirme uzmanlarına danışılarak 5 açık uçlu sorudan oluşan bir görüş formu yoluyla öğrencilerin söylem çözümlemesi yönteminin Türkçe dersinde kullanımına yönelik görüşleri alınmıştır. Bu görüş formunda katılımcıların kendi bilgilerini nasıl organize ettikleri ile söylem çözümlemesi yönteminin Türkçe derslerinde kullanılmasının konuşma becerlerine etkisi konusundaki görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Görüş formunda yer alan sorular ise şunlardır:

- Söylem çözümlemesi yöntemi uygulamalarının gerçekleştirildiği Türkçe dersinde en çok beğendiğiniz nokta ne oldu? Açıklayınız.
- Daha önceki Türkçe derslerine göre, söylem çözümlemesi yönteminin uygulandığı derste daha aktif olduğunuzu düşünüyor musun? Açıklayınız.
- Söylem çözümlemesi yönteminin bundan sonraki derslerde de kullanılmasını tercih eder misin? Açıklayınız.
- Söylem çözümlemesi yöntemiyle konuşma hazırlarken bir fikre, bir düşünceye kendinizi konuşmacının yerine koyarak da bakabileceğinizi düşünüyor musun? Açıklayınız.
- Söylem çözümlemesi yöntemiyle konuşmalarında bir fikri, bir düşünceyi öğrendiğin stratejilerden biriyle aktaracağınızı düşünüyor musun? Açıklayınız.

2.3.5. Eğitim Uygulamaları

Çalışma 7 haftalık bir süreçte 23 ders saatini kapsamaktadır. Bu süreç, konuşma eğitimi bağlamında ön çalışmalar, ön test konuşma uygulaması, söylem çözümlemesi yöntemi hakkında bilginin verilmesi ve örnek çözümlerinin

yapılması ve 6. sınıf Türkçe ders kitabından seçilen 8 metnin söylem çözümlemesi yöntemi ile işlenerek konuşma uygulamalarının yapılarak değerlendirilmesi şeklinde planlanmıştır. Bu metinler; Dostlar Beni Hatırlasın, Ant, Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca, Ben Bir Küçük Kilimim, Üç Kuşağın Yazarı: Gülten Dayıoğlu, Isparta ve Güller, Türküler Dolusu, Ağustosböceği ile Karınca olarak belirlenmiştir. En sonda da, son test, görüş formu ve anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Ön test ve son test uygulamasında 'Ah Şu Gençler' adlı metin güdümlü konuşma bağlamında yapılandırılmış ve şu sorulara cevap olabilecek konuşmalar yapmaları istenmiştir:

- Metinde ne tür eylemler kullanılmıştır ve bunlar metne nasıl katkı yapmaktadır?
- Metinde sözlük anlamlarının dışında kullanılmış sözcükler var mıdır, varsa hangi anlam ilgileriyle kullanılmıştır?
- Metinde gençler ve yetişkinler bu durumlarını ortaya koyabilecek söz ya da söz grupları kullanmakta mıdır? Bunu hangi ifadelerden anlıyorsunuz?
- Metindeki cümlelerin türleri, sözcük seçimleri metnin anlamını etkiliyor mu; bu sözcükler ya da cümleler bunları kullananlar hakkında bir şey söylüyor mu?

Ayrıca, sürecin başında toplumbilim ve eğitimbilim araştırmalarında sıklıkla kullanılan, sınıf söylemini ortaya çıkarmaya çalışan, söylem çözümlemesinin başlıca yöntemlerinden karşılıklı konuşma çözümlemesi de uygulanmıştır. Karşılıklı konuşma çözümlemesi, sosyal etkileşimde kullanıldığı şekliyle dili

çalışma alanı içine alan tümevarımcı, mikro-analitik ve çoğunlukla nitel bir yöntemdir. Sınıf içi konuşmalarda kelime, tamlama, cümle seçimleri, konuşmacıların rolleri, konuşmanın işlevleri, konuşmanın tonu, gelişimi ve yönünün incelenerek yorumlanması esasına dayanır (Antaki, 2008; Gür, 2011). Bu yöntemle sınıf ortamında öğretmen, öğrenci ve iletişim unsurlarının bir arada olduğu bir öğrenme süreci inşa edilmiş ve öğretmenle öğrenci, öğrenci ile öğrenci arasındaki konuşmalar incelenerek “soru-cevap-dönüt” şeklinde oluşturulan desenlerle sınıf içi iletişimin çözümlenmesi gerçekleştirilip yorumlama ve tespitler yapılmıştır. Konuşma çözümlenmesi yöntemi ile hem öğrencilerin konuşma eğitimiyle ilgili hazırbulunuşluk düzeyleri anlaşılmış hem de iletişimle ilgili seviyeleri hakkında bilgiler edinilmiştir. Ayrıca bu çalışmalar sırasında öğrenci-öğretmen etkileşimi fazla olduğundan öğrencilerdeki konuşmayı etkileyen çekingenlik, heyecan gibi bazı duyuşsal faktörler de belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Değerlendirilmesi ve Çözümlemesi

Öğrencilerin 8 metnin işleniş sürecinde ve her bir sürecin sonunda yaptıkları anlam soruları temelli hazırlıklı konuşmalar değerlendirilirken Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan 6. sınıf konuşma kazanımlarını da kapsayan bir puanlama ölçeği kullanılmıştır. İki alan uzmanının da ifade ettiği görüşler çerçevesinde bu puanlama ölçeğine son şekli verilmiştir. Öğrencilerin anlama sorulara verdikleri cevaplar kamera kaydı alınmış, araştırmacı tarafından yazıya aktarılmış, bu yazılı belgeler hazırlanan değerlendirme rubriğine göre farklı iki kişi tarafından değerlendirilmiştir. Söylem çözümlemesi yönteminin konuşma becerisine etkisinin araştırıldığı bu çalışmada söz konusu değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi adına ön test, son test sonuçları ve işlenen metinler arasında anlamlı ilişkinin olup olmadığına bakmak için Korelasyon (Pearson Momentler Çarpımı) analizi yapılmıştır. Böylelikle değişkenler arasında anlamlı

bir ilişkinin olup olmadığına bakılmış, ilişki varsa kuvveti ve yönü hakkında bilgi edinilmiş, yapılacak fark analizi için verilerin ilişkisi ortaya konulmuştur (Seçer, 2017). Bu analizden sonra, bu nicel verilerin ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının test edilmesi için de t-test kullanılmıştır ve sonuçlar tablolar halinde gösterilmiştir. T-test sonucunda ortaya çıkan anlamlı ilişkinin ne kadar anlamlı olduğunu ortaya koymak adına ayrıca regresyon analizi yapılmıştır. Bu anlamda aralarında ilişki olduğu t-test sonucu belirlenen değişkenler yordanmış, ne kadar değerde etkisi olduğu görülmek istenmiştir. Görülen bu etki tablolara yansıtılmıştır.

Yapılan her çalışmada –ön testten başlamak kaydıyla- sürecin tamamında ve son test konuşma uygulamasına varana değin her uygulama öğrencilerin performansı, araştırmacı tarafından hazırlanan 7 ölçütlü gözlem formuna göre konuşma açısından 2 ayrı kişi tarafından sınıf ortamında değerlendirilmiş, onların görüş birliğine vardı puan ortalaması sonuç olarak alınmıştır. Değerlendirme yapılırken öğrencilerin konuşma becerileri belirlenen Likert ölçeğine göre: EVET (3), KISMEN (2), HAYIR (1) şeklinde derecelendirilerek puanlanmıştır. Elde edilen verilerin toplamları ve her bir uygulama arasındaki puan farkları ile gelişim süreci grafiklere yansıtılmıştır. Yine o grafiklerin toplamları, öğrencilerin bütün süreç içindeki gelişimlerini gösteren ortak bir çizgi grafikte de ifade edilmiştir.

Sürecin sonunda, 16 sorudan oluşan anket incelenmiş; cevapların standart sapma ve ortalamaları hesaplanmıştır. Ayrıca öğrencilerin görüş formuna verdikleri cevaplar içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Yapılan içerik analizinin güvenilirliği için kodlayıcılar arası güvenilirlikten yararlanılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik, iki araştırmacının veri sağlayan aynı seti kullanmak kaydıyla kodlama yaptıkları takdirde ortak bir bakış açısına ulaşmalarınıdır. Bu tekniğin en temel noktası, kodlayıcıların, aynı veriler içindeki parçaları benzer bir

şekilde belirleyip belirleyememeleridir (Miles ve Huberman, 1994). Uzlaşılan birim sayıları, üzerinde hemfikir olunan ve uzlaşlamayan birim sayısına bölünmüş, bulunan oran %80 olarak bulunmuş ve böylece ortak tema ve kategori oluşturmada görüş birliği oluşmuş kodlayıcılar arası güvenilirlik sağlanarak kodlar belirlenmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Çalışmada eş zamanlı karma desen yaklaşımı gereği, nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmış, veriler analiz edilirken de hem nicel hem de nitel analiz yöntemleri işe koşulmuştur. Bulgular ve yorum bölümü nicel ve nitel bulgular olarak ayrılmış ve yorumlanmıştır.

3.1. Nicel Bulgular

Çalışmanın nicel bulguları korelasyon analizi sonuçları, t-test sonuçları ve Dereceli Puanlama Ölçeği Analiz Sonuçlarından oluşmaktadır.

3.1.1. Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon (Pearson Momentler Çarpımı) analizi ön test, son test sonuçları ve bu iki süreç arasında kullanılan 8 metne dair gerçekleştirilen konuşma uygulamaları sonucuna uygulanmıştır. Böylelikle bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılmış, yapılacak fark analizi için verilerin ilişkisi ortaya konulmuş ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Korelasyon katsayıları: Konuşma Metinleri Arasındaki İlişki Tablosu

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ön Test (1)	1									
Son Test (2)	0.014	1								
Dostlar (3)	0,328**	0.026	1							
Ant (4)	0.163**	-0.095	0.016	1						
Mustafa (5)	0.276**	0.062	0.170**	0.032	1					
Dayıoğlu (6)	0.173**	0.096	-0.074	0.183**	0.258**	1				
Kilim (7)	0.080	-0.101	0.146*	0.020	-0.126*	0.292**	1			
Isparta (8)	0,123*	-0,075	0,025	0,11	-0,051	-0,033	0,056	1		
Türküler (9)	-0.043	0.233**	0.100	-0.072	0.071	-0.040	0.137*	0,440**	1	
Ağustos (10)	,507*	0,328	,509*	0,43	,541*	0,178	0,239	,465*	,780**	1

**p<0,01 , *p<0,05

Korelasyon katsayılarına bakıldığında şu bulgular çıkmaktadır: Konuşma metinleri arasındaki ilişki incelendiğinde 'Doslar Beni Hatırlasın metni ile Ant, Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca, Üç Kuşanın Yazarı: Gülten Dayıoğlu, Isparta ve Güller ve Ağustosböceği ile Karınca' metni arasında pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bununla beraber Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca ile Dostlar Beni Hatırlasın, Üç Kuşanın Yazarı: Gülten Dayıoğlu ile Ant ve Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca arasında yine pozitif yönlü bir anlamlı ilişki söz konusudur. Aynı pozitif anlamlı ilişki Ben Bir Küçük Kilim ile Ant ve Gülten Dayıoğlu metinlerinde de görölmektedir. Bununla beraber Ben Bir Küçük Kilimim ile Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca metni arasında da negatif yönlü bir anlamlı ilişki korelasyon tablosuna yansımıştır. Isparta ve Güller ile ön test, Türküler Dolusu ile Ben Bir Küçük Kilimim ve Isparta ve Güller arasında; Ağustos Böceği metni ile de ön test,

Ant, Mustafa Amca, Isparta ve Güller, Türküler Dolusu metinleri arsında da pozitif yönlü anlamlı ilişkiler, yapılan korelasyon analizine yansımıştır. Bu da çalışmanın iki sürekli değişkeni arasındaki ilişkinin varlığına dair bir sonucu göstermektedir.

3.1.2. T-Testi Sonuçları

Bu bölümde, çalışma grubu için söylem çözümlemesi bağlamında seçilen metinler için oluşturulmuş ve kamera kaydına alınıp daha sonra araştırmacı tarafından çözümlenmiş olan anlama sorularına öğrencilerin verdikleri cevapların değerlendirilmesi sonucu elde edilen bulguların t-test sonuçları verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 3: Çalışma Grubu Ön Test ve Son Test (Ah Şu Gençler) t-testi Sonuçları

	N	ORTALAM A	STD. SAPMA	t	p*
Ön test	20	8,9000	1,07115	-	,000
Son test	20	17,5000	1,43270	23,071	

* Sig. (2-tailed)

Ön test- Son test	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
	20	- 860000	1,66702	- 23,071	,000

* Sig. (2-tailed)

Çalışma grubu öğrencilerine süreç başında yapılan ön test (Ah Şu Gençler) metni söylem çözümlemesi, yöntemi ile işlendikten sonra sürecin sonunda son test olarak da uygulanmıştır. Konuşma çalışması sonrasında 4 sorudan oluşan bir uygulama yapılmıştır. Ön test ve son test sonuçları arasında fark olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan t-testi sonucu p ,000 olarak bulunmuştur.

Süreç başında yapılan ön test ile son test karşılaştırılması sonucunda, son test lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Metinde kullanılan eylemler; metin kişileri arasındaki ilişki biçimini, konumlarını, öğeler arasındaki durumu, söylem alanını ve düşünsel arka planı ortaya koyan önemli yapılardır. Bu yapılar metin kişilerinin toplumsal rolleri başta olmak üzere birçok durum hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda, öğrencilerin, gençler ve yetişkinlerin dili kullanma biçimlerinin metne katkısı üzerinde çözümleme yapmaları çatı sorular yoluyla istenmiştir. Zira kipsel anlatım yoluyla sosyal eylemler, sosyal sistemler dilsel olarak ifade edilmektedir.

Ayrıca yine hem ön testte hem de son testte; öğrencilerin dille ilgili farkındalıklarının ortaya çıkarılması ve dil bilincinin artırılmasıyla birlikte sözcük ya da sözcük gruplarının farklı anlam ilgileriyle kullanılmış olmasının öğrenci tarafından keşfedilmesi beklenmiş, söylemin art alan bilgisine ulaşmalarını ve böylece konuşmalarında bununla ilgili olarak eleştirel bir düşünme geliştirmelerine çalışılmıştır.

Söylemin türü ve söylem uygulamaları, söylemi ortaya koyanların statüleri başta olmak üzere nasıl bir toplumsal ya da bireysel bir durumda olduklarını da ifade eden önemli yapılardır. Bu yapıların analitik hale getirilmesi, özelliklerinin keşfedilmesi ve anlamlandırılması haliyle söylemin sosyal eylem boyutunu da ortaya çıkaracaktır. Böylece farklı sosyal durumlarda olan bireylerin dili kullanma şekillerinin ve ortaya koydukları dilsel seçimlerin bilinmesi istenmiş; bu anlamda öğrencilerin, söz konusu yapıların oluşturulmuş olan dört soruda ifade edilen söylem yapılarının çözümlenmesinin istendiği bir konuşma yapmaları sağlanmıştır.

Metinde geçen cümlelerin türleri, sözcük seçimlerinin ne ifade ettiği üzerine yapılması istenen konuşmada öğrencilerin; yazarın bu metnin dokusuna karşı

olan tutumunun anlaşılması ile birlikte, birçok seçenek varken neden onların konuşmalarda tercih edildiğine dair bağlamsal bilgiyi ortaya çıkarmaları istenmiştir.

Tablo 4: Çalışma Grubu Ön test (*Ah Şu Gençler*) ve *Dostlar Beni Hatırlasın* Metni t-testi Sonuçları

	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
Ön test	20	8,9000	1,071115	-3,322	,004
<i>Dostlar Beni Hatırlasın</i>	20	9,5500	1,63755		

* Sig. (2-tailed)

Ön test- <i>Dostlar Beni Hatırlasın</i>	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
	20	-,65000	,87509	-3,322	,004

* Sig. (2-tailed)

Çalışma grubu öğrencilerine süreç başında yapılan ön test (*Ah Şu Gençler*) ile söylem çözümlemesi yöntemi ile işlenen *Dostlar Beni Hatırlasın* adlı metnin işlenmesi sonrasında bir konuşma uygulaması yapılmış, iki uygulama sonucunun arasında fark olup olmadığı belirlenmiş, t-testi sonucu p ,004 olarak bulunmuştur. Buna göre, karşılaştırma sonucunda, *Dostlar Beni Hatırlasın* lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Dostlar Beni Hatırlasın şiiri için konuşma eğitimi bağlamında yöneltilen çatı sorular yoluyla hem metin okuyucusu olan kendine hem de metne karşı bakış açısını ortaya çıkarmaya yönelik olarak söz varlığından hareketle neden o şekilde anlam çıkardıkları, şairin seçimleri ve bunların metne katkısının ne olduğu gibi yapıları analitik hale getirmeleri istenmiştir. Özellikle şiirin ikinci bölümünde bu bağlamda bir konuşma yapmalarının yolu açılmıştır.

Metnin türünün biliniyor olması sözcük seçimlerinin de tür bağlamında seçileceğini ifade eden önemli savlardan biridir. Şiir dilinin kendine özgü yapısı aynı zamanda örtük yapıların doğmasını sağlayacağından bu seçimler yerine başka yapılar konulmuş olsa dahi bunun içerik ve üslubu değiştirmeden benzer dilsel seçimler olması gerektiğini ortaya koymaları da ayrıca beklenen ve sergilenen bir durum olmuştur.

Tablo 5: Çalışma Grubu Ön test (*Ah Şu Gençler*) ve *Ant* Metni t-testi Sonuçları

	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
Ön test	20	8,9000	1,07115	-7,698	,000
<i>Ant</i>	20	10,9500	1,60509		

* Sig. (2-tailed)

	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
Ön test- <i>Ant</i>	20	-2,05000	1,19097	-7,698	,000

* Sig. (2-tailed)

Çalışma grubu öğrencilerine süreç başında yapılan ön test (*Ah Şu Gençler*) ile söylem çözümlemesi yöntemi ile işlenen *Ant* adlı metnin işlenmesi sonrasında bir konuşma uygulaması yapılmış, iki uygulama sonucunun arasında fark olup olmadığı belirlenmiş, t-testi sonucu p ,000 olarak bulunmuştur. Buna göre karşılaştırma sonucunda, *Ant* lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Öyküdeki giyim kuşam, inanç unsurları, halk tıbbı, eğitim kurumları, sosyal yapı gibi gibi birçok durumu içinde barındıran yapıların bulunarak üzerine bir konuşma yapmalarının yolu açılmıştır. Başta 'and içmek' olmak üzere Mıstık'ın evine götürülmesiyle başlayan bölüm ve sonrasında yer alan bu yapıların toplumsal olgu ve davranışları içeren açık ve gizil söylemler olduğunu fark ederek bu yapıları içeren konuşma yapmaları beklenmiş ve öğrencilerin bu yönde performans sergiledikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 6: Çalışma Grubu Ön test (*Ah Şu Gençler*) ve *Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca* Metni t-testi Sonuçları

	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
Ön test	20	8,9000	1,07115	-8,816	,000
Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca	20	11,9000	1,74416		

* Sig. (2-tailed)

Ön test-Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
	20	-3,00000	1,52177	-8,816	,000

* Sig. (2-tailed)

Çalışma grubu öğrencilerine süreç başında yapılan ön test (*Ah Şu Gençler*) ile söylem çözümlemesi yöntemi ile işlenen *Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca* adlı metnin işlenmesi sonrasında bir konuşma uygulaması yapılmış; iki uygulama sonucunun arasında fark olup olmadığı belirlenmiş, t-testi sonucu p ,000 olarak bulunmuştur. Buna göre karşılaştırma sonucunda, *Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca* lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Söylemin biçimi haliyle metnin işlevini, anlamını ve dilsel tercihleri de beraberinde getirecektir. Sunulan bilgilerin nasıl ve hangi tarzda sunulduğu, metnin bağlamına nasıl katkı yaptığı, ilgili bölümleri anlamamızı sağlayan bağlaçlar, düşünceyi geliştirme yolları vs. gibi özelliklerin metnin yapısal özelliklerini anlamamıza nasıl yardımcı olduğu üzerine konuşmalarını sağlayacak çatı sorular sorulmuş, öğrencilerin bunu ifade etmeleri istenmiştir.

Metin anlattığı dönemin sosyo kültürel yapısını ifade etmesi nedeniyle salt metne konu olan eylem üzerine inşa edilmemiştir. Bu anlamda metin dönemin toplumsal yapısı başta olmak üzere birçok olguyu da arka plan bilgisi olarak barındırmaktadır. Bu bağlamda sorulan çatı sorularıyla bu söylemin dilin

imkânlarıyla ürettiği, dönüştürüp bazen değiştirdiğini fark etmelerinin ve çözümlemelerinin yolu açılarak bir konuşma yapmalarına olanak sağlanmıştır.

Tablo 7: Çalışma Grubu Ön test (*Ah Şu Gençler*) ve Ben Bir Küçük Kilimim Metni t-testi Sonuçları

	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
Ön test	20	8,9000	1,07115	-11,319	,000
Ben Bir Küçük Kilimim	20	14,1500	2,15883		

* Sig. (2-tailed)

Ön test-Ben Bir Küçük Kilimim	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
	20	-5,25000	2,07428	-11,319	,000

* Sig. (2-tailed)

Çalışma grubu öğrencilerine süreç başında yapılan ön test (*Ah Şu Gençler*) ile söylem çözümlemesi yöntemi ile işlenen *Ben Bir Küçük Kilimim* adlı metnin işlenmesi sonrasında bir konuşma uygulaması yapılmıştır. Ön test sonuçları ve Ben Bir Küçük Kilimim metninin sonuçları arasında fark olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan t-test sonucu p, 000 olarak bulunmuştur. Buna göre, süreç başında yapılan ön test ile Ben Bir Küçük Kilimim metninin karşılaştırılması sonucunda, Ben Bir Küçük Kilimim lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Bu metinde metnin türünü belirlemeye yönelik olarak yazarın niyetini ve okuru çekmek istediği amaca yönelik dilsel tercihleri belirlemenin ilgili türün genel mantıksal yapısını ortaya çıkarmaya yaratacağına dair bir çözümlemeyle beraber, bu zihinsel yapının aynı zamanda söylemin bir bütün olduğunu ortaya koyacağı, içerik ve dilsel seçimlerin nasıl meydana geldiğini göstermeleri yönünde bir konuşma yapmalarını sağlayacak çatı sorular sorulmuştur.

Ayrıca, Türkçedeki söz dizimi ve yapı birimlerinin söylem çözümlemesinde ve kiplik belirleyicilerin metin için ne derece önemli olduğunu görmeleri ve göstermelerini sağlayacak sorular üzerinden de öğrencilerin performansları değerlendirilerek tabloya yansımıştır. Referanslar, yönlendiriciler, açıklayıcılar vb. yapıların anlamı nasıl etkilediği ve metin yazarının okuyucuyu hangi seçimlerle yönlendirdiğini ifark etmeleri sağlanarak bu durumları ortaya koyabilecekleri bir konuşma ortamının kurulması sağlanmıştır.

Tablo 8: Çalışma Grubu Ön test (*Ah Şu Gençler*) ve Üç Kuşağın yazarı: Gülten Dayıoğlu Metni t-testi Sonuçları

	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
Ön test	20	8,9000	1,07115	-11,879	,000
Gülten Dayıoğlu	20	14,4500	2,13923		

* Sig. (2-tailed)

Ön test-Üç Kuşağın Yazarı Gülten Dayıoğlu	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
	20	-5,55000	2,08945	-11,879	,000

* Sig. (2-tailed)

Çalışma grubu öğrencilerine süreç başında yapılan ön test (*Ah Şu Gençler*) ile söylem çözümlemesi yöntemi ile işlenen *Üç Kuşağın Yazarı: Gülten Dayıoğlu* adlı metnin işlenmesi sonrasında bir konuşma uygulaması yapılmış, Ön test sonuçları ve *Üç Kuşağın Yazarı Gülten Dayıoğlu* metninin sonuçları arasında fark olup olmadığı belirlenmiş, t-testi sonucu p ,000 olarak bulunmuştur. Buna göre, karşılaştırma sonucunda, Üç Kuşağın Yazarı Gülten Dayıoğlu lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Bu metne dair iki çatı soru bağlamında, öğrencilerin konuşma becerisini ortaya koyarken metnin türü ve anlamına yönelik sorulması gereken sorular bağlamında bir çözümleme yaparak fikirlerini anlatmaları istenmiştir. Böylece

söylemin önemli bir ayağı olan metnin anlaşılması ve anlamlandırılması sürecinde bağlam unsurlarının da anlaşılmasını ve söylem ile metin arasındaki ilişkinin ortaya konması sağlanmıştır. Zira söylem bir anlamlandırılmayı ifade eder. Metin ise söylemin çeşitli olgularla ilişkilendirildiği bir dizge yahut zemindir.

Tablo 9: Çalışma Grubu Ön test (*Ah Şu Gençler*) ve *Isparta ve Güller* Metni t-testi Sonuçları

	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
Ön test	20	8,9000	1,07115	-13,358	,000
Isparta ve Güller	20	15,0500	1,95946		

* Sig. (2-tailed)

Ön test-Isparta ve Güller	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
	20	-6,15000	2,05900	-13,358	,000

* Sig. (2-tailed)

Çalışma grubu öğrencilerine süreç başında yapılan ön test (*Ah Şu Gençler*) ile söylem çözümlemesi yöntemi ile işlenen *Isparta ve Güller* adlı metnin işlenmesi sonrasında bir konuşma uygulaması yapılmış, ön test sonuçları ve *Isparta ve Güller* metninin sonuçları arasında fark olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan t-test sonucu P,000 olarak bulunmuştur. Buna göre, karşılaştırma sonucunda, *Isparta ve Güller* lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Isparta ve Güller metninin işlenmesi sonrası yapılan konuşma çalışmasında iki soru bağlamında öğrencilerin metni anlaşılır ve analitik hale getiren eleştirel bir konuşma yapmaları istenmiştir. Metinlerin birçoğu genişletilmiş bir anlam yapısına sahiptir. Bu anlamda metnin çözümlenmesi ve onun üzerine bir konuşmanın yapılandırılması için metnin içeriğini çözümlenmeye yarayacak toplumsal, kültürel vd. birçok sosyolojik olguya da başvurulabilir. Öğrencilerden,

bunun fark edilerek bir konuşma yapmaları ve tespitlerini konuşma becerisinin temel önermeleri bağlamında ifade etmeleri istenmiştir.

Ayrıca birer imge olarak da ifade edilebilecek olan betimsel öğelerin, anlam yaratma sürecinde önemli birer unsur olduğunun bilinerek bunlar üzerinden de çözümlenmeli bir konuşmanın yapılması istenmiştir. Bu bağlamda öğrenciler betimsel öğelerin anlama ne derece katkı yaptığı ve metnin iletisinde ne kadar yer ettiği üzere konuşma gerçekleştirmiştir.

Tablo 10: Çalışma Grubu Ön test (Ah Şu Gençler) ve Türküler Dolusu Metni t-testi Sonuçları

	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
Ön test	20	8,9000	1,071115	-14,313	,000
Türküler Dolusu	20	15,5000	1,93309		

* Sig. (2-tailed)

Ön test-Türküler Dolusu	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
	20	-6,60000	2,06219	-14,313	,000

* Sig. (2-tailed)

Çalışma grubu öğrencilerine süreç başında yapılan ön test (Ah Şu Gençler) ile söylem çözümlenmesi yöntemi ile işlenen Türküler Dolusu adlı metnin işlenmesi sonrasında bir konuşma uygulaması yapılmış; ön test sonuçları ve Türküler Dolusu sonuçları arasında fark olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan t-testi sonucu p ,000 olarak bulunmuştur. Buna göre, karşılaştırma sonucunda, Türküler Dolusu lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Süreçte önce şiirde kültürel öge olarak ifade edilebilecek olan yapı ve unsurlar sınıf içinde konuşma becerisinin imkânları; tür, yöntem ve teknikleri işe koşularak hazırlanan soru bağlamında ve yönlendirici sorularla buldurularak

konuşma yapmaları sağlanmıştır. Metnin başlığındaki türkü, köy türküsü, Yemen ifadeleri; yummuş yıkanmış dilim, ana sütü, hilesiz hurdasız... gibi kalıp, formel yapıların kültürel göndermeleri ve bunların metne nasıl katkı yaptığını ifade etmelerinin yolu açılmıştır.

Söylem çözümlemesi bağlamında bir çerçeveleme ve sınırlandırma ile, hem yazarın bakış açısını ortaya koyacak hem de yazarın seçimlerinin belli bir bütünlük içerisinde belli bir amaca yönelik rastgele seçimler olmadığını ifade etmeleri konuşmanın değerlendirilmesi açısından ele alınmıştır. Öğrencilerin de söylem çözümlemesinin bu özellikleri doğrultusunda bir konuşma yapmalarına olanak sağlayacak yapıları kullanmaları istenmiştir.

Tablo 11: Çalışma Grubu Ön test (*Ah Şu Gençler*) ve *Ağustosböceği ile Karınca* Metni t-testi Sonuçları

	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
Ön test	20	8,9000	1,07115	-16,907	,000
Ağustos Böceği ile Karınca	20	16,3000	1,75019		

* Sig. (2-tailed)

Ön test-Ağustos Böceği ile Karınca	N	ORTALAMA	STD. SAPMA	t	p*
	20	-7,40000	1,95744	-16,907	,000

* Sig. (2-tailed)

Çalışma grubu öğrencilerine süreç başında yapılan ön test (*Ah Şu Gençler*) ile söylem çözümlemesi yöntemi ile işlenen *Ağustosböceği ile Karınca* adlı metnin işlenmesi sonrasında bir konuşma uygulaması yapılmış, ön test sonuçları ve *Ağustosböceği ile Karınca* metninin sonuçları arasında fark olup olmadığı belirlenmiş, t-testi sonucu p ,000 olarak bulunmuştur. Buna göre, karşılaştırma

sonucunda, *Ağustosböceği ile Karınca* lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Ağustosböceği ile Karınca metni için iki çatı soru bağlamında öğrencilerin konuşma yaparak metnin üretim sürecinin anlaşılması başta olmak üzere bu üretim aşamasında metni oluşturan kişinin ele aldığı konuya dair tutumu, metni oluşturma şekli, neden o türden seçimler yaptığı, kimin için ve neden öyle bir metin ürettiği gibi yapıları ortaya koyması istenmiştir. Konuşmacının daha sonra bu yapıları sentezleyerek bir düşünceye dönüştürebilmesinin ve eleştirel yargılarla bunu ifade edebilmesinin ölçülmesi adına bir konuşma yapması sağlanmıştır.

Süreç sonunda öğrencilerin, söylem çözümlemesi yönteminin konuşma becerileri üzerindeki etkisine dair görüş ve düşüncelerini almak adına oluşturulan 16 soruluk bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket sonucu Tablo 12'de gösterilmiştir.

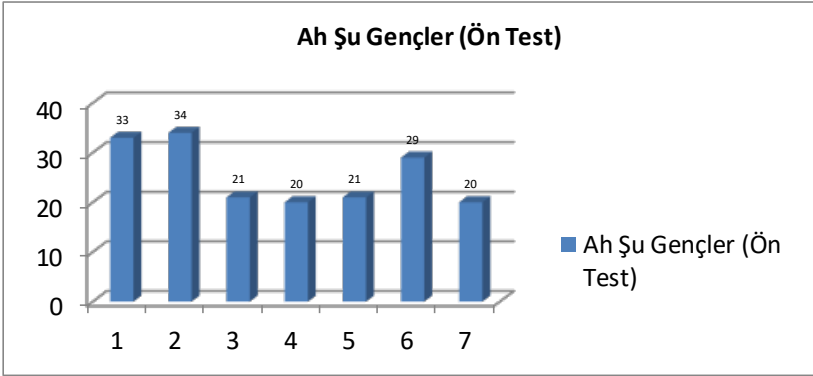
Tablo 12: Anket Uygulaması Ortalama, Medyan ve Standart Sapma Değerleri

Anket	N	ORTALAMA	MEDYAN	STD. SAPMA
	20	71,4500	72,00000	4,07140

16 maddeden oluşan anket sonucu ortalamaları, medyan ve standart sapma değerleri bakımından analiz edilmiş bütün bir ankete verilen cevapların standart sapma değeri **4,07140** olarak bulunmuştur. Bu da bahsi geçen Likert ölçeğinde KATILİYORUM (4) ifadesine denk gelecek şekilde bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda söylem çözümlemesi yönteminin Türkçe dersi konuşma becerisine olumlu bir etki yaptığı ortaya çıkmıştır.

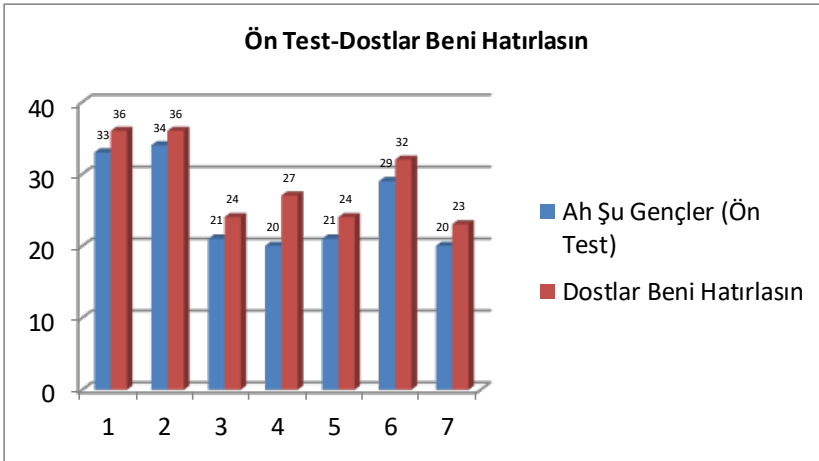
3.1.3. Dereceli Puanlama Ölçeği Analiz Sonuçları (Gözlem Formu)

Çalışma sürecinin başından itibaren 7 ölçütten oluşan bir gözlem formu kullanılmış ve bu formun değerlendirilmesi yapılırken öğrencilerin konuşma becerileri belirlenen Likert ölçeğine göre puanlanarak grafiklerle sunulmuştur.

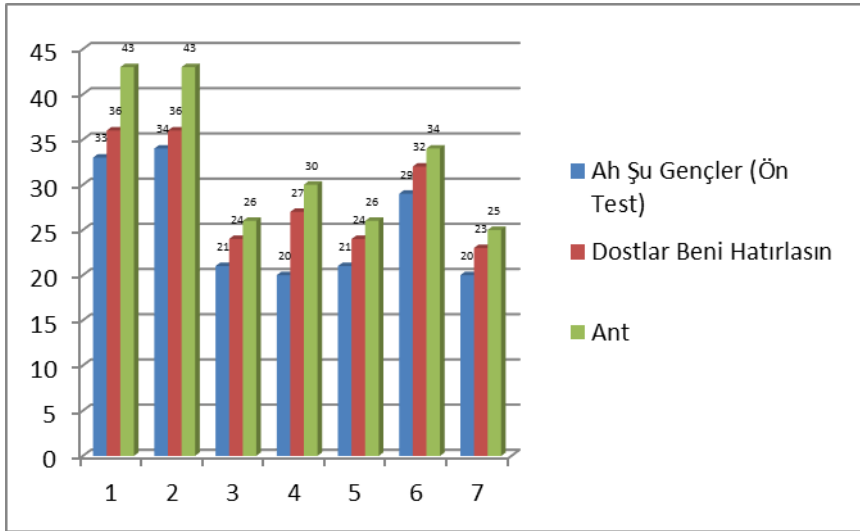
Grafik 1: Ah Şu Gençler (ön test) Gözlem Formu Toplam Puanları Grafiği

Ön test olan *Ah Şu Gençler* metninin gözlem formunda yer alan öğrenci puanlarının toplamı Grafik 1’de gösterilmiştir.

Grafik 2: Ön test- Dostlar Beni Hatırlasın Gözlem Formu Toplamları
Karşılaştırmalı Grafiği

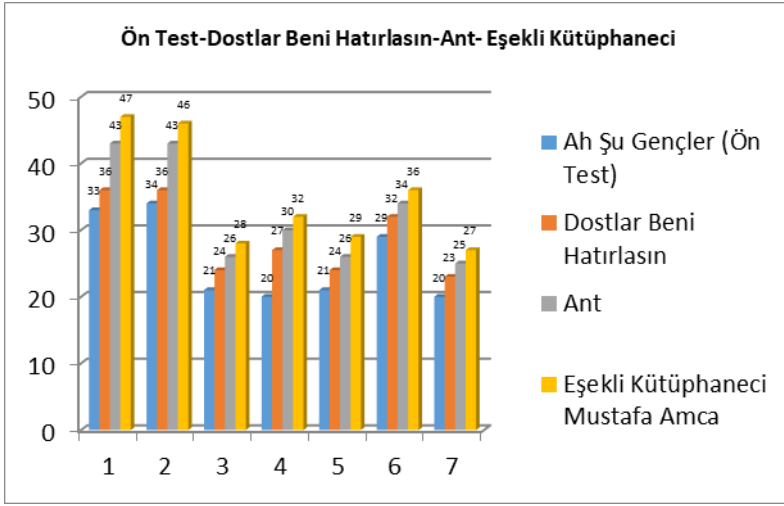
Dostlar Beni Hatırlasın metninin gözlem formunda yer alan öğrenci puanlarının toplamı alınarak grafik oluşturulmuştur. Ön test uygulaması için belirtilen grafiğe göre, yöntem bölümünde belirtilen gözlem formu ölçütleri bağlamındaki alanlarda öğrencilerin kaydettikleri aşama ve ilerleme Grafik 2’de gösterilmiştir.-

Grafik 3: Ön test- Dostlar Beni Hatırlasın- Ant Gözlem Formu Toplamları
Karşılaştırmalı Grafiği

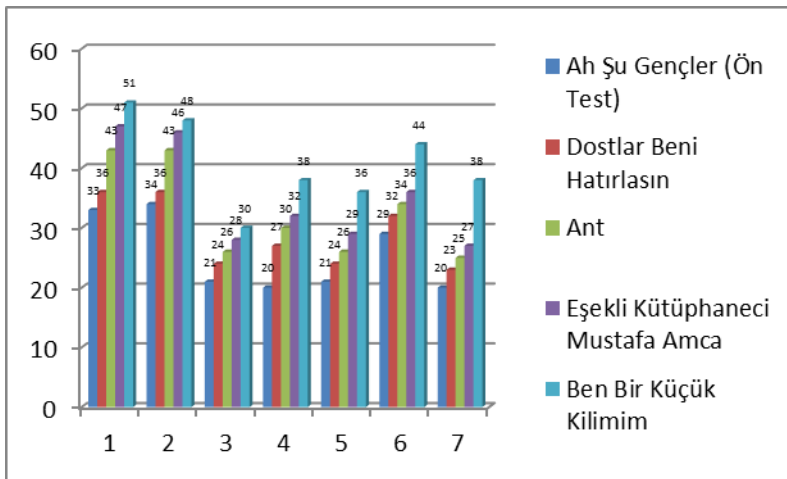
Ant metninin gözlem formunda yer alan öğrenci puanlarının toplamı alınarak grafik oluşturulmuştur. Ön test ve bir önceki konuşma uygulamasına göre öğrencilerin kaydettikleri aşama ve ilerleme Grafik 3’te gösterilmiştir.

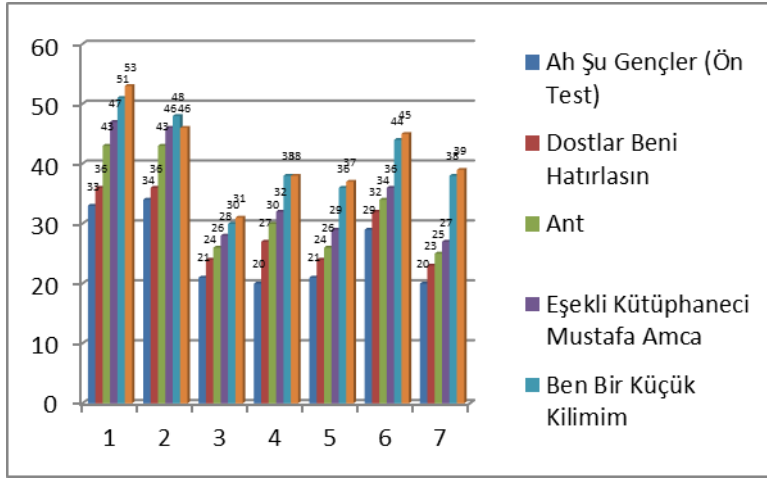
Grafik 4: Ön test- Dostlar Beni Hatırlasın- Ant- Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca Gözlem Formu Toplamları Karşılaştırmalı Grafiği

Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca metninin gözlem formunda yer alan öğrenci puanlarının toplamı alınarak grafik oluşturulmuştur. Ön test uygulaması ve bu çalışmaya kadar olan konuşma uygulamaları için belirtilen grafiğe göre öğrencilerin kaydettikleri aşama ve ilerleme Grafik 4'te gösterilmiştir.

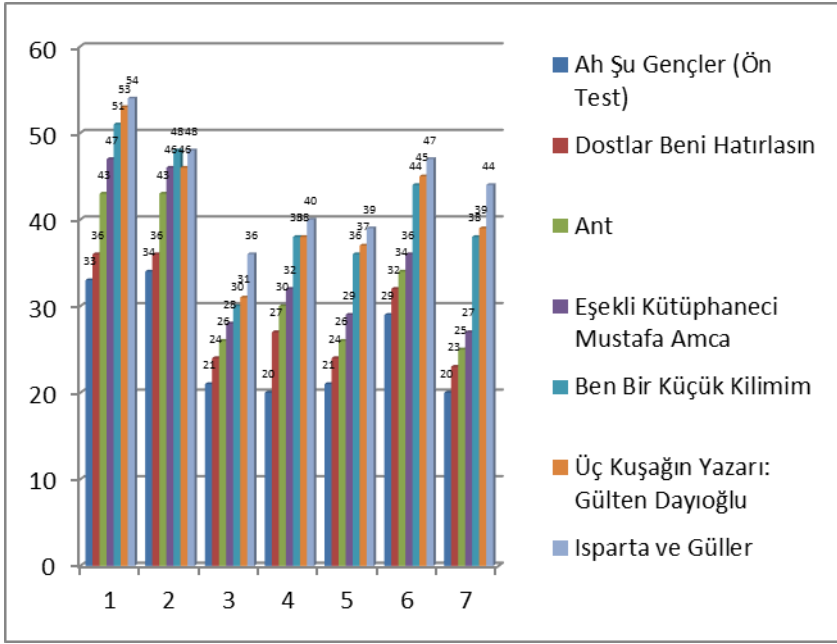
Grafik 5: Ön test- Dostlar Beni Hatırlasın- Ant- Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca
- 'Ben Bir Küçük Kilimim Gözlem Formu Toplamları Karşılaştırmalı Grafiği

Ben Bir Küçük Kilimim metninin gözlem formunda yer alan öğrenci puanlarının toplamı alınarak grafik oluşturulmuştur. Önceki konuşma uygulamalarına göre öğrencilerin kaydettikleri aşama ve ilerleme Grafik 5'te gösterilmiştir.

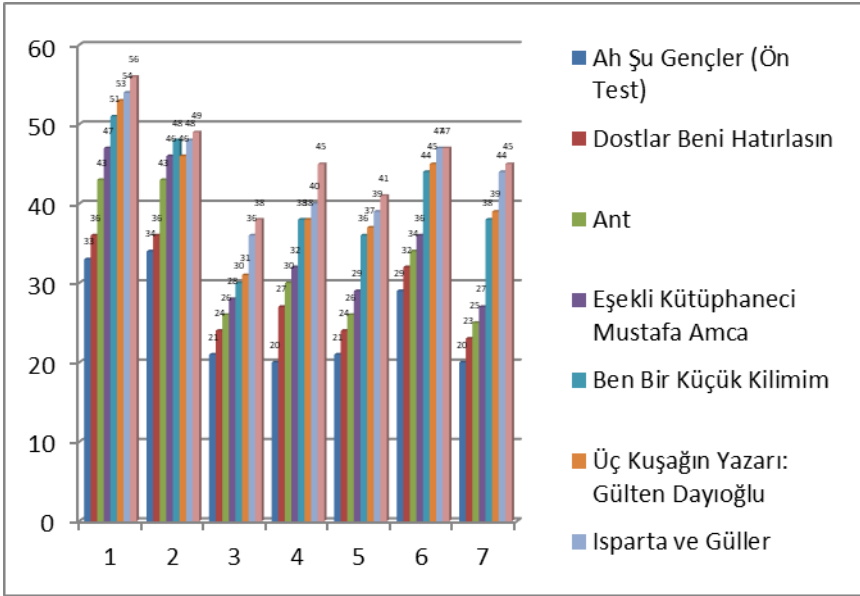
Grafik 6: Ön test- Dostlar Beni Hatırlasın- Ant- Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca
- Ben Bir Küçük Kilimim, Üç Kuşağın Yazarı: Gülten Dayıoğlu Gözlem Formu
Toplamları Karşılaştırmalı Grafiği

Üç Kuşağın Yazarı: Gülten DAYIOĞLU metninin gözlem formunda yer alan öğrenci puanlarının toplamı alınarak grafik oluşturulmuştur. Bu çalışmadan öncekilere göre öğrencilerin kaydettikleri aşama ve ilerleme Grafik 6'da gösterilmiştir.

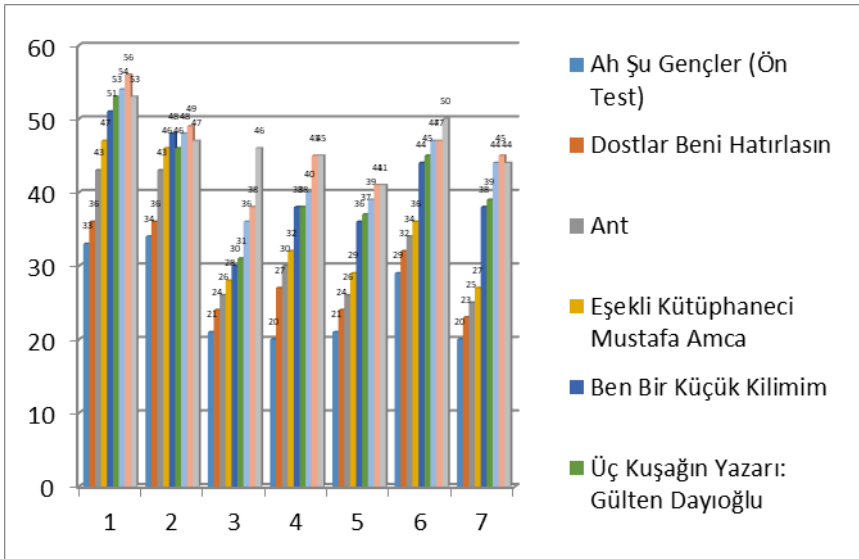
Grafik 7: Ön test- Dostlar Beni Hatırlasın- Ant- Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca - Ben Bir Küçük Kilimim-Üç Kuşağın Yazarı: Gülten Dayıoğlu- Isparta ve Güller Gözlem Formu Toplamları Karşılaştırmalı Grafığı

Isparta ve Güller metninin gözlem formunda yer alan öğrenci puanlarının toplamı alınarak grafik oluşturulmuştur. Ön test dâhil olmak üzere önceki çalışmalara göre öğrencilerin kaydettikleri aşama ve ilerleme Grafik 7'de gösterilmiştir.

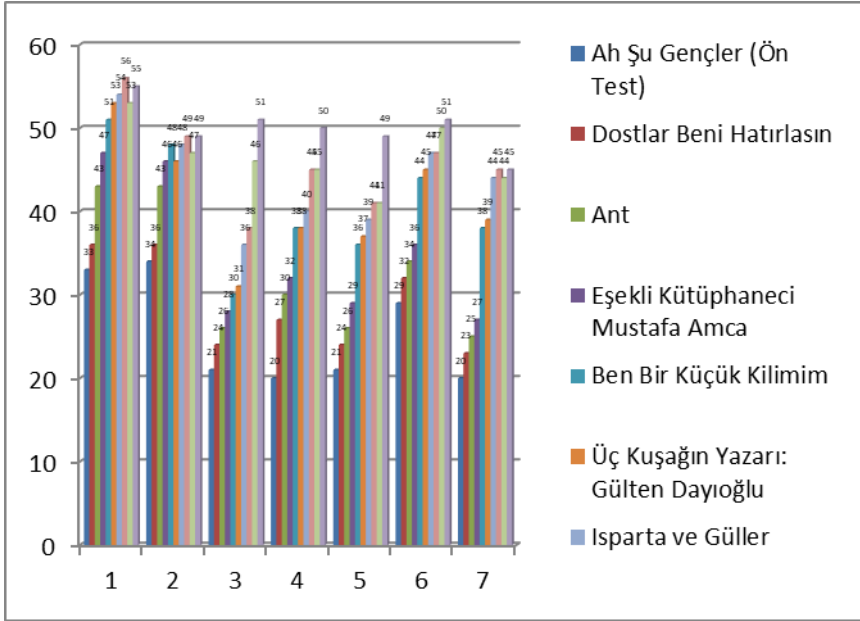
Grafik 8: Ön test- Dostlar Beni Hatırlasın- Ant- Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca - Ben Bir Küçük Kilimim-Üç Kuşağın Yazarı: Gülten Dayıoğlu- Isparta ve Güller- Türküler Dolusu Gözlem Formu Toplamları Karşılaştırmalı Grafiği

Türküler Dolusu metninin gözlem formunda yer alan öğrenci puanlarının toplamı alınarak grafik oluşturulmuştur. Önceki konuşma uygulamalarına göre öğrencilerin kaydettikleri aşama ve ilerleme Grafik 8’de gösterilmiştir.

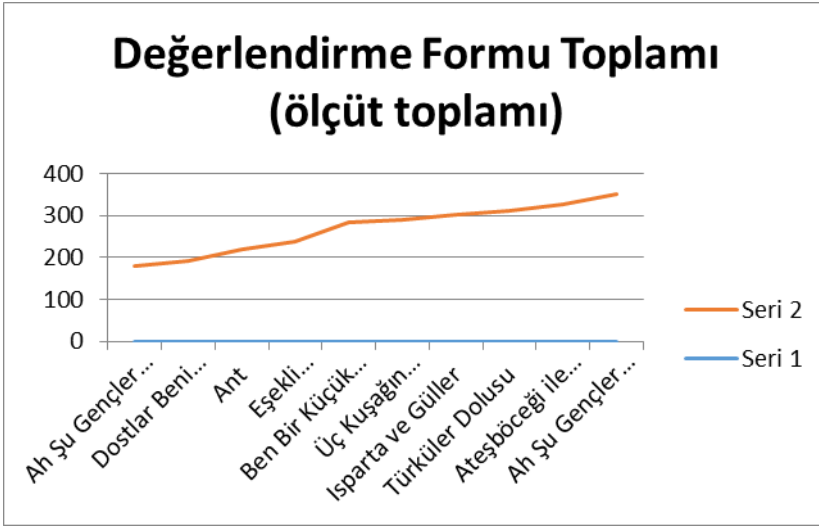
Grafik 9: Ön test- Dostlar Beni Hatırlasın- Ant- Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca - Ben Bir Küçük Kilimim-Üç Kuşağın Yazarı: Gülten Dayıoğlu- Isparta ve Güller-Türküler Dolusu- Ağustosböceği ile Karınca Gözlem Formu Topamları Karşılaştırmalı Grafiği

Ağustosböceği ile Karınca metninin gözlem formunda yer alan öğrenci puanlarının toplamı alınarak grafik oluşturulmuştur. Önceki çalışmalara göre öğrencilerin kaydettikleri aşama ve ilerleme Grafik 9’da gösterilmiştir.

Grafik 10: Ön test- Dostlar Beni Hatırlasın- Ant- Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca - Ben Bir Küçük Kilimim-Üç Kuşağın Yazarı: Gülten Dayıoğlu- Isparta ve Güller-Türküler Dolusu Gözlem Formu Toplamları Karşılaştırmalı Grafiği -Ah Şu Gençler (son test)

Aynı zamanda ön test olarak da yapılmış olan *Ah Şu Gençler* metninin son test olarak yapılan konuşma uygulamasında, gözlem formunda yer alan öğrenci puanlarının toplamı alınarak grafik oluşturulmuştur. Ön test ve diğer uygulamalar için belirtilen grafiklere göre öğrencilerin kaydettikleri aşama ve ilerleme Grafik 10'da gösterilmiştir.

Grafik 11: Konuşma Metinleri Gözlem Formu Toplam ve Yüzdellik Grafiği

Ah Şu Gençler (ön uygulama); *Dostlar Beni Hatırlasın*, *Ant*, *Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca*, *Ben Bir Küçük Kilimim*, *Üç Kuşağın Yazar: Gülten Dayıoğlu*, *Isparta ve Güller*, *Türküler Dolusu*, *Ağustoböceği ile Karınca* ve *Ah Şu gençler* (son uygulama) toplamları Grafik 11’de toplu olarak ve sıralı bir şekilde verilmiştir. Sürecin başından sonuna değin öğrencilerin konuşma becerisinde kaydettikleri bu grafiğe yansıyan başarı gözlem formlarına da yansımıştır.

3.2. Nitel Bulgular

3.2.1. İçerik Analizi Sonuçları

Öğrencilerin, söylem çözümlemesi yönteminin konuşma becerileri üzerindeki etkisine dair kendilerinde gözlemledikleri gelişim ile ilgili görüşlerini almak üzere, görüş formunda sorulan 5 soruya verdikleri yazılı yanıtlar, içerik analizine tabi tutulmuş, ortaya çıkan kod, kategori ve temalar Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. İçerik Analizi Sonucu belirlenen Kod, Kategori ve Temalar

1. Tema: Öğrenme Çıktıları		2. Tema: Duyuşsal Ürünler
Etkin Öğrenme	Etkileşim ve iletişim	Değişen Tutumlar
Başarılı olma	Etkin katılım sağlama	Kendini başkasının yerine koyabilme
Derslere katkı sağlama	İletişim becerisini geliştirme	Dilin işleyişini keşfetme
Öğretici olma	Kendi fikirlerini sunmaya olanak sağlama	Değerli olma duygusu
Anlamaya etki etme	Paylaşma	Başarma duygusu tattırma
Çözüm yolları sunma	Dili etkin kullanma Etkili konuşabilme	Eğlenceli olma

3.2.1.1. Etkin Öğrenme Kategorisine Dair Bulgular

Geleneksel öğrenme yöntemlerinin aksine eleştirel düşünme başta olmak üzere diğer üst düzey düşünme becerilerini harekete geçirerek herhangi bir metni analitik hale getirmeyi ve bunu ifade etmeyi merkeze alan söylem çözümlemesi yönteminin etkin öğrenmeyi ortaya koyan ve ona konuşma becerisindeki tür, yöntem ve tekniklerle farklı bir boyut kazandıran bir metot olarak öğrenme sürecine etki ettiği; çalışma sürecinde öğrencilerin yaptıkları konuşmalarda ve görüş formlarına verdikleri yanıtlarda bulgu olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda öğrencilerden bazılarının görüş formunda bu hususiyetleri ortaya çıkaran yapıları ifade eden cevaplarından bazıları şöyledir:

“Benden istenen konuşmalarda yazarın yazarın duygu ve hayallerinin neler olabileceği konusunda tahminler yapabildim. Önceden olsa sadece dinlediğim metinde ne varsa onu söyleyecektim” (Ö-11)

“Derste ben de bir şeyler söylemek istedim. Çünkü dersimiz o kadar güzeldi ki bir sürü fikir oluştu kafamda ve bunları ifade edebildim.” (Ö-9)

“Bize konuşma yapmamız için verilen sorular çok zor gibiydi. Ama bize öğretilen yöntemle bunları kolaylıkla anladık ve söyledik. Hem de iyi konuşabildiğimi fark ettim.”

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, dinleme/izleme ilişkisi içinde yapılandırılan konuşma becerisi çalışmalarında öğrenciler pasif dinleyiciler ve kısa cevaplar veren konuşmacılar olmak yerine katılımcı olarak etkin öğretme ortamı oluşturabilmişlerdir. Tartışmaya dayalı etkinliklere katılmış, bilgiye ulaşmada kendi yöntemlerini de işe koşabilmiş, konuşma becerilerinde yaşam boyu kullanabilecekleri bir yöntemle daha iyi anlamlandırabildikleri için konuşma yapabildiklerini, öğrendiklerini ve problem çözebildiklerini ifade ederek bunları formlara yansıtmışlardır.

Bu anlamda öğrenci görüşlerinden elde edilen sonuçlara göre, söylem çözümlemesi yöntemi anlama ve konuşma becerisine bilişsel boyutta etki etmiş, zihinsel süreçleri aktif kılarak öğrencilerin derse katılımlarını sağlamıştır. Böylelikle de öğrenciler, etkin öğrenme durumları içerisinde daha başarılı olduklarını ifade etmişlerdir.

3.2.1.2. Etkileşim ve İletişim Kategorisine Dair Bulgular

Bilginin bir şekilde paylaşılması olarak da ifade edilen iletişim, bireylerin kendilerini ifade etme gereksiniminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İletişim sürecinin temel amaçları içerisinde yer alan anlaşmayı sağlamak, duygu, düşünce ve bireyin kendi görüşlerini bir başkasına aktarmak gibi olguları söylem çözümlemesi yöntemiyle yapılandırılan derslerin ve konuşma eğitiminin temel önermesi olmuştur.

Demokratik bir öğrenme ortamını tesis etmek üzere yapılandırılan söylem çözümlemesi yöntemi ile konuşma eğitiminde öğrenciler; bütün bir ders işleme

sürecine etkin olarak katıldıkları görüşünü belirtmişler ve araştırmacı tarafından da gözlemler bu yönde olmuştur. Öyleki etkili konuşmanın önemli unsurlarından olan konuşmacının kendine olan güven duygusu öğrencilerde gözlenmiştir. Bunu tesis eden temel nokta, söylem çözümlemesinin süreç boyunca her öğrencinin konuşmaya katılımını sağlaması ve kendini ifade etmesi için daha fazla fırsatlar sunmasıdır. Zenginleştirilmiş bir öğrenme ortamıyla beraber, öğrenciyi ve onun düşüncelerini merkeze alarak yapılandırılan her konuşma uygulamasına öğrenciler daha fazla katılmıştır. Çalışma grubundaki öğrenciler söylem çözümlemesi yönteminin kullanıldığı dersler ile ilgili görüş belirtirken, derse katılım konusunda daha aktif olduklarını, yöntemin fikirlerini ortaya koymada ve fikirlerinin değerli olduğunun hissetmelerinde etkili olduğunu ayrıca yöntemin fikirlerinin sunulmasında kendilerine imkânlar sağladığını ifade etmişlerdir. Bu durum sadece konuşmacıyla sınırlı kalmamış, dinleyici ve konuşmacı etkileşimi sürecinde de kendisini göstermiştir. Bu anlamda yapılan çalışmalar süresince söylem çözümlemesi yönteminin konuşma becerileri bağlamında ortaya koyduğu bir temel önerme de dinleyicinin konuşmacıya güven duyması olgusudur. Dinleyiciler konuşmacının ortaya koyduğu mesajları sorun yaşamadan alabilmiş, konuşmanın etkisinde kalabilmişlerdir. Bu durum beraberinde paylaşma olgusuna da kapı aralamıştır. Etkili konuşmanın böylesine bir durumu meydana getirmiş olmasında dilin etkili bir şekilde kullanılarak konuşma eyleminin gerçekleştirilmesi etkin rol oynamıştır. Yukarıda ifade edilen ve araştırmacı tarafından da gözlemlenen bu olguların ortaya çıktığı öğrenci görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Konuşma yaparken düşüncelerimin herkes tarafından çok önemsendiğini hissettim. Bu da benim konuşma yapma konusundaki fikirlerimi iyi şekilde değiştirdi.” (Ö.4)

“Diğer derslerde bize çok söz hakkı verilmiyordu. Ama biz bu yöntemle ders işlerken hep biz konuştuk ve öğretmenimiz sadece bizi yönettirdi.” (Ö. 8)

“Sınıfta bütün arkadaşlarımızın katıldığı çok güzel konuşmalar yaptık. Sadece bize sorulanları ifade etmedik. Aynı zamanda kendi tartışmalarımızda da tıpkı öğretmenimizin bize uygulattığı gibi bir konuşma ortamı oluşturduk.” (Ö. 2)

Bu görüşler ışığında denilebilir ki, söylem çözümlemesinin tesis ettiği demokratik, öğrenciyi merkeze alan ve herkesin dile getirdiğinin, fikirlerinin, ifade ettiklerinin değerli olduğu ve anlama katkı yaptığı düşüncesi; öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirmekle kalmamış ayrıca dinleyici ve konuşmacı arasında bir güven ortamını da sağlayarak etkili bir iletişim sürecini inşa etmiştir.

Bu anlamda bir öğrenme çıktısı olarak söylem çözümlemesi yöntemi ile yapılandırılan bir konuşma eğitiminde söylem çözümlemesi yöntemi konuşma-dinleme ilişkisi başta olmak üzere etkileşimli ortamlar oluşturarak iletişim becerilerinin geliştirilmesinde etkili olmuştur.

3.2.1.3. Değişen Tutumlar Kategorisine Dair Bulgular

Öğrencilerin duyuşsal alan önermelerini ortaya çıkarabilecek şekilde yapılandırılan görüş formu sorularına öğrencilerin verdikleri cevaplar analiz edildiğinde öğrencilerin Türkçe dersinin işleniş ve söylem çözümlemesi yöntemi ile ilgili tutumlarında ve ilgilerinde de değişmeler olduğu görülmüştür.

Duyuşsal giriş özellikleri, ders başarısına ya da başarısızlığına bağlı olarak öğrencilerin akademik benlik geliştirmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle okuldaki akademik başarı, öğrencinin hayatı boyunca karşılaşacağı öğrenme durumlarıyla ilgili tutumları üzerinde de etkili olmaya devam edecektir. Zira akademik benlik, öğrencinin kendi öğrenme durumlarına ait duyuş ve düşünüş tarzıdır.

Ders işleme sürecinde, öğrenme ortamı yapılandırılırken söylem çözümlemesinin temel yapıtaşlarından olan bazı olgular ön plana çıkarılmıştır. Özellikle metnin üretimi bağlamında yazar neden öyle bir olguyu konu olarak seçmiştir, metni oluşturan kişi o metni başka türlü de oluşturabilir miydi, yazar o metni kimler için üretmiş olabilir vb. birçok önerme işe koşulmuştur. Her ne kadar bilişsel birtakım yapıların ortaya çıkarılması adına bu süreçler gerçekleştirilmiş olsa da beraberinde empatik düşünmenin de önünü açmıştır.

Empatik duygu ve düşünüş tarzının ortaya çıktığı öğrenci görüşleri görüş formuna şu şekilde yansımıştır:

“Konuşmamı yaparken ben yazar olsam bu eseri kimler için yazardım, şeklinde düşündüm ve buna göre de konuşmamı yaptım” (Ö.11)

“Konuşma yaptığım metindeki yazarın düşüncelerine bazen katılmadım. Öyle düşünmedim. Ama yine de neden böyle söylemiş olabileceğini anlamak için düşündüm ve bununla ilgili konuştum (...)” (Ö.12)

Bu anlamda söylem çözümlemesi yöntemi empatik düşünme becerileri konusunda da bir etki alanına sahiptir. Öğrenciler bu zihinsel süreçleri ortaya koyarken aynı zamanda kendini bir başkasının yani metni üretenin/konuşmacının da yerine koyabilmiştir.

Dilin imkânlarıyla ve dilbilimsel bir bakış açısıyla söylemlerin analitik hale getirilmesi sürecinde öğrenciler hem ana dilinin farkına varmış hem de dilin işleyişi konusunda bir keşif duygusu yaşamışlardır. Bu da onların Türkçe ve Türkçe dersine yönelik tutumlarına olumlu etki etmiştir. Bu unsurların ortaya çıktığı öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Bence bizim dilimizi bilmiyoruz. Ben öğretmenimizle çalışma yaparken bunu fark ettim. Çünkü Türkçe çok zengin bir dilmiş. Biz sözcükleri hangi durumda kullanırsak ona göre anlamlar da değişiyormuş.” (Ö.6)

“Konuşmalarımı yaparken arkadaşlarıma bazı mesajları iletirken sözcük seçimlerime çok dikkat ettim. Bunu tamamen bu yöntemle yaptım.” (Ö.1)

“Öğretmenimiz bu yöntemi anlatırken yazarların bir nedenle bazen farklı bazen öyle seçtiklerini söylemişti. Ben de Türkçenin ne kadar geniş olduğunu gördüm. İstersek öyle, istersek böyle söyleyebiliriz”

Sürecin tamamen öğrencinin merkezde olduğu bir şekilde yapılandırıldığı konuşma eğitimi çalışmalarında; öğrenciler fikirler üretmiş ve ürettikleri fikirler kabul görmüştür. Bu da onlarda başarı duygusunun oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca zenginleştirilmiş bir öğrenme ortamının süreçte inşa edilmiş olması derslerin daha eğlenceli geçmesini sağlamıştır. Bu durum hem öğrenme çıktılarında hem de duyuşsal ürünlerde etkisi gözlemlenen bir durum olmuştur.

Çalışma bağlamında Türkçe dersinde kullanılan söylem çözümlemesi yönteminin, duyuşsal giriş özellikleri açısından da etkili olduğu öğrenci ifadelerine yansımıştır. Bu anlamda söylem çözümlemesi yöntemiyle yapılandırılan bir konuşma eğitiminde çalışma grubu öğrencileri bağlamında hem iletişimsel hem de duyuşsal olguların zaman içinde istedik yönde gelişeceği yönünde bulgular elde edilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, daha çok *dinleme-konuşma ilişkisi* üzerine yapılandırılan söylem çözümlemesi yönteminin konuşma becerisine etkisi süreci; konuşmanın belli bir biçimde inşa edilmesi, söylem, bağlam ve dilbilimsel yapılar gibi temel kavramların da içerisinde olduğu geniş bir çerçevede ele alınmıştır. İyi ve derin

bir okuma, anlama ve çözümleme sürecine hizmet eden söylem çözümlemesi yöntemi yoluyla, öğrencilerin analiz, sentez ve değerlendirme gibi üst düzey yapıların temel önermelerini ortaya koyabilecekleri, konuşma becerilerinde yaşam boyu kullanabilecekleri bir yöntemle daha iyi anlamlandırabildikleri için daha iyi konuşma uygulamaları gerçekleştirebildikleri gözlemlenmiş ve çalışma grubu öğrencileri de bu yönde görüş belirtmişlerdir. Öğrenciler, metinlerdeki anlatma stratejilerini daha iyi kavramış, bu yönde kendilerine daha iyi, uygun ve yerinde konuşma stratejileri belirlemişlerdir. Bu noktada çalışmanın bu yöndeki bulguları, alanyazındaki diğer araştırmacıların, temel becerilerin birbirine koşut geliştiği ve geliştirilmesi gerektiği yönündeki bulguları ile örtüşmektedir (Kurudayıoğlu, 2003; Temizyürek vd., 2017). Bu çalışma süresince söylem çözümlemesi, söylemi oluşturan sözceleme öznesinin seçimlerinin ve niyetlerinin anlaşılması adına, konuşma-dinleme ilişkisi açısından kayda değer öğrenmeleri ortaya koymuştur. *Vurgu*, *tonlama* gibi yapıların söylem çözümlemesi yönteminde önemine dikkat çekilerek konuşma sırasında nelere dikkat çekilip önemseddiği ya da neyin önemsizleştirildiğinin de hem konuşmacı hem dinleyici tarafından anlaşılmasının yolu açılmış ve öğrencilerin bu durumu uygulayabildikleri görülmüştür. Yine tonlama olgusuyla söylemin duygu değeri, amacı vb. neyin daha çok önemsedığının anlaşılması için çalışmalar yapılmış ve bu durumun da konuşmacı tarafından uygulanabildiği görülmüştür. Gerek kamera kayıtlarına yansıyan durumlar gerekse araştırmacının gözlem formunda oluşturduğu 'Cümlede dil bilgisi kurallarını ve kullanılma şekillerini konuşmalarında bilinçli seçimler yaparak kullanabildi' ölçütü bütün grafiklerde yükselen bir seyir ortaya koymuş, bu da yukarıda ifade edilen yapılarla ilgili bir sonuç olarak araştırmaya yansımıştır.

Söylem çözümlemesi bireysel dil kullanımı ve seçimleri tespit edip değerlendirebilmeyi gerektirdiğinden süreçte, üst düzey düşünme becerilerinin işe koşulmasını elzem kılar. Bu çalışmada da söylem çözümlemesi yöntemi

yoluyla, öğrenciler, söylemin dilin kullanıldığı zemin ve bağlamının bir ürünü olduğunu hem de onu meydana getiren temel olgu olduğunun farkına varmış ve buna göre ürünler ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, çalışmanın bu yöndeki bulgusu alanyazındaki konuşma becerisinin geliştirilmesinde kültürel bağlam farkındalığını öne çıkaran çalışmaları destekleyecek yöndedir (Ünalın, 2003; Sever vd., 2006; Bozkurt, 2017; Çevirme ve Gerçek, 2016; Yalçın, 2002). Zira bağlam, söylem çözümlemesinin üzerinde oturduğu önemli bir zemin ve güvenilirlik araçlarından da biridir. Bu noktada, söylem çözümlemesinin önemli unsurları olan yansıtırlık ve bağlam özellikleriyle yapılandırılan konuşmalarda öğrenciler dilin işleyişi, toplumla dil arasındaki ilişki ve dilin kullanıldığı sosyal zemin gibi unsurlara uyarak konuşmalarını yapılandırma yoluna gittikler, sonuçlara yansımıştır.

Söylem çözümlemesi yöntemi doğrultusunda geliştirilen, dinleme/izleme ilişkisi içinde yapılandırılan konuşma becerisi çalışmalarında öğrenciler edilgen dinleyiciler ve kısa cevaplar veren konuşmacılar olmak yerine aktif katılımcılar olmuşlardır. Tartışmaya dayalı etkinliklere katılmış, bilgiye ulaşmada ve onu sunmada kendi yöntemlerini de işe koşabilmişlerdir. Örneğin, anlama sorularında yer alan: *“Bu metnin oluşturulma durumu göz önünde bulundurulduğunda daha önce okuduğunuz metinlerden bir farklılık görüyor musunuz? Metnin bu şekilde oluşturulmuş olması içeriği nasıl etkilemiştir?”* sorusuna metin türleri arasındaki temel farklılığı ortaya koyan ve bunu kendi üst bilişsel yöntemleriyle ifade eden, hazırlıklı konuşma türleri içinden birini belirlemek kaydıyla sınıf içinde etkinlikler yoluyla ortaya koyan bir beceriyi sunabilmişlerdir. Bu bağlamda alanyazındaki, öğrencilerin anlam üretme sürecinde kendilerini değerli hissettikleri ve böylelikle de etkin katılımlarının gerçekleştirerek kendilerini ve fikirlerini bütüncül bir şekilde ifade ettikleri ortamlarda beceriler anlamında gelişim gösterdikleri ve daha başarılı oldukları yönündeki çalışmaların bulguları ile örtüşmektedir (Kavcar vd., 2004;

Temizyürek, 2004; Temizyürek, 2007; Topçuoğlu Ünal ve Köse, 2014; Spigner-Littles ve Anderson, 1999; Kroesbergen ve Van Luit, 2005; Koç ve Demirel, 2004). Öğrencilerin söylem çözümlemesi yöntemi yoluyla anlama becerileri geliştikçe özgüvenleri ile anlam üretme ve sunma süreçlerine katkıları artmış, dolayısıyla da konuşma becerilerinin geliştiği gözlemlenmiş, başarı testlerine ve görüş formlarına yansımıştır. Bu durum görüş formunda yer alan *“Daha önceki Türkçe derslerine göre, söylem çözümlemesi yönteminin uygulandığı derste daha aktif olduğunuzu düşünüyor musun? Açıklayınız.”* sorusuna öğrencilerden birçoğu düşüncelerinin değerli olduğunun farkına vardıklarını, konuşma yapmak için kendilerinde cesaret bulduklarını ve özgüvenlerinin arttığını ifade etmişlerdir. Söylem çözümlemesi yönteminde, sürecin doğası gereği ve öğrencilerin görüş formlarında dile getirdiği üzere, öğrenciler sürekli olarak bir anlamlandırma, ipuçlarını takip etme, düşünme becerilerini sürekli olarak işletme ve bulduklarını dile getirerek ipuçları toplama eylemlerindedirler. Böylelikle, öğrencinin aktif olması gereken konuşma uygulamaları için uygun zemin hazırlanmış olmaktadır.

Yapılan çalışmalar, öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirmenin bir yolunun da onlara seviyelerine uygun sorular sormak olduğunu, metin üzerinde çalışmalar yaparak irdeleyici sorgulamalar ile hem düşünme hem de ifade etme becerisini geliştireceğini ortaya koymaktadır (Demirel, 1999; Temizyürek, 2004). Bu bağlamda, hem söylem çözümlemesi yönteminin kendisi, önermeleri gereği, metne dair, ‘neden, nasıl, niçin’ gibi eleştirel düşünme becerileri ile alternatif yollar bulma becerilerini geliştirmiş hem de bu çalışmada kullanılan çatı sorular yoluyla da öğrencilerin ortaya koydukları konuşma uygulamalarının niteliği ve içeriği geliştirilmiş, öğrencilerden bu yönde başarılı ürünler alınmış, bu da başarı grafiklerine yansımıştır.

Bu çalışmada kullanılan söylem çözümlemesi yönteminin temel özelliği sözcük ile diğer dilsel ve dil-dışı seçimlerin nasıl ve neden yapıldığını sorgulamak,

bunlara dair farkındalık yaratmak ve bunları ortaya çıkarmaktır. Söylemin üretimi dil ile gerçekleşir. Bu nedenle söylemin anlaşılması ve söylemin oluşturulması için dilbilimsel yapıların kavranmış olması gerekir. Sesbilgisel ve biçimbilgisel unsurlar başta olmak üzere bu yapıların konuşma-dinleme ilişkisi içinde bilinmiş olması konuşmanın yapılandırılması sürecinde hem konuşan hem de dinleyen açısından söylem çözümlemesi bağlamında önem arz etmektedir. Yapılan çalışmalar esnasında bu dilbilimsel yapıların bilinçli tercihler olarak kullanılması adına inisiyatifler alınmış ve bunun sonucunda konuşmayı yapan öğrencilerin fonetik ve morfolojik yapıları bilinçli ve seçerek kullanabildiği görülmüş, öğrenciler de görüş formlarında bu yönde beyan vermişler, bu ölçütlere göre değerlendirildikleri gözlem formlarında artan bir başarı grafiği sergilemişlerdir. Yine bu bulgu da alanyazındaki, konuşurların dil farkındalığının artmasının konuşma becerilerinin gelişimine olumlu yönde etki ettiği bulguları ile örtüşmektedir (Demirel ve Şahinel, 2006).

Sonuç olarak, söylem çözümlemesi yönteminin konuşma becerilerine etkisinin araştırıldığı bu çalışmada söylem çözümlemesi yönteminin yukarıda ifade edilen unsurların hem öğretimi hem de konuşma-dinleme ilişkisi bağlamında içeriğin düzenlenmesi, konuşmanın çözümlenmesi, bağlam unsurlarına dikkat ederek bir konuşmanın yapılandırılması gibi unsurların yanında duyuşsal birtakım önermelerin de geliştirilmesine katkı sağladığı görülmüştür.

5. ÖNERİLER

Bu çalışmada, konuşma becerisinin gelişimine dair alt amaçlar belirlediğinden, ölçme değerlendirmesinin de hayli zorlayıcı ve sürece dayalı olması gerektiğinden katılımcı sayısı sınırlı tutulmuş, ancak veri toplama araçları çeşitlendirilmiş ve sayıca da fazla tutulmuştur. İleride bu yönde çalışma yapacak araştırmacılara, 6. Sınıflarla yapılmış olan bu araştırmanın, diğer seviye ve gruplarda da yapılması önerilmektedir.

Söylem üretirken, başka bir deyişle, konuşurken ve yazarken, söylemlerin amaca, asıl vurgulanmak ya da göz ardı edilmek istenene, hedef kitleye göre farklılıklar göstereceği, dolayısıyla her üretimin kendine özgü bir mimari yapısının ve dil hususiyetinin olduğunun kavratılması ve konuşurken buna göre seçimlerin yapılması gerektiğinin öğretilmesinde söylem çözümlemesinden yararlanılabilir. Böylelikle öğrencilerin hem konuşma becerilerinde, hem iletişim ve yaratıcılık becerilerinde gelişim sağlanabilir.

Bir konuşma yaparken fikirlerin ya da olayların organize edilmesinde söylem çözümlemesi yöntemi; başta dil kullanımı, söylemin cümleye atfettiği anlamlar, dilbilimle olan ilişkisi, dilbilgisel yapılar ve bunların kullanımıyla ilgili perspektifi gibi geniş alanlar sunmaktadır. Özellikle üretim sürecinde konuya uygun düşüncelerin oluşturulması ve bunların ne şekilde verileceği, planlamanın yapılması gibi süreçlerde, söylem çözümlemesinin önemli önermelerinden, bunları konuşma uygulamalarında imkâna dönüştürülmesi yoluyla yararlanılabilir.

Konuşma süreçleri ve becerilerinin 'anlama' süreçleri ile birlikte yürütülmesi gerekmektedir. Söylem çözümlemesi, hem anlama, değerlendirme, eleştirme ve yaratıcılık gibi üst düzey düşünme becerilerinde hem de anlatma noktasında önemli iddiaları olan ve bu becerilerin bir arada kullanılmasını sağlayan bir yöntem olarak, beceri merkezli bir ders olan Türkçe derslerine olumlu yönde katkılar sunacaktır.

Tüm bu üretimsel süreçleri yürütecek olan, yardımcı, kolaylaştırıcı ve rehber niteliğindeki öğretmenin, söylem çözümlemesi yönteminin ilkeleri, işlevsel dilbilim ve edimibilim alanlarına hâkim olması, hem onun süreci yönetebilmesine hem de öğrencilerin de metinleri tam anlamıyla anlamalarına ve çözümlemelerine, dolayısıyla da konuşma süreçlerine olumlu yönde etki edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Antaki, C. (2008). Discourse analysis and conversation analysis. Alasuutari, P., Bickman L, ve Brannan, J. (ed.). *The SAGE handbook of social research methods*, 431-446. London: Sage
- Arhan, S. (2007). *Öğretmen görüşlerine göre ilköğretim okulları ikinci kademedeki konuşma eğitimi (Ankara ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, A. (2012). Üniversite öğrencilerinin “topluluk karşısında konuşma” ile ilgili çeşitli görüşleri (Ağrı İbrahim Çeçen üniversitesi örneği). *Turkish Studies*, 7 (3), 221- 231.
- Aşıcı, M. (1996). *İlkokul 4-5. sınıflarda anadili öğretiminde karşılaşılan problemler ve öneriler*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baki, A. ve Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (42), 1-21
- Bozkurt, B, Ü. (2017). Türkçe anadili konuşucuları için konuşma becerisi değerlendirme çerçevesi önerisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(4), 924-947.
- Burns, A., Joyce, H., ve Gollin, S. (1996). *I see what you mean: Using spoken discourse in the classroom*.
Sydney: National Center for English Language Teaching and Research, Macquaire University.

- Ceran, D. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma eğitimi dersine yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (8),337-358.
- Cook, G. (1989). *Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- Çevirme, H. ve Gerçek, Ş. (2016). The Construction of Children at the Primary Education Turkish Language Teaching Programme. *Research On Social Studies (ss 57-67 içinde)*. Bern: Peter Lang GmbH, ISBN (Yayın) No: 3783631675281.
- Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim okullarında Türkçe öğretimi*. İstanbul: MEB Yayınları
- Demirel, Ö ve Şahinel M. (2006). *Türkçe ve sınıf öğretmenleri için Türkçe öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dülger, M. (2011). *Konuşma becerisinin ilköğretim öğrencilerine öğretimi üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- Güneş, F.(2014). Konuşma öğretimi yaklaşım ve modelleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 1-27
- Gür, T. (2011). *Türkçe öğretmen adaylarının dil tutumları ve kullanımlarının söylem çözümlemesi yöntemi ile betimlenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Johnson, R. B. ve Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33(7), 14-26
- Kavcar, C., Oğuzkan, F. ve Sever, S. (1997). *Türkçe öğretimi*. Ankara:Engin Yayınları.
- Kaya, M. (2004). Üniversite öğrencilerinin Türkçede yanlış ünlü sesletimleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 89-97.
- Koç, G. ve Demirel, M. (2004). Davranışlıktan yapılandırmacılığa: Eğitimde yeni bir paradigma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 27, 174-180.
- Kroesbergen, E. H. ve Van Luit, J. E. H. (2005). Constructivist mathematics education for students with mild mental retardation. *European Journal of Special Needs Education*, 20(1), 107-116
- Kurudayıoğlu, M. (2003). Konuşma eğitimi ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler. *TÜBAR*, XIII, 287-309.
- McCarthy, M. (2002). *Discourse analysis for language teachers*. Shanghai: Shanghai Foreign Language, Education Press.
- Miles, M. B. ve Huberman A. M. (1994). *An expanded sourcebook: Qualitative data analysis*. Thousand Lake. CA: Sage Publications
- Sağlam Yeşiltepe, Ö. (2010). 7. Sınıf öğrencilerinin hazırlıksız konuşma becerileri üzerine bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

- Sargin, M. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin konuşma becerilerinin değerlendirilmesi Muğla ili örneğinde*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Seçer, İ. (2017). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Sever, S., Kaya, Z. ve Aslan, C. (2006). *Etkinliklerle Türkçe öğretimi*. İstanbul: Morpa Yayınları
- Spigner-Littles, D. ve Anderson, C. E. (1999). Constructivism: A paradigm for older learners. *Educational Gerontology*. 25, 203-209.
- Tashakkori, A. ve Teddlie, C. (1998). *Mixed methodology: Combining qualitative and quantitative approaches*. *Applied Social Research Methods Series*, 46. Thousand Oaks, CA: Sage
- Temizyürek, F. (2004). "Türkçe öğretiminde konuşma eğitiminin yeri ve önemi". XII. Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulmuş bildiriler, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Temizyürek, F. (2007). Progressing speaking ability in second level of elementary education. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 40(2), 113-131
- Temizyürek, F., İlhan, E. ve Temizkan, M. (2017). *Konuşma eğitimi*, (7. Bs). Ankara: Pegem Akademi.
- Topçuoğlu Ünal, F. ve Köse, M. (2014). Türkçe dersine yönelik tutum ölçeği geliştirilmesi: bir geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 233-249

- Topçuoğlu Ünal, F. ve Özer, D. (2017). Ortaokul öğrencileri için konuşma becerisi tutum ölçeği: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması, *International Journal of Language Academy*, 5 (6), 120-131
- Ünalın, Ş. (2003). *Kişisel gelişim teknikleriyle sözlü anlatım*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ünveren Kapanadze, D. (2018). Toplumsal Bellek Bağlamında Kültür, Dil ve Öğretimi (Ed. Oğuz Kutlu). *Eğitim Bilimleri* (ss.299-322) içinde. Ankara: Akademisyen Kitabevi
- Yalçın, A. (2002). *Türkçe öğretim yöntemleri yeni yaklaşımlar*. Ankara: Akçağ yayınları
- Yangın, B. (1994). *İlkokul öğretmenlerinin Türkçe dersindeki davranışları*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The ability to speak like listening is regarded as an innate skill and thought to be developed without any intervention. Moreover; because of the difficulties of measurement and evaluation; and lack of information and equipment about methods and techniques related to this skill; this skill is neglected in education. As a result, it is observed that speaking skills are among the least studied language skills.

Speaking is a multi-faceted and process-oriented field that is difficult to study, develop and evaluate as a skill. At this point, this study was planned based on the idea that this skill could be developed by methods including process based and listening / comprehension activities, and discourse analysis was determined as the method for the same reasons.

In this context, the aim of this study is to investigate the effects of discourse analysis method on speaking skill and higher-order thinking skills, and to find out how these skills can be developed by using discourse analysis method.

Method

In this study, pre-test-post-test study group experimental model was used in order to identify the effect of discourse analysis method on speaking skills. Both qualitative and quantitative research methods were used. The study group was consisted of 20 students of 6th grade in Erzurum during the 2017-2018 academic year.

As data collection instruments, the questions were structured to be used during speaking activities after analysing each text selected. Again, starting from the pre-test for each speaking task, an evaluation form consisting of 7 criteria was developed. The skills identified in the form were observed and evaluated. Additionally a questionnaire consisting of 16 questions was used at the end of the process.

The study covers 23 courses in a 7-week period; preparatory studies, pre-test speaking activity, giving information about discourse analysis method and making exemplary textual analyses. Then, 8 texts selected from the 6th grade Turkish textbook were analysed and speaking activities were done by using discourse analysis method. Finally, post-test, questionnaire (including questions for students to express opinions) were conducted. The data was analysed by Pearson Moments Product Correlation and t-test. The performance of the

students was also evaluated according to the 7-criteria-evaluation form prepared and used for each application; the students' speaking skills were graded by a Likert scale. To reach findings about the questionnaire standard deviations and averages of the answers were calculated. Answers of the students to 5 open-ended questions were analysed by the content analysis method.

Results

As a result of analyses made, gradual improvement in terms of understanding, analysing and speaking were demonstrated by students' performances.

According to content analysis made, two themes and three categories found. These themes are; 'Learning Outcomes' and 'Affective Outcomes'. Under the first theme; 'becoming more successful, contribution to the lessons and understanding,' codes were made up the category of 'Active Learning' and under the category of 'Interaction and communication', such codes were derived; 'active participation, contribution to communication skills, effective use of language, encouraging and presenting opportunities for self-expression, effective speaking skills'. Empathy, realizing the functions of language, sense of appreciation, entertaining, giving the sense of achievement were the codes that made up 'changing attitudes' category

Conclusion and Discussion

In this study, the effect of discourse analysis method on speaking skills was examined and it is found that the premises and elements related to discourse analysis, contributed a lot to the development of speaking skill in terms of organizing the content in the context of the speaking-listening relationship, analysing a speech by paying attention to the contextual elements as well as structuring a speech. Thus, it has been seen that it also has a positive effect on the development of a number of propositions in affective area.

The study mainly based on the relationship between listening and speaking; construction of speech in a certain form has been dealt with in a broad framework including basic concepts such as discourse, context, linguistic structures and reflectivity. Through the discourse analysis method that offers a good and deep, comprehension and analysis process, students were able to demonstrate the basic propositions of high-level structures such as analysis, synthesis and evaluation, and better speaking practices. In this way, they have better understood the strategies in the texts, and they identified, found and used appropriate and better speaking strategies.

The students realized that discourse was the product of the context in which language is used, and that it was the main factor that created discourse. Thus, they performed in this way in their speaking practices. They learned that the discourse is a basic linguistic structure in thinking and evaluating while giving a speech in order to analyse something.

In speaking processes which were developed in the context of discourse analysis, structured in listening-speaking relationship, students became active participants; were able to run their own methods of accessing to information, and use them in speaking activities.

Moreover, according to the results of the interview forms and observations, when students' comprehension and speaking skills were developed through discourse analysis, self-confidence, motivation and willingness to express their ideas were also increased. They felt themselves and their ideas were valuable, so they have also developed in areas such as positive attitude and self-development.

Recommendations

In this study, since the evaluation of sub-objectives related to development of speaking skills were determined, and because the assessment and evaluation of the skill is very challenging and process-based, the number of participants was limited; however the data collection instruments were diversified and more numerous. Therefore, it is recommended that the researchers who will study in this direction in the future should also do this research on other levels and groups.

Teachers should be facilitating and guiding for students to understand and employ the principles of discourse analysis method, functional linguistics and pragmatics. Therefore, it is important that firstly teachers should have knowledge of and the ability to manage the process. In this case, teachers can help students to fully understand and analyse the texts, and hence they can create a positive impact on the speaking processes.

ÖĞRETİM ELEMANLARININ ETİK DEĞERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK ÖĞRENCİ ALGISI

Fatma YILMAZ* **Agah Sinan ÜNSAR****

Öz

Öğretim elemanları için etik değerler kavramı; öğretim elemanlarının yaşamlarını devam ettirebilmek için seçmiş oldukları bu mesleği yürütürlerken, belirlenen davranışlara uygun hareket edilmesi ve mesleklerini toplumlarda benimsenen mesleki ilkeleri en iyi ve en doğru bir biçimde icra edebilmeleridir. Öğretim elemanları tarafından benimsenmesi gereken; pedagojik yeterlilik, öğrencilere doğru ve güncel bilgileri aktarabilme, öğrencilerle ilgili konular ile ilgilenme, öğrenci geçerli olan ölçütlere göre değerlendirebilme ve onları geliştirme sorumlulukları şeklindeki davranışlar onların aynı zamanda etik sorumluluklarını ifade etmektedir. Çalışmanın amacı; meslek yüksekokulu öğrencilerinin algısına göre öğretim elemanlarının etik değerlerinin ölçülmesidir. Mevcut araştırmanın çalışma grubu 2017 yılında Doğu Anadolu ve Marmara Bölgesi'ndeki iki farklı devlet üniversitesinde bulunan 349 meslek yüksekokulu öğrencisinden oluşmaktadır. Çalışmada; öğretim elemanları ve öğrenciler arasındaki ilişkide öğretim elemanlarının etik sorumluluklarının öğrencilerin algılamalarına dayanarak belirlenmesi istenmiş ve sonuçlarına göre; kız öğrenciler erkek öğrencilere göre, yerleşim yeri olarak daha küçük yerlerde yaşayan öğrenciler il ve büyük şehir gibi daha gelişmiş yerlerde yaşayan öğrenciler, genel olarak Doğu Bölgeleri ve Karadeniz Bölgesi'nde ikamet eden öğrenciler öğretim

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Üzümlü MYO, Erzincan, ffatmaayilmaz@gmail.com

** Prof. Dr., Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Edirne, sinanunsar@yahoo.com

elemanlarının etik değerlerinin daha yüksek olduğu görüşünü ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Etik değerler, öğretim elemanı, meslek etiği.

STUDENT PERCEPTION FOR DETERMINING ETHICAL VALUES OF TEACHING STAFF

Abstract

The concept of ethical values for teaching staff; In order to sustain the lives of the instructors, they have chosen this profession, they act in accordance with the determined behaviors and the professional principles adopted in societies to perform the best and most accurate way. To be adopted by the teaching staff; their pedagogical competence, their ability to transfer accurate and current information to students, to deal with issues related to students, to evaluate and evaluate them according to current criteria, and to express their ethical responsibilities. Purpose of the study; is to measure the ethical values of instructors according to the perception of vocational high school students. The study group of the present study consisted of 349 vocational school students in two different state universities in Eastern Anatolia and Marmara Region in 2017. Study; The ethical responsibilities of the instructors were determined according to the students' perceptions. According to female students, students living in smaller places as settlements, students living in more developed areas such as provinces and big cities, students living in East Regions and Black Sea Region in general stated that ethics values of instructors are higher.

Keywords: Ethical value, lecturer, professional ethics.

1. GİRİŞ

Bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda yapmış oldukları seçimleri, törelere uygun olan ahlaki anlamdaki davranış ve hareketleri, çeşitli dünya görüşleriyle yakın ilişkili etik (Conaway ve Fernandez, 2000: 23) sosyal yaşantıda kişilerin davranışlarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen kurallar bütününü ifade etmekle birlikte, diğer insanların davranışlarını negatif ya da pozitif biçimde değerlendirmede başvurulan ölçütleri nitelendirmektedir (Yüksel, 2006: 167).

Farklı bir tanıma göre etik; toplumun kabul ettiği davranışların normlarını kapsamakta olup etik olmak aynı zamanda hukukun gereğini yapmaktır (Nwinyokpugi vd, 2014: 1-10).

Değerler ise doğruyu ve yanlış ayıran temel inançlardan meydana gelmektedir. Değerler hayata anlam katar, toplumdaki bireyler ile beraber yaşamaya imkân tanırlar, kişilerin ve diğer kişilerin yaşantılarının kalitesini yükseltirler, etkileşim ve gözlem ile öğrenilebilirler. Kişileri ve toplumu yakından tanıyabilmek için değerlere bakılmaktadır. Aynı zamanda toplumların gelişmişlik seviyelerini de değerler göstermektedir (Kırkkılıç vd., 2015: 376). Etik, tüm meslek gruplarında bir zorunluluk ve aynı zamanda çalışma ve istihdam ortamlarında dikkate alınması gereken bir temadır. Eğitim ortamlarının özellikle de üniversitelerin, öğrencilerin gelişmeleri ve gelecekleri üzerindeki yüksek etkisi ve toplumu daha gelişmiş düzeye çıkarabilme konusundaki kritik görevleri dolayısıyla, eğitim ortamlarında mesleki etiğini tanımanın ve gözlemlenmenin önemi artmaktadır (Gökoğlan vd., 2018: 268).

İş etiği, iş dünyasındaki davranışlarda neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin kurallar, ilkeler ve standartlardan oluşmaktadır (Kırel, 2000: 4-6; Özgener, 2004: 51; Ülgen ve Mirze, 2004: 448-449). Çalışma etiği, bireylerin işlerine karşı ve işyerindeki diğer bireylere karşı davranışlarını belirleyen tutum ya da davranışlardır. Bu manada kişilerin yaşam tarzları, dini inançları vb. çeşitli etik değerler ile şekillenebileceği gibi, işyerindeki örgüt kültürü ve iş etiği ilkelerine göre de şekillenebilecektir (Dawson, 2005: 55-56).

Belirli alanlarda etkinlik göstermekte olan bireylerin uymaları gerekli olan kuralların belirlenmiş olduğu ve o alandaki mevcut uygulamalarda istenen davranış ve hareketlerin incelendiği durum mesleki etikdir (Yıldırım ve Kadioğlu, 2007: 7). Meslek etiği kavramı; bir bireyin hayatını kazanmak için seçtiği mesleği yürütürken, içinde bulunulan toplum ve meslek örgütlerince önceden saptanan

hareket tarzına uygun davranışta bulunması ve mesleğini toplumda benimsenen en iyi, en güzel ve en doğru şekilde yürütme tutkusu ve davranışlarının bütününden oluşmaktadır. Bu açıdan mesleki ahlak kuralları o mesleğin itibarlı bir şekilde yürütülmesini sağlayacak mesleki ilkeler bütünüdür (Türk, 2004: 23). Bir mesleğe ait etik kural ve kaidelerin belirlenip yazılı bir biçime getirilmesi ve bunlara uyulmasının sağlanabilmesi o meslek çalışanlarına güven bakımından önemlidir. Çünkü iş hayatı karşılıklı güven üzerine kurulmuştur. Bu sebeple meslek dallarıyla ilgili kurumlar meslek etiği konusundaki prensiplerin önemini bilerek ve bunları da yazılı standartlar şekline dönüştürerek mesleki kültür biçiminde tüm meslek çalışanlarına benimsetebilirlerse, yanlış davranışlar ile meydana gelebilecek problemleri önlemiş olacaklardır. Böylece de meslek etiği standartları ile dünyanın her tarafında aynı meslek dalında faaliyet gösteren çalışanların bu kural ve kaidelere uygun biçimde davranmaları gerekecektir ve böylece iş yaşantısında karşılıklı bir güven algısı sağlanacaktır (Özkoç vd., 2005: 110). Meslek etiği ile ilgili değerlerin bir bölümü vicdani olarak kanaatlere dayanmakta, bir bölümü de mevcut mesleğin bağlı bulunmuş olduğu dernek, oda, cemiyet vb. kuruluşlarca düzenlenmiş olan yazılı kurallara dayanmaktadır. Üst düzeyde ise yasalaşmış olan kurallar bulunmaktadır. Bu tür değerlerin ihlal ya da ihmali sonucunda yasal kurallar ağırken, mesleki kuruluşların yaptırımları ise daha hafif olabilmektedir. Vicdani kanaat subjektif olduğundan yaptırımları diğerlerine kıyasla çok daha ağır ya da hafif olabilmektedir (Kutlu, 2008: 147).

Akademik etik değerler ise yalnızca bilimsel çalışmalarının meydana getirilmesi ile sınırlandırılmamalıdır. Araştırmacıların bilimsel nitelikteki çalışmaları, çalıştıkları kurumlardaki sorumlulukları, diğer öğretim elemanlarıyla olan karşılıklı akademik ilişkileri, ve özellikle de öğrenciler ile gerçekleşen ilişkiler vb. akademik manadaki etik değerler kapsamındadır (Sevim, 2014: 944).

Öğretim elemanlarının; doğru ve güncel bilgileri aktarabilme, pedagojik anlamda yetkinlik, öğrencilerle ilgili konularda hassas davranabilme, öğrencileri geçerli ölçütlere göre değerlendirebilme, öğrencilerin geliştirilmesi, öğretim elemanlarının güvenilir olmaları, meslektaşlarına karşı saygılı davranmaları vb. hususlar onların hem profesyonel hem de etik sorumlulukları arasındadır (Erdem vd., 2014: 42). Öğrenci ve öğretim elemanı ilişkisinin temelinde saygı yatmaktadır. Her iki taraf için de yararlı olma, özerklik, zarar vermeme, adalet ve sadakat gerekmektedir (Schulte, 2001: 42).

2003 yılında Kuther tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada; öğrenciler, öğretim elemanlarının bilgiyi geniş tabana yayabilmeleri, profesyonel davranışlar sergileyebilmeleri ve öğrencilerle ilgilenmelerinin etik davranışlar olduğu eğitimcilerin öğrencilerin beklentilerinin farkında olmaları ve bu farkındalığı sınıf içi sınıf dışı davranışlara da yansıtmaları gerektiği sonucu çıkmıştır.

Genel olarak bakıldığında her meslekle ilgili yazılı ve yazısız meslek etiği ilkelerinin var olduğu görülecektir. Meslek grupları arasında yapılan işin özelliğine göre farklı yönleri olmasına karşın, meslek etiği ile alakalı belirli ortak alanlar bulunmaktadır. Meslek gruplarından, hukuk kurallarının çizdiği çerçeve ışığında bir davranış sergilemeleri ve her zaman sergiledikleri davranış korumaları istenmektedir (Özkan ve Hacıhasanoğlu, 2012: 38).

2. YÖNTEM

Çalışmanın amacı; öğretim elemanlarının etik değer kavramına yönelik tutumlarını meslek yüksekokulu öğrencilerinin bakış açısına göre değerlendirilmesidir. Mevcut araştırmanın çalışma grubunu 2017 yılında Doğu Anadolu ve Marmara Bölgesi'ndeki ki farklı meslek yüksekokulunda bulunan 594 öğrencinin 349'u oluşturmaktadır.

Araştırmanın Varsayımları; Anketi dolduran katılımcılar samimi görüşlerini yansıtmışlardır. Araştırma örneklemini evreni temsil etmektedir. En uygun ölçme aracının kullanılan “Öğrenci Algısına Göre Öğretmen Etik Değerler Ölçeği”nin olduğu varsayılmaktadır. Etik değerler ölçeğinde; Gündüz ve Coşkun’un (2012) “Öğrenci Algısına Göre Öğretmen Etik Değerler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması” isimli makalesinden faydalanılmıştır. Araştırmanın Sınırlılıkları; veri toplama aracı 6’sı demografik olmak üzere toplam 36 soru ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmada kullanılan veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Ankette ilk olarak demografik değişkenler ardından da etik değerleri ölçmek amacıyla ölçek kullanılmıştır. Cronbach-alpha ile ölçeğin güvenilirlik hesaplamaları yapılmış olup açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi neticesinde 30 madde ve iki boyut şeklinde bir ölçek meydana gelmiştir. Bu ölçekteki iç tutarlılık katsayısı 0.95 olarak hesaplanmıştır. Böylece ölçek öğretim elemanlarının, öğrenci algısına göre etik değerlerini ölçmede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı şeklinde kabul edilebilmektedir. Ölçek iki alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; mesleki sorumluluk ve mesleki yeterlilik şeklindedir. Yapılan analizlerde SPSS paket programı kullanılmıştır. Mevcut ölçeğin cevap kategorisi 5’li likert tipi ölçek derecelemesine tabi tutulmuştur ve bu kategoriler (1) “kesinlikle katılmıyorum” (5) “kesinlikle katılıyorum” şeklinde derecelendirilmiştir.

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H1: Öğrencilerin algısında öğretim elemanlarının etik değerleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Öğrencilerin algısında öğretim elemanlarının etik değerleri ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Öğrencilerin algısında öğretim elemanlarının etik değerleri ile yaşadıkları bölge arasında anlamlı bir farklılık vardır.

3. BULGULAR

Tablo 1’de çalışmaya katılan öğrencilerin demografik bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Ankete Katılan Öğrencilerin Demografik Dağılımları

	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kız	224	64,2
Erkek	125	35,8
Yaşanan yer		
Köy	74	21,2
Belde/Bucak	33	9,5
İlçe	91	26,1
İl	54	15,5
Büyük şehir	97	27,8
Yaşanan bölge		
Doğu Anadolu B.	91	26,1
GüneyDoğu Anadolu B.	68	19,5
Marmara B.	112	32,1
Ege B.	49	14,0
Akdeniz B.	17	4,9
Karadeniz B.	8	4,9
İç Anadolu B.	4	1,1
Ailenin gelir düzeyi		
1-900	11	3,2
901-1500	64	18,3
1501-2500	123	35,2
2501-5000	116	33,2
5001+	35	10
Anne eğitim düzeyi		
Okuryazar değil	33	9,5
Okuryazar	40	11,5
İlkokul	138	39,5
Ortaokul	76	21,8
Lise	48	13,8

Üniversite	14	4,0
Baba eğitim düzeyi		
Okuryazar değil	11	3,2
Okuryazar	21	6,0
İlkokul	124	35,5
Ortaokul	98	28,1
Lise	74	21,2
Üniversite	21	6,0
Toplam	349	100,0

Tablo 1 incelendiğinde; ankete katılan öğrencilerin %62,2'si kız %35,8'i erkektir. Yaşadıkları yer bakımından %21,2'si köylerde, %9,5'i belde/bucaklarda, %26,1'i ilçelerde, %15,5'i illerde ve %27,8'i büyük şehirlerde ikamet etmektedir. Bölge dağılımına bakıldığında %26,1'i Doğu Anadolu Bölgesi'nde, %19,5'i Güney Doğu Anadolu Doğu Anadolu Bölgesi'nde, %32,1'i Marmara Doğu Anadolu Bölgesi'nde, %14'ü Ege Doğu Anadolu Bölgesi'nde, %4,9'u Akdeniz Bölgesi'nde, %2,3'ü Karadeniz Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve %1,1'i İç Anadolu Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşamaktadırlar. Aile gelir düzeyi incelendiğinde %3,2'si 1-900 tl, %18,3'ü 901-1500 tl, %35,2'si 1501-2500 tl, %33,2'si 2500-5000 ve %10'u 5000 tl ve üzerinde gelir elde etmektedir. Öğrencilerin anne eğitim seviyeleri şu şekildedir; %9,5'i okuryazar değil, %11,5'i okuryazar, %39,5'i ilkokul, %21,8'i ortaokul, %13,8'i lise ve %4'ü üniversite mezunudur. Öğrencilerin baba eğitim seviyeleri ise şu şekildedir; %3,2'si okuryazar değil, %6'sı okuryazar, %35,5'i ilkokul, %28,1'i ortaokul, %21,2'si lise ve %6'sı üniversite mezunudur.

H1: Öğrencilerin algısında öğretim elemanlarının etik değerleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 2. Ankete Katılan Öğrencilerin Cinsiyetleri ile Etik Değerler ve Alt Boyutlarına İlişkin T-Testi Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	T	p
Mesleki Sorumluluk	Kadın	224	65,3750	4,015	0,000
	Erkek	125	59,2320		
Mesleki Yeterlilik	Kadın	224	38,8036	5,030	0,000
	Erkek	125	34,2000		
Etik Değerler	Kadın	224	104,1786	4,602	0,000
	Erkek	125	93,4320		

Tablo 2 incelendiğinde %95 güven düzeyinde öğrencilerin cinsiyetleri ile öğretim elemanlarının etik değerlerine ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde anlamlı bir ilişkinin varlığından söz edilebilmektedir ($p=0,000<0,05$). Kız öğrenciler erkek öğrencilere göre öğretim elemanlarının mesleki yeterlilik, mesleki sorumluluk ve etik değerlerinin daha yüksek olduğu görüşündedirler. Bu doğrultuda H1 kabul edilmektedir.

H2: Öğrencilerin algısında öğretim elemanlarının etik değerleri ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ankete katılan öğrencilerin yaşadıkları yer ile etik değerler ve alt boyutlarına ilişkin Anova Testi sonuçlarına bakmadan önce değişkenlerin homojenliğine bakılması gerekmektedir. Bu durum tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Ankete Katılan Öğrencilerin Yaşadıkları Yer ile Etik Değerler ve Alt Boyutlarına İlişkin Homojenlik Testi

Homojenlik Testi					
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.	
Mesleki Sorumluluk	2,333	4	344	,055	
Mesleki Yeterlilik	1,541	4	344	,190	
Etik Değerler	2,140	4	344	,075	

Değişkenlerin p değerlerine bakıldığında her bir değişken 0,05'ten büyük olduğundan homojen oldukları söylenebilir ve bu durumda tukey testi yapılmıştır.

Tablo 4. Ankete Katılan Öğrencilerin Yaşadıkları Yer ile Etik Değerler ve Alt Boyutlarına İlişkin Anova Testi Sonuçları

Değişken	Yaşanılan Yer	X	F	P
Mesleki Sorumluluk	Köy	72,6757	15,944	0,000
	Belde/bucak	68,0606		
	İlçe	60,1538		
	İl	58,3704		
	Büyük Şehir	59,7732		
Mesleki Yeterlilik	Köy	41,9730	10,401	0,000
	Belde/bucak	39,3030		
	İlçe	35,0549		
	İl	34,7593		
	Büyük Şehir	36,0515		
Etik Değerler	Köy	114,6486	15,024	0,000
	Belde/bucak	107,3636		
	İlçe	95,2088		
	İl	93,1296		
	Büyük Şehir	95,8247		

Tablo 4 incelendiğinde etik değerler, mesleki sorumluluk ve mesleki yeterlilik değişkenlerinin yaşanılan yer ile aralarında anlamlı bir ilişki mevcuttur $p=0,000<0,05$ bulunmuştur böylece %95 güven düzeyinde katılımcılardan köylerde yaşayan öğrenciler daha büyük yerlerde yaşayan öğrencilere göre öğretim elemanlarını etik değerlere sahip, mesleki yeterlilik ve mesleki sorumluluk düzeyinde buldukları görülmektedir. Köy, belde/bucaklarda yaşayan öğrenciler, ilçe, il ve büyük şehirde yaşayan öğrencilere göre öğretim

elemanlarının etik değerlere daha çok sahip olduklarını düşünmektedirler. Bu doğrultuda H2 kabul edilmektedir.

H3: Öğrencilerin algısında öğretim elemanlarının etik değerleri ile yaşadıkları bölge arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ankete katılan öğrencilerin yaşadıkları bölgeler ile etik değerler ve alt boyutlarına ilişkin Anova Testi sonuçlarına bakmadan önce değişkenlerin homojenliğine bakılması gerekmektedir. Bu durum tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. Ankete Katılan Öğrencilerin Yaşadıkları Bölge ile Etik Değerler ve Alt Boyutlarına İlişkin Homojenlik Testi

Homojenlik Testi				
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Mesleki Sorumluluk	,817	6	342	,557
Mesleki Yeterlilik	2,343	6	342	,031
Etik Değerler	1,316	6	342	,249

Mesleki sorumluluk ve etik değerler değişkenlerinin sig. değerlerine bakıldığında 0,05'ten büyük olduğundan homojen oldukları bunun için de Tukey Testi yapıldığı, mesleki yeterlilik değişkeninin sig. değeri 0,05'ten küçük olduğundan mesleki yeterlilik için Tamhane's T2 Testine bakılmıştır.

Tablo 6. Ankete Katılan Öğrencilerin Yaşadıkları Bölge ile Etik Değerler ve Alt Boyutlarına İlişkin Anova Testi Sonuçları

Değişken	Bölge	X	F	P
Mesleki Sorumluluk	Doğu Anadolu B.	69,5275	7,136	0,000
	Güney Doğu Anadolu B.	64,5147		
	Anadolu B.	60,6607		
	Marmara B.	55,8163		
	Ege B.	60,5294		

	Akdeniz B.	68,1250		
	Karadeniz B.	57,7500		
	İç Anadolu B.			
Mesleki	Doğu Anadolu B.	40,4835	8,774	0,000
Yeterlilik	Güney Doğu Anadolu B.	39,0000		
	Marmara B.	36,0625		
	Ege B.	31,3673		
	Akdeniz B.	36,0588		
	Karadeniz B.	40,3750		
	İç Anadolu B.	29,7500		
Etik	Doğu Anadolu B.	110,0110	8,345	0,000
Değerler	Güney Doğu Anadolu B.	103,5147		
	Marmara B.	96,7232		
	Ege B.	87,1837		
	Akdeniz B.	96,5882		
	Karadeniz B.	108,5000		
	İç Anadolu B.	87,5000		

Ankete katılan öğrencilerden sırasıyla Doğu Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayanlar öğretim elemanlarının etik değerlere, mesleki sorumluluk ve mesleki yeterlilik donanımlarına daha çok sahip olduklarını düşünmektedirler. Özellikle Ege Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi'nde yaşayan öğrenciler öğretim elemanlarını etik değerler, mesleki sorumluluk ve mesleki yeterlilik açısından daha yetersiz bulmaktadırlar. Bu doğrultuda H3 kabul edilmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Ülkemizdeki üniversitelerde genellikle bilimsel araştırma ve çalışmalarda uyulması gerekli olan etik kural ve davranışlar üzerinde durulmaktadır. Öğrenciler için, öğretim elemanları ve idari personel için ile etik davranış kuralları, sadece suç sayılabilecek davranışların ifade edildiği disiplin yönetmelikleri ile takip edilmektedir. Bu kapsamda olmayan bir takım konularda

da yerleşmiş olan gelenekler baz alınmaktadır (Gerçek vd., 2011: 84). Oysaki yükseköğretim alanında son dönemlerde git gide artan standartlaşma yolundaki çabalarının ana hedefi, yerel uygulama ve çalışmaların giderek evrensel eğitim kodları ile uyumlaştırılabilmesidir. Bu tarz çalışmaların başarısını etkileyebilecek önemli kriterlerden birisi de eğitim alanındaki etik standartların yaygınlaştırılabilmesidir. Özellikle de son yıllarda daha da yaygınlaşmakta olan değişim programları dolayısıyla üniversitelerdeki öğrenci popülasyonu farklı özelliklerdeki öğrencilere yer verdiği bilinmektedir. Böyle gelişmeler sebebiyle öğretim elemanlarının davranış ve yaklaşımlarının evrensel kodlar ile daha uyumlu olması gerektirmektedir (Erdem vd., 2013:43).

Araştırma sonuçlarına göre; kız öğrenciler erkek öğrencilere göre öğretim elemanlarının mesleki yeterlilik, mesleki sorumluluk ve etik değerlerinin daha yüksek olduğu görüşündedirler. Köylerde yaşayan öğrenciler daha büyük yerlerde yaşayan öğrencilere göre öğretim elemanlarını etik değerlere sahip, mesleki yeterlilik ve mesleki sorumluluk düzeyinde buldukları görülmektedir. Köy, belde/bucaklarda yaşayan öğrenciler, ilçe, il ve büyük şehirde yaşayan öğrencilere göre öğretim elemanlarının etik değerlere daha çok sahip olduklarını düşünmektedirler. Ankete katılan öğrencilerden sırasıyla Doğu Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayanlar öğretim elemanlarının etik değerlere, mesleki sorumluluk ve mesleki yeterlilik donanımlarına daha çok sahip olduklarını düşünmektedirler. Özellikle Ege Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi'nde yaşayan öğrenciler öğretim elemanlarını etik değerler, mesleki sorumluluk ve mesleki yeterlilik açısından daha yetersiz bulmaktadırlar.

Aslında etik kavramının temelinde sosyal sorumluluk duygusu vardır. Çünkü sorumluluk, çoğul anlamda düşünüldüğünde üstlenilen yükümlülüklerdir. Bu

anlamda sorumluluk, sorumluluk üstlenme yükümlülüğü ile birlikte gelmekte ve etik, aslında sorumluluğu da beraberinde getirmektedir (Heller, 2006: 89).

Öğrenciler için eğitimcilerin bir rol modeli olabileceği iddiası genel bir kanıdır. Lumpkin (2008) eğitimcilerin, öğrenciler açısından ahlaki süreçlerin öğrenilmesi ve uygulanmasında önemli bir rol oynadıklarını belirtmekte, öğrencileri eğitmenin ve onlara rol model olmanın, gençleri karakter ve moral değerler açısından geliştirmenin en iyi yolu olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle öğretim elemanlarının mesleki sorumluluk ve mesleki yeterlilik açısından kendi bireysel gelişim ve ilerlemelerine gereken önemi vermeleri gerekmektedir.

Öğretim elemanları öğrencilerin yalnızca mesleki ve akademik anlamda gelişmelerine katkı sağlamakla kalmamakta, onların ahlaki gelişimlerinde de önemli ölçüde etmektedirler. Öğretim elemanları bu sorumluluğun bilincinde hareket etmelidirler.

Mevcut çalışmanın daha büyük bir örneklem veya lisans ve lisansüstü eğitim alan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmesi ve gelecek yıllarda tekrarlanmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Conaway, R., Fernandez, N. ve Thomas. L. (2000). Ethical preferences among business leaders: implication for business schools, *Business communication quarterly*, 63(1), 23–38.

Dawson, L. (2005). “Philosophy, work ethic and business ethics (reflections from Hegel and Nietzsche)”, *Journal of corporate citizenship*, 19. 55-64.

- Erdal Ö., Kök, D., Çelik, M. ve Gönen, S. (2005). Meslek etiği ve muhasebe meslek elemanlarının etik ilkelere duyarlılık düzeyinin araştırılması, *Muhasebe ve denetime bakış dergisi*, 5, 108-115.
- Erdem, F., Ömüriş, E., Öz, Ö., Boz, H., Özmen, M. ve Kubat, U. (2014). Öğretim elemanlarının etik sorumlulukları üzerine üniversite öğrencilerinin algılamalar, *Eğitimde nitel araştırmalar dergisi - journal of qualitative research in education*, 2(1), 39-63.
- Gerçek, H., Güven, M. H., Özdamar, Ş. O., Yanpar Yelken, T., ve Korkmaz, T. (2011). Yükseköğretim kurumlarında etik ilkeler, sorumluluklar ve davranış kuralları, *Yükseköğretim ve bilim dergisi*, 1(2), 80-88.
- Gökoğlan, K., Arslan, H., ve Bulut, M. (2018). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin muhasebe meslek etiği algıları üzerine bir araştırma, *Elektronik sosyal bilimler dergisi*, 17(65), 278-294.
- Gündüz, Y. ve Coşkun, Z. S. (2012). Öğrenci algısına göre öğretmen etik değerler ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir eğitim fakültesi dergisi*, 13(1), 111-131.
- Heller, A. (2006). *Bir Ahlak Kuramı*, Çevirenler: Abdullah Yılmaz, Koray Tütüncü, Ertürk Demirel, 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kırel, Ç. (2000). *Örgütlerde etik davranışlar*, yönetimi ve bir uygulama çalışması, Anadolu Üniversitesi yayınları, Eskişehir.
- Kırkılıç, H. A., Sevim, O. ve Söylemez, Y. (2015). Akademisyenlerin bilimsel araştırma tutumlarının akademik etik değerler açısından

incelenmesi, *Erzincan Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, 9(2), 375-390.

Kuther, T. L. (2003). A profile of the ethical professor: Student views, *College teaching*, 51(4), 153-160.

Kutlu, H. A. (2008). Muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının etik ikilemleri: Kars ve Erzurum illerinde bir araştırma, *Ankara Üniversitesi SBF dergisi*, 63(02), 143-170.

Nwinyokpugi, N. P., Nwibere, B. M., Orodho, J. A., Okafor, G. O., Malizu, C. F., John, V. ve Barman, B. (2014). Managerial ethics and organizational effectiveness: the nigerian experience, *losr journal of humanities and social science*, 19(1), 1-10.

Özgener, Ş. (2004), *İş ahlakının temelleri yönetsel bir yaklaşım*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özkan, A. ve Hacıhasanoğlu, T. (2012). Muhasebe meslek mensuplarının kişilik özellikleri ve etik karar verme davranışları arasındaki ilişkiler, *Niğde Üniversitesi İİBF dergisi*, 5(2), 37-52.

Schulte, L. E., Thompson, F., Hayes, K., Noble, J. ve Jacobs, E. (2001). Undergraduate faculty and student perceptions of the ethical climate and its importance in retention, *College student journal*, 35(4), 565-576.

Sevim, O. (2014). Akademik etik değerler ölçeğinin geliştirilmesi: güvenilirlik ve geçerlilik çalışması, *International periodical for the languages, Literature and history of turkishor turkic*, 9(6), 943-957.

Türk, Z. (2004), *Muhasebe meslek ahlakı*, Adana: Nobel Kitabevi.

Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2004). *İşletmelerde stratejik yönetim*, 2. Baskı, İstanbul: Literatür Yayınları.

Yıldırım, G. ve Kadioğlu, S. (2007). Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları, *CÜ tıp fakültesi dergisi*, 29(2), 7-12.

Yüksel, C. (2006). Kamu yönetiminde etik ve Türk kamu yönetiminde etik hakkında yeni yasal düzenlemeler, *İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi mecmuası*, 64(2), 167-212.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The concept of professional ethics for teaching staff; In order to sustain the lives of the instructors, they have chosen this profession, they act in accordance with the determined behaviors and the professional principles adopted in societies to perform the best and most accurate way. To be adopted by the teaching staff; their pedagogical competence, their ability to transfer accurate and current information to students, to deal with issues related to students, to evaluate and evaluate them according to current criteria, and to express their ethical responsibilities. Business ethics consists of rules, principles and standards about what is right and what is wrong in the business world. Work ethics is an attitude or behavior that determines the behavior of individuals against their work and against other individuals in the workplace. In this sense, people's lifestyles, religious beliefs and so on. It can be shaped by various ethical values and can be shaped according to organizational culture and business ethics principles in the workplace.

Academic ethical values should not be limited to the creation of scientific studies. Scientific studies of the researchers, their responsibilities in the institutions they work in, mutual academic relations with other faculty members, and especially the relations with students, etc. is within the scope of ethical values in the academic sense. It is professional ethics that the rules which are necessary to comply with the individuals who are active in certain areas are determined and the behaviors and movements requested in the current practices in that area are examined. The concept of professional ethics; while conducting the chosen profession to win the life of an individual, the behavior of the society and professional organizations in accordance with the pre-determined course of action, and the profession, the best, most beautiful and correct way of adopting the passion and conduct consists of the whole. In this respect, the code of professional ethics is a set of professional principles that will ensure that the profession is carried out in a respectable manner. Some of the values related to professional ethics are based on conscience and some of the associations, rooms, societies, etc., where the current profession is connected. based on written rules issued by organizations. At the top level, there are rules that are enacted. While the legal rules are severe as a result of the violation or negligence of such values, the sanctions of the professional organizations may be lighter. Since conscientious opinion is subjective, its sanctions can be much more severe or lighter than others. In general, it will be seen that there are written and non-written professional ethics principles for every profession. Although there are different aspects depending on the nature of the work done among the occupational groups, there are certain common

areas related to professional ethics. The occupational groups are required to act in the light of the framework drawn by the rules of law and to always maintain the behavior they exhibit.

Method

Purpose of the study; is to measure the ethical values of instructors according to the perception of vocational high school students. The study group of the present study consists of 349 vocational high school students in two different state universities in Eastern Anatolia and Marmara Region in 2017. Assumptions of Research; It is assumed that the most appropriate measurement tool is ler Teacher Ethical Values Scale According to Student Perception is. Participants who completed the questionnaire reflected their sincere views. The research sample represents the universe. Limitations of the Research; The research was limited to two state universities in 2017. Data collection tool is limited to 6 questions, 6 of which are demographic. The data used in the study were obtained by survey technique. Firstly, the scale was used to measure demographic variables and then to measure ethical values. The scale consists of two sub-dimensions. These; professional responsibility and professional qualification. SPSS package program was used in the analysis.

Findings (Results)

According to the research results; According to male students, female students have higher professional competence, professional responsibility and ethical values. According to the students living in villages, they found that they have ethical values, professional competence and professional responsibility level. Students living in villages, towns / sub-districts think that they have more ethical values compared to students living in districts, provinces and big cities. Students living in the Eastern Anatolia Region, Black Sea Region and South East Anatolia Region think that they have more ethical values, professional responsibility and professional qualifications. Especially students living in the Aegean Region and Central Anatolia find the instructors less inadequate in terms of ethical values, professional responsibility and professional competence

Conclusion and Discussion

Ethical rules and behaviors that are generally required in scientific researches and studies in universities in our country are emphasized. Ethical rules of conduct for students, faculty and administrative staff are followed by disciplinary regulations that express behavior that can only be considered criminal. In this context, some settlements are based on established traditions (Gerçek, et al., 2011: 84). However, the main objective of recent efforts in the

field of higher education in the area of higher education is to adapt local practices and studies to universal codes of education. One of the most important criteria that may affect the success of such studies is to extend the ethical standards in the field of education. Especially in recent years, the student population in universities is known to have different characteristics. Due to such developments, the behavior and approaches of teaching staff should be more compatible with universal codes.

Teaching staff; To be able to transfer accurate and up-to-date information, to be able to act pedagogically, to be sensitive about students, to evaluate students according to valid criteria, to develop students, to be reliable in teaching staff, to be respectful to their colleagues. issues are among their professional and ethical responsibilities. The basis of the relationship between the student and the instructor is respected. Both sides need to be useful, autonomy, harmless, justice and loyalty.

KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRETİMİN 5N1K TEKNİĞİNDE BAŞARIYA ETKİSİ*

Özlem ÇAKIR** Filiz METE*** Züleyha ERTAN KANTOS****

Öz

Bu çalışmada amaçlanan, Türkçe dersinde 5N1K tekniği kullanılarak yapılan metin çözümlemesi ile aynı metnin kişiselleştirilerek kullanılması arasındaki başarı farkının anlamlı olup olmadığını belirleyebilmektir. Kişiselleştirilmiş öğretim, kişinin ilgi ve ihtiyaçları göz önüne alınarak öğretim sürecinin kişiye göre uyarlanmasıdır. Çalışmada kullanılan metinler kişiselleştirilmiş ve kişiselleştirilmemiş olarak iki farklı yapıda kullanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1, 2 ve 3. sınıfta öğrenim gören iki farklı gruptaki öğrencilere öğretmen tarafından oluşturulmuş bir metin verilerek 5N1K soruları oluşturmaları ve cevaplamaları istenmiştir. Deney grubuna metindeki şahıslar ve nesnelere kişiselleştirilerek verilirken, kontrol grubuna ise düz metinler verilmiştir. Her iki metin için oluşturulan sorular ve cevaplar incelenerek doğru-yanlış oranları belirlenmiştir. Uygulamalardaki başarı oranları karşılaştırılarak sonuca ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda, kişiselleştirilmiş metin ile çalışan öğrencilerde başarı oranının kişiselleştirilmemiş metin ile çalışan öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin kişiselleştirilmiş metinlerde

* Fon Üniversitesi- Üsküp/Makedonya’da gerçekleştirilen (06-09 Temmuz 2017) III. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumunda (TURKCESS 2017) sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, BÖTE Bölümü, Ankara ozlemcak@gmail.com

*** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Ankara, flzmt27@gmail.com

**** Öğretmen, MEB, Ankara, zekantos@gmail.com

kendileri ile ilgili bilgileri gördüklerinde şaşırarak, mutlu oldukları ve kendilerini önemli hissettikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 5N1K Tekniği, kişiselleştirilmiş eğitim, kişiselleştirilmiş materyal, ilköğretim.

SUCCESSFUL IMPACTS OF PERSONALIZATION IN 5W1H TECHNIQUE

Abstract

The purpose of this study is to determine whether the difference between the success of the textual analysis of a text by using 5W1H method and the success of personalized use of the same text differ significantly in Turkish courses in. Personalized education is the customization and adaptation of learning and teaching processes considering the personal needs and interests of individual. Personalized teaching materials can be described as presentation, study and testing materials developed by using the names of people and objects in the close environment of student. The texts were used in two structures as personalized and non-personalized. Within this purpose, two different student groups from 1, 2 and 3. grades were given a text organized by the teacher and they were asked to prepare 5W1H questions and then answer them. The experiment group was given a personalized text by making people and objects in the text personal to the students. However, the control group was given a non-personalized text. By examining the questions and answers prepared for each text, the right-wrong ratio was determined. We concluded by comparing the success rates in the applications. As a result of the study, it was found that the students who work with personalized text have become more successful. Also, it has been observed that when students see personalized texts they are surprised, be happy and feel important.

Keywords: 5W1H Technique, personalized education, personalized material, primary education.

1. GİRİŞ

Teknolojinin günlük hayatımıza getirdiği en belirgin yeniliklerden birisi, iletişim alanında mesafeleri kaldırarak engelleri yıkması olmuştur. Teknolojinin gelişimiyle dünyanın her yerindeki bireylerle zaman, mekân, mesafe sınırı olmaksızın oluşturulan iletişim ağları dil öğrenimi ve öğretimi konularının da önemini artırmış ve gündeme taşımıştır. Zira iletişimin temel kaynağı dildir. Bu

bağlamda, küçülen dünyada birbiriyle sınırsız iletişim kurabilme olanağı kazanan bireylerin anlama ve anlatma becerilerinin geliştirilmesi daha da önem kazanmıştır. Dil, iletişim kurmayı sağlayan temel araçtır. Ancak dilin diğer önemli işlevi, düşünmeyi ve değerlendirmeyi sağlayan yönüdür. Yabancı dil öğrenen kişi de o dili bir iletişim aracı olarak öğrenirken aynı zamanda o dilin taşıdığı düşünce değerler dizgesini de öğrenir (Dilidüzgün, 1995:1). Mucizevî oluşum, mükemmel tasarım insanı, insan yapan en farklı özelliklerinden birisi düşünebilme ve düşündükleri, duyguları, hayalleri ve izlenimlerini diğerlerine ifade edebilme yetisidir (Metzger, 2013:16). Arapça kökenli ünsiyetten türetilen insan sözcüğü ve kavramının ‘ilişki/yakınlık kuran’ anlamı da buradan gelmektedir. Güvenç, iletişim aracı olan dilin tanımını “toplumu bir arada tutan harç; kültürü taşıyan ortak bir hazine; toplumu yansıtan bir ayna; bireyler, gruplar ve kümeler arasındaki ilişkileri düzenleyen hakem, hâkim veya hekim.” (2004:47) şeklinde yapmıştır.

Dil becerileri, anlama ve anlatma olarak iki boyutu kapsamaktadır. Anlama boyutu; okuma ve dinleme becerileri, anlatma boyutu ise; konuşma ve yazma becerileridir. Türkçe Dersi Öğretim Programı, öğrencilerin hayat boyu kullanabilecekleri dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma ile ilgili dil becerilerini ve zihinsel becerileri kazanmaları, bu becerileri kullanarak kendilerini bireysel ve sosyal yönden geliştirmeleri, etkili iletişim kurmaları, Türkçe sevgisiyle, istek duyarak okuma ve yazma alışkanlığı edinmelerini sağlayacak şekilde bilgi, beceri ve değerleri içeren bir bütünlük içinde yapılandırılmıştır (MEB, 2018:8).

Dil derslerinin amacı bilgi kazandırmaktan ziyade bireyde dil becerilerinin geliştirilmesine dayanır. Kavcar da (2008:40) ana dili dersinin bir bilgi kazandırma değil, beceri kazandırma dersi olduğunu vurgular. Okullardaki Türkçe derslerinde de amaçlanan, öğrencilerin dört temel dil becerisinin

geliştirilmesidir. Bireyin okuma ve dinleme becerilerinin gelişimi anlama kapasitesini, konuşma ve yazma becerilerinin gelişimi ise anlatma kapasitesini doğrudan etkileyecektir. Ayrıca Türkçe Dersi Öğretim Programı; dil becerilerinin ve yeterliliklerinin geliştirilmesini, diğer tüm alanlarda öğrenme, kişisel ve sosyal gelişme ile mesleki becerileri edinmenin ön şartı olarak kabul etmektedir (MEB, 2018:8). Bloom (1995:60) da okuduğunu anlama gücü ile öğrencilerin matematik, fen bilimleri, dil ve edebiyat derslerindeki başarıları arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. İlköğretim yıllarında kazanılan okuduğunu anlama becerisi öğrencinin yaşamı boyunca tüm öğrenmelerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir (Yılmaz, 2008;132). Dil öğrenimi doğrusal bir faaliyet olmadığından dört temel dil becerisinin kazandırılmasında tek bir öğrenme öğretme yaklaşımı benimsenmemeli, farklı öğretim yöntem ve teknikleri bir arada ve dengeli şekilde kullanılmalıdır (MEB, 2018:8). Okuduğunu anlama becerisini geliştirmek için kullanılan bazı özel yöntem ve teknikler bulunmaktadır.

5N1K da, okunan ve dinlenen metinleri daha iyi anlamak ve kavramak için faydalanılan bir tekniktir. Adını, metne sorulacak “ne, nasıl, neden, nerede, ne zaman ve kim” soru sözcüklerinin baş harflerinden almıştır. Metinlerde söz konusu sorulara cevap bulunabiliyorsa metnin anlaşıldığı söylenebilir. Tam tersi olarak metinlerin bu soruların cevaplarını barındıracak şekilde oluşturulmasının da metnin anlaşılabilirliğini arttıracığı söylenebilir. Bir metinle ilgili “ne” sorusunun cevabı o metnin konusunu belirlemektedir. Ne olduğu veya neler olduğu, o metnin konusudur. “Nasıl” sorusunun cevabı ise olayın ne şekilde, nasıl gerçekleştiğini anlatan yöntem bölümüdür. Metinde geçen olayın gerçekleşme sebebi ise “neden” sorusunun cevabıdır ve amacı belirtir. Olayın geçtiği mekân ise “nerede” sorusunun cevabıdır. Metindeki olayın hangi zamanda ve süreçte gerçekleştiği, “ne zaman” sorusunun cevabıyla anlatılmaktadır. En sonunda ise metinde olay ve durumdan sorumlu ve ilgili

kişiyi açıklayan “kim” sorusunun cevabı bulunmaktadır. Ancak burada ana ve yan karakterlerin birbirine karıştırılmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Zira bir metinde ana karakterin yanında pek çok yan karakter de yer alabilmektedir ve sorunun cevabı ana karakter mi, yan karakter mi metnin bağlamından anlaşılmalıdır. Ayrıca bu soru sadece “kim” değil, “kime, kimde ve kimden” şeklinde yer alabilmektedir. Böylece öğrenciler bir metin ya da problemi oluşturan öğeleri ve bunlar arasındaki ilişkileri belirlemiş olurlar. Bu bağlamda söz konusu teknik, bir metni anlayıp çözümleyerek veya bir problemi anlayıp çözüm üretmek, düşünme ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi için oldukça faydalıdır. Türkçe öğretiminde ayrıca belirtilen bir husus ise; tekerleme, bilmece, sayışma, mani ve ninniler dışında metinlerde öğrenci için anlamlı olmayan cümlelerden metinler hazırlanmaması ve okutulmaması vurgulanmaktadır (MEB, 2018:8). Burada belirtilen husus, mümkün olduğunca öğrencinin ilgisini çekecek ve öğrenciye anlamlı gelebilecek metinlerin kullanılmasının önerilmesidir.

Eğitim alanında gelişmelerin yansımalarıyla değişen yaklaşımlar kapsamında öğrenme ortamları çeşitliliği artarak var olan öğrenme ortamları, bireyin öğrenme hızına ve ilgilerine göre uyarlanmaya başlanmış ve kişiselleştirilmiş öğretim kavramı ortaya çıkmıştır. Eğitim alanında kişiselleştirme, eğitim içeriğinin öğrencilerin geçmiş tecrübeleri ve ilgi alanlarına göre uyarlanması olarak tanımlanmaktadır. Kişiselleştirme kavramı bu uyarlamaların sonucu olarak, öğretimde ezbere dayanan yöntemler yerine, öğrencilerin dikkatini daha fazla çekecek konuların kullanılması ve bu konulara dair örneklerin günlük hayatla ilişkilendirilmesi sağlanarak konunun öğrenci tarafından daha iyi bir şekilde anlaşılması temelinde ortaya çıkmıştır (Çakır, Şimşek ve Tezcan, 2009). Öğrencilerin arkadaşları, çevrelerindeki isimler veya tuttıkları takımlar gibi kişiye göre değişkenlik gösterebilen maddeler kişiselleştirmenin temel biçimlerinden olup; bu değişkenler kişinin önceki yani hâlihazırdaki bilgileri ile

sunulan yeni bilgiler arasında bir köprü işlevi görebilmektedir (Hart, 1996). Kişiselleştirilmiş öğretim, kişinin ilgi ve ihtiyaçları göz önüne alınarak öğretim sürecinin kişiye göre uyarlanmasıdır.

Kișiselleştirilmiş öğrenmede, öğrenci merkeze alınır ve öğretim öğrencinin ihtiyaçları ve ilgilerine göre biçimlendirilir (Diack, 2004;51). Bilginin sunumu süresince de bu biçimlendirme devam eder veya bazı çalışmalarda konu ile ilgili alıştırmaların yapılması sürecinde devam eder. Kişiselleştirilmiş öğretim ile ilgili yapılmış çalışmaların çoğunluğunun sözel matematik problemleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalar, sözel matematik problemlerini kişiselleştirmenin başarı, problem çözmeye karşı tutum ve performans üzerinde olumlu etkisinin olduğunu göstermiş olmasına rağmen, bunun başarıda anlamlı etkisinin olmadığını gösteren araştırmalar da vardır. Ancak çalışmalardan elde edilen sonuçlar incelendiğinde, öğrencilerin başarılarında anlamlı bir etki olmasa dahi tutumlar üzerinde kesinlikle olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin matematik dersinin kişiselleştirilerek işlenişine yönelik olumlu tutumlar geliştirdikleri ve araştırma sonundaki yorumlarından bu şekildeki bir öğretimden memnun olduklarını ifade ettikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin derse katılımlarını ve konu ile etkileşime girmelerini kolaylaştıran ve anlamlandıran bu öğretim, öğrencilerin motivasyonları üzerinde de olumlu etkiye sahiptir (Hart, 1996; Kayaaslan ve Çakır, 2017; Çakır, 2013).

Kișiselleştirmenin, matematik problemlerini çözme başarısı üzerinde anlamlı bir etkisi görülemediği (Wright ve Wright, 1986; Bates ve Wiest, 2004). Ancak bazı çalışmalarda başarı üzerinde anlamlı bir etki tespit edildiği de olmuştur (Anand ve Ross, 1987; Lopez ve Sullivan, 1992; Hart, 1996; Ku and Sullivan, 2002; Çakır, 2013). Bu araştırmaların sonuçları dikkate alındığında, kişiselleştirmenin başarıyı olumlu etkilediği veya öğrenme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda kişiselleştirme ile ilgili daha

fazla çalışma yapılmasının bu konuda aydınlatıcı bir rolü olacağı düşünülebilir (Çakır Balta, 2008). Ayrıca çalışmaların birçoğunun matematik alanında olduğu dikkate alınır, edinilen sonuçların genellenebilmesi için farklı öğretim seviyeleri ve derslerde kişiselleştirmenin etkisinin araştırılması gerekliliği araştırma sonuçlarında belirtilmiştir (Sezer, 2015). Böylece, bugüne kadar yapılan araştırmalarda farklı bulgulara ulaşılması ve kişiselleştirmenin kesin etkisinin varlığından söz edilememesi, varsa bu etkinin değişkenlere göre farklılaşması; kişiselleştirmenin etkisini belirlemeye dönük daha çok araştırma yapılması, bu etki test edilirken belli değişkenlerin kontrol altında tutulması, kişiselleştirmenin farklı alanlardaki, düzeylerdeki ve kültürlerdeki öğrenciler üzerinde olası etkilerinin bilinmesi ve olası ortam seçeneklerinin de karşılaştırmalı olarak incelenmesi gereksinimine işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle, kişiselleştirilmiş öğretimin, günümüzdeki önemli sorunlardan biri olan dil öğretimi alanında kullanılmasının öğrenme sürecinde başarı ve motivasyonda karşılaşılan sorunların çözümünde yapıcı bir rol oynayabileceği düşünülebilir. Bu bağlamda, bu çalışma, söz konusu gereksinimin karşılanmasına katkıda bulunmak amacıyla ilköğretim düzeyinde, Türkçe öğretiminde kullanılan metinleri kişiselleştirmenin öğrencilerin başarıları üzerindeki etkisini araştırmak üzere planlanmış ve gerçekleştirilmiştir.

Kişiselleştirilmiş öğretimin başarıya etkisinin araştırıldığı ancak anlamlı bir fark tespit edilemeyen çalışmalar mevcuttur. Örneğin; Wright ve Wright (1986), matematik dersindeki sözel problem çözmeye yönelik yetersizliğin giderilmesine yönelik yaptığı çalışmanın sonucunda, kişiselleştirmenin doğru cevapların hesaplanmasında neredeyse hiçbir etkiye sahip olmadığı ancak, doğru çözüm sürecini bulmakta öğrencinin kendini geliştirmesini sağladığını belirlemiştir. Benzer şekilde Anand ve Ross (1987) aritmetik materyallerin kişiselleştirilmesinde bilgisayar destekli öğretimi kullanarak yürüttükleri bir araştırmada, kişiselleştirmenin öğrencilerin başarıları açısından anlamlı fark

yaratmadığını, başlangıçta başarı düzeyi daha düşük olan gruptaki öğrencilerin kişiselleştirilmiş öğretimden, başarı düzeyi yüksek olan gruba göre daha fazla faydalandıklarını tespit etmişlerdir. Ayrıca, kişiselleştirilmiş örneklerin sunulduğu gruptaki öğrencilerin konulara yönelik tutumlarının, diğer iki gruptaki öğrencilere göre daha olumlu olduğunu belirlemişlerdir.

Reigeluth'a (1996) göre öğrenciler farklı öğrenme hızlarına sahiptir; fakat eğitim sistemlerinde sınıflardaki bu farklılıklar göz önünde bulundurulmadan; öğrencilerin hepsinin aynı hızda ilerlediği varsayılarak eğitim verilmektedir. Bu bağlamda, Reigeluth (1996) öğretmenlerin aynı konuyu tüm sınıfa aynı anda öğretemeyeceğini ifade etmektedir. Sorunun çözümü için öğretmenin farklı öğretim yöntemleri kullanması gerektiğini savunmaktadır. Bu sistemler içerisinde de materyal çeşitliliğinin önemi büyüktür. Kişiselleştirilmiş öğretim materyali ise; öğrencinin yakın çevresindeki kişi ve nesnelerin isimleri kullanılarak geliştirilen sunum, alıştırma ve sınav materyali olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada da Türkçe öğretiminde 5N1K tekniğiyle yapılan metin çözümlemesi için kullanılan metinler öğrencilerden elde edilen bilgiler ışığında kişiselleştirilerek kullanılmıştır.

Bundan önce alan yazında yapılan çalışmaların çoğunun matematik problemlerinin kişiselleştirilmesi ile ilgili olup alan yazında dil eğitiminin kişiselleştirilmesiyle ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Küçük (2017) yılında Kişiselleştirilmiş İngilizce öğretimini Türk lisans öğrencilerinden bir grup üzerinde denemiştir. Türkçe eğitiminin kişiselleştirilerek verilmesi için ise yalnızca iki çalışmaya (Kardaş, 2016; Kayaaslan ve Çakır, 2017) rastlanmaktadır. Bu çalışmalardan Kardaş (2016) da Türk olmayan üniversite öğrencilerinden oluşan bir gruba kişiselleştirilmiş Türkçe eğitimi verdiği çalışmasında kişiselleştirmenin etkili olduğunu söylerken Kayaaslan & Çakır (2017) ilköğretim 6. Sınıf öğrencilerinden oluşan gruba noktalama işaretlerinin öğretiminde

kişiselleştirilmiş öğretimin başarıyı etkilemediğini ancak öğrencilerin görüşlerinin olumlu olduğunu belirtmişlerdir.

Bu araştırmanın amacı, Türkçe dersi kapsamında 5N1K tekniği ile hazırlanmış metinlerin anlaşılmasında, metni kişiselleştirmenin öğrenci başarısına etkisi olup olmadığını, belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

A. 5N1K tekniğinde hazırlanan öğretim materyalini kişiselleştirip kişiselleştirmemenin öğrencilerin başarıları üzerinde etkisi var mıdır?

B. 5N1K tekniğinde hazırlanan öğretim materyalini kişiselleştirmenin sınıf farkına göre öğrencilerin başarıları üzerinde etkisi var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Desen

Araştırma, tarama modellerinden, tekil tarama modeline uygun olarak planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Tarama çalışmaları geçmişte ya da hâlen var olan bir durumun var olduğu şekilde betimlenmesini amaçlayan araştırmalardır (Karasar, 2012, 79). Bu modelde, anlık durum saptamalarının yanında zamansal değişimler ve gelişimler de belirlenebilmektedir. Bu araştırma yansız seçilmiş bir gruba uygulanan ders sırasında ve ders sonrasında ölçmeleri içermektedir. Ayrıca öğretmenden gözlem yapması istenmiştir. Zira gözlem doğrudan doğruya olayın görgü tanığından, kaynağından elde edilen kanıtların açıklanmasıdır. Gözlem çalışmaları; doğal gözlem, yapılandırılmamış ve yapılanmış olarak gerçekleştirilmektedir. Yapılandırılmış doğal gözlem, özel bir zaman ya da koşuldaki davranışların kaydedilmesidir (Hovardaoğlu, 2000: 41). Bu bağlamda, araştırmanın uygulama sürecinde öğretmenden öğrencileri gözlemesi ve notlar alması istenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma, 2016- 2017 öğretim yılında, Ankara Mamak ilçesinde bulunan bir ilköğretim okulunun birinci, ikinci ve üçüncü sınıf şubesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya sınıflardaki bütün öğrenciler dâhil edilmesine rağmen bazı uygulamalara katılmayan öğrencilerin verileri analizlere dâhil edilmediği için çalışma grubundaki öğrenci sayısı 103'tür. Çalışma grubunu oluşturan toplam sayının 33'ü (% 32,04) birinci sınıf, 37'si (%35,92) ikinci sınıf ve 33'ü (%32,04) üçüncü sınıf öğrencilerden oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma verilerini toplamak amacıyla Bilgi Formu ve konu alanı uzmanları tarafından hazırlanmış uygulamalarda gereken kişiselleştirilmiş ve kişiselleştirilmemiş metinler ve metinlere ait 5N1K soruları kullanılmıştır. Türkçe dersinde dil becerilerinin geliştirilmesi için metinlerden faydalanılır. Bu çalışmada kullanılacak metinler her düzey öğrenci için uyarlanarak farklılaştırılmıştır.

Bilgi Formu

Öğrencilerin kişisel geçmişlerini ve ilgi alanlarını belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmış ve uygulanmıştır. Alan yazına dayalı olarak hazırlanan bu araç öğrencilere ilişkin demografik bilgilerin yanında onların ilgileri, tercihleri, yakın çevresindeki aktörler gibi özel bilgilerini belirlemeye dönük sorulardan oluşmaktadır. Bu araçla elde edilen bilgiler, öğrencilere uygulanan öğretim materyalinin geliştirilmesinde kişiselleştirme amacıyla kullanılmıştır.

5N1K Metinleri

Türkçe dersi kapsamında okuma anlama becerisini geliştirebilmek için çeşitli metin türleri kullanılmaktadır. Çalışmada kullanılan metinlerin 1, 2 ve 3. sınıf Türkçe derslerinde kullanılacak sınıf düzeyi dikkate alınarak ve 5N1K tekniğine uygun olabilecek şekilde hazırlanması gerekmiştir. Böylece, her düzey için program temalarına göre iki metin oluşturulmuş ve uygulanacak 5N1K tekniğe göre sorular hazırlanmıştır. Böylece her düzeyden (1. sınıf için iki, 2. sınıf için iki ve 3. sınıf için iki) ikişer metin olmak üzere toplam altı metin ve metinlere göre sorular hazırlanmıştır. Sorular 5N1K tekniğine uygun olacak şekilde; ne, nasıl, neden, nerede, ne zaman ve kim sorularıdır. Hazırlanan metinler ile metinlere ait sorular daha sonra, iki akademisyen ve iki Türkçe öğretmeni tarafından seviye, uygunluk ve anlaşılabilirlik açısından incelenmiş ve uygulama öncesi kullanılacak metin ve sorular konusunda nihai karar verilmiştir. Çalışmada böylece her düzey için araştırmacılar tarafından oluşturulan bir metin ve metinlere ait altı adet 5N1K sorusu (ne, nasıl, neden, nerede, ne zaman ve kim) kullanılmıştır.

2.4. Veri Toplama ve Analiz

Araştırma toplam iki hafta süresince Türkçe dersleri kapsamında (2 ders, 45'er dakika) devam etmiştir. Araştırma öncesinde sınıf öğretmenleriyle işbirliğine gidilmiş ve öğrenci bilgilerini toplamak amacıyla Bilgi Formu oluşturularak uygulanmıştır. Böylece uygulama için daha önceden hazırlanan metinler öğrenciler hakkındaki bilgilerden yararlanılarak kişiselleştirilmiştir. Uygulamada bir gruba kişiselleştirilmiş metinler, diğer gruba kişiselleştirilmemiş metinler verilmiş ve metinle ilgili soruları cevaplamaları istenmiştir.

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizlerinde ilk olarak parametrik analiz yöntemlerinin kullanılmasının uygun olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla ortalama, ortanca, mod, standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerleri

hesaplaması ve Kolmogorov Smirnov Normallik testi yapılarak elde edilen dağılımda normallik varsayımının karşılanıp karşılanmadığı belirlenmiştir.

Başarı değişkeninin kişiselleştirilmiş ve kişiselleştirilmemiş sorular üzerinde bakılmasından dolayı ilişkisiz örneklem t-test uygulanması uygun görülmüştür. Bu analiz için gerekli varsayım olan varyansların homojenliği için Levene Testi kontrol edilmiştir. Gerekli olan varsayımın karşılanıp karşılanmadığına bakılarak, başarı değişkeni için ilişkisiz örneklem t- test kullanılmıştır. Diğer veriler için frekans değerlerine bakılmıştır. Analizler için SPSS 21.00 programı kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Türkçe dersi kapsamında 5N1K tekniği ile hazırlanmış metinlerin anlaşılması ve soruların cevaplanmasında, metni kişiselleştirmenin öğrenci başarısına etkisinin olup olmadığının araştırıldığı bu çalışmada, öncelikle öğrenme materyali olarak kişiselleştirilmiş ve kişiselleştirilmemiş metinlerin kullanılmasının toplamdaki öğrenci başarısına etkisi incelenmiştir. Daha sonra ise öğrenci başarısının sınıf düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Aşağıda inceleme sonuçları ayrı ayrı verilmektedir.

3.1. Toplam Puanda Başarıya Göre

Tablo 1. Toplam puana göre ilişkisiz örneklem t-testi

Ölçüm	N	Mean	S	Sd	t	p
Kişiselleştirilmiş	60	83,68	21,823	101	2,78	0.006
Kişiselleştirilmemiş	43	71,02	24,015			

Tablo 1 incelendiğinde, öğrencilerin kişiselleştirilmiş ve kişiselleştirilmemiş sorulara yönelik başarı puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur

[$t(101)=2,78$, $p<.05$]. Öğrencilerin kişiselleştirilmiş 5N1K metinlerine verdiği doğru yanıt sayısı puanları ortalaması 83,68 iken, kişiselleştirilmemiş 5N1K metinlerine verdikleri doğru yanıt sayısı puanları ortalaması 71,02'dir. Bu bulgu metinlerin içine kişisel veriler yerleştirilmesinin, öğrencilerin metni anlayıp çözümlenerek 5N1K sorularında doğru cevabı bulmalarına yardımcı olduğunu göstermektedir.

3.2. Sınıf Düzeyinde Başarıya Göre

Tablo 2. Sınıf düzeyine göre ilişkisiz örneklem t-testi

Sınıf	Ölçüm	N	Mean	S	Sd	t	p
1.Sınıf	Kişiselleştirilmiş	20	88,20	23,71	31	4,426	.000
	Kişiselleştirilmemiş	13	52,23	21,31			
2. Sınıf	Kişiselleştirilmiş	18	82,11	14,71	35	2,803	.008
	Kişiselleştirilmemiş	19	66,26	19,25			
3.Sınıf	Kişiselleştirilmiş	21	95,14	9,53	31	3,146	.004
	Kişiselleştirilmemiş	12	74,75	27,18			

Tablo 2 incelendiğinde ise, öğrencilerin sınıf değişkenine göre kişiselleştirilmiş ve kişiselleştirilmemiş sorulara yönelik başarı puanları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur [$p<.05$]. 1. sınıf öğrencilerin kişiselleştirilmiş 5N1K metinlerine verdiği doğru yanıt sayısı puanları ortalaması 88,20 iken, kişiselleştirilmemiş 5N1K metinlerine verdikleri doğru yanıt sayısı puanları ortalaması 52,23'tür. 2. sınıf öğrencilerin kişiselleştirilmiş 5N1K metinlerine verdiği doğru yanıt sayısı puanları ortalaması 82,11 iken, kişiselleştirilmemiş 5N1K metinlerine verdikleri doğru yanıt sayısı puanları ortalaması 66,26'dır. 3. sınıf öğrencilerin kişiselleştirilmiş 5N1K metinlerine verdiği doğru yanıt sayısı puanları ortalaması 95,14 iken, kişiselleştirilmemiş 5N1K metinlerine verdikleri doğru yanıt sayısı puanları ortalaması 74,75'tir. Görüldüğü gibi başarı puanları en yüksek olan grup

3. sınıf kişiselleştirilmiş metinlerin uygulandığı grup olsa da, kişiselleştirilmiş ve kişiselleştirilmemiş metinlerle çalışanlar arasındaki başarı puanları arasındaki en önemli farkın 1. sınıflarda olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu metinlerin içine kişisel verilerin yerleştirilmesinin 5N1K sorularını doğru cevaplamalarına yardımcı olduğunu göstermektedir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Öğrencilerin kişiselleştirilmiş 5N1K metinlerinin sorularına verdiği doğru yanıt sayısı puanları ortalaması 83,68 iken, kişiselleştirilmemiş 5N1K metinlerinin sorularına verdikleri doğru yanıt sayısı puanları ortalaması 71,02'dir. Bu durumda kişiselleştirilmiş metin ile çalışan öğrencilerin daha fazla soruyu cevapladıkları belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuç, kişiselleştirmenin başarıya etkisini araştıran pek çok çalışmayla desteklenmektedir. Örneğin; Herndon (1988) lise düzeyinde ve mantık alanında gerçekleştirdiği araştırma kapsamında; hem grup hem de birey düzeyinde kişiselleştirilmiş örnekler ve alıştırmalar kullanılarak; öğrencilerin başarıları, tutumları ve güdülenmelerinin sürdürülebilirliği üzerinde kişiselleştirmenin etkisi incelenmiş ve öğrencilerin başarıları, tutumları ve güdülenmelerinin sürdürülebilirliği üzerinde anlamlı bir fark tespit etmiştir. Lopez ve Sullivan (1992) ise kişiselleştirmenin öğrencilerin matematik alanındaki başarısına etkisini araştırmış ve araştırmanın sonucunda, hem grup düzeyinde hem de birey düzeyinde kişiselleştirilmiş öğretimin sunulduğu öğrencilerin, kişiselleştirilmemiş öğretimin sunulduğu öğrencilere göre daha başarılı olduğunu tespit etmiştir. Bir diğer çalışmada, Ku ve Sullivan (2002) matematik öğretiminde bir kişiselleştirilmiş öğretim programı sunmuş ve bu programa katılan öğrencilerin tutum ve başarılarında kişiselleştirilmemiş öğretim alan öğrencilere göre olumlu bir artış olduğunu ortaya koymuşlardır. Kardaş (2016) da Türk olmayan üniversite öğrencilerinden oluşan bir gruba

kişiselleştirilmiş Türkçe eğitimi verdiği çalışmada kişiselleştirmenin etkili olduğunu belirlemiştir.

Bu çalışmada veri toplama aracı olmasa da öğretmenden sınıfta gözlem yapıp not tutması istenmiştir. Gözlem sürecinde tutulan notlardan ortaya çıkan sonuca göre; araştırmacılar tarafından 5N1K uygulaması için kullanılan metinlerin kişiselleştirildiği gruptaki öğrencilerin metinlerde doğrudan kendileriyle ilgili cümleleri gördüklerinde şaşırarak, sevindikleri ve metni daha içselleştirerek okudukları anlaşılmıştır. Ayrıca öğrenciler öğretmenlerine, kişiselleştirilmiş metinlerde kendileriyle ilgili bilgileri gördüklerinde kendilerini bir kahraman gibi önemli hissettiklerini ve mutlu olduklarını bildirmiştir. Böylece kişiselleştirilmenin öğrencinin güdülenme ve ilgisini arttırdığı belirlenmiştir. Cordova ve Lepper (1996) da kişiselleştirmenin içsel güdülenmeye bir etkisi olup olmadığını incelemiş ve kişiselleştirmenin içsel güdülenme üstünde anlamlı bir etkisi olduğunu tespit etmiş ve bu güdülenmenin de öğrenci başarısını olumlu yönde etkilediğini bulgulamışlardır.

Bu çalışma ile alan yazında sınırlı sayıda bulunan çalışmaları destekleyen bir yeni çalışma olup, kişiselleştirilmiş öğretimin matematik problemlerinde anlamayı artırdığını belirten araştırmaları destekleyen bir çalışma olmuştur. Anlamanın en iyi ölçüldüğü dil çalışmalarından Türkçe öğretiminde kişiselleştirilmenin etkisine bakılmış ve 1, 2 ve 3. sınıf öğrencilerden kişiselleştirilmiş öğretim ile ders alan grupların daha çok soruya doğru cevap verdikleri belirlenmiştir. Sınıf düzeylerinin karşılaştırılmasında ise 1. sınıfın kişiselleştirilmiş metin ile çalışan grubunun 2. sınıfın kişiselleştirilmemiş metin ile çalışan gruptan daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Aynı şekilde 2. sınıf kişiselleştirilmiş metin ile çalışıp sorulara cevap veren öğrencilerin 3. sınıf kişiselleştirilmemiş metinle çalışan öğrencilerden daha fazla doğru cevap verdikleri görülmektedir. Öğrencilerin kişiselleştirilmiş materyallerle oluşturulan metinleri daha iyi anladıkları

görülmektedir. Buradan hareketle, öğrencilerin kendilerinden bir parça içeren metinleri içselleştirerek daha merak ve ilgiyle okudukları ve kolay anladıkları söylenebilir. Bu bağlamda kişiselleştirmenin etkisinin Türkçe öğretiminde farklı seviyelerde ve farklı konularda daha detaylı araştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Anand, P. G., and Ross, S. M. (1987). "Using Computer Assisted Instruction to Personalize Arithmetic Materials for Elementary School Children", *Journal of Educational Psychology*, 79 (1), 72-78.

Balçı, A. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Bates, E. T & Wiest, L. R. (2004). "Impact of Personalization of Mathematical Word Problems on Student Performance". *The Mathematics Educator*. 14 (2), 17–26.

Bloom, B. S.(1995). *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*. (Çev. D. Ali Özçelik), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Cordova, L. I., and Lepper, M. R. (1996). "Intrinsic Motivation and the Process of Learning: Beneficial Effects of Contextualization", *Personalization, and Choice. Journal of Educational Psychology*, 88 (4), 715-730.

Çakır Balta, Ö. (2008). *Bilgisayar ve Sınıf Ortamında Kişiselleştirilmiş Sözel Matematik Problemlerini Kullanmanın Öğrenci Başarısına Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Çakır, Ö. (2013). "Teacher Candidates and Teachers' Opinions on Personalized Teaching". *Global Journal of Human Social Science Linguistics &*

Education, 13 (6). 15-19. Online ISSN: 2249-460x & Print ISSN: 0975-587X.

Çakır, Ö., Şimşek, N., and Tezcan, N. (2009). "A Web Based Generation System for Personalization of E-Learning Materials". *International Journal of Human and Social Sciences*, 4 (4), 283-286.

Diack, A. (2004). "Innovation and Personalised Learning". *Education Review*, 18 (1), 49-55.

Dilidüzgün, Ş. (1995). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yazınsal Metinler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Güvenç, B. (2004). *Kültürün ABC'si*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hovardaoğlu, S. (2000). *Davranış Bilimleri İçin Araştırma Teknikleri*. Ankara: Ve Ga Basın Yayın Dağıtım.

Kavcar, C. (2008). Türkçenin Güncel Sorunları. *Türkçe Öğretimi Kongre Kitabı* (270), Ankara: MEB Yayınları.

Mete, F. (2013). *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğreten Öğretmenlerin Özel Alan Yeterlikleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hart, J. M. (1996). "The Effect of Personalized Word Problems". *Teaching Children Mathematics*, 2 (8), 504- 505.

Herndon, J. N. (1988). *Achievement and continuing motivation under differing levels of personalized instruction*. Doctoral Dissertation. Arizona State University, Arizona.

- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kardaş, D. (2016). "The Use of Personalized Texts for Teaching Turkish as a Second Language". *Educational Research and Reviews*, 11 (6). 252-259.
- Kayaaslan, T. ve Çakır, Ö. (2017). "Türkçe Öğretiminde Kişiselleştirilmiş Alıştırma Soruları Kullanmanın Öğrenci Başarısına Etkisi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 50 (1), 19-42.
- Ku, H. Y., and Sullivan, H. J. (2002). "Student Performance and Attitudes Using Personalized Mathematics Instruction". *Educational Technology Research and Development*, 50 (1), 21-34.
- Ku, H.-Y., and Sullivan, H.J. (2000). "Personalization of Mathematics Word Problems in Taiwan". *Educational Technology Research and Development*, 48 (3),49-59.
- Küçük, Pelin (2017). *İngilizce Öğretiminde Kişiselleştirilmenin Lisans Öğrencilerinin Başarılarına Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Lopez, C.L., and Sullivan, H.J. (1992). "Effect of Personalization of Instructional Context on the Achievement and Attitudes of Hispanic Students". *Educational Technology Research and Development*, 40 (4), 5-13.
- Reigeluth, C. (1996). "A New Paradigm of ISD?". *Educational Technology*, May-June 1996, 13-20.
- Sezer, B. (2015). "Kişiselleştirilmiş Matematik Problemlerinin Akademik Başarıya Etkisi". *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5 (2), 73-88.

- Şimşek, N. & Çakır, Ö. (2009). "Effect of Personalization on Students' Achievement and Gender Factor in Mathematics Education". *International Journal of Social Sciences* 4(4), 278-282.
- Wright, J.P., and Wright, C. D. (1986). "Personalized Verbal Problems: An Application of the Language Experience Approach". *Journal of Educational Research*, 79 (6), 358-362.
- Yılmaz, M. (2008). "Türkçede Okuduğunu Anlama Becerilerini Geliştirme Yolları". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 9, 131-139.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The aim of the language courses is to improve the language skills of the individual rather than to provide information. The aim of the Turkish courses in the schools is to develop the students' four basic language skills. The development of an individual's reading and listening skills will directly affect his / her capacity to understand and the development of his / her speaking and writing skills will directly affect his / her narrative capacity.

5N1K is also a technique used to better understand and understand the texts that are read and listened to. It takes its name from the initials of the question words "what, how, why, where, when and who" to be asked in the text. If the answers can be found in the texts, it can be said that the text is understood.

To propose the use of texts that will be of interest to the student and make meaningful to the student,

With the reflection of the developments in the field of education, the diversity of learning environments within the scope of changing approaches has increased and the existing learning environments have been adapted to the individual's learning speed and interests and the concept of personalized teaching has emerged. Personalized teaching is the adaptation of the teaching process to the individual, taking into consideration the interests and needs of the individual.

The aim of this research is to determine whether personalization of text has an effect on student achievement in understanding texts prepared with 5N1K technique within the scope of Turkish course. For this purpose, the following questions were sought:

A. Is there a significant difference between students' achievements using personalized and non-personalized texts as learning materials?

B. Is there a significant difference between students' achievements according to grade level when using personalized and non-personalized learning materials?

Method

The research was planned and carried out in accordance with the single screening model. In this model, temporal changes and developments can be determined in addition to instantaneous state determinations. This study

includes measurements applied to a randomly selected group during and after the course. The teacher was also asked to make observations. The study group consisted of 103 students in the first, second and third grade. Information Form and 5N1K Texts were used to collect the research data.

The research was conducted for two weeks (2 lessons, 45 minutes each). In order to determine whether it is appropriate to use parametric analysis methods in the analysis of the data collected within the scope of the study, it was determined whether the normality assumption was met in the distribution obtained by calculating mean, median, mode, standard deviation, kurtosis and skewness values and Kolmogorov Smirnov Normality test.

Since the variable of success was examined on personalized and non-personalized questions, it was considered appropriate to apply unrelated sample t-test. Levene Test was checked for homogeneity of the variance which is the assumption required for this analysis. For the success variable, t-test was used. For other data, frequency values were analyzed. SPSS 21.00 program was used for analysis.

Findings (Results)

A significant difference was found between students' achievement scores towards personalized and non-personalized questions [$t(101) = 2.78, p < .05$]. While the average number of correct answers given by students to personalized 5N1K texts was 83.68, the average number of correct answers given to non-personalized 5N1K texts was 71.02. This finding shows that the placement of personal data in the texts helps the students to understand and analyze the text and find the correct answer for 5N1K questions.

A significant difference was found between students' achievement scores for personalized and non-personalized questions according to the class variable [$p < .05$]. While the average number of correct answers given to 1st grade students' personalized 5N1K texts was 88.20, the average number of correct answers given to non-personalized 5N1K texts was 52.23. While the average number of correct answers given by the 2nd grade students to the personalized 5N1K texts was 82,11, the average number of correct answers given to the non-personalized 5N1K texts was 66,26. While the average number of correct answers given by 3rd grade students to personalized 5N1K texts was 95,14, the average number of correct answers given to non-personalized 5N1K texts was 74.75. As it can be seen, although the group with the highest achievement scores is the group in which 3rd grade personalized texts are applied, it is

understood that the most important difference between personalized and non-personalized texts and the achievement scores among the employees is in the 1st grade. This finding shows that the placement of personal data in the texts helps them to answer 5N1K questions correctly.

Conculusion and Discussion

It was understood from the teacher observations that the students in the group in which the texts were personalized were surprised, delighted and read the text more internally when they saw the sentences directly related to them. In addition, the students informed their teachers that they felt important and happy as a hero when they saw the information about them in personalized texts. From this point of view, it could be said that the students internalized the texts containing a piece of them and read them with curiosity and interest. In this context, it is suggested to investigate the effect of personalization in different levels and different subjects in Turkish teaching in more detail.

EK

5N1K soruları:

- NE ..... Konuyu verir (Ayağı alçıya alındı)
 NEDEN, NİÇİN .....Amacı verir (Ayağı takılıp düştü)
 NASIL ..... Yöntemi belirler (Önüne bakmadan hızla koşarken)
 NEREDE ..... Mekan ve yer kavramları (Okulun bahçesinde)
 NE ZAMAN ..... Süre – süreç kavramları (Geçen hafta)
 KİM ..... İlgili ve sorumlu kişileri belirler (Asuman)

Yeşil Erik

Ben, *Filiz*. Arkadaşım *Özlem*, hemen yanımızdaki evde oturuyor. Nisan ayı geldi, ilkbahar başladı. Havalara ısınınca Özlem ile sokağın köşesindeki *çocuk parkına* gidip oyun oynamak istedik. Park çocuklarla doluydu. Tam salıncağın önüne gitmiştik ki Özlem bir çığlık attı ve “Aayyyy, inanamıyorum, inanamıyorum ...” diye zıplamaya başladı. Onu daha önce hiç bu kadar heyecanlı görmediğimden şaşırımdım kaldım. Özlem’in çığlığını duyan küçük çocuk elindeki erikleri korkudan yere atıp ağlamaya başladı. Parkta bir an herkes sustu dönüp bize baktı. Özlem olanların farkında değildi ve “Yeşil erik çıkmış, yeşil erik çıkmış... ” diye bağırıp duruyordu. Sonunda kendine gelip sakinleştiğinde olanları fark etti ve çok utandı. Yanakları kıpkırmızı olmuştu. Başını önüne eğip “*Yeşil erik* dünyada en sevdiğim yiyecektir.” dedi ve koşarak parktan kaçtı.

Parkta ne oldu?

.....

Filiz neden şaşırıp kaldı?

.....

**Küçük çocuğun erikleri nasıl
yere düştü?**

.....

Özlem ile Filiz nerede?

.....

**Heyecanına engel olamadığı için
utanan kim?**

.....

**Çocuklar ne zaman parka
gittiler?**

.....

LİKERT ÖLÇEKLERİNDE SEÇENEK ETİKETLEME KARARLARI: KULLANILAN ETİKETLER ÖLÇÜM SONUÇLARINI ETKİLER Mİ?¹

İnci DURSUN*

Ümit ALNİAÇIK**

Öz

Bu araştırmada, ülkemizde de çok yaygın şekilde kullanılan beşli Likert ölçeklerde, (1) cevap seçeneklerinde orta noktanın farklı terimlerle isimlendirilmesinin; (2) olumlu olumsuz kutupların yerlerinin değiştirilmesinin; (3) ölçeklerde ara seçeneklerin isimlendirilip isimlendirilmemesinin; (4) ve ölçeğin yapısının zorlamalı veya zorlamasız olmasının (ilave “fikrim yok” seçeneği bulunması) ölçüm sonuçlarında farklılık yaratıp yaratmadığı incelenmiştir. Bu kapsamda kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen 868 öğrenci ile bir alan deneyi gerçekleştirilmiştir. Her öğrenci, farklı ölçek cevap seçenekleri kullanılarak oluşturulan ve tesadüfen dağıtılan dokuz farklı anketten birini cevaplandırmıştır. Analiz sonuçları cevap seçenekleri için kullanılan farklı etiketlerin, araştırma kapsamında incelenen değişkenlerin bir kısmının ölçüm sonuçlarında farklılığa sebep olduğunu göstermiştir. Ölçüm sonuçlarında etkisi en yoğun bulunan etiketleme kararı ise ilave “fikrim yok” seçeneğine ilişkin karardır. Bulguların, Likert ölçekler içeren araştırmaların tasarımı açısından önemi tartışılmış ve gelecek araştırmalar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Likert ölçek, etiketleme, ölçek tasarımı, ölçek orta noktası

¹ Bu makalenin genişletilmiş özeti 22. Ulusal Pazarlama Kongresinde Sunulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Kocaeli, incidursun@gtu.edu.tr

** Prof.Dr., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kocaeli, umit.alniacik@kocaeli.edu.tr

LABELING DECISIONS FOR LIKERT SCALES: DOES IT INFLUENCE MEASUREMENT RESULTS?

Abstract

This study examines the possible effects of following issues on the measurement results where Likert scales are used: (1) labeling scale midpoint, (2) ordering the answer categories (negative to positive or vice versa), (3) labeling only the extreme points vs. labeling all scale points, and (4) providing additional "no opinion" option vs. not providing this option. A field experiment was conducted on a total of 868 conveniently selected students. Students were randomly distributed one of nine different formats of the questionnaires that were designed by manipulating the midpoint labeling, extreme vs. all points labeling, the order of the points, and the existence of the "no opinion" option. Findings revealed that labeling formats produce differences in measurement results, at least for some of the variables of interest. The most impactful decision was found to be the usage of the additional "no opinion" option for the Likert scales. Research implications of the findings are discussed, and suggestions for future studies are provided.

Keywords: Likert Scales, labeling, scale construction, scale mid-point

1. GİRİŞ

Rensis Likert'in 1932 yılında yayınlanan makalesinin ardından, yazarın soyadı ile anılmaya başlayan Likert ölçekler tutumların ve tutum bileşenlerinin (duygu, inançlar, davranış eğilimleri) ölçümü amacı ile en sık kullanılan ölçek türlerinden biri olmuştur. Maddeli derecelendirme ölçeği ailesinden olan Likert ölçeklerin ideal formatına ilişkin araştırmacıların üzerinde halen tartışmaya devam ettikleri bazı konular bulunmaktadır. Bu tartışmalar; (1) Likert ölçeklerde uygun seçenek sayısının ne olduğu, (2) seçeneklerin nasıl etiketlenmesi gerektiği, (3) "fikrim yok" seçeneğinin ilave edilmesinin gerekliliği üzerinde yoğunlaşmaktadır (Krosnick ve Fabrigar, 1997:141). Uygulamalara bakıldığında bu bağlamda standart bir yaklaşım olmadığı, seçenek sayısı, orta nokta etiketlemesi,

seçeneklerin sıralaması, fikrim yok seçeneği kullanıp kullanılmaması konusunda yazarların sezgisel (veya geleneği takip yolu ile) karar verdiği görülmektedir (Krosnick ve Fabrigar, 1997:141). Bu durum araştırma bulgularının karşılaştırılabilirliğine ve genellenebilirliğine de zarar vermektedir (Weijters vd., 2010:236). Ölçüm yanlılığını minimize edebilen, yüksek geçerlilik ve güvenilirlik sağlayan; çevirisi, uygulaması, anlaşılması kolay bir ölçek formatının seçilebilmesi için araştırmacıların sezgi ve deneyimlerinin yanında metodoloji araştırmalarından da faydalanılması gerekmektedir (Krosnick ve Presser, 2010:263). Konuya ilişkin birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen muhtemelen bu araştırmaların bulgularındaki tutarsızlıkların da etkisiyle ölçek formatına ilişkin geleneksel uygulamaların sürdüğü görülmektedir.

Ülkemizde de yönetim, pazarlama, psikoloji, sosyal psikoloji, eğitim gibi birçok alanda yoğun olarak kullanılan Likert ölçeklerinde cevap şıklarının etiketlemesi ve “fikrim yok” seçeneğinin kullanımına ilişkin tutarlı bir uygulama şeklinin olmadığı dikkat çekmektedir. Uygulamaların bir kısmı diğer araştırmacılar tarafından farklı platformlarda eleştirilmekte ise de Türkçe Likert ölçeklerinde seçeneklere ilişkin alınan kararların uygulama sürecine ve data kalitesine etkisine dair ampirik deliller sunan araştırmaların sayısı henüz oldukça azdır (Örneğin Doğan vd., 2014; Bora Semiz ve Altunışık, 2016; Bardakçı vd., 2010, Bardakçı vd., 2015). Bu kapsamda bu araştırmada, ülkemizde de çok yaygın şekilde kullanılan beşli Likert ölçeklerde,

- Farklı yapılarla sahip kavramların (dışsal bilgi gerektiren ve gerektirmeyen kavramlar) ölçümünde orta noktanın farklı terimlerle isimlendirilmesinin;
- Olumlu ve olumsuz kutupların yerlerinin değiştirilmesinin;
- Ölçeklerde ara seçeneklerin isimlendirilip isimlendirilmemesinin;

- ve ölçeğin yapısının zorlamalı veya zorlamasız olmasının (ilave “fikrim yok” seçeneği bulunması) ölçüm sonuçlarında farklılık yaratıp yaratmadığı incelenmiştir.

2. LİKERT ÖLÇEKLERİ VE KARAR ALANLARI

Likert ölçekler temelde tutum ölçümü amacı ile geliştirilen ölçeklerdir. Tutumlar, belirli bir nesneye yönelik tutarlı olarak olumlu ya da olumsuz tepkiler gösterilmesine neden olan eğilimlerdir (Fishbein ve Ajzen,1975:6). Tanımdan da anlaşılacağı gibi tutumların yönü (olumlu veya olumsuz) ve belirli bir gücü bulunmaktadır (Krosnick ve Smith 1994:279). Tutumların ölçümünde kullanılan Likert ölçeklerde cevaplayıcıya yargı içeren bir dizi ifade verilmekte ve cevaplayıcının bu ifadelere ne derecede katıldığı “*kesinlikle katılıyorum*”, “*katılıyorum*”, “*ne katılıyorum ne katılmıyorum*”, “*katılmıyorum*” ve “*kesinlikle katılmıyorum*” gibi seçeneklerle sorgulanmaktadır. Ölçekteki “katılma ve katılmama” seçenekleri tutumun yönünü, “kesinlikle” şeklinde belirtilen uç seçenekler ise tutumun gücünü ölçmeyi amaçlamaktadır (Albaum, 1997: 332). Bunu yaparken her alternatif cevaba sayısal bir değer atanmakta ve bir kavramı ölçek için kullanılan ifadelere verilen bu sayısal değerler toplanarak veya bu değerlerin ortalaması alınarak her katılımcı için bir skor belirlenmektedir (Baka vd., 2012:247). Bu özelliği sebebi ile ölçek toplamalı ölçek olarak da bilinir (Malhotra, 2010:309).

Alan araştırmasının kalbi olarak nitelendirilen anketlerde (Krosnick ve Presser, 2010:263) veri kalitesi ölçek formatından etkilenmektedir (Weijters vd., 2010: 236). Veri kalitesi yalnızca ölçek içindeki maddeler ile değil aynı zamanda ölçekte verilen cevap seçenekleriyle de yakından ilişkilidir (Nadler vd., 2015:72). Likert ölçeklerinin seçenekleri belirlenirken, ölçüm hatalarının ve cevaplama yanlılığının minimize edilmesine, geçerlilik ve güvenilirliğin zedelenmemesine,

katılımcıya mümkün olduğunca hassas ancak cevaplanması da zor olmayan seçenekler sunulmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Likert ölçeklerinin tasarımında karşı karşıya kalınan başlıca sorular ve karar alanları aşağıda sıralanmıştır.

2.1. Kaç Cevap Seçeneği Olmalı?

Bir araştırmacının kullanacağı Likert ölçeğine ilişkin alması gereken kararlardan biri ölçeğin kaç cevap seçeneğine sahip olacağıdır. Likert'in orijinal makalesinde 5 cevap seçeneğinden bahsedilmektedir. Ancak yapılan araştırmalarda daha az (örneğin 3) veya daha fazla (örneğin 7, 9, 11) seçenekli Likert ölçeklerin de kullanıldığı görülmektedir. Likert ölçeklerde kullanılacak cevap seçeneğinin sayısı; seçenek etiketlerinin uygulama diline çeviri kolaylığı, seçeneklerin ne ifade ettiğinin net şekilde anlaşılması, seçeneklerin anlam açısından örtüşmemesi, cevaplayıcının vermek istediği cevabın tam karşılığının bulunabilmesi gibi bazı teorik kısıtlar ile geçerlilik ve güvenilirlik gibi psikometrik özelliklerle ilişkilidir (Krosnick ve Presser: 2010:268-271).

Literatürde, ölçekte kullanılan seçenek sayısının ölçeğin psikometrik özelliklerine etkilerine dair tutarlı bir sonuca varılmadığı görülmektedir. Bazı yazarlar ölçek güvenilirlik ve geçerliliğinin seçenek sayısı ile ilişkili olmadığı (ör Matell ve Jacoby, 1971; Wakita vd., 2012), diğer bazı yazarlar ise ölçeklerde seçenek sayısının düşük olmasının (2, 3 veya 4) ölçeğin psikometrik özelliklerini zayıflattığı sonucuna ulaşmıştır (Preston ve Colman, 2000; Halpin vd. 1994). Doğan vd. (2014) de benzer şekilde seçenek sayısındaki artışın ölçeğin içsel tutarlılığında anlamlı bir artışa sebep olduğu yönünde bulgular sunmuş, ancak analizlere ilişkin kovaryans matrislerinin yapısında, kovaryans matrisleri temelli ilişki katsayılarında herhangi bir farklılık oluşturmadığını raporlamıştır. Yüksek sayıdaki cevap seçeneklerinin ölçeğin hassasiyetini artırdığı, küçük ancak önemli farklılıkların ortaya çıkarılmasını kolaylaştırdığı, regresyon analizi etki

katsayılarını yükselttiği de belirtilmektedir (Cummins ve Gulleno, 2000). Literatürdeki bulgular genel olarak değerlendirildiğinde 5 veya 7 seçenekli Likert ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik açısından daha avantajlı olduğu sonucuna varılmaktadır (Krosnick ve Fabrigar, 1997). Pazarlama alanındaki çalışmalarda da en sık 7 veya 5 seçenekli Likert ölçeklerin kullanıldığı görülmektedir (Weijters vd., 2010).

Diğer taraftan cevaplama kolaylığı açısından düşünüldüğünde nispeten daha fazla seçenek içeren ölçeklerin (örneğin 7'li) doldurulmasının zaman aldığı ileri sürülmekte; ayrıca ölçeklerde seçenekler arasındaki psikolojik mesafelerin 4 ve 5 seçenekli ölçeklere göre daha fazla olması sebebiyle sosyal açıdan olumsuz değerlendirebilecek konularda 7 seçeneğin kullanımı önerilmemektedir (Wakita vd., 2012:544). Ayrıca, seçeneklerin 5 ten fazla olmasının cevaplayıcıların benzer cevap seçeneklerinin farklılıklarını algılayıp uygun olanı seçmesini zorlaştırdığı vurgulanmaktadır (Nadler vd., 2015: 73). Bora Semiz ve Altunışık (2016:587) seçenek sayısındaki artışın orta ve uç nokta yönelimlerini azalttığını, ara seçeneklerin işaretleme oranını artırdığını, cevaplayıcıları “kesinlikle katılıyorum” veya “kesinlikle katılmıyorum” seçeneklerinin işaretlenmesinden alıkoyduğunu belirtmektedir.

Bu tartışmalar ışığında, araştırma konusuna da bağlı olmakla birlikte, seçenek etiketlerinin Türkçe'ye çeviri kolaylığı, seçeneklerin ne ifade ettiğinin net şekilde anlaşılması kaygıları da dikkate alınırsa ülkemizdeki araştırmalarda en yoğun şekilde kullanılan 5 seçenekli Likert ölçeklerinin yanlış bir tercih olmadığını söylemek mümkündür. Ülkemizde yayınlanan araştırma yöntem kitaplarında da Likert ölçekleri en sık 5 seçenekli olarak ele alınmakta (İslamoğlu ve Alniaçık, 2016:175, Nakip, 2006:141, Gegez, 2010:180, Kurtuluş, 2006:285) ve uygulamada da en sık bu tür ölçeklere rastlanmaktadır. Bu sebeple, bu araştırma özellikle 5 seçenekli Likert ölçekleri üzerine odaklanmıştır.

2.2. Seçenekler Nasıl Etiketlenmeli?

Likert ölçeklerinde seçenek sayısını belirlenmesinin ardından verilmesi gerekli kararlardan bir diğeri ölçek seçeneklerin nasıl etiketleneceğidir (Krosnick ve Presser, 2011:275). Etiketlemeye ilişkin üç temel karar alanı bulunmaktadır: (1) Orta seçenek nasıl etiketlenmelidir? (2) Tüm seçenekler mi yoksa yalnızca uç seçenekler mi işaretlenmelidir? (3) Etiketlerin sıralaması nasıl olmalıdır? Aşağıda bu üç karar alanı ile ilgili yaklaşımlar tartışılmıştır.

2.2.1. Ölçek Orta Noktası Hangi Etiket Taşımalı?

Orta nokta, Likert ölçeklerde cevaplayıcının verilen ifadeye ilişkin görüşünün nötr (katılma ve katılmama uçlarının tam ortasında) olduğu durumlarda işaretleme yapmasına olanak tanıyan bir seçenektir. Orta nokta seçeneği, anketlerde potansiyel yanlılık sebeplerinden ikisi olan merkeze yönelme yanlılığı ve sosyal beğenilme arzusu yanlılığı ile yakından ilişkili olması (Nadler vd., 2015:72) sebebiyle birçok tartışmaya konu olmuştur. Tartışmaların temelinde cevaplayıcıların ölçek orta noktasını gerçek amacının dışında işaretleyebileceği ve bu işaretlemelere verilecek standart bir sayısal değer ölçek geçerliliğini düşüreceği kaygısı yatmaktadır. Literatürdeki bir çok araştırma (Raaijmakers vd., 2000; Bardakçı vd., 2015; Baka vd. 2012; Nadler vd., 2015) bu kaygıların yersiz olmadığına dair ampirik bulgular sunmuştur. Bu bulgulara göre orta noktanın, orijinal anlamıyla tutarlı olarak “nötr” durumu ifade etme olasılığı oldukça düşüktür. Örneğin Nadler vd. (2015:78) 5’li Likert ölçeklerde “ne katılıyorum ne katılmıyorum” şeklinde etiketlenen orta noktanın cevaplayıcılar açısından 16 farklı anlama geldiğini ortaya çıkarmıştır. Buna göre orta noktaya ağırlıklı olarak verilen anlamlar en fazla “fikrim yok” (%15), “fark etmez” (%14), “emin değilim” (%13) şeklindedir. Araştırmaya göre, orta noktanın orijinal anlamı ile tutarlı olarak “nötr” anlamında işaretlenme oranı ise %10’dur. Baka vd. (2012), politik tutumlar üzerine yaptıkları ölçümlerde orta nokta işaretlemelerinin %25’inin

bilgi-farkındalık eksikliği, soruyu anlamama gibi sebeplerle, %44'ünün ifadelerden kaynaklı ikilem veya belirsizlik durumlarında, %31'inin ise sorulardaki varsayımlar veya bakış açısı reddedildiğinde araştırmaya tepki olarak işaretlendiğini ortaya çıkarmıştır. Johns (2005:241), iki uç arasında karar veremeyenler, konuya kayıtsız kalanlar, cevap vermiş olmak için işaretleme yapanlar ve sosyal açıdan kabul görmeyeceğini düşündükleri fikirlerini gizlemek isteyen cevaplayıcıların orta noktayı işaretlediğini ileri sürmektedir.

Tartışmalar, orta noktanın orijinal anlamının dışında kullanılmasının iki sebebi olarak (1) bilgi eksikliği ve (2) sosyal kabul kaygısına işaret etmektedir. Cevaplayıcılar, anketörleri memnun etmek, yardımcı oluyor görünmek, toplum tarafından kabul edilmeyeceğini düşündükleri görüşlerini (özellikle politik ve din gibi hassas konularda) gizlemek gibi sosyal kabul kaygıları ile orta noktayı işaretleyebilmektedir (Garland, 1991:4). Cevaplayıcılar ayrıca ölçümleme konusuna ilişkin farkındalıklarının veya bilgilerinin olmadığı durumlarda orta noktayı işaretlemeyi seçmektedir (Baka vd., 2012). Gerçekte bilgi sahibi olmadıklarını belirtilebilmeleri için verilen ek "bilgim yok" seçeneğini işaretlemekten ziyade orta noktayı işaretlemelerinin sebebi yine sosyal kabul kaygılarıdır (Nadler vd., 2015:85). Cevaplayıcılar, daha meşru bir seçenek olarak gördükleri orta noktayı işaretleyerek konu hakkındaki bilgisizliklerinin, belirli bir fikir sahibi olmadıkları ve/veya konuyla ilgileri olmadığı gerçeğinin üzerini örtmektedir (Baka vd., 2012:256).

Ölçek orta noktasının doğurduğu bu risklerin ortadan kaldırılması için öne sürülen çözüm önerilerinden biri ölçekte orta noktaya yer verilmemesidir. Orta nokta kullanılmaması sosyal beğenilme arzusu yanlılığını azalttığı ve cevapları bazen ölçeğin pozitif ucuna bazen ise negatif ucuna doğru kaydıracağı bulunmuş olsa da (Garland, 1991: 67) orta noktanın olmayışı cevaplayıcıları bir yön seçmeye zorlamakta ve hassas bir ölçüm yapma imkânını (Tsang, 2012:127)

ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, ölçek orta noktasının kullanımı güvenilirlik değerlendirmelerinde daha iyi sonuç elde etmeyi sağlamaktadır (Nadler vd., 2015).

Literatürde sunulan bu bulgular ışığında, ölçek orta noktasının kullanımına dair tek bir doğrunun olmadığı dolayısıyla da araştırma amaçları, ölçüm konusu ve cevaplayıcı özelliklerine göre farklı yaklaşımlar sergilenebileceği anlaşılmaktadır. Örneğin, Bora Semiz vd. (2016: 592) yalnızca tutumun yönü ölçülmeye çalışıldığında orta noktanın kullanılmamasının kabul edilebilir olduğunu, ancak tutum gücünün de değerlendirilmesi gerektiğinde nötr tutuma sahip cevaplayıcıların ılımlı olumlu veya ılımlı olumsuz kaymalarının engellenip daha gerçekçi bir ölçüm yapılabilmesi için ölçek orta noktasının kullanılması gerektiğini belirtmektedir.

Ülkemizdeki uygulamalara bakıldığında çoğunlukla orta nokta içeren Likert ölçekleri kullanıldığı görülmektedir. Bu durumda orta noktanın yaratması muhtemel yanlılığı ortadan kaldırmak için orta noktanın anlamı net ve doğru olarak ifade edilmesi (Nadler vd., 2015:85) bir diğer öneri olarak gündeme gelmektedir. Ülkemizde yapılan birçok araştırmada, ölçek orta noktası olarak orijinal şekli “undecided” olan ifadenin Türkçe çevirisine karşılık gelen “kararsızım” etiketi kullanıldığı (örneğin Kağıtçıbaşı, 2010:147) görülmektedir. Diğer taraftan bazı pazarlama araştırmaları kitaplarında orta seçenek “ne katılıyorum ne katılmıyorum” olarak (örneğin: Gegez 2010:180; Kurtuluş, 2006:285; Yükselen, 2003:113), bazılarında ise “fikrim yok” ifadesi ile etiketlenmiştir (örneğin: Nakip 2006:142).

Diğer taraftan bazı araştırmalarda orta seçeneğe verilen etiketin cevaplama farklılık oluşturmadığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Örneğin Raaijmakers vd. (2000:208) orta noktanın taşıdığı etikete bakılmaksızın iki farklı anlamda (nötr olma, bilgisi olmama) kullanılabildiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, Lam vd.

(2010) orta nokta etiketinin “nötr” veya “bilmiyorum” şeklinde olmasının bir fark yaratmadığını; konu hakkında bilgisi olanların da, olmayanların da etiketleri birbirleriyle aynı anlamda değerlendirip işaretleme yaptığını göstermiştir. Ülkemizdeki bazı eleştiri yazılarında ise ifadelerin orta nokta işaretlenme olasılığını değiştireceği varsayımının ağır bastığı anlaşılmaktadır. Örneğin Başar (2017) konuya ilişkin yazısında orta noktaya ait etiketin Türkçe’ye “kararsızım” şeklinde çevrilerek kullanılmasının büyük bir hata olduğunu, hiçbir tutumsal eğilim bildirmeyen “kararsızım”, “fikrim yok” etiketleri yerine “yansızım”, “nötürüm” “orta düzeyde katılıyorum” gibi ifadeye katılma ve katılmama bildirebilecek bir etiket kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Bora Semiz vd. (2016:590-592) ise ölçek orta noktası için “kararsızım”, “ne katılıyorum, ne katılmıyorum” etiketlerinin kullanılabilceğini ancak, “fikrim yok” ifadesinin tutumda bir yer belirtmediğinden orta nokta için uygun olmayacağını belirtmiştir. Armstrong (1987) yaptığı araştırmada 5’li Likert tipi ölçeklerde orta noktanın taşıdığı etiketin (kararsız veya nötr) cevaplama farklılık yaratıp yaratmadığını araştırmış ve istatistiksel olarak dikkate değer bir farka ulaşılsa da, orta nokta için “nötr” etiketinin anlamsal olarak çok daha uygun olduğunu belirtmiştir.

2.2.2. Yalnızca Uç Seçenekler mi, Yoksa Tüm Seçenekler mi Etiketlenmeli?

Likert ölçekleri kullanılırken araştırmacı ölçekteki tüm seçeneklerin etiketlenmesi veya yalnızca uç seçeneklerin etiketlenerek ara seçeneklerin rakamla ifade edilmesi arasında tercih yapmalıdır (Krosnick ve Presser 2010:275). Genel olarak iki format da bazı avantaj ve dezavantajlar taşımaktadır (Krosnick ve Fabrigar, 1997:149). Buna göre, uç noktanın etiketlenerek aradaki seçeneklere yalnızca numara verilmesi etiketlerin çevirisinden kaynaklı karmaşıklığı azaltmakta, cevaplayıcılar tarafından seçeneklerin hatırlanmasını kolaylaştırmakta, böylece cevaplama için ihtiyaç duyulan zihinsel efor

azalmaktadır. Diğer taraftan tüm seçeneklerin etiketlenmesi seçeneklerin anlamını açık hale getirmekte ve kişilerin kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırmaktadır (Krosnick ve Fabrigar, 1997:149).

Konuya ilişkin araştırmalar iki ölçek formatı arasında anlamlı farklılıklara dikkat çekmektedir. Örneğin Dixon vd. (1984) yalnızca uç seçeneklerin etiklendiği ölçekler ile tüm seçenekleri etiketlenmiş ölçekler arasında ölçüm ve cevaplayıcı tercihi açısından fark bulunmadığına ancak, yalnızca iki ucu etiketlenmiş ölçeklerde standart sapmanın yani değişkenliğin daha fazla olduğunu raporlamıştır. Benzer şekilde Bora Sermiz vd. (2016) yalnızca uç cevapların isimlendirilmesinin cevap şıklarının değerlendirilmesini zorlaştırarak, cevapların isimlendirilmiş uç seçeneklere doğru kaymasına neden olduğunu belirtmektedir. Weijters vd. (2010) etiketleme şeklinin katılımcıların cevaplama tarzını da etkilediğini, tüm seçeneklerin etiklendiği durumlarda ifadeyi onaylama eğiliminin ve ters ifadelere cevap verme oranının arttığını, yalnızca uç seçeneklerin etiklendiği durumlarda ise etiketlenmiş uç/ekstrem noktaların işaretleme oranının arttığını göstermiştir. Diğer taraftan tüm seçeneklerin etiketlenmesi ile elde edilen ölçek güvenilirliğinin ve geçerliliğinin yalnızca uç seçeneklerin etiklenerek kullanılan ölçeklere oranla daha yüksek olduğuna yönelik ampirik bulgular da mevcuttur (Krosnick ve Berent, 1993; Alwin ve Krosnick, 1991).

2.2.3. Seçenekler Nasıl Sıralanmalı?

Rensis Likert tarafından önerilen orijinal ölçekte cevap seçenekleri “*kesinlikle katılıyorum*”, “*katılıyorum*”, “*ne katılıyorum ne katılmıyorum*”, “*katılmıyorum*” ve “*kesinlikle katılmıyorum*” olarak, ilk seçenek olumlu olacak şekilde sıralanmaktadır (Likert, 1932). Pazarlama alanındaki çalışmalarda ise ilk sırada çoğunlukla olumsuz seçeneğe yer verilmekte, seçenekler “*kesinlikle katılmıyorum*” ile başlayıp “*kesinlikle katılıyorum*” ile son bulmaktadır (Bearden

ve Netemeyer, 1999). Ülkemizdeki pazarlama araştırmaları kitaplarında (örneğin: Kurtuluş, 2006, Nakip 2006; Gegez, 2010; Yükselen 2003) olumlu seçenek (kesinlikle katılıyorum) ile başlayan Likert ölçekleri örnek gösterilse de olumsuz seçeneğin (kesinlikle katılmıyorum) ilk sırada yer aldığı araştırmalara sıklıkla rastlanmaktadır.

Likert ölçeklerde olumlu ve olumsuz seçeneklerin yerlerinin değiştirilmesinin cevaplayıcının bilgi işleme sırasını da değiştireceği, öncelik veya sonuncuya yaklaşma etkisi doğuracağı ileri sürülmektedir (Chan, 1991:532). Buna göre, özellikle seçenekleri değerlendirme motivasyonları düşük olduğunda (Weng ve Cheng, 2000:909), seçeneklerin fazla ve benzer olduğu durumlarda, harcadığı zihinsel eforu minimize etmek isteyen katılımcıların, optimal seçeneği aramak yerine tatmin edici ilk cevabı işaretleyecekleri, sorular sözlü olduğunda ise kısa süreli hafızanın etkisi ile son seçenekleri işaretleme eğilimi gösterecekleri belirtilmektedir (Chan, 1991:533).

Friedman vd. (1993) Likert ölçeklerde seçeneklerin sıralamasının ölçüm sonuçları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu, öncelik etkisini onaylar şekilde ilk (sol tarafta) verilen seçeneğe yönelimin daha fazla olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde Chan (1991) de pozitif seçenek ile başlayan ölçeklerde ortalama değerlerinin nispeten daha yüksek olduğuna yönelik bulgulara erişmiştir. Diğer taraftan Weng ve Cheng (2000) yaptıkları gruplar arası karşılaştırmada seçeneklerin sıralamasının ortalama değeri, maddeler arası korelasyonu, faktör yapısını ve faktörler arası korelasyonu etkilemediğini ortaya çıkarmıştır. Yazarlar ankete cevap verilirken yaşanan sıralama etkisinin soruların ne kadar belirsiz olduğuna, cevaplayıcıların okuma alışkanlıklarına, soruları cevaplama konusundaki motivasyonuna ve eğitim seviyesine bağlı olabileceğinin altını çizmiştir.

2.3. İlave “Fikrim Yok” Seçeneği Eklenmeli mi?

Anketlerde tutum ve tutum bileşenleri olan duygu, düşünce ve niyetlere ilişkin sorularda, kişinin sorulan konuya ilişkin daha önce hafızasına yerleşmiş bir bilgi olduğu varsayılmaktadır (Krosnick ve Fabrigar, 1997:152). Ancak kişilerin belirtilen tutum nesnesi hakkında eksik bilgi sahibi olması veya hiç bilgi sahibi olmaması söz konusu olabilir. Yapılan birçok dikkat çekici araştırma, katılımcıların kendilerine yöneltilen soruyu cevaplamaya yetecek bilgileri olmadığı halde soruları yanıtladığını göstermiştir (Ayrıntı için bakınız: Krosnick ve Fabrigar, 1997; Bardakçı vd., 2015:89). Bu durum “kişilerin en çok ne bilmediği konusunda bilgisiz oldukları” iddiasına ilişkin sosyal psikoloji tartışmalarının yanında (bakınız Dunning, 2011), sosyal bilimlerde sıkça kullanılan anketlere verilen cevapların doğruluğuna, geçerliliğine ilişkin endişelere yol açmıştır. Likert ölçeklerde “fikrim yok” seçeneği; bir anket cevaplayıcısının yeterli bilgisinin olmadığı durumlarda bilgisizliklerini kabul edip kötü duruma düşmemek (Krosnick ve Fabrigar, 1997:152) veya bilgisinin sınırlarının farkında olmadığı soruyu boş bırakmamak için herhangi bir seçeneği işaretleyeceğinden endişelenen araştırmacılar tarafından ortaya atılmış bir çözüm arayışıdır. “Fikrim yok” seçeneğinin sunulması ile kişinin önce uzun süreli hafızasını yoklayarak konu hakkında bilgi sahibi olup olmadığını araştıracağı, bilgiye haiz olmadığı sonucuna varırsa “fikrim yok” seçeneğine yöneleceği varsayılmaktadır (Krosnick ve Presser, 2010:283).

Lam vd. (2010:5), araştırmaya konu olan tutum nesnesine ilişkinin bilgisi veya ilgisi olmadığı, bir ifadeyi anlayamadığı veya cevaplayamayacağı halde kişiyi cevap vermeye zorlamanın tesadüf hata olasılığını artırdığını, araştırma sonuçlarının güvenilirliğini ve geçerliliğini zayıflattığını, bu sebeple dışsal bilgi gerektiren konularda ölçümleme yaparken “bilmiyorum” gibi ek seçeneklerin kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Bu görüşü destekler şekilde “fikrim yok”

seçeneğinin kullanıldığı durumlarda özellikle orta noktanın amaç dışı işaretlenme olasılığının düştüğünü gösteren araştırmalar mevcuttur. Örneğin ülkemizde Bardakçı vd. (2015) araştırmalarında, cevapların dağılımının kullanılan ölçeğin zorlamalı veya zorlamasız olmasına (ilave “fikrim yok” seçeneğinin olup olmamasına) göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığını, zorlamasız ölçeklerde ölçek orta noktası işaretleme oranının, zorlamalı ölçeğe oranla belirgin bir şekilde azaldığını, cevapların bilmiyorum seçeneğine kaydığını göstermiştir. Benzer bir bulgu daha önce Kulas vd. (2008) tarafından da raporlanmıştır. Lam vd. (2010) de konu hakkında bilgisi olmayanların bir kısmının orta noktayı işaretlemeye devam ettiğine, ancak önemli bir kısmının “bilmiyorum” seçeneğine yöneldiğine dair deliller sunmuş ve 5’li Likert ölçeklerde ayrı bir “bilmiyorum” seçeneğinin mutlaka olması gerektiğini savunmuştur.

Diğer taraftan bazı araştırmacılar “fikrim yok” seçeneğinin ölçüm kalitesini artırmadaki etkisini sorgulamaktadır. Krosnick ve Presser (2010:282) “fikrim yok” seçeneğinin bazı insanları konu hakkında bilgili olmadığını itirafa yönlendirirken, bilgi ve fikri olan bazı cevaplayıcıları da cevap vermekten alıkoyduğunu belirtmektedir. Yazarlara göre, “fikrim yok” seçeneği gizli tutumları düşünüp ortaya çıkarmayı fazla uğraştırıcı bulan cevaplayıcılar, hangi cevabı vereceği konusunda ikilem yaşayanlar, konuyu önemli bulmayan ve cevaplama motivasyonu düşük olanlar tarafından da işaretlenebilmektedir. Buna göre “fikrim yok” seçeneğinin verilmesi tüm bu cevaplayıcılardan önemli bilgilerin toplanmasını engellemektedir (Krosnick ve Presser, 2010:284). Baka vd. (2012:255) de cevaplayıcıların “fikrim yok” seçeneğini; belirtilen konu kendileri için önemli olmadığında, soruyu yazılış şeklinden dolayı anlayamadıklarında, soru açıkça anlaşılabilir olmadığında, sorunun mantığını beğenmediklerinde, ölçeğin ne kadar işe yarar olduğuyula ilgili şüpheleri olduğunda işaretlediklerini ileri sürmektedir. Ayrıca “fikrim yok” seçeneğinin

eklenmesinin orta nokta işaretleme sorununu tam olarak ortadan kaldıramadığı, bu ek seçeneğin olduğu hallerde bile, sosyal açıdan daha kabul edilebilir olarak algılanan orta noktanın işaretlenme oranının, “fikrim yok” seçeneğinin işaretlenmesinden daha fazla olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır (Nadler vd., 2015:85).

Görüldüğü gibi, literatürde Likert ölçeklerinde farklı seçenek formatlarının kullanımının ölçüm sonuçlarına etkilerine dair farklı görüş ve bulgular sunan araştırmalar mevcuttur. Bununla birlikte, Likert ölçeklerinin kaç seçenekli olacağı; ölçek seçeneklerinin ve özellikle ölçek orta noktasının hangi etiketi taşıyacağı; yalnızca uç seçeneklerin mi, yoksa tüm seçeneklerin mi etiketleneceği; seçeneklerin nasıl sıralanacağı; ölçekte ek bir “fikrim yok” seçeneğine yer verilip verilmeyeceği konularında tartışmalar devam etmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında, Likert ölçeklerinin tasarımı ve kullanımıyla ilgili henüz tam olarak yanıtlanamamış bu sorulara cevap vermeye çalışılmıştır. Araştırma sorularına verilecek cevaplar ile farklı Likert ölçeği tasarımlarının yaratacağı etki hakkında mevcut bilgi birikiminin artırılması hedeflenmiştir. Bu soruların yanıtlanması, anket yöntemi kullanılarak veri toplanan saha araştırmalarında, Likert ölçeklerle elde edilen verilerin geçerliliği ve güvenilirliği açısından araştırmacılara yol gösterici olacaktır. Aşağıda sırasıyla araştırmanın yöntemi, verilerin analizi ve bulguların tartışılması bölümleri yer almaktadır.

3. TASARIM VE YÖNTEM

Ülkemizde sıklıkla 5 seçenekli olarak kullanılan Likert ölçeklerine dair yukarıda sıralanan sorulara cevap aramak amacıyla keşif amaçlı bir alan deneyin tasarlanmıştır. Bu amaçla tek sayfalık bir anket formu geliştirilmiştir. Anket formunun ilk bölümünde, Tüketici Tarzları Envanteri (TTE) (Sproles, Kendall, 1986) olarak bilinen ve Dursun vd. (2013) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan tüketicileri karar verme yaklaşımlarına göre sınıflandırmayı amaçlayan 22

maddelik bir ölçüğe yer verilmiştir. Bu ölçekte yer alan maddeler, herhangi bir tüketicinin özel olarak (dışsal) bilgi sahibi olmasını gerektirmeyen, günlük satın alma karar tarzlarını sorgulamaya yönelik ifadelerdir (Örnek madde: Tarzımın modaaya uygun ve çekici olması benim için önemlidir). Cevaplayıcıların, verilen ifadelere katılma derecelerini 5'li Likert ölçek üzerinde işaretlemeleri istenmiştir.

Anket formunun ikinci kısmında, bir spor ayakkabı markasının üretim sürecinde çevreye ne kadar duyarlı davrandığına ilişkin bazı ifadeler sunulmuştur (Örnek madde: X Markasının ürünleri üretilirken yenilenebilir enerji kaynakları kullanılır). Cevaplayıcıların bu ifadelere katılma dereceleri yine 5'li Likert ölçekle alınmıştır. Belirtilen markanın üretim süreçlerinde doğal çevreye ne derece duyarlı davrandığı, ortalama bir tüketicinin hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olamayacağı özel bir konudur. Dolayısıyla bu kısımda, tüketicilerin dışsal bilgi gerektiren bir konuya ilişkin sorularla karşılaştıklarında soruları cevaplama tarzları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Anketin bu kısmında ayrıca bir kontrol sorusuna yer verilmiştir. Bu soru ile cevaplayıcıların verilen markanın üretim süreçleri hakkında ne derece bilgi sahibi oldukları hakkında kendilerini 0 ile 10 arasında bir puan vererek değerlendirmeleri istenmiştir. Bu soru, cevaplayıcıların kendilerine verilen spor ayakkabı markasının üretim süreçlerinde çevreye ne derece duyarlı olduğu konusunda ayrıntılı bilgiye sahip olmadıkları varsayımını değerlendirmek için kullanılacaktır. Anket formunun son kısmında ise cevaplayıcıların demografik özelliklerine ilişkin çeşitli sorulara yer verilmiştir.

Söz konusu anket formundan, değişkenlerin ölçümü için kullanılan 5'li Likert ölçeklerde cevap seçeneklerinin etiketleri manipüle edilerek 9 farklı anket versiyonu türetilmiştir. Her anket versiyonu açıklama, ve soru ifadeleri açısından tamamen aynı iken yalnızca cevaplama seçeneklerinde kullanılan etiketler

farklılaşmıştır. Bu versiyonların ne şekilde oluşturulduğu Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Cevap Seçeneklerine Göre Araştırmada Kullanılan Farklı Anket Versiyonları

VERSİYON NUMARASI VE KISA ADI	KATILMA DERECEŚİ SORULARINA İLİŐKİN SEÇENEK ETİKETLERİ
V1: "ORTA NOKTA: KARARSIZIM"	1. Kesinlikle Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Kararsızım 4. Katılıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum
V2: "ORTA NOKTA: FİKRİM YOK"	1. Kesinlikle Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Fikrim Yok 4. Katılıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum
V3: "ORTA NOKTA: NE KATILYORUM NE KATILMIYORUM"	1. Kesinlikle Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Ne katılıyorum Ne Katılmıyorum 4. Katılıyorum

	5. Kesinlikle Katılıyorum
V4: "ORTA NOKTA: ORTA DÜZEYDE KATILYORUM"	1. Kesinlikle Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Orta Düzeyde Katılıyorum 4. Katılıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum
V5: "ORTA NOKTA: ETİKETSİZ"	1. Kesinlikle Katılıyorum 2. 3. 4. 5. Kesinlikle Katılmıyorum
V6: "CEVAPLAR TERS; KODLU" "ORTA NOKTA: KARARSIZIM"	1. Kesinlikle katılıyorum 2. Katılıyorum 3. Kararsızım 4. Katılmıyorum 5. Kesinlikle Katılmıyorum
V7: "CEVAPLAR TERS KODLU" "ORTA NOKTA: ETİKETSİZ"	1. Kesinlikle Katılıyorum 2. 3.

	4. 5. Kesinlikle Katılmıyorum
V8: "ORTA NOKTA: KARARSIZIM" "İLAVE SEÇENEK: FİKRİM YOK"	1. Kesinlikle Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Kararsızım 4. Katılıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum <i>Fikrim Yok</i>
V9: "ORTA NOKTA: NE KATILIYORUM NE KATILMIYORUM" "İLAVE SEÇENEK: FİKRİM YOK".	1. Kesinlikle Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Ne katılıyorum Ne Katılmıyorum 4. Katılıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum <i>Fikrim Yok</i>

Araştırma, Kocaeli Üniversitesi'nden 394, Yalova Üniversitesi'nden 474 kişi olmak üzere, farklı bölümlerde öğrenim gören lisans ve ön lisans öğrencileri arasından kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen 868 kişilik bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Cevaplayıcılar, kendilerine rastgele dağıtılan bir anket versiyonundaki soruları yanıtlamışlardır, her bir cevaplayıcı tek bir versiyonu görmüştür. Cevaplayıcıların %57'si kadındır; yaş aralığı 18-38 arasında

değişmektedir ve yaş ortalaması 21,4'tür. Cevaplayıcıların öğrenim gördüğü bölümler ağırlıklı olarak (%85) sosyal alanlarda (işletme, iktisat, halkla ilişkiler) olmakla birlikte, mühendislik ve fen alanlarında öğrenim görenler de bulunmaktadır.

4. VERİLERİN ANALİZİ

Toplanan veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sürecine geçilmeden önce veri üzerinde bazı kodlamalar yapılmıştır. Bu kapsamda, cevap seçeneklerinin olumludan olumsuz doğru sıralandığı V6 ve V7 versiyonlarına verilen cevapların ters kodlaması yapılmış; ilave "fikrim yok" seçeneğine yer verilen V8 ve V9 versiyonlarında "fikrim yok" seçeneği işaretlemeleri aritmetik ortalamaları etkilememesi için boş cevap (cevapsız) olarak kodlanmıştır.

Gruplar arası karşılaştırmalar yapılmadan önce, tüketici tarzları envanteri ölçeğindeki 22 madde üzerinde temel bileşenler analizi yöntemi ve varimax rotasyonu kullanılarak keşifsel faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda 22 madde, toplam varyansın %60,5'ini açıklayan 6 faktöre dağılmıştır. Bu faktörlere yüklenen maddelerin kendi içlerinde aritmetik ortalamaları alınıp birleştirilerek 6 yeni değişken oluşturulmuş ve bunlar sırasıyla "kalite odaklılık", "alışverişte kararsız olma", "marka odaklılık", "moda odaklılık", "fiyat odaklılık", "alışverişten kaçınma" şeklinde isimlendirilmişlerdir (bu boyutların ayrıntısı için bakınız Dursun vd., 2013). Bir spor ayakkabı markasının üretim sürecinde çevreye ne kadar duyarlı davrandığına ilişkin üç farklı ifadeye verilen yanıtlar üzerinde de keşifsel faktör analizi yapılmış; maddelerin toplam varyansın %70,2'sini açıklayan tek bir faktöre yüklendikleri görülmüştür. Bu maddeler kendi içlerinde aritmetik ortalamaları alınarak birleştirilmiş ve "tutum-markanın çevreye duyarlılığı" adıyla yeni bir değişken oluşturulmuştur. Araştırma

sorularının cevaplanması için yapılan analizlerde bu bileşik değişkenler kullanılmıştır.

Tablo 2. Farklı Versiyonlara Verilen Yanıtların Aritmetik Ortalamaları

	Değişkenler	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9
		N=	N=	N=	N=	N=	N=	N=	N=	N=
		89	94	99	96	107	91	97	92	103
Dışsal Bilgi Gerektirmeyen	TTE_1	3,82	3,93	3,85	3,72	3,76	3,97	3,82	3,90	3,96
	Kalite Odaklılık									
	TTE_2 Alışverişte	2,89	3,21	3,19	2,96	2,82	3,21	3,01	3,28	2,98
	Kararsız Olma									
	TTE_3 Marka	2,43	2,77	2,73	2,65	2,68	2,63	2,67	2,81	2,56
	Odaklılık									
Gerektiren	TTE_4 Moda	2,89	2,92	2,92	2,73	2,61	2,70	2,94	2,97	2,56
	Odaklılık									
	TTE_5 Fiyat Odaklılık	3,83	3,69	3,60	3,71	3,51	3,79	3,54	3,64	3,89
	TTE_6 Alışverişten	2,58	2,70	2,62	2,79	2,57	2,72	2,73	2,74	2,75
	Kaçınma									
Gerektiren	TUTUM									
	Markanın Çevreye	3,13	3,10	3,10	2,89	2,98	3,26	3,19	3,37	3,08
	Duyarlılığı									

Tablo 2’de farklı anket versiyonlarını gören cevaplayıcıların sayısı ve sorulara verdikleri yanıtların aritmetik ortalamaları topluca sunulmuştur. Değişik versiyonlara verilen yanıtların ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığını analiz etmek amacı ile bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi ve post-hoc ikili karşılaştırmalardan faydalanılmıştır. Analizler %95 güven aralığında, 0,05 anlamlılık düzeyine göre yapılmıştır.

5. BULGULAR VE SONUÇ

Likert ölçeklerinin kullanımıyla ilgili yukarıda sıralanan karar alanlarının her birine ilişkin ayrı değerlendirme yapılmıştır. Bu çerçevede ilk değerlendirme, Likert ölçeklerde orta noktanın taşıdığı etiketin, ölçüm sonuçlarında bir farklılık yaratıp yaratmadığı konusuna ilişkindir.

5.1. Orta Noktanın Taşıdığı Etiket Ölçüm Sonuçlarında Farklılık Yaratıyor mu?

Orta noktaya farklı etiketler verilmiş olan V1, V2, V3 ve V4 versiyonlarını gören cevaplayıcıların sorulara verdikleri yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı varyans analizi ve post-hoc ikili karşılaştırmalar ile test edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 3’te görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, dışsal bilgi gerektirmeyen tüketici satın alma tarzları envanterinin sadece iki alt boyutunda (“alışverişte kararsız olma” ve “marka odaklılık”); orta noktaya farklı etiketler konulan versiyonlar arasında bazı anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir (sırasıyla $F=3,30$, $p=0,02$ $\eta^2=0,02583$ ve $F=2,68$, $p=0,04$ $\eta^2=0,02107$).

Tablo 3. Farklı Orta Nokta Etiketine Sahip Versiyonların Karşılaştırılması

Değişkenler	Farklı Orta Nokta Etiketine Sahip Versiyonlar		
	F	P	

	V1	V2	V3	V4		
TTE_1 Kalite Odaklılık	3,82	3,93	3,85	3,72	1,37	,25
TTE_2 Alışverişte Kararsız Olma	2,89	3,21	3,19	2,96	3,30	,02
TTE_3 Marka Odaklılık	2,43	2,77	2,73	2,65	2,68	,04
TTE_4 Moda Odaklılık	2,89	2,92	2,92	2,73	,67	,57
TTE_5 Fiyat Odaklılık	3,83	3,69	3,60	3,71	1,14	,33
TTE_6 Alışverişten Kaçınma	2,58	2,70	2,62	2,79	,58	,62
TUTUM Markanın Çevreye Duyarlılığı	3,13	3,10	3,10	2,89	2,89	,03

Gruplar arası anlamlı farklılık görülen değişkenler üzerinde LSD post hoc çoklu karşılaştırma analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre tüketici tarzlarından “alışverişte kararsız olma” boyutu için orta noktada “kararsızım” etiketi bulunan versiyonun (V1) aritmetik ortalaması, “fikrim yok” ve “ne katılıyorum, ne katılmıyorum” etiketlerinin bulunduğu versiyonlara (sırasıyla V2 ve V3) kıyasla anlamlı şekilde düşüktür ($p<0,05$). Yine aynı boyut için orta noktada “Orta düzeyde katılıyorum” etiketi bulunan versiyonun (V4) aritmetik ortalaması, “fikrim yok” etiketinin bulunduğu versiyona (V2) göre anlamlı şekilde düşüktür ($p<0,05$). “Marka odaklılık” boyutu için orta noktada “kararsızım” etiketi bulunan versiyonun (V1) ortalaması, “fikrim yok” ve “ne katılıyorum, ne

katılmıyorum” etiketlerinin bulunduğu versiyonlara (sırasıyla V2 ve V3) göre anlamlı şekilde düşüktür ($p<0,05$).

Dışsal bilgi gerektiren “tutum-markanın çevreye duyarlılığı” değişkeni açısından bakıldığında ise, orta noktada “orta düzeyde katılıyorum” etiketi bulunan versiyonun (V4) ortalamasının, diğer tüm versiyonlardan anlamlı şekilde düşük olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$).

5.2. Yalnızca Uç Seçeneklerin (Uç Etiketleme) veya Tüm Seçeneklerin Etiketlenmesi (Tüm Etiketleme) Ölçüm Sonuçlarında Farklılık Yaratıyor mu?

Bu soruya yanıt bulabilmek amacıyla V1 ile V5 versiyonlarını gören ve yine V6 ile V7 versiyonlarını gören cevaplayıcıların sorulara verdikleri yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem t-testleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 4a ve 4b’de görülmektedir. 4a’da verilen sonuçlarına göre, dışsal bilgi gerektirmeyen tüketici satın alma tarzları envanterinin sadece iki alt boyutunda (“marka odaklılık” ve “fiyat odaklılık”); V1 ve V5 versiyonları arasında bazı anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Seçenekler soldan sağa doğru olumsuzdan olumluya doğru sıralandığında, tüm seçeneklerin etiketlendiği V1 versiyonunu gören cevaplayıcıların “marka odaklılık” boyutu açısından ortalamaları ($M=2,43$), sadece uç noktaların etiketlendiği V5 versiyonunu görenlerden ($M=2,68$) daha düşüktür. Bu iki ortalama arasındaki fark marjinal düzeyde anlamlıdır ($t=-1,91$ $p=0,05$). Bu farklılık için etki büyüklüğü (Cohen’s d) 0,2855 olarak hesaplanmıştır. Fiyat odaklılık boyutu açısından ise V1 versiyonunun ortalaması ($M=3,83$), V5 versiyonunun ortalamasından (3,51) daha yüksektir. Bu iki ortalama arasındaki fark istatistiki olarak anlamlıdır ($t=2,25$ $p=0,02$). Etki büyüklüğü (Cohen’s d) 0,3357 olarak hesaplanmıştır.

Dışsal bilgi gerektiren “tutum” değişkeni açısından bakıldığında ise, tüm seçeneklerin etiketlendiği V1 versiyonu ile sadece uç seçeneklerin etiketlendiği V5 versiyonu ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür (Tablo 4a).

Tablo 4a. Tüm Seçeneklerin ve Sadece Uç Seçeneklerin Etiketlendiği Versiyonların Karşılaştırılması (Sol Başta Olumsuz Seçenek)

Değişkenler	V1;Tüm Seçenekler Etiketli		V5;Sadece Uç Seçenekler Etiketli		t	P
	Art.	Std.	Art.	Std.		
	Ort.	S.	Ort.	S.		
TTE_1 Kalite Odaklılık	3,82	,72	3,76	,90	,57	,56
TTE_2 Alışverişte Kararsız Olma	2,89	,93	2,82	1,01	,48	,62
TTE_3 Marka Odaklılık	2,43	,84	2,68	,91	-1,91	,05
TTE_4 Moda Odaklılık	2,89	1,13	2,61	1,22	1,65	,10
TTE_5 Fiyat Odaklılık	3,83	,82	3,51	1,07	2,25	,02
TTE_6 Alışverişten Kaçınma	2,58	1,154	2,57	1,25	,06	,95
TUTUM Markanın Çevreye Duyarlılığı	3,13	,50	2,98	,89	1,40	,16

Aynı analizler, sol tarafa olumlu cevap seçeneğinin yerleştirildiği ters kodlanmış versiyonlar için de gerçekleştirilmiştir ve sonuçlar Tablo 4b’de sunulmuştur. Yalnızca “fiyat odaklılık” değişkeni için marjinal düzeyde ($t=1,71$, $p=0,08$) bir anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Bu farklılığa ilişkin etki büyüklüğü (Cohen’s d) 0,2578 olarak hesaplanmıştır. Tüm seçeneklerin etiketlendiği V6 versiyonunda değişkene ait ortalama ($M=3,79$), V7 versiyonundaki ortalamadan ($M=3,54$) daha yüksektir. Diğer taraftan, dışsal bilgi gerektiren “tutum” değişkeni için farklı versiyonları gören cevaplayıcıların yanıtlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Tablo 4b. Tüm Seçeneklerin ve Sadece Uç Seçeneklerin Etiketlendiği Versiyonların Karşılaştırılması (Ters Kodlu: Sol Başta Olumlu Seçenek)

Değişkenler	V6;		V7;		t	p
	Tüm Seçenekler Etiketli		Sadece Uç Seçenekler Etiketli			
	Art.	Std.	Art.	Std.		
TTE_1 Kalite Odaklılık	3,97	,67	3,82	1,06	1,11	,26
TTE_2 Alışverişte Kararsız Olma	3,21	,92	3,01	,91	1,45	,14
TTE_3 Marka Odaklılık	2,63	,81	2,67	,83	-,32	,74
TTE_4 Moda Odaklılık	2,70	1,19	2,94	1,20	-1,36	,17
TTE_5 Fiyat Odaklılık	3,79	,87	3,54	1,06	1,71	,08

TTE_6 Alışverişten Kaçınma	2,72	1,25	2,73	1,22	-,037	,97
TUTUM Markanın Çevreye Duyarlılığı	3,26	,68	3,19	,78	,58	,56

5.3. Seçeneklerin Nasıl Sıralandığı Sonuçları Etkiliyor mu?

Seçenekler sıralanırken soldan sağa doğru olumlu seçenek ya da olumsuz seçenekle başlamanın, sonuçlar üzerinde bir etkisi olup olmadığını değerlendirmek amacıyla V1 ile V6 versiyonlarını gören ve yine V5 ile V7 versiyonlarını gören cevaplayıcıların sorulara verdikleri yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem t-testleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 5a ve 5b’de görülmektedir.

Analiz sonuçlarına göre, dışsal bilgi gerektirmeyen tüketici satın alma tarzları envanterinin “alışverişte kararsız olma” boyutunda V1 ve V6 versiyonları arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Seçenekler soldan sağa doğru olumsuzdan olumluya doğru sıralandığında, tüm seçeneklerin etiketlendiği V1 versiyonunu gören cevaplayıcıların “alışverişte kararsız olma” boyutu açısından ortalamaları ($M=2,89$), sol tarafta olumlu seçenekle başlanan V6 versiyonunu görenlerinkinden ($M=3,21$) daha düşüktür. Bu iki ortalama arasındaki fark anlamlıdır ($t=-2,27$, $p=0,02$). Etki büyüklüğü (Cohen’s d) 0,3459 olarak hesaplanmıştır. Dışsal bilgi gerektiren “tutum-markanın çevreye duyarlılığı” değişkeni açısından bakıldığında ise, tüm seçeneklerin etiketlendiği ve sol tarafta olumsuz seçenekle başlanan V1 versiyonu ile sol tarafta olumlu seçenekle başlanan V6 versiyonu ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Tablo 5a. Tüm Seçeneklerin Etiketlendiği Versiyonlarda Seçeneklerin Sıralamasına Göre Karşılaştırma

Değişkenler	V1; Sol Başta		V6;Sol		t	p
	Olumsuz Seçenek		Başta Olumlu Seçenek			
	(Tümü Etiketli)		(Tümü Etiketli)			
	Art.	Std.	Art.	Std.		
	Ort.	S.	Ort.	S.		
TTE_1 Kalite Odaklılık	3,82	,72	3,97	,67	-1,35	,17
TTE_2 Alışverişte Kararsız Olma	2,89	,93	3,21	,92	-2,27	,02
TTE_3 Marka Odaklılık	2,43	,84	2,63	,81	-1,57	,11
TTE_4 Moda Odaklılık	2,89	1,13	2,70	1,19	1,09	,27
TTE_5 Fiyat Odaklılık	3,83	,82	3,79	,87	,31	,75
TTE_6 Alışverişten Kaçınma	2,58	1,15	2,72	1,25	-,75	,45
TUTUM Markanın Çevreye Duyarlılığı	3,13	,501	3,26	,68	-1,38	,16

Aynı analizler, sadece uç seçeneklerin etiketlenmiş olduğu V5 ve V7 versiyonları için de gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 5b’de sunulmuştur. Dışsal bilgi gerektirmeyen tüketici satın alma tarzları envanterinin “moda odaklılık”

boyutunda V5 ve V7 versiyonları arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Seçenekler soldan sağa doğru olumsuzdan olumluya doğru sıralandığında, sadece uç seçeneklerin etiketlendiği V5 versiyonunu gören cevaplayıcıların “moda odaklılık” boyutu açısından ortalamaları ($M=2,61$), sol tarafta olumlu seçenikle başlanan V7 versiyonunu görenlerinkinden ($M=2,94$) daha düşüktür. Bu iki ortalama arasındaki fark marjinal düzeyde anlamlıdır ($t=-1,94$, $p=0,05$). Etki büyüklüğü (Cohen’s d) 0,2727 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5b. Sadece Uç Seçeneklerin Etiketlendiği Versiyonlarda Seçeneklerin Sıralamasına Göre Karşılaştırma

Değişkenler	V5; Sol Başta		V7; Sol Başta		t	p
	Olumsuz Seçenek		Olumlu Seçenek			
	(Sadece Uçlar Etiketli)		(Sadece Uçlar Etiketli)			
	Art.	Std.	Art.	Std.		
	Ort.	S.	Ort.	S.		
TTE_1 Kalite Odaklılık	3,76	,90	3,82	1,06	-0,45	0,64
TTE_2 Alışverişte Kararsız Olma	2,82	1,01	3,01	,91	-1,39	0,16
TTE_3 Marka Odaklılık	2,68	,91	2,67	,83	0,07	0,94
TTE_4 Moda Odaklılık	2,61	1,22	2,94	1,20	-1,94	0,05
TTE_5 Fiyat Odaklılık	3,51	1,07	3,54	1,06	-0,18	0,85

TTE_6 Alışverişten Kaçınma	2,57	1,25	2,73	1,22	-0,87	0,38
TUTUM Markanın Çevreye Duyarlılığı	2,98	,89	3,19	,78	-1,74	0,08

Bu bölümde ayrıca, dışsal bilgi gerektiren “tutum-markanın çevreye duyarlılığı” değişkeni açısından da, V5 ile V7 versiyonuna verilen yanıtları ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Seçenekler soldan sağa doğru olumsuzdan olumluya doğru sıralandığında, sadece uç seçeneklerin etiketlendiği V5 versiyonunu gören cevaplayıcıların dışsal bilgi gerektiren “tutum-markanın çevreye duyarlılığı” değişkeni açısından ortalamaları ($M=2,98$), sol tarafta olumlu seçenekle başlanan V7 versiyonunu görenlerinkinden ($M=3,19$) daha düşüktür. Bu iki ortalama arasındaki fark da ancak marjinal düzeyde ($t=-1,74$, $p=0,08$) anlamlıdır. (bkz. Tablo 5b). Etki büyüklüğü (Cohen’s d) 0,2509 olarak hesaplanmıştır.

5.4. İlave “Fikrim Yok” Seçeneği Eklendiğinde Sonuçlar Değişiyor mu?

Likert ölçeklerde katılma dereceleri yanında ilave bir “fikrim yok” seçeneği sunmanın sonuçlar üzerinde bir etkisi olup olmadığını değerlendirmek amacıyla V1 ile V8 versiyonlarını gören ve yine V3 ile V9 versiyonlarını gören cevaplayıcıların sorulara verdikleri yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem t-testleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 6a ve 6b’de görülmektedir.

Tablo 6a. İlave “Fikrim Yok” Seçeneği Olup Olmamasına Göre Karşılaştırma (Orta Noktada Kararsızım Seçeneği Varken)

Değişkenler	V1; Orta Nokta:		V8; Orta Nokta:		t	p
	Kararsızım		Kararsızım İlave Seçenek: Fikrim			
	Art.	Std.	Art.	Std.		
	Ort.	S.	Ort.	S.		
TTE_1 Kalite Odaklılık	3,82	,72	3,90	,85	-,64	,52
TTE_2 Alışverişte Kararsız Olma	2,89	,93	3,28	,78	-3,01	,00
TTE_3 Marka Odaklılık	2,43	,84	2,81	,75	-3,18	,00
TTE_4 Moda Odaklılık	2,89	1,13	2,97	1,02	-,52	,59
TTE_5 Fiyat Odaklılık	3,83	,82	3,64	,86	1,46	,14
TTE_6 Alışverişten Kaçınma	2,58	1,15	2,74	1,30	-,84	,40
TUTUM Markanın Çevreye Duyarlılığı	3,13	,50	3,37	,63	-2,61	,01

Tablo 6a da özetlenen analiz sonuçlarına göre, dışsal bilgi gerektirmeyen tüketici satın alma tarzları envanterinin “alışverişte kararsız olma” ve “marka odaklılık” boyutlarında V1 ve V8 versiyonları arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Seçeneklerin soldan sağa doğru olumsuzdan olumluya doğru sıralandığı ve orta noktada “kararsızım” seçeneği olan V1 versiyonunu gören cevaplayıcıların “alışverişte kararsız olma” boyutu açısından ortalamaları ($M=2,89$), seçeneklerin aynı şekilde dizildiği ancak ilave “fikrim yok” seçeneği

olan V8 versiyonunu görenlerinkinden ($M=3,28$) daha düşüktür. Bu iki ortalama arasındaki fark anlamlıdır ($t=-3,01$ $p=0,003$). Etki büyüklüğü (Cohen's d) 0,4544 olarak hesaplanmıştır. Aynı şekilde, V1 versiyonunu gören cevaplayıcıların "marka odaklılık" boyutu açısından ortalamaları ($M=2,43$), V8 versiyonunu görenlerinkinden ($M=2,81$) daha düşüktür. Bu iki ortalama arasındaki fark da anlamlıdır ($t=-3,18$ $p=0,002$). Etki büyüklüğü (Cohen's d) 0,4772 olarak hesaplanmıştır.

Dışsal bilgi gerektiren "tutum" değişkeni açısından bakıldığında ise, V1 versiyonunu gören cevaplayıcıların bu değişken açısından ortalamaları ($M=3,13$), seçeneklerin aynı şekilde dizildiği ancak ilave "fikrim yok" seçeneği olan V8 versiyonunu görenlerinkinden ($M=3,37$) daha düşüktür. Bu iki ortalama arasındaki fark anlamlıdır ($t=-2,61$, $p=0,01$). Etki büyüklüğü (Cohen's d) 0,4219 olarak hesaplanmıştır.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, V1 versiyonunu gören cevaplayıcıların dışsal bilgi gerektiren "markanın çevreye duyarlılığı" değişkeni açısından sahip oldukları bilgi düzeyi yükseldikçe, verdikleri yanıtların aritmetik ortalamasının da yükseldiği belirlenmiştir ($r=0,45$, $p<0,001$). İlave "fikrim yok" seçeneği sunulan V8 versiyonunu gören cevaplayıcılar açısından ise bu şekilde bir ilişki söz konusu değildir.

Sonraki adımda, fark testleri orta noktada "ne katılıyorum, ne katılmıyorum" seçeneğinin sunulduğu V3 ile V9 versiyonları için tekrarlanmış ve sonuçlar Tablo 6b 'de sunulmuştur.

Tablo 6b. İlave "Fikrim Yok" Seçeneği Olup Olmamasına Göre Karşılaştırma (Orta Noktada Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum Seçeneği Varken)

	V3; Orta Nokta: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		V9;Orta Nokta: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum İlave Seçenek: Fikrim Yok		t	p
	Art.	Std.	Art.	Std.		
	Ort.	S.	Ort.	S.		
TTE_1 Kalite Odaklılık	3,85	,63	3,96	,63	-1,22	,22
TTE_2 Alışverişte Kararsız Olma	3,19	,79	2,98	,85	1,80	,07
TTE_3 Marka Odaklılık	2,73	,88	2,56	,80	1,45	,14
TTE_4 Moda Odaklılık	2,92	,99	2,56	1,05	2,46	,01
TTE_5 Fiyat Odaklılık	3,60	,86	3,89	,81	-2,47	,01
TTE_6 Alışverişten Kaçınma	2,62	1,08	2,75	1,14	-,83	,40
TUTUM Markanın Çevreye Duyarlılığı	3,10	,75	3,08	,71	,11	,90

Analiz sonuçlarına göre, dışsal bilgi gerektirmeyen tüketici satın alma tarzları envanterinin “alışverişte kararsız olma”, “moda odaklılık” ve “fiyat odaklılık” boyutlarında V3 ve V9 versiyonları arasında önemli farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Seçeneklerin soldan sağa doğru olumsuzdan olumluya doğru sıralandığı ve orta noktada “ne katılıyorum, ne katılmıyorum” seçeneği olan V3

versiyonunu gören cevaplayıcıların “alışverişte kararsız olma” boyutu açısından ortalamaları ($M=3,19$), seçeneklerin aynı şekilde dizildiği ancak ilave “fikrim yok” seçeneği olan V9 versiyonunu görenlerinkinden ($M=2,98$) daha yüksektir. Bu iki ortalama arasındaki fark marjinal düzeyde anlamlıdır ($t=1,80$, $p=0,07$). Etki büyüklüğü (Cohen’s d) 0,2559 olarak hesaplanmıştır. V3 versiyonunu gören cevaplayıcıların “moda odaklılık” boyutu açısından ortalamaları ($M=2,92$), V9 versiyonunu görenlerinkinden ($M=2,56$) daha yüksektir. Bu iki ortalama arasındaki fark anlamlıdır ($t=2,46$, $p=0,01$). Etki büyüklüğü (Cohen’s d) 0,3528 olarak hesaplanmıştır. V3 versiyonunu gören cevaplayıcıların “fiyat odaklılık” boyutu açısından ortalamaları ise ($M=3,60$), V9 versiyonunu görenlerinkinden ($M=3,89$) daha düşüktür. Bu iki ortalama arasındaki fark da anlamlıdır ($t=-2,47$, $p=0,01$). Etki büyüklüğü (Cohen’s d) 0,3471 olarak hesaplanmıştır. Dışsal bilgi gerektiren “tutum” değişkeni açısından bakıldığında ise, V3 versiyonunu gören cevaplayıcılar ile V9 versiyonunu görenlerin yanıtlarının ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

6. TARTIŞMA

Tutum ve tutum bileşenlerinin ölçümü için kullanılan Likert ölçeklerinin seçeneklerinin düzenlenmesi ve etiketlenmesinde çok farklı yaklaşımlar kullanıldığı görülmektedir. Bazı seçenek formatlarının diğerlerinden çok daha kaliteli veri sağlayacakları iddia edilse de literatürdeki bulgular tutarsızdır. Doğası gereği keşifsel bir özellik taşıyan bu çalışmada ülkemizde de çok yaygın şekilde kullanılan beş seçenekli Likert ölçeklerde seçeneklere ilişkin farklı düzenleme ve etiketleme yöntemlerinin, çok maddeli şekilde ölçümlenen değişkenlerin gözlemlenen değerlerinde farklılık oluşturup oluşturmayacağı incelenmiştir. Bunu yaparken farklı değişken türleri üzerinde durulmuştur: (1) dışsal bilgi gerektirmeyen değişkenler (Tüketici Tarzları Envanteri’nin altı boyutu), (2) dışsal bilgi gerektiren değişken (X markasının üretim süreçlerinde

çevreye yaklaşımına ilişkin tutum). Toplam 868 kişilik bir örneklem üzerinde aynı değişkenlerin farklı seçenek formatlarında hazırlanan anketler ile ölçümü gerçekleştirilmiş, ölçüm sonucunda elde edilen ortalama değerler karşılaştırılmıştır. Yapılan birçok analiz sonucunda erişilen detaylı bilgiler Tablo 7’de özetlenmiştir. Böylece farklı değişken türlerinin ölçümünde Likert ölçeği seçeneklerine ilişkin alınan kararların etkisinin gözlemlenmesi mümkün olmuştur.

Tablo 7’de görüldüğü gibi, ölçüm ortalamaları dikkate alındığında “yalnızca uç seçeneklerin veya tüm seçeneklerin etiketlenmesine ilişkin alınacak kararın ölçüm sonuçlarında kısmi de olsa (14 karşılaştırmada 3 farklılık) bir fark yarattığı görülmektedir. Ancak değişiklik izlenen değişken sayısı oldukça düşüktür. Farklılığın gözlemlendiği ortalama değerleri belirli bir örüntü (patern) sergilemezken (örneğin tüm değişkenlerde tek bir versiyonun ortalamasının sürekli yüksek çıkması gibi), sadece uçların etiklendiği ölçek versiyonlarında standart sapma değerlerinin yani değişkenliğin çok daha yüksek olduğu göze çarpmıştır. Bu bulgular Dixon ve meslektaşlarının (1984) bulguları ile uyumludur.

Tablo 7. Likert ölçeklerinde seçenek etiketlemesine yönelik kararların etkileri

ARAŞTIRMA SORUSU	DIŞSAL BİLGİ GEREKTİRMEYEN		DIŞSAL BİLGİ GEREKTİREN	
	6 DEĞİŞKEN		DEĞİŞKEN	
1-Yalnızca uç seçeneklerin veya tüm seçeneklerin etiketlenmesi ölçüm sonuçlarında farklılık yaratıyor mu?	Solda olumsuz seçenek varken	Solda olumlu seçenek varken	Solda olumsuz seçenek varken	Solda olumlu seçenek varken
	2/6 değişkende	1/6 değişkende fark var	Fark yok	Fark yok

	fark var			
2-Seçeneklerin nasıl sıralandığı ölçüm sonuçlarında farklılık yaratıyor mu?	Tüm seçenekler etiketli iken	Uç seçenekler etiketli iken	Tüm seçenekler etiketli iken	Uç seçenekler etiketli iken
	1/6 değişikende fark var	1/6 değişikende fark var	Fark yok	Fark var
3-İlave "fikrim yok" seçeneği eklenmesi ölçüm sonuçlarında farklılık yaratıyor mu?	Orta nokta: Kararsızım iken	Orta nokta: Ne katılıyorum ne atılmıyorum iken	Orta nokta: Kararsızım iken	Orta nokta: Ne katılıyorum ne katılmıyorum iken
	2/6 değişikende fark var	3/6 değişikende fark var	Fark var	Fark yok
4-Orta noktanın farklı etiketleri taşınması ölçüm sonuçlarında farklılık yaratıyor mu?	2/6 değişikende fark var		Fark var	

Bu araştırma kapsamında, soru temelli olarak yaptığımız ileri analizlerde yalnızca uç seçeneklerin etiketlendiği versiyonda işaretleme yoğunluğunun "katılıyorum" seçeneğinden "kesinlikle katılıyorum" seçeneğine, "katılmıyorum" seçeneğinden "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğine doğru kaydığı görülmüştür. Bu bulgular daha önce Bora Semiz vd. (2016) tarafından da raporlanmış ve yalnızca uç seçenekler etiketlendiğinde cevap şıklarının değerlendirilmesinin zorlaşmasıyla açıklanmıştır.

Analiz sonuçları, cevap seçeneklerinin sıralanmasına yönelik kararların etkisinin benzer olduğunu göstermiştir (14 karşılaştırmada 3 farklılık). Karşılaştırmalarda “kesinlikle katılıyorum” ile başlayan versiyonlarda ortalama değerlerin “kesinlikle katılmıyorum” ile başlayanlardan daha yüksek olduğu yönünde bir örüntü izlenmiştir. Bu gözlem literatürdeki bulgular ile de uyumludur (Friedman vd., 1993; Chan, 1991). Olumlu seçenek ile başlayan ölçeklerde nispeten daha yüksek ortalama değerlerin gözlenmesinin olası sebebi “öncelik etkisi” olabilir. Buna göre daha az zihinsel çaba harcamak isteyen, anketi doldurmaya yönelik motivasyonu düşük olan cevaplayıcılar soldan sağa doğru okuma yaparken tatmin edici ilk cevabı işaretleme yoluna gitmekte, solda olumlu seçeneğin yer alması durumunda ortalama değeri yükselmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre etkisi en güçlü hissedilen karar Likert ölçeklerde ilave “fikrim yok” seçeneğinin eklenip eklenmemesine ilişkin karardır. Bu kapsamda iki ayrı durum için analiz gerçekleştirilmiştir: (1) orta seçenek “kararsızım” iken, (2) orta seçenek “ne katılıyorum ne katılmıyorum” iken. Her iki durumda da farklılıklara rastlanmıştır. Genel değerlendirmede; yapılan on dört karşılaştırmanın altısında ölçüm sonuçlarında farklılıklar gözlenmiştir. Yapılan incelemelerde ortalama değerler ve standart sapma değerlerindeki değişimlerin herhangi bir örüntü (tüm değişkenlerde belirli bir versiyonda ortalamaların daha yüksek veya düşük olması gibi) göstermediği tespit edilmiştir.

Ölçeklere eklenen “fikrim yok” seçeneği, cevaplayıcıların bilgi sahibi olmadığı konular hakkında herhangi bir işaretleme yapmasını (özellikle de orta noktayı işaretlemesini) engelleme amacını gütmektedir. Bu sebeple bu ek seçeneğin dışsal bilgi gerektiren kavramların ölçümünde veri kalitesini artırıcı etki yapması beklenir. “fikrim yok” seçeneğinin ilave edilmesi sonucunda orta noktanın işaretlenme oranının nasıl değiştiğinin incelenmesi amacı ile dışsal bilgi

gerektiren “tutum-markanın çevreye duyarlılığı” değişkeni soruları üzerinde analizler yapılmıştır. Analiz sonuçları cevaplayıcıların X markasının çevreye duyarlı üretim yaptığını ileri süren üç soruda yaptıkları işaretlemelerin, “fikrim yok” seçeneğinin olup olmamasına göre farklılaştığını göstermektedir. Buna göre “fikrim yok” ilave seçeneği yer alan ölçeklerde orta nokta işaretleme oranı yaklaşık %50 azalmaktadır. Bu bulgu literatürdeki bulgular ile de uyumludur (Bardakçı vd., 2015; Kulas vd., 2008; Lam vd., 2010).

Bir sonraki aşamada markanın üretim süreci hakkında sahip olduğu bilgi miktarını 10 aralıklı bir ölçek üzerinde 1 (en düşük) olarak raporlayan katılımcıların yanıtları üzerinde çapraz tablolama yapılmıştır. Sonuçlar, “fikrim yok” seçeneğinin olmadığı durumlarda, bu cevaplayıcıların konu hakkında bilgi sahibi olmadıkları halde soruyu boş bırakmak yerine işaretleme yaptıklarını ve yoğunlukla orta noktayı işaretlediklerini göstermektedir. “fikrim yok” seçeneğinin eklendiği durumda ise, orta nokta işaretleme oranı yarıya inmektedir. Bu sonucun iki önemli çıkarımı bulunmaktadır: (1) “fikrim yok” seçeneği konu hakkında bilgi sahibi olmayan cevaplayıcıların orta noktayı işaretleme oranını düşürmekte, (2) ancak muhtemelen sosyal kabul görme yanlılığı sebebi ile tamamen ortadan kaldıramamaktır.

Araştırmada cevap aranan son soru ise orta noktanın farklı etiketleri taşımasının ölçüm sonuçlarında nasıl bir etkide bulunacağıdır. Ülkemizde de Likert ölçeklerine ilişkin tartışmaların bu soru etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu konuda ulaşılan bulgular yapılan yedi karşılaştırmadan yalnızca üçünde orta nokta etiketinin anlamlı bir farklılık yarattığını göstermektedir. Bunun yanında farklılık gözlenen ortalama değerlerinde belirli bir örüntüye rastlanmamıştır. Bu sebeple bu araştırma sorusuna verilen cevap “kısmen evet” olacaktır.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, Likert ölçeklerde orta noktanın isimlendirilmesinin, seçeneklerin sıralanmasının, ara seçeneklere isim verilip

verilmemesinin ve ilave “fikrim yok” seçeneğine yer verilip verilmemesinin sonuçlar üzerinde kısmi de olsa etkili olduğu görülmektedir. Yine de, bu araştırmadaki bulgulara dayanarak, Likert ölçeklerinde seçeneklerin ideal tasarım ve etiketlenme şeklinin ne olduğu sorusuna cevap vermek mümkün değildir. Ancak farklı Likert ölçek formatlarının kullandığı araştırmaların sonuçlarının birbiriyle karşılaştırılmasının sakıncaları açıkça görülmektedir.

Bu noktada belirtilmesi gereken bazı araştırma kısıtları bulunmaktadır. İlk olarak, bu araştırmanın kolayda örnekleme yöntemiyle üniversite öğrencileri arasından seçilen sınırlı sayıda cevaplayıcıdan elde edilen kesit verilerine dayandığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda aşırı genelleme yapmaktan kaçınılması gerekir. İleride yapılacak araştırmalarda, olasılık temelli yöntemlerle seçilmiş farklı örneklemeler üzerinde benzer analizler yapılarak bulguların tekrar değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Ayrıca bu araştırmada, yalnızca ortalama değerler üzerinden karşılaştırmalar yapılmıştır. Buradaki varsayım, ülkemizdeki çalışmaların çoğunda, çok sorulu ölçekler yardımı ile ölçülen değişkenlerin ağırlıklı olarak bileşik skor belirlenerek, uygun analizlere tabi tutulduğudur. İleri araştırmalarda, soru temelli değerlendirmeler yardımı ile ölçek seçeneklerine ilişkin kararların, maddeler arası korelasyonu, faktör yapısını nasıl etkileyeceğinin de araştırılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Albaum G. (1997). “The Likert scale revisited: An alternate version. *Market Research Society*”. *Journal of the Market Research Society*, 39(2):331-348.

Alwin, D. F. ve Krosnick, J. A. (1991). “The reliability of survey attitude measurement: The influence of question and respondent attributes”. *Sociological Methods and Research*, 20:139-181.

- Armstrong, R. L. (1987). "The midpoint on a five-point Likert-type scale". *Perceptual and Motor Skills*, 64(2):359 – 362.
- Baka, A., L. Figgou, ve V. Triga. (2012). "Neither agree, nor disagree': A critical analysis of the middle answer category in voting advice applications". *International Journal of Electronic Governance*, 5 (3/4):244–263.
- Bardakçı, A. Koçoğlu, D. Haşiloğlu, S. B. (2000). Pazarlama Alanında Yapılan Araştırmalarda Elde Edilen Aritmetik Ortalama Ölçek Orta Noktasına Eşit Midir?, *Sosyoekonomi*, 11(11):97-112.
- Bardakçı, A., Haşiloğlu, S. B. ve Balce, A. O. (2015). "Ölçek orta noktası bitaraf cevaplar için mi yoksa bihaber cevaplar için mi kullanılmaktadır?" *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 16: 87-97.
- Başar, H. (30.05.2017). Araştırmalarda Likert Yanılgıları <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~alerbas/yazilar/Likert.doc.30.05.2017>.
- Bearden, W. O. ve Netemeyer, E.G. (1999). *Handbook of Marketing Scales*, 2nd Ed. SAGE Publicaitons, California.
- Bora Semiz, B. ve Altunışık R. (2016). "Pazarlama araştırmalarında Likert tipi ölçeklerin özelliklerinin cevaplama tarzları üzerindeki etkilerinin incelenmesi". *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7 (14): 577-598.
- Chan, Jason C. (1991). Response-order effect in Likert-type scales. *Educational and Psychological Measurement*, 51:531-540.
- Cummins, R.A. ve Gullone, E. (2000). Why we should not use 5-point Likert scales: The case for subjective quality of life measurement.

Proceedings, Second International Conference on Quality of Life in Cities, Singapore: National University of Singapore, (74-93).

Dixon, PN. , Bobo, M. ve Stevick R.A. (1984). Response differences and preferences for all-categorydefined and end-defined Likert formats. *Educational and Psychological Measurement, 44:61-66.*

Dogan, V., Özkara, B. Y., Yılmaz, C. ve Torlak, Ö. (2014).” Katılım düzeyi seçenek sayısının veri karakteristiği ve veri kalitesi kapsamında incelenmesi: Optimal katılım düzeyi seçenek sayısına ilişkin bir çıkarım”, *19. Ulusal Pazarlama Kongresi, 18-22 Haziran, Gaziantep, 101-109.*

Dunning, D. (2011). “The Dunning–Kruger effect: On being ignorant of one's own ignorance”. *Advances in Experimental Social Psychology, 44: 247-296.*

Dursun, İ. , Alniaçık, Ü. ve Tümer Kabadayı, E. (2013). “Tüketici karar verme tarzları ölçeği: Yapısı ve boyutları”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 9(19):293- 304.*

Fishbein, M. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research.* Reading, MA: Addison-Wesley.

Friedman H. H., Herskovitz P. J. ve Pollack S. (1993). “The biasing effects of scale-checking styles on response to a Likert scale”. *Proceedings of survey research methods section, American Statistical Association, <http://www.amstat.org/sections/srms/Proceedings/y1993.html>, accessed on 9th May 2003.*

Garland, R. (1991).”The mid-point on a rating scale: Is it desirable?”. *Marketing Bulletin, 2:66-70.*

- Gegez, E. (2010). *Pazarlama araştırmaları*, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Halpin, G., Halpin, G. ve Arbet, S. (1994). "Effects of number and type of response choices on internal consistency reliability". *Perceptual and Motor Skills*, 79:928-930.
- İslamoğlu, A. H. ve Alnıaçık, Ü. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Johns, R. (2005). "One size doesn't fit all: Selecting response scales for attitude items", *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 15(2):237-264.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde insan ve insanlar*, 14. Basım, Evrim Yayınevi - Akademik Kitapları.
- Krosnick, J. A. ve Smith, W. A. (1994). Attitude strength. In V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of Human Behavior*. San Diego, CA: Academic Press.
- Krosnick, J. A. ve Fabrigar, L. R. (1997). Designing rating scales for effective measurement in surveys. In L. Lyberg, P. Biemer, M. Collins, L. Decker, E. DeLeeuw, C. Dippo, N. Schwarz, and D. Trewin (Eds.), *Survey Measurement and Process Quality*. New York: Wiley-Interscience.
- Krosnick, J. A. ve Presser, S. (2010). Questionnaire design. In J. D. Wright & P. V. Marsden (Eds.), *Handbook of Survey Research*, 2nd Ed. West Yorkshire, England: Emerald Group.
- Krosnick, J. A. ve Berent M. K. (1993). Comparisons of party identification and policy preferences: The impact of survey question format. *American Journal of Political Science*, 37(3): 941-64.

- Kulas, J. T., Stachowski, A. A. ve Haynes, B. A. (2008). "Middle response functioning in Likert-responses to personality items". *Journal of Business and Psychology*, 22(3): 251–260.
- Kurtuluş, K. (2006). *Pazarlama araştırmaları*, 8. Basım, Literatür Yayıncılık: İstanbul
- Lam, T., Allen, G. ve Green, K. (2010)." 'Is "neutral" on a Likert scale the same as "Don't know" for informed and uninformed respondents? Effects of serial position and labeling on selection of response options"', *Annual Meeting of the National Council on Measurement in Education*, May 2010, Denver, CA.
- Likert, R. (1932). "A technique for the measurement of attitudes". *Archives of Psychology*, 140:1–55.
- Malhotra, N. K. (2010). *Marketing research and applied orientation*, 6th Ed., Peorson, New Jersey.
- Matell, M. S. ve Jacoby, J. (1972). "Is there an optimal number of alternatives for Likert-scale items? Effects of testing time and scale properties". *Journal of Applied Psychology*, 56(6):506-509.
- Nadler, J. T., Weston, R. ve Voyles, E. C. (2015)." Stuck in the middle: The use and interpretation of mid-points in items on questionnaires", *The Journal of General Psychology*, 142(2): 71-89.
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama araştırmaları: Teknikler ve (spss destekli) uygulamalar*, Seçkin Yayıncılık.

Preston, C. C. ve Colman, A. M. (2000). "Optimal number of response categories in rating scales: Reliability, validity, discriminating power, and respondent preferences". *Acta Psychologica*, 104: 1-15.

Raaijmakers, Q. A. W., Van Hoof, A., 't Hart, H., Verbogt, T. F. M. A. ve Vollebergh, W. A. M. (2000). "Adolescents' midpoint responses on Liker-type scale items: Neutral or missing values?", *International Journal of Public Opinion Research*, 12(2):208-2016.

Sproles, G. B. ve Kendall, E. L. (1986)." A methodology for profiling consumers' decision making styles". *The Journal of Consumer Affairs*,20(2):267-279.

Tsang, K. K. (2011). "The use of midpoint on Likert scale: The implications for educational research". *Hong Kong Teachers Centre Journal*,11:121-130.

Wakita, T., Ueshima, N. ve Noguchi, H. (2012). "Psychological distance between categories in the Likert scale : Comparing different numbers of options". *Educational and Psychological*, 72 (4): 533-546.

Weijters, B., Cabooter, E. ve Schillewaert, N. (2010). "The effect of rating scale format on response styles: The number of response categories and response category labels". *International Journal of Research Marketing*, 27:236-247.

Weng, L. ve Cheng, C. (2000)." Effects of response order on Likert-type scales". *Educational and Psychological Measurement*, 60: 908–924.

Yükselen, C. (2003). *Pazarlama araştırmaları*, 2. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Since 1932 Likert scales have been used widely in many areas such as psychology, social psychology, management, marketing, education, etc. for measuring attitudes, ideas, emotions, dispositions or intentions. However, there are some issues about the ideal format of Likert scales on which researchers cannot reach a consensus. Some of these issues are on (1) optimum number of the scale points (2) appropriate labeling format for the points and (3) need for the no-opinion filters (Krosnick and Fabrigar, 1997: 141). To select a Likert scale format that is able to minimize the measurement bias, provide high validity and reliability which is also easy to translate, implement and understand, researchers need to use existing knowledge provided by methodological research as well as intuition and experience (Krosnick and Presser, 2010: 263).

Likert scales were used in numerous studies in Turkey but there has not been a consistent format for the scales. While some labeling formats have been criticized by some Turkish researchers on different platforms, the number of studies that provide empirical evidence about the effects of the Likert scale formats on data quality is hardly scarce (For example, Doğan et al., 2014; ., 2010, Bardakci et al., 2015). In this context, this study aims to contribute the current body of knowledge by investigating the possible effects of following issues on the measurement results where Likert scales are used: (1) labeling scale midpoint (when external information is necessary to answer the question and when external information is not necessary) (2) ordering of the scale points (negative to positive or vice versa) (3) labeling only the extreme points vs. labeling all scale points (4) providing additional "No Opinion" option vs. not providing this option.

Method

A field experiment was conducted on a total of 868 conveniently selected students in Yalova University and Kocaeli University in Turkey. A single page questionnaire was designed including the scales for Consumer Style Inventory (CSI) (Sproles, Kendall, 1986), perceptions and knowledge about the environmental responsibility of a popular brand of the sports shoe. Nine different formats of the questionnaires were designed by manipulating the midpoint labeling, extreme vs. all points labeling, the order of the points, and the existence of "No Opinion" option. These formats are presented in Table 1.

Table 1. Nine different formats of the questionnaires

VERSION	RESPONSE POINTS FOR
V1: "MIDPOINT: UNDECIDED"	1. Strongly disagree 2. Disagree 3. Undecided 4. Agree 5. Strongly agree
V2: "MIDPOINT: NO CERTAIN IDEA"	1. Strongly disagree 2. Disagree 3. No certain idea 4. Agree 5. Strongly agree
V3: "MIDPOINT: NEITHER AGREE NOR DISAGREE"	1. Strongly disagree 2. Disagree 3. Neither agree nor disagree 4. Agree 5. Strongly agree
V4: " MIDPOINT: MODERATELY AGREE "	1. Strongly disagree 2. Disagree 3. Moderately agree 4. Agree 5. Strongly agree
V5: "MIDPOINT: NO LABEL"	1. Strongly disagree 2. 3. 4. 5. Strongly agree
V6: "REVERSE ORDER" "MIDPOINT: UNDECIDED"	1. Strongly agree 2. Agree 3. Undecisive 4. Disagree 5. Strongly disagree
V7: "REVERSE ORDER" "MIDPOINT: NO LABEL"	6. Strongly agree 7. 8. 9. 10. Strongly disagree
V8: "MIDPOINT:	1. Strongly disagree 2. Disagree

UNDECISIVE" "NO-OPINION FILTER"	3. Undecided 4. Agree 5. Strongly agree <i>No opinion</i>
V9: "MIDPOINT: NEITHER AGREE NOR DISAGREE" "NO-OPINION FILTER"	1. Strongly disagree 2. Disagree 3. Neither agree nor disagree 4. Agree 5. Strongly agree <i>No opinion</i>

Findings (Results)

The questionnaires were distributed to the students randomly; they saw and completed only one version of the questionnaire. After the validation of the scales, a series of independent sample T-test, ANOVA and Post-hoc comparisons were conducted. The Summary of analysis results is provided in Table 2.

Table 2. The Summary of Analysis Results

Research question	Six variables that require no external information (Six dimensions of CSI)		The variables that require external information Perceptions of environmental responsibility	
Does labeling only the extreme points or labeling all scale points produce a difference in measurement?	The negative label on the left	The positive label on the left	The negative label on the left	The positive label on the left
	A significant difference between conditions for two of six variables only	A significant difference between conditions for one of six variables only	No significant difference between conditions	No significant difference between conditions

Does the order of the scale points (negative to positive or vice versa) produce a difference in measurement?	All scale points are labeled	Extreme points are labeled	All scale points are labeled	Extreme points are labeled
	A significant difference between conditions for one of six variables only	A significant difference between conditions for one of six variables only	No significant difference between conditions	A significant difference between conditions
Does using “no opinion” filter produce a difference in measurement?	Midpoint: indecisive	Midpoint: neither agree nor disagree	Midpoint: indecisive	Midpoint: neither agree nor disagree
	A significant difference between conditions for two of six variables only	A significant difference between conditions for three of six variables only	A significant difference between conditions	A significant difference between conditions
4-Does using different labels for the mid-points produce a difference in measurement?	A significant difference between conditions for two of six variables only		A significant difference between conditions	

Conclusion and Discussion

As displayed by Table 2. researchers' decisions regarding labeling only the extreme points or labeling all scale points produce a difference in measurement for only a small portion of the variables (3/14). Similarly, the order of the scale points (negative to positive or vice versa) produces a difference in measurement output for a limited number of the variables (4/14). Findings revealed that most impactful decision is about usage of “no opinion” filter in the Likert scales since the significant differences were found in 6 of 14 comparisons. Finally, the label that is chosen for scale midpoint was found to be

effective for three of seven variables. It can be concluded that decisions about the Likert scale formats have the potential to impact measurement results. However, the limitation of the research should be considered.

DİVÂNÜ LUGÂTİ’T-TÜRK’TEKİ ATASÖZLERİNİN

SÖZ DİZİMSEL ÖZELLİKLERİ

Burak TELLİ*

Öz

Dîvânü Lugâti’t-Türk, Türk dilinin en kıymetli dil yadigarlarındanadır. 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından, Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçenin ne denli büyük bir dil olduğunu ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. Dîvânü Lugâti’t-Türk, Türkçenin bilinen ilk sözlüğüdür. Eser, 8000 civarında Türkçe kelimenin Arapça karşılıklarını vermektedir. Sözlü kültürümüze ait dil malzemelerinden atasözlerinin en eski örneklerini Dîvânü Lugâti’t-Türk’te görmekteyiz. Atasözleri, bir toplumun uzun tecrübeler ve gözlemler sonucu elde ettiği birikimlerinin söze dökülerek kalıplaşmış halidir. Bu sebeple toplumun kültürel hafızasını yansıtan atasözleri, sahip olduğu ahenk ve özlü anlamları ile önemli birer dil malzemesidir. Bu çalışmada Dîvânü Lugâti’t-Türk’te geçen atasözleri söz dizimsel özellikleri bakımından ele alınmıştır. Eserdeki atasözü kelime grupları ve cümle yapıları ana başlıkları altında incelenmiştir. Tespit edilen kelime grupları ve cümle yapıları ile ilgili bütün örnekler ilgili başlık altında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dîvânü Lugâti’t-Türk, söz dizimi, atasözü.

THE SYNTAXIC PROPERTIES OF PROVERBS IN DÎVÂNÜ LUGATİ'T-TÜRK

Abstract

Dîvânü Lugâtî't-Türk is one of the most valuable Turkish relics. It was written by Mahmut of Kashgar in the 11th century with the aim of teaching Turkish to Arabs and revealing how great Turkish is. Dîvânü Lugâtî't-Türk is the first known dictionary of Turkish. The work gives Arabic translations of around 8000 Turkish words. We see the oldest examples of proverbs from the language materials of our oral culture in Dîvânü Lugâtî't-Türk. Proverbs are the stereotypes of a society's accumulation of knowledge gained through long experiences and observations. For this reason, the proverbs reflecting the cultural memory of society, with the harmony and concise meanings are important language materials. In this study, the proverbs in Dîvânü Lugâtî't-Türk are discussed in terms of their syntactic properties. The proverb word groups and sentence structures are examined under the main headings. All examples related to the determined word groups and sentence structures are given under the related title.

Keywords: *Dîvânü Lugâtî't-Türk, syntactic, proverb.*

GİRİŞ

Dîvânü Lugâtî't-Türk, 11. Yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmıştır. Karahanlı Türkçesi eseri olan DLT¹, Türk dilinin bilinen ilk sözlüğüdür. Türkoloji başta olmak üzere daha birçok alana kaynak olabilecek çok yönlü bir eserdir. DLT'nin zengin dünyası içerisinde atasözleri de yer almaktadır. Eserde, Eski Türkçedeki karşılığı olan "sav" kelimesi ile ifade edilen atasözlerinin sayısı 300'e yakındır. DLT'deki atasözleri üzerine en eski çalışmalardan olan Necip Asım'ın *Eski Savlar* eserinde 290, Carl Brockelmann'ın *Altturkestanische Volksweisheit* eserinde 264, Ferit Birtek'in *En Eski Türk Savları* adlı çalışmasında ise 291

---

¹ Bu kısımdan itibaren Dîvânü Lugâtî't-Türk ifadesi DLT olarak gösterilecektir.

atasözüne yer verilmiştir. Bu çalışmalarda DLT'deki atasözleri genel olarak anlamsal, kültürel yönleri ile ele alınmıştır. Brockelmann ayrıca bu sözleri 3 grupta toplayarak birinci grupta sadece DLT'de bulunan, ikinci grupta diğer Türk boylarında da tespit edilen, üçüncü grupta ise Türk dünyası dışında yaşayan atasözleri şeklinde vermiştir (Birtek, 1944: 5-10).

Atasözü, anonim özellik taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği gözlem ve denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışları ile dünya görüşünden meydana gelen, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış sözlerdir (Korkmaz, 2010: 27). Atasözleri, dünyanın her dilinde bulunmaktadır. Çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelik sözlerdir. Her milletin kendi tecrübeleri ile meydana getirdiği atasözleri bir dilbirliğinin dünya görüşünü, yaşayış biçimini yansıtmakla birlikte o toplumun kültür tarihi ile ilgili de önemli ipuçları verir (Aksan, 2015: 38).

Atasözleri başlı başına bir inceleme konusudur. Bir milletin ürünü olan atasözleri ait olduğu milletin yaşayışını yansıtan, kültür ve tecrübelerinden süzülüp meydana gelmiş önemli söz varlıklarıdır. Bu söz varlıkları mensubu bulunduğu dilin söz varlığı içinde yer almakla birlikte kendi bünyelerinde ayrı bir söz varlığına sahiptirler. Bunun yanında cümle yapısında oldukları için kendi bünyelerine mahsus söz dizimsel özellikleri de bulunmaktadır. Bu sebeple atasözlerinin, hem söz varlığı, hem söz dizimsel özellikleri hem de yansıttığı kültürel değerler açısından incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada DLT'de bulunan atasözleri söz dizimsel özellikleri yönünden incelenmiştir. İncelemede Besim Atalay'ın Kaşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâtî't-Türk, Cilt: I-II-III-IV eseri kaynak alınmıştır. İnceleme kelime grupları ve cümle olmak üzere iki ana başlık altında yapılmıştır. Her atasözünün yanında ayraç

içinde ilgili eserdeki cilt ve sayfa numarası gösterilmiştir. Atasözünün söz dizimi içerisinde ilgili özelliği italik ve koyu olarak verilmiştir.

1. İNCELEME

1.1. Kelime Grupları

1.1.1. Edat Grupları

Bir isim unsuru ile çekim edatından meydana gelen kelime grubudur (Karahan, 2013: 62). DLT'deki atasözlerinde tespit edilen edat grupları *birle*, *uçun* ve *kerü* edatlarıyla kurulmuştur. Atasözleri içerisinde toplam 9 adet edat grubu tespit edilmiştir. Bunlardan 6'sı bir isim ile edatın, 3'ü de sıfat tamlaması ile edatın birlikte kullanılması ile kurulmuş edat gruplarıdır.

1.1.1.1. İsim İle Kurulan Edat Grupları

Bu şekilde kurulan edat gruplarında edat grubunun isim unsuru bir isimden oluşmaktadır.

Alplar birle uruşma, begler birle turuşma (C I, 182), ***Kız birle*** küreşme, ***kısrak birle*** yarışma (C I, 474), Köni barır keyikning ***közinde adhın*** başı yok (C III, 151), Kuş tuzakka ***menğ uçun*** ılınır (C III, 358), Otuğ ***odhğuç birle*** öçürmes (C I, 177), ***Tüzün birle*** uruş, ***utun birle*** üsterme (C I, 221).

1.1.1.2. Sıfat Tamlaması İle Kurulan Edat Grupları

Bu şekilde kurulan edat gruplarında edat grubunun isim unsuru bir sıfat tamlamasından oluşmaktadır.

Bir karga birle kış kelmes (C II, 26), ***Kırk yılka tegin*** bay çıgay tüzlenir (C I, 349), ***Yawlak tılığ begden kerü*** yalñus tul yeğ (C III, 133).

1.1.2. Sıfat Tamlamaları

Bir isim unsurunun bir sıfat unsuru ile nitelendiği ya da belirtildiği kelime grubudur (Karahan, 2013: 48). DLT'deki atasözlerinde toplam 54 adet sıfat tamlaması tespit edilmiştir. Bunlardan 42'sinde sıfat unsuru niteleme, 12'sinde de belirtme görevinde kullanılmıştır.

1.1.2.1. Sıfat Unsuru Niteleyici Kelimelerle Kurulanlar

Açıklıĝ er şebük karımas (C I, 147), **Alp eriĝ** yawrıtmı ıkılaç arkasın yağrıtmı (C I, 139), **Arpasız at** aşumas, **arkasız alp** çeriĝ sıyumas (C I, 123), Atası **açığ almıla** yese oĝlınıĝ tışı kamar (C II, 311), Atası anası **açığ almıla** yese oĝlı kızı tışı kamar (C III, 272), **Bilmiş yek bilmedhüg kişiden** yeg (C III, 160), **Boş nenĝe** idhi bolmas (C I, 330), Buşmasar **boz kuş** tutar, ewmeser **ürünĝ kuş** tutar (C II, 12), **Ewdeki buzaĝı** öküz bolmas (C I, 446), **Ewek sinĝek** sütge tüşür (C II, 13), **Emikliĝ uragut** kösekçi bolur (C I, 153), **Endik uma** ewlikni aĝırlar (C I, 105), **Erdemsizden kut** çertilür (C II, 229), **Edhgü er** sünĝüki erir atı kalır (C III, 367), **Kalın bulutuĝ** tüpi, **karanĝku ışığ** urunç açar (C III, 217), **Kara bulutu** yel, rüşvet el açar (C I, 354), **Karı öküz** balduka korkmas (C III, 421), **Kaynar öküz** keçiksiz bolmas (C I, 390), **Kenĝeşlig bilig** üdhreşir, **kenĝeşsiz bilig** obraşur (C I, 232), **King ton** opramas, **kengeşliĝ bilig** artamas (C III, 358), **Kowı er** kuduĝka kirse yel alır (C III, 226), **Korkmış kişige** koy başı koş körünür (C III, 126), **Köp söĝütge** kuş konar; **körklüĝ kişige** söz kelir (C I, 319), **Kurmiş kiriş** tügülmes, ukrukun taĝ egilmes (C III, 215), **Kuruĝ yığaç** eğilmes, **kurmiş kiriş** tügülmes (C I, 198), **Kuruk kaşuk** aĝızka yaramas, kurug söz kulakka yakışmas (C I, 383), **Oprak yasıkdın tozluĝ ya** çıkar (C III, 16), **Öldeçi sıcğan** muş taşakı kaşır (C I, 438; C III, 267), **Ötlüĝ yinçü** yerde kalmas (C III, 30), **Saçratgudın korkmuş** kuş kırk yıl adhrı yığaç üze konmas (C II, 331), **Süsegen udhka** Tengri müngüz bermes (C III, 364), **Taz at** tafarçı bolmas (C III, 149), Telim sözüĝ uksa bolmas, **yalım kaya** yıksa bolmas (C III, 20), **Yawlak tilliĝ begden** kerü **yalnĝus tul** yeĝ (C III, 133), Yalnĝuk oĝlı yokadhur

edhgü atı kalır (C III, 384), **Yalnğus kaz** ötmes (C III, 384), **Yaş ot** köymes, yalafar ölmes (C III, 47), Yatnıñ **yağlığ tiküsinden** öznünğ **kanlığ yudhruk** yeğ (C III, 43), **Yazmas atım** bolmas, **yanğılmas bilge** bolmas (C III, 59), **Yazmas atım** yağmur, **yanğılmas bilge** yanğku (C III, 379), Yıgaç uçunga yel tegir, **körklüg kişige** söz kelir (C I, 319), **Yüfüşlüğ kelin** kedhegü yafaş bulur (C III, 11).

1.1.2.2. Sıfat Unsuru Belirtici Kelimelerle Kurulanlar

Beş ernğek tüz ermes (C I, 121), **Bir karga** birle kış kelmes (C II, 26), **Bir tilkü terisin** ikile soymas (C III, 244), **Bir toyın** başı ağrısı **kamuğ toyın** başı ağrımaz (C III, 169), **Bütün ümlüğ** kança kolsa olturur (C I, 224), Ernğenge **eliğ karı böz** üm tikemes (C I, 117), **İki koçnğar başı bir aşıçta** pışmas (C III, 382), **İkki bogra** iğüşür, otra kökegün yancılır (C I, 187-188), Kagun karma bolsa idhisi **ikki eligen** tegir (C I, 410), **Kırk yılda** tegin bay çıgay tüzlenir (C I, 349), **Ol keçişni** suw iletti (C I, 369), Saçratgudın korkmuş kuş **kırk yıl** adhrı yıgaç üze konmas (C II, 331).

1.1.3. İsim Tamlamaları

İyelik bağlantısı ile birbirine bağlanmış iki veya daha çok isimden oluşan tamlamalara isim tamlaması denir (Korkmaz, 2010: 10). DLT'deki atasözlerinde toplam 66 adet isim tamlaması tespit edilmiştir. Bunlardan 5'i belirtili isim tamlaması, 60'ı belirtisiz isim tamlaması, 1'i de zincirleme isim tamlaması şeklindedir.

1.1.3.1. Belirtili İsim Tamlaması

Anıñ yüziniğ titinü baksa bolmas (C II, 144), Esiz **anıñ yiğitliği** (C III, 51), **Küniniğ küline** tegü yağı (C III, 237), **Sartnıñ azukı** arığ bolsa yol üze yer (C I, 66), **Yatnıñ** yağlığ **tiküsinden** öznünğ kanlığ yudhruk yeğ (C III, 43).

1.1.3.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Arslan karısa **sıçgan ötün** ködhezür (C III, 263), Arslan kökrese **at adhakı** tuşalır (C II, 146), **Atan yüki** aş bolsa açka az körünür (C I, 75), **Ata oğlu** ataç togar (C II, 80), **Ata tonı** ogulka yarasa atasın tilemes (C III, 87), **At teküzligi** ay bolmas (C I, 507), Atası anası açığ almıla yese **oğlı kızı tışı** kamar (C III, 272), **Adhın kişi nenği** nenğ sanmas (C I, 98), **Barçın yamağı** barçinka, **karış yamağı** karışka (C III, 28), Bir **tilkü terisin** ikile soymas (C III, 244), **Boş nenğe idhi** bolmas (C I, 330), Böriñiğ ortak, kuzgununğ **yıgaç başında** (C I, 439). **Bugday katında** sarkaç suwalur (C III, 240), **Erdem başı** til (C I, 107), Erge munğ tegir **tag senğiringe** yel tegir (C III, 360), **Erkeç eti** em bolur, **eçkü eti** yel bolur (C I, 95), **Er oğlu** munğadhmas, **it oğlu** külermes (C II, 84), **Er sözü** bir, **edher köki** üç (C II, 283), Edhgülügni **suw adhakında** kemiş başında tile (C II, 112), **It çakırı** atka tegir, **at çakırı** itka tepmes (C I, 363), **İgliğ tutruğı** adh bolur (C I, 79), **İki koçnğar başı** bir aşıçta pışmas (C III, 382), **Kal sawı** kalmas, **kagıl bağı** yazılmaz (C I, 409), **Xan ışı** bolsa **katun ışı** kalır (C I, 410), **Karga karısın** kim bilir, **kişi alasin** kim tapar (C I, 425), **Keriş yağrı** ogulka kalır (C I, 370), **Kış konıki** ot (C I, 332), **Kız kişi sawı** yoriglı bolmas (C I, 326), **Kişi alası** içtin, **yılki alası** taştın (C I, 91), **Kişi eti** tiriğle tatır (C III, 257), Korkmış kişiğe **koy başı** koş körünür (C III, 126), **Kuş yawuzı** sagzıgan, **yıgaç yawuzı** azgan, **yer yawuzı** kazgan, **budun yawuzı** Barsgan (C I, 439), **Kut belgüsi** bilig (C I, 428), Kudhuğda suw bar, **it burnı** tegmes (C I, 375), **Küz keliği** yazın belgürer (C II, 172), **Muş oğlu** muyavu togar (C II, 14), Muş yakrıka tegişmes, ayur **kişi nenği** yaraşmas (C II, 105), **Ogılan ışı** iş bolmas **oğlak müngüzi** sap bolmas (C III, 145), Oğlan suw töker, **uluğ yanı** sınır (C II, 19), Öd keçer kişi tuymas, **yalnğuk oğlu** menğgü kalmas (C I, 44), **Öküz adhakı** bolgınça **buzacağı başı** bolsa yeg (C I, 59), Öldeçi sıçgan **muş taşakı** kaşır (C I, 438; C III, 267), **Sundilaç ışı** ermes örtgün tepmek (C I, 526), **Tamu kapuğın** açar tawar (C III, 234), Tayak bile taymas, **tanuk sözüñ** bütmes (C III, 166), **Taygan yüprügin** tilkü sewmes (C I, 175; C II, 15), **Taz keliği** borkçige (C I, 26), Tilkü **öz yinige** ürse udhuz bolur (C I,

54; C III, 5), Bir **toyın başı** ağrısı kamuğ toyın başı ağrımaz (C III, 169), **Uluk yagırı** ogulka kalır (C I, 68), **Yalnğuk oğlu** munsuz bolmas (C III, 141), **Yalnğuk oğlu** yokadhur edhgü atı kalır (C III, 384), Yazıda börü ulisa ewde **it bugru** tartışur (C III, 255), **Yer basruki** tağ, **budhun basruki** beg (C I, 466), **Yıgaç uçunga** yel tegir, körklüg kişige söz kelir (C I, 319), Yılan **kendü eğrisin** bilmes tewi boynun egri ter (C I, 127), **Yırak yer sawın** arkış keldürür (C I, 97), **Yitüklığ anası** koyun açar (C III, 18), **Yunt başın** yularlap (C III, 9), **Yund kazısı** yağ (C III, 18).

1.1.3.3. Zincirleme İsim Tamlaması

Tawgaç xanniğ turkusı telim, tenglemedhip bıcmaz (C I, 427).

1.1.4. Birleşik Fiiller

DLT'deki atasözlerinde toplam 25 adet birleşik yapıllı fiil tespit edilmiştir. Bunlardan 14'ü isim+yardımcı fiil, 3'ü fiil+fiil, 8'i de anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) birleşik fiil yapısındadır.

1.1.4.1. İsim+Yardımcı Fiil (bol-) İle Kurulan Birleşik Fiiller

Birin birin **minğ bolur**, tama tama **köl bolur** (C III, 360), Erkeç eti **em bolur**, eçkü eti **yel bolur** (C I, 95), Kagun **karma bolsa** idhisi ikki eligen tegir (C I, 410), Kız kişi sawı **yoriglı bolmas** (C I, 326), Kim kür bolsa **köwez bolur** (C I, 325), Oglan ışı **ış bolmas** oğlak müngüzi **sap bolmas** (C III, 145), Sabanda **sandırış bolsa** örtkünde irteş bolmas (C I, 402; C II, 214; C III, 416), Sart azukı **arığ bolsa** yolda yer (C I, 342), Sartnınğ azukı **arığ bolsa** yol üze yer (C I, 66), Tegme kişi öz bolmas, yat yaguk **tüz bolmas** (C I, 433), Tilkü öz yinige ürse **udhuz bolur** (C I, 54; C III, 5), Tirig **esen bolsa** tağ öküş körür (C I, 62), Tolum anutsa kulun bulur, tolum unutsa **bulun bolur** (C I, 215), Yurt **kiçük bolsa** anğut bedük ur (C I, 93).

1.1.4.2. Fiil+Fiil Şeklinde Kurulan Birleşik Fiiller

Telim sözüğ *uksa bolmas*, yalım kaya **yıksa bolmas** (C III, 20), Kağdaş kuma urur, iğdiş **örü tartar** (C III, 382).

Ayrıca bu yapıdaki birleşik fiillerden 1'i yeterlilik birleşik fiilinin olumsuzu anlamında kullanılmıştır:

Taşğ **isrumasa** öpmiş kerek (C I, 163).

1.1.4.3. Anlamca Kaynaşmış (Deyimleşmiş) Birleşik Fiiller

Alın **arslan tutar**, küçin **sıçgan tutmas** (C III, 412), Kara bulutu yel, rüşvet **el açar** (C I, 354), Kılıç tatıksa ış yunçır, er Tatıksa **et tıncır** (C II, 281), Kowı er kuduğka kirse **yel alır** (C III, 226), Köp söğütge kuş konar; körklüğ kişige **söz kelir** (C I, 319), **Üri kopsa** oğuş aklışur, yağı kelse imrem tepreşür (C I, 87-88), Yagını aşaklasa **başka çıkar** (C I, 305), Yıgaç uçunga yel tegir, körklüğ kişige **söz kelir** (C I, 319).

1.1.5. İsim-Fiil Grupları

Bir hareket ismi ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur (Karahan, 2013: 55). DLT'deki atasözlerinde isim-fiil grubu 1 adet tespit edilmiştir.

Sundılaç ışı ermes örtgün **tepmek** (C I, 526).

1.1.6. Sıfat-Fiil Grupları

Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur (Karahan, 2013: 53). DLT'deki atasözlerinde toplam 18 adet sıfat-fiil

grubu kullanılmıştır. Bunlardan 10'u bulunduğu cümlede sıfat göreviyle, 7'sinde de isim göreviyle kullanılmıştır.

1.1.6.1. Sıfat Görevinde Kullanılan Sıfat-Fiiller

Bilmiş yek **bilmedhüg** kişiden yeg (C III, 160), **Boldaçı** buzagu öküz ara belgölüg (C I, 528), **Korkmuş** kişiğe koy başı koş körünür (C III, 126), **Kurmuş** kiriş tügülmes, ukrukun tağ egilmes (C III, 215), Kuruğ yıgaç eğilmes, **kurmuş** kiriş tügülmes (C I, 198), **Öldeçi** sıçgan muş taşakı kaşır (C I, 438; C III, 267), **Saçratgudın korkmuş** kuş kırk yıl adhrı yıgaç üze konmas (C II, 331), **Tegirmende togmış** sıçgan kök kökreginge korkmas (C III, 282), **Yazmas** atım bolmas, **yanğılmas** bilge bolmas (C III, 59), **Yazmas** atım yağmur, **yanğılmas** bilge yanğku (C III, 379).

1.1.6.2. İsim Görevinde Kullanılan Sıfat-Fiiller

Erik erini yağlığ, **ermegü** başı kanlığ (C I, 70), **Ermegüğe** bulıt yük bolur (C I, 138), **Ermegüğe** eşik art bolur (C I, 42), Ödhlek **karıtmışka** bodhuğ talkımas (C II, 304), Suw **içürmesge** süt ber (C I, 218), Tılın **tügmışni** tışın yazmas (C II, 20), **Usukmışa** sakığ kamuğ suw körünür (C I, 191).

1.1.7. Zarf-Fiil Grupları

Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur (Karahan, 2013: 57). DLT'deki atasözlerinde 83 adet zarf-fiil grubu tespit edilmiştir. Bu zarf-fiil gruplarının teşekkülü -sA, -sAr, -Ip, -KInCA, -U, -geli ekleri ile gerçekleşmiştir.

1.1.7.1. -sA Zarf-Fiil Eki İle Kurulanlar

Awçı nece al bilse adhiğ ança yol bilir (C I, 63), **Agılda oğlak togsa** arıkda oti oner (C I, 65), **Agız yese** köz uyadhur (C I, 55), **Anğduz bolsa** at ölmes (C I, 115),

Anınğ yüzinğ titinü baksa bolmas (C II, 144), Arı **kafçıtısa** ısrur (C II, 329), **Arslan karısa** sıçgan ötün ködhezür (C III, 263), **Arslan kökrese** at adhakı tuşalır (C II, 146), **Atan yüki aş bolsa** açka az körünür (C I, 75), **Atası açığ almıla yese** oğlınınğ tışı kamar (C II, 311), **Ata tonı ogulka yarasa** atasın tilemes (C III, 87), **Ay tolun bolsa** eligin imlemes (C I, 82), **Barığ otur tutsa** yokka sanmas (C II, 28), **Bir toyın başı ağrısa** kamuğ toyın başı agrımas (C III, 169), Bütün ümlüğ **kança kolsa** olturur (C I, 224), **Çaksa** tütnür, **çalsa** bilnür (C II, 23), **Ewliğ todhgursa** közü yolka bolur (C II, 176), **Eğir bolsa** er ölmes (C I, 54), Eşyek ayur **başım bolsa** sundurida suw içgeymen (C I, 492), **Inğan inğrasa** botu bozlar (C I, 120), **Itka uwut atsa** oldanğ yemes (C I, 116), **im bilse** er ölmes (C I, 38), **İzlik bolsa** er öldimes, içlik bolsa at yagrımas (C I, 104), **Kaçış bolsa** kıya körmes (C I, 369), **Kagun karma bolsa** idhisi ikki eligen tegir (C I, 410), **Kalinğ berse** kız alır, **kerek bolsa** kız alır (C III, 371), **Xan ışı bolsa** katun ışı kalır (C I, 410), **Karga kazga ötgünse** butı sınır (C I, 254), **Kaz kopsa** ördek köliğ igenür (C I, 104), **Kılıç tatıksa** iş yunçır, **er Tatıksa** et tincir (C II, 281), **Kılnu bilse** kızıl kedher, **yarınu bilse** yaşıl kedher (C I, 394), **Kıçıkde katığlansa** ulgandhu sewnür (C II, 268), Kim **kür bolsa** köwez bolur (C I, 325), **Kowı er kuduğka kirse** yel alır (C III, 226), **Kolan kuduğka tüşse** kurbaka aygır bolur (C III, 122), **Kökge sagursa** yüzge tüşür (C II, 81), **Kulak eşitse** köngül bilir, köz görse üdhik kelir (C I, 211), **Kül ürkünçe köz ürse** yik (C I, 337), **Kümüş künge ursa** altun adhakın kelir (C I, 165), **Künge baksa** göz kamar (C I, 340), **Küzegü uzun bolsa** elig köymes (C I, 448), **Ot tесе** ağız köymes (C I, 43), **Öküş sewinç bolsa** katığ oxsunur (C III, 373), **Sabanda sandırış bolsa** örtkünde irteş bolmas (C I, 402; C II, 214; C III, 416), Sart **azukı arığ bolsa** yolda yer (C I, 342), **Sınamasa** arıskar, **sakinmasa** utsukar (C I, 242), **Taşığ isrumasa** öpmiş kerek (C I, 163), **Tay atatsa** at tınur, **ogul eredhse** ata tınur (C I, 206), **Tewi silkinse** eşekke yük çıkar (C II, 246), **Tewi yük götürse** kamaç yeme kötürür (C II, 75), Tilkü **öz yinige ürse** udhuz bolur (C I, 54; C III, 5), Tirig **esen bolsa** tanğ öküş körür (C I, 62), **Tolum anutsa** kulun bulur, **tolum unutsa** bulun bolur (C I,

215), *Tünle bulit örtense* ewlük *urı keldürmişçe* bolur, *Tanğda bulit örtense ewga yagı kirmişçe* bolur (C I, 251), *Ula bolsa* yol azmas, *bilig bolsa* söz yazmas (C I, 92), *Ulugnı uluglasa* kut bulur (C I, 304), *Uma kelse* kut kelir (C I, 92), *Umayka tapınsa* ogul bolur (C I, 123), Us *üşgürse* ölür (C I, 228), *Üri kopsa* oğuş aklışur, *yagı kelse* imrem tepreşür (C I, 87-88), *Yagını aşaklasa* başka çıkar (C I, 305), *Yalksa* yeme yag edhgü, *köyse* yeme kün edhgü (C III, 435), *Yarın bulgansa* el bulganur (C III, 21), *Yazıda börü ulısa* ewde it bugru tartışur (C III, 255), *Yazın katıglansa* kışın sewnür (C III, 159), Yılan yarpuzdın kaçar, *kança barsa* yarpuz utru kelür (C III, 39), *Yıparlığ kesürgüdin yıpar kitse* yidhi kalır (C III, 48), *Yogurkanda artuk adhak kösilse* üşiyür (C II, 137), *Yurt kiçük bolsa* anğut bedük ur (C I, 93).

1.1.7.2. –sAr Zarf-Fiil Eki İle Kurulanlar

Buşmasar boz kuş tutar, *ewmeser* ürüng kuş tutar (C II, 12)

1.1.7.3. –p / –ıp / –Up Zarf-Fiil Eki İle Kurulanlar

Bor bolmadhip sirke bolma (C III, 121), *Otağka öpkelep* süge sözleşmedük (C III, 208), *Sögüşüp* uruşur, otra ton titişür (C II, 89), *Tokum yüzüp* kudrukta biçek sıma (C I, 473), *Tünle yorup* kündüz sewnür *kiçikde eflenip ulgadhu* sewnnür (C III, 87).

1.1.7.4. –KınCa Zarf-Fiil Eki İle Kurulanlar

Eliğ tutgınça ot ut (C II, 292), *Kara munğ kelmeginçe* kara yalga keçme (C III, 33), *Suw körmekinçe* etük tartma (C III, 426), *Tikmeginçe* önmes, *tilemeginçe* bulmas (C II, 20), *Tütüşmeginçe* tüzülmes, *tüpirmeginçe* açılmas (C II, 71).

1.1.7.5. –U Zarf-Fiil Eki İle Kurulanlar

Kişi *sözleşü*, yılki *yıdlaşu* (C III, 104), Muş oğlu *muyavu* togar (C II, 14),

1.1.7.6. –geli Zarf-Fiil Eki İle Kurulanlar

Yazıdaki süwlin edhergeli evdeki takagu içginma (C I, 447)

1.1.8. Tekrar Grubu

DLT'nin söz varlığı içerisinde tekrar grupları da önemli miktarda bulunmaktadır. Gülsel Sev tarafından yapılan *Divanü Lugat'it Türk'te İkillemeler* adlı çalışmada 162 adet ikileme tespit edilmiştir (Sev, 2004: 508). Eserin bütünündeki bu kelime gruplarından sadece 3'ü eserdeki atasözlerinde yer almaktadır. Bunlardan ikisi aynı kelimenin tekrar ile, biri de zıt anlamlı kelimelerin birlikte kullanılması ile oluşmuştur.

1.1.8.1. Aynı Kelimenin Tekrarı İle Kurulanlar

Birin birin miñ bolur, *tama tama* köl bolur (C III, 360).

1.1.8.2. Zıt Anlamlı Kelimelerin Tekrarı İle Kurulanlar

DLT'nin bütününde bu şekilde kurulan tekrar gruplarının sayısı 7'dir (Sev, 2004: 509). Eserdeki atasözlerinin bünyesinde bu şekilde kurulan bir adet tekrar grubu bulunmaktadır:

Kırk yılka tegin *bay çıgay* tüzlenir (C I, 349).

1.2. Cümle

1.2.1. Yapısına Göre Cümleler

1.2.1.1. Basit Cümleler

Bir düşünceyi bir duyguyu veya bir oluş ve kılışı tek bir yargı halinde anlatan ve en az bir yüklemden oluşan cümle türüdür (Korkmaz, 2010: 37). DLT'deki atasözlerinde 69'u basit yapıdır.

Açıklıĝ er Şebük karımas (C I, 147), Anuk utru tuşa yokka sanmas (C I, 68), Arkasız er eriĝ sıyumas (C I, 128), Ata oĝlı ataç toĝar (C II, 80), At teküzligi ay bolmas (C I, 507), Adhın kişi nenĝi nenĝ sanmas (C I, 98), Azukluĝ aruk ermes (C I, 148), Beş ernĝek tüz ermes (C I, 121), Bir karga birle kış kelmes (C II, 26), Bir tilkü terisin ikile soymas (C III, 244), Boş nenĝe idhi bolmas (C I, 330), Böri koşnısın yemes (C III, 220), Bugday katında sarkaç suwalur (C III, 240), Buzdan suw tamar (C III, 123), Ewdeki buzaĝı öküz bolmas (C I, 446), Ewek ewge tegmes (C II, 19), Ewek sinĝek sütge tüşür (C II, 13), Emgek eĝinde kalmas (C I, 110), Emikliĝ uragut köseki bolur (C I, 153), Endik uma ewlikni aĝırlar (C I, 105), Erdem başı til (C I, 107), Erdemsizden kut ertilür (C II, 229), Ernĝenge eliĝ karı böz üm tikemes (C I, 117), Esende ewek yok (C I, 77), Esiz anıĝ yिĝitliĝi (C III, 51), Etli tırnĝaklı edhirmes (C I, 177), İĝliĝ turuĝı adh bolur (C I, 79), İki konĝar başı bir aŐata pıŐımas (C III, 382), Kalın kaz, kılavuzsuz bolmas (C I, 424), Kaniĝ kan bile yumas (C III, 66), Karı öküz balduka korkmas (C III, 421), Kaynar öküz keçiksiz bolmas (C I, 390), KerıŐ yağrı ogulka kalır (C I, 370), Kırk yılda tegin bay ıĝay tüzlenir (C I, 349), Kış konıki ot (C I, 332), Kız kişi sawı yorıĝlı bolmas (C I, 326), Kişi eti tiriĝle tatır (C III, 257), Kizdeki kız yapar (C I, 327), Koş kılı kınĝa sıĝmaz (C I, 359), Kök temür kerü turmas (C I, 369), Közüĝüĝe köĝ tüşdi (C III, 132), Kuş tuzakka menĝ uçun ılınır (C III, 358), Kut belĝüsi bilig (C I, 428), Kutluĝka koşa yaĝar (C III, 60), Küniniĝ küline tegü yaĝı (C III, 237), Oĝlan

bilgisiz (C I, 386), Oprak yasıkdın tozluğ ya çıkar (C III, 16), Ortak erden artuk almas (C I, 99), Otuğ odhguç birle öçürmes (C I, 177), Ol keçışni suw iletti (C I, 369), Ögüngüçi üminde artatur (C I, 203), Ötlüğ yinçü yerde kalmas (C III, 30), Sawın sagrakka tegir (C I, 471), Süsegen udhka Tenğri müngüz bermes (C III, 364), Tamu kapuğın açar tawar (C III, 234), Taygan yüprügin tilkü sewmes (C III, 175), Taz at tafarçı bolmas (C III, 149), Teşük suwda belgürer (C I, 387), Tılın tergige tegir (C I, 429), Uluk yagırı ogulka kalır (C I, 68), Yawlak tılığ begden kerü yalñus tul yeğ (C III, 133), Yalñuk oğlu munsuz bolmas (C III, 141), Yalñus kaz ötmes (C III, 384), Yatnıñ yağlığ tiküsinden öznüñ kanlığ yudhruk yeğ (C III, 43), Yırak yer sawın arkış keldürür (C I, 97), Yitüklüğ anası koyun açar (C III, 18), Yunt başın yularlap (C III, 9), Yund kazısı yağ (C III, 18), Yüfüşlüğ kelin kedhegü yafaş bulur (C III, 11).

1.2.1.2. Birleşik Cümleler

İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile temel cümleyi anlam ve gören yönünden tamamlayan, yüklemi çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yardımcı cümleden oluşmuş cümle türüdür (Korkmaz, 2010: 45). DLT'deki atasözlerinden 95'i birleşik yapıdır.

1.2.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümleler

Awçı nece al bilse adhiğ ança yol bilir (C I, 63), Ağılda oğlak togsa arıkda otı oner (C I, 65), Ağız yese köz uyadhur (C I, 55), Anıñ yüziñğ titinü baksa bolmas (C II, 144), Arı kafçıtsa isrur (C II, 329), Arslan karısa sıçgan ötün ködhezür (C III, 263), Arslan kökrese at adhakı tuşalır (C II, 146), Atan yüki aş bolsa açka az körünür (C I, 75), Atası açığ almıla yese oğlınıñ tışı kamar (C II, 311), Atası anası açığ almıla yese oğlı kızı tışı kamar (C III, 272), Ata tonı ogulka yarasa atasın tilemes (C III, 87), Ay tolun bolsa eligin imlemes (C I, 82), Bariğ otur tutsa yokka sanmas (C II, 28), Boşlaglansa boxuklanur (C II, 272), Bütün ümlüğ kança kolsa olturur (C I,

224), Ewliĝ todhgursa közü yolka bolur (C II, 176), Egir bolsa er ölmes (C I, 54), Eşyek ayur başım bolsa sundurida suw içgeymen (C I, 492), İnğan inĝrasa botu bozlar (C I, 120), Itka uwut atsa oldaň yemes (C I, 116), İm bilse er ölmes (C I, 38), Kaçış bolsa kıya körmes (C I, 369), Kagun karma bolsa idhisi ikki eligen tegir (C I, 410), Xan ışı bolsa katun ışı kalır (C I, 410), Karga kazga ötgünse butı sınır (C I, 254), Kaz kopsa ördek köliĝ igenür (C I, 104), Kiçikde katıĝlansa ulgandhu sewnür (C II, 268), Kiminĝ bile kaş bolsa yaşın yakmaz (C III, 22), Kim kür bolsa köwez bolur (C I, 325), Kowı er kuduĝka kirse yel alır (C III, 226), Kolan kuduĝka tüşse kurbaka aygir bolur (C III, 122), Kökge sagursa yüzge tüşür (C II, 81), Közden yırasa könülden könülden yeme yırar (C III, 366), Kutsuz kudhuĝka kirse kum yağar (C I, 457), Küç eldin kirse törü tünĝlükten çıkar (C III, 120), Kül ürkünçe köz ürse yik (C I, 337), Kümüş künge ursa altun adhakın kelir (C I, 165), Künge baksa göz kamar (C I, 340), Küzegü uzun bolsa elig köymes (C I, 448), Neçeme obrak kedhuk erse yagmurka yarar (C III, 38), Neçe yitik biçek erse öz sapın yonumas (C I, 384), Ot tese aĝız köymes (C I, 43), Öküş sewinç bolsa katıĝ oxsunur (C III, 373), Sabanda sandırış bolsa örtkünde irteş bolmas (C I, 402; C II, 214; C III, 416), Sart azukı arıĝ bolsa yolda yer (C I, 342), Sartnıñ azukı arıĝ bolsa yol üze yer (C I, 66), Tewey bedük erse mayakı bedük ermes (C III, 168), Tewi silkinse eşekke yük çıkar (C II, 246), Tewi yük götürse kamıç yeme kötürür (C II, 75), Tilkü öz yinige ürse udhuz bolur (C I, 54; C III, 5), Tirig esen bolsa taň öküş körür (C I, 62), Tütün kopursa işlenür (C II, 72), Ulugnı uluglasa kut bulur (C I, 304), Uma kelse kut kelir (C I, 92), Umayka tapınsa ogul bolur (C I, 123), Us üşgürse ölür (C I, 228), Yagını aşaklasa başka çıkar (C I, 305), Yarın bulgansa el bulganur (C III, 21), Yazıda börü ulisa ewde it bugru tartışur (C III, 255), Yazın katıĝlansa kışın sewnür (C III, 159), Yıparlıĝ kesürgüdin yıpar kitse yidhi kalır (C III, 48), Yogurkanda artuk adhak kösilse üşiyür (C II, 137), Yurt kiçük bolsa aňut bedük ur (C I, 93).

1.2.1.2.2. Fiilimsilerle Kurulan Birleşik Cümleler

Aşıç ayur tübüm altun, kamuç ayur men kayda men (C I, 529), Bilmiş yek bilmedhüg kişiden yeg (C III, 160), Boldaçı buzagu öküz ara belgülüg (C I, 528), Bir toyın başı ağrısa kamuğ toyın başı agrımas (C III, 169), Boldaçı buzagu öküz ara belgülüg (C I, 528), Bor bolmadhip sirke bolma (C III, 121), Eliğ tutgınça ot ut (C II, 292), Ermegüğe bulıt yük bolur (C I, 138), Ermegüğe eşik art bolur (C I, 42), It ısırmas, at tepmes teme (C I, 178), Kara munğ kelmeğinçe kara yalga keçme (C III, 33), Köni barır keyikniğ közinde adhın başı yok (C III, 151), Küz keliği yazın belgürer (C II, 172), Muş oğlu muyavu togar (C II, 14), Otağka öpkelep süge sözlemedük (C III, 208), Ödhlek karıtmışka bodhuğ talkımas (C II, 304), Öküz adhakı bolgınça buzağı başı bolsa yeg (C I, 59), Öldeci sıcğan muş taşakı kaşır (C I, 438; C III, 267), Saçratgudın korkmuş kuş kırk yıl adhrı yıgaç üze konmas (C II, 331), Suw içürmesge süt ber (C I, 218), Suw körmekinçe etük tartma (C III, 426), Sundılaç ışı ermes örtgün tepmek (C I, 526), Taşığ ısırumasa öpmiş kerek (C I, 163), Taygan yüprüğın tilkü sewmes (C I, 175; C II, 15), Taz keliği borkçıge (C I, 26), Tewey münüp koy ara yaşmas (C III, 60), Tegirmende togmış sıcğan kök kökreginge korkmas (C III, 282), Tılın tügmişni tışın yazmas (C II, 20), Tokum yüzüp kudrukta biçek sima (C I, 473), Usukmışa sakığ kamuğ suw körünür (C I, 191), Yakadaki yalgalı elıgdeki ıçgınur (C I, 253), Yazıdaki süwlin edhergeli evdeki takagu ıçgınma (C I, 447).

1.2.1.3. Sıralı Cümleler

DLT'deki atasözlerinden 101'i sıralı cümle yapısındadır. Sıralı cümlelerden 17'si iki isim cümlesinin birleşmesiyle, 3'ü bir isim cümlesi ile bir fiil cümlesinin birleşmesiyle, 81'i de iki fiil cümlesinin birleşmesiyle meydana gelmiştir.

1.2.1.3.1. İsim Cümlesi + İsim Cümlesi Şeklindeki Sıralı Cümleler

Aç ewek, tok tölek (C I, 387), Alımçı arslan, berimçi sıçgan (C I, 75- 409), Balık suwda közü taştın (C I, 379), Bar bakır, yok altun (C I, 360), Er sözü bir, edher köki üç (C II, 283), İş yarağında, sart asığında (C III, 13), Kişi alası içtin, yılki alası taştın (C I, 91), Kul yağı, it böri (C I, 336), Kuş yawuzı sagzıgan, yıgaç yawuzı azgan, yer yawuzı kazgan, budun yawuzı Barsgan (C I, 439), Künde irük yok, begde kıyık yok (C I, 70), Neçe munduz erse eş edhgü, nece eğri erse yol edhgü (C I, 458), Oglak yiliksiz oylan biligsiz (C I, 119), Toyın tapuğsak, Tengri sefinçsiz (C III, 377), Yalksa yeme yağ edhgü, köyse yeme kün edhgü (C III, 435), Yadhağ atı çaruk küçi azuk (C I, 381), Yazmas atım yağmur, yanğılmas bilge yanğku (C III, 379), Yer basruki tağ, budhun basruki beg (C I, 466).

1.2.1.3.2. İsim Cümlesi + Fiil Cümlesi Şeklindeki Sıralı Cümleler

Kudhuğda suw bar, it burnı tegmes (C I, 375). Tawgaç xanniğ turkusı telim, tenglemedhip bıcmas (C I, 427). Yalnguk ürülmüş kap ol, ağız yazılıp alkinur (C I, 195).

1.2.1.3.3. Fiil Cümlesi + Fiil Cümlesi Şeklindeki Sıralı Cümleler

Aç ne yemes, tok ne temes (C I, 79), Alın arslan tutar, küçin sıçgan tutmas (C III, 412), Alın arslan tutar; küçin oyuk tutmas (C I, 81; C III, 289), Alp eriğ yawritma ıkılaç arkasın yağritma (C I, 139), Alplar birle uruşma, begler birle turuşma (C I, 182), Anası tewlük yuwka yapar, oğlı tetik koşa kapar (C III, 33), Arpasız at aşumas, arkasız alp çeriğ sıyumas (C I, 123), Birin birin ming bolur, tama tama köl bolur (C III, 360), Bu kök kirsün kızıl çıksun (C I, 362), Buşmasar boz kuş tutar, ewmeser ürüng kuş tutar (C II, 12), Çaksa tütnür, çalsa bilnür (C II, 23), Çaxşak üze ot bolmas, çakrak bile uwut bolmas (C I, 469), El kalır törü kalmas (C II, 25; C III, 221), Erge munğ tegir tag senğiringe yel tegir (C III, 360), Erkeç eti em bolur,

eçkü eti yel bolur (C I, 95), Er oğlu munğadhmas, it oğlu külermes (C II, 84), Ersek erge tegmes, ewek ewge tegmes (C I, 104), Edhgü er sünğüki erir atı kalır (C III, 367), Edhgülügni suw adhakında kemiş başında tile (C II, 112), Edhgülükün kel, isizligin kelme (C II, 91), It çakırı atka tegir, at çakırı itka tepmes (C I, 363), İkki bogra iğeşür, otra kökegün yancılır (C I, 187-188), İzlik bolsa er öldimes, içlik bolsa at yağırmas (C I, 104), Kadaş temiş kaymaduk, kadhım temiş kaymış (C I, 403), Kal sawı kalmas, kağıl bağı yazılmaz (C I, 409), Kalın bulutuğ tüpi, karanğku ışığ urunç açar (C III, 217), Kalınğ berse kız alır, kerek bolsa kız alır (C III, 371), Kanğdaş kuma urur, iğdiş örü tartar (C III, 382), Kara bulutu yel, rüşvet el açar (C I, 354), Karga karısın kim bilir, kişi alasin kim tapar (C I, 425), Kek kördi keregü yüdhti (C I, 447-448), Kenğeşlig bilig üdhreşir, kenğeşsiz bilig obraşur (C I, 232), Kedhüklük ölimes, küfeçliğ kürimes (C III, 256), Kılıç tatıksa iş yunçır, er Tatıksa et tıncır (C II, 281), Kılnu bilse kızıl kedher, yarını bilse yaşıl kedher (C I, 394), Kız birle küreşme, kısarak birle yarışma (C I, 474), Kiçik uluğka turuşmas, kırguy songkurka karışmas (C II, 95), King ton opramas, kengeşliğ bilig artamas (C III, 358), Köp söğütge kuş konar; körklüğ kişige söz kelir (C I, 319), Kulak eşitse köngül bilir, köz görse üdhik kelir (C I, 211), Kurmuş kiriş tügülmes, ukrukun tağ eğılmes (C III, 215), Kurtga büdhik bilmes yerim tar der (C III, 259), Kuruğ yıgaç eğılmes, kurmuş kiriş tügülmes (C I, 198), Kuruk kaşuk agızka yaramas, kurug söz kulakka yakışmas (C I, 383), Kuzda kar eksümes, koyda yağ eksümes (C I, 326), Muş yakrıka tegişmes, ayur kişi nenği yaraşmas (C II, 105), Oglan ışı iş bolmas oğlak müngüzi sap bolmas (C III, 145), Oglan suw töker, uluğ yanı sınır (C II, 19), Ot tütünsüz bolmas, yiğit yazuksuz bolmas (C I, 400; C III, 16), Öd keçer kişi tuymas, yalnğuk oğlu menğgü kalmas (C I, 44), Sakak bıçar, sakal oxşar (C I, 282), Sakak oxşar, sakal bıçar (C II, 286), Sınamasa arşakar, sakınmasa utsukar (C I, 242), Sögüşüp uruşur, otra ton titişür (C II, 89), Subuzganda ev bolmas, topurganda aw bolmas (C I, 516), Tagığ ukrukın egmes, Tenğizni kaygıkın bügmes (C I, 100), Tağ tağka kavuşmas, kişi kişige kawuşur (C III, 153), Tapuğ taş

yarar, taş başığ yarar (C III, 58), Tatsız Türk bolmas, başsız bürk bolmas (C I, 349; C II, 281), Tayak bile taymas, tanuk sözün bütmes (C III, 166), Tay atatsa at tınur, ogul eredhse ata tınur (C I, 206), Tegme kişi öz bolmas, yat yaguk tüz bolmas (C I, 433), Telim sözüğ uksa bolmas, yalım kaya yıksa bolmas (C III, 20), Tezek karda yatmas, edhgü ısız katmas (C I, 386), Tikmeginçe önmes, tilemeginçe bulmas (C II, 20), Tolum anutsa kulun bulur, tolum unutsa bulun bolur (C I, 215), Tünle bulit örtense ewlük urı keldürmişçe bolur, Tanğda bulit örtense ewga yağı kirmişçe bolur (C I, 251), Tünle yorup kündüz sewnür, küçükde eflenip ulgadhu sewnür (C III, 87), Tütüşmeginçe tüzülmes, tüpirmeginçe açılmas (C II, 71), Tüzün birle uruş, utun birle üsterme (C I, 221), Ula bolsa yol azmas, bilig bolsa söz yazmas (C I, 92), Uygur yıgaç uzun kes, temür kısa kes (C II, 11), Üri kopsa oğuş aklışur, yağı kelse imrem tepreşür (C I, 87-88), Yalñuk menğgü tirilmes, sınka kirüb kirü yanmas (C III, 64-65), Yalñuk oğlu yokadhur edhgü atı kalır (C III, 384), Yaş ot köymes, yalafar ölmes (C III, 47), Yazmas atım bolmas, yanğılmas bilge bolmas (C III, 59), Yıgaç uçunga yel tegir, körklüg kişige söz kelir (C I, 319), Yılan kendü eğrisin bilmes tewi boynun egri ter (C I, 127), Yılan yarpuzdın kaçır, kaçır barsa yarpuz utru kelür (C III, 39), Yüzge körme erdem tile (C III, 143).

1.2.1.4. Eksiltili Cümle

Korkmaz tarafından eksiltimli cümle olarak ifade edilen bu cümle yapısı, fiil kullanmadan yargı bildiren cümle olarak tarif edilmiştir (Korkmaz, 2010: 82). DLT’de atasözlerinden 8’i eksiltili cümle yapısındadır.

Alp yağıda, alçak çoğıda (C I, 41), Barçın yamağı barçınka, karış yamağı karışka (C III, 28), Böriniğ ortak, kuzgununğ yıgaç başında (C I, 439), Erik erini yağlığ, ermegü başı kanlığ (C I, 70), Kişi sözleşü, yılık yırdhlaşu (C III, 104), Sögüt sülinge, kadhing kasinga (C I, 356; C III, 134), Tatıg közre, tikenığ tüpre (C II, 280), Kuş kanatın, er atın (C III, 358).

1.2.2. Yüklemi Türüne Göre Cümleler²

1.2.2.1. Fiil Cümleleri

Yüklemi çekimli bir fiil ya da birleşik fiil olan cümledir (Karaağaç, 2011: 243). DLT'deki atasözlerinden 147'si yüklemine türüne göre fiil cümlesidir. Bu fiil cümlelerinden 59'u basit, 88'i birleşik cümle yapısındadır.

1.2.2.1.1. Basit Yapılı Fiil Cümleleri

Açıglıg er şebük karımas (C I, 147), Adhın kişi nenği nenğ sanmas (C I, 98), Anuk utru tuşa yokka sanmas (C I, 68), Arkasız er çeriğ sıyumas (C I, 128), At teküzligi ay bolmas (C I, 507), Ata oğlu ataç togar (C II, 80), Azukluğ aruk ermes (C I, 148), Beş ernğek tüz ermes (C I, 121), Bir karga birle kış kelmes (C II, 26), Bir tilkü terisin ikile soymas (C III, 244), Boş nenğe idhi bolmas (C I, 330), Böri koşnısın yemes (C III, 220), Bugday katında sarkaç suwalur (C III, 240), Buzdan suw tamar (C III, 123), Emgek eğinde kalmas (C I, 110), Emikliğ uragut kösekçi bolur (C I, 153), Endik uma ewlikni ağırlar (C I, 105), Erdemsizden kut çertilür (C II, 229), Ernğenge eliğ karı böz üm tikemes (C I, 117), Etli tırnğaklı edhirmes (C I, 177), Ewdeki buzağı öküz bolmas (C I, 446), Ewek ewge tegmes (C II, 19), Ewek sinğek sütge tüşür (C II, 13), İgliğ tutruğı adh bolur (C I, 79), İki koçnğar başı bir aşıçta pışmas (C III, 382), Kalın kaz, kılavuzsuz bolmas (C I, 424), Kaniğ kan bile yumas (C III, 66), Karı öküz balduka korkmas (C III, 421), Kaynar öküz keçiksiz bolmas (C I, 390), Keriş yağrı ogulka kalır (C I, 370), Kırk yılka tegin bay çıgay tüzlenir (C I, 349), Kız kişi sawı yoriglı bolmas (C I, 326), Kişi eti tiriğle tatır (C III, 257), Kizdeki kiz yapar (C I, 327), Koş kılıç kinga sıgmaz (C I, 359), Kök temür kerü turmas (C I, 369), Közüngüğe köğ tüşdi (C III, 132), Kuş tuzakka menğ uçun ılınır (C III, 358),

²Bu başlık altında DLT'deki atasözlerinden basit ve birleşik yapıları cümleler yüklemine türüne göre tasnif edilmiştir. Sıralı cümlelerin isim ve fiil cümlesi olması durumu kendi içinde değerlendirilmiştir.

Kutluğka koşa yagar (C III, 60), Ol keçişni suw ilette (C I, 369), Oprak yasıkdın tozluğ ya çıkar (C III, 16), Ortak erden artuk almas (C I, 99), Otuğ odhguç birle öçürmes (C I, 177), Ögüngüçi üminde artatur (C I, 203), Ötlüğ yinçü yerde kalmas (C III, 30), Sawın sagrakka tegir (C I, 471), Süsegen udhka Tenğri müngüz bermes (C III, 364), Tamu kapuğın açar tawar (C III, 234), Taygan yüprügin tilkü sewmes (C III, 175), Taz at tafarçı bolmas (C III, 149), Teşük suwda belgürer (C I, 387), Tılın tergige tegir (C I, 429), Uluk yağırı ogulka kalır (C I, 68), Yalñuk oğlu munsuz bolmas (C III, 141), Yalñus kaz ötmes (C III, 384), Yırak yer sawın arkış keldürür (C I, 97), Yitüklığ anası koyun açar (C III, 18), Yunt başın yularlap (C III, 9), Yüfüşlüğ kelin kedhegü yafaş bulur (C III, 11).

1.2.2.1.2. Birleşik Yapılı Fiil Cümleleri

Agılda oğlak togsa arıkda otı oner (C I, 65), Agız yese köz uyadhur (C I, 55), Anğduz bolsa at ölmes (C I, 115), Anıñ yüzing titinü baksa bolmas (C II, 144), Arı kafçıtısa ısrur (C II, 329), Arslan karısa sıçgan ötün ködhezür (C III, 263), Arslan kökrese at adhakı tuşalır (C II, 146), Aşıç ayur túbüm altun, kamuç ayur men kayda men (C I, 529), Ata tonı ogulka yarasa atasın tilemes (C III, 87), Atan yüki aş bolsa açka az körünür (C I, 75), Atası açığ almıla yese oğlınıñ tışı kamar (C II, 311), Atası anası açığ almıla yese oğlı kızı tışı kamar (C III, 272), Awçı nece al bilse adhiğ ança yol bilir (C I, 63), Ay tolun bolsa eligin imlemes (C I, 82), Barığ otur tutsa yokka sanmas (C II, 28), Bir toyın başı ağrısa kamuğ toyın başı agrımas (C III, 169), Bor bolmadhıp sirke bolma (C III, 121), Boşlaglansa boxuklanur (C II, 272), Bütün ümlüğ kañça kolsa olturur (C I, 224), Egir bolsa er ölmes (C I, 54), Eliğ tutgıñça ot ut (C II, 292), Ermegüğe bulıt yük bolur (C I, 138), Ermegüğe eşik art bolur (C I, 42), Eşyek ayur başım bolsa sundurida suw içgeymen (C I, 492), Ewliğ todhgursa közü yolka bolur (C II, 176), İnğan inğrasa botu bozlar (C I, 120), It ısırmas, at tepmes teme (C I, 178), Itka uwut atsa oldağ yemes (C I, 116), İm bilse er ölmes (C I, 38), Kaçış bolsa kıya körmes (C I, 369), Kagun karma bolsa

idhisi ikki eligen tegir (C I, 410), Kara munğ kelmeğinçe kara yalga keçme (C III, 33), Karga kazga ötgünse butı sınır (C I, 254), Kaz kopsa ördek köliğ igenür (C I, 104), Kiçikde katığlansa ulgandhu sewnür (C II, 268), Kim kür bolsa köwez bolur (C I, 325), Kiminğ bile kaş bolsa yaşın yakmaz (C III, 22), Kolan kuduğka tüşse kurbaka aygır bolur (C III, 122), Korkmuş kişige koy başı koş körünür (C III, 126), Kowı er kuduğka kirse yel alır (C III, 226), Kökge sagursa yüzge tüşür (C II, 81), Közden yırasa könülden könülden yeme yırar (C III, 366), Kutsuz kudhuğka kirse kum yağar (C I, 457), Küç eldin kirse törü tünğlüktin çıkar (C III, 120), Kümüş künge ursa altun adhakin kelir (C I, 165), Künge baksa göz kamar (C I, 340), Küz keliği yazın belgürer (C II, 172), Küzegü uzun bolsa elig köymes (C I, 448), Muş oğlu muyavu togar (C II, 14), Neçe yitik biçek erse öz sapın yonumas (C I, 384), Neçeme obrak kedhuk erse yağmurka yarar (C III, 38), Ot tese ağız köymes (C I, 43), Otağka öpkelep süge sözlemedük (C III, 208), Ödhlek karıtmışka bodhuğ talkımas (C II, 304), Öküş sewinç bolsa katığ oxsunur (C III, 373), Öldeçi sıcğan muş taşakı kaşır (C I, 438; C III, 267), Sabanda sandırış bolsa örtkünde irteş bolmas (C I, 402; C II, 214; C III, 416), Saçratgudın korkmuş kuş kırk yıl adhrı yıgaç üze konmas (C II, 331), Sart azukı arığ bolsa yolda yer (C I, 342), Sartnınğ azukı arığ bolsa yol üze yer (C I, 66), Suw içürmesge süt ber (C I, 218), Suw körmekinçe etük tartma (C III, 426), Taşığ ısrumasa öpmiş kerek (C I, 163), Tegirmende togmış sıcğan kök kökreginge korkmas (C III, 282), Tewey bedük erse mayakı bedük ermes (C III, 168), Tewey münüp koy ara yaşmas (C III, 60), Tewi silkinse eşekke yük çıkar (C II, 246), Tewi yük götürse kamıç yeme kötürür (C II, 75), Tılın tüğmişni tışın yazmas (C II, 20), Tilkü öz yinige ürse udhuz bolur (C I, 54; C III, 54), Tirig esen bolsa tañğ öküş körür (C I, 62), Tokum yüzüp kudrukta biçek sıma (C I, 473), Tütün kopursa işlenür (C II, 72), Ulugni uluglasa kut bulur (C I, 304), Uma kelse kut kelir (C I, 92), Umayka tapınsa ogul bolur (C I, 123), Us üşgürse ölür (C I, 228), Usukmışa sakiğ kamuğ suw körünür (C I, 191), Xan ışı bolsa katun ışı kalır (C I, 410), Yagını aşaklasa başka çıkar (C I, 305), Yakadaki

yalgagalı elıgdeki ıçgınur (C I, 253), Yarın bulgansa el bulganur (C III, 21), Yazıda bõrũ ulısa ewde it bugru tartışur (C III, 255), Yazıdaki sũwlin edhergeli ewdeki takagu ıçgınma (C I, 447), Yazın katıglansa kışın sewnũr (C III, 159), Yıparlığ kesũrgũdin yıpar kitse yidhi kalır (C III, 48), Yogurkanda artuk adhak kõsilse ũřiyũr (C II, 137), Yurt kiçũk bolsa anđut bedũk ur (C I, 93).

1.2.2.2. İsim Cũmleleri

Yũklemi çekimli bir fiil değil isim veya isim soylu bir sõz olan cũmledir (Karaağaç, 2011: 246). DLT'deki atasõzlerinin 17'si yũklemin tũrũne gõre isim cũmlesidir. Bu isim cũmlelerinden 10'u basit, 7'si birleşik cũmle yapısındadır.

1.2.2.2.1. Basit Yapılı İsim Cũmleleri

Erdem başı til (C I, 107), Esende ewek yok (C I, 77), Esiz anınđ yığitliği (C III, 51), Kış konıkı ot (C I, 332), Kut belgũsi bilig (C I, 428), Kũnininđ kũline tegũ yagı (C III, 237), Oglan bilgisiz (C I, 386), Yatnınđ yağlığ tikũsinden õznũnđ kanlığ yudhruk yeğ (C III, 43), Yawlak tıllığ begden kerũ yalnđus tul yeğ (C III, 133), Yund kazısı yağ (C III, 18).

1.2.2.2.2. Birleşik Yapılı İsim Cũmleleri

Bilmiş yek bilmedhũg kişiden yeg (C III, 160), Boldacı buzagu õkũz ara belgũlũđ (C I, 528), Kõni barır keyikning kõzinde adhın başı yok (C III, 151), Kũl ũrkũnçe kõz ũrse yik (C I, 337), Őkũz adhakı bolgınça buzağı başı bolsa yeg (C I, 59), Sundılaç ışı ermes õrtgũn tepmek (C I, 526), Taz keliği bõrkçige (C I, 26).

SONUÇ

Dĩvũnũ Lugãti't-Tũrk, Tũrk dilinin temel kaynaklarından biri olup Tũrklũk bilimi için her yõnũyle etraflıca incelenmesi gereken bir eserdir. Eser ũzerinde,

temelde bir sözlük olması sebebiyle, başta söz varlığı olmak üzere gramer, ağzlar, ad bilimi, halk bilimi gibi pek çok alanda çalışma yapmak mümkün ve aynı zamanda gereklidir. Bu çalışmada eserde geçen atasözlerinin söz dizimsel özelliklerini ortaya konmaya çalışılmıştır. Söz dizimsel inceleme kelime grupları ve cümle ana başlıkları altında yapılmıştır.

Çalışmamız neticesinde DLT'deki atasözlerinde 258 adet kelime grubu tespit edilmiştir. Bu kelime gruplarının dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1. DLT'deki atasözlerinde tespit edilen kelime gruplarına ait sayısal veriler

Kelime Grupları								Toplam
Edat Grubu	Sıfat Tam.	İsim Tam.	Birleşik Fiil	İsim-Fiil Gr.	Sıfat-Fiil Gr.	Zarf-Fiil Gr.	Tekrar Gr.	
9	54	66	25	1	17	83	3	258

Tablo 1 incelendiğinde söz konusu kelime gruplarının 9'u edat grubu, 54'ü sıfat tamlaması, 66'sı isim tamlaması, 25'i birleşik fiil, 1'i isim-fiil grubu, 18'i sıfat-fiil grubu, 83'ü zarf-fiil grubu, 3'ü de tekrar grubu olduğu görülmektedir. En fazla zarf-fiil grubu tespit edilmiş olup en az ise 1 adet ile isim-fiil grubu tespit edilmiştir. Atasözlerinde bağlama grubu, ünlem grubu, unvan grubu gibi kelime grupları tespit edilmemiştir.

DLT'de 300'e yakın atasözü bulunmakla birlikte bunların bir kısmı tekrar edilen atasözleridir. O sebeple bu çalışmada DLT'deki 273 atasözü söz dizimsel özellikleri yönüyle ele alınmıştır. Bu atasözlerinin cümle özellikleri ise şu şekildedir:

Tablo 2. DLT'deki atasözlerinin cümle yapılarına ait sayısal veriler

Cümle Yapıları				Toplam
Basit Cümle	Birleşik Cümle	Sıralı Cümle	Eksilteli Cümle	
69	95	101	8	273

Tablo 2 incelendiğinde DLT'deki atasözlerinin 70'i basit yapılı, 96'sı birleşik yapılı, 100'ü sıralı cümle yapılı, 9'u da eksilteli cümle yapısında olduğu görülmektedir. Atasözlerinin genel olarak cümle yapılarında sıralı ve birleşik cümle yapısı baskın durumdadır. Burada bu anlamda ulaştığımız sonuç, atasözlerinin genel olarak söz dizimsel özelliklerine uygun bir sonuçtur. Çünkü ahengin sağlanması ve mesajın etkili verilebilmesi, yan cümlelerin bulunduğu, bir cümlenin bağlam olarak diğer uygun bir cümleyle bağlandığı cümle yapıları ile daha mümkündür.

Tablo 3. DLT'deki sıralı cümle yapılarının meydana geliş şekline ait sayısal veriler

Sıralı Cümle Yapılarının Meydana Gelişi			Toplam
isim cümlesi + isim cümlesi	İsim cümlesi + fiil cümlesi	fiil cümlesi + fiil cümlesi	
17	3	81	101

Tablo 3'e göre ise DLT'de tespit edilen 101 adet sıralı cümle yapısının 17'sinde iki isim cümlesinin birleşmiş, 3'ünde bir isim cümlesi ile bir fiil cümlesi birleşmiş, 81'inde ise iki fiil cümlesi birleşmiştir.

Atasözlerinden basit ve birleşik yapılı toplam 164 cümleden 147'si fiil cümlesi, 17'si de isim cümlesidir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde DLT'deki atasözlerinde fiil cümlelerinin hakim olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Asım, N. (1922). *Eski savlar: Divanu Lugati't-Türk'teki atasözleri*, Zaman Kütüphanesi.
- Atalay, B. (2018). *Kaşgarlı Mahmud Dîvânü Lugati't-Türk, Cilt: I-II-III-IV*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Birtek, F. (1944). *En eski Türk savları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Brockelmann, C. (1920). *Alturkestanische Volksweisheit, Osiatische Zeitschrift*, vol. 8, Leipzig, 49-73.
- Bulut, S. (2016). Divânü Lügâtî't-Türk'ten Ahıska Türkleri Yazılı Ve Sözlü Diline Geçen Atasözleri, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2/3, Summer 2016, 95-112.
- Cemiloğlu, İ. (2018). *Dede Korkut hikayeleri üzerine söz dizimi bakımından bir inceleme*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânü lugâtî't-türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İlhan, N. (2008). Divanu Lugati't-Türk'ten Gaziantep Ağzına Atasözleri, *Akpınar Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C. 3, S. 18, 4-9.
- Karaağaç, G. (2011). *Türkçenin söz dizimi*, 4. Baskı, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (2013). *Türkçede söz dizimi*, 19. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (2010). *Gramer terimleri sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sev, G. (2004). Divanü Lûgat'it Türk'te İkilemeler. *Türk Dili*, 634, 497-510.

EXTENDED ABSTRACT

Dîvânü Lugâtî't-Türk was written by Kaşgarlı Mahmut in the 11th century. DLT is the first known dictionary of Turkish language. Turcology is a multifaceted work that can be a source for many other fields, especially Turkology. Proverbs are also part of the rich world of DLT. In the book, the number of proverbs expressed with the word "peace", which is the equivalent in Old Turkish, is close to 300.

The proverb is a short, concise, stereotyped words that have an anonymous characteristic, are considered to be inherited from ancestors, and consist of observations and trials of the society over the centuries, common thoughts, attitudes and behaviors and world view (Korkmaz, 2010: 27). Proverbs exist in all languages of the world. They are words that form a sentence mostly in the form of a sentence, and sometimes tend to be more effective in terms of saying and measuring. The proverbs created by each nation with their own experiences reflect the worldview and the way of living of a language, and give important clues about the cultural history of that society (Aksan, 2015: 38).

Proverbs are a subject of investigation in itself. Proverbs, which are the products of a nation, reflect the life of the nation to which they belong, and are important words that have emerged from their culture and experiences. Although these vocabularies are included in the vocabulary of the language they belong to, they have a separate vocabulary in their own structure. In addition, they have syntactic features for their own structure as they are in sentence structure. For this reason, proverbs should be examined in terms of both vocabulary, syntactic features and cultural values.

In this study, the proverbs in DLT were examined in terms of syntactic features. Besim Atalay's Kaşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâtî't-Türk, Volume: I-II-III-IV was taken as a reference. The study was conducted under two main headings: word groups and sentences. Next to each proverb, the volume and page number in the relevant work are shown in parentheses. In the syntax of the proverb, the relevant property is given in italics.

Dîvânü Lugâtî't-Türk is one of the main sources of Turkish language and it is a work that must be thoroughly examined for all aspects of Turkishness. Due to the fact that it is a dictionary, it is possible and necessary to work on many fields such as grammar, dialects, noun science and folklore. In this study, we tried to put forward the syntactic features of the proverbs in the work. Syntactic analysis was conducted under the main headings of word groups and sentences.

As a result of our study, 260 groups of proverbs in DLT were determined. 9 of them are preposition group, 54 are adjective phrases, 66 are noun phrases, 26 are combined verbs, 1 is noun-verb group, 18 is adjective-verb group, 83 is adverb-verb group, 3 is also the group again. The maximum number of adverb-verb groups was determined and at least one noun-verb group was determined. Proverbs were not identified as word groups such as binding group, exclamation group, title group.

Although there are nearly 300 proverbs in the DLT, some of them are repeated proverbs. Therefore, in this study, 273 proverbs in DLT are discussed in terms of syntactic features. The sentence features of these proverbs are as follows: In terms of the sentence structure of proverbs, 70 are simple structured, 96 are combined structured, 100 are sequential sentence structured, 9 are subtracted sentence structure. In general, sentence structures of the proverbs are predominantly sequential and compound. The result that we have reached here is in accordance with the syntactic features of proverbs in general. Because the harmony and the effective delivery of the message, it is more possible with sentence structures, where one sentence is connected with another suitable sentence in context.

In 16 of the 100 sequential sentence structures identified in the DLT, two nouns were combined, 3 nouns were combined with one verb, and 81 were combined. Among the proverbs, a total of 166 simple and compound sentences, 148 are verb sentences and 18 are nouns. In this aspect, it is seen that verb sentences are dominant in proverbs in DLT.

DİSTOPYADAN MİLLİ UYANIŞ MEKÂNINA DÖNÜŞEN

SODOM VE GOMORE’NİN İSTANBUL’U

Özcan BAYRAK* Necla DAĞ**

Öz

Distopya, dönemin olumsuz koşullarını eleştirmesi ve karanlık bir tablo çizmesi bakımından ütopyanın gölgesi olarak kabul görür. Ancak distopya, ütopyanın gölgesi olmaktan çok ütopyanın iyi olarak gösterdiğinin ardındaki kötüyü göstermeyi hedefler. Ayrıca distopya, ideal bir düzenin eksiklerini, önlem alınmazsa ileride ortaya çıkabilecek olumsuz toplum yapısını veya koşulları konu edinir. Bu anlamda Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun eserleri incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu’nun son zamanlarında çöküş ile birlikte başlayan karmaşayı ve Cumhuriyet ile başlayan toplumsal değişimin birçok aşamasını görmek mümkündür. Balkan Savaşlarının ardından I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde düşman askerlerinin Anadolu’da yaptıklarını işleyen yazar, İstanbul’u distopik bir mekân olarak tasvir eder. Bir dönemin ihtişamlı İstanbul’u düşmanın kol gezdiği, milli değerlere her türlü saldırının yapıldığı bir şehre dönüşür. Bu çalışmada Sodom ve Gomora romanında İngiliz, Fransız ve diğer yabancı askerlerle işbirliği yapan zengin İstanbullu ailelerin yaşamları üzerinden İstanbul’un işgal edilişi ve distopyaya dönüşü ele alınacaktır. Anadolu’da başlayan Milli Mücadele ile İstanbul’un kurtuluşunun milli uyanışa dönüşümü değerlendirilecektir.

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü,
ozcanbayrak@gmail.com

** Öğr. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, Yabancılar Türkçe Öğretimi, Uygulama ve
Araştırma Merkezi, necladag02@gmail.com

Anahtar Kelimeler: : Sodom ve Gomore, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, distopya, İstanbul.

SODOM AND GOMORE'S ISTANBUL, WHICH BECAME A PLACE OF NATIONAL AWAKENING FROM DYSTOPIA

Abstract

Dystopia is regarded as the shadow of utopia in that it criticizes the negative conditions of the period and paints a dark picture. But dystopia, rather than being the shadow of utopia, aims to show the evil behind what utopia shows as good. In addition, dystopia deals with the shortcomings of an ideal order and the negative social structure or conditions that may arise in the future if no action is taken. In this sense, when the works of Yakup Kadri Karaosmanoğlu are examined, it is possible to see the chaos that started with the collapse of the Ottoman Empire in the last times and the many stages of social change that started with the Republic. After the Balkan Wars I The author describes what enemy soldiers did in Anatolia during World War II and national struggle, and portrays Istanbul as a dystopian place. Istanbul, the grandeur of a period, is transformed into a city where the enemy roams, where all kinds of attacks on national values are made. In this study, the novel Sodom and Gomore will focus on the occupation of Istanbul and its return to dystopia through the lives of wealthy Istanbul families who collaborated with British, French and other foreign soldiers. The national struggle in Anatolia and the transformation of the liberation of Istanbul into a National Awakening will be evaluated.

Keywords: Sodom ve Gomore, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, dystopia, İstanbul.

1. GİRİŞ

Olumsuz gelecek tasarıları olarak kabul edilen metinler için distopya, karşı ütopya, negatif toplum tasarıları gibi birçok terim kullanılmaktadır. Distopya sözcüğü, karşı ütopya (anti-ütopya), kakotopya, (negatif ütopya), eleştirel ütopya vb. birçok sözcüğün yerine kullanılmaktadır. Bu kavramlardan en eskisi olarak kabul edilen “kakotopya sözcüğü ilk kez 1818 yılında Jeremy Bentham tarafından Eski Yunanca ‘kötü’ anlamına gelen ‘kakos’ (κακός) sözcüğü ile ‘yer’

anlamına gelen 'topos' (τόπος) sözcüğünün birleştirilmesiyle uydurulmuştur" (Kurtyılmaz, 2014: 23). 'Kötü yer' anlamına gelen bu kavram yerine günümüzde daha çok distopya kullanılmaktadır. Ancak kelimeler yakın anlamlı olmalarına rağmen hem kökenbilim hem de anlam bakımından bazı farklılıklar gösterirler. Örneğin Yunanca bir önek olan 'dys-' "*hasta, kötü ve olağandışı*" gibi anlamlarda kullanılırken Yunanca bir önek olan 'anti' "*karşıt, muhalif ve zıt*" gibi anlamlar taşır. Bu ekler 'yer' anlamına gelen 'topos' kelimesinin önüne eklenerek farklı kelimeler türetilmiştir. Bezel (1984: 7) karşı-ütopyayı, "ütopyacı bir eğilim ve amaçlarla yola çıkıldığında ortaya çıkabilecek olumsuz ve baskıcı bir toplum düzeni" olarak tanımlar. Peter Fitting (2009: 126), karşı-ütopyayı, "kusursuz toplum tasarıları olarak görülen kimi ütopyaların eleştirisini yapmak amacıyla, yazarı tarafından oldukça ayrıntılı biçimde kurgulanan ve okuyucusunun yaşadığı döneme göre belirgin biçimde daha kötü koşullarda hayatını sürdürmek zorunda olan toplumların hikâyeleri" şeklinde açıklar. Irving Howe, anti-ütopyayı, "Mükemmelin mükemmelleştirilmesinde 'bir aksaklık' ortaya koyan" (Akt. Düzgün, 2011: 28) tür olarak açıklar. Bu tanımlara dikkat edilirse hepsinin kötü yaşam koşullarına, kaosa, baskıcı ve kötü toplum düzenine veya bu koşulların yaşandığı ortama işaret ettiği görülür. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Osmanlı devletinin yıkılış sürecinin getirdiği psikolojik, sosyolojik ve tarihsel çöküşü Sodom ve Gomore romanında bütün yönleriyle ele alır. Özellikle 1909'dan sonra Anadolu'yu daha fazla önemseyen Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore'de İstanbul'da meydana gelen sosyal ve siyasi istikrarsızlığın yol açtığı ahlaki problemlere yer verirken distopya koşullarının oluşumuna dikkat çeker. Çürümeye yüz tutmuş yapısıyla toplumun değişen çehresini aktaran yazar, Anadolu'daki Kurtuluş hareketini ve Cumhuriyet'e geçiş sürecini İstanbul'dan manzaralarla aktarır. Bireysel duyarlılıktan milli uyanışa geçişi ifade eden bu süreci aşama aşama işler.

2. İŞGAL DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA ÇARPIK İLİŞKİLER

Ahlaki yozlaşma üzerinden olay örgüsünü kurgulayan Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore ismini işgal altındaki İstanbul'un Hz. Lut ve Hz. İbrahim döneminde ahlaksızlıkları nedeniyle helak edilen iki şehir olan Sodom ve Gomore'ye benzemesi nedeniyle tercih ettiğini ifade eder. Her bölümün başına Tevrat'tan ayetler konularak bölümün içeriği ve bu iki şehir ile İstanbul'da yaşananlar arasında benzerlik sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle Beyoğlu "çirkin mahlûkatın yuvası", "plânları domuz kasapları tarafından çizmiş", temeli şarap tacirlerince kurulmuş" (Yücel, 1989: 169) bir semt olarak tasvir edilir. İşgal kuvvetleri ile işbirliği içerisinde olan kesimin eleştirisi yapılarak yaşanmayacak kadar kötü koşulların bir araya geldiği İstanbul bir distopya olarak tasvir edilir. İstanbul eski ihtişamını kaybetmiş, zevksiz ve soysuzlaşmış bir âbide halini almıştır. Her şeyin kötüye gittiği bu şehirde fuhuş, homoseksüel ve lezbiyen ilişkiler normal bir yaşam halini almıştır. Evlilik dışı ilişkiler normalleştirilerek kendi değerlerine yabancı bireylerin cinsel hazlarına hizmet eden ilişkiler öne çıkmıştır. "Mütareke yıllarında başta menfaat olmak üzere çeşitli endişelerle işgal kuvvetlerine yanaşan, onlarla ilişki kuran insanların iç yüzü bunların yaşadığı çevreler dikkate sunulmuştur" (Aktaş, 1987: 74). Kadınlar ve erkekler cinsel doyumsuzlukları ile ön plana çıkmışlardır. Kadınlar yabancı subaylarla flört edebilmek için birbirleriyle kıyasıya yarışır. İngilizler sayesinde kısa yoldan zengin olmanın peşinde olan erkekler de subaylar ile eşcinsel bir hayat yaşamaktadırlar. Roman kahramanlarından Captain Gerald Jackson Read, birçok Türk kadını ile birlikte olan, bütün kadınların ilgilendiği bir İngiliz subaydır. O dönem İstanbul sosyetesinde Captain Gerald Jackson Read ile birlikte olmak, onunla anılmakla kadınlar için bir gurur sayılır.

Romanda ayrıntılı olarak ele alınan kahramanlardan biri de Marlow'dur. Marlow için İstanbul'a gitmek orada yaşamak daha okul yıllarında başlamış bir emel olduğundan o, bu emelini gerçekleştirmek için Oxford'da dört yıl Türkçe dersi alır. Konuşması pek düzgün olmasa da okuduklarını tamamen anlayan Marlow'a

bu nedenle İstanbul'da Intelligence Service Ajansı'nın en önemli vazifesi verilir. İstanbul'da düşman askerlerinin siyasi faaliyetlerini yürütmek, idare etmek ve başkent ile Anadolu arasındaki gizli haber alma işlerini yürütmek onun özel görevleridir. Yazar, Marlow'un bu gizli görevlerinin yanı sıra İstanbul'a hayatın "değişik çeşnilerinden tatmak" için geldiğini, "Türkiye'ye büsbütün başka huylalar ve ümitlerle gelmişti" sözleriyle ifade eder. Major Will sapkın cinsel istekleri; Captain Marlow ise homoseksüelliği ile nam salmışlardır. Marlow'un Captain Read'ı kendi yaşamının içine çekmek için uğraş verdiği; ancak tüm tuzaklarının boşa gittiği de vurgulanır. Türklerin vatanına, kadınlarına hatta erkeklerine tecavüz eden ve onların değerleri ile alay eden bu subayın yaşantısı arkadaşı tarafından bile tasvip edilmezken Türk kadınlarının ve erkeklerinin onu ve onun gibilerini evlerinde ağırlamalarını yazar, kirletilmiş bir İstanbul atmosferi içinde ağır eleştiriye tutar.

"Tam on senedir beni cinsi latif aleyhine kendi Gomore'lik meyillerinize çekmek istediniz. Hatta... Hatta bunun için sayısız tuzaklar kurdunuz. Fakat asla muvaffak olmadınız." (SG,47)

Yakup Kadri, yabancı subaylarla işbirliği yapan çevreyi yansıtmak için cinsel istekleri ile ön planda olan doyumsuz kadınlara ağırlık verir. Bu kadınlar İstanbul'u Sodom ve Gomore'ye dönüştürmekle suçlanır. Çünkü İstanbul; şanlı tarihi, mimarisi ve kendine has yapısıyla değil, kadınları tarafından düşmana altın tabak içinde sunulan kayıp ve kirletilmiş bir kent olarak varlığını sürdürmektedir. Özkırmımlı (1981: 15), "bütün bu kadınlar işgale uğramış bir ülkenin kadınlarıdır. Her biri ahlaksızlığın değişik yönlerini simgeleyen tipler yabancılaşmışlığın, bencilliğin, kokuşmuşluğun da örnekleridir" sözleriyle bu çevrenin kadınlarını anlatır. Özellikle Sami Bey ve ailesinin ilişkileri, işgal kuvvetlerini ağırlamak için harcadıkları çaba, onların nasıl bir yozlaşma ve ülkelerine karşı ihanetin içinde olduklarını gösterir. Duyun-i Umumiye

memurlarından Sami Bey'in kızı Leyla, babasının İngilizlerle iş ilişkileri nedeniyle yabancılarla içli dışlıdır. Leyla, Necdet ile nişanlı olmasına rağmen Captain Gerald Jackson ile flört etmektedir. Sami Bey, Leyla'nın Captain Read ile olan münasebetinden ve onun evlerine gelmesinden memnundur. Aile maddi çıkarları için kızlarının diğer işgalcilerle de samimi olmasında bir sakınca görmez. Leyla, bir Türk kızından çok bir İngiliz kızı rolündedir. Leyla'nın annesi ise kızlarını kıskanan hala genç olduğunu iddia eden, erkeklere göz süzmeye çalışan bir kadındır. Evli bir kadın olan Azize Hanım bu çürük düzeni temsil eden bir başka isimdir. Captain Marlow ile birlikte olmak için defalarca girişimlerde bulunur; ancak istediğini elde edemez. Marlow'u elde etmeyi başaramayan Azize Hanım, kocası Atıf'ı Captain Marlow'a kaptırınca içkiye sığınır.

Yakup Kadri'nin ahlaki yozlaşmışlığı temsil etmesi için seçtiği bir diğer kadın Madam Jimson'dur. Madam Jimson, Captain Read'in ilk gözdesidir ve evli bir kadın olduğu halde birçok erkekle eşini aldatmaktadır. Bütün hayatını cinsel hazlar üzerine kuran ve erkekleri kendisine bağlamak için kadınlığını her fırsatta kullanan Madam Jimson da yazarın gözünde Sodom ve Gomore'de helak olmayı hak edenlerdendir. Jimson kocası ölüm döşegindeyken yeni sevgilisini sosyeteye tanıtmak için İtalyan albay adına davet verir, kocasının ölümünden sonra ise zengin bir dul olur. Miss Funny Moore isimli gazeteci ile Nermin ise lezbiyen ilişkileri ile Sodom ve Gomore'ye dâhil olurlar.

Major Will, Orhan Bey'in yardımıyla yeni bir yalı alır. Yalının açılış töreni için İstanbul sosyetesini ve işgalcileri davet eder. Madam Jimson'un ev sahipliği yaptığı bu davette Major Will evin odalarını davetlilere gezdirirken yalıda eskiden ibadethane olarak kullanılan odayı yatak odası yaptığını ve bu odaya sadece erkeklerin girebileceğini söyler. Yazara göre Osmanlı mimarisi ile yapılmış bu mekânın Major Will'in eline geçmesiyle yalı, ırzına geçilmiş bir kadın görüntüsü vermektedir. Selamlık ve ibadet odalarının bu işgalcinin elinde

geçirdiği değişim, Necdet'e duygusal anlar yaşatır. Yalı, işgalcilerin yandaşları tarafından onlara bırakılmış vatanın bir sembolü gibidir. İbadethanenin eşcinsel ilişkilerin yaşandığı yatak odası olarak düzenlenmesi distopik ortamı daha da dayanılmaz hale getirir.

Sami Bey'in evinde gerçekleşecek bir başka davette distopyadaki olumsuz koşullar derinleştirilir. Captain Read'ı bir Dorian Gray olarak gören Leyla'nın aslında bir hayalin peşinde olduğunu ispatlamaya çalışılır. Leyla'nın kendisine Dorian Gray diye seslenmesine sinirlenen Captain Gray, bu ismin alçak, kendini beğenmiş ve hain bir roman kahramanının adı olduğunu ifade ederek bir daha bu isimle kendisine hitap edilmemesini ister. Captain Read'in bile bir hain olarak gördüğü bu kahraman, Leyla'nın peşine düştüğü bir hayaldir ve onun hainliğinin farkında bile değildir. Captain Read'i gücendirmemek için ona açıklama yapma gereği duyan Leyla, salondaki bütün kadınların kendisine hayranlıkla baktığını ve kendini beğenmişlik taslama hakkının toplum tarafından Captain J. Read'e verildiğini açıklar.

“Lakin ne siz, ne Dorian Gray kendinizi beğenmiş olmakla, yanlış fena yahut gülünç bir şey yapmış değilsiniz. Bu kanaati, bu güveni size veren umumi efkârdır; bu, adeta size muhitinizdeki insanlar tarafından zorla kabul ettirilmiş bir histir.” (SG, 17)

Captain Read'in evin portmantosunda gördüğü rengârenk postallardan sonra sarf ettiği “Vay bütün işgal kuvvetleri burada!” sözü Sami Bey'in çıkar elde etme arzusuyla evini bir işgalci yuvasına dönüştürdüğünü gösterir. Yakup Kadri'ye göre İstanbul'un çeşitli yerlerini ve zihniyetini temsil eden bu salonların gazabı hak eden bir Sodom ve Gomore'den farkı yoktur. “İstanbul'un bir kesiminde, büyük acılar, çok renkli eğlentilerin karnavalında adeta duyumsanmamaktadır” (İleri, 2015: 184). Kendi evini işgal güçlerine açanların vatanlarının işgal edilmesine tepki göstermeleri mümkün değildir.

Karaosmanoğlu, İstanbul'da yaşanan bu olumsuzluklara dikkat çektikten sonra romanın ana eksenlerinden birini daha oluşturacak olan Necdet ve Leyla ilişkisine yönünü çevirir. Necdet hakkında bilgi verilirken Avrupa'da eğitim görmüş, başarılı ve işgalci askerlere düşman olan bir aydın portresi çizilir. Necdet'in bir hamle yapması, düşman askerlerine bir tepki göstermesi beklense de bu durum hiçbir zaman gerçekleşmez. Necdet'in aydın ve vatansever kişiliğinden çok Leyla'nın nişanlısı olması üzerinde durulur. Zaafına yenik düşen, her ayrılıktan sonra kendisini Leyla'nın kapısında bulan pasif bir karakter olan Necdet, Leyla'nın içli dışlı olduğu bu çevreyle temaslarını ona yakın olmak için sürdürmeye devam eder. Nişanlısının Gerald Jackson Read ile münasebetini bildiği halde onlarla bazı davetlere katılır. Leyla'nın Gerald ile yakınlaşmalarına tepkisi bir süreliğine ortamdan uzaklaşmaktan ibarettir. Necdet, her tarafı saran yabancı subaylardan ve onlara yaranmak için türlü türlü davranışlar sergileyen kadınlardan tiksiniyerek sadece İstanbul'un çeşitli mekânlarında gezinir. Ancak her yerde birbirine benzeyen manzaralarla karşılaşır. Yakup Kadri'nin düşüncesini temsil eden Necdet, Batı'da bulunduğu ve tahsilini burada tamamladığı için bu kültüre vakıftır. Ona göre Batı; ahlaki çöküşün, sefaletin ve sömürünün tek sebebidir. Ancak ahlaki yozlaşmaya sebep olan işgalci subayların bu cüreti bulmalarının en büyük nedeni, yabancı askerlere Leyla gibi önem veren kişilerin varlığıdır.

“Bütün neşe kaynaşının hep yanlardaki İngilizlerle kendi aralarında bir akışma, bir tanışma temenni maksadını güttüğüne şüphe yoktu. Çünkü kadınların gözleri kahkahalarla gülerken hep İngiliz zabitlerindeydi!” (SG, 42)

3. DİSTOPYA'DAN KURTULUŞA DOĞRU İSTANBUL'DAKİ GELİŞMELER

Ülkesi işgal edilmiş milletler etkin bir güç haline gelip bağımsızlığı elde edemezse başka milletlerin boyunduruğu altına girmeye mahkûm olur. Miraslow Hroch, milli bilincin oluşup oluşmamasına göre ulusları büyük milletler ve küçük

milletler olarak ikiye ayırır. Hroch'a göre, başka bir milletin boyunduruğu altına girmiş, siyasi bir birime dönüşemeyen ya da bir zamanlar etkin bir siyasi güç haline gelmişse bile zamanla kaybolmuş veya dejenerasyona uğramış olan milletleri küçük milletler olarak kabul eder. (Hroch, 2011: 30). Yakup Kadri de dünyaya hükmeden Osmanlı devletinin siyasi bir güç olma özelliğini kaybetmesinin ardından asimile olmuş milletin büyük milletten küçük millete dönüşme sürecine ışık tutar. Yazar; kurtuluşu, emperyalizmi temsil edenlerin yurttan atılmasına ve tam bağımsızlığa bağlar. Ancak bu bağımsızlığın kazanılması ve ulusal bilincin oluşması aşamasında entelektüel kesimin aktif rol oynaması önemlidir. Karaosmanoğlu, İstanbul'daki çevrenin bütün çarpık ilişkilerini, bütün çirkinlikleri ile ortaya koyduktan sonra milli bilinci uyandıracak, Anadolu'da başlatılacak Milli Mücadele hareketine sahip çıkacak Cemil Kâmi'yi öne çıkarır. Böylece milli bilinç, Cemil Kami'nin Necdet'e söylediği sözlerle uyandırılmaya çalışılır.

Milli bilincin oluşumu üç önemli aşama halinde ortaya çıkmaktadır. İlk evre aydın kesimin milli uyanışı başlatmasıdır. Hroch, bu evreleri A, B ve C olarak adlandırır. A evresi, entelektüellerden oluşan dar bir çevrenin ilgi gösterdiği birinci evredir. Hroch, her milli uyanışın başlangıcında genellikle entelektüellerden oluşan bir grubun ezilen milletin tarihine ve durumuna ilgi gösterdiklerini belirtir. Söz konusu bu insanlar geniş çaplı herhangi bir toplumsal etkiye sahip değildir; hatta bir yararı olacağına inanmadıklarından, yurtsever nitelikli herhangi bir faaliyete başlama cesaretini gösteremezler. (Hroch, 2011: 50). Bu evreyi Necdet'in durumuyla ifade etmek mümkündür. Necdet ve Cemil Kami, A evresindeki entelektüel kesimi temsil etmektedir. İstanbul'daki durumun vahimliğinin farkında olan ve milli bilincin oluşması için Anadolu'daki diriliş hareketine destek olmanın gerekliliğine inanan iki arkadaş yazarın ideal kişileridir. Galatasaray Lisesinden arkadaş olan Necdet ve Cemil Kami Almanya'da da beraber eğitim görmüşlerdir. Cemil Kami için artık tek kurtuluş

yolu arkadaşlarıyla toplanarak Anadolu'ya geçmek ve orada Milli Mücadeleyi desteklemektir. Yazar, Cemil Kami gibi kişileri anlatırken onları bozulmamış bir cevher olarak takdim eder. Yakup Kadri, Cemil Kami'nin işgalcilere yaranmak için her şeyden vazgeçen insanların içinde temiz kalışını sık sık dile getirir.

“Bu Cemil Kami'nin şimdi tek düşüncesi, biricik emeli bazı ocaklı arkadaşlarıyla beraber Anadolu'ya geçip orada yeni başlayan milli harekete bir an önce katılmaktan ibaretti...” (SG, 76)

Cemil Kami, yarına ve ideal düzenin bir gün mutlaka kurulacağına olan inancını, “Ne yaparsın, bir devirdir bu; geçecek. Mutlaka günün birinde geçecek.” sözleriyle ifade etmeye çalışır. Yaşanılanların bazı çevreler tarafından kabullenilmesi ve her ortamda bir başka kötü manzara ile karşılaşılması İstanbul'u daha çekilmez kılar. İstanbul eğlencelerinde, Anadolu'da başlayan mücadelenin önemi bile hissedilmemektedir. Yazarın ideal bir birey olarak tasvir ettiği Necdet bile düşünce olarak Anadolu'daki harekete sempati beslemesine rağmen emperyalistlere karşı koyacak herhangi bir eylemde bulunmaz. Birkaç defa Anadolu'ya geçmeyi düşünür ancak doğrudan hiçbir girişimi görülmez. Vatansaver nitelikli bir eylemin içerisinde bulunmayarak A evresinde kalmaya devam eder. Sadece Leyla ile olan münasebetleri nedeniyle işgal kuvvetlerine karşı kin ve nefret duygusuyla birkaç defa Jakson Read ile karşı karşıya gelir. Lanetlenmiş bu çevreden uzaklaşmaktansa son ana kadar Leyla'yı görme umuduyla tiksindiği çevreyle ve oradaki insanlarla ilişkisini sürdürmeye devam eder. Anadolu'ya geçen arkadaşı Cemil Kami ile birlikte hareket etmesi beklense de o asla bu cesareti gösteremez. Anadolu'daki diriliş hareketinin başarıya ulaşacağı ve İstanbul'daki yaşama son vereceğinin farkında olan Necdet, sadece sosyete çevresinde görmeyi arzuladığı çöküşün hayaliyle mutlu olur. Düşman askerlerinin “âdil yangının kurtarıcı alevleri içinde” yanmasını böylece

Majör Will gibilerinin “yaldızlı derisinin bir siyah pıhtı haline çevrilmesini” (SG, 260) dileyerek adalet gününün gelmesini bekler.

Ulusal bilincin ortaya çıkması ve yayılması sürecinde A evresinden B evresine geçişi Cemil Kami'nin ve Anadolu'daki halkın üstlendiğini söylemek mümkündür. B evresi ulusal bilincin geniş kitlelere yayılmasını sağlamaya yönelik faaliyetlerin başladığı dönemdir. Bu evrede, milliyetçi hareket ve örgütler ulusal bilincin geniş kitlelere ulaşması için yoğun faaliyette bulunurlar. İmparatorluk çatısı altında yaşayan toplulukların ayrışması, Anadolu'daki halkın liderler öncülüğünde örgütlenmesini sağlar. İngilizler, Fransızlar ve diğer işgal güçlerine karşı mücadele veren Cemil Kami ve Anadolu halkı, milliyetçiliğin ve ulusal kimliğin inşası için faaliyetlere başlarlar. Mekân İstanbul'dan Anadolu'ya doğru kayar. “B aşaması “vatanseverlik ajitasyonu” dönemini içerir. Bu nedenle romanı her iki aşamanın uluslaşma sorunlarıyla yüklü olarak değerlendirmek mümkündür” (Albayrak, 2010: 70). Cemil Kami bu dönemi Anadolu'daki savaş saflarında aktif bir evre olarak geçirirken Necdet pasif bir vatansever olarak İstanbul'daki yaşama tanıklık etmeye devam eder. İstanbul'un kurtuluşu ve Anadolu'ya geçme hayaliyle başka mekanlarda mutluluğu arama özlemine kapılarak ütopyik evreye hizmet eder.

“Yazık yüreğimdeki yangını bu bataklıkta mı söndüreceğim? Kim bilir belki, bu bataklığın serinliği etin iltihaplarına karşı bire birdir?” (SG, 37)

Necdet bir yandan iradesine sahip çıkamamanın ve her defasında Leyla'ya yenik düşmenin bir yandan da Anadolu'ya geçmek için defalarca niyetlense de bunu yapamamanın ezikliği içindedir. Onun için bardağı taşıran son olaylar ise bu süreçte art arda gelir. Bir davette Leyla ile Gerald'ı karanlıkta birlikte öpüşürken yakalar. Captain Gerald Read ile kavgaya tutuşmasının ardından bir sabah erkenden yatağından apar topar alınarak gözaltına alınır. Madam Jimson kocasının ölümünden sonra zenginliği ile dikkatleri üstüne çeker. Rakibi olarak

gördüğü Leyla ile uğraşmaya karar verir. Leyla'nın, sosyeteden uzaklaştırılması için elinden geleni yapar. İşleri bozulan Sami Bey ve Leyla artık sosyete kesimi tarafından dışlanırlar. Bu kesimin kendilerini dışlayıp dışlamadıklarını anlayabilmek için Leyla, müzik dinletisinin olacağı bir gece düzenler. Madam Jimson'un aynı gece yemekli bir davet düzenler ve Leyla'nın partisine davetlilerin katılmasına engel olur. Bunun üzerine Leyla sinir krizleri geçirir, tedavi görür; ancak kendine gelemez. Sonunda doktorun tavsiyesi ile Leyla'nın yurtdışına gönderilmesi kararlaştırılır. Leyla'yı İtalya'ya gönderebilmek için para bulamayan Sami Bey, Necdet'in yaptığı fedakârlık ile Leyla'yı İtalya'ya gönderir; ancak Leyla hiçbir zaman Necdet'in yaptığı bu fedakârlığı bilmez.

Ulusal bilincin kitlelere yayıldığı üçüncü aşamada bu bilinç, grubun bütün üyelerinin olmasa bile çok büyük bir kısma yayılır. Ulusal hareket, ülkenin tümüne yayılarak bir örgütlenme başlar. Bu aşamada geniş kitlelerin hareketlerine ulusal bilinç yön verir (Hroch, 2011: 50). *Sodom ve Gomora*'de yaşanan son olaylar ve Leyla'nın İtalya'ya gitmesiyle Necdet'te ulusal bilinç tamamen yerleşir. Ayrıca Anadolu'da ulusal bilincin kitleler tarafından benimsenmesiyle halkın büyük bir çoğunluğu bağımsızlık savaşına destek vermeye başlar. Böylece son evrenin gereği olarak ülkenin tümüne yayılan bir ulusal hareket örgütlenmeye başlar.

“Şer kuvvetlerinin altında ne vakte kadar bütün iyi, güzel ve asil şeyler ezilip durmakta devam edecekti? Bu dünyanın bir sahibi yok muydu; bir sahibi mi?” (SG, 259)

Kurtuluş için ülkenin bir sahibinin çıkmasını beklerken ummadığı bir anda Anadolu'daki hareketin başarıya koştuğunu duyar. Böylece Anadolu bir distopyaya dönüşen İstanbul'un karşısında kutsal bir mekân olarak yücelir.

"İşte, Necdet de Anadolu'dan böylece ümidini kesemiyordu. Hele Sakarya zaferinden sonra onda bu ümit büsbütün kuvvet bulmuştu. Mutlaka bu yaz sonuna kadar her şey olacak deniyordu." (SG, 260)

Yaşadığı toplumun bilinçlenmesinin imkânsız olduğunu bilen Necdet, bu sosyete kitlesinin yaşanan andan aldıkları zevkin sarhoşluğu ile gelecekteki mutlu ülkenin ya da yaşamın potansiyelinin farkında olmayacaklarını çok iyi bilmektedir. Ancak "her şey olacak" sözünün yarattığı hayalin verdiği mutluluk onu ayrı bir dünyaya sevk etmektedir. "O adaletli günün heybetli sevinci"yle yaşayacağı günde düşman askerleri ile birlikte Sodom ve Gomore'nin bir cehennem ateşiyle yanıp kül olmasını bütün yüreğiyle diler. Çünkü tüm ahlaksızlıklara ev sahipliği yapan bu şehir ancak ateşle temizlenebilecek kadar günahkârdır. Necdet hayalindeki yeni ülkenin ahlaksızlıklardan tamamen temizlenmiş bir coğrafya üzerine inşa edilmesinden yanadır. Bu nedenle çağdaş bir Sodom ve asi bir Gomore olan İstanbul'un Anadolu'dan başlayarak ilerleyen ateşle kül olmasını diler.

"O vakit İstanbul, bu koca şehir, bu çağdaş Sodom, bu asi Gomore çatırdayarak her tarafından tutuşup yanmağa başlayacaktı. (SG, 260)

Necdet, İstanbul'un ahlaki bozulmuşluğuna karşın Anadolu'daki insanları kutsamakta onları ideal bir zeminde değerlendirmektedir. İstanbul'un öte kıyısı ile Anadolu'daki sıradan insanların yaşamına özenir. Erdemli insanlar olarak değerlendirdiği bu kitlenin mevcudiyetinin toplumun kurtuluşuna vesile olacağını yazar Necdet vasıtasıyla hissettirir: "Bozulmaya yüz tutmuş böyle bir toplum gerçek toplum değildir yazarın gözünde; çünkü ona göre bir toplumu ayakta tutan en önemli unsur erdemli insanların mevcudiyetidir. Bunun aksi durumda ise o toplum yok olmaktan kurtulamayacaktır" (Uyguner, 1993: 37). Necdet idealize ettiği bu toplumun arasına karışmak, onlar gibi yaşamak, erdemli bir hayata başlamak umuduyla içinde bulunduğu topluma ait herkesi

geride bırakarak Anadolu'ya kaçma arzusu ile dolar. Orada, İstanbul'daki lüks yalılar gibi evler yoktur. Madam Jimson'lara, Leylâ'lara, Major Will'lere, Azize Hanım'lara, Nermin'lere, Fanny Moore'lara, Orhan Bey'lere, Captain Marlow'lara yer yoktur. "Babaları savaşa gitmiş yavruların beşiğini sallayan temiz ve sabırlı kadınlar" ile "vücutlarını Allah tarafından kendilerine teslim edilmiş kutsal bir emanet gibi saklayan genç kızlar" vardır. Nur yüzlü nineler ve Anadolu'yu bütün dünyanın hazinelerinden daha değerli sayan fakir ama mesut vatandaşlar vardır.

"Tıpkı günahlarının kefaretilerini malıyla, canıyla ödemeye giden ilkçağ tövbelileri gibi yalınayak, başıkabak, arkasında bir kısa gömlekle, dizlerini taştan taş vurarak, dirseklerine dayanıp yerlerde sürünerek, onlara, onlara gitmek istedi." (SG, 192-193)

Cemil Kami ile son görüşmelerinde başarıya iyice yaklaştıklarını, yakında İstanbul'un işgalden temizleyeceğini öğrenen Necdet, İstanbul'da artık nefes alamadığını kendisini de Anadolu'ya götürmesini ister. Ancak Cemil Kami, artık buna gerek kalmadığını, gerektiği zaman kendisinden destek almadığını, yakında zaten İstanbul'a geleceğini anlatır. Anadolu'daki Milli Mücadele taraftarlarının Afyon, İzmir, Turgutlu gibi yerlerden düşmanı yenilgiye uğratması, İstanbul'daki halkı sevince boğar. Bu sevinç gösterileri, İstanbul'un birçok yerinde şenliklere sahne olur. İtalya'dan dönen Leyla ve ailesi zafer karşısında şaşkınlık yaşarlar. İşgal güçlerinin artık dışarıya çıkmaya cesaret edemedikleri, bir an önce ülkelerine dönme çareleri aradıkları bugünlerde onların bütün yandaşları gibi Leyla ve Sami Bey de İngilizlerin buna bir çare bulmalarını umutla beklerler. Necdet'in umut ettiği huzur, artık onun çok yakındadır. Necdet'i tekrar ele geçirerek bu korkulu ortamdaki kurtulmayı uman Leyla'nın girişimleri boşa çıkar. Necdet, Leyla'nın eşyaları ile dolu olan odayı değiştirmiş, kitaplarla doldurmuştur. Böylece milli bir şuura erişen Necdet için Ankara'dan yükselen

zaferin havasını solumaktan başka bir aşk kalmamıştır. Leyla'ya duyduğu aşkı kalbinden atan Necdet tamamen vatana âşık olur.

4. SONUÇ

Osmanlı devletinin çöküşü ile birlikte işgal kuvvetleri İstanbul'u ele geçirerek kendi ülkeleri gibi rahat bir şekilde gezmişlerdir. Onlara bu ortamı hazırlayanlar ise İstanbul'un zengin aileleridir. Yazar, İstanbul'u karmaşa içinde tasvir ettikten sonra İstanbul'a alternatif coğrafi mekân olarak Anadolu'yu yüceltir. Tüm kaos ortamını kaldıracak olan, yenilmişlikleri geride bırakarak bir milletin küllerinden yeniden doğuşuna şahitlik edecek olan Anadolu, kirlenmiş, yozlaşmış İstanbul'un karşısına tüm ideallığı ve temizliği ile dikilir. İstanbul'daki bütün çirkinlikler, kötülükler Milli Mücadele'nin kazanılmasıyla birlikte yok olur.

KAYNAKÇA

Aktaş, Ş. (1987). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Albayrak, S. (2010). *Ulus Devlet İnşası ve Milli Kimlik Oluşumunun Yakup Kadri Karaosmanoğlu Romanlarındaki Yeri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bezel, N. (1984). *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu (Ters Ütopyalar)*. İstanbul: Say Yayınları.

Düzgün, V. (2011). *Aldous Huxley'in Ütopya Dünyası: Cesur Yenidünya ve Ada*. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fitting, P (2009). "A Short History of Utopian Studies". *Science Fiction Studies*, 36 (1), 121-131.

Hroch, M. (2011). *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi* .(Çev. A. Özdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.

İleri, S. (2015). *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*. İstanbul: Everest Yayınları.

Karaosmanoğlu, Y.K. (2015). *Sodom ve Gomore*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kurtyılmaz, D. (2014). *Ütopya ve Karşı-Ütopya Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkırımlı, U. (1981). *Sodom ve Gomore Üzerine*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Uyguner, M. (1993). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu Yaşamı-Sanatı-Yapıtlarından Seçmeler*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Yücel, H. A. (1989). *Edebiyat Tarihimizden*. İstanbul: İletişim Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Dystopia is regarded as the shadow of utopia in that it criticizes the negative conditions of the period and paints a dark picture. But dystopia, rather than being the shadow of utopia, aims to show the evil behind what utopia shows as good. In addition, dystopia deals with the shortcomings of an ideal order and the negative social structure or conditions that may arise in the future if no action is taken. In this sense, when the works of Yakup Kadri Karaosmanoğlu are examined, it is possible to see the chaos that started with the collapse of the Ottoman Empire in the last times and the many stages of social change that started with the Republic. After the Balkan Wars I The author describes what enemy soldiers did in Anatolia during World War II and national struggle, and portrays Istanbul as a dystopian place. Istanbul, the grandeur of a period, is transformed into a city where the enemy roams, where all kinds of attacks on national values are made. In this study, the novel Sodom and Gomore will focus on the occupation of Istanbul and its return to dystopia through the lives of wealthy Istanbul families who collaborated with British, French and other foreign soldiers. The national struggle in Anatolia and the transformation of the liberation of Istanbul into a National Awakening will be evaluated.

Method

The novel is evaluated from a thematic point of view and the periodical conditions are addressed. Through character analysis, fiction has been tried to be resolved. The dark games surrounding the heroes Necdet, Leyla and the occupation forces are discussed in a dystopian environment. The formation of national consciousness through the Cemil Kami front and the success of the war of independence are evaluated.

Findings (Results)

The weight of the conditions of the period caused some social and psychological questions. This has led to some deterioration in the structure of society. Istanbul has become a place of distorted relations because the corrupt social structure causes people to develop relations of interest. Karaosmanoğlu, who fictionalized the plot of events through moral corruption, named Sodom and Gomore as the Prophet of occupied Istanbul. He preferred it because of its resemblance to Sodom and Gomore, two cities that were destroyed due to their depravity during the reign of Abraham. Each chapter was preceded by verses from the Torah and the content of the chapter was tried to establish the similarity between the two cities and the events in Istanbul. In particular,

Beyoğlu is portrayed as a "home of the ugly creature", a neighborhood whose plans were drawn by pig butchers and whose foundation was founded by Wine Merchants. Istanbul is portrayed as a dystopia, where conditions are too bad to live by criticizing the section that cooperates with the occupation forces Istanbul has lost its former glory and has become a monument to taste and degeneration. Prostitution, homosexual and lesbian relationships have become a normal life in this city where everything has gone bad. By normalizing extramarital affairs, relationships that serve the sexual gratification of individuals who are foreign to their own values have come to prominence. "In the armistice years, the inner face of the people who approached the occupation forces with various concerns, especially with interest, and who established relations with them, the circles in which they lived are presented into consideration" (Aktaş, 1987: 74). Women and men have come to the fore with their sexual dissatisfaction. Women compete against each other to flirt with foreign officers. Men who seek to get rich on the short road thanks to the British also live a gay life with officers. Karaosmanoğlu, after drawing attention to these negativity in Istanbul, turns his direction to the relationship between Necdet and Leyla, which will form one of the main axes of the novel. While giving information about Necdet, a portrait of an intellectual trained in Europe, successful and hostile to the invading soldiers is painted. After all the negativity, Necdet is expected to make a move and react to the enemy soldiers, but this situation never happens. Necdet's intellectual and patriotic personality is more focused on Leyla's fiancé. Necdet, a passive character who succumbs to his weakness and finds himself at Leyla's door after each separation, continues to maintain his contacts with this environment that Leyla is familiar with in order to be close to him. Although she knows about her fiancé's affair with Gerald Jackson Read, she attends some of the invitations with them. Leyla's reaction to getting close to Gerald is to go away for a while. Necdet is disgusted with the foreign officers who surround him and the women who behave in various ways to be useful to them, and wanders only in various places of Istanbul. But everywhere it comes across landscapes that look alike Necdet, who represents the thought of Yakup Kadri, is also aware of this culture, as he was present in the west and completed his education here. To him, the West is the only cause of moral collapse, misery and exploitation. But the only reason these British, French, Italian and other foreign national officers who have caused moral corruption have found the audacity is because women like Leyla have made concessions to foreign soldiers effective.

Conclusion and Discussion

Karaosmanoğlu, made a situation analysis based on the conditions of his own period. Thus, it offers clues from its own life while making assessments of the psychological and sociological situations of the characters. Although the hero of

the novel longs to participate in the national struggle with feelings similar to those experienced by Necdet, he stays in İstanbul and supports the struggle with his writings. For this reason, he often writes about the disasters caused by the occupation forces.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196

Yıl : 12 Sayı : 33 Aralık 2019

Yayın Geliş Tarihi: 04.07.2019 Yayına Kabul Tarihi: 19.11.2019

Araştırma Makalesi

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.550389>

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN ŞİİRLERİNDE OTANTİK OLMANIN GÖRÜNÜMLERİ

Ulaş BİNGÖL*

*Hayatımızın şairleri olmak isteriz.
(Nietzsche)*

Öz

Felsefede kişinin iç âlemine yönelerek kendi varoluşunu anlamaya ve benliğinin hakikatini kavramaya çalışması otantik olmak olarak ifade edilir. Otantik olmak ile ilgili birçok düşünür, görüşlerini dile getirmiştir. Bu düşünürlerden biri olan Heidegger, otantik olmayı Dasein'in kendi varoluşunun imkânlarının farkına varması olarak tanımlar. Kişi, varoluşunu kendisinde temellendirerek otantik olabilir. Modern Türk şiirinin müstesna şahsiyetlerinden biri olan Necip Fazıl, henüz daha çocuk yaşta ölümü üzerinde düşünerek otantik olmaya adım atmıştır. Yaşamı boyunca varlık, ölüm, hakikat, benlik gibi kavramlar hakkında düşünerek Heidegger'in sözünü ettiği otantik olma uğraşına girmiştir. Hayatının bir bölümünde varlığa ve varoluşa mana vermekte zorlanan şair, Abdülhakim Arvasi ile tanıştıktan sonra yaşadığı zihinsel ve ruhsal aydınlanma ile endişelerinin üstesinden gelir. Bu çalışmanın amacı Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerine yansıyan otantik olmanın görünümünü incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Necip Fazıl, Heidegger, otantik, benlik.

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ulasedebiyat@gmail.com

BEING AUTHENTIC APPEARANCE IN NECİP FAZIL KISAKÜREK'S POETRY

Abstract

Trying to understanding the existence of the self and comprehending the truth of selfness is defined being authentic in philosophy. Many thinker utter their opinions concerning being authentic. Heidegger, who is one of thinkers express their opinions concerning being authentic, defines being authentic by Dasein's awakening of self existence. Person can be authentic by founding his existence in himself. Necip Fazıl, who is one of the most exceptional poet in modern Turkish poetry, stepped to being authentic by thinking about be mortal when he was yet a child. He tried to be authentic which Heidegger discusses about it by thinking about concepts such as being, death, truth, self throughout life. Poet, who slogs on give meaning to entity and existence part of his life, overcomes his concerns after meeting Abdülhakim Arvasi. Aim of this paper is to investigate being authentic in Necip Fazıl Kısakürek's poetry.

Keywords: Necip Fazıl, Heidegger, authentic, ego.

1.Giriş

Sanat eserleri, alımlayıcı özneler açısından kendi benliklerini duyumsadıkları alan iken sanatçı açısından sanatçının kendini hem duyurduğu hem duyumsadığı zemindir. Sanatçının "ben"i, eserinde dile gelerek başkalarına açılır. Bu bağlamda sanat eserlerinin değerlendirilmesi esasında başkasının "ben"ini kavramaya çalışma uğraşdır. Bazı sanat eserlerinde sanatçılar kendi "ben"lerini açıkça anlatmayı yeğlerken bazılarında ise örtük bir şekilde "ben"lerinden izleri işledikleri konunun satır aralarına yerleştirirler. Modern Türk şiirinin önde gelen isimlerinden olan Necip Fazıl Kısakürek, eserlerinde kendi "ben"i üzerine yoğunlaşarak "ben"ine bir istikamet çizmeye çalışır. Yaşadığı cemiyetin dertlerine eğilmesine rağmen kendi "ben"i üzerine yoğunlaşmayı hiçbir zaman bir tarafa bırakmaz. Cahit Tanyol'un dediği üzere Necip Fazıl'ın bireysel

cephesiyle toplumcu cephesi birbirine karışmaz. Bu, çok az şairde görülen bir durumdur (2005: 563).

Çile şairinin, yaşadığı çağ dikkate alındığında kendi “ben”i üzerinde yoğunlaşması, çağın ruhu açısından paradoksal bir durumdur. Modern dönemde özellikle XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın ilk yarısında bireyin genellikle kendi “ben”inden vazgeçerek mensubu olduğu grubun (dini grup, milliyet, siyasi parti) ülkülerinde kaybolması alışıldık hal almıştır. Bu, Freud’un da üzerinde durduğu bir konudur. Freud’a göre “birey pek çok grubun ögesidir. Özdeşleşme yoluyla pek çok yöne bağlıdır ve ego ülküsünü çeşitli örneklere göre inşa etmiştir. Bu nedenle her bireyin pek çok grup aklında –ırkının, sınıfının, dini inancının, milliyetinin vb.- payı vardır ve ayrıca kendini bir bağımsızlık ve özgünlük kavgası verebilecek derecede onların üzerine çıkarabilir” (2004: 148). Freud, insanın kendi ego ülküsünü terk ederek onun yerine grubun liderinde bedenleşen grup ülküsüne yönelmesini mucizevî bir durum olarak görür. Özellikle karizmatik liderlerin “ben”leri grubun ortak ülküsünü oluşturur. Necip Fazıl, büyük bir şair ve mütefekkindir; fakat sanatına yansıyan “ben”ini asla başkasının veya bir grubun “ben”i için terk etmemiştir. Bilakis kendi “ben”ine odaklanarak, deruni sesinin peşinde giderek hakikate ulaşmaya çalışır. Bu manada, otantik olma eğilimine girdiği gözlemlenir. Bilhassa şiirlerinde otantik olmanın görünümüne sıkça rast gelinir. Mevzunun daha iyi anlaşılması adına otantik sözcüğünün anlamını ve otantik olmanın ne demek olduğunu irdelemekte yarar var.

Türkçede birbirinden farklı kullanımları olan otantik, (Fr. Authentique, İng. Authentic, Alm. Eigentlichkeit) psikoloji ve felsefede de başvurulan bir kavramdır. Otantik, TDK *Türkçe Sözlük*'te “eskiden beri mevcut olan özelliklerini taşıyan” şeklinde anlamlandırılmıştır (TDK, 2005: 1518) Kelimenin gerçek, sahici, güvenilir, muteber gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. *Oxford English Dictionary*'de *authentic* kelimesinin anlamları şöyle sıralanmıştır: “tartışmasız

kopya olmayan, hakiki; geleneksel tarzda yapılan veya orijinaline benzeyen; gerçeklere dayanan, doğru veya güvenilir; varoluşçu felsefe ile ilgili olarak amaca yönelik ve sorumluk sahibi insani mod” (<https://en.oxforddictionaries.com/definition/authentic>, 2019).

Otantik olma, otantiklik felsefesinin esas uğraşını oluşturur. Filozofların “ben” üzerinde düşünceleri ve “ben”e anlam bulma arayışına girmeleri otantiklik ile ilgilidir. Bu bağlamda otantikliğin kökeninin Sokrates’e kadar uzanan bir geçmişinin olduğu söylenebilir. Ama otantik olmanın ve otantikliğin kavramsal olarak varoluşçulukla birlikte felsefede öne çıktığını belirtmek gerekir. Sahiciliği otantikliğin karşılığı olarak ele alan Ahmet Cevizci’ye göre “kişinin kendisine karşı doğru, hakiki ve içten olması niteliği, kendi kendisini aldatmaması durumu; insanlık durumumuzun, özellikle de bir gün öleceğimiz gerçeğinin farkında olunarak, toplumun bizi belirlediği, her ne isek o yaptığı tezine karşı, seçimlerin ve eylemlerin bütün sorumluluğunu üstlenerek geçirilen bir hayatın özelliği” otantikliğin felsefedeki kullanımınıdır (2013: 1353). Orhan Hançerlioğlu ise *authentique*’i sağlam sözcüğü ile karşılamıştır. Sağlamı ise felsefede gerçeğe uygun ve geçerlilik olarak tanımlamıştır (2012: 17).

Otantik, psikolojide bilhassa varoluşçu yaklaşımların etkisiyle benimsenmiş bir kavramdır ve daha çok gerçeklik alanına işaret eder. Selçuk Budak otantiğin, hümanist-varoluşçu modelde, gerçek duygularımızı ve ihtiyaçlarımızı yansıtan seçimler ve eylemler için kullanılan bir terim olduğunu söyler (2009: 535). Kişinin kendi gerçeğini görmesi, gerçeğini kendi eylemleriyle kavramaya çalışması varoluşçu psikolojide otantiklik kavramıyla anlandırılır.

2.Otantik Olmak Ne Demektir?

Yaşadığı bunalımlar karşısında modern bireyin kendi varlığına olan inancını tamir etmek, varoluşçu filozofların temel uğraşlarından biridir. Nietzsche, Kierkegaard,

Heidegger ve Sartre'in hemfikir oldukları konuların başında varlığa/varoluşa mana verilmesi gerektiği gelir. Onlara göre insan kendi varoluşundan sorumludur; varlığının farkına vararak varoluşunu gerçekleştirebilir.

Varoluşçu düşünürler arasında otantik olmak üzerine en fazla kafa yoran kişi Martin Heidegger'dir. *Varlık ve Zaman*'da Alman düşünür, Dasein'in* otantik olması ve otantik olmaması hakkında fikirlerini açıklar. Onun düşüncesine göre "otantik olma bir şeyin kendisi için kendi olması demektir. Kendisi olan varlık ancak otantik varoluşa sahiptir. Otantiklik varlığa verilmemiştir. Varlık onu varoluşsal yaşamıyla kendisi için kazanır" (Çüçen, 2003: 69). Başka bir ifadeyle otantik olmak, insanın kendini, kendisinde bulması ve yine kendisinde temellendirme uğraşdır. "Ben"e bu dünyada anlamsal bir çerçeve oluşturabilme ancak kişinin kendi "ben"ine yoğunlaşabilmesi ve eylemleriyle kendini ortaya koymasıyla mümkündür. Bu yüzden Heidegger, Dasein'in diğer varlıklardan ayrıldığı an kendi varlığının farkına varabileceğini söylerken otantik olmanın ne demek olduğunu da ifade eder. Ona göre kişi "ben" dediğinde artık otantik olma hali içine girmiştir. Fakat bu "ben" kaba bir egoizmi çağrıştırmamalı, bilakis kişinin var olduğunu ayırt etmesini akla getirmelidir.

Heidegger, her insanın günlük yaşamda başkalarının benliğinden pay almasına rağmen otantik olma imkânına sahip olduğunu düşünür. Ona göre "ben" öncelikle ben olarak var olamaz, o ilk başta başkasıdır. Dasein her şeyden önce başkasıdır. Otantik (sahih) "kendi-olmaklık, öznenin herkesten sıyrılmış olağanüstü hali üzerine dayanıyor değildir. O, öz olarak eksistensiyel [varoluşsal] olan herkesin varoluşa-dair modifiye edilmesine dayanır" (2008: 137). Böylece Alman düşünür, otantik olmayı hem başkalarıyla ilişkili hem bireyin kişisel durumuyla ilgili bir kip olarak ele alır. Ona göre kişi ister otantik olsun ister

---

* Dasein, Almanca *burada olma* manasına gelir ve varoluşu anlatma adına kullanılır. Heidegger, Dasein kavramına varoluş ve insanı ifade etmek için başvurur.

otantik olmanın kapalılığı açma kararlılığı gösterir. Kapalılığı açma kararlılığı fenomeni sayesinde varoluşun asli hakikati ortaya çıkar (2008: 325). Heidegger, kendini seçen Dasein'in otantik varlık olabileceğini, kendini seçmeyen Dasein'in ise otantik olamayacağını belirterek otantik olmanın çerçevesini çizer. Onun yaklaşımı uyarınca otantik olmak, varoluşun imkânlarının farkına varmaktır. Bu yüzden sadece otantik olabilme veya otantik olmama Dasein'e (insana) has bir varlık kipidir. Otantik olmayan kişiler sıradan günlük bir yaşam sürdürürler ve varoluşun üzerinde düşünmezler. Varoluş üzerine düşünmediklerinden ötürü hayatın onlara ne getireceğinin farkında değildirler. Otantik birey ise varoluşun üzerinde düşünen, hayatın farkında olmandır.

Otantik olma, varoluşçuluğun etkisiyle bazı düşünürler tarafında bireyin, iç âlemine yönelerek "ben"ini kavrama etkinliği olarak tanımlanmıştır. Charles Taylor, *The Ethics of Authenticity* adlı eserinde otantik olmanın, başkasının yaşam tarzına göre yaşamaktansa kişinin bizzat kendi çizdiği yola göre yaşamayı gerektirdiğini dile getirir. Ona göre "ben" kendi yolumda yürüyerek hayatımı yaşayamıyorsam benim için olan varoluşu kaçıyorum. Otantik olmak, kendimize yönelmenin güçlü bir ahlaki idealdir. Kendi iç sesimle kendimle kurduğum iletişim önemli bir ahlaki değerdir. Kısmen dış baskılar nedeniyle kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan iç ses, kişinin kendi kapasitesinin farkına varmasını sağlar (2003: 28-29). Taylor, bireyin kendisine dürüst davranmasını ve potansiyelini kavrayabilmesini, otantiklik idealinin gereği olarak değerlendirir. Bu türden bir belirleme Heidegger'in düşüncesine uzak olmamakla birlikte otantik olmayı bireyin kendini keşfetme ve sürdürebilme eylemlerine indirgemektedir. Oysa Heidegger, otantik olmayı sadece insan olmanın bir kipi olarak değerlendirerek varoluşun kavranmasında otantik olmanın etkisini vurgular.

Otantik olmak, bazen iç huzura kavuşma adına kişinin kendi iç âlemine yönelmesi anlamında da kullanılmaktadır. *Self Matters: Creating Your Life From Inside Out* adlı kitabında Phillip McGraw, insanın mutluluğunun otantik olmasından geçtiğini anlatır. Ona göre otantik “ben” kişinin özünde bulunur. Otantik ben, bireyin işiyle, statüsüyle veya toplumsal rolüyle tanımlanamayan; yetenekleri, maharetleri, ilgileri, hünerleri, anlayış ve irfanının birleşimidir (1996: 30 aktaran Guignon, 2008: 24). Kişi otantik “ben”ini ortaya çıkararak olması gereken insana dönüşmelidir.

Charles B. Guignon’un *Kimim Ben? Otantik Olmak (On Being Authentic)* adlı eseri otantik olmanın ne anlama geldiğini açıklaması açısından dikkate değerdir. Guignon, farklı düşünürlerin otantik olmak hakkındaki fikirlerini açıklarken çağımız insanının otantik olma idealinin bir ihtiyaçtan kaynaklandığı konusuna değinir. Ona göre “otantiklik idealinin temeline yerleştirilen ana varsayım, her bireyin içinde yer alan, hakikatte ben olmayan her şeyden ayrı olan bir derin, ‘gerçek ben’ vardır. Bu hakiki, içsel ben, kişiyi eşsiz bir birey yapan duygular, ihtiyaçlar, arzular, yeterlilikler, kabiliyetler, yatkınlıklar ve yaratıcı hünerler kümesini ihtiva eder” (2008: 29). Otantik olabilmek için bireyin kendisini tanıması ve kendine sahip olması gerekir. Özünde her insan otantik olabilme kapasitesine sahip olmasına rağmen ancak kendi içine yönelebilenler otantiklik idealine ulaşabilir. Herkesten bağımsız olan iç “ben”le temasa geçmeden otantik olunamaz.

Kişinin iç dünyasına yönelmesi, mistisizmi hatırlatsa da esasında ondan farklıdır. Mistisizmde kişiyi aşan ruhani bir âlem ile etkileşime girme hali mevcuttur. Oysa otantik olmada kişi kendisini aşan bir şeye ulaşmaz, bizzat kendisinde olan ile bütünleşir. Guignon’a göre otantiklik, hayatın anlamı ve içteki “ben”imizin ne şekilde görüldüğüne dayanır. Alınan kararlar, vaatler ve bağlılıklar ruhumuzu şekillendirirken aynı zamanda hayatın anlamını da belirler (2008: 71).

Otantik olmak ile ilgili değişik görüşler olmasına rağmen bütün görüşlerin kesiştiği bazı noktalar vardır. Konuyla ilgili fikirlerini dile getirenlerin hepsi, otantik olabilmek için kişinin kendi iç âlemine yönelmesi ve kendi iç "ben"inin farkına varması gerektiğini vurgulamışlardır. Heidegger'in fikirlerinin otantik olma ile ilgili araştırma yapanları etkilediği görülmektedir. Bu açıdan otantik olmak, Heidegger'in dediği üzere bireyin (Dasein) kendi varoluşunun imkânlarının farkına varması, kendini tanıması ve kendini yine kendinde inşa etmesi şeklinde anlaşılabilir. Biz de bu çalışmada Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerine yansıyan otantikliği bu çerçevede ele alacağız.

3.Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Otantik Olmanın Görünümleri

Necip Fazıl Kısakürek'in hem poetikasında hem şiirlerinde görünenin ardındakine mana verme arzusu kendini güçlü bir şekilde hissettirir. Varlığa mana verme ve manaya ulaşma isteğinin kökeni ise şairde henüz çocuk yaşta uyanmıştır. Şairin, *O ve Ben* adlı biyografik eserinden de anlaşıldığı üzere kendi varoluşu hakkında düşünmesi, ölüm ve tasavvufla ilişkili bir şekilde gelişir. Çocukken babasının Büyükdere'de satın aldığı yalının bitişiğinde ismi "Barba" olan ihtiyar Rum'un işlettiği bir dükkân vardır. "Zamanın yıpratıcılığından bir kitabe gibi görünen" bu yaşlı adam şairin aklına ölüm olayını getirir: "Ben de mi bir gün böyle olacağım?" (2009: 31) Ölüm üzerine düşünmeye başlamak, varoluşun hakikatini anlama adına önemlidir. Otantik olmak ise aynı zamanda ölüm ile ilgili bir kaygı yaşamakla ilişkilendirilir. Heidegger'in düşüncesi uyarınca "otantik varoluşa geçişin olanağı olan geçici varoluşun yaratmış olduğu varoluşsal kaygı, gündelik yaşamda bir korku kaynağına dönüşmektedir. Heidegger'e göre gündelik yaşama ölümden kaçış egemendir. Çünkü ölüm insanın dünyadaki varlığının sonuna işaret etmektedir" (Ezgi-Aşkın, 2017: 49). Kişi başkalarının ölümü ile kendi ölümü hakkında düşünmeye başlar ve ölüm olgusunun neden olduğu kaygıyla baş etmeye çalışır.

Çile şairinin otantik olmaya doğru attığı ilk adım, başkasının (Barba) ihtiyarlığı/ölümü hakkında düşünmesiyle ilgilidir. Bu olay, şairin varoluş üzerine yoğunlaşmasını ve yaşamı boyunca hayata/ölüme mana bulma arayışını tetiklemiştir, denilebilir. Nitekim birçok şiirinde, ölüm hakikati ile yüzleşmeden kaynaklanan mana arayışı ifadelerine rastlanır:

Köpek korkusuyla korktu ölümden,

Ölmeden ölmeyi anlayamadım.

Ne güneşler doğup battı üstümden;

Bir günü bir güne bağlayamadım. (Kısakürek, 2005: 71)

Birey yaşadığı hayata mana vermeden otantik olamaz, çünkü iç âlemine daima hayatın penceresinden bakar. Hayata anlam verebilmek ise ancak ölümün hakikatini anlayabilmekle mümkündür. Necip Fazıl'ın hayatı anlayabilme adına büyük bir çaba içerisinde olduğu hem şiirleri hem nesir türündeki eserleri dikkatlice incelendiğinde açıkça kendini belli ettirir.

Hayata/ölüme mana vermek kolay bir uğraş değildir; derin incelemeler ve yoğunlaşmalar gerektirir. Ölüm kaygısını doğru bir şekilde yönetemeyen kişi manayı bulamayabilir. William Barrett'in dediği üzere ölüm, insanın olanaklarının en aşırısı ve mutlağıdır. Diğer bütün olanakları kesip attığı için aşırıdır ve bireyin ölümü onun yaşamının sonu olduğu için mutlaktır (2007: 227). Necip Fazıl'ın ölümün mutlaklığı hakkında yaşadığı kaygı, esasında kendi varoluşu ile ilgilidir. Nitekim şair bütün yaşamı boyunca gerçekleşmesi sadece zaman meselesi olan ölüm olayını düşünmekle geçirmiştir:

Başım çığlıklı çocuk, onu nasıl avutsam?

Ne yapsam da ölümü bir saatcik unutsam?... (Kısakürek, 2005: 141)

Ölüm olgusu karşısında şair, bir tür çıkmaz yaşıyor gibi görünmektedir. Abdülhakim Arvasi ile tanıştıktan sonra her ne kadar ölümün manası hakkında bazı şüpheleri yok olmuşsa da son dönemlerine kadar yazdığı şiirlerinde yine ölüm hakkında derin düşüncelere dalar. Zaman zaman ölümü kucaklayıp hakikate kavuşma kapısı olarak değerlendirse de ölüm hakkındaki sorgulamaları devam eder:

Ölmemek, ilk ve son, büyük kelime;

Çarpıldık, ölmemek için ölüme!

Ver Allah'ım, büyük sırrı elime;

Geçmez ân, solmaz renk, kopmaz bütünlük. (Kısakürek, 2005: 117)

Heidegger, ölümün Dasein'in kendine en özgü, bağlantısız, belirsiz ve atlatılmaz imkânı olduğunu belirtir (2008: 274). Yaratılan tüm varlıklar arasında ölüm üzerine sadece düşünebilen tek varlık insandır. Bu yüzden insan, varoluşunu anlamlandırma gayretine girdiği her an ölüm olgusuyla doğrudan ve dolaylı yoldan etkileşime girmek mecburiyetinde kalır. Tedirginliklerine ve şüphelerine rağmen Necip Fazıl, varoluşunu anlamaya çalışırken ölümün ötesini düşler ve bu hayatın, ölümün ötesine göre geçici, sahte, aldatıcı olduğunu ifade eder:

Mutlu adam, dünyayı bir acı gurbet bilen;

Öz vatan pınarından, ölümü şerbet bilen.. (Kısakürek, 2005: 95)

İnsandan murad onlar, ölümü öldürenler;

Ötenin ötesinde sonsuz hayat sürenler... (Kısakürek, 2005: 101)

Ölüm dedikleri ölünceye dek;

Dünya, balı zehir, yalancı petek.

Orada bulursun biraz bekle, tek,

Burada yaşamak sandığın düşü.... (Kısakürek, 2005: 115)

Irvin D. Yalom'a göre ölümle uygun bir biçimde yüz yüze gelinirse kişi hayata bakışını değiştirir ve hayata otantik bir şekilde dalar (1999: 303). *Çile* şairine göre bu dünyayı acı bir gurbet bilen kişi mutludur, çünkü ölüm ile öz vatanına kavuşur. Böylece şairin gözünde büyük bir trajedi olarak görülen ölüm, gölge diyarından hakikat diyarına girişi sağlayan bir kapı olarak belirir. İnsan fıtratı gereği sonsuzluğu düşler ve ancak ölüm karşısında sonsuzluk fikri ile teselli bulur. Necip Fazıl, ölümün bir sonsuzluk kapısı olduğunu anladıktan sonra rahatlar ve kendi "ben"ine mana verirken görünen dünyanın sınırlarını zorlar. Bu yüzden onun otantik olma eğilimi, daima maddi âlemi aşan bir hüviyete sahiptir. Fakat maddi âlemi aşarken kendi iç "ben"inde mana arayışına girdiğini belirtmek gerekir. Özellikle tasavvufa yönelmesi ile birlikte maddi alandan manevi alana doğru geçiş yapan şairin hakikat arayışı giderek derinleşir. Şair, biyografisinde (O ve Ben) henüz Bahriye Mektebi'ne giderken metafiziksel endişeler yaşadığını belirtmektedir. Bu dönemde hocalarından İbrahim Aşkî Bey'in okuması için verdiği Divan-ı Nakşi tesiriyle tasavvufun büyülü dünyasına giriş yapar. İlerleyen yaşında tanıştığı Abdülhakim Arvasi sayesinde tasavvufa daha yakından temas etme fırsatı yakalar. Tasavvufu beşeri sıfatlardan çıkıp melekî sıfatlara ve ilahi ahlak ile vasıflanma hali olarak tanımlayan Necip Fazıl, iç âlemi tanıma noktasında ve otantik olma hususunda ciddi bir dönüşüm geçirir (1997a: 105). Maddi alandan manevi alana geçişini sağlayan olay Abdülhakim Arvasi ile tanışmasıdır. Bu tanışma olayından sonra yaşadığı dönüşümü şöyle anlatır: "Maddenin mahpus olduğu kaba bir dört köşe içinde birtakım eşya ve hâdisleri

düzenleyip Allah yok diyenlere nisbet, ruhumda beşerî kânunların tezgâhı o türlü devrildi ki, bu devrilişin altından yalnız Allah doğrulabilirdi. Her şeyi o türlü kaybettim ki yalnızca Allah'ı kazandım” (1997b: 6). Söz konusu manevi dönüşümün şiirlerine ciddi anlamda yansımaları olur:

Anladım işi, sanat Allah'ı aramakmış;

Marifet bu gerisi yalnız çelik-çomakmış... (Kısakürek, 2005: 95)

Necip Fazıl'ın çocukluğundan itibaren varlığa mana verme ile ilgili yaşadığı kaygı, esasında onu arayışa sürüklediği gibi kendini bulması ve anlaması [otantik olmaya çalışması] açısından olumlu bir katkıda bulunmuştur. Çünkü “anksiyete [kaygı] düşman olduğu kadar bir rehberdir de ve otantik varoluşa giden yolu gösterebilir (Yalom, 1999: 304). Kaygı, bireyi kaygıya neden olan durumdan kurtulması için zorlar. Bu, farklı şekillerde tezahür edebilir. Bazı insanlar kaygı durumundan kurtulabilme adına onu bastırırken bazıları kaygının kökenine inerek onu ortadan kaldırmaya çalışır. Necip Fazıl, varoluş hakkında yaşadığı kaygıyı yok edebilmek için onun üzerine giderek çözüm yolu bulmaya çabalar. Bu bağlamda mana arayışını en güzel anlatan şiirlerinden biri olan *Çile*'deki şu mısralar örnek olarak ele alınabilir:

Aylarca gezindim, yıkık ve şaşkın.

Benliğim bir kazan ve aklım kepçe,

Deliler köyünden bir menzil aşkın

Her fikir içimde bir çift kelepçe. (Kısakürek, 2005: 17)

Dikkat edildiği üzere şairin mana arayışı iç âleminde gerçekleşmektedir. Şair, pusulasını kaybetmiş bir gemi kaptanı gibi iç âleminin sonsuz ummanlarında

dolaşmaktadır. Daha önce sahip olduğu düşüncelerinin onu doyura[a]madığının farkına varmıştır. Kendi “ben”i ile karşı karşıya kalınca bir sarsıntı geçirir. Bu sarsıntının kaynağı, dış âlemde aradığı mananın kendisinde saklı olmasıdır. Tasavvufun da etkisiyle yalan/gölge olarak değerlendirdiği görünen dünyadan koştukça kendi “ben”inin hakikatine yaklaşır. Bu yüzden her şeyin kendisinde gizli bir düğüm olduğunu anlatır:

Evet her şey bende bir gizli düğüm

Ne ölüm terleri döktüm, nelerden!

Dibi yok göklerden yeter ürktüğüm,

Yetişir çektğim mesafelerden! (Kısakürek, 2005: 18)

Karl Jaspers, insanların kurtuluşu aradığını ve dinlerin insanlara kurtuluş yolu gösterdiğini söyler. Onun düşüncesine göre ancak nesnel bir garanti kurtuluşun gerçekliğini ve hakikatini gösterir. Ferdi hidayete ulaşmak istiyorsak kurtuluşun gerçekliğini ve hakikatini bilmemiz gerekir. Felsefe bireye kurtuluş yolunu gösterme kudretine sahip değildir. Fakat bütün felsefeler kurtuluşa yöneliktir. Felsefe yapmak insanın kendi kaybolmuşluğunun şuuruna varmasıdır. Kaybolmuşluğun şuuruna ise ancak bir sarsıntı ile varılabilir (1981: 40). *Çile* şairi “ben” ile karşı karşıya kalmasının yarattığı sarsıntı ile kendi felsefesini yapmaya başlar. Hakikatin önündeki perdeler çekilince mananın ışığı ile aydınlanır ve ruhun bunalımlı atmosferinden uzaklaşır:

Ne azap, ne sitem bu yalnızlıktan,

Kime ne aşılmaz duvar bendedir.

Süslenmiş gemiler geçse açıktan,

Sanırım gittiği diyar bendedir.

Yaram var, havanlar dövemez merhem;

Yüküm var, bulamaz pazarlar dirhem.

Ne çıkar, bu yola düşmemiş gölgem;

Yollar ki, Allah'a çıkar, bendedir. (Kısakürek, 2005:66)

Kişinin kendi "ben"inin farkına varması otantik olmaya çalışmasının delili olarak değerlendirilir. Bu aynı zamanda özgün bir bilince kavuşma anlamında dikkate değerdir. Necip Fazıl'ın hakikati kendi "ben"inde keşfetmiş olması, benlik bilincine ulaştığının kanıtı olarak değerlendirilebilir. Şairin benlik bilincinde arayıp bulduğu en büyük değer ve varlık ise Allah'tır. Kierkegaard'ın dediği üzere "ben" ancak Tanrıya bağlanarak kendi olmak amacına ulaşabilir. "Ben" sonlunun ve sonsuzsun bilinçli sentezine yine kendi olmak ile varabilir. Eğer "ben" kendi haline gelemese umutsuzluğa sürüklenir (2010: 40). Kierkegaard'ın "ben"inin sürekli oluşum halinde olduğunu ve sonsuzlaşmaya çalıştığını söylemesi ile Necip Fazıl'ın kendi "ben"ine dönmesi arasında bir bağlantı kurulabilir. Şair, yukarıda bahsedildiği üzere sonlu olmasının yarattığı endişenin üstesinden gelebilme adına mana arayışına girmiş ve manayı yine kendinde bulmuştur. Kendi iç âleminde Allah ile kurduğu temas, yaşamın anlamını kucaklamasını sağlamıştır. Bu şekilde kendi "ben"inin varoluş gayesinin Allah'ı bulma olduğunun farkına varır:

Seni aramam için uzağa attın!

Âlemi benim, beni kendin için yarattın! (Kısakürek, 2005: 42)

Metafiziksel alan ile bağlarının zedelenmiş olması, modern insanın en büyük niteliklerinden biridir. Modern insan sekülerizmin etkisiyle görünen dünya ile yetinmeye adeta zorlanmıştır. Fakat fıtratı gereği insan, maddenin ardında olup bitenlere her dönemde merak duymuştur. İşte Allah inancı, insanın bu merakını doyuran en büyük hazine olarak öne çıkar. Nitekim Necip Fazıl da hayatının bir döneminde inanç noktasında yaşadığı metcezirleri kendi “ben”inde bulduğu Allah inancıyla aşar. Şair, kendi “ben”ini Allah’ın bir yansıması olarak kavrayıp otantik olmaya çalışır. Otantik olan bireyi diğer bireylerden ayıran temel özellik, sıradanlığın üstesinden gelme kudretine sahip olmaktır. Sıradanlığın üstesinden ise ancak bireyin kendi “ben”i üzerinde yoğunlaşması ile gelinebilir. Necip Fazıl, kendi “ben”inde varoluşun anlam kapılarını açarak Allah’a varır. Bu yüzden onun otantik olmaya gayret gösterdiği açıkça anlaşılmaktadır.

Necip Fazıl’ın otantik olmaya çalışmasında, yaşadığı çağa duyduğu tepkinin de etkisi vardır. XX. yüzyıl insanının maddede boğulması, gerçek benliğinin farkına var[a]mamasına yol açmaktadır. Bu duruma tepki olarak şairin birçok eserinde, temelde dile getirilen düşünce maddiyata karşı maneviyatın/ruhun üstünlüğüdür. Bu bağlamda Abdullah Uçman’ın Necip Fazıl’ın çıkardığı Ağaç Dergisi için yaptığı şu yorum mevzunun anlaşılması açısından kayda değerdir: “[Ağaç Dergisi’ni] ruhların susuzluk çektiği bir ortamda başta insan ruhu olmak üzere, değişen dünya karşısında gittikçe küçülen ve ezilen insan varlığını, kendisine esas mesele edinen; madde dünyasında boğulmakta olan insanlığa doğru yolu göstermeğe çalışan bir rehber olarak görmek hiç de hatalı olmaz” (1983: 82). Şairin şiirlerinde de yine maddenin içerisinde istikametini kaybetmiş olan bireyin haline karşı bir tür protesto durumu söz konusudur. İç âlemine yönelerek benliğinde Allah ile buluşması, şairin varoluşuna istikamet bulma çabası olarak değerlendirilebilir. Necip Fazıl’ın zaman zaman kendi evrenine çekilmesinde, cemiyette kaybolan maneviyatın neden olduğu hoşnutsuzlukların etkili olduğu anlaşılmaktadır:

Üstün çile, dev gibi gelip çattı birden! Tos!!!

Sen, cüce sanatkârlık, sana büsbütün paydos!

Cemiyet, ah cemiyet, yok edilen ruhiyle;

Ve cemiyet, cemiyet, yok eden güruhiyle...

Çok var ki, bu hınç bende fikirdir, fikirse hınç (Kısakürek, 2005: 402)

Şaire göre modern zamanın insanı, Allah'a sırtını döndüğü için ruhunu da kaybetmiştir. Allah inancını kaybeden modern insan eşyada bir hakikat bulmadığı gibi hayatın nihai gayesinin de olmadığı zannına kapılmıştır. Bu nedenle kendi "ben"ini anlama ve ona bir istikamet çizmede de başarısız olmuştur. Nihai bir gayesi olmadığını düşünen modern zamanın insanı, iç âlemi ile sağlıklı bir iletişim kurmada başarısız olur. Çünkü iç âlem ile temasa geçmek her zaman maddi alanı aşır metafizik evrenle buluşma manasını taşır. Şairin, cemiyetin kendi ruhunu kaybettiğini söylemesi ile Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" belirlenmesi arasında bir bağlantı kurulabilir. Nietzsche, Tanrı inancını öldüren insanların nasıl bir boşluğa düştüğünü şöyle dile getirir:

Kaçık adam onların arasına sıçrayıp bakışlarıyla onları delip geçerek "Tanrı nerede?" diye sorar, "şunu da söyleyeceğim, onu biz öldürdük -sizlerle ben! Onun katilimiz hepimiz. Ama bunu nasıl yaptık? Denizi kim içebilir? Bütün çevreni silmemiz için bize bu süngeri kim verdi? Onu güneşinin zincirlerinden kurtarır iken ne yaptık biz yeryüzünde? Nereye gidiyor şimdi dünya, biz nereye gidiyoruz? Bütün güneşlerden uzağa mı? Sürekli, boş yere geriye, öne, yana, bütün yönlere atılıp durmuyor muyuz? Üst alt kaldı mı? Sanki sonsuz bir hiçte yolumuzu yitirmiyor muyuz? Boş uzayın soluğunu duymuyor muyuz? Hava giderek soğumuyor mu?

Giderek daha çok, daha çok gece gelmiyor mu? Öğleden önce fenerleri yakmak gerekmiyor mu? (Nietzsche, 2003: 130).

İnsanın, Tanrı inancını kaybetmesi ve Nietzsche'nin deyimiyle Tanrıyı öldürmesinin feci sonuçları olmuştur. Tanrı inancından kurtularak özgürleşeceğini düşünen modern insanın istikametsiz kalması, gölgesine sığınacak her türlü kutsalı reddetmesi onu büsbütün boşluğa ve karanlığa sürüklemiştir. İşte Necip Fazıl, modern insanın yaşadığı bu trajik durumun aksine kendi "ben"inde Allah inancıyla aydınlanmakta ve huzura kavuşmaktadır. Bu yüzden varoluşunu çevreleyen âlem içerisinde mutlak hakikat olan Allah'ı kendine en yakın varlık olarak görür:

Neye yaklaşısam, onu uzaklık ve kırgınlık;

Anla ki, yok Allah'tan başkasıyla yakınlık...

Yakın O'dur, gerisi birbirine en uzak;

Her şey Rakip ismiyle O'nun kurduğu tuzak... (Kısakürek, 2005: 54)

Georg Lukacs, insanın dünya içerisinde kendine özgü dünyasını oluşturup o dünyayı kendine özgü kılmakla öz benliğine kavuştuğunu söyler (1992: 52). Birey iç âlemine yönelip kendini otantik kılmaya çalışsa bile yine de eşyayla çevrilidir. Benliğinin farkına varırken ve varoluşunu anlamaya çalışırken bütünüyle eşyadan kurtulamaz. Fakat eşyada kendi "ben"inin yansımalarını deneyimleyerek içinde bulunduğu evreni farklı biçimlerde algılayabilir. Necip Fazıl'ın birçok şiirinde eşyada beliren "ben"ini izlemeye çalışan öznenin hallerine dikkat edilir:

Kazanda su kaynasa sanki ben pişiyorum;

Bir kuş bir kuş öldürse ben can çekişiyorum... (Kısakürek, 2005: 282)

Ben, tükenmez ormanı, ısınmaz külhanların.

Ben kutup yelkenlisi, buz tutmuş kayalarda;

Öksüzün altın bahtı, yıldızdan mahyalarda.

Ben başı ağır gelmiş, boşlukta düşen fikir;

Benliğin dolabında, kör ve çilekeş beygir. (Kısakürek, 2005: 67)

Çile şairi, “ben”ine yoğunlaşması neticesinde evrende meydana gelen olaylarda, eşyada kendinden bir şeyler deneyimler. Otantik olmak, aynı zamanda evreni anlamlandırırken kendinden yola çıkmak demektir. Bu, evreni gördüğü gibi algılamaktan ziyade evreni ve eşyayı kendi “ben”ine göre yorumlamaktır. Bir manada dış dünyadaki eşya ile özdeşleşim kurarak eşyada kendi “ben”ini duyurabilmektir. Nitekim Necip Fazıl’ın şiirlerinde tabiattaki nesnelere kurulan özdeşleşimin bir hayli fazla olduğu göze çarpmaktadır.[†] Bunun nedeni bize göre şairin otantik olmaya çalışmasıyla ilgilidir.

Sonuç

Otantikliğin temel ölçütü, bireyin kendi iç âlemine yönelerek varoluşunun imkânlarını tanımasıdır. Ancak kendi imkânlarının ve sınırlarını bilen bir özne mutluluğa ve huzura kavuşabilir. İç âlemi ile ilgili kapalı yönler mevcut olduğu müddetçe kişi kendisini tanımakta güçlük çeker. Necip Fazıl, deruni âleminin kapalı olan yönlerini açığa çıkarmaya çalışarak Heidegger’in söylediği kendini ifşa etme uğraşına girer ve böylece otantik olmaya adım atar. Henüz çocuk

[†] Bu konuyla ilgili bk. M. Halil Sağlam (2018). “Necip Fazıl Kısakürek’in Şiirlerinde Einfühlung (Özdeşleşim) İlişkisi Kurduğu Tabiat Unsurları”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7 (2): 956-989.

yaştayken başlayan metafiziksel endişelerini kendi iç sesini dinleyerek aşan şair, Abdülhakim Arvasi ile tanıştıktan sonra kendi “ben”ini daha iyi kavramaya başlar. Otantik olmak aynı zamanda kişinin huzura ve mutluluğa kavuşma adına giriştiği mana arayışıdır. *Çile* şairinin kendi “ben”inde ilahi olanın tezahürlerini keşfettikten sonra ciddi anlamda rahatladığı görülmektedir. Buna rağmen “ben”inin farklı varoluş durumları hakkında düşünerek iç âlemi ile olan irtibatını sürekli canlı tutmaya çalışır. Heidegger, Dasein’in otantik olması durumunu anlatırken Allah inancından söz etmez. Oysa Necip Fazıl, kendisi üzerinde düşünürken ve kendi “ben”ine mana verirken Allah’ın varlığına kavuşur.

Modern zamanın birçok aydını yaşadıkları bunalımların üstesinden metafiziksel evreni reddederek gelmişlerdir. Necip Fazıl, modern aydınların moda haline gelmiş duruşlarının aksine metafiziksel alanı kucaklamıştır. Hatta metafiziksel alan ile kendi “ben”i üzerinden temasa geçerek maddi varlığının metafiziksel alanın bir uzantısı olduğunu belirtmiştir. Şiirlerine yansıyan otantik olmanın görünümleri dikkatlice tetkik edildiğinde şairin ölümden kaynaklı kaygı ile baş etme gayretinde olduğu fark edilir. Öte yandan şairin otantik olmaya çalışması, yine ölümden kaynaklı kaygı ile başlar. İç âleminde Allah ile bütünleşince ölüm hakikati üzerindeki perde de aradan çekilir ve şair hayatı kucaklar. Bu şekilde bir manada kendi hayatının şairine dönüşür.

KAYNAKÇA

Barrett, W. (2007). *İrrasyonel insan*. Çev., Salih Özer. İstanbul: Hece Yayınları.

Budak, S. (2009). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Çüçen, A. K. (2003). *Heidegger’de varlık ve zaman*. Bursa: Asa Yayınları.

Cevizci, A.(2013). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Friedrich Nietzsche (2003). *Şen bilim*. Çev., Levent Özşar. Bursa: Asa Yayınları.
- Freud, S. (2004). *Uygarlık, toplum ve din*. Çev., Emre Kapkın. İstanbul: Payel Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2012). *Felsefe ansiklopedisi Cilt 6*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Heidegger, M. (2008). *Varlık ve zaman*. Çev., Kaan H. Ökten. İstanbul: Agora Kitaplığı
- Guignon, C. B. (2008). *Kimim Ben? Otantik Olmak*. Çev., Abdüllatif Tüzer. İstanbul: Lotus Yayınevi.
- Jaspers, K. (1981). *Felsefeye Giriş*. Çev., Mehmet Akalın. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1997a). *Batı tefekkürü ve İslâm tasavvufu*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1997b). *Tanrı kulundan dinlediklerim*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2005). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2009). *O ve ben*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- McGraw, P. (1996). *Self Matters: Creating Your Life From Inside Out*. New York: Simon&Schuster.
- Polat, E.-Aşkın, Z. (2017). "Ölüm Kavramının Heidegger ve Sartre Felsefesindeki Yeri". *Kilikya Felsefe Dergisi* 2017 (1): 42-60.

Sağlam, M. H. (2018). "Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Einfühlung (Özdeşleşim) İlişkisi Kurduğu Tabiat Unsurları". Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7 (2): 956-989.

Søren Kierkegaard (2010). *Ölümcül hastalık umutsuzluk*. Çev., M. Mukadder Yakupoğlu. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Tanyol, C. (2005). "Necip Fazıl Kısakürek". Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek- Hece Dergisi Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı, 2005 (97): 563.

Taylor, C. (2003). *The Ethics of Authenticity*. Boston: Harvard University Press.

TDK (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uçman, A. (1983). "Necip Fazıl ve Ağaç Dergisi". Mavera, 1983 (80-81-82):82-86.

Yalom, I. C. (1999). *Varoluşçu Psikoterapi*. Çev., Zeliha İyidoğan Babayiğit. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

İnternet Bağlantıları: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/authentic>. (Erişim Tarihi: 07.01.2019).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Being authentic is mainly occupation of authenticity philosophy. Philosophers' thoughts on ego and give meaning to ego are related to authenticity. On that note, it is said that origin of authenticity is based on Sokrates time. However, it must be said that being authentic and authenticity are concepts that they become prominent with existential philosophy. Existential philosophers try to fix modern man's crisis which they base on lack of faith. Nietzsche, Kierkegaard, Heidegger and Sartre believe that it must be given to meaning individual existence. According to existential philosophers, man is responsible his/her existence, and her/she carries out his/her existence by recognizing his/her entity. Being authentic exactly starts in thinking on existence. Although there many opinions in concern with authenticity, there are intersection points of these opinions. All philosophers who expressed their opinions about authenticity emphasise that to being authentic, person must face to his/her inner world and notice his/her interior ego. Heidegger's thoughts influence on researcher who investigate authenticity. According to Heidegger, being authentic means realizing existential, introducing yourself. Necip Fazıl, who is one of the most exceptional poet in modern Turkish poetry, stepped to being authentic by thinking about be mortal when he was yet a child.

Purpose

The main objective of the study is to investigate Necip Fazıl's poetry in terms of being authentic and to reveal authenticity how it is reflect to his poetry.

Method

The material which comprise the main source of the study is compiled from Necip Fazıl's poetry. Firstly, it is given meaning to authentic in Turkish and it is investigated origin of the it. Secondly, being authentic is defined as different disciplines and philosophy. Also, it is dealt with existential philosophers such as Nietzsche, Kierkegaard, Heidegger and Sartre's opinions about authenticity. Letter, it is determined and interpreted being authentic in Necip Fazıl's poetry.

Result

The basic criterion of authenticity is recognizing the possibilities of individual existence. However, man who know own limits and possibilities feels at peace, and becomes happy. Man have difficulty in introducing yourself if his or her inner world is darkness. Necip Fazıl tries to being authentic disclosing his inner

world's closed aspects. This occupation is revealing in Heidegger's philosophy. Poet, who slogs on give meaning to entity and existence part of his life, overcomes his concerns after meeting Abdülhakim Arvasi. Also, being authentic is searching for meaning to find peace and became happiness. Necip Fazıl relaxed after finding out divine reflections on his ego. Nevertheless, he tries to keep alive connection with his inner world by thinking about his ego's different states of existence. Heidegger does not mention to God when he tells about Dasein's authentic situation. However, Necip Fazıl retrieves to God when he thinks about his existence and gives meaning to his ego.

Person can not be authentic unless making of life because he or she looks at his/her inner world looking through life. Giving meaning to life is possible by getting death straight. When it is investigated Necip Fazıl's poetry attentively, it is observed that he tries to give meaning to life. Anxiety of existence directs to his life and art. Aslo, when he was a child he tries to find meaning of existence. During his life, he finds out mystery behind being. Because of his stance, it can be claimed the he is authentic person. When he faces to his ego, he starts to make of own philosophy. His philosophy similar to Heidegger's thoughts about authentic. He becomes clear and moves away from depressed mood when curtains are pulled in front of truth.

Authenticity is accept that all in all person realize his/her ego. Also, this is remarkable to reach original consciousness. It is evaluated that Necip Fazıl reaches his self-consciousness due to discovering his ego. He finds God, who is greatest value and entity, in his self-consciousness. Modern human döşe not give importance to metaphysical field due to secularism. Secularism forces human to make do this World. However, human inherently wonders about mystery behind the universe. Although Necip Fazıl falls in faith crisis, he overcomes faith crisis thanks to believe in god that he find it in his ego. He becomes authentic by gripping his ego as God reflection. As a result, it can be claimed that he is authentic person because of his stance.

TÜKETİCİLERİN ASİMETRİK ENFORMASYON VE KURUMSAL İTİBAR ALGISI: SEYAHAT ACENTASI MÜŞTERİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bayram ŞAHİN*

Hülya ERASLAN**

Öz

Turizm piyasasında işletmeler, varlığını sürdürebilmek için kurumsal itibara sahip olmalıdır. Asimetrik enformasyonun yoğun olarak yaşandığı turizm sektöründe, kötü işletmeler ürettikleri ürünleri kendi çıkarlarına uygun olarak piyasaya sürebilmektedirler. Alıcılar bu ürünlere karşı kesin bilgiye sahip olmadıkları için belirtilen şartlardaki ürünlerin satışı ve kötü işletmelerin tüketicilere göre fazla bilgiye sahip olmasıyla düşük kalitedeki ürünlerin yüksek fiyatlardan satışı gerçekleşebilmektedir. Enformasyon asimetrisinin nedeniyle, kötü işletmelerin sahip oldukları itibar zedelenebilir. İyi işletmeler ise sahip oldukları kurumsal itibar ve kaliteli hizmet sayesinde asimetrik enformasyonu azaltarak tüketicilerin talebini etkileyebilir. Bu çalışmanın amacı, tüketiciler açısından turizm piyasasında oluşan asimetrik enformasyon ve işletmelerin sahip olduğu kurumsal itibar ilişkisinin tüketiciler açısından incelenmesidir. Turizm sektöründeki asimetrik enformasyon sorunları incelenerek, paket tur hizmeti satın alan tüketicilerin asimetrik enformasyon sorunları karşısında kurumların itibarlarına yönelik algısı değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, asimetrik enformasyon ve kurumsal itibar arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Asimetrik Enformasyon, Kurumsal İtibar, Turizm

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, bsahin@balikesir.edu.tr

** Öğr. Gör., Harran Üniversitesi, Halfeti Meslek Yüksekokulu, Seyahat, Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, hulyaeraslan@harran.edu.tr

CONSUMER PERCEPTION OF ASYMMETRIC INFORMATION AND CORPORATE REPUTATION: A STUDY ON THE CUSTOMERS OF TRAVEL AGENCY

Abstract

Businesses in the tourism market should have a corporate reputation in order to survive. In the tourism sector, where asymmetric information is experienced intensively, bad enterprises can produce the products they produce in accordance with their interests. Because the buyers do not have accurate information about these products, the sale of the products in the specified conditions and the poor knowledge of the poor enterprises can be sold at high prices due to the fact that the bad enterprises are more than the consumers. Due to the information asymmetry, the reputation of the bad enterprises can be damaged. Good businesses can affect the demand of consumers by reducing asymmetric information thanks to their corporate reputation and quality service. The purpose of this study is to examine the relationship between the corporate reputation and the asymmetric information and the institutional reputation of the consumers in the tourism market. The asymmetric information problems in the tourism sector were examined and the perception of the consumers about the reputation of the institutions against asymmetric information problems was evaluated. As a result of the research, it was found that there was a significant relationship between asymmetric information and corporate reputation.

Keywords: Asymmetric Information, Corporate Reputation, Tourism.

1. GİRİŞ

Veri, enformasyon ve bilgi kavramları birbirinden farklı kavramlardır. Kurumsal başarı veya başarısızlık genel olarak veri ya da enformasyon kavramlarından hangisinin kullanılması ve sahip olunması gerektiğine ve her bir kavramla nelerin yapılabileceğine bağlıdır (Yılmaz, 2009, 96; Gradmann, 2010, 3).

Asimetrik enformasyon, bazı piyasadaki tarafların diğerlerine göre, daha fazla enformasyona sahip olmasından kaynaklanan bir sorun olarak tanımlanmaktadır

(Ekşi, 2007, 28). Turizm endüstrisinde, seyahat hizmetleri başta olmak üzere çeşitli şekillerde kalite kaybına neden olan asimetrik enformasyon yaşanmaktadır (Caserta ve Russo, 2002; Darby ve Karni, 1973, 67; Keane, 1997, 120; Avçıkurt, 2009. Turizm endüstrisi çeşitli hizmet sektörlerini kapsadığından dolayı sektör içerisinde bilgi aktarımına engel teşkil edebileceği öngörülmektedir (Chen vd., 2013: 43). Bu anlamda turist tarafından bilgi edinmenin zor ve masraflı olacağı aşikardır.

Bir grup seyahat hizmeti olan paket turlar, turistlerin kaliteyi fark etmeleri için her biri belirsizliğe neden olabilen soyutluk, heterojenlik ve üretim ve tüketimin ayrılmazlığı ile ayırt edilmektedir (Keane, 1997, 118). Bu durum, turizm endüstrisinin tur operatörlerinin piyasalarda bilgiyi yanlış temsilinden, destinasyonlarda turistleri aldatmaya kadar uzanan çok sayıda düşük kaliteli olaylarla karşılaşmasının nedenini büyük ölçüde açıklamaktadır (Venables, 1979, 314- 315). Özellikle çeşitli ülkelerin uyguladığı “sıfır-tarife” grup turları şeklinde olmak üzere, paket turlardaki bilginin düşük kalitesinden piyasalar ciddi bir şekilde zarar görebilmektedir (Chen, 2012, 2). Asimetrik enformasyonun yalnızca belirli bir sektör için kötü kalitede hizmetlerin olmayacağını, aynı zamanda bir bütün halinde piyasaya hakim olarak pazar yetersizliğine neden olabileceğini ortaya koyduklarından dolayı, turizm piyasasına zarar verebilir. (Akerlof, 1970, 489; Stiglitz, 1989, 770). Bunun yanı sıra, hizmet kalitesinin düşmesinin temel nedeni olan asimetrik enformasyonun etkisini hafifleterek kaliteyi güvence altına alabilen çeşitli mekanizmalar bulunmaktadır. Piyasada asimetrik bilgiyi azaltarak öncelikli olarak kaliteyi güvence altına alan itibar bu mekanizmalardan bir tanesidir (Çokgezen ve Toksoy, 2011, 131; Allen, 1984, 311). İtibar, işletmeler tarafından çok uzun sürede elde edilen bir değerdir. Aynı zamanda çok kısa sürede kaybedilebilir. Asimetrik enformasyonun hakim olduğu piyasada itibar, enformasyon asimetrisini azaltarak tüketicinin işletmeye yönelik talebini arttıran önemli bir sinyal aracı olarak görülmektedir.

2. Bilgi ve Enformasyon Kavramları

Veri, bilgiye ulaşabilmek için bir başlangıç noktası, enformasyonu ortaya çıkaran önemli yapıtaşı ve bilginin tam anlamıyla işlenmemiş hali olarak tanımlanabilir (Kulaklı ve Birgün, 2005, 38). Enformasyon ise, kodlanma, saklanabilme ve aktarılabilme özelliğine sahip olan işlenmemiş bilgidir (Erkan vd., 2013, 11). Enformasyon, nesnel gerçekleri ifade eden sistematik biçimde sınıflandırılmış, amaca yönelik tutulmuş ham veri olarak elde edilen ya da iletilen bir unsur olarak tanımlanabilirken (Yalvaç, 2001, 139).

Bilgi, yorumlanmış veridir. Bilme ya da bilgi, verinin iletilmesinin sonucunda kişinin kendisinde özneye bağımlı olarak gerçekleşir. Dolayısıyla bilgi için insan aklının devreye girmesi gereklidir (Avcı ve Avcı, 2014, 1). Yani bilgi anlamlandırılmış enformasyondur. Bilgiyi anlamlandıran kişi ile bilinen şey arasındaki anlamlandırma sürecini ifade etmek için kullanılır ve yalnızca bilen kişinin zihninde meydana gelmektedir (Sarıkaya, 2002, 99; Keller ve Tergan, 2005, 3). Kısaca, veri-enformasyon- bilgi, bir gelişim süreci olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte veriden enformasyona geçiş sürecinde önemli değişiklikler görülmezken, enformasyondan bilgi oluşturma sürecinde önemli değişiklikler meydana gelmektedir (Odabaş, 2006, 100). Bu nedenle bilgiye geçiş sürecinde enformasyon hammadde olarak değerlendirilebilir (Barutçugil, 2002, 10). Bu çalışmada bilgi genellikle enformasyon anlamında kullanılmaktadır.

Enformasyon; mükemmel enformasyon (perfect information), mükemmel olmayan enformasyon (imperfect information), tam enformasyon (complete information), tam olmayan enformasyon (incomplete information), asimetric enformasyon (asymmetric information), simetrik enformasyon (symmetric information) olmak üzere altı farklı şekilde incelenmektedir (Sarıkaya, 2002, 100). Ancak, bu kavramlar tanımları itibariyle birbirine oldukça yakın

kavramlardır. Bazıları oyun teorisine ait kavramlardır ve bazen birbirlerinin yerine de kullanılabilirler.

2.1. Asimetrik Enformasyon ve Kurumsal İtibar

Asimetrik enformasyon kavramı, enformasyonun iki taraf arasında asimetrik olarak dağılımına yol açarak; bir tarafın, özellikler, bir ürün veya bir işlem hakkında diğer tarafa göre daha fazla bilgi sahibi olmasını ifade eden bir piyasa başarısızlığıdır (Akerlof, 1970, 490; Stiglitz, 2002, 469; Ormaetke, 2004, 1- 2).

George Akerlof, “Asimetrik Enformasyon” kavramını 1970 deki “The Market for Lemons: Quality Uncertainty and The Market Mechanism” çalışmasında ele almıştır. Akerlof, asimetrik enformasyonun olduğu bir piyasada malın iyi bir kaliteye sahip olması halinde bile ortalama değerinin düşme eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur (Akerlof, 1970, 487- 488). Amerikan argosunda ikinci el otomobile limon adı verilmektedir (Boran, 2006, 4). Kalitenin belirsizlik ile ilişkisini içeren, asimetrik enformasyona dayalı bu modelde Akerlof (1970), kötü ya da iyi olan yenilerin ve eskilerin bulunduğu dört farklı otomobil tipi içeren bir otomobil piyasası modeli varsaymaktadır. Bu kapsamda araba alan kişi, yeni arabayı satın aldıktan sonra deneyimi sonucunda arabaya yönelik bilgisini arttırmaktadır. Asimetrik enformasyon bu aşamada gelişmektedir. Kötü kalite arabaya sahip kişilerin arabalarını hemen satarak, aynı fiyat düzeyiyle piyasadaki iyi kalite arabalara ulaşmaya çalışacaklardır. Giderek artış gösteren kötü kalite araba arzından dolayı kötü kalite araba fiyatları düşecektir ve iyi kalitedeki arabalar piyasadan dışlanmış olacaklardır (Ökte, 2001, 3; Tükel, 2010, 105; Altunöz, 2013, 2- 4). Akerlof (1970), kötü otomobillerin piyasanın dışına sürdüğü iyi otomobilleri betimlediği bu modeli, kötü kalitenin/kötü paranın, iyi kaliteyi/ iyi parayı piyasadan dışlayacağına yönelik şekilsel benzetme ile “Gresham Kanunu” ’na atıfta bulunmaktadır (Fidan, 2011, 44). Asimetrik

enformasyon durumu sonucunda birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar, ters seçim (adverse selection), ahlaki tehlike (moral hazard) ve temsilcilik sorunu (agency problem), sinyal verme (signaling) olarak ifade edilmektedir (Aras ve Müslümov, 2004, 57). Günümüzde asimetrik enformasyon çeşitli alanlarda ortaya çıkabilir. Oluştığı alanlarda birtakım sorunları da beraberinde getirir. Eksik bilgiden kaynaklı bu sorunların sektörlere göre etkisi farklılık gösterir. Tüm sektörler açısından asimetrik enformasyonu azaltabilen mekanizmalar mevcuttur (Grossman, 1980, 395).

Tüketiciler güven duygusu sağlayacak, kaliteli ürün veya hizmeti tercih etmek isterler ve piyasada ürün veya hizmet üreticileri karşısında, beklentilerini karşılayacak ürün veya hizmet tercihlerinde yüksek itibara sahip işletmelerin ürün veya hizmetlerine yönelirler (Nayyar, 1990, 515). Piyasada iyi ve kötü ürün veya hizmet üreten işletmelerin arasında önemli derecede itibara sahip olan iyi işletmeler, sahip oldukları itibarı korumak için iyi kalitede hizmet üreten işletmelerdir. İtibar mekanizması, müşterilerin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda asimetrik enformasyona sahip olmaları durumunda, asimetrik enformasyonu azaltıp, kişilerin güvenle kaliteli ürün tercihlerinde bulunmalarına yardımcı olan önemli bir sinyal aracı olarak görülmektedir (Erkan, 2012, 7; Chen vd., 2013, 43; Lahno, 1995, 495). Ürün/ hizmet kalitesinin doğrudan gözlemlenemediği durumda, yüksek kaliteli üreticilerin, bu kalitelere işaret edecek sinyaller üretmek için kurumsal itibardan yararlandıkları ileri sürülmektedir. İtibarın geliştirilmesi için daha önceden yapılan yatırımlar, ürünleri daha yüksekte fiyatlandırma olanağı ve tekrar satın alma davranışlarının ortaya çıkmasını sağlar. Buna karşın, düşük kalitede üretim yapanlar ise itibara yatırım yapmazlar çünkü satın alma davranışının tekrarlanma olasılığının düşük olduğunu görürler (Karadağ ve Selimler, 2014, 92; Boran, 2006, 4-6; Fombrun ve Van Riel, 1997, 6).

2.2. Tüketicilerin Turizm Sektöründe Asimetrik Enformasyon ve Kurumsal İtibar Algısı

Asimetrik enformasyon piyasa etkileşimlerinin ortak bir özelliğidir. Bir malın satıcısı genellikle onun kalitesi hakkında potansiyel alıcıdan daha çok bilgiye sahiptir (Çoban, 2005, 137).

Enformasyon asimetrisinin yaşandığı durumda birtakım olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Birincisi, hizmetin kalitesinden kaynaklı bilgi eksikliğidir. Satın aldıkları hizmetin kalitesine yönelik bilgi eksikliğine sahip tüketicilerin piyasada ortalama bir mal alacaklarını düşünerek bir fiyat belirlenmektedir. Oluşan bu çerçevede ortalama kalitenin üzerinde hizmet veren satıcılar belirlenen fiyat üzerinden mallarını satmak istemezler ve piyasayı terk ederler. Tüketiciler yaşanan bu asimetrik enformasyon nedeniyle, piyasaya egemen olmuş kötü kalitede hizmet sağlayan satıcıların hizmetlerini satın almış olacaktadırlar. Enformasyon asimetrisinin ardından yaşanan ikinci sorun ise, tüketiciye göre enformasyon avantajına sahip hizmet satıcılarının, bu durumu tüketiciler aleyhine kullanmalarıdır (Çokgezen ve Toksoy, 2011, 131). Bunun gibi asimetrik enformasyondan kaynaklı piyasa başarısızlıkları, yüksek kalitede hizmet sağlayan üreticilerin hizmetlerini ayırıcı kılan bazı işaretlere, markalara sahip olmaları durumunda azaltılabilmektedir (Çoban, 2005, 138).

Turizm sektörü, hizmetin emeğe dayalı olduğu ve ücret giderleri yüksek olan bir sektördür (Karadeniz, 2012). Turizmde tatil tercihinde bulunacak kişilerin çeşitli satın alma davranışları gösterdikleri bilinmektedir. Çoğu tatil satın almaya karar veren kişilerin ön araştırma olmaksızın, sadece kulaktan dolma bilgilerle tercih ettikleri görülmektedir. Bununla sonucunda uzun bir yolculuğun ardından heyecanla vardıkları destinasyonda sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bunun yanı sıra yüksek tatil bedeli ödedikleri ve beklentilerini karşılamayan bir tatil

geçirdikleri sıklıkla görülmektedir (Şahin vd., 2014, 112). Bunun temel nedeni, turizm sektöründe asimetrik enformasyonun yaşanmasıdır. Seyahat acentalarının sattığı paket turları tercih eden kişilerin verilen hizmetin kalitesi hakkında eksik bilgiye sahip olması nedeniyle, düşük kalitede hizmet sağlayan işletmeler tur fiyatlarını da asimetrik enformasyon sayesinde kendi lehine çevirerek piyasadaki yüksek kalitede hizmet sağlayan işletmelerle rekabet içerisine girebilirler (Keane, 199, 121). Böylece bu acentalar, yüksek hizmet sağlayan seyahat acentalarını piyasadan kovarak, piyasaya düşük hizmet kalitesiyle hakim olabilir. İktisat literatüründe geçmiş dönemlerde uygulanan para politikalarından biri olan ve “Gresham Kanunu” olarak bilinen “Kötü para, iyi parayı kovar” ifadesi seyahat acentalarının piyasalardaki rolüne benzemektedir (Altunöz, 2013, 4; Tükel, 2010, 105). Bu açıdan kişiler satın aldıkları hizmetin kalitesini kullanmadan önce değerlendirebilme olanağından yoksundurlar ve paket tur satın alan kişilerin karşılaştıkları birtakım sorunlar mevcuttur (Hacıoğlu, 2006, 102). Bu sorunları takiben Kütahya Çizelgesi olarak, TÜRSAB Turizm Tüketicileri Talepleri Değerlendirme Çizelgesi (Çizelge) hazırlanmış olup ve hali hazırda uygulanmaktadır (www.tursab.org.tr, 01.06.2015). Bu kaynak, tüketicinin asimetrik enformasyon yaşadığı turizm piyasasında uygulanması gereken birtakım yaptırımlar sayesinde, acentaların sınırlarını koruyarak tüketicilerin asimetrik enformasyon sorunu yaşamasını engel olabilecek nitelik taşımaktadır.

Kişilerin, asimetrik enformasyonun yoğun yaşandığı bu sektörde kaliteli tur tercihlerini gerçekleştirebilmeleri için önemli sinyaller gereklidir (Çokgezen ve Toksoy, 2011, 131). Bunlardan en önemlisi itibar mekanizmasıdır. Önemli bir sinyal aracı olan itibar, kişiler tarafından algılanarak piyasadaki düşük kalite hizmet sağlayan kötü acentaları kovabilmek ve yüksek kalite hizmet sağlayan iyi seyahat acentalarını tercih edebilmek açısından önemlidir (Venables, 1979, 314-315). Asimetrik enformasyonun ortaya çıkardığı olumsuzluklar nedeniyle

acentalar düşük hizmet kalitesiyle tüketiciyi kandırılmış olur (Keating, 2009, 403). Paket tur satın alan kişiler, itibarı yüksek acentaların turlarını tercih etmezlerse bu olumsuz durumlarla karşılaşabilir ve kötü bir tatil deneyimi yaşamış olabilirler. Asimetrik enformasyon sadece hizmet kalitesinde olumsuzluklara neden olmaz sosyo- kültürel problemlere de neden olabilir. Avcıoktur (2009)'a göre turistlerin tercih ettikleri destinasyonlardaki yerel halka göre sahip olunan kültür hakkında enformasyon asimetrisine sahip olmaları sonucunda sosyal çatışmalar yaşanabilmektedir.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Asimetrik enformasyon kavramı, asimetrik enformasyon sorunları ve bu sorunlara yönelik olarak, tüketicilerin kurumsal itibar algısına yönelik konularda literatür yerli ve yabancı dilde olmak üzere kitaplar, dergiler, makaleler ve tezler incelenerek oluşturulmaya çalışılmıştır.

Araştırmada veri toplama için anket yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca veriler istatistiki yöntemlerle test edilmiştir. Anket formu üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, araştırma alanına ilişkin likert tipi ifadeler yer verilmiştir. İkinci kısımda katılımcıların demografik özellikleri sorularak, sosyo-demografik profilleri çıkarılmaya çalışılmıştır. Üçüncü kısımda ise araştırmaya katılanların turizmde asimetrik enformasyon ve kurumsal itibara ilişkin yaklaşımlarını ölçmeye yönelik kapalı uçlu sorular sorulmuştur. Asimetrik enformasyon ölçeğine ilişkin olarak Chen, Mak ve Li, (2013), Fidan ve Albeni, (2014) ve Mishra, Heide, Cort, (1998), kurumsal itibar ölçeğine ilişkin olarak da Alniaçık ve Alniaçık, (2009), Fidan, (2011), Karakılıç, (2005) çalışmalarından faydalanılmıştır. Araştırma konusu ile ilgili olarak Midilli ve kısa Yunanistan turuna katılan turistler bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Ancak evrenin tamamına ulaşılmamasının güçlüğü nedeniyle evren içerisinde bir örneklem alınmasına karar

verilmiştir. Örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem metodu tercih edilmiştir. Ancak örneklemin ana kütleyi iyi temsil etmesi gerektiğinden dolayı, satışları gerçekleştiren acentadan alınan bilgilere göre her gün feribotla seferleri olan paket turları tercih eden kişi sayısı 10- 60 kişi aralığında değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle ortalama alındığında, bir günde tura katılan kişi sayısı 35 kişi olduğu düşünülerek, haftalık 245 kişi, aylık 980 kişi ve yıllık 11,760 kişi olduğu hesaplanarak varsayılmıştır. Böylelikle 10.000 kişi üzerindeki evren için kabul edilebilir örneklem büyüklüğü, 370 kişi olarak ifade edildiği için (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012: 137), bu evrenden en az 384 kişiye ulaşılması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, uygulama sırasında farklı yollarla 500 anket formu paket tur satın alan turistlere ulaştırılmıştır. Yollanan bu anketlerden 432 tanesi için geri dönüş alınmıştır. Geri dönüşü alınan anketlerden 36 tanesi değişik sebeplerden dolayı değerlendirmeye alınmamış, toplam 396 anket değerlendirilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Mevcut çalışma, paket tur satın alan kişilerin neden ve ne ölçüde asimetric enformasyonla karşılaştığı ve tüketicilerin asimetric enformasyon algısıyla kurumsal itibar algı düzeyini açıklamayı amaçlamakta ve asimetric enformasyonun işletmelerin kurumsal itibarını ne derece etkilediğini ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan çalışmanın temel hipotezi: işletmelerin sahip olduğu kurumsal itibar mekanizması, asimetric enformasyonu azaltabilir şeklindedir. Çalışmada temel varsayım ile birlikte diğer bazı varsayımların da sınanması hedeflenmiştir. Bu varsayımlar:

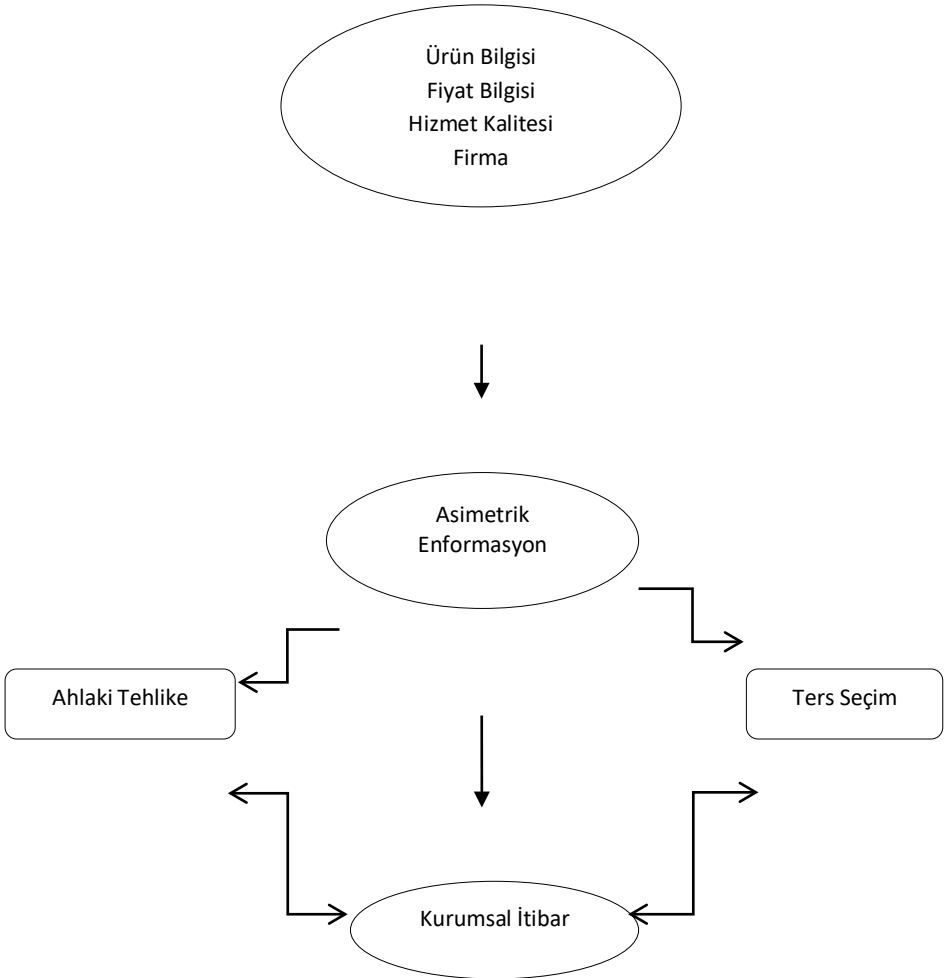
➤ Hipotez 1: Paket turlardaki asimetric enformasyon ve kurumsal itibar algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

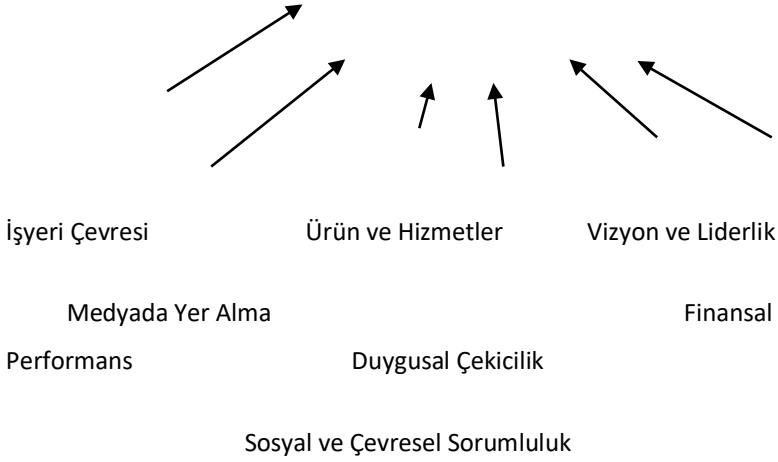

➤ Hipotez 2: Kurumsal itibar algısı ile ahlaki tehlike arasında anlamlı bir ilişki vardır.

➤ Hipotez 3: Kurumsal itibar algısı ile ters seçim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Yukarıda ifade edilen varsayımlar doğrultusunda, araştırmanın uygulama bölümünde, mevcut çalışmanın kurumsal modeli çizilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: Kuramsal Model

Tüketicilerin belirli bir çeşit ürün bilgisine sahip olmadıkları durumda, tüketiciler ürün kalitesinin bir işareti olarak genellikle itibarı kullanırlar (Chen vd., 2013: 44-46). Tüketiciler satın alma kararı verirken fiyat konusunda duyarsız davrandığında işletmenin sahip olduğu hizmet kalitesi devreye girer ve yüksek kalitede hizmet üreten işletmelerin zamanla sahip oldukları itibar algısı tüketicileri satın almaya yöneltir. Böylelikle fiyat, ürün, hizmet kalitesi ve işletme hakkında turistlerin eksik enformasyona sahip olması durumunda iki problem ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri olan ters seçim problemi, turistlerin hizmeti satın almadan önce hizmet hakkında eksik enformasyona sahip olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Diğer problem olarak ahlaki tehlike ise, turistin simetrik enformasyona sahip olduğu hizmeti satın aldıktan sonra satıcı olan işletmenin belirtilen şartlara uygun davranmaması ve turistin bu durumu gözlemleyememesi olarak ifade edilir. Bu iki problem sonucunda oluşan

enformasyon asimetrisini kurumsal itibar azaltabilir. Asimetrik enformasyonu çıkarları doğrultusunda kendi lehine çeviren kötü işletmeler kısa süreli olarak piyasada yer almaya çalışsalar da, hizmet hakkında belirttikleri şartları taşıyamadıkları için tüketici bir daha talep etmek istemeyecektir. Uzun bir süreç sonunda kurumsal itibara sahip olan işletme bile olsa tüketicinin güvenini sarsarak sahip olduğu kurumsal itibarı zedeleyecektir. Bununla birlikte iyi olan itibarlı işletmeler, sağladıkları kaliteli hizmetler sayesinde ters seçim ve ahlaki tehlikeye neden olan enformasyon asimetrisini azaltırlar. İtibarları sayesinde, turistler paket tur hizmeti hakkında enformasyona sahip olmasalar da kurumsal itibar algıları sayesinde güven duyarak itibarlı işletmelerin sağladığı hizmetleri tercih edebilirler. Fakat asimetrik enformasyon nedeniyle rakiplerinden üstün olma derdinde olan, itibarlarına güven duyarak düşük kalitede ürettikleri hizmeti kaliteli gibi gösteren kötü işletmeler kurumsal itibarını zedeleyerek yok olmaya mahkum olacaklardır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada elde edilen verilerin analizine yönelik farklı istatistiki yöntemler kullanılmıştır. Araştırmada, öncelikle katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik bulgular tespit edilmiştir. Daha sonra araştırmada kullanılan anket formuna ilişkin standart sapma ve güvenilirlik analizi incelenerek değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Örneklemin Demografik Profili

	Frekans (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	193	48,7
Erkek	203	51,3
Yaş		

15-25 yaş arası	27	6,8
26-35 yaş arası	127	32,1
36- 55 yaş arası	171	43,2
56 yaş ve üzeri	71	17,9
Eğitim Durumu		
İlköğretim	13	3,3
Ortaöğretim	78	19,7
Önlisans	115	29,0
Lisans ve üstü	190	48,0
Medeni Durum		
Evli	229	57,8
Bekar	167	42,2
Meslek		
Kamu Çalışanı	139	35,1
Özel Sektör Çalışanı	140	35,4
Serbest Meslek- Tüccar-Sanayici	65	16,4
Diğer	52	13,1
Aylık Gelir		
1000 TL'den az	2	,5
1000- 2000 TL	103	26,0
2001- 3000 TL	162	40,9
3001- 4000 TL	91	23,0
4000 TL'den fazla	38	9,6

Örneklemin demografik dağılımı incelendiğinde, araştırmaya katılanların % 51,3' ünün erkek, %48,7' sinin kadın, % 43,2'sinin 36-55 yaş arası, %32,1' inin 26- 35 yaş arası, % 17,9' unun 56 yaş ve üstü katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Eğitim durumları incelendiğinde, % 19,7' sinin ortaöğretim, %29' unun ön lisans, % 48'sinin üniversite mezunu oldukları, % 57,8' inin evli ve % 42,2' sinin bekar oldukları belirlenmiştir. Meslekler itibariyle incelendiğinde dağınık bir profilin olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %35,4' ünün özel sektör çalışanı olduğu, % 35,1' nin kamu çalışanı olduğu belirlenmiştir. Aylık gelir itibariyle bakıldığında ise, araştırmaya katılanların, % 9,6' sının 4000 TL' den fazla, % 23' ünün 3001-

4000 TL arasında, % 26' sının 1000- 2000 TL arasında ve % 40,9'unun 2001- 3000 TL arasında aylık gelire sahip oldukları görülmektedir.

4.1. Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

Cronbach alfa, bir ölçekteki sorular arası ilişkiyi göstermekte ve soruların homojen bir yapıya sahip olup olmadığını göstermektedir. Güvenilirlik katsayısı 0 ile 1 arasında değerler alır ve 1'e yaklaştıkça güvenilirliğin arttığı kabul edilmektedir. Öngörülen Cronbach alfa değerinin en az 0,7 olması beklenmektedir. Fakat bazı araştırmacılar tarafından bu değer 0,5 düzeyine kadar kabul edilebileceği düşünülmektedir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012: 126). Kurumsal itibar ölçeğinin güvenilirliğine ilişkin Cronbach Alfa değeri $\alpha = 0,707$ olarak bulunmuştur. Kurumsal itibar ölçeği $\alpha > 0,70$ olduğundan, ölçeğin güvenilirlik sınırları içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. $SS/AO \leq 0,30$ formülüne göre, bağıl değişkenlik katsayısı incelendiğinde, değer 0,05 olarak hesaplanmıştır ve standart sapmanın yüksek olmadığı görülmektedir. Bu durumda verilen cevapların homojen olduğu tespit edilmiştir. Asimetrik enformasyon ölçeğinin güvenilirliği incelendiğinde ise Cronbach Alfa değeri $\alpha = 0,68$ olduğu tespit edilmiş ve makul sınırlar içerisinde olduğu öngörülmektedir. Bağıl değişkenlik katsayısına incelendiğinde, değer 0,09 olarak hesaplanmıştır ve standart sapmanın yüksek olmadığı neticesinde verilen cevapların homojen olduğu görülmektedir.

4.2. Faktör Analizi Bulguları

Paket tur hizmeti satın alan tüketicilerin asimetrik enformasyon sorunları karşısında kurumların itibarlarına yönelik algısına yönelik ortak boyutlar ortaya çıkarmak için "Faktör Analizi" uygulanmıştır. Temel bileşenler yöntemiyle ve Varimax döndürme metoduyla uygulanan Faktör Analizi, ölçek paket tur satın alan 396 tüketiciye uygulandıktan sonra yapılmıştır. Analiz neticesinde, yapı

geçerliği sağlanan ifadeler son ölçekte belirtilmiş ve yapı geçerliliğine uymayan “ifade 23, ifade 24 ve ifade 32” değişkenler faktör yüklerinin düşük olmasından dolayı ölçekten çıkarılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi için, örneklemin faktör analizi yapmaya yeterli olup olmadığını gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri incelenir. Belirtilen değerlerin en az 0.50 olması gerekmektedir (Hair vd., 1995). Tabloda görüldüğü gibi 0.84 KMO değeri örneklem sayısının yeterli olduğunu ifade etmektedir. Faktör analizine devam edebilmek için Bartlett testinin (Bartlett Test of Sphericity) sonucunun istatistiksel olarak anlamlı (significant) olması gerekir (Hair vd., 1995). Bartlett küresellik testinin de ($p < 0,01$) son derece anlamlı olduğu görülmektedir. Bu da faktör analizinin uygunluğunu göstermektedir.

Tablo 2: Asimetrik Enformasyon Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Bulguları

Değişkenler	Ahlaki Tehlike (AT)	Ters Seçim (TS)
ifade27	,797	
ifade28	,768	
ifade25	,735	
ifade30	,731	
ifade26	,700	
ifade31	,675	
ifade29	,656	
ifade20		,742
ifade21		,741
ifade19		,710
ifade22		,608
Faktör Öz Değerleri	3,984	1,797
Faktörelere ait açıklanan varyans değerleri (%)	33,939	18,616
Açıklanan Toplam Varyans (%)	52,55	

Değişkenler	Ahlaki Tehlike (AT)	Ters Seçim (TS)
ifade27	,797	
ifade28	,768	
ifade25	,735	
ifade30	,731	
ifade26	,700	
ifade31	,675	
ifade29	,656	
ifade20		,742
ifade21		,741
ifade19		,710
ifade22		,608
Faktör Öz Değerleri	3,984	1,797
Faktörelere ait açıklanan varyans değerleri (%)	33,939	18,616
KMO Örneklem Yeterliliği Ölçümü		,849

Faktör analizi neticesinde, 11 madde için öz değeri 1'in üzerinde iki bileşen belirlenmiştir. Belirlenen bu boyutlar "Ters Seçim (TS)" ve "Ahlaki Tehlike (AT)" olarak adlandırılan boyutlardır. Toplam varyansın % 36,221 birinci ve % 16,334'sini ikinci bileşenin açıkladığı, toplam varyansa ise % 52.55 oranında katkı yaptığı belirlenmiştir.

4.3. Korelasyon Analizi ve Hipotezler

İki değişken arasında var olan doğrusal ilişkiyi tespit etmek için veya bir değişkenin birden fazla değişkenle olan ilişkisini belirlemek için, değişkenler

arasında ilişki olduğu taktirde, ilişkinin derecesini ölçmek için kullanılan bir yöntemdir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012, 228).

Tablo 3: Asimetrik Enformasyon ve Kurumsal İtibar İlişkinine İlişkin Korelasyon Analizi Bulguları

	TS	AEORT	AT	İORT	AEK	İki
Ters Seçim (TS)	396					
Asimetrik Enformasyon Ölçeği (AEORT)	,325** ,000 396	396				
Ahlaki Tehlike (AT)	-,242** ,000 396	,794** ,000 396	396			
Kurumsal İtibar Ölçeği (İORT)	,125* ,013 396	,296** ,000 396	,227** ,000 396	396		
Asimetrik Enformasyon Kavramı (AEK)	,005 ,921 396	,010 ,844 396	,011 ,830 396	,135** ,007 396	396	
İşletmelerde Kurumsal İtibar (İki)	,047 ,346 396	-,028 ,577 396	-,087 ,084 396	-,195** ,000 396	-,152** ,002 396	396

** 0.01 düzeyinde anlamlı korelasyon (2-tailed).

* 0.05 düzeyinde anlamlı korelasyon (2-tailed).

Tüketicilerin satın aldığı paket turlardaki asimetrik enformasyon ve kurumsal itibar arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu [AEORT $\leftrightarrow$ İORT ($r=,296^{**}$)] anlaşılmaktadır. Tüketicilerin paket tur hizmeti hakkında asimetrik enformasyonu arttıkça kurumsal itibar algılarının da arttığı anlaşılmaktadır. Bu noktadan bakıldığında “Paket turlardaki asimetrik enformasyon ve kurumsal itibar arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotez 1 kabul edilmiştir. Asimetrik enformasyon ve kurumsal itibar kaybı algısı arasında [AE $\leftrightarrow$ TAE ($r= -,102^{*}$)] anlamlı ve negatif yönlü ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Tüketicilerin paket tur hizmeti hakkında sahip oldukları asimetrik enformasyon arttıkça, turizm sektöründe oluşan asimetrik enformasyonun işletmelerde kurumsal itibar kaybına neden olabileceği algısı azalmaktadır. Kurumsal itibar algısı ile eğitim durumu [İORT $\leftrightarrow$ ED ($r=,317^{**}$)], aylık gelir [İORT $\leftrightarrow$ AG ($r=,183^{**}$)] ve tüketicilerin tatile çıkma sıklığı [İORT $\leftrightarrow$ NST ($r=, 103^{*}$)] arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Eğitim durumu ile asimetrik enformasyon kavramından haberdar olma durumu [ED $\leftrightarrow$ AEK ($r= ,233^{**}$)] ve tüketicilerin tatile çıkma sıklığı [ED $\leftrightarrow$ NST ($r=285^{**}$)] arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Bunların dışında diğer bazı değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kontrol değişkenleri ile asimetrik enformasyon, kurumsal itibar ilişkisi ve bunun alt boyutlarına ilişkin bulgular tablo 15’te verilmiştir. Buna göre “Ters seçim (TS)” boyutuyla asimetrik enformasyon [TS $\leftrightarrow$ AE ($r=,325^{**}$)], yaş [TS $\leftrightarrow$ YS ($r=,182^{**}$)] ve meslek [TS $\leftrightarrow$ MSLK ($r=,147^{**}$)] arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. “Ters Seçim (TS)” boyutuyla diğer boyut olan “Ahlaki Tehlike (AT)” arasında [TS $\leftrightarrow$ AT ($r= -,242^{**}$)] anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, “Ters Seçim (TS)” boyutuyla kurumsal itibar algısı arasında [TS $\leftrightarrow$ İORT ($r=,125^{*}$)] anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda, “Kurumsal itibar ile ters seçim arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotez 3 kabul edilmiştir. Bununla birlikte,

“Ahlaki Tehlike (AT)” boyutuyla paket tur hizmetlerinde yaşanan asimetrik enformasyon [$AT \leftrightarrow AE$ ($r=,794^{**}$)] ve tüketicilerin kurumsal itibar algılamaları [$AT \leftrightarrow İORT$ ($r=,227^{**}$)] arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Böylelikle, “Kurumsal itibar ile ahlaki tehlike arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotez 2 kabul edilmiştir. Ayrıca paket tur hizmetlerinde yaşanan asimetrik enformasyon ile ahlaki tehlike boyutu arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki ortaya çıkmıştır.

4.5. Araştırma Bulgularının Yorumlanması

Araştırma bulguları kapsamında, tüketicilerin asimetrik enformasyon ve kurumsal itibar algılarının incelendiği görülmektedir. Ortaya çıkan bulgular neticesinde tüketicilerin algı düzeyleri belirlenerek, asimetrik enformasyon ve kurumsal itibar algısına yönelik oluşabilecek sorunlar ortaya konmuştur.

Tüketiciler eksik bilgiye sahip oldukları zaman kolay kolay işletmelere güven duyamazlar (Fidan ve Albeni, 2014). Alıcılar açısından enformasyon asimetrisinin yaşandığı durumda, piyasa olumsuz etkileneceğinden ve piyasaya kalitesiz ürün satıcıları hakim olacağından dolayı Akerlof (1970)'e göre, hangi işletmenin iyi hangisinin kötü olduğu konusunda bir takım mekanizmalara ihtiyaç duyulacaktır. Kurumsal itibar algısı tüketicilerin karar verebilmelerini kolaylaştıran, güven duygusu sağlayan ve de kaliteyi belirgin hale getiren önemli olgu olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılanların turizm sektöründe asimetrik enformasyonun işletmelerde kurumsal itibar kaybına neden olabileceği düşüncesi, ahlaki tehlikenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kurumsal itibar algısı ile ters seçim ve ahlaki tehlike arasındaki ilişkiler, tüketicilerin ters seçim algısı ve ahlaki tehlike algısı arttıkça işletmelerin sahip olduğu kurumsal itibarlarına yönelik algı düzeylerinin de arttığını göstermektedir. İşletmelerin sahip olduğu kurumsal itibar algısı ile eğitim arasında ilişki olduğu görülmektedir. Tüketicilerin eğitim seviyesi arttıkça kurumsal itibarı algılama seviyesinin artacağı belirlenmiştir.

Ayrıca eğitim seviyesi yüksek olan tüketicilerin, asimetrik enformasyon sorunu olarak ifade edilen ve alt boyutu oluşturan ahlaki tehlike algısının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Chen ve diğerleri, (2013)'ne göre de eğitim seviyesi yüksek kişilerin asimetrik enformasyonu algılama düzeyi yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin tatile çıkma sıklığı ile kurumsal itibar algısı arasındaki pozitif yönlü ilişki, tatile sıklıkla çıkan tüketicilerin kurumsal itibar algısının yüksek olduğunu göstermektedir. Fidan ve Albeni (2014)' e göre, hizmet sektöründe en çok yaşanan problemlerden biri olarak beklenenden farklı bir ürünün gönderilmesi yer almaktadır. Araştırma kapsamında da işletmelerin tercih edilen turistik ürünün belirtilen özelliğinden farklı ürün hizmeti sunmasına, katılımcıların yüksek oranda katıldıkları belirlenmiştir. Araştırma analizleri sonucunda, tüketicilerin algı düzeyleri göre asimetrik enformasyon ölçeğine ilişkin olarak iki alt boyutun olduğu gözlemlenmektedir. Bunlar ters seçim ve ahlaki tehlikedir. Katılımcılar hizmet tercihinde bulunurken karar verme aşamasında asimetrik enformasyona sahip olduklarında, sorun olarak bu iki boyuttan biriyle karşılaşabilir. Ortaya çıkabilecek bu sorunlara yönelik algı düzeylerini arttıran mekanizma olarak kurumsal itibarın ilişkili olduğu görülmektedir. Bu anlamda araştırma kapsamına göre tüketicilerin kurumsal itibar algısı yükseldikçe asimetrik enformasyon algısı da artmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüketiciler turizm sektöründe bilgi sahibi olduğunu sandıkları ürünleri satın aldıkları zaman kötü işletmelerin bu enformasyon asimetrisi durumunu kendi lehine çevirebildikleri ortaya çıkmıştır. Bu anlamda tüketicilerin enformasyon sahibi olsa da olmasa da böylesine riskin, aksaklıkların yoğun olduğu bir ortamda, ürün satın almadan önce itibar değişkenini dikkate alarak ürünü tercih etmesi güvenli bir alışveriş yaratacaktır.

Ters seçim sorunu karşısında ise tüketicilerin ürün satın alırken ürün hakkında asimetrik enformasyonu arttıkça, piyasaya olan güvensizliklerinden ötürü kurumsal itibar algısı da artacağı tespit edilmiştir. Bu nedenle tüketicilerin asimetrik enformasyona sahip oldukları ürün ya da hizmeti talep ederken işletmelerin sahip olduğu kurumsal itibar algısı ön planda olacağından itibarlı işletmeleri tercih edecekleri ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede tüketiciler açısından ürün ya da hizmet talep ederken kurumsal itibarın önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Paket tur hizmeti satın alan tüketiciler olarak katılımcılar, işletmelerin paket turda sözü edilen hizmetleri yerine getirmediklerini düşündüklerinden dolayı bu sektörde asimetrik enformasyon sorununun yaşandığını yansıtmaktadırlar. Müşterilerine karşı iyi davranan, sosyal sorumluluk sahibi, ismi kalite kavramını anımsatan, herkes tarafından bilinen güçlü markalara sahip olan ve medyada sık sık reklamı yapılan işletmelerin sahip olduğu özellikler zamanla kazanılan ve de manevi bir değer olan itibar algısına sebep olmaktadır. Tüketiciler ürün ya da hizmet talep ederken işletmelerin sahip oldukları kurumsal itibarı, piyasadaki rakiplerinden ayırıcı bir özellik olarak düşünmektedir. Paket tur hizmeti satın alan tüketiciler, yaşadıkları deneyimlerle birlikte asimetrik enformasyonun ortaya çıkardığı ters seçim sorunu kapsamında işletmelerin kalitesiz ürünlerini kaliteli gibi gösterdiklerini ve tercih edilen turistik ürünün belirtilen özelliğinden farklı ürün hizmetiyle karşılaştığını düşünmektedir. Ayrıca işletmelerin piyasada olduklarından farklı görünmesi ve yüksek fiyatla alınan ürünlerin kaliteli olacağı algısı kişilerin ürün satın almadan önceki sahip oldukları enformasyon asimetrisinden kaynaklanmaktadır. Asimetrik enformasyonun olduğu sektör olarak turizmde tüketiciler, alıcı ve satıcı arasında bilgilerin simetrik olmasıyla, tam enformasyona sahip olduğunu düşünerek, turistik ürün satın alırlar. Böylece kötü kalitede hizmet sağlayan işletmelerin tüketicilerin enformasyon asimetrisini kullanarak belirtilen şartlara uygun davranmaması ve tüketicilerin bu durumu gözlemleyememesi ve

tatminkar bir şekilde tatil geçirmemesi durumunda ahlaki tehlike sorununun meydana geldiği ortaya çıkmıştır. Turizm sektöründe soyut ve birleşik ürün özelliğine sahip turistik ürün tercih ederken tüketicilerin asimetrik enformasyon algısı arttıkça ters seçim ve ahlaki tehlike riski artacağından dolayı, ters seçim sorunu ve ahlaki tehlike sorunu ile asimetrik enformasyon arasında ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Tüketiciler paket tur satın alırken veya satın aldıklarında enformasyon asimetrisi yaşadıkları zaman bu iki sorundan biriyle karşılaşabilmektedir. Fakat tüketiciler bu iki sorunu aynı anda yaşayamazlar. Çünkü ters seçim, eğer bilgi eksikliği varsa ürünü satın almadan önce gerçekleşir. Ahlaki tehlike ise belirtilen şartlardaki ürünü, iki tarafında simetrik bilgiye sahip olduğu varsayılarak satın aldıktan sonra işletmelerin sözü edilen ürünün belirtilen şartlarına uymadığı ve tüketicinin de eksik bilgisi nedeniyle gözlemleyemediği durumda oluşur. Bu nedenle ters seçim ve ahlaki tehlike arasında ters yönlü ilişki mevcuttur. Önemli piyasa aksaklığına neden olan (iyi işletmelerin kaliteli ürünlerinin yer aldığı piyasada, kötü işletmelerin kalitesiz ürünlerini kaliteli gibi gösterip piyasayı ele geçirmesi) asimetrik enformasyon ile işletmelerin sahip olduğu kurumsal itibar arasında ilişkilerin olduğu gözlemlenmiştir. Piyasada asimetrik enformasyonun artmasıyla oluşacak kalite kaybının, tüketicilerin artan kurumsal itibar algısı sayesinde ortadan kaldırılacağı ortaya çıkmıştır. Asimetrik enformasyonun ortaya çıkardığı iki sorun nedeniyle tüketiciler bu sorunlar karşısında kötü işletmeleri tercih etmemek adına güvenli seçim yapmak istedikleri ve itibarlı işletmeleri tercih ederek artan enformasyon asimetrisini en aza indirmek istedikleri tespit edilmiştir. Tüketiciler ürün satın alırken öncelikli olarak işletmelerin kurumsal itibarına önem vermelidir. Kurumsal itibarına önem veren işletmeler kalitesiz ürün üretmekten kaçınırlar bu nedenle kalite kaybı azdır. Böylelikle;

➤ Bu çalışma, seyahat hizmetlerinin kalitesini sürdürmede kötü hizmet kalitesini önleyici kanunları ve seyahat acentaları gibi diğer kaliteyi güvence

altına alan mekanizmalar arasında itibarın rolünü vurgulamıştır. İtibarı oluşturan tur operatörleri, devamlı olarak yüksek kalitede ürünler ve hizmetler sağlayarak uzun vade stratejisine odaklandıkları mesajını turistlere iletmek niyetindedirler. Böylece, kaliteyi güvence altına almak için piyasa tabanlı bir mekanizma olarak fonksiyon göstermeye ek olarak, itibar, turistlerin özellikle hangi tur operatörlerinin ve hangi seyahat hizmetinin seçileceği konusunda kararsız oldukları durumlarda turistlerin sadakatini arttırmaktadır.

➤ Ürün satın alırken tüketiciler, işletmelerin sahip olduğu kurumsal itibarı dikkate alarak kalitesiz ürünler satın almaktan kaçınmış olacaklardır.

➤ Turistik ürün üreten ve pazarlayan işletmelere, asimetric enformasyondan kaynaklı hizmet kalitesi kaybını önlemek amacıyla yaptırımı söz konusu kötü kalitede hizmeti önleyici kanunlar getirilebilir. Hukuki sorunlar yaşandığında mevcut yaptırımların derecesi artırılabilir.

➤ Tüketiciler, ürün satın almadan önce simetric enformasyona sahip olacak şekilde bilgilendirilmelidir.

➤ Eğitim düzeyi yüksek kişilerin asimetric enformasyonu algılama düzeyinin yüksek olması nedeniyle sosyal medya gibi ortamlarda algı düzeyi düşük kişiler açısından enformasyon sağlaması, olumlu etkiler sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Akerlof, G. A. (1970). The Market for Lemons: Quality Uncertainty and The Market Mechanism, *Quarterly Journal of Economics*, Vol: 84, No: 3, 488–500.

Allen, F. (1984). Reputation and Product Quality, *RAND Journal of Economics*, Vol: 15, Issue: 3, 311- 327.

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları*, Sakarya Yayıncılık.
- Altunöz, U. (2013). "Türk Bankacılık Sistemindeki Asimetrik Bilgi Probleminin Oyun Teorisi Çerçevesinde Analizi", Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 5, 1- 20.
- Aras, Güler ve Müslümov, Alövsat. (2004). "Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Eylül, 55- 65.
- Arrow, K. J. ve G. Debreu. (1954), Existence of an Equilibrium for a Competitive Economy, *Econometrica*, Vol: 22, No: 3, 265- 290.
- Avcı, U. ve Avcı, M. (2014). "Örgütlerde Bilginin Önemi ve Bilgi Yönetim Süreci", *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 84, Şubat.
- Avcıkurt, C. (2009). *Turizm Sosyolojisi Genel ve Yapısal Yaklaşım*. (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı), Detay Yayıncılık, Ankara.
- Boran, G. A. (2006). Gelişmekte Olan Ülkelerde Bankacılık Krizleri ve Türkiye, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Caserta, S., ve Russo. (2002). More Means Worse: Asymmetric Information, Spatial Displacement and Sustainable Heritage Tourism. *Journal of Cultural Economics*, Vol: 26, No: 4, 245-260.
- Chen, Y. (2012). Modeling Quality Deterioration in Package Tours: An Application to China's "Zero-Fare" Group Tours. Unpublished Doctoral Thesis, Hong Kong, China: The Hong Kong Polytechnic University.

- Chen, Y., Mak, B. ve Li, Z. (2013). Quality Deterioration in Package Tours: The Interplay Asymmetric Information and Reputation, *Tourism Management, Vol: 38*, 43- 54.
- Çoban, O. (2005). “Bilgi Asimetrisi Kaynaklı Piyasa Başarısızlığının Giderilmesinde Kamunun Rolü”, *Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 38, Sayı: 2*, 135- 151.
- Çokgezen M. ve Toksoy, F. (2011). Meslek Örgütlerinin Rekabet Üzerindeki Etkileri: Profesyonel Meslek Örgütleri Üzerine Bir Değerlendirme, Türkiye’ de Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları, Sivil Toplum ve Demokrasi, Liberal Düşünce Topluluğu, 127- 178.
- Darby, M. R., ve Karni, E. (1973). “Free Competition and the Optimal Amount of Fraud”, *Journal of Law and Economics, Vol: 16, No: 1*, 67- 88.
- Ekşi, İbrahim H. (2007). Finansal Krizlerin KOBİ’ler Üzerinde Etkileri ve Başarılı-Başarısız KOBİ’lerin Kriz Dönemi Stratejileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Isparta.
- Erkan, U. (2012). İşlem Oyununun Yapay Zeka Destekli Simülasyonu, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Matematik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Fidan, M. M. (2011). Kobi Kredi Piyasasında Asimetrik Bilgi ve Ahlaki Tehlike: Laleli Örneği, *Maliye Finans Yazıları, Yıl: 25, Sayı: 90*.
- Fidan, H. ve Albeni, M. (2014). “Asimetrik Bilginin E- Ticaret Üzerindeki Etkileri: Tüketicilerin Güven Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2, 287- 298.

Fombrun, C. ve Van Riel, C. (1997). The Reputational Landscape, *Corporate Reputation Review*, Vol: 1, No: 1, 5-13.

Gradmann, S. (2010). Knowledge = Information in Context: On The Importance of Semantic Contextualisation in Europeana, Europeana White Paper 1, April.

Grossman, S. ve J. Stiglitz. (1980). "On the Impossibility of Informationally Efficient Markets", *American Economic Review*, Vol: 70, ss. 393- 408.

Hacıoğlu, N. (2006). *Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü*. Nobel Yayın Dağıtım.

Karadağ, M. ve Selimler, H. (2014). Kredi Değerlendirme Sürecinde Asimetrik Bilgiyi Azaltmaya Yönelik Uygulamalar, *Tespit ve Öneriler, Maliye Finans Yazıları*, Yıl: 28, Sayı: 101, 91- 131.

Karadeniz, E. (2012). "İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında İşlem Gören Turizm Şirketlerinin İşletme, Finansal ve Toplam Risk Düzeylerinin Kaldıraç Analiziyle Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:17, Sayı: 1, 309- 324.

Keane, M. J. (1997). Quality and Pricing in Tourism Destinations, *Annals of Tourism Research*, Vol: 24, No: 1, 117- 130.

Keating, B. (2009). "Managing Ethics in The Tourism Supply Chain: The Case of Chinese Travel to Australia", *International Journal of Tourism Research*, Vol: 11, No: 4, pp. 403- 408.

Keller, T. ve Tergan, S. O. (2005). Knowledge and Information Visualisation, *LNCS 3426*, 1- 23.

- Kulaklı, A. ve Birgün S. (2005). “Müşteri Merkezli Operasyonel Bilgi Yönetimi İçin Veri Yönetiminin Ölçülmesi”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 37- 48.
- Lahno, B. (1995). “Trust, Reputation, and Exit in Exchange Relationships”, Journal of Conflict Resolution, Vol: 39, No: 3, 495-510.
- Nayyar, P. R. (1990). “Information Asymmetries: A Source of Competitive Advantage for Diversified Service Firms”, Strategic Management Journal, Vol: 11, 513- 519.
- Odabaş, Hüseyin. (2006). *Bilgi Yönetimi. Bilgi.... içinde (99- 108)*. Ed.: Hüseyin Odabaş ve Hakan Anameriç, Referans Yayıncılık, Ankara.
- Ormaetke, Inigo. I. (2004). Asymmetric Infomation, *QED Microeconomics*, December, 1- 12.
- Ökte, Kutluğhan Savaş, (2001). “Finansal Piyasalarda Asimetrik Enformasyon Problemi: Temel Kavramlar Literatür ve Çözüm Önerileri”, Uludağ Üniversitesi, *IIBF Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 1- 2.
- Sarıkaya, M. (2002). Asimetrik Bilgi Çerçevesinde Müzayedeler, C.Ü, *İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 99–110.
- Stiglitz, J. E. (1989). Chapter 13 Imperfect Information in the Product Market, *Handbook of Industrial Organization*, Vol: 1, pp. 769- 847.
- Tükel Ayça. (2010). “Asimetrik Enformasyon Işığında Halka Arzların Uzun Dönemli Performanslarının Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi”, Sayı: 12, S. 102– 121.

Şahin, B., Sönmez, B. ve Kahveci, H. (2014). “Kişilerin Seyahat Engellerini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma”, Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, 109- 126.

Venables, Tony, (1979). Legal Aspects of Package Holidays, *Zeitschrift für Verbraucherpolitik*, Vol: 3 , No: 3-4, P. 314-328.

Yalvaç, Mesut, (2001). 21.Yüzyılda Enformasyon Profesyonellerinin Eğitim ve Öğretiminde Enformasyon Okur-Yazarlığı Standartları Türk Kütüphaneciliği, Cilt: 15, Sayı: 2, 136-150.

Yılmaz, Malik. (2009). “Enformasyon ve Bilgi Kavramları Bağlamında Enformasyon Yönetimi ve Bilgi Yönetimi”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 49, Sayı: 1, 95- 118.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The asymmetric information, which was generated by Akerlof in 1970, was included in the literature when the vendor of a particular product had more information about the quality of the product than the buyer. It is seen to be effective in the tourism market as it affects many markets. The concept of asymmetric information, which has been published by Akerlof (1970), has been the subject of economic research since then and studies have been carried out on the effects of adverse selection and moral hazard related to the information asymmetry on market functioning. Asymmetric information means that one of the parties does not have as much information in an economic relationship. In particular, the asymmetric information is also related to the tourism sector in foreign literature (Chen et al., 2013). Due to the fact that the package tour services produced in the tourism sector have an abstract feature, the consumers do not have accurate information about the services. This lack of information between the consumer and the manufacturer is called asymmetric information. Businesses must therefore have a strong reputation to maintain their presence in the market. Thanks to their corporate reputation, the products or services of enterprises can be easily preferred by consumers. In the case of information asymmetry, the corporate reputation of the companies providing and providing services is of great importance. In the conceptual framework, the concepts of information and information, the development of the concept of asymmetric information and the other areas in which asymmetric information is formed have been emphasized. In addition, corporate reputation concept, corporate reputation management, corporate reputation and asymmetric information, asymmetric information and corporate reputation perception in tourism sector were examined.

Method

Survey method was used for data collection. In addition, the data were tested by statistical methods. The questionnaire consists of three parts. In the first part, likert type expressions related to the research area are included. In the second part, the demographic characteristics of the participants were investigated and socio-demographic profiles were tried to be extracted. In the third part, closed-ended questions were asked to measure the asymmetric information and institutional credibility of the participants in tourism. As for the asymmetric information scale, Chen, Mak and Li, (2013), Fidan and Albeni, (2014) and Mishra, Heide, Cort, (1998), and Alniaçık and Alniaç, regarding the corporate reputation scale, (2009), Fidan, (2011), Karakılıç, (2005). As for the research subject, Lesbos and tourists participating in the short tour of Greece constitute the universe of this research. Sampling method was preferred as sampling method. During the application, 500 questionnaires were delivered to tourists who purchased a package tour in different ways. 432 of these questionnaires were returned. Of the surveyed questionnaires, 36 were not evaluated for different reasons and 396 questionnaires were evaluated. In this respect, the basic hypothesis of the study is that the institutional reputation mechanism of enterprises can reduce asymmetric information. In the study, it is aimed to test some other assumptions together with the basic assumption. These assumptions:

Hypothesis 1: There is a significant relationship between asymmetric information and perception of corporate reputation in package tours.

Hypothesis 2: There is a significant relationship between the perception of corporate reputation and moral hazard.

Hypothesis 3: There is a significant relationship between corporate reputation perception and reverse selection.

Findings

It is understood that there is a significant and positive relationship between asymmetric information and corporate reputation in the package tours purchased by consumers [AEORT $\leftrightarrow$ İORT ($r = , 296 **$)]. As the asymmetric information about the package tour services of the consumers increased, the perception of corporate reputation increased. In this sense, hypothesis 1 was accepted.

Significant and positive direction between asymmetric information [AT $\leftrightarrow$ AE ($r = , 794 **$)] and the consumer's perceptions of the consumer in the package tour services with the arasında Moral Hazard (AT) dimension a relationship has been found. Thus, the hypothesis 2 was accepted. A significant and negative relationship was found between the reverse selection (TS) and moral hazard (EC). In addition, there is a significant and positive relationship between the reverse selection (TS) and the perception of corporate reputation. As a result, hypothesis 3 was accepted.

It is understood that there is a significant and negative relationship between asymmetric information and perception of corporate reputation loss. As the asymmetric information that consumers have about the package tour service increases, the perception that asymmetric information in the tourism sector may cause the loss of corporate reputation in the enterprises is decreasing.

Conclusion

In this study, asymmetric information and corporate reputation perceptions of the consumers in the tourism market have been determined. The asymmetric

information problems mentioned in the study were evaluated for the corporate reputation of the enterprises in terms of consumers who purchased package tour services. Furthermore, this study Turkey's first evaluation of asymmetric information in the tourism sector, measured, it is important in terms of investigation.

When consumers buy the products they think they have knowledge in the tourism sector, it has been revealed that bad enterprises can turn this information asymmetry into their favor. In this sense, whether consumers have information or not, in such an environment where the risk is high, the product will be preferred to buy a product by considering the reputation variable before buying a safe shopping. In the face of the inverse selection problem, as the asymmetric information about the product increases, consumers' perception of corporate reputation will increase due to their insecurities in the market. For this reason, it is revealed that the consumers will prefer the reputable businesses because they will have a corporate reputation perception while demanding the products or services they have asymmetric information. In this context, it is seen that corporate reputation is important when demanding products or services for consumers. As consumers buying package tour services, the participants reflect the asymmetric information problem in this sector because they think that the enterprises do not perform the services mentioned in the package tour.

SENDİKA İÇİ DEMOKRASİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA: İŞÇİ SENDİKALARI VE KAMU GÖREVLİLERİ SENDİKALARI

Bora YENİHAN* **Çağla Burcu ÜN****

Öz

Kısa bir ifadeyle, üyelerinin hak ve çıkarlarını koruyarak, geliştirmeyi amaçlayan ve sürekliliği olan örgütler olarak tanımlanan sendikalarla, eşitlik, özgürlük, insan hakları gibi kavramlarla yakından ilişkili olan demokrasi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Sendikalar bir sivil toplum kuruluşu olmakla beraber, demokrasi ile birlikte anıldıklarında, sendika içi demokrasi kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada Tekirdağ ili ve ilçelerindeki işçi sendikaları ile kamu görevlileri sendikaları, nitel araştırma yöntemlerinden “yarı yapılandırılmış mülakat tekniği” kullanılarak karşılaştırılmıştır. Her iki sendikal oluşumdan üyelerle yapılan görüşmeler içerik analizine tabi tutulmuş ve sendika içi demokrasinin uygulanması açısından bir farklılık olmamakla beraber, kamu görevlileri sendikalarının üyelerinin sendika içi süreçler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı ve bu durumun sendika içi demokrasinin sağlıklı biçimde işletilememesine yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sendika, demokrasi, sendika içi demokrasi.

---

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, bora.yenihan@kocaeli.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Ana Bilim Dalı, cagla.burcu.un@gmail.com

A COMPARISON WITHIN TRADE UNION DEMOCRACY: TRADE UNIONS AND PUBLIC SERVANTS UNIONS

Abstract

In short, there is a strong relationship between trade unions, which are defined as organizations that aim to develop and maintain their rights and interests, and democracy which are closely related to concepts such as equality, freedom and human rights. While trade unions are a non-governmental organization which associate with democracy, the concept of internal democracy in the union comes to the fore. In this study, trade unions and public servants' unions in Tekirdağ and their districts were compared by using ile semi-structured interview technique, from qualitative research methods. Interviews with members were subject to content analysis and, although there was no difference in the implementation of in-union democracy, it was concluded that members of the civil servants' unions did not have sufficient knowledge of the intra-union processes and this led to the failure to operate the trade union's democracy properly.

Keywords: Trade Union, democracy, democracy in the trade union.

1. Giriş

Sendika, sadece bir kavram olarak düşünüldüğünde işçilerin ve işverenlerin örgütlendiği bir yapı olarak görülmektedir. Ancak içerik olarak çok boyutlu, işlevsel ve farklı kavramları bir araya getiren, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğunu söylemek mümkündür. Önceleri sadece üyesi olan işçilerin hak ve menfaatlerini koruyarak geliştirmeye yönelik bir örgüt olarak kabul gören sendikalar, ilerleyen süreçte ve dönemsel olarak kamu politikalarına etki ederek, toplumsal yapıyı etkileme gücüne sahip kurumlara dönüşmüşlerdir. Bu bakış açısıyla sendikaları toplumsal kurum ve mekanizmalardan ayrı düşünmek çokta mümkün değildir. Sendikal örgütlerin sağlıklı bir biçimde kurularak, işlerlik kazanabilmeleri için sahip olması gereken ilkeler (çoğulculuk,

şeffaflık, seçim vb.) incelendiğinde, bu ilkelerin aynı şekilde sağlıklı demokrasiler içinde geçerli olduğu görülecektir.

Yaklaşık 2500 yıllık geçmişi olan demokrasi kavramı ile görece çok genç olan sendika kavramının bu denli ortak yönlerinin olması ve birbirlerini tamamlar nitelikleri bulunması, kimi zaman iki kavramın birbirinden ayrılmalarını zorlaştırmaktadır. Bu benzerlik ve birbirini tamamlar nitelik “*Sendika İçi Demokrasi*” kavramını da beraberinde getirmektedir. Sendikaların faaliyetlerini sağlıklı bir biçimde yürütebilmeleri, üyelerinin hak ve çıkarlarını koruyarak geliştirebilmeleri ve üyeleri özelinde toplumsal fayda sağlayabilmeleri, demokrasi kavramını kendi içlerinde nasıl yorumladıkları ve demokrasinin ilkelerine hangi ölçüde uydukları ile yakından ilgilidir.

Bu çalışmada sendika içi demokrasi kavramı, işçi sendikaları ve kamu görevlileri sendikaları açısından ele alınarak, bir karşılaştırma yapılmaya çalışılacaktır. Kanun ve uygulama açısından “*aynı limanda, fakat farklı gemilerde*” olan işçi sendikaları ile kamu görevlileri sendikalarının üyelerinin, sendika içi demokrasi kavramını algılayış ve anlayışları kıyaslanarak, bu iki oluşum arasında demokrasinin uygulanışı açısından bir fark olup olmadığı konusunda sonuçlara varılmaya çalışılacaktır.

2. Sendika Kavramı ve Sendikaların Ortaya Çıkışı

Sendika kavramı bugünkü tanımına yakın bir şekilde ilk olarak Fabian Derneği'nin ve sosyal politika biliminin öncülerinden olan Sidney Webb ve Beatrice Webb tarafından tanımlanmıştır. Webb'ler kavramı “*çalışma koşullarının iyileştirilerek korunması için işçiler tarafından kurulan ve sürekliliği olan topluluk*” biçiminde tanımlamaktadırlar (Mahiroğulları, 2016: 2, Tokol, 2017: 22). “*Syndic*” kelimesinden türeyen kavram, tarihsel olarak eski Roma ve Yunan medeniyetlerine kadar götürülmektedir. Eski Roma ve Yunan

medeniyetlerinde kavramın kentlin çıkarlarını gözeten kişi anlamına geldiği görülür (Önsal, 2010: 25). Yine kavramla ilişkili olarak “Syndicat” ise bahsedilen kişinin görev ve sorumlulukları ile bu görevlerin yerine getiriliş biçimlerini belirtmek için kullanılmıştır (Köybaşı, Uğurlu ve Arslan, 2016: 103, Özerkmen, 2003: 242). “Syndic” kelimesi Fransızca ’da, “*muteber, itibar edilen, güvenilen kimse*” anlamına gelirken; Türkçe ’ye de “*sendika*” kavramının Fransızca’dan geçtiği düşünülmektedir (Pıçak ve Kadah, 2017: 199).

Bir bölge veya bir şehirde işçilerin başta ekonomik olmak üzere, kültürel, sosyal ve toplumsal hak ve çıkarların koruyup, geliştirmek amacıyla kalfalar tarafından kurulan ve daha sonra geliştirilen dostluk örgütlerinin yapmış olduğu eylem ve faaliyetleri ifade etmek için kullanılmakta olan sendika kelimesi, günümüzdeki anlamını 19. Yüzyılın ilk yarısında kazanmıştır (Tokol, 2012: 39, Hekimler, 2015a: 3). Günümüz anlamı ile sendikalar, din, renk, cinsiyet, dil, ırk ve siyasi ayrıma gitmeksizin tüm işçilerin öncelikle ekonomik olmak üzere, sosyal, kültürel ve demokratik haklarını ve çıkarlarını korumak, yeni haklar kazanarak bunları geliştirmek amacını güden sınıf temelli ve kitlesel topluluklardır (Aksoy ve Günbayı, 2016: 11). Sendikalar en kısa şekilde; “*üyelerinin haklarını ve menfaatlerini korumayı, geliştirmeyi ve yeni haklar kazanmalarını sağlamayı amaçlayan örgütlerdir*” şeklinde tanımlanabilir (Tokol, 2002: 124, Koç, 2003: 19). Diğer bir tanımda ise; “*sendikalar, işçi sınıfının ekonomik, sosyal ve toplumsal alanlardaki haklarını ve menfaatlerini koruyan, hayat ve çalışma şartlarını düzeltmeyi hedefleyen mesleki kuruluşlardır*” biçiminde ele alınmaktadır (Güven, 2001: 104). Stanford ve Econ’da (1975: 90) sendikayı “*öncelikli şekilde, işgörenlerden teşkil olunan ve temel çalışmaları, üyelerinin ücret ile çalışma şartlarının pazarlığını içeren örgütlenmelerdir*” şeklinde tanımlamaktadır. Daud ve Tumin (2013: 124-125) ise sendikayı “*kendi üyelerinin iş güvencelerini koruyarak, geliştirmek, tazminatlarını güvence altına almak, işçileri karşılaşılabilecekleri haksız işten çıkarmalar karşısından koruyarak,*

kollamak, çalışma mevzuatı ve daha iyi çalışma şartları elde edebilmek için, işveren tarafıyla müzakerelerde bulunmak isteyen örgüt” olarak daha geniş kapsamlı bir şekilde tanımlamaktadırlar.

Yapılan tanımlar incelendiğinde karşılaşılan ortak nokta, kavramın işçi örgütlenmelerini tanımlamak için kullanılıyor olmasıdır. Her ne kadar İngiltere, ABD ve Almanya gibi kimi ülkelerde durum gerçekten bu şekilde olmasına rağmen -bahsi geçen ülkelerde işveren örgütlenmeleri farklı isimlerle anılmaktadır- Türkiye, Fransa gibi bazı ülkelerde sendika kavramı hem işçi, hem de işveren örgütlenmelerini tanımlamak için kullanılmaktadır (Tokol, 2012: 37). Ancak belirtmek gerekir ki, gerek kavramın ortaya çıkışı ve gerek içerdiği anlamlar itibari ile sendika kelimesinin akla ilk getirdiği *“işçi ve işçi sınıfıdır”*. Bu açıdan işveren örgütlerinin sendika olarak değil de, başka isimlerle anılması doğru bir yaklaşım olarak kabul edilebilir.

3. Türkiye’de İşçi Sendikaları ve Kamu Sendikaları

Türkiye’de sendika kavramının tanımlanmasına yönelik olarak birçok araştırmacı ve akademisyen tarafından birbirine yakın çeşitli tanımlamalar yapılmakla birlikte, resmi bir sendika tanımı ile 2012 Tarihli ve 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu’nda karşılaşılmaktadır. İlgili Kanun’un 21. Maddesi’nin, *“1/ğ”* bendinde sendika *“işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için en az yedi işçi veya işverenin bir araya gelerek bir işkolunda faaliyette bulunmak üzere oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluş”* şeklinde tanımlanmaktadır (6356 Sayılı Kanun, 2012, M. 21). Görüldüğü üzere tanım işçileri olduğu kadar işverenleri de içermekte ve kuruluş olarak hem işçi, hem de işveren sendikalarının aynı şartları taşımaları gerektiğinden bahsetmektedir. Ancak belirtmek gerekmektedir ki birçok ülkede böyle bir ayırım olmamasına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti’nde işçi sendikaları ile kamu çalışanlarının

sendikaları ayrı kanunlarla ele alınmakta ve kuruluşları farklılaşmaktadır. İşçi sendikaları belirtildiği üzere 6356 Sayılı Kanun ile kurulurken, kamu çalışanları sendikaları 2001 Tarihli ve 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu ile kurulmaktadır. İlgili Kanun'un 3. Maddesi'nin, "f" bendinde kamu çalışanları sendikaları "*Kamu görevlilerinin ortak ekonomik, sosyal ve meslekî hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar*" şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi kamu çalışanları sendikaları tanımlanırken, 6356 Sayılı Kanun'dakinin aksine işverenden bahsedilmemektedir. 4688 Sayılı Kanun; 3. Maddesinin, "b" bendinde, "Kamu İşvereni" kavramından bahsederek ayrıca, "*Kamu görevlilerinin çalıştığı tüzel kişiliği olan ya da olmayan kamu kurum ve kuruluşları*" şeklinde bir tanımlamaya gitmektedir (4688 Sayılı Kanun, 2001, M. 3/b-f).

Kavram olarak işçi ve kamu çalışanlarının tanımları birbirinden farklı şekilde ele alınmakta ve açıklanmaktadır. 2003 Tarihli ve 4857 Sayılı İş Kanunu işçiyi, "*bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişi*" olarak tanımlarken; 2001 Tarihli ve 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu kamu çalışanlarını, "*Bu kanun kapsamında yer alan kurum ve kuruluşların kadro veya pozisyonlarında istihdam edilenlerden işçi statüsü dışında çalışan kamu görevlileri*" biçiminde tanımlamaktadır (4857 Sayılı Kanun, 2003, M. 2, 4688 Sayılı Kanun, 2001, M. 3). Demircioğlu ve Centel, (1993: 35) işçiyi, "*geçerli bir iş ilişkisine dayanarak çalışan gerçek kişi*" olarak tanımlamaktadırlar. Kanlıgöz (1993: 180) kamu çalışanlarını tanımlarken, bir kimsenin, kamu çalışanı olabilmesi için, kamudaki bir kuruluş bünyesinde ve kamu kurum veya kuruluşuna bağlı olarak çalışması gerektiğinden bahsetmektedir. Gülmez (2002: 440) ise kamu çalışanını "*kamu kurum ve kuruluşlarında, işçi statüsü dışında bir kadro veya pozisyonda sürekli olarak çalışan, adaylık veya deneme süresini tamamlamış kişi*" şeklinde tanımlamaktadır.

Gerek işçi sendikalarının ve gerek kamu görevlileri sendikalarının kuruluş, düzenleniş ve işleyişini konu edinen her iki Kanun'da, farklılıklar olmakla birlikte, birbirine yakın ve ortak amaçlar belirlemişlerdir. 6356 Sayılı Kanun 1. Maddesinde amacını *"Bu Kanunun amacı, işçi ve işveren sendikaları ile konfederasyonların kuruluşu, yönetimi, işleyişi, denetlenmesi, çalışma ve örgütlenmesine ilişkin usul ve esaslar ile işçilerin ve işverenlerin karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını belirlemek üzere toplu iş sözleşmesi yapmalarına, uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözümlenmelerine, grev ve lokavta başvurmalarına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir"* şeklinde belirtmektedir. 4688 Sayılı Kanun ise 1. Maddesinde amacını *"Bu Kanunun amacı, kamu görevlilerinin ortak ekonomik, sosyal ve meslekî hak ve menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesi için oluşturdukları sendika ve konfederasyonların kuruluşu, organları, yetkileri ve faaliyetleri ile sendika ve konfederasyonlarda görev alacak kamu görevlilerinin hak ve sorumluluklarını belirlemek ve toplu sözleşme yapılmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir"* biçiminde ele almaktadır (6356 Sayılı Kanun, 2012, M 1, 4688 Sayılı Kanun, 2001: M 1). İki Kanun'un yapılış gerekçeleri karşılaştırıldığında göze çarpan en önemli nokta, 6356 Sayılı Kanun amaçları içinde işçi sendikaları ve üst örgütlerinin yanında işveren sendikaları ve üst örgütlerine de yer verirken; 4688 Sayılı Kanun amaçları içinde işveren -kamu işvereni- kavramında bahsetmemekte ve sadece kamu çalışanlarını ele almaktadır.

4. Demokrasi ve Sendika İçi Demokrasi Kavramı

Demokrasi kavramı da sendika kavramında olduğu gibi kökenlerini eski Yunan medeniyetinden almaktadır. Etimolojik olarak incelendiğinde kavramın eski Yunan dilinde *"demos (halk)"* ve *"kratos (iktidar)"* kelimelerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Günümüzde ise demokrasi kavramı kısaca *"halkın kendi kendini yönetmesi"* olarak tanımlanmaktadır (Bayhan, 2002:

1-2, Kaldırım, 2005: 143-144). Yaklaşık olarak 2500 yıllık geçmişi olan kavram, tek başına bir amaç olmaktan öte, kişilerin ve toplulukların, birlikte kendi düşüncelerini özgürce ifade edebildikleri, kendilerine ait değerleri bu düşünceler çerçevesinde üretebildikleri bir platformdur (Tan, Çiçek ve Koçar, 2015: 349). Lincoln tarafından demokrasi “*halkın, halk tarafından ve halk için yönetimi*” şeklinde tanımlanırken (Kesici, Pesen ve Oral, 2008: 35, Tunç, 2008: 1114); Churchill daha ilginç bir tanımlamayla demokrasi kavramını, “*demokrasi berbat bir rejimdir, fakat rejimlerin en az berbat olanıdır*” biçiminde ifade etmektedir (Tan vd., 2015: 350).

Kavramın ilk ortaya çıkış ve uygulanış biçimine eski Yunan Şehir Devletleri’nde rastlanmaktadır. Doğrudan demokrasi olarak adlandırılan bu uygulamada, şehir halkının “*agora*” adı verilen meydanlarda toplanarak, tüm şehri ilgilendiren önemli meseleleri tartıştıkları ve aldıkları kararları şehir yöneticilerine ilettikleri görülmektedir. İlk olarak Atina Şehir Devleti’nde görülen bu uygulamada, sadece belli bir yaşın üzerindeki özgür, erkek şehir vatandaşlarının söz hakkı olduğu; kölelerin ve kadınların ya da şehir halkından olmayan yabancıların söz hakkının olmadığı görülmektedir (Tan vd., 2015: 350, Tunç, 2008: 1116). Sadece kanuni bir yapılanma biçimi olmayan demokrasi, temelinde insan, insan saygı ve eşit katılım ilkelerini barındıran bir yönetim biçimidir (Üstün ve Yılmaz, 2008: 77).

Demokrasi ve sendika kavramının birbirleri ile iç içe geçmiş olduğunu söylemek yanlış bir düşünce olmayacaktır. Sendikalar, hem demokrasinin uygulanması hem de kendi içlerinde demokratik bir yönetimle günümüz çağdaş toplumlarının vazgeçilmez unsurudurlar. Bu bakış açısı ile sendika içi demokrasi kavramının çok boyutluluk içerdiğini ve diğer birçok kavramla -pozitif sendika özgürlüğü, negatif sendika özgürlüğü, sendika çokluğu vb.- yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Sendika içi demokrasi kavramı, sendikaların işçilerin örgütü olabilmelerinin en önemli aracıdır (Koç, 1987: 194). Sendikaların yönetim

biçimleri, üyelerinin temsili, işleyiş ve yapıları sendika içi demokrasi kavramıyla yakından ilgilidir (Dereli, 1998: 22, Mahiroğulları, 2016: 23, Tokol, 2017: 41-43). Bigger (2013), “*sendikaların varlık amacı, işçi sınıfının haklarını korumak ve işçiler arasında sınıf bilincini oluşturmaksa, işçilerin isteklerini gerçekten dile getirebilmek için demokrasiye ihtiyaç duyarlar*” diyerek sendika ve demokrasi arasındaki yakın ilişkinin önemini vurgulamaktadır. Sendika içi demokrasi kavramı öncelikle, sendikaların üyelerinin, üyesi oldukları bu örgütleri yönetmelerini ifade etmektedir. Fakat günümüz şartlarında sendikal örgütlerin çok büyük miktarlarda işçileri temsil etmeleri ve farklı yapıları, sendikaların, üyelerin seçmiş olduğu temsilciler vasıtasıyla yönetilmelerini de beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede sendika içi demokrasi kavramı, sendika üyesi işçilerin, sendika içi seçimlerde ve diğer karar verme mekanizmalarında oy kullanarak söz hakkına sahip olmaları ve gerek duyulan durumlarda, demokrasinin gerekleri içinde kalarak yönetimi değiştirebilme güçleri olarak ifade edilebilir (Demirdizen ve Lordoğlu, 2013: 224, Hekimler, 2015b: 141, Tokol, 2017: 42-43).

Kendi içinde demokrasiye ve demokratik bir yönetim anlayışına yer vermeyen sendikalar, potansiyel adayların sendikaya üyeliğini engelleyerek güç kaybedebileceği gibi, sermayenin ve kimi siyasi anlayışların sendikalara yönelik saldırı ve karşı çıkmalarını da haklı gösterecektir. Diğer yandan en liberal teorisyenlerden, Marksist teorisyenlere kadar fikir birliği yapılan konu da yine sadece demokrasinin işlerlik kazandığı bir sendikanın işçilerin tüm çıkarlarına hizmet edeceğidir (Stephenson, 2015: 2). Strauss (1991: 1-2) “*sendika içinde demokrasi istenir, bunun sebebi ise, dengeli bir demokrasi sendika üyesi işçilerin çıkarlarının korunmasında sendikanın başarısını artırır ve tüm üyeleri toplu pazarlık süreci için harekete geçirir. Sendikaların başarısı için liderlik önemlidir. Fakat liderliği sağlayabilmek için de, üye işçilerin, sendika liderinin politikalarına ve düşüncelerine karşı çıkabilmeleri, uygun gördükleri zaman lideri büyük bir*

bedel ödemededen değiştirebilmeleri gerekmektedir. Yani demokrasinin gereği, sendikalar için de muhalefete izin verilmesidir” diyerek konunun önemine vurgu yapmaktadır.

Sendika içi demokrasinin sağlanabilmesi için bir takım unsurlar gereklidir. Bu unsurlardan ilki çoğulculuk ilkesidir. Genel anlamda demokrasi içinde vazgeçilmez bir unsur olan çoğulculuk ilkesi, söz konusu sendikalar olunca; sendika içindeki tüm süreçlere katılma açısından üyelerin farklı fikirleri ve farklı görüşleri sebebiyle herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmamaları ve tüm haklarının güvenceye alınmasıdır (Tokol, 2017: 43). Sendika içi demokrasinin bir diğer unsuru da seçim ilkesidir. Dereli (1998: 23) sendika, demokrasi ve seçim arasındaki ilişkiyi *“üyelerin, memnun olmadıkları yöneticileri dürüst ve adil seçimler vasıtasıyla değiştirebilmeleri”* şeklinde açıklamaktadır. Sendika içi demokrasi ile ilgili diğer bir unsur olarak azınlıkların korunması ilkesi karşımıza çıkmaktadır. Çoğunluğun çıkarlarının yanında, sendika içinde gerek karar alma süreçleri açısından, gerek seçimlerde muhalefet olmak açısından ve gerek din, dil, ırk, inanç, etnik köken vb. açısından azınlıkta kalan üyelerinin çıkarlarının da korunarak gözetilmesi sendika içi demokrasinin işletilmesi adına büyük önem taşımaktadır (Dereli, 1998: 23). Açıklık ilkesi de sendika içi demokrasinin önemli bir unsurudur. Açıklık ilkesi, sendika içi demokrasi açısından, tüm üyelerin, sendika içindeki tüm süreçleri ve organları eşit şekilde takip ederek, denetleyebilmelerini ifade etmektedir. Katılımcılık ilkesi de, sendika içi demokrasinin bir diğer unsurudur. Sendikanın tüm üyelerinin, sendika içindeki tüm süreçlere özgürce katılabilmesi şeklinde ifade edilen katılımcılık ilkesi, üyelerin sadece grev, toplu pazarlık gibi süreçlere değil, aynı zamanda sendikaların tüm organlarının seçimlerine katılabilmelerini ve görev alabilmelerini de ifade etmektedir (Tokol, 2017: 42, Demirdizen ve Lordoğlu, 2013: 226). Sendika içi demokrasinin son unsuru ise denetim ilkesidir. Denetim ilkesi tek başına sendikanın uygulamalarının değil, uygulayıcılarının da

denetlenmesini ifade etmektedir. Denetim mekanizmasının, bozulma ve yozlaşmanın önüne geçmek için en önemli araç olduğu düşünüldüğünde, denetim ilkesi olmadan sendika içi demokrasinin sağlanmasının mümkün olmayacağını söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. (Yol-İş, (t.y.), s. 22).

5. Çalışmanın Amacı ve Soruları

Sendika içi demokrasi kavramı, her şeyden önce, sendika üyesi işçilerin, üyesi oldukları sendikaları yönetebilmeleri ve sendika içindeki tüm süreçlere -toplu pazarlık, grev, seçim, denetim vb.- katılabilmeleri olarak ifade edilmektedir (Tokol, 2017: 42-43). Bu çerçevede çalışmanın öncelikli amacı, işçi sendikaları ile kamu görevlileri sendikalarının, sendika içi demokrasi açısından karşılaştırılmasıdır. Daha sonra ise sendikalar içinde demokrasinin işletilip, işletilmediğinin belirlenmesi ve tüm süreçler açısından işçi sendikalarının mı yoksa kamu görevlileri sendikalarının mı daha demokratik olduğunun belirlenmesidir. Çalışma Tekirdağ ili ve ilçelerinde gerçekleştirilmiş olup, Tekirdağ ilindeki işçi sendikalarına ve kamu görevlileri sendikalarına üye çalışanlara ulaşarak, sendika içi demokrasi kavramı ve üyesi oldukları sendika içinde demokrasi mekanizmasının ne ölçüde işletildiğini çalışanların gözünden görmek ve sonuçlara ulaşmaya çalışmak, araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında cevap aranan sorular şu şekildedir:

- Üyelerinin bakış açısı ile işçi sendikaları ve kamu görevlileri sendikaları arasında, sendika içi demokrasinin işletilmesi noktasında farklılık var mıdır?
- Sendikalarda işyeri temsilcileri demokratik bir şekilde mi göreve gelmektedir ve sendika üyelerinin bu konudaki görüşleri nelerdir?
- Sendika üyeleri, sendika işyeri temsilcisi olmak istiyorlar mı?

Cevap aranan sorular çerçevesinde, demokrasinin gereği olan ve kendi içlerinde de demokrasiyi işletmek durumunda olan sendikaların -gerek işçi sendikaları ve gerek kamu görevlileri sendikaları-, demokrasi açısından varsa eksik ve aksayan noktalarına değinilerek çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır. Türkiye’de ayrı ayrı sendika ve demokrasi kavramlarına yönelik olarak alan yazında birçok çalışma bulunmasına rağmen, sendika içi demokrasi ile ilgili çalışmaların görece az olduğu; işçi sendikaları ile kamu görevlileri sendikalarını karşılaştırmaya yönelik olarsa sadece tek bir çalışma olduğu görülmektedir. Bu açıdan çalışma, literatüre katkı sağlaması ve daha sonra yapılacak çalışmalar açısından önem taşımaktadır. Türkiye’de sendika içi demokrasi kavramına yönelik yazılmış doktora tezi bulunmamakla beraber, bu alanda yazılmış yüksek lisans tezleri ve makaleler Tablo 1 ‘de görülmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Sendika İçi Demokrasi Kavramına Yönelik Çalışmalar

Yazar	Yıl	Çalışmanın Adı	Türü
Doğan DUMAN	1987	Sendika İçi Demokrasi	Yüksek Lisans Tezi
Turgay MERİNCİ	1991	Türkiye’de Sendika İçi Demokrasi	Yüksek Lisans Tezi
Dilek SARACIK	1997	2821 Sayılı Sendikalar Kanunu Çerçevesinde Türkiye’de Sendika İçi Demokrasi	Yüksek Lisans Tezi
Hasan AKTAŞ	1997	Sendika İçi Demokrasi	Yüksek Lisans Tezi
Hatice DEMİRTAŞ	2017	Örgütsel Demokrasi Bağlamında Sendikal Demokrasinin Sendika Bağlılığına Etkisi: İzmir İlinde Bir İnceleme	Yüksek Lisans Tezi
Frank MILLER	1962	Sendika İçi Demokrasi	Makale
Bengü DERELİ	1971	Sendika Demokrasininin Teorik Temelleri	Makale
Mustafa ÖZTÜRK	2013	Sendikal Demokrasininin Örgütlü Hareketler Açısından Önemi	Makale

Derya DEMİRDİZEN ve Kuvvet LORDOĞLU	2013	Türkiye’de Sendika İçi Demokrasi, ya da Bir İmkânsız Arayışı Mı?	Makale
Yaser GÜNDAY	2015	Sendikal Demokrasi İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği	Makale
Mesut AYDIN	2016	Sendikal İçi Demokrasinin Sağlanması 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu	Makale

Kaynak: Yök Tez Tarama ve İnternette yapılan araştırmalardan derlenmiştir, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, 19.07.2019.

6. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın evrenini Tekirdağ ili ve ilçelerinde şubesi olan kamu görevlileri sendikaları ile işçi sendikalarının üyeleri içinde, sendika süreçlerine yönelik herhangi bir görevi bulunmayan çalışanlar oluşturmaktadır. Evrenden hareketle, sosyal bilimlerde yapılan nitel araştırmalarda tercih edilen ve amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan “ölçüt örneklem” ile “kolay ulaşılabilir örneklem” bir arada kullanılmış ve çalışmanın örnekleme belirlenmiştir. Olasılığa dayalı olmayan amaçlı örnekleme yöntemi, yapılan çalışmanın hedefine yönelik olarak, bilgi açısından zengin içeriklerin belirlenerek derinlemesine bir araştırma yapılmasını sağlamaktadır. Bu yöntem, belirli şartları sağlayan ya da istenen ayırım noktalarına sahip bir veya daha fazla içerik ile araştırma yapılmak istenmesi durumunda tercih edilmektedir (Başaran, 2017: 490-491) Yıldırım ve Şimşek (2013: 141) ise nitel araştırmalarda çok sık kullanılan kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemini “*araştırmaya hız ve pratiklik kazandırmak amacıyla ve diğer örnekleme yöntemlerinin kullanılmadığı durumlarda tercih edilen bir örnekleme yöntemidir*” şeklinde tanımlamaktadırlar. Gerçekleştirilen araştırmalarda örneklemin çok küçük olması, araştırmanın sonuçları açısından evren için genelleme yapabilmeyi zorlaştırmaktadır. Betimsel olarak yapılan araştırmalarda örneklemin en az % 10 seviyesinde olması, evrenin küçük olduğu

durumlarda ise bu oranın % 20 düzeyinde bulunması gerekmektedir. Eğer korelasyona dayalı bir araştırma yapmak amaçlanıyorsa en az 30 ve nedensellik içeren kıyaslamalı çalışmalarda ise, her grup için 30'ar eleman gerekmektedir. Fakat deneysel araştırmalarda, her grubu temsilen 15'er eleman gibi az sayıda denek sonuçların geçerlilik arz etmesini sağlayabilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki örnek büyüklüğünün fazlalığı, çalışma sonuçlarının güvenilirliğini arttırmaktadır (Gay, 1987; Akt. Arlı ve Nazik, 2001: 77). Bununla birlikte, nitel araştırma teknikleri içinde en çok tercih edilen yöntem olan görüşme ve gözlem, gerek zaman ve gerek maliyet açısından zorlayıcı olabileceği gibi, örneklemin büyük tutulması da verilerin analizi ile yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu sebepten dolayı nitel araştırma teknikleri ile gerçekleştirilen çalışmalarda örneklem seçimi yapılırken evreni temsil yeteneğinden ziyade çalışmanın konusu ile ilk elden alakalı katılımcıların seçilmesi önem taşımaktadır (Neuman, 2012: 321).

Açık uçlu sorularla, araştırma yapılan konunun tüm yönlerini içeren ve görüşme yapılan kişilerden detaylı cevaplar almayı hedefleyen derinlemesine mülakat yöntemi, verilerin yüz yüze ve birebir görüşmelerle elde edilmesini sağlayan bir veri toplama biçimidir (Tekin, 2006: 102). Görüşme teknikleri, literatürde birçok farklı biçimde kategorize edilmekle beraber en çok kullanılan sınıflandırma "*yapılandırılmamış mülakat*", "*yarı yapılandırılmış mülakat*" ve "*yapılandırılmış mülakat*" şeklindedir. Çalışma kapsamında da görüşme tekniklerinden, "*yarı yapılandırılmış mülakat tekniği*" kullanılmıştır. Bu görüşme tekniğinde, görüşme yapılmadan önce standart sorular hazırlanmakta ve katılımcıya yöneltilmektedir. Ancak yapılan görüşmenin durumuna göre katılımcıya farklı sorular da yöneltebilmekte ve konuyla ilgili farklı alanlarda bilgi edinilebilmektedir (Punch, 2005: 166-167). Elde edilen ham verilerin analizinde "*içerik analizi*" yöntemi kullanılmıştır. Çoğunlukla görsel ve yazılı verileri incelerken kullanılan "*içerik analizi*", nitel araştırmalarda sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir. İçerik

analizinde tümdengelimci bir yaklaşımla ele alınan veriler analiz edilirken, araştırmacı öncelikle çalışmanın konusuna yönelik kategorileri oluşturmaktadır. Kategoriler oluşturulduktan sonra ise, çalışılan veri setinde araştırmacı, geliştirdiği kategorilere giren kelime, cümle veya resimleri saymakta ve temalar oluşturmaktadır (Özdemir, 2010: 335).

Çalışmanın örneklemini, Tekirdağ ili ve ilçelerinde şubesi bulunan kamu görevlileri sendikalarından; Türk Eğitim-Sen, Eğitim-İş, Türk Büro-Sen, Türk Sağlık-Sen, Sağlık-Sen, Eğitim Bir-Sen, Eğitim-Sen, Büro Memur-Sen, Tüm Bel-Sen, işçi sendikalarından ise; Türk –Metal-Sen, Lastik-İş, Türk Koop-İş, Tekstil İşçileri Sendikası, Öz İplik-İş ve Hizmet-İş sendikalarından, eşit sayıda kadın ve erkek olmak üzere toplam 30 çalışan oluşturmaktadır. Bu otuz çalışanın 18'i kamu görevlileri sendikalarına, 12'si işçi sendikalarına üyedirler. Araştırmanın sınırlılıkları içinde öne çıkanlar, hem kamu görevlileri hem de işçi sendikalarından bazılarında ulaşılamaması, kimi sendikaların şube başkanlarının başka şehirlerde ikamet etmelerinden dolayı görüşme fırsatı bulunamamış olması (randevu taleplerinde bulunulmasına rağmen), kimi sendikalardan ise üyelerine ulaşmak için yardım istendiği halde, sendikaların araştırmaya destek olmaması sebebiyle çalışmadan çıkarılmış olmalarıdır. Bahsi geçen sınırlılıklar içinde araştırmaya dâhil edilmesi planlanan, ancak daha sonra araştırma dışında bırakılan sendikalar, Türkiye Belediye-İş, Diyanet-Sen, Teksif (Çorlu Şubesi), Tek Gıda-İş ve Öz Gıda-İş olmuştur. Çalışmanın bir diğer sınırlılığını ise, işçi sendikalarına üye kimi çalışanların araştırmaya katılmak istememeleri oluşturmaktadır. Kendileri ile çalışma kapsamında mülakat yapılmak istendiğinde genellikle fişlenme, işlerini kaybetme vb. düşünce ve çekincelerle görüşmeyi kabul etmemişlerdir. Ayrıca çalışma kapsamında görüşülen katılımcıların bir kısmı da, görüşme esnasında belirtecekleri düşüncelerinin sendika yetkilileri ile paylaşılacağı endişesiyle çok net cevaplar vermekten kaçınmışlardır.

Araştırma kapsamında görüşmeler, 02.04.2018-29.06.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler ortalama 3 dakika ile 10 dakika arasında olup; toplamda 180 dakikalık görüşme yapılmıştır. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, katılımcıların rızası ile ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Ancak bazı katılımcıların isteği üzerine ses kayıt cihazı kullanılmamış, görüşmeler yazarak kaydedilmiştir. Ayrıca görüşmecilerin ifadelerine çalışma içinde değiştirilmeden (imla hatası, düşük cümle vb.) yer verilmiştir. Katılımcılara verdikleri cevapların sadece araştırmacılar tarafından inceleneceği ve kesinlikle sendikaların diğer üyeleriyle, sendikaların yöneticileriyle veya işverenlerle paylaşılmayacağı bilgisi verilmiştir. Çalışma kapsamında görüşme yapılan kişilerin kimlikleri gizli tutulmuş ve işçi sendikalarına üye katılımcılar “İ”, kamu görevlileri sendikalarına üye katılımcılar “K” harfleri ile isimlendirilmişlerdir. Yapılan mülakatlar sonucu elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak, araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda çözümlenmiş ve karşılaştırılmıştır. Çalışma kapsamında, yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler doğrultusunda üç ana tema belirlenmiş ve belirlenen ana temalar altında çalışmanın cevap aradığı sorular bütünlük taşıyacak biçimde kodlanmıştır.

6.1. Bulgular

Yapılan görüşmeler neticesinde, ulaşılan ham veriler incelenerek analiz edilmiş ve Tekirdağ ili ile ilçelerindeki işçi sendikalarının üyeleri ile kamu görevlileri sendikalarının üyelerinin “*sendika içi demokrasi*” algılarına yönelik olarak; “demokrasi algısı”, “sendika içi demokrasi algısı (seçimler hakkında bilgi)” ve “sendika işyeri temsilcisi olma isteği” temalarına ulaşılmıştır. Temalarla ilgili katılımcıların verdiği cevapların istatistiksel olarak bilgileri Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Araştırma Kapsamında Oluşturulan Temalara Yönelik İstatistiksel Veriler

Temalar	N (Toplam)	N (İşçi)	%	N (Kamu)	%
Demokrasi algısı	30	7/12	58,3	16/18	88,9
Sendika içi demokrasi algısı	30	8/12	66,7	8/18	44,4
Sendika işyeri temsilcisi olma isteği	30	8/12	66,7	3/18	16,6

6.2. Demokrasi Algısına Yönelik Tema

Yapılan görüşmeler esnasında, kamu görevlileri sendikasına üye katılımcılar, demokrasinin yanında özellikle “adalet” ve “eşitlik” kavramlarından da bahsetmişlerdir. Demokrasi kavramının anlam bulabilmesi için ortak karar alma ve insan haklarına saygı unsurlarının mutlaka işlerlik kazanması gerektiği kamu görevlileri sendikalarının üyeleri tarafından dile getirilmiştir. İşçi sendikalarının üyeleri de, kamu görevlileri sendikalarının üyeleriyle benzer biçimde eşitlik kavramına atıfta bulunurken, herkesin eşit söz hakkından ve farklı olanların duygu ve düşüncelerine saygı duyulması gerektiğinden sıklıkla söz etmişlerdir. Yapılan görüşmeler sonucunda hem işçi sendikalarının üyeleri, hem de kamu görevlileri sendikalarının üyelerinin demokrasi anlayışı ve demokrasi kavramını yorumlayışının benzer biçimde olduğunu söylemek mümkündür. Her iki sendikal örgütlenmenin üyeleri ile yapılan görüşme örnekleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: İşçi ve Kamu Görevlileri Sendikalarına Üye Katılımcıların “Demokrasi” Algısına Yönelik Görüşme Örnekleri

M 8	“İnsanların her konuda özgürce fikirlerini belirtmesidir . Demokrasi uygulamada biraz sıkıntılı. Bir konu hakkında insanlar özgürce fikirlerini söyler . Ortak noktada buluşulur.”
M 12	“Demokrasi deyince aklıma, özgürlük, adalet, eşitlik gelir en başta. Sonra sevgi gelir, ortak karar, saygı gelir. Toplumun bir arada düzgün şekilde birbirine saygı göstererek yaşamasıdır demokrasi.”
İ 4	“Demokrasi, insanların düşüncelerini daha özgür bir ortamda ifade edebilmeleridir . İnsanlar, düşünce ve duygulara karşılıklı olarak önem vermesi ve saygı duymasındır. Empati yapabilmek gerekiyor, düşüncelerimizi özgürce ifade edebilmek.”
İ 13	“Demokrasi benim için özgürlüktür, seçme ve seçilme hakkıdır . Ama şu dönemlerde geçim şartları uygun olmadığı için hiçbir yerde uygulanmaz. Buna işyeri ve aile de dâhil.”

Aktaş (2015: 90) demokrasi kavramından bahsederken, yöneticilerin, halk tarafından özgür ve adil biçimde seçilmesine atıfta bulunarak; demokrasi ve özgürlük kavramlarını beraber kullanmaktadır. Demir (2010: 601) ise demokrasinin temel hedefleri içinde özgürlük ve eşitliğin olduğunu belirtmektedir. Aktan’da (2015: 79-80) demokrasi kavramını tanımlarken, demokrasinin unsurları içinde sivil özgürlükler, şeffaflık ve etkin muhalefet gibi kavramlara yer vermektedir. Alan yazın ile karşılaştırıldığında, hem işçi sendikalarının üyelerinin, hem de kamu görevlileri sendikalarının üyelerinin

demokrasi kavramına yönelik olarak duygu ve düşüncelerinin literatürle örtüşür nitelikte olduğu görülmektedir.

6.3. Sendika İçi Demokrasi Algısına Yönelik Tema

Gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda, özellikle kamu görevlileri sendikalarının üyelerinin önemli bir kısmının, sendika içi demokrasi kavramı hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadıkları gibi sendika içi demokrasinin süreçlerine de hâkim olmadıkları gözlemlenmiştir. Sendika içi demokrasinin belki de ilk süreci olan işyeri sendika temsilcisinin* seçimi ve nasıl seçildiği konusunda, her iki sendikal örgütlenmenin üyeleri açısından da ciddi bir bilgi eksikliği söz konusudur. Kamu görevlileri sendikalarına üye katılımcıların neredeyse % 40'ı işyeri sendika temsilcisinin nasıl göreve geldiğinden emin olmadıklarını, % 10'undan fazlası da işyeri sendika temsilcisinin nasıl göreve geldiğini bilmediklerini ifade etmişlerdir. Buna karşılık işçi sendikalarına üye olan görüşmecilerin tamamı işyeri sendika temsilcisinin seçimle göreve geldiğini bilmektedirler. Yapılan görüşmeler sonucu işçi sendikalarının üyelerinin, kamu görevlileri sendikalarına üye olanlara nazaran, sendika içi kavramına daha çok hâkim olduklarını ve önem verdiklerini göstermektedir. Her iki sendikal örgütlenmenin üyeleri ile yapılan görüşme örnekleri Tablo 4'de verilmiştir.

---

* Hemen belirtmek gerekir ki, 6356 Sayılı Kanun ve 4688 Sayılı Kanun açısından, tanımlar kapsamında bir farklılık bulunmaktadır. 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu sadece "*Sendika İşyeri Temsilcisi*"'nden bahsederken; 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu hem "*Sendika İşyeri Temsilcisi*", hem de "*İşyeri Sendika Temsilcisi*" kavramlarına yer vermektedir. Detaylı bilgi için Bkz. 6356 Sayılı Kanun ve 4688 Sayılı Kanun

Tablo 4: İşçi ve Kamu Görevlileri Sendikalarına Üye Katılımcıların “Sendika İçi Demokrasi” Algısına Yönelik Görüşme Örnekleri

M 1	“Seçim veya atama değil de gönüllü olarak göreve geldi dersek daha uygun olacak. Yani buradaki şuanaki işyeri temsilcisinden önce bendim temsilci, benden sonra şuanaki temsilcimiz talip oldu ve ona geçti temsilcilik. Gönüllü olarak talip oldu yani.”
M 13	“Açıkçası tam olarak bilmiyorum ama her yıl değişiyor onu biliyorum. Gönüllü olarak göreve geliyor olabilirler.”
İ 1	“ Seçilerek göreve geldi . Bizde kapalı oy herkes kendi istediğine oy veriyor.”
İ 9	“ Seçim oldu . Kapalı oy, açık sayım şeklinde demokratik bir ortam da seçildi.”

Tokol (2017: 43), Sendika üyelerinin temsili, sendikaların işleyişi, yapıları ve yönetim biçimlerinin sendika içi demokrasi kavramıyla yakından ilgili olduğunu belirtmektedir. Yine Dereli (1998: 23), sendika içi demokrasinin unsurlarından biri olan “*Seçim İlkesinden*” bahsederken; adil ve dürüst seçimlere atıf yaparak; üyelerin memnuniyetlerini veya memnuniyetsizliklerini seçimlerle dile getirebileceklerinin altını çizer. Tüm bu yaklaşımlar çerçevesinde sendika içi demokrasi kavramını; sendika üyesi çalışanların, sendikal süreçler içindeki tüm seçimlerde ve karar verme mekanizmalarında oy kullanarak düşüncelerini dile getirmeleri, demokrasinin tüm ilkeleri çerçevesinde yönetimi değiştirebilme yetenekleri olarak ifade etmek mümkündür (Demirdizen ve Lordoğlu, 2013: 224). Yapılan görüşmeler de özellikle, kamu görevlileri sendikalarına üye çalışanların, literatürde de belirtildiği üzere sendika içi demokrasi hakkında ve sendika içindeki demokratik süreçler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir.

6.4. Sendika İşyeri Temsilcisi Olma İsteğine Yönelik Tema

Yapılan görüşmeler neticesinde, kamu görevlileri sendikalarına üye katılımçıların yaklaşık % 80'lik bir bölümünün işyeri sendika temsilcisi olmak istemediği, bununla beraber işçi sendikalarına üye katılımçıların ise yaklaşık % 60'lık kısmının işyeri sendika temsilcisi olmak istediği görülmüştür. Kamu görevlileri sendikalarına üye olan katılımçıların işyeri sendika temsilciliği konusunda isteksiz olmaları konusu tarafımızca; konuya ilgisiz olmaları, yeterli bilgiye sahip olmamaları ve sendikanın beklentilerini karşılayabilecek güce sahip olmadığını düşünmeleri olarak değerlendirilmiştir. Sendika içi demokrasi algısına yönelik temayla da doğru orantılı olarak böyle bir sonucun çıkması çokta şaşırtıcı değildir. Her iki sendikal örgütlenmenin üyeleri ile yapılan görüşme örnekleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: İşçi ve Kamu Görevlileri Sendikalarına Üye Katılımçıların “Sendika İşyeri Temsilcisi Olma” İsteğine Yönelik Görüşme Örnekleri

M 5	“Hayır, teklif edildi ama istemedim. İnsanların bakış açılarında değişiklik olmasını istemiyorum. Sadece yaptığım işle bilinmek istiyorum.”
M 9	“Hayır. Benim kendime göre doğrularım var, ben o sendika bu sendika diye ayırmam ama bana yukardan baskı gelirse ben o işi yapmam. Biri bana şunu şöyle yapacaksın derse, yanlış bir şey olduğunu düşünüyorsam yapmam.”
İ 3	“İsterim. Bu konuda biraz bilgim var ama çok detaylı olarak sürecin nasıl olduğunu bilmiyorum. Aday olacaksın, arkadaşlara vaatler vereceksin tabi fazla şişirmeden, sonra seçim olacak. Yüzeysel olarak biliyorum, içeriği bilmiyorum.”
İ 12	“İsterim ve şu an düşünüyorum da. Seçim süreci hakkında da az çok fikrimiz var.”

Sendikal yaşam için olmazsa olmaz üç unsur bulunmaktadır. Bunlar; örgütlenme hakkı, toplu pazarlık hakkı ve grev hakkıdır. Yorgun (2013: 357) bu durumu “Sendikaların yaşatılması, toplu sözleşme ve grev haklarının yasa yoluyla güvence altına alınmasına bağlıdır” şeklinde ifade etmektedir. Ancak 2001

Tarihli ve 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu incelendiğinde, Türkiye’de kamu görevlilerinin kurdukları sendikalara grev hakkı verilmediği görülmektedir. Ayrıca 1965 Tarihli 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu uyarınca grev yasaklanmıştır. İlgili kanunda Madde 27 şu ifadelerle yer vermektedir, *“Devlet memurlarının greve karar vermeleri, grev tertiplenmeleri, ilan etmeleri, bu yolda propaganda yapmaları yasaktır”* (657 Sayılı Kanun, 1965, M. 27). Beyoğlu (2018: 90) bu durumu çalışmasında *“kamu görevlilerine sendika hakkı tanınırken, sendikaya da varlıksal öneme sahip ve baskı aracı olan grev hakkının tanınması gerekir. Grev aracına sahip olmadan sahip olunan sendikal haklar anlamsız ve yetersiz olacaktır”* şeklinde ifade etmektedir. Literatür ve Türkiye’deki uygulama açısından kamu görevlileri tarafından kurulan sendikaların grev hakkının olmaması, hatta kanun ile yasaklanması, kamu görevlilerinin sendikalara olan ilgisini azaltmasına ve sendika ile ilgili süreçlere, ayrıca sendika içi demokrasi kavramına da yabancılaşmalarına sebep olabilmektedir. Sendika vasıtası ile herhangi bir kazanım elde edemeyeceğini düşünen çalışanlar için bu çokta yadırganacak bir durum değildir.

7. Sonuç ve Tartışma

Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan yeni çalışma biçimleri ve klasik iktisat anlayışının doğurduğu sefalet ortamında, sınıf bilinci çerçevesinde, işçi sınıfı tarafından kurulan ve günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçerek gelen sendikalar, bugünün şartlarında birer sivil toplum kuruluşu olmaları -tartışmalı bir durum olduğunu belirtmekte fayda vardır- sebebiyle her şeyden önce demokrasinin temel taşı konumundadırlar. Ancak sendikaların demokrasinin temelini oluşturabilmeleri için öncelikle kendi içlerinde demokrasiye yer vermeleri ve üyeleri vasıtasıyla bunu toplumun geneline yaymaları gerekmektedir. Ancak Türkiye özelinde gerek demokrasi ve gerek sendika kavramlarının Cumhuriyet tarihi boyunca -ve hatta Osmanlı İmparatorluğu’nun

son dönemlerinden itibaren- tartışma konusu olmalarına ve bu konuları araştıran birçok araştırmacı ve akademisyen olmasına rağmen, sendika içi demokrasi kavramına yönelik az sayıda araştırma olması dikkat çekicidir.

Konuyla ilgili araştırma sayısının yetersiz olmasından dolayı, literatüre katkı sağlayacağını düşündüğümüz çalışmamızın sonuçları incelendiğinde her iki sendikal örgütlenme türünün üyelerinin de “*demokrasi*” kavramına bakış açılarının hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Hem işçi sendikalarının üyeleri, hem de kamu görevlileri sendikalarının üyeleri demokrasi kavramını, özgürlük, eşitlik, insan haklarına saygı gibi evrensel değerlerle ve temel insan hakları ile bağdaştırmakta ve bu yönde fikir belirtmektedirler. Ancak konu “*sendika içi demokrasi*” kavramına geldiğinde ise farklılaşmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Kamu görevlileri sendikalarına üye katılımcıların özellikle sendika içindeki ilk demokratik süreç olarak kabul edilebilecek olan “*sendika işyeri temsilcisi*” seçimi konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, sendika içi demokrasi konusunda da yeterli bilgiye sahip olmadıkları düşüncesini doğurmaktadır. İşçi sendikalarının üyesi olan katılımcıların ise tamamı bu konuda bilgi sahibidir. Bu açıdan ele alındığında ilk araştırma sorusu olan “*üyelerinin bakış açısı ile işçi sendikaları ve kamu görevlileri sendikaları arasında, sendika içi demokrasinin işletilmesi noktasında farklılık var mıdır?*” sorusunu tartışmaya açık olmakla beraber evet şeklinde cevaplamak mümkündür.

Birbiri ile bağlantılı olarak araştırmanın diğer soruları da işçi sendikalarının ve kamu görevlileri sendikalarının üyelerinin bakış açıları ile farklı şekilde cevaplandırılmaktadır. İşçi sendikalarının üyeleri sendika işyeri temsilcisinin seçim yoluyla göreve geldiği konusunda bilgi sahibiyken ve çoğunluk olarak sendika işyeri temsilcisi olmak isterken; kamu görevlileri sendikalarının üyeleri bu konuda yeterli bilgiye sahip değildir ve sendika işyeri temsilcisi olmak konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Bu çerçevede her ne kadar ikinci

araştırma sorusu, iki sendikal örgütlenme açısından da evet olarak yanıtlansa da, kamu görevlileri sendikalarının üyelerinin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmaması yine tartışmalı biçimde sendika içi demokrasi mekanizmasının sağlıklı bir şekilde çalıştırılıp çalıştırılmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Çalışmanın üçüncü araştırma sorusu ise işçi sendikaları açısından evet şeklinde yanıt bulurken; kamu görevlileri sendikaları açısından hayır olarak cevaplanmaktadır.

Kamu görevlileri sendikalarının üyeleri ile işçi sendikalarının üyeleri arasında sendika içi demokrasi kavramına yönelik olarak gözlemlenen bilgi ve sendikal süreçlere olan ilgi farklılığını, kamu görevlileri sendikalarına tanınan (tanınmayan) haklarla bağdaştırmak mümkündür. Sendikal yaşam için vazgeçilmez olan grev hakkının, kamu görevlilerine tanınmamış olması, sendikal yaşamı sekteye uğratmakta ve sendikaları kâğıt üzerinde örgütler haline getirmektedir. Üyesi oldukları sendikaların yaptırım gücü olmadığının ve baskı unsuru görevini ifa edemeyeceğinin farkında olan üyelerinin de sendikalarına ve sendikalarla ilgili kavram ve süreçlere ilgisiz kalmalarını doğal karşılamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu (1965).

4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu (2001).

4857 Sayılı İş Kanunu (2003).

6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu (2012).

- Aksoy, B. ve Günbayı, İ. (2016). .Eğitim-Sen Üyesi Öğretmenlerin Sendikalarından Beklentilerine İlişkin Görüşleri. *Eğitim. Bilim, Toplum Dergisi*, 14(54), 8-24.
- Aktan, C. C. (2015). Demokrasiye Alternatif Bir sistem Önerisi: Demarşi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(1), 71-92.
- Aktaş, M. (2015). Demokrasi Kavramına eleştirel Bir Bakış. *Anemon, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), Muş, 89-101.
- Arlı, S. ve Nazik, M. H. (2001). Bilimsel Araştırmaya Giriş. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Başaran, Y. K. (2017). Sosyal Bilimlerde Örneklem Kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47, 483-499.
- Bayhan, V. (2002). Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), Sivas, 137-151.
- Beyoğlu, C. Ü. (2018). AİHM Kararları Işığında Kamu Görevlilerinin Grev Hakkı. *TBB Dergisi*, 135, 87-103.
- Bigger, J. (2013). How Far Are Trade Unions Democratic Organisations? Discuss, Drawing On Examples To Illustrate Your Arguments. *M.A. International Labour and Trade Union Studies, Ruskin College, Oxford, England*.
- Daud, Z. and Tumin, S. (2013). The Relationship between Employees' Need and the Formation of Trade Union: The Malaysian Manufacturing Company's Experience. *International Journal of Business and Social Science*, 4(13), 104-128.

Demir, N. (2010). Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(2), İzmir, 597-612.

Demircioğlu, A. M. ve Centel, T. (1993). İş Hukuku. Beta Yayınları, İstanbul.

Demirdizen, D. ve Lordoğlu K. (2013). Türkiye’de Sendika İçi Demokrasi ya da Bir İmkânsızın Arayışı mı? V. *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Petrol-İş Yayınları, İstanbul, 217-229.

Dereli, T. (1998). Sendika İçi Demokrasi. *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi 3. Cilt*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1-32.

Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Demokrasi Algıları. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), Ankara, 131-147.

Gülmez, M. (2002). Kamu Görevlileri Sendika ve Toplu Görüşme Hukuku. *TODAİE*, Ankara, 421-448.

Güven, S. (2001). Sosyal Politikanın Temelleri. Ezgi Kitabevi, Bursa.

Hekimler, B. U. (2015a). Sendikacılığın Kavramsal Çerçevesi. *Sendikacılık*, Edi. Banu Uçkan Hekimler, Deniz Kağnıcıoğlu ve Aziz Çelik, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1-21.

Hekimler, B. U. (2015b). Demokrasi, Sendikacılık ve Siyaset. *Sendikacılık*, Edi. Banu Uçkan Hekimler, Deniz Kağnıcıoğlu ve Aziz Çelik, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 38-61.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, 19.07.2019.

- Kanlıgöz, C. (1993). 1982 Anayasasına Göre Kamu Görevlisi Kavramının Anlam ve Kapsamı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 43(1-4), Ankara, 164-186.
- Kesici, A., Pesen, A. ve Oral, B. (2017). Öğretmenlerin Sınıf İçi Demokratik Davranışlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(60), 31-49.
- Koç, Y. (2003). Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Koç, Y. (1987). Sendika İçi Demokrasi. 11. Tez Kitap Dizisi: 6, Uluslararası Yayıncılık, İstanbul.
- Köybaşı, F., Uğurlu, C. T. ve Arslan, C. (2016). Öğretmenlerin Sendikal Örgütlenmeye İlişkin Görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(27), Uşak, 97-109.
- Mahiroğulları, A. (2016). Dünyada ve Türkiye’de Sendikacılık. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Neuman, L. (2012). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar: Cilt 2. 5. Baskı, Yayın Odası, s. 321, İstanbul.
- Önsal, N. (2010). Endüstri İlişkileri Notları. Türk Metal Sendikası Yayınları, Ankara.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), Eskişehir, 329-342.

- Özerkmen, N. (2003). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar. *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43(1), Ankara, 240-258.
- Pıçak, M. ve Kadah, H. (2017). Türkiye’de Sendikalaşmanın Tarihsel Gelişimi. *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları*, Edi. Selçuk Koç, Sema Yılmaz Genç ve Kerem Çolak, Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları, Kocaeli, 181-206.
- Punch, K. F. (2005). Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar. Çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Stanford, J. D. and Econ, B (1975). The Employed Professional and Trade Unionism. *The Australian Journal Of Physiotherapy*, 21(3), Australia.
- Stephenson, S. (2015), “Comparative Trade Union Democracy in Australia and the United States”, http://sydney.edu.au/business/_data/assets/pdf_file/0004/219352/Stephenson_paper.pdf, (Erişim: 07.07.2018).
- Strauss, G. (1991). Union Democracy”. *IRLE Working Paper*, University of California, 30(91), Berkeley, USA.
- Tan, M., Çiçek, Y. ve Koçar, H.(2015). Siyasi Partiler ve Türkiye’de Parti İçi Demokrasi Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), Kahramanmaraş, 343-359.
- Tekin, H. H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), İstanbul, 89-108.

- Tokol, A. (2017). Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler. Dora Yayınları, Bursa.
- Tokol, A. (2012). Sosyal Politikanın Tarafları. *Sosyal Politika*, Edi. Aysen Tokol ve Yusuf Alper, Dora Yayınları, Bursa.
- Tokol, A. (2002). Sendikaların Üye Sayısında Azalma Nedenleri ve Sendikaların İzledikleri Yeni Politikalar. *ISGUC, The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 4(1), 111-129.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII(1-2), Ankara, 1103-1128.
- Üstün, A. ve Yılmaz, M. (2008). Üniversitesi Öğrencilerinin Aile İçi Demokrasi İle İlgili Görüşlerinin Cinsiyet ve Anne-Baba Eğitim Düzeyine Göre Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), Kırşehir, 61-79.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yol-İş Sendikası. Sendika İçi Demokrasi: Kavram ve İlkeler, <http://www.yol-is.org.tr/TR/dosya/1-1398/h/sendikaicidemokrasi.pdf>, (Erişim Tarihi, 15.05.2018).
- Yorgun, S. (2013). Sosyal Politika Açısından 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu. *Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 2013/4 (9), 355-379.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

The unions came to the stage of history as a result of the negative effects of the Industrial Revolution on social and cultural life, especially on working life. Previously, trade unions, which aim to protect the economic, social and cultural rights of the working class, have had an impact on the society in general with their gains and today they play an important role in determining both national and international policies. From this point of view, it is possible to say that unions are one of the most important non-governmental organizations of today.

Method

The universe of research consists of the employees, who do not have any duties for union processes, both public servants unions and labor unions with branches in Tekirdağ province and districts. Based on the universe, "criterion sampling" and "easily accessible sampling", which is one of the preferred and purposeful sampling methods, were used together in the qualitative researches in social sciences and the sample of the study was determined. The non-probability based purposive sampling method provides an in-depth study by identifying information-rich contents for the purpose of the study. This method is preferred if one wishes to conduct research with one or more content that meets certain requirements or has the desired separation points (Başaran, 2017: 490-491). Yıldırım and Şimşek (2013: 141) define the easily accessible case sampling method, which is used frequently in qualitative researches, "as a preferred sampling method in order to give speed and practicality to the research and when other sampling methods cannot be used". The fact that the sample is too small in the researches carried out, makes it difficult to generalize the universe in terms of the results of the research. In descriptive studies, the sample should be on a level with at least 10%, and in cases where the universe is small, it should be on a level with 20%. If it is aimed to make a correlation-based research, in comparative studies involving at least 30 and causality, 30 component are required for each group. However, in experimental studies, a small number of subjects, such as 15 members representing each group, can ensure the validity of the results. However, it should be noted that the large sample size increases the reliability of the study results (Gay, 1987; as cited in Arlı ve Nazik, 2001: 77). At the same time, interview and observation, which is the most preferred method in qualitative research techniques, can be challenging both in terms of time and cost, and the large sample size makes it difficult to interpret the data. For this reason, it is important to select first-hand relevant participants to the subject of the study rather than the ability to

represent the universe when selecting samples in studies conducted with qualitative research techniques (Neuman, 2012: 321).

Findings (Results)

As a result of the interviews, the raw data obtained were analyzed by examining and as regards the perception of intra-union democracy among members of labor unions and members of public servants' unions in Tekirdağ province and districts; themes of “perception of democracy”, “perception of intra-union democracy (information about elections)” and “desire to be union workplace representative” were reached.

Conclusion and Discussion

When the results of our study which we think will contribute to the literature due to insufficient number of researches on the subject, it is seen that the members of both trade union organizations have almost the same the perspectives on the concept of democracy. Both members of labor unions and members of public servants unions reconcile the concept of democracy with universal values such as freedom, equality, respect for human rights and basic human rights and they express ideas in this direction. However, when it comes to the concept of intra-union democracy, it is seen that differentiation occurs. The participants of the public servants' unions do not have enough information especially about the selection of “union workplace representatives” which can be considered as the first democratic process within the union, leads to the idea that they do not have enough information about intra-union democracy. All participants who are members of labor unions are knowledgeable. In this respect, the first research question “Is there any difference with the point of view of the members between labor unions and public servants' unions in terms of the functioning of intra-union democracy?” is open to discussion but it is possible to answer yes.

Other questions of the research in connection with each other are answered differently with the point of view of members of labor unions and public servants' unions. While members of labor unions have knowledge that the union workplace representative has been appointed by election and want to become the union workplace representative as a majority; members of public servants' unions do not have sufficient information and are reluctant to become the union workplace representative. In this context, although the second research question is answered as yes in terms of two trade union organizations, the members of public servants' unions do not have sufficient information on this issue raises the question of whether the intra-union democracy mechanism

is run in a healthy way. The third research question of the study was as yes in terms of labor unions; it is answered as no for public servants' unions.

It is possible to reconcile differences in the knowledge and interest in trade union processes observed in the concept of intra-union democracy between members of public trade unions and members of trade unions with the rights provided (not provided) to public servants' unions. The right to strike, which is indispensable for union life, is not granted to public officials, disrupts union life and makes unions organizations on paper. Members of the trade unions that they are members of are aware of the fact that they do not have the power of sanction and that they cannot perform the duty of pressure, it must be regarded as natural that they remain indifferent to their trade unions and concepts and processes related to trade unions.

ÂİLE İÇİ İLETİŞİMDE SOSYAL MEDYA: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Fadime DİLBER*

Öz

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve internet kullanım alanının geniş kitlelere yayılmasıyla birlikte sosyal medya günlük yaşamımızın bir parçası olmuştur. Sosyal medyanın olumlu ve olumsuz etkileri tartışılan konular arasındadır. Sosyal medya kişilerarası iletişimi sanal ortamlara taşımıştır. Hızla artmaya devam eden sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi etkilenmemesi mümkün gözükmemektedir. Bu çalışmada sosyal medyanın aile içi iletişimde rolünü ortaya koymak adına Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi öğrencilerinden 425 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırmada yüz yüze anket uygulaması yapılarak veriler elde edilmiştir. Üniversite öğrencilerine sosyal medya ve aile içi iletişim ölçeği uygulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin en çok kullandığı sosyal medya aracı Instagram olarak görülmektedir. Sosyal medyayı eğlenme ve boş vakitleri değerlendirmek amacı kullandıkları, sosyal medyanın ailede yüz yüze iletişimi engellediği, bireyleri yalnızlaştırdığı, sosyal medya kullanımlarından dolayı anne ve babalarla çocukları arasında çatışmalara neden olduğu, erkek öğrencilerin sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilediği düşüncesindedirler. Cinsiyet, yaş ve gelir değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, iletişim, aile.

SOCIAL MEDIA IN DOMESTIC COMMUNICATION: A REVIEW ON THE STUDENTS OF KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY

Abstract

Nowadays, with the development of technology and the spread of internet usage to large masses, social media has become a part of our daily lives. The positive and negative effects of social media are among the topics discussed. Social media has moved interpersonal communication into virtual environments. Social media use, which continues to increase rapidly, certainly seem to be affected by domestic communication. In this study, 425 students from Karamanoğlu Mehmetbey University were reached to reveal the role of social media in family communication. Research data was obtained by conducting a face-to-face survey. The scale of social media and family communication was applied to university students. The social media tool that college students use most is Instagram. They use social media for fun and leisure purposes, social media prevents face-to-face communication in the family, isolates individuals, and causes conflicts between parents and their children due to their use of social media, male students believe that social media use negatively affects family communication. There are significant differences between gender, age and income variables.

Keywords: Social media, communication, family.

1. GİRİŞ

Günümüzde hayatın her alanını kuşatan genelde iletişim araçlarının ve sosyal medyanın aile içi iletişimini nasıl etkilediği incelenmiştir. Günümüzde bireyler, teknolojinin kontrolsüzce kullanıldığı bir dünyanın içerisine doğuyor ve büyüyorlar. Bu nedenle aile içi iletişimin etkilenmemesi mümkün gözükmemektedir.

Aile, bireylerin sosyo-kültürel gelişimini sağlamaktadır. Bu aile kurumunun en temel işlevidir. Bu işlevi yerine getirebilmesi için de iyi bir aile içi iletişime ihtiyacı vardır (Karadağ, 2015: 34).

“Aile içi iletişim, eşler, ebeveyn-çocuk, kardeşler arası iletişim ve kuşaklar arası iletişim akla gelmektedir” (Baran 2004: 31). Bu bağlamda birey dünyaya geldiği andan itibaren ailesiyle ve aile bireyleriyle iletişim kurmaya başlamaktadır (Kırık, 2014: 337). Aileyi teşkil eden bireyler ve bunların rol ve statülerinin gelişimlerinin sağlandığı bir kurumdur. Aile ortamı, ebeveynler anlayışlı, paylaşımlı ve yardımlaşmayı gerektiren davranışlar aile içi iletişim ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda iyi bir aile, bireyleri anlaması, ortak aktivitelerin paylaşımı, görüş birliğinin oluşması için iyi bir iletişim gereklidir (Çakmak ve Koçyiğit, 2017: 1).

Aile içi ilişkilerin düzenlenmesinde, uyumun sağlanması, çatışmanın çözüme ulaştırılabilmesi için temel öğeyi iletişim oluşturmaktadır (Giddens, 1997: 179)

Toplumun ve bireylerin aileden beklediği işlevlerin yerine gelmesi için temel şart, aile üyeleri arasındaki açık, sık ve olumlu bir iletişimdir (Kara, 2016: 44). Bu bağlamda aile içi iletişimi zayıf ya da olumsuz olan bir ailede, bireyler duygusal zararlara maruz kalabilir. Aile içi sorunların çözümü için olumlu iletişim ana ilkedir ve yanlış anlaşılmaları azaltarak yakınlığı artırabilir. Bu nedenle aile bireylerinin birbirlerine, ortak zaman ayırmaları, iletişimle sorunların azalmasını sağlayabilir (Arabacı, 2011: 37).

Aile etkisinin azalmasıyla bireyler, değişik faktörlerden etkilenmeye ve arayışlara açık hale gelirler. Bu bağlamda bireylerin televizyon ve ‘internet’i çok kullanılmasının sebebi sosyal ihtiyaçlarının tatminini bu araçlarla sağlamaya çalışmalarıdır (Bayraktutan, 2005: 110-158).

Bireylerin yaşantılarında meydana gelen değişimler, yoğunlaşan iş yaşantıları nedeniyle aile bireylerinin birbirlerine zaman ayırmakta zorlandıkları görülmektedir. Çağdaş ailelerde, boş vakitlerini birlikte geçirme önemini kaybetmiş ve bu işlevi, aile dışına kaymıştır. Türkiye’de gençler boş zamanlarını çok pasif halde gerçekleştirmekte ve pasif aktivite genellikle internette vakit geçirme şeklindedir (Güleç, 2018: 115).

“İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, ailelerin iletişim kurma şekillerinde de önemli değişikliklere yol açmıştır”. Özellikle internet kullanımı bireylerin yüz yüze iletişim yerini bilgisayar aracılı iletişime geçmesini sağlamıştır. Toplumsal olarak yaşanan değişim, toplumun en küçük birimi olan ailelerin iletişim şeklinde de değişikliklere yol açmıştır (Bakan ve Bakan, 2017: 56-57).

Yeni iletişim teknolojileri hayatımızın birçok alanında etkili olmaya başlamıştır. Bireyler günlük ihtiyaçlarını, iletişimlerini, yeni iletişim teknolojileriyle karşılamaya başlamış hatta günlük yaşantının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İnternet, iletişimi biçimlendirerek etkileşimli sanal bir dünyanın oluşumunu sağlamıştır (Kırık, 2014: 339)

“Web 2 teknolojisi ile yaşamın her alanında haber, bilgi, ileti gibi çeşitli unsurların kullanıcı tarafından yaratılan bir içerik haline dönüştürülmesini ve paylaşılmasını sağlayan bir ortam olan sosyal medya, geleneksel medyadan farklı olarak dinamik ve yaşayan bir platformdur. Gazete, TV ve diğer basılı medyadan en büyük farkı karşılıklı iletişim sağlamasıdır” (Balci ve Şahin, 2016: 2313).

Günümüzde popüler durumda olan bu araçlar geleneksel iletişim araçlarından daha etkili duruma gelmiş ve insanlar birbirleriyle sosyal medya araçları vasıtasıyla iletişim kurmaya başlamıştır (Zenelaj, 2014: 71).

Sosyal paylaşım ağıları, geçmişte yüz yüze veya geleneksel iletişim araçlarıyla gerçekleşen iletişime yeni bir iletişim şekli olarak eklenmiştir. Sosyal medya, etkin bir şekilde iletişim boşluğunu doldurmakta aile içi iletişimde büyük önem taşımaktadır.(Reuber ve Fischer, 2011: 1). Sosyal medya kullanımı, değişen ihtiyaçları karşılamada dinamik yapısından dolayı pozitif bir etki yaratmaktadır (Sashi, 2012: 262).

Sosyal medya, sanal ve kullanıcı tabanlı olmasının yanında hedef kitleleri ve insanların aralarındaki etkileşimi arttırması bakımından önem taşımaktadır. İnternet eşsiz bir içerik paylaşma platformudur. Bilginin, diğer medya araçlarıyla karşılaştırıldığında, çok daha geniş erişilebilirlik ve daha esneklikle yayılmasına imkân sağlamaktadır (Lester, 2012: 116-124).

Sosyal medya, aile ilişkileri ve dinamiklerini etkiler. Sosyal medya kullanıcıların büyük çoğunluğunun yüz yüze görüşmelerinde ve aile üyeleriyle geçirilen zamanın, interneti kullanmaya başladıktan sonra değiştiğini ifade etmektedirler. Sosyal medya, aile birliğinin sosyalleşmesi biçimini etkilediği ve dolayısıyla ilişkilerini etkilediği açıktı. Zaman ve mekân sınırları olmaksızın, teknolojik araçların özellikleri, bireylerin başkaları ile sürekli bağlantı kurma yeteneğini yaratarak, ailesel bağları ve ilişkileri geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum, medyanın en iyi yönlerinden biri olsa da kişinin aile ile olan iletişimini olumsuz yönde etkileyerek, yüz yüze etkileşimleri ve toplumsal katılımı engelleme potansiyeline sahiptir (Villegas, 2013: 11-13).

Sosyal medya mecraları toplumda genç nüfustan yetişkin bireylere kadar çok sayıda kişi tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar bireylerin sosyalleşme sürecine olumlu/ olumsuz etki ettiği noktasında farklı kişilerce farklı tartışmalar ortaya koyulmuş olsa da sosyal medya kavramı içerik ve hizmet alanı olarak kendi içerisinde birçok farklı alanda ve farklı türde karşımıza çıkmaktadır.

Bireyler alışveriş, haber, bilgi alma, paylaşım, bulunma gibi birçok amaçla sosyal medya mecralarını kullanmaktadır (Görgülü, 2018: 1-2).

Sosyal medya bireylerin, aileleri ve yakın çevreleri arasındaki iletişim biçimini yeniden şekillendirmiştir. Herkese açık olması, özgürce katılabilmeleri ve karşılıklı etkileşim yapısı nedeniyle sosyal medyaya olan ilgiyi artırmakta ve bireyler tarafından hayatın merkezine yerleşmiştir (Yalçın ve Yalçın, 2018: 739).

“Sosyal medya, insanların sosyalleşmesine, kaçış, bilgilenme, eğlenme, iletişim, vakit geçirme gibi isteklerine etkileşim boyutuyla cevap vermekte, insanlar sosyal medyada, kişiselleşebildiği oranda gelecek vadeden bir araç haline gelmiştir” (Hazar, 2011: 153).

Sosyal medya özellikle toplumun davranışlarını etkilemesi bakımından ve insanların davranışlarını etkilemede birtakım avantajlara sahiptir. Yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla mesaj bombardımanı yaşanması kurumları ve insanları duyarsızlaşmaktadır. Bu duyarsızlık bireylerde farklı davranışlar geliştirmelerine ve yeni arayışlara, yeni iletişim ortamlarına yönlendirmektedir (Vural ve Bat, 2010: 3349).

Yeni iletişim araçlarına ilginin çoğalması ile sosyal medya kullanımı her geçen gün daha da artmaktadır. Bu bağlamda bireyler arasında iletişim kopukluklarına sebep olmaktadır. “Sosyal medyada geçirilen zaman arttıkça aile ilişkilerinde o oranda azalma görülmektedir. Sosyal medyanın yoğun olarak kullanılması sadece aile ilişkilerini değil ailede yaşanacak başka sorunlara da sebep olmaktadır” (Güleç, 2018: 105). Gençler zamanlarının büyük bir kısmını sosyal paylaşım ağlarında geçirmekte (Haciefendioğlu, 2010: 57). Gençler odalarında yalnız, internetle vakit geçirdikleri ve sosyal hayattan izole olmaktadır. Gençler, sosyal faaliyetlerde bulunmak yerine internet vakit geçirmeyi tercih

etmektedirler. Bu durum aile bireylerinin boş zamanlarını ayrı geçirilmesi durumu ortaya çıkmaktadır (Aslan ve Cansever, 2012: 31).

Araştırmalarda, sosyal medyanın bireylerin ailesi ve yakın çevresi ile iletişimlerinde olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Demir 2016: 32). Bireyler gerçek hayatta yaşanan olaylardan uzaklaşarak sanal dünyanın bir parçası haline gelmektedir. Ailelerin internet konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları çocuğu olumsuz bir şekilde etkilemektedir. İnternet teknolojisinin gelişmesi, sıcak iletişim ve insani ilişkileri zedelendiğini savunmaktadır. Kurulan soğuk iletişim nedeniyle bireylerin sosyalleşmeden yoksun kalabilmektedirler (Kırık, 2014: 341). Sosyal medya kullanımı ailede, yüz yüze görüşmenin yapılamadığı, bireylerin farklı mekânlarda bulunması, bir iletişim engeli oluşturmakta ve beden dilinin kullanılamaması da eksik bir iletişime neden olmaktadır. Bireylerin arasında fiziksel uzaklık ne kadar fazla ise, iletişimde kadar çok sorun yaşanmasına neden olmaktadır (Arabacı, 2011: 27).

Yapılan araştırmalara göre Sosyal medyanın kullanım süresine göre aile içi iletişimini etkilediği yönünde görüşler bulunmaktadır. Bir haftada beş saatten daha fazla internet kullanan bireylerin ailelerine ve arkadaşlarına ayırdıkları zamanı azalttığı; bunların %10'unun ise internet yüzünden ev dışı aktivitelere az katıldıkları belirtilmektedir. Gençlerin fazla internet kullanmalarının nedeni aile ve arkadaş ilişkilerinin zayıf olması ile ilişkilendirilebileceği sonucuna varılmıştır (Demir, 2016: 31).

Teknoloji dönüştürücü gücüyle bireyleri ve toplumları kendisine uyarlamaya başlamıştır. “Bireyin bilgiye ulaşması, bilgiyi paylaşması, bilgiyi oluşturma biçimleri ve bireylerarası iletişim biçimleri yeniden şekillenmiş, değişmiştir. Özellikle gençlerin sosyal medyada geçirdikleri süre ve sosyal medya hesap sayısı yeni bir iletişim biçiminin yerleştiğinin önemli göstergelerinden biridir” (Aydın, 2016: 374). Bireysel, sosyo-kültürel ve gündelik hayatı karmaşık hale

gelmesine yol açmıştır. “Teknolojik gelişmeler bireylerin yaşamlarında kolaylıklar sağlamasına rağmen, sevgi, ilgi, güven, bağlılık, dayanışma, güvenlik gibi konulardan insanları yoksun bırakmıştır ve birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Bireyleri en çok etkileyen problemler; bunalım, şiddet, bencillik, yalnızlık, stres ve depresyon gibi rahatsızlıkların yer aldığı görülmektedir” (Aktaş ve Çopur, 2018: 144). İnsanların sosyal ilişkilerinde küçülmelerin yaşandığı sosyal medyada daha fazla vakit geçirmeleri yeni yaşam tarzları geliştirdikleri görülmektedir (Yalçın ve Yalçın, 2018: 740). Yüz yüze iletişime göre, sosyal medya ortamlarında kurulacak iletişimlerin bazı olumsuzluklar yaratarak bireylerin kaygı seviyelerinde ve iletişimlerde aksaklıklara yol açacağı yönünde görüşler de mevcuttur. Sosyal medya, ailelerin yapısına ve sosyal yapıya zarar verdiği çeşitli araştırmalarla tespit edilmiştir (Aktan, 2018: 36).

Sosyal medya kullanımı, yüz yüze ilişkinin ister istemez yerine geçmeye başlayan bir iletişim için katlanılan sıkıntıları bertaraf ederek ilişki kurmayı kolaylaştırmakta ama ilişkileri sıradanlaştırmaktadır. “Sosyal medyanın insanların ailesi ve arkadaşlarıyla yüz yüze ilişki oluşturmasını engellediği, bölgesel iletişimi azalttığı sonucuna ulaşmıştır” (Hazar, 2011: 153-160).

Sağlıklı ailelerde var olan sadakat, takdir etme, birlikte zaman geçirme, iletişim, inanç ve değerler ile üstesinden gelme beceriler, sosyal medyada geçirilen vakit nedeniyle körelmektedir. Bu bağlamda aile içinde bireylerin sosyal medya kullanımının aile iletişiminde olumsuz etki yaratabileceğini söyleyebiliriz (Aktaş ve Çopur, 2018: 145).

Sosyal medyayı çok kullanan bireyler; sanal ortamdaki her şeyden hemen haberdar olma arzusuna daha çok sahipler. Yeni teknolojilerin aşırı kullanımının, gençlerde ruh sağlığı problemi, yalnızlık ve bağımlılık oluşturabileceğini öne sürmüşlerdir. Sosyal medya bağımlıları, saplantılı davranış sergiler ve bu araçların kullanımını kontrol edemezler (Balci ve Baloğlu, 2018: 112). Bu

bağlamda sosyal medya kullanımından dolayı aile içi iletişimde etkilenmemesi mümkün gözükmemektedir. Gençlerin, aileleri ile vakit geçirmeleri gerekmekte ve sağlıklı bir gelişim süreci geçirebilmeleri için ortak faaliyetler içerisinde olmalarını zorunlu kılmaktadır. Ailelerin birlikte olmalarına engel olabilen sosyal medyanın bilinçli kullanılması, fazla vakit geçirilmemesi gerekmektedir (Yalçın ve Yalçın, 2018: 740).

Çalışma grubumuzu Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinde Fakülte, Yüksekokul, Meslek Yüksekokulunda okumakta olan ve sosyal medya kullanıcısı olan 425 öğrenciden oluşturmaktadır. Çalışma üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım sürelerinden kaynaklı olarak aile içi iletişimde oluşabilecek olumsuzlukları ortaya koymak, sağlıklı bir aile ortamı için yüz yüze iletişimin önemini ve olumsuzlukları ortadan kaldırmak için öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma farklı gruplara yapılacak yeni araştırmalar için bir model olacağı düşünülmektedir.

Araştırma Soruları

- S1.** Sosyal medya kullanımı aile içi iletişimi etkilemekte midir?
- S2.** Sosyal medya kullanımı aile içi iletişimde çatışmalara neden olmakta mıdır?
- S3.** Sosyal medya kullanımı aile bireylerinin sosyalleşmesine engel olmakta mıdır?
- S4.** Sosyal medya kullanımı aile içi iletişimi engellemekte midir?

Bu araştırma soruları ışığında araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım düzeylerinin aile içi iletişimdeki rolünü ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımının aile içi iletişime etkilerini belirlemeyi hedefleyen bu araştırma, tarama modelinde bir araştırmadır. “Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan araştırma modelidir” (Karasar, 2017: 109).

2.1. Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, kolay ulaşılabilir durum örneklemesine göre seçilen bir devlet üniversitesi Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinde farklı bölümlerde öğrenim gören 425 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada uygun örneklem seçimi, kolay ulaşılabilirlik, erişimin kolay olması, araştırmaya hız ve pratiklik kazandırılması için tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 141). Araştırma kapsamına alınan çalışma grubuna ait demografik bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

2.2. Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Analizler

Araştırma verilerinin toplanmasında sosyal medya ve aile içi iletişim ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek Ümit Demir tarafından oluşturulan (2016) “Sosyal Medya Kullanımı ve Aile İletişimi: Çanakkale’de Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” isimli makaleden elde edilmiştir. Bu ölçek, çalışmanın amacına uygun hale getirilmesi için bazı soruları çıkartılıp yerine yeni sorular eklenerek 25 soru oluşturulmuştur. Oluşturulan bu ölçek altı faktörden oluşmaktadır. Bu faktörler (iletişim, çatışma, sosyal izolasyon, paylaşım, zamanı birlikte geçirme, sosyal medya bağımlılığı) oluşmaktadır ve faktörler toplam varyansın %65.626’sını açıklamaktadır. Örneklem yeterliliğini ölçmek amacıyla uygulanan KMO testi sonucu 0,887 olarak hesaplanmıştır. Ölçekte belirlenen 6 faktöre ait özdeğerler ve bunların varyans açıklama oranları Tablo 1’de verilmiştir. Ayrıca, araştırma kapsamında belirlenen faktöre ait madde yükleri Tablo 2’de verilmiştir. Bu çalışmada yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen

Cronbach's Alpha değeri 0,89'dur. Verilerin analizinde sırasıyla; katılımcıların sosyal medya araçlarından hangisini en çok kullandıkları, sosyal medyayı günlük kullanma süreleri, sosyal medyayı kullanım amaçları ve sosyal medyanın aile içi iletişimi olumsuz etkileyip-etkilemediği düşüncesine yönelik sorular ve demografik özelliklerini belirlemek amacıyla frekans analizi, faktör analizi, Ki-kare testi, cinsiyete göre sosyal medyanın aile içi iletişimde farklılığı tespit etmek için Bağımsız Örneklem T-Testi; gelir düzeyindeki farklılaşmayı ortaya koymak için de Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

Tablo 1. Ölçek Faktörlerinin Varyans Açıklama Oranları

Faktörler	Özdeğer %	Varyans Açıklama	Kümülatif %
1	8,483	33,933	33,933
2	2,832	11,330	45,262
3	1,611	6,442	51,705
4	1,356	5,422	57,127
5	1,108	4,430	61,557
6	1,017	4,069	65,626

Tablo 2. Ölçek Maddelerinin Faktör Yükleri

Madde içeriği	1	2	3	4	5	6
Sosyal medya kullanmadığım zaman ailemle konuşacak konu bulamıyorum.		,798				
Aile içinde konuşulan konular çok sıkıcı geliyor		,810				
Ailemle hiç konuşmadığımız günler olmakta.					,602	
Sosyal medya kullanırken geçirdiğim süre aile içi tartışmalara neden oluyor.						,843
Ailemle birlikleyken bile sosyal medyada olanları merak ediyorum						,575
Sosyal medya kullanırken zamanın						,363

nasil geçtiğini anlamıyorum.						
Sosyal medya eğlenceli zaman geçirmemi sağlıyor.			,715			
Sosyal medyada düşüncelerimi daha iyi ifade edebiliyorum			,828			
Sosyal medyada kendimi özgür hissediyorum.			,786			
Sosyal medyayla uğraşırken kendimi iş yapma konusunda isteksiz hissediyorum.						,547
Sosyal medya ailede yüz yüze iletişimi engellemektedir	,824					
Sosyal medyada yapılan paylaşımlar ve yorumlardan dolayı yasal olarak cezalı duruma düşürmektedir					,726	
Sosyal medya ailede huzursuzlukların çıkmasına neden olmaktadır	,590					
Sosyal medya aile içi iletişimi engellemektedir	,819					
Sosyal medya aile içinde bireyleri yalnızlaştırmaktadır	,771					
Sosyal medya çocuklarla anne-baba çatışmaları yaratmakta	,788					
Sosyal medya aile mahremiyetine zarar vermektedir	,595					
Sosyal medya yüzünden aile bireyleri birbirine vakit ayıramamaktadır	,755					
Sosyal medya kullanan aileler boş vakitlerini birlikte geçirememektedir	,716					
Aile bireyleri sosyal medya kullanımları yüzünden pasifleşmekte	,676					
Sosyal medya aile bireylerinin sosyalleşmesini engellemekte				,488		
Sosyal medya çocukların odalarına kapanarak arkadaşlık kurmakta zorlanmakta				,706		
Sosyal medya çocukların eğitimini olumsuz etkilemekte				,766		
Sosyal medya aile bireylerinde özgüven sorunu yaşamasına neden				,857		

olmakta						
Sosyal medya aile içi görevleri yerine getirmeye engel olmakta				,624		

KMO Measure of Sampling Adequacy: ,887; Barlett's Test of Sphericity: $X^2=5,648$, $df=300$, $p= .000$

2.3. Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya Katılan Üniversite Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Tablo 3. Öğrencilerin Bazı Sosyo–demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	N	%
Kadın	259	60.9
Erkek	166	39.1
Toplam	425	100
Gelir	N	%
1501-2000 TL	119	28,0
2001-2500 TL	77	18,1
2501-3000TL,	56	13,2
3001-3500 TL	47	11,1
4000TL ve üstü	126	29,6
Toplam	425	100

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımına baktığımızda kadın öğrencilerin erkek öğrencilerden fazla olduğu görülmektedir %60,9'u kadın ve %39,1'i erkek üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin gelir düzeylerinin dağılımı %28,0'i 1501-2000 TL, %18,1'i 2001-2500 TL, %13,2'i 2501-3000TL, %11,1'i 3001-3500 TL, %29,6'si 4000TL ve üstü, gelir düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Araçlarını Kullanma Düzeylerine Göre Dağılımları

Sosyal medya araçlarından hangisini en çok kullanırsınız	N	%
Facebook	12	2,8
Twitter	54	12,7
Instagram	258	60,7
Google plus	21	4,9
Youtube	80	18,8
Toplam	425	100,0

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %60,7 oranla üniversite öğrencilerinin sosyal medya araçlarından en çok Instagram'ı kullandığı görülmektedir.

Tablo 5. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Araçlarını Günlük Kullanım Sürelerine Göre Dağılımları

Sosyal Medya Araçlarını Günlük Kullanım Süreniz	N	%
1 Saatten Az	55	12,9
1-3 Saat	215	50,6
4-6 Saat	118	27,8
7-9 Saat	24	5,6
9 Saat ve Üzeri	13	3,1
Toplam	425	100,0

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %50.6'sı 1-3 saat, %27.8'i 4-6 saat, %12.9'u 1 saatten az, %5.6'sı 7-9 saat ve %3.1'i 9 saat ve üzerinde sosyal medyayı kullandıkları görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin yarısının 1-3 saat aralığında medyayı kullandıkları görülmektedir.

Tablo 6. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına Göre Dağılımları

Sosyal Medya Kullanım Amacınız	N	%
--------------------------------	---	---

Bilgi alma-verme	39	9,2
Oyun oynama	19	4,5
Yeni arkadaş edinme	11	2,6
Mevcut arkadaşlarımı takip etme	41	9,6
Arkadaşlarla sohbet etme	37	8,7
Boş vakitleri değerlendirme	72	16,9
İşlerimi takip etme	17	4,0
Eğlenme	104	24,5
Alışveriş yapmak	25	5,9
Yeni fikirler elde etmek için	38	8,9
Eğitim için	22	5,2
Toplam	425	100,0

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %24,5'i eğlenme amacıyla kullandığı görülürken; %16,9'u boş vakitlerini değerlendirme amacıyla kullanırken, %9,6'sı arkadaşlarını takip etmek için, %9,2'si bilgi alıp-verme amacıyla, %8,9'u yeni fikirler elde etmek için, %8,7'si arkadaşlarıyla sohbet etmek için, %5,9'u alışveriş yapmak amacıyla, %5,2'si eğitim için, %4,5'i oyun oynama ve %2,6'sı yeni arkadaş edinmek amacıyla sosyal medya kullandıkları görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin en çok eğlenme amacıyla kullandıklarını söylemek mümkündür.

Tablo 7. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımının Aile İçi İletişimi Olumsuz Etkileme Düşüncelerine Göre Dağılımları

Sosyal Medya Kullanımı Aile İçi İletişimini Olumsuz Etkilediğini Düşünüyor musunuz?	N	%
Evet	169	39,8
Bazen	215	50,6
Hayır	41	9,6
Toplam	425	100,0

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %50.6'sı bazen cevabıyla sosyal medyanın aile içi iletişimi ara sıra olmak kaydıyla olumsuz etkilediği yönünde görüş belirtirken; %39.8' aile içi iletişimi olumsuz etkilediğini düşünmekte ve %9.6'sı sosyal medyanın aile içi iletişimde olumsuz etkisinin olmadığı görüşündedirler. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun sosyal medyanın aile içi iletişimde olumsuz bir etkisinin olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 8. Cinsiyet Değişkeni ile Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Araçlarından En Çok Hangisini Kullandıklarına Yönelik Ki Kare Analizi

Cinsiyet	Sosyal Medya Araçlarından Hangisini En Çok					Toplam
	Facabook	Twitter	İnstagram	Google Plus	Youtube	
Kadın	4	31	174	10	40	259
	1,5%	12,0%	67,2%	3,9%	15,4%	100,0%
Erkek	8	23	84	11	40	166
	4,8%	13,9%	50,6%	6,6%	24,1%	100,0%
Toplam	12	54	258	21	80	425
	2,8%	12,7%	60,7%	4,9%	18,8%	100,0%

Notlar= (i) n=425, (ii) Pearson $\chi^2=14,295^*$; $p<.006$, sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Tablo 8 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerini en çok kullandığı sosyal medya aracı ile cinsiyet değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki oluşmaktadır($p=0.006$). Araştırmaya katılan kadın öğrencilerin %67.2'i, oranla en çok instagram'ı kullandığı görülmektedir. Erkek öğrenciler %24.1 Youtube'u daha fazla kullandıkları görülmektedir.

Tablo 9. Cinsiyet Değişkeni ile Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medyayı Günlük Kullanım Sürelerine Yönelik Ki Kare Analizi

Cinsiyet	Sosyal Medya Günlük Kullanım Süreniz					Toplam
	1 Saatten Az	1-3 Saat	4-6 Saat	7-9 Saat	9 Saat ve Üzeri	
Kadın	22	141	80	10	6	259
	8,5%	54,4%	30,9%	3,9%	2,3%	100,0%
Erkek	33	74	38	14	7	166
	19,9%	44,6%	22,9%	8,4%	4,2%	100,0%
Toplam	55	215	118	24	13	425
	12,9%	50,6%	27,8%	5,6%	3,1%	100,0%

Notlar= (i) n=425, (ii) Pearson $\chi^2=19,348^a$ *; $p<001$, sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Tablo 9 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal medyayı günlük kullanma süreleri ile cinsiyet değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki oluşmaktadır ($p=0.001$). Araştırmaya katılan kadın öğrencilerin sosyal medyayı günlük kullanma süreleri %54,4'ü 1-3 saat, %30,9'u 4-6 saat, %8,5'i 1 saatten az, %3,9'u 7-9saat, %2,3'ü ise 9 saat ve üzeri sosyal medya kullandıkları görülmektedir. Erkek öğrencilerin %44,6'sı 1-3saat, %22,9'u 4-6 saat, %19,9'u 1 saatten az, %8,4'ü 7-9 saat ve %4,2'si 9 saat ve üzeri sosyal medya kullanmaktadır. Erkek öğrenciler 1 saatten az saat aralığında, kadın öğrencilerin 1-3 saat aralığında erkek öğrencilerden daha fazla sosyal medya kullandıkları görülmektedir.

Tablo 10. Cinsiyet Değişkeni ile Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medyayı Kullanım Amaçlarına Yönelik Ki Kare Analizi

Cinsiyet	Sosyal Medya Kullanım Amacını											Toplam
	Bilgi alma-verme	Oyun oynama	Yeni arkadaş edinme	Mevcut arkadaşlarımı takip etme	Arkadaşlarla sohbet etme	Boş vakitleri değerlendirme	İşlerimi takip etme	Eğlenme	Alışveriş yapmak	Yeni fikirler elde etmek için	Eğitim için	
Kadın	14	6	3	21	25	55	10	70	19	20	16	259
	5,4%	2,3%	1,2%	8,1%	9,7%	21,2%	3,9%	27,0%	7,3%	7,7%	6,2%	100,0%
Erkek	25	13	8	20	12	17	7	34	6	18	6	166
	15,1%	7,8%	4,8%	12,0%	7,2%	10,2%	4,2%	20,5%	3,6%	10,8%	3,6%	100,0%
Toplam	39	19	11	41	37	72	17	104	25	38	22	425
	9,2%	4,5%	2,6%	9,6%	8,7%	16,9%	4,0%	24,5%	5,9%	8,9%	5,2%	100,0%

Notlar= (i) n=425, (ii) Pearson $\chi^2=38,496^*$; $p<000$, sonuçlar istatistiksel

bakımdan anlamlıdır.

Tablo 10 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal medyayı kullanma amacı ile cinsiyet değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki oluşmaktadır($p=0.000$). Araştırmaya katılan kadın öğrencilerin %27,0 oranında eğlence amaçlı kullandığı, %21,2'si boş vakitleri değerlendirme, %9,7'si Arkadaşlarla sohbet etme, %8.1 Mevcut arkadaşlarımı takip etme, %7,7'si Yeni fikirler elde etmek için, %7,3'ü Alışveriş yapmak, %6,2'si Eğitim için, %5,4'ü Bilgi alma-verme, %3,9'u İşlerimi takip etme, %2,3'ü Oyun oynama ve %1,2 Yeni arkadaş edinmek amacıyla sosyal medya kullandığı görülürken; erkek öğrenciler %20,5'i eğlence, %15,1'i bilgi alıp vermek, %12,0'si mevcut arkadaşlarını takip etmek, %10,8'i Yeni fikirler elde etmek için, %10,2'si boş vakitleri değerlendirme, %7,8'i Oyun oynama, %7,2'i Arkadaşlarla sohbet etme, %4,8'i Yeni arkadaş edinme, %4,2'si İşlerimi takip etme, %3,6'sı Alışveriş yapmak

ve%3,6'sı Eğitim amacıyla sosyal medya kullandığı kullandıkları görülmektedir. Bu bağlamda kadın öğrencilerin en çok eğlenme amaçlı kullanırken; erkek öğrenciler ise en çok bilgi alışverişi amaçlı kullandıkları görülmektedir.

Tablo 11. Cinsiyet Değişkeni ile Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımının Aile İçi İletişimi Olumsuz Etkilediğini Düşüncesine Yönelik Ki Kare Analizi

Cinsiyet	Sosyal Medya Kullanımı Aile İçi İletişimini Olumsuz Etkilediğini Düşünüyor musunuz?			Toplam
	Evet	Bazen	Hayır	
Kadın	87	148	24	259
	33,6%	57,1%	9,3%	100,0%
Erkek	82	67	17	166
	49,4%	40,4%	10,2%	100,0%
Toplam	169	215	41	425
	39,8%	50,6%	9,6%	100,0%

N=425, (ii) Pearson $\chi^2=12,088^*$; $p<002$, Notlar= (i) sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Tablo 11 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal medyayı kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilemesi ile cinsiyet değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki oluşmaktadır($p=0.002$). Araştırmaya katılan kadın öğrencilerin %33,6'sı sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi etkilediği görüşünde, %57,1'i bazen cevabıyla sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi aralıklı olmak kaydıyla aile içi iletişimi olumsuz etkilediğini, %9,3'ü ise sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilemediğini düşünmektedir. Erkek öğrencilerin %49,4'ü, sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, %40,4'ü bazen cevabıyla sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi aralıklı olmak kaydıyla aile içi iletişimi olumsuz etkilediğini ve %10,2'si ise sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilemediğini

düşünmektedir. Bu bağlamda erkek öğrenciler kadın öğrencilere göre sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşündedir.

Tablo 12. Gelir Değişkeni ile Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Araçlarından En Çok Hangisini Kullandıklarına Yönelik Ki Kare Analizi

Gelir	Sosyal Medya Araçlarından Hangisini En Çok kullanırsınız					Toplam
	Facabook	Twitter	İnstagram	Google plus	Youtube	
1501-2000 TL	8	5	67	7	32	119
	6,7%	4,2%	56,3%	5,9%	26,9%	100,0%
2001-2500 TL	8	23	84	11	40	166
	4,8%	13,9%	50,6%	6,6%	24,1%	100,0%
2501-3000TL	4	7	32	4	9	56
	7,1%	12,5%	57,1%	7,1%	16,1%	100,0%
3001-3500 TL	0	8	37	1	1	47
	,0%	17,0%	78,7%	2,1%	2,1%	100,0%
4000 TL ve üstü	0	27	70	8	21	126
	,0%	21,4%	55,6%	6,3%	16,7%	100,0%
Toplam	12	54	258	21	80	425
	2,8%	12,7%	60,7%	4,9%	18,8%	100,0%

N=425, (ii) Pearson $\chi^2=53,253^*$; $p<000$, Notlar= (i) sonuçlar istatistiksel

bakımdan anlamlıdır.

Tablo 12 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal medya araçlarından hangisini en çok kullandığı ile gelir değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki oluşmaktadır ($p=0.000$). Araştırmaya katılan öğrencilerden 1501-2000 TL gelire sahip olanların %56,3'ü İnstagram, %26,9'u Youtube'u %6,7'si Facebook'u, %5,9'u Google plus'ı ve %4,2'si Twitter kullanmakta; 2001-2500 TL gelire sahip olanların %50,6'sı İnstagram, %24,1'i Youtube'u, %13,9'u Twitter, %6,6'sı Google plus'ı ve %4,8'i ise Facebook'u kullanmakta; 2501-3000TL gelire sahip olanların %57,1' İnstagram, %16,1'i Youtube'u, %12,5'i Twitter ve %7,1 Facebook'u ve aynı oranda Google plus'ı

kullanmakta; 3001-3500 TL gelire sahip olanların %78,7' Instagram, %17,0' Twitter'ı, %2.1'i Google plus'ı ve aynı oranda Yuotube'u kullanmakta, bu gelir grubu Facebook'u kullanmamaktadır. 4000TL ve üstü gelire sahip olanların %55,6'sı Instagram, %21,4'ü Twitter'ı ve %16,7'si Yuotube'u ve %6,3'ü Google plus'ı kullanmakta, bu gelir grubu Facebook'u kullanmamaktadır. Bu bağlamda 1500-2000 TL gelir grubuna sahip olan katılımcılar Youtube kullanmakta, 2500-3000 TL gelir grubuna sahip olan katılımcılar Facebook, ve Google plus'ı, 3001-3500 TL gelir grubuna sahip olan katılımcılar Instagram'ı 4000 TL ve üstü gelir sahibi olanların Twitter kullandığı görülmektedir.

Tablo 13. Gelir Değişkeni ile Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medyayı Günlük Kullanım Sürelerine Yönelik Ki Kare Analizi

Gelir	Sosyal Medya Günlük Kullanım Süreniz					Toplam
	1 Saatten Az	1-3 Saat	4-6 Saat	7-9 Saat	9 Saat ve Üzeri	
1501-2000 TL	25	52	30	9	3	119
	21,0%	43,7%	25,2%	7,6%	2,5%	100,0%
2001-2500 TL	14	36	22	4	1	77
	18,2%	46,8%	28,6%	5,2%	1,3%	100,0%
2501-3000TL	1	34	14	6	1	56
	1,8%	60,7%	25,0%	10,7%	1,8%	100,0%
3001-3500 TL	2	29	16	0	0	47
	4,3%	61,7%	34,0%	,0%	,0%	100,0%
4000 TL ve üstü	13	64	36	5	8	126
	10,3%	50,8%	28,6%	4,0%	6,3%	100,0%
Toplam	55	215	118	24	13	425
	12,9%	50,6%	27,8%	5,6%	3,1%	100,0%

Notlar= (i) n=425, (ii) Pearson $\chi^2=34,904^a$; $p<004$, sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Tablo 13 İncelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal medyayı günlük kullanma süreleri ile gelir değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki

oluşmaktadır($p=0.004$). Araştırmaya katılan öğrencilerden 1501-2000 TL gelire sahip olanların %43,7'si, %25,2'i 4-6 saat, %21,0'i 1 saatten az, %7,6'si 7-9 saat ve %2,5'i 9 saat ve üzeri aralığında kullanmakta; 2001-2500 TL gelire sahip olanların %46,8'i 1-3 saat, %28,6'sı 4-6 saat, %18,2'si 1 saatten az, %5,2'si 7-9 saat ve %1.3'ü 9 saat ve üzeri aralığında kullanmakta; 2501-3000TL gelire sahip olanların %60,7'si 1-3 saat, %25.0'i 4-6 saat, %10.7'si 7-9 saat ve %1.8'si 1 saatten az süre ile ve aynı oranda 9 saat ve üzeri aralığında kullanmakta; 3001-3500 TL gelire sahip olanların %61,7'si 1-3 saat, %34.0'ü 4-6 saat, %4.3'ü 1 saatten az süre aralığında kullanmakta ve 7-9 saat aralığı ve 9 saat ve üzerinde süreleri kullanmamakta; 4000TL ve üstü gelire sahip olanların %50,8'nin 1-3 saat, %28.6'sı 4-6 saat, %10.3'ü 1saatten az, %6.3'ü 9 saat ve üzeri ve %4.0'ü 7-9 saat aralığında sosyal medya kullandıkları görülmektedir. Bu bağlamda 1501-2000 TL gelire sahip olanların 1saatten az, 2501-3000TL gelire sahip olanların 7-9 saat aralığında 3001-3500 TL gelire sahip olanların 1-3 ve 4-6 saat aralığında, 4000TL ve üstü gelire sahip olanların 9 saat ve üzeri zaman aralığında sosyal medya kullandıkları görülmektedir.

Tablo 14. Gelir Değişkeni ile Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Amacına Yönelik Ki Kare Analizi

Sosyal Medya Kullanım Amacını												
Gelir	Bilgi alma-verme	Oyun oynama	Yeni arkadaş edinme	Mevcut arkadaşlarımı takip etme	Arkadaşlarla sohbet etme	Boş vakitleri değerlendirme	İşlerimi takip etme	Eğlenme	Alışveriş yapmak	Yeni fikirler elde etmek için	Eğitim için	Toplam
1501 - 2000 TL	11	3	8	17	5	23	0	30	5	13	4	119
	9,2 %	2,5 %	6,7 %	14,3 %	4,2 %	19,3 %	,0%	25,2 %	4,2 %	10,9 %	3,4 %	100,0 %
2001	10	0	0	7	6	16	3	17	1	8	9	77

- 2500 TL	13,0 %	,0 %	,0 %	9,1 %	7,8 %	20,8 %	3,9 %	22,1 %	1,3 %	10,4 %	11,7 %	100, 0%
2501	1	5	0	3	9	10	1	18	6	2	1	56
- 3000 TL	1,8 %	8,9 %	,0 %	5,4 %	16,1 %	17,9 %	1,8 %	32,1 %	10,7 %	3,6 %	1,8 %	100, 0%
3001	4	1	0	8	4	10	0	13	1	4	2	47
- 3500 TL	8,5 %	2,1 %	,0 %	17,0 %	8,5 %	21,3 %	,0% %	27,7 %	2,1 %	8,5 %	4,3 %	100, 0%
4000	13	10	3	6	13	13	13	26	12	11	6	126
TL ve üstü	10,3 %	7,9 %	2,4 %	4,8 %	10,3 %	10,3 %	10,3 %	20,6 %	9,5 %	8,7 %	4,8 %	100, 0%
Topl am	39	19	11	41	37	72	17	104	25	38	22	425
	9,2 %	4,5 %	2,6 %	9,6 %	8,7 %	16,9 %	4,0 %	24,5 %	5,9 %	8,9 %	5,2 %	100, 0%

Notlar= (i) n=425, (ii) Pearson $\chi^2=92,181^a$; $p<000$, sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Tablo 14 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal medyayı kullanma amacı ile gelir değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki oluşmaktadır($p=0.000$). Araştırmaya katılan öğrencilerden 1501-2000 TL gelire sahip olanların %25,2'si eğlenme, %19,3'ü boş vakitleri değerlendirme, %14,3'ü mevcut arkadaşlarını takip etmek için, %10,9'u yeni fikirler elde etmek için, %9,2'si bilgi alma-verme, %6.7'si yeni arkadaş edinme, %4.2'si arkadaşlarla sohbet etme ve aynı oranda alışveriş yapmak için %3.4'ü eğitim ve %2.5'i oyun oynamak amacıyla kullandığı bu gelir grubunun işlerini takip etmek amacıyla kullanmadığı görülmektedir. 2001-2500 TL gelire sahip olanların %22,1'i eğlenme, %20,8'i boş vakitleri değerlendirme,%13,0'ü boş vakitleri değerlendirme, %11.7'si eğitim, %10.4'ü yeni fikir elde etmek için, %9.1'i mevcut arkadaşlarını takip etmek için, %7.8'i arkadaşlarıyla sohbet etme %3.9'u işlerini takip etme için, %1.3'ü alışveriş yapma amacıyla kullandığı, bu gelir grubunun oyun oynamak ve yeni arkadaş edinme amacıyla kullanmadıkları görülmektedir. 2501-3000TL gelire sahip olanların %32,1'i eğlenme, %17,9'u boş vakitleri değerlendirme ve %16,1'i arkadaşlarıyla sohbet etme, %10,7'si

alışveriş yapma, %8.9'u oyun oynamak, %5.4'ü mevcut arkadaşlarını takip etmek için, %3.6'sı yeni fikir elde etmek için, %1.8'i bilgi alıp vermek ve aynı oranda eğitim amaçlı kullanmakta olduğu görülmektedir. 3001-3500 TL gelire sahip olanların %27,7'si eğlenme, %21,3'ü boş vakitleri değerlendirme ve %17,0'si mevcut arkadaşlarını takip etmek için, %8,5'i bilgi alıp verme, %8,5'i arkadaşlarla sohbet etme, %8,5'i yeni fikir elde etmek için, %4,3'ü eğitim ve %2,1'i oyun oynamak için kullanmakta, bu gelir grubundakiler yeni arkadaş edinme, işlerini takip etme için sosyal medya kullanmamaktadır. 4000TL ve üstü gelire sahip olanların %20,6'sı eğlenme, %10,3'ü bilgi alıp verme, %10,3'ü arkadaşlarla sohbet etme, %10,3'ü boş vakitleri değerlendirme, %10,3'ü işlerini takip etme, %9,5'i alışveriş yapma, %8,7'si yeni fikir elde etmek için, %7,9'u oyun oynamak, %4,8'i eğitim ve %2,4'ü yeni arkadaş edinme amacıyla sosyal medya kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda 1501-2000 TL gelire sahip katılımcılar; yeni fikir elde etmek için ve yeni arkadaş edinme amacıyla, 2001-2500 TL gelire sahip olan katılımcılar; bilgi alıp verme ve eğitim amacıyla, 2501-3000TL gelire sahip olan katılımcılar; oyun oynamak, arkadaşlarla sohbet etme ve eğlenme amacıyla, 3001-3500 TL gelire sahip olan katılımcılar; mevcut arkadaşlarını takip etmek için ve boş vakitleri değerlendirme amacıyla, 4000TL ve üstü gelire sahip olan katılımcılar ise işlerini takip etme amacıyla sosyal medya kullandıkları görülmektedir. 2501-3000 TL gelire sahip öğrencilerin sosyal medyayı en çok eğlenme amacıyla kullandıkları görülmektedir.

Tablo 15. Gelir Değişkeni ile Sosyal Medya Kullanımının Aile İçi İletişimini Olumsuz Etkilediğini Düşüncesine Yönelik Ki Kare Analizi

Gelir	Sosyal Medya Kullanımının Aile İçi İletişimini Olumsuz Etkilediğini Düşünüyor musunuz?			Toplam
	Evet	Bazen	Hayır	
1501-2000 TL	60	49	10	119
	50,4%	41,2%	8,4%	100,0%
2001-2500 TL	31	36	10	77

	40,3%	46,8%	13,0%	100,0%
2501-3000TL	19	33	4	56
	33,9%	58,9%	7,1%	100,0%
3001-3500 TL	10	35	2	47
	21,3%	74,5%	4,3%	100,0%
4000TL ve üstü	49	62	15	126
	38,9%	49,2%	11,9%	100,0%
Toplam	169	215	41	425
	39,8%	50,6%	9,6%	100,0%

Notlar= (i) n=425, (ii) Pearson $\chi^2=19,897^a$; $p<011$, sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Tablo 15 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal medya kullanımının aile içi iletişimini olumsuz etkilediği düşüncesiyle, gelir değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki oluşmaktadır($p=0.011$). Araştırmaya katılan öğrencilerden, 1501-2000 TL gelire sahip olan katılımcıların %50,4'ü sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, %41,2'si bazen cevabıyla aralıklı olarak aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, %8,4'ü aile içi iletişimi olumsuz etkilemediği görüşündedirler. 2001-2500 TL gelire sahip olan katılımcılar; %40,3'ü sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, %46,8'i bazen cevabıyla aralıklı olarak aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, %13,0'ü aile içi iletişimi olumsuz etkilemediği görüşündedirler. 2501-3000TL gelire sahip olan katılımcılar; %33,9'u sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, %58,9'u bazen cevabıyla aralıklı olarak aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, %7,1'i aile içi iletişimi olumsuz etkilemediği görüşündedirler. 3001-3500 TL gelire sahip olan katılımcılar; %21,3'ü sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, %74,5'i bazen cevabıyla aralıklı olarak aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, %4,3'ü aile içi iletişimi olumsuz etkilemediği görüşündedirler. 4000TL ve üstü gelire sahip olan katılımcılar ise % 38,9'u sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz

etkilediği görüşünde, %49,2'si bazen cevabıyla aralıklı olarak aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, %11,9'u aile içi iletişimi olumsuz etkilemediği görüşündedirler. Bu bağlamda 1501-2000 TL gelire sahip olan katılımcıların sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, 3001-3500 TL gelire sahip olan katılımcılar aralıklı olarak sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, 2001-2500 TL gelire sahip olan katılımcılar sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilemediği görüşündedirler.

Tablo 16. Cinsiyet Değişkeni ile Sosyal Medyanın Aile İçi İletişimi Olumsuz Etkilemesi Görüşüne Yönelik T Testi Analizi

	Kadın (n=259)		Erkek (n=166)		Bağımlı İki Grup t Testi	
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	T	p
Sosyal medya kullanmadığım zaman ailemle konuşacak konu bulamıyorum.	3,99	1,18	3,96	1,25	0,217	0,828
Aile içinde konuşulan konular çok sıkıcı geliyor	4,16	0,96	4,01	1,19	1,428	0,154
Ailemle hiç konuşmadığımız günler olmakta	4,38	1,02	3,74	1,41	5,394	0,000
Sosyal medya kullanırken geçirdiğim süre aile içi tartışmalara neden oluyor	3,82	1,21	3,64	1,30	1,434	0,152
Ailemle birlikteyken bile sosyal medyada olanları merak ediyorum	3,38	1,23	3,16	1,36	1,674	0,095
Sosyal medya kullanırken zamanın nasıl geçtiğini anlamıyorum	2,40	1,13	2,39	1,22	0,086	0,932
Sosyal medya eğlenceli zaman geçirmemi sağlıyor.	2,18	0,94	2,39	1,14	2,053	0,041
Sosyal medyada düşüncelerimi daha iyi ifade edebiliyorum	3,09	1,14	3,08	1,39	0,067	0,947
Sosyal medyada kendimi özgür	3,06	1,20	3,00	1,38	0,485	0,628

hissediyorum.						
Sosyal medyayla uğraşırken kendimi iş yapma konusunda isteksiz hissediyorum.	2,99	1,31	3,16	1,44	1,271	0,204
Sosyal medya ailede yüz yüze iletişimi engellemektedir	2,52	1,25	2,63	1,35	0.833	0,405
Sosyal medyada yapılan paylaşımlar ve yorumlardan dolayı yasal olarak cezalı duruma düşürmektedir	2,61	1,10	2,36	1,26	2,203	0,028
Sosyal medya ailede huzursuzlukların çıkmasına neden olmaktadır	2,83	1,23	2,81	1,27	0,136	0,892
Sosyal medya aile içi iletişimi engellemektedir	2,46	1,24	2,71	1,34	2.020	0,050
Sosyal medya aile içinde bireyleri yalnızlaştırmaktadır	2,52	1,21	2,80	1,37	2,170	0,031
Sosyal medya çocuklarla anne-baba çatışmaları yaratmakta	2,44	1,25	2,72	1,31	2,188	0,029
Sosyal medya aile mahremiyetine zarar vermektedir	2,45	1,20	2,71	1,37	1,982	0,048
Sosyal medya yüzünden aile bireyleri birbirine vakit ayıramamaktadır	2,57	1,30	2,43	1,19	1,109	0,268
Sosyal medya kullanan aileler boş vakitlerini birlikte geçirememektedir	2,76	1,29	2,81	1,34	0.403	0,687
Aile bireyleri sosyal medya kullanımları yüzünden pasifleşmekte	2,37	1,23	2,45	1,23	0.598	0,550
Sosyal medya aile bireyelerinin sosyalleşmesini engellemekte	2,62	1,27	2,76	1,28	1,064	0,288
Sosyal medya gençlerin odalarına kapanmakta ve arkadaşlık kurmakta zorlanmakta	2,23	1,16	2,38	1,36	1,178	0,239
Sosyal medya gençlerin eğitimini olumsuz etkilemekte	2,43	1,13	2,61	1,35	1,473	0,141
Sosyal medya aile bireyelerinde özgüven sorunu yaşamasına neden olmakta	2,66	1,20	2,89	1,26	1,880	0,061

Sosyal medya aile içi görevleri yerine getirmeye engel olmakta	2,52	1,24	2,63	1,32	0.845	0,398
---	------	------	------	------	-------	-------

Tablo 16 İncelendiğinde katılımcı öğrencilerin sosyal medyanın aile içi iletişimi olumsuz etkilediği düşüncesiyle cinsiyet değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki oluşmaktadır. Kadınlar öğrenciler, aile içinde hiç konuşmanın olmadığı günlerin olduğunu (A.O=4,38), (t=5,394, p=0,000) ve sosyal medyada yapılan paylaşımlar ve yorumlardan dolayı yasal olarak cezalı duruma düşüldüğü (A.O=2,61), (t=2,203, p=0,028) görüşünde; erkekler öğrenciler ise sosyal medyada eğlenceli zaman geçirdiklerini (A.O=2,39), (t=2,053, p=0,041), sosyal medyanın aile içi iletişimi engellediğini (A.O=2,71), (t=2,020, p=0,050), sosyal medyanın aile içinde bireyleri yalnızlaştırdığını (A.O=2,80), (t=2,170, p=0,031), sosyal medyanın, çocuklarla anne-baba arasında çatışma yarattığını, (A.O=2,72), (t=2,188, p=0,029), ve sosyal medyanın aile mahremiyetine zarar verdiği (A.O=2,71), (t=1,982, p=0,048) görüşündedirler.

Tablo 17. Gelir Değişkeni ile Sosyal Medyanın Aile İçi İletişimi Olumsuz Etkilemesine Yönelik Tek Yönlü ANOVA Testi

		Gelir										ANOVA TESTİ	
		1501-2000 TL (n=119)		2001-2500 TL (n=77)		2501-3000 TL (n=56)		3001-3500 TL (n=47)		4000TL ve üstü (n=12)			
		Or t.	Ss .	Or t.	Ss .	Or t.	Ss .	Or t.	Ss .	Or t.	Ss .	F	p

Sosyal medya kullanmadığım zaman aileme konuşacak konu bulamıyorum.	4,01	1,18	4,10	1,23	3,69	1,30	4,23	0,72	3,92	1,31	1,590	0,176
Aile içinde konuşulan konular çok sıkıcı geliyor	4,20	1,07	4,18	0,98	3,69	1,20	4,06	0,86	4,15	1,05	2,570	0,038
Aileme hiç konuşmadığımız günler olmakta	4,09	1,35	4,05	1,28	3,87	1,29	4,48	0,77	4,21	1,15	1,868	0,115
Sosyal medya kullanırken geçirdiğim süre aile içi tartışmalara neden oluyor	3,49	1,30	3,98	1,17	3,64	1,25	3,48	1,17	4,00	1,20	3,908	0,004

Aileme birlikteyken bile sosyal medyada olanları merak ediyorum	3, 14	1, 38	3, 37	1, 15	3, 10	1, 37	3, 46	0, 97	3, 42	1, 31	1,3 09	0,2 66
Sosyal medya kullanırken zamanın nasıl geçtiğini anlamıyoru m	2, 33	1, 10	2, 55	1, 31	2, 14	1, 05	2, 63	1, 24	2, 38	1, 13	1,6 30	0,1 66
Sosyal medya eğlenceli zaman geçirmemi sağlıyor.	2, 40	1, 12	2, 33	1, 10	2, 10	0, 86	2, 36	0, 94	2, 11	0, 98	1,6 98	0,1 49
Sosyal medyada düşünceleri mi daha iyi ifade edebiliyoru m	3, 13	1, 35	3, 38	1, 19	2, 92	1, 26	3, 04	1, 25	2, 95	1, 15	1,7 89	0,1 30

Sosyal medyada kendimi özgür hissediyorum.	3,11	1,33	3,00	1,25	2,98	1,25	3,12	1,24	2,97	1,28	0,288	0,886
Sosyal medyayla uğraşırken kendimi iş yapma konusunda isteksiz hissediyorum.	2,94	1,39	3,09	1,47	3,26	1,27	3,17	1,14	3,02	1,39	0,624	0,646
Sosyal medya ailede yüz yüze iletişimi engellemektedir.	2,53	1,30	2,54	1,40	2,57	1,14	2,80	1,32	2,51	1,28	0,475	0,754

Sosyal medyada yapılan paylaşımlar ve yorumlarda n dolayı yasal olarak cezalı duruma düşürmektedir	2,38	1,20	2,41	1,12	2,78	1,13	2,72	1,21	2,50	1,16	1,614	0,170
Sosyal medya ailede huzursuzlukların çıkmasına neden olmaktadır	2,73	1,28	2,85	1,22	2,55	1,21	3,42	1,26	2,78	1,17	3,702	0,006
Sosyal medya aile içi iletişimi engellemektedir	2,52	1,36	2,54	1,26	2,28	1,05	2,87	1,20	2,61	1,35	1,404	0,232

Sosyal medya aile içinde bireyleri yalnızlaştırmaktadır	2,58	1,36	2,63	1,37	2,51	0,97	2,72	1,24	2,69	1,29	0,268	0,899
Sosyal medya çocuklarla anne-baba çatışmaları yaratmakta	2,46	1,30	2,71	1,39	2,25	1,14	2,70	1,23	2,61	1,27	1,472	0,210
Sosyal medya aile mahremiyetine zarar vermektedir	2,45	1,37	2,59	1,35	2,17	1,04	2,68	1,23	2,75	1,21	2,320	0,050
Sosyal medya yüzünden aile bireyleri birbirine vakit ayıramamaktadır	2,33	1,27	2,41	1,20	2,55	1,21	2,91	1,31	2,61	1,27	2,100	0,080

Sosyal medya kullanan aileler boş vakitlerini birlikte geçirememektedir	2,67	1,35	2,71	1,33	2,94	1,11	2,95	1,16	2,78	1,38	0,687	0,601
Aile bireyleri sosyal medya kullanımları yüzünden pasifleşmektedir	2,25	1,23	2,31	1,20	2,30	1,24	2,72	1,22	2,53	1,23	1,830	0,122
Sosyal medya aile bireylerinin sosyalleşmesini engellemektedir	2,45	1,26	2,53	1,27	3,10	1,23	2,68	1,14	2,80	1,33	3,072	0,016

Sosyal medya gençlerin odalarına kapanmakta ve arkadaşlık kurmakta zorlanmaktadır	2,15	1,32	2,37	1,26	2,14	0,96	2,53	1,33	2,36	1,23	1,210	0,306
Sosyal medya gençlerin eğitimini olumsuz etkilemekte	2,49	1,31	2,50	1,25	2,19	0,88	2,95	1,28	2,47	1,20	2,499	0,042
Sosyal medya aile bireylerinde özgüven sorunu yaşamasına neden olmaktadır	2,60	1,25	2,96	1,38	2,21	0,94	2,87	1,13	2,97	1,18	4,974	0,001

Sosyal medya aile içi görevleri yerine getirmeye engel olmakta	2,	1,	2,	1,	2,	1,	2,	1,	2,	1,	0,6	0,6
	52	38	50	29	48	20	82	16	57	23	28	43

Tablo 17 incelendiğinde katılımcı öğrencilerin sosyal medyanın aile içi iletişimi olumsuz etkilediği düşüncesiyle gelir değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki oluşmaktadır. 1501-2000 TL gelire sahip katılımcıların aile içinde konuşulan konular çok sıkıcı geliyor (A.O=4.20, p=0.038), 2501-3000 TL gelire sahip olanlar ise sosyal medya aile bireylerinin sosyalleşmesini engellemekte (A.O=3.10, p=0.016), 3001-3500 TL gelire sahip olanlar ise sosyal medya ailede huzursuzlukların çıkmasına neden olmaktadır (A.O=3.42, p=0.006), sosyal medya gençlerin eğitimini olumsuz etkilemekte (A.O=2.95, p=0.042), 4000TL ve üstü gelire sahip olanlar ise sosyal medya kullanırken geçirdiğim süre aile içi tartışmalara neden oluyor (A.O=4.00, p=0.004), sosyal medya aile mahremiyetine zarar vermektedir (A.O=2.75, p=0.050), sosyal medya aile bireylerinde özgüven sorunu yaşamasına neden olmakta (A.O=2.97, p=0.001) düşüncesini ifade etmektedirler. Gelir gruplarına göre sosyal medyanın aile içi iletişimi olumsuz etkilediği düşüncesiyle arasında farklılıkları ortaya koymak için Anova testi yapılmıştır. Bu test sonucunda hangi gelir gruplarında farklılık olduğunu ortaya koymak amacıyla Multiple Comparisons testi yapılmıştır. “Sosyal medya ailede huzursuzlukların çıkmasına neden olmaktadır” ifadesi ile 1501-2000 TL gelire sahip katılımcılar ile 3001-3500 TL gelir grubu arasında anlamlı bir farklılık oluşmaktadır (p<0.031). 2501-3000 TL gelire sahip olanlar ile 3001-3500 TL gelir grubu arasında anlamlı bir farklılık oluşmaktadır (p<0.013).

2501-3000 TL gelire sahip olanlarla 3001-3500 TL gelir grubu katılımcıların sosyal medyanın aile içi huzursuzlara neden olduğu düşünülmektedirler. “Sosyal medyanın aile bireylerinin sosyalleşmesini engellemekte” ifadesi ile 1501-2000 TL gelire sahip katılımcılar ile 2501-3000 TL gelir grubu arasında anlamlı bir farklılık oluşmaktadır($p<0.041$). “Sosyal medya gençlerin eğitimini olumsuz etkilemekte” ifadesi ile 2501-3000 TL gelire sahip olanlarla 3001-3500 TL gelir grubu katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık oluşmaktadır($p<0.045$). “Sosyal medya aile bireylerinde özgüven sorunu yaşamasına neden olmakta” ifadesi ile 2001-2500TL gelire sahip katılımcılar ile 2501-3000 TL gelir grubu arasında anlamlı bir farklılık oluşmaktadır($p<0.016$). Aynı ifade için 2501-3000 TL gelir sahip olanlarla 4000TL ve üstü gelire sahip gelir grubu katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık oluşmaktadır($p<0.004$). 2501-3000 TL gelir sahip olanlarla 4000TL ve üstü gelire sahip gelir grubu katılımcılar Sosyal medyanın aile bireylerinde özgüven sorunu yaşamasına neden olduğu düşüncesi daha fazla olduğu görülmektedir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle internetin sağladığı büyük imkânla sosyal medya kullanımı artmıştır. Sosyal medya günlük yaşantımızın bir parçası olmuştur. Sosyal medyanın karşılıklı etkileşim özelliği, kişilerarası iletişimi sanal ortamlara taşımıştır. Sosyal medyanın olumlu ve olumsuz etkileri literatürde tartışılan konular arasında olduğu görülmektedir (Aktaş ve Çopur 2018: 142). Sosyal medya, aile üyelerinin sağlıklı ve güçlü ilişkiler kurmalarından alıkoymaktadır (Villegas, 2013: 12). Teknolojik gelişmelerin hızlı ilerlemesi ile ailenin birbiriyle etkileşimde bulunmalarında sosyal medya ve internetin etkilerini gözlemlemekte zorluklar yaşanabilir(Hughes & Hans, 2001: 776).

Çalışmamızda üniversite öğrencileri; sosyal medya kullanımının aile içi iletişimini farklı düzeylerde olmak kaydıyla olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Bu bulguyu Sosyal medya kullanıcısı olan bu gençlerin çevrelerinde ve ailelerinde sosyal medya kullanımından dolayı bazı olumsuzları tespit ettiklerini şeklinde açıklamak mümkündür.

Cinsiyete göre kadın öğrencilerin çalışmamıza katılımı daha fazla olmuştur. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya aracı olarak en fazla Instagram'ı kullandıkları görülmektedir. Öğrencilerin sosyal medyayı daha çok 1-3 saat aralığında kullandıkları ve sosyal medyayı kullanma amaçları ise daha çok eğlenme ve boş vakitlerini değerlendirme olduğunu söyleyebiliriz.

Cinsiyete göre kadın öğrencilerin sosyal medya aracı olarak Instagram'ı, erkek öğrencilerin ise Youtube'u kullandığı görülmektedir. Kadın öğrenciler sosyal medyayı günlük en çok 1-3 saat aralığında kullanırken; erkek öğrenciler 1 saatten az kullandıklarını söyleyebiliriz. Kadın öğrencilerin sosyal medya kullanma amaçları, eğlenme, erkek öğrenciler ise bilgi alıp vermek amacıyla sosyal medya kullandığını söyleyebiliriz. Erkek öğrenciler sosyal medyanın aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşündedir.

Gelire göre 1500-2000 TL gelir grubuna sahip olan öğrencilerin Youtube kullanmakta, 2500-3000 TL gelir grubuna sahip olan öğrencilerin Facebook, ve Google plus'ı, 3001-3500 TL gelir grubuna sahip olan öğrencilerin Instagram'ı 4000 TL ve üstü gelir sahibi olanların Twitter kullandığı görülmektedir.

1501-2000 TL gelire sahip olanların 1saatten az, 2501-3000TL gelire sahip olan öğrencilerin, 7-9 saat aralığında 3001-3500 TL gelire sahip olan öğrencilerin, 1-3 ve 4-6 saat süreyle, 4000TL ve üstü gelire sahip olan öğrencilerin, 9 saat ve üzere zaman aralığında sosyal medya kullandıkları görülmektedir.

1501-2000 TL gelire sahip öğrencilerin; yeni fikir elde etmek için ve yeni arkadaş edinme amacıyla, 2001-2500 TL gelire sahip olan öğrencilerin; bilgi alıp verme ve eğitim amacıyla, 2501-3000 TL gelire sahip olan öğrencilerin; oyun oynamak, arkadaşlarla sohbet etme ve eğlenme amacıyla, 3001-3500 TL gelire sahip olan öğrencilerin; mevcut arkadaşlarını takip etmek için ve boş vakitleri değerlendirme amacıyla, 4000TL ve üstü gelire sahip olan öğrencilerin ise işlerini takip etme amacıyla sosyal medyayı kullandıkları görülmektedir.

1501-2000 TL gelire sahip olan öğrencilerin sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, 3001-3500 TL gelire sahip olan öğrencilerin aralıklı olarak sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilediği görüşünde, 2001-2500 TL gelire sahip olan öğrencilerin, sosyal medya kullanımının aile içi iletişimi olumsuz etkilemediği görüşündedirler.

Sosyal medyanın aile içi iletişimi olumsuz etkilediği düşüncesiyle cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki oluşmaktadır. Kadınlar öğrenciler, aile içinde hiç konuşulmayan günlerin olduğunu ve sosyal medyada yapılan paylaşımlar ve yorumlardan dolayı yasal olarak cezalı duruma düşüldüğü konusunda anlamlı farklılıklar olduğunu söylemek mümkündür. Erkekler öğrencilere göre öncelikle sosyal medyada eğlenceli zaman geçirdikleri, bunun yanında sosyal medya kullanımının aile içi iletişime olan olumsuz etkileri bakımından; sosyal medyanın aile içi iletişimi engellediği, sosyal medyanın aile içinde bireyleri yalnızlaştırdığını, sosyal medyanın çocuklarla anne-baba çatışmaları yarattığını ve sosyal medyanın aile mahremiyetine zarar verdiği konusunda anlamlı farklılıklar olduğunu söylemek mümkündür.

Sosyal medyanın aile içi iletişimi olumsuz etkilediği düşüncesiyle gelir değişkeni arasında anlamlı bir farklılık oluşmaktadır. 2501-3000 TL gelire sahip olanlar ile 3001-3500 TL gelir grubu arasında sosyal medyanın ailede huzursuzlukların çıkmasına neden olduğu konusunda anlamlı bir farklılık oluşmaktadır. 1501-

2000 TL gelire sahip katılımcılar ile 2501-3000 TL gelir grubu arasında sosyal medyanın aile bireylerinin sosyalleşmesini engellediği konusunda anlamlı bir farklılık oluşmaktadır. 2501-3000 TL gelire sahip olanlarla 3001-3500 TL gelir grubu katılımcılar arasında sosyal medya gençlerin eğitimini olumsuz etkilemesi konusunda anlamlı bir farklılık oluşmaktadır. 2501-3000 TL gelir sahip olanlarla 4000TL ve üstü gelire sahip gelir grubu katılımcılar arasında sosyal medyanın aile bireylerinin özgüven sorunu yaşamasına neden olduğu konusunda anlamlı bir farklılık oluşmaktadır.

Araştırmada gerçekleştirilen faktör analizinde 6 alt boyut belirlenmiştir. (iletişim, çatışma, sosyal izolasyon, paylaşım, zamanı birlikte geçirme, sosyal medya bağımlılığı). Ortaya çıkan bu faktörler, sosyal medyanın aile içi iletişimdeki rolünü ne yönde etkilediğini göstermektedir.

Sonuç olarak gelişen teknolojik ortamdan en fazla nasibini alan mecranın sosyal medya olduğu gerçeği ortadadır. Sosyal medya kullanımı insanların hayatına kolaylıklar getirdiği bir gerçektir. Gün geçtikçe artan kullanıcı sayısı, sürekli güncellenen bir teknolojik gelişim, bireysel ve toplumsal iletişimde değişimleri beraberinde getirmektedir. Bu değişimden en çok etkilenen kesim sosyal medyayı en çok kullanan gençler olarak gözükmektedir. Bu bulgulara göre sosyal medyanın yarattığı iletişim engeli bireyleri sanal bir dünya içinde yalnızlığa iterek bireyler üzerinde sosyal bir izolasyon yaratmakta, aileden ve toplumdaki uzaklaştırmaktadır diyebiliriz. Bu uzaklaşma aile ile zayıflayan iletişimden dolayı gençlerin içine kapanmasına, sosyal ortamlar yerine odalarına kapanmalarına neden olmakta ve anne ve babaların koyduğu tavırlar karşısında gençlerle aralarında çatışmalara neden olmaktadır diyebiliriz.

Sosyal medyanın aile içi iletişimde, aile içinde iletişimin kesilmesi ve aile içi paylaşımların olmaması, aile bağıni zayıflatacağını söyleyebiliriz. Sosyal medya paylaşımlarından dolayı yasal olarak cezalı duruma düşmesi ise sosyal medyanın

bilinçsiz ve kontrolsüz kullanımından dolayı olumsuzluklara neden olabileceğini söyleyebiliriz. Sosyal medyanın bireyler arasında fotoğraf, video, gibi paylaşımlar yapmaya elverişli olması, yapılacak bazı paylaşımlarından dolayı aile mahremiyetine zarar verebileceği söyleyebiliriz.

Çalışmamızda sosyal medya kullanımının aile içi iletişimde oluşturduğu olumsuzluklar; aile içi çatışma, iletişimsizlik, sosyal izolasyon, aile bireylerinin birlikte vakit geçirmemeleri, birbirlerine zaman ayıramama, ve eğitimlerine olumsuz etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda öncelikle toplumumuzda sağlıklı aile içi iletişimi devam ettirmek adına önerilerimiz; aile bireyleri birbirine yeterli vakit ayırmalı, yüz yüze iletişimi tercih etmelidir. Kontrollü sosyal medya ve internet kullanımı konusunda gençlerin ve aile bireylerinin bilinçlenmesi, ailelere ve öğrencilere üniversitelerde eğitimler düzenlenmesi, bu eğitimlerde aile birlikteliğinin ve sağlıklı iletişimin toplumumuz adına önem arz ettiğinin ortaya konulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aktan, E. (2018). *Sosyal Medya ve Sosyal Kaygı: Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma*, Selçuk İletişim, Cilt. 11, Sayı: 2, 35-53.

Aktaş, M. ve Çopur, Z. (2018). *Sosyal Medya Kullanımının Eşler Arasındaki Strese Etkisi*, International Journal Of Education Technology and Scientific Researches, Sayı: 6, 142-153.

Arabacı, N. (2011), *“Ana-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı'nın (ABÇİDA) Geliştirilmesi ve Ana-Baba-Çocuk İletişiminin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aslan, N. ve Cansever, B. (2012). *Ergenlerin Boş Zaman Değerlendirme Algısı*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 42, 23–35.

Aydın, İ. E. (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Üniversitesi Örneği*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 35, 373-386.

Bakan, U. ve Bakan, U. (2017). *Facebook'ta Aile İlişkileri Ve Sosyal Medya Adanmışlığına Yönelik Bir İçerik Analizi*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 9, Sayı: 20, 54-68.

Balcı, A. ve Tezel, F. Ş. (2016). *Sosyal Medyanın Aile Katılımında Kullanılabilirliği Üzerine Bir İnceleme*, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt. 24, Sayı: 5, 2309-2322.

Balcı, Ş. ve Baloğlu, E. (2018). *Sosyal Medya Bağımlılığı ile Depresyon Arasındaki İlişki: "Üniversite Gençliği Üzerine Bir Saha Araştırması"*, Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, Sayı: 29, 209 – 234.

Bayraktutan, F. (2005). *Aile içi ilişkiler açısından internet kullanımı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Yapı-Sosyal Yapı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çakmak, V. ve Koçyiğit, M. (2017). *Aksaray Sosyal Bilimler MYO Örneği Üzerinden Aile İçindeki İletişim Kalıplarının İncelenmesi*, Erciyes İletişim Dergisi "akademia", Cilt. 5, S:1, 118-130.

Demir, Ü. (2016). *Sosyal Medya Kullanımı ve Aile İletişimi, Çanakkale'de Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*, Selçuk İletişim, Cilt. 9, Sayı: 2, s. 27-50.

Giddens, A. (1997), *Sociology*, Polity Press, Cambridge UK .

- Görgülü, B. (2018). *Gençlerin Siyasal Katılım Sürecinde Sosyal Medyanın Rolü*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Görgün, A. B. (2004). *Türkiye’de Aile İçi İletişim ve İlişkiler Üzerine Bir Model Denemesi*, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1, 31-41.
- Güleç, V. (2018). *Aile İlişkilerinin Sosyal Medya ile Birlikte Çöküşü*, *Yeni Medya Elektronik Dergi*, Cilt. 2, Sayı. 2. 1, 105-120.
- Hacıfendioğlu, Ş. (2010). *Sosyal Paylaşım Sitelerinde Üye Bağlılığı Üzerine Bir Araştırma*, *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 20, Sayı: 2, 56 – 71.
- Hazar, M. (2011). *“Sosyal Medya Bağlılığı- Bir Alan Çalışması”*, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 32, 158 – 159.
- Hughes, R. ve Hans, J. D. (2001). Computers, the Internet, and families – A review of the role new technology plays in family life. *Journal of Family Issues*, 22(6), 776-790.
- Kara, G. (2006). *Halkla İlişkiler Fonksiyonunun Aile İçi İletişim Olgusuna Katkısı*, *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Halkla İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

- Karadağ, Ş. (2015). *Evlilik Uyumu İlişkisinde Aile İçi İletişiminin Rolü: Konya Örneği*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, Halkla İlişkiler Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.
- Kırık, A. M. (2014). *Aile ve Çocuk İlişkisinde İnternetin Yeri: Nitel Bir Araştırma*, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt. 3, Sayı: 1, 337-347.
- Lester, D. H. (2012). *Social Media: Changing Advertising Education*. Online Journal of Communication And Media Technologies,2 (1), January.
- Reuber, A. R. ve Fischer, E. (2011). *International Entrepreneurship In İnternet-Enabled Markets*. Journal of Business Venturing, 26(6), 660-679
- Sashi, C. M. (2012). *Customer Engagement, Buyer-Seller Relationships, And Social Media*. Management Decision, 50(2), 253-272.
- Villegas, A. (2013) *The Influence of Technology on Family Dynamics*, Proceedings of The New York State Communication Association, Vol. 2012, Article 10. 1-17.
- Vural, Z. B. A. ve Bat, M. (2010). *“Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma”*, Journal of Yaşar University, Cilt.20, Sayı: 5, 3348-3382.
- Yalçın, M. ve Yalçın, M. (2018). *Sosyal Medya Kullanımı ve Aile İçi İletişim İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 11, Sayı: 57, 738-743.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zenelaj, B. (2014). *Pazarlama Stratejisi Olarak Sosyal Medya İletişimi ile Kurumsal İtibarı Oluşturmak: İletişim Sektöründe Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, it is seen that family members find it difficult to allocate time to each other due to changes in individuals' lives and intense work experiences. In contemporary families, losing their leisure time together and, in this way, did not shift out of the family. Leisure time of young people taking place in Turkey, although very passive and passive activity is usually in the form of spending time on the internet (Güleç 2018: 115).

Advances in communication technologies have led to significant changes in the way families communicate." In particular, the use of the internet has enabled individuals to communicate face-to-face with computer-mediated communication. Social change has also led to changes in the way families communicate, the smallest unit of society. (Bakan ve Bakan 2017: 56-57).

It is stated that social media negatively affects individuals' communication with family and close environment. (Demir 2016: 32). Individuals become part of the virtual world by moving away from real life events. The fact that families do not have sufficient information about the internet affects children negatively. He argues that the development of internet technology, warm communication and human relations are damaged. Due to cold communication, individuals may be deprived of socialization. (Kırık 2014: 341) Individuals who use social media a lot; they have more desire to be immediately aware of everything in the virtual environment. They suggested that excessive use of new technologies may cause mental health problems, loneliness and addiction in young people. Social media addicts exhibit obsessive behavior and cannot control the use of these tools (Balçı ve Baloğlu 2018: 112). In this context, due to the use of social media does not seem to be affected by family communication.

Method

This research, which aims to determine the effects of university students' social media use on family communication, is a survey model.

The study group of this study consisted of 425 students from different departments of Karamanoğlu Mehmetbey University, who were selected according to the easily accessible situation sampling. Appropriate sample selection, easy accessibility, ease of access, speed and practicality of the research (Yıldırım ve Şimşek 2013: 141).

Social media and family communication scale were used to collect the research data.

Findings (Results)

in our study, university students; think that social media use adversely affects family communication at different levels.

It is seen that university students mostly use Instagram as a social media tool. We can say that students mostly use social media in 1-3 hours interval and the aim of using social media is to have more fun and leisure time.

According to gender, it is seen that female students use Instagram as a social media tool and male students use Youtube. We can say that female students use social media for the purpose of chatting with friends, using their leisure time, having fun, shopping and for educational purposes. Male students can say that they use social media to exchange information, play games, make new friends, follow their current friends, follow their work and get new ideas. Male students may argue that social media negatively affects family communication.

There is a significant relationship between gender and social media. Women students, it is possible to say that there are days in the family that have never been spoken, and that there are significant differences in the legal punishment for sharing and commenting on social media. According to the students, firstly, they had fun on social media, in addition to the negative effects of social media use on family communication; There is a significant difference between the income variable and social media negatively. There is a significant difference between those who have 2501-3000 TL income and 3001-3500 TL income group that social media causes unrest in the family. There is a significant difference between those who have 2501-3000 TL income and 3001-3500 TL income group that social media causes unrest in the family. There is a significant difference between the participants with income of 1501-2000 TL and the income group of 2501-3000 TL in that social media prevents the socialization of family members. There is a significant difference between those who have 2501-3000 TL income and 3001-3500 TL income group participants in terms of adversely affecting social media youth education. There is a significant difference between the participants who have 2501-3000 TL income and the income group participants who have income of 4000TL and above, that social media causes family members to have self-confidence problems.

Conclusion and Discussion

As a result, it is obvious that social media is the media that receives the most from the developing technological environment. It is a fact that the use of social media brings convenience to people's lives. Increasing number of users, a constantly updated technological development, brings changes in individual and social communication. The most affected population appears to be the young people who use social media the most. According to these findings, the communication barrier created by social media pushes individuals to loneliness in a virtual world, creating a social isolation on individuals and distancing them from the family and society. This divergence causes the children to be enclosed due to the weakened communication with the family, to close their rooms instead of social environments and cause conflicts with the children in the face of the parents' attitudes.

In our study, the negative effects of social media use in family communication were; family conflict, lack of communication, social isolation, not spending time with family members, not being able to allocate time to each other, and negative effects on their education. In line with the results of the research, first of all, in order to maintain healthy family communication in our society; family members should spend enough time with each other and prefer face-to-face communication. It is necessary to raise awareness of young people and family members about the use of controlled social media and the internet, to organize trainings for families and students in universities, and to show that family unity and healthy communication are important for our society in these trainings.

GÜRÜN ULU CAMİİ*

Fuat ŞANCI**

Öz

Sivas'ın Gürün ilçesinde bulunan Gürün Ulu Camii'nin ilk inşası 15. yüzyılın üçüncü çeyreğinden önce olduğunu düşündüğümüz yapının ilk onarımı 1850 olup, bu onarımın tamamlanması ise 1922 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Günümüze çeşitli değişikliklerle ulaşan yapı, ilk inşa şeklini kaybetmiş olmasına rağmen mevcut planı ve süslemeleri ile Türk sanatının belli bir döneminin önemli özelliklerini yansıtmaktadır. Yapının orijinal duvarlarında bulunan mazgal pencereler kitabede belirtildiği gibi, yapının aslında tonoz veya ahşap tavanlı ve dış kısmın toprak damlı olduğunu teyit etmektedir. Gürün Ulu Camii; son şekliyle merkezi planlı bir yapı olarak Türk İslam mimarisinde Karahanlılar'dan günümüze kadar küçük farklılıklarla uygulanmış bir cami planıyla karşımıza çıkmaktadır. Yapıda merkezi plan; ortada dört sütün tarafından taşınan kubbe, kubbeyi dört yandan destekleyen devirimli tonoz (yarım tekne tonoz) ve köşe boşluklarını örten aynalı tonozlar şeklinde uygulanmıştır. Yapının mihrap ve minberi Osmanlı batılılaşma dönemi üslubunun taşrada ki temsilcisi durumundadır. Mihrabın genelinde yüzeyler akant yapraklı konsollar, yastıklı başlıklar ve yatay silmelerle süslenerek; yivli sütunların dikey etkisi dengelenmeye çalışılmıştır. Bu uygulama Avrupa'daki Neo – klasik üslubun geometrik alanlara bölünmüş düzen anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma, merkezi plan, Ulu cami.

* Bu makale; I. Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu'nda (3-6 Mayıs 2012) sözlü olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr., Adiyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, fsanci@adiyaman.edu.tr

GÜRÜN GRAND MOSQUE

Abstract

The first restoration of Gürün Ulu Camii [the Great Mosque of Gürün] located in the Gürün district of the province of Sivas in Turkey and believed to be built before the third quarter of the 15th century was started in 1850, while this restoration process was completed in 1922. The building, which has reached our time with various changes, reflects the significant characteristics of a period of Turkish art with its remaining plan and ornaments, although it has lost its original form of construction. The outwardly-splayed windows on the original walls of the building confirm that the building, as described in its epigraph, actually had a vault or wooden ceiling, and the outer part was earth-sheltered. Gürün Ulu Camii has a mosque structure that has been applied in the Turkish-Islamic architecture since the Karakhanids up to our times with small alterations as a centrally planned structure. The central structure of the building was implemented with a dome in the middle carried by four pillars, a barrel vault that supports the dome from four sides and mirror vaults that cover the gaps in the corners. The altar and minbar of the building are a rural representation of the style of the Ottoman Empire in its westernization period. In most of the altar, by ornamentation of the surfaces with cantilevers designed with acanthus leaves, cushioned timber and horizontal moldings, it was aimed to balance the vertical effects of the grooved columns. This practice may be considered as a reflection of the understanding of a plan divided into geometric areas in the neo-classical style in Europe.

Keywords: Westernization, central plan, Grand mosque.

GİRİŞ

Gürün, Sivas ilinin güneyinde, Kayseri-Malatya kara yolu üzerinde kurulmuştur. İlçenin doğusunda Malatya, batısında Kayseri, güney doğusunda Kahramanmaraş, kuzeyinde Sivas'ın Kangal ilçesi yer almaktadır. M.Ö. 2000'li yıllarla tarihlenen mağaralar ve geç Hitit dönemine ait Şuğul bölgesindeki yazıtlar, ilçenin tarihinin oldukça eskiye dayandığını göstermektedir (Sivas İl Yıllığı,1996:96). Bizans döneminde Sebasteia Thema'sına bağlanarak Gaurania olarak anılan bölge, Müslüman Arap ordularının Anadolu'da giriştikleri fetih

hareketleri sırasında (VII. Yüzyıl)fethedilmiştir(Honigman,1970:171; Yıldız, 1982: 488; Kaegi, 1992: 181-204.; Ostrogorsky, 1986:102-115.; Denizli,t.y:322).

Çeşitli dönemlerde Bizans ve İslam devletlerinin egemenliğine giren bölge, Türklerin 1071 Malazgirt zaferini müteakiben Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliği olan Danişmentliler'in egemenliğine girmiş; 1164 yılında Danişmentli Beyi Yağubasan'ın ölümüyle 1165'te II. Kılıçarslan tarafından Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresi altına alınmıştır (Sevim, 1972: s.219.; Sevim, 1988: 29.; Sevim ve Yücel, 1993:17,18). Bölge, daha sonra Eratnalılar, Memlukulular (Sevim ve Yücel,1990:342), Dulkadirililer (Yücel,1989, :7 vd), ve Osmanlılar (Mehmet Neşri,1987:335: Hadîdî, 1991:124, Aşıkpaşazede, 1992: 65; Anonim,1992:37). arasında el değiştirmiş; nihayet 1516 yılından itibaren kesin olarak Osmanlı idaresine girmiştir (Arifi Paşa;t.y, :550; Tekindağ,1968:31). 1530 tarihli tahrir defterinde Gürün, Sivas eyaletinin Divriği Sancağına tabii, Darende Kazasına bağlı bir nahiye idi (Akkoyun; 1992:22: Temel, 1969:24). 1858 yılında Sivas iline bağlı bir ilçe konumuna getirilmiş olup; halen bu konumunu devam ettirmektedir

Plan ve mimarisi

Kuzeyden güneye doğru hafif meyilli bir arazi üzerinde kurulmuş olan cami, tromp geçişli kubbeyi dört yandan destekleyen devrimli tonoz ve dört köşe boşluğunu örten dört aynalı tonozdan meydana gelen merkezi planlı bir yapıdır (Resim 3,Çizim 1). Caminin batı cephesini, ampir üslupta ele alınmış bir tali giriş ve hafif şişkin sivri kemerli iki altlık pencere ve bunların arasına yerleştirilmiş üst seviyedeki mazgal pencereler hareketlendirmektedir (Resim 4). Caminin üzerine kurulu olduğu arazinin eğiminden dolayı batıdan doğuya doğru yükselen bir cephe görünümündeki güney cephesi, dört pencere ile sekilendirilmiş ve bu cephede dört altlık ve bunların arasında iki üstlük mazgal pencere yerleştirilmiştir. Bu mazgal pencereler çok dar olarak ele alınmış olup; birer

ışıklık şeklinde değerlendirilmiştir. Ancak söz konusu pencereler günümüzde iç mekâna yansımamaktadır. Son onarımlarda bu pencerelerin kapatılmış olabileceği düşünülmektedir (Resim 4,5). Bu ışıklıklar batı, güney ve doğuda olmak üzere üç dış cephede tespit edilebilmektedir. Yapının doğu cephesi ise diğer pencerelerle aynı üslupta ele alınmış; üç altlık ve iki ışıklık ile hareketlendirilmiştir (Resim 4). Günümüzde caminin kuzey cephesini iki katlı pencere düzenine sahip muhdes son cemaat mahalli şekillendirmektedir (Resim 5). Ancak caminin soncemaat mahalline açılan asıl kuzey cephesini, üç pencere ve ana eksen üzerindeki taç kapı belirlemektedir (Resim 6). Caminin kuzey batı köşesinde yer alan minare kaidesi bu cepheden hafif taşıntı yapmaktadır. Kısa tutulmuş kare kaideden silindirik gövdeye prizmatik üçgenlerle geçilmiştir. Bu geçiş elamanlarısekizgen gövdeye geçişte kullanılırken burada silindirik gövde bunların arasına sıkıştırılmış gibidir. Bu sebeple kaideden gövdeye geçişte bir uyumsuzluk meydana getirmiştir (Resim 7).

Yapının ana eksenı üzerinde yer alan taçkapı, kademeli silmelerin meydana getirdiği çerçeve içerisinde, kapı sövelerinin üzerindeki iki kademeli silmeden oluşan başlığa basan yuvarlak kemerden oluşmaktadır. Kapı kemerinin kilit taşı dışı taşıntılıdır. Genel kompozisyon içerisindeki sadeliğine karşı taçkapının kapı kanatları, simetrik altı pano şeklinde bölünmüş ve içlerine kabartma grillandlar, vazolar işlenmiştir (Resim 8).

Taçkapıdan geçilen iç mekân, beden duvarlarından ve kubbe kasnağında yer alan pencerelerden sızan ışıklarla aydınlatılmıştır. Altlık pencereler, dış cephede olduğu gibi iç mekâna da hafif şişkin sivri kemerler şeklinde yansıtılmıştır. Girişin batısında iç mekâna taşın minarenin kare gövdesi yer alır (Resim 9). Minarenin girişi, minare kaidesinden iç mekâna açılan bir kapı ile temin edilmiştir. Minare kaidesinin batısında yer alan pencere, son cemaat mahallinin ikinci katına geçiş

vermek için düzenlenmiştir. Kibleyi belirleyen mihrap ile minber, kible duvarına hareketlilik katmaktadır (Resim 10).

İç mekânı üst örtüyü taşıyan dört sütun ve duvar yüzeylerinden ileri taşan duvar payeleri ile kemerlerden oluşan taşıyıcı sistem şekillendirmektedir. İç mekânda kubbeyi taşıyan kemerler daha yüksek ve geniş tutulmuşken, tekne tonozları taşıyan kemerler daha kısa tutulmuştur (Resim 11). Üst örtünün iç mekândaki bu kademelenmesinin, dışa da yansımaları gerekirken; sonradan yapılmış ve üst örtüyü kapatan çatı sebebiyle, bu kademelenme dışarıda etkisini kaybetmiştir (Resim 5).

Yuvarlak kemerli mihrap nişi, iki yandaki kaidelerin üzerine yerleştirilen korint başlıklı, ikişer yivli sütunla sınırlanmıştır (Resim 10, 12). Bu sütunlardan dışta bulunanların üzerine, sarılmış sarmaşıklar işlenmiştir. Kaidelerin yüzeyleri iki pano şeklinde ele alınmış ve her bir pano içerisine, vazolara asılı birer askı çelenk yerleştirilmiştir. İçteki sütunların arasında ve kavsaranın üzerinde Kelime-i Tevhid'in yazılmış olduğu bir panoya yer verilmiştir. Bu panonun ortasında, ileri taşkın bir kilit taşı görünümünde başlık ve aynı hizada "S" kıvrımlı yaprak motifleri ile tezyin edilmiş konsollar yer almaktadır. Bunların üzerinde ise Ali imran süresinden alınan "*küllema de hale aleyha Zekeriyye'l-mihrap*" ayeti yer almaktadır.

Ayet kitabesinin üzerinde, içteki konsolların yukarısında, buketten fıskıran iri ve kıvrık dallardan meydana gelen bir taç bulunmaktadır. Batılılaşma dönemi özelliğini gösteren oval bir kartuş, bu taç kısmın merkezine yerleştirilmiştir. Taç kısmı, dıştaki sütun başlıklarına oturan yivli payeler, üzerinde "S" kıvrımlı akant yapraklı konsolların taşıdığı arşitrav görünümlü korniş tarafından çerçevelenmektedir. Mihrap yüzeyinde yivlerin oluşturduğu dikey gelişme, aynı hizada yer alan başlık ve konsolların oluşturduğu yatay hat ve kaidenin dikey

çizgileri birbiri dengelenmiştir. Konsolların taşıdığı korniş üzerinde, heykeli andıran karşılıklı biblolara yer verilmiştir (Resim 12).

Vazo şeklinde kaidelere oturan sütunlar ve bunları bağlayan yuvarlak kemerin oluşturduğu minber kapısı, yine aynı şekildeki kaidelere oturan korint üsluptaki sütünce ve dilimli kemerlerden oluşan köşk kısmı, barok üslupta bitkisel süslemelerle doldurulmuş aynalıkları ile minber batılılaşma dönemi özellikleri göstermektedir. Mihrabın sütuncelerinin ileri taşkın olması nedeniyle köşk altında bulunması gereken kemer, ileri alınmış ve bu kısım yivli payecikleri birbirine bağlayan yuvarlak kemer, üstten yumurta dizilerinden oluşan ikinci bir kemerle kuşatılmasıyla meydana getirilmiştir (Resim 12). Aynalıkları dışarıdan çerçeveye kenar suyu, karenin ikiye bölünmesi ile elde edilen karşılıklı iki üçgenin ardı ardına sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Bu şema, üçgen şeklinde tasarlanmış çiçek motiflerinden meydana getirilmiştir (Resim 13).

Kuzey cephede duvar içerisinde kare kaidenin üzerinde silindirik olarak yükselen minare, üst örtü seviyesi üzerinde şişkin bir papuçluktan sonra tekrar silindirik bir gövde şeklinde yükselir. Alttan ve üstten birer bilelikle sınırlanan gövdeden, taş korkuluklu şerefeye, iç ve dış bükey silmelerden oluşan bir şerefe altlığı ile geçilir. Şerefe altlığının üst kısmında zikzaklı bir kuşak ve onun üzerinde daha küçük yarım dairelerden oluşan ikinci kuşak bulunur. Şerefe korkuluklarının üzerinde, kartuşlar içerisinde çeşitli süslemeler yer alırken; korkuluğun üzerinde inci dizilerinden oluşan bir friz yer alır (Resim 14). Minare, silindirik petek kısmı ve sivri külah üzerine yerleştirilen taş bir âlemlerle sonlanır (Resim 5).

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Gürün Ulu Camii'nin son şeklini XX. yüzyılın ilk çeyreğinde aldığı; üzerinde bulunan kitabelerden anlaşılmaktadır. İlk kitabede, cami ve mihrabın harap olduğu belirtilmiştir. Ancak yapılan onarımın aynı plan üzerine yapıldığı

yapılmadığı; yani yapının harabiyet ve onarım dereceleri kitabelerden anlaşılammamaktadır. Kitabede yapının dam ve eyvanlarının harap olduğuna dair bilgiler, caminin düz dam örtülü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Yapının bugünkü mevcut haliyle üst örtüsünün sonradan değiştiği izlenimini uyandıran bazı işaretler de mevcuttur. Yapının güneyinde yer alan tonoz örtülerin dar, kuzeydekilerin geniş oluşu, üç cephede de dışardan görülen; ancak içerden karşılığı olmayan mazgal pencereler, ciddi bir değişime işaret etmektedir. Mazgal pencereler oldukça alt seviyede kalmış durumdadır. Beden duvarlarının yeni örtüyü oturtabilmek için yükseltildiği anlaşılmaktadır. Mazgal pencerelerin düşük kotta bulunması, kitabede belirtildiği gibi yapının düz dam veya tonoz örtülü olabileceğine işaret etmektedir. Çünkü merkezi plan gibi gelişkin bir plan anlayışında mazgal pencere uygulaması ile karşılaşmış değiliz. Bu pencereler yapıda bir plan değişikliğine gidildiğini göstermekte olup, mazgal pencereler ilk inşadan yani 1850 onarımından önceye ait olmalıdır. Birinci onarımda yapının, dam, eyvan ve mihrabının harap olduğu kitabede açıkça yazmaktadır.

İkinci kitabe, yarım kalmış bir onarımdan bahsetmektedir. Bu onarımın 1922 yılında gerçekleşmiş olması nedeniyle, dönemin siyasi özellikleri dikkate alınarak değerlendirme yapılmalıdır. Ülke topraklarının işgal altında olması, böyle büyük bir inşa faaliyetinin zorluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle merkezi planın, 1850 yılındaki onarımda gerçekleşmiş olabileceğini düşünmekteyiz.

Cami'nin kuzey cephesinde yer alan minarenin kuzey duvarından ileri taşmış olması, yapının kuzeye doğru, 1850 yılı onarımında genişletilmiş olduğunun bir göstergesidir. Bu genişletme; merkezi planlı yapının kible yönünde yer alan kısımların daha dar; kuzey yönündekilerin ise daha geniş tutulmasında da görülmektedir. Bu durum, merkezi kubbenin yerleştirilmesi için gerekli olan kare alanın oluşturulabilmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

Yapının planı son şekli ile ele alındığında, geleneksel olarak Türk mimarisindeki kökünün, Anadolu öncesi Türk mimarisine dayandığı görülür. Merkezi planlı cami geleneğinin bilinen ilk örneği, Karahanlılar'ın XI. yüzyılda inşa ettikleri kışlık Hazara Camisi'dir (Plan2) (Cezar, 1977: 148, 149;Aslanapa, 1984:20). Yapıda yer alan merkezi kubbe, dört yandan çapraz tonoz örtüyle desteklenmiş ve köşe boşluklarında ana kubbeden daha küçük ölçüdeki kubbeler kullanılmıştır. Merkezi plan şemasının Anadolu'da uygulandığı ilk yapı Danişmend Gazi dönemine tarihlendirilen (1086–1104) Tokat Garipler Camii olup; bu plan, merkezdeki kubbe dört ayak ve bunların aralarına yerleştirilen sütunlardan oluşan bir taşıyıcı sistem üzerine yerleştirilmiştir. Bu düzenleme, köşe kubbelerinin ve yanlardaki tonoz örtülerin kaldırılıp, merkezi kubbenin beşik tonozlarla çevrilmesi ile elde edilmiştir(Plan 3) (Cantay, 1977: 25-27; Mülayim, 1996: 381-382; Gündoğdu vd., 2006:33-34.; Şahin, 2018:219, 211-251). Bu yönü ile Hazara camisinden ayrılır. Merkezi plan türünün Anadolu'da uygulandığı ikinci yapı, üst örtüsünün orijinalliğinde bazı kuşuklar olan Çemişgezek, Yelmaniye Camisi'dir (1397- 1406). Bu eserde merkezi kubbe dört yönden beşik tonozlarla desteklenmiş ve köşelerde uzun beşik tonozlar kullanılmıştır (Sözen,1979: 39).

Osmanlı mimarisinde, günümüze ulaşan en erken tarihli merkezi planlı yapı olan Atina Fatih Camii'nde dört ayağa oturan merkezi kubbe, dört yandan yarım kubbelerle desteklenmiştir(Plan 4) (Eyice, 1954: 161-163; Aslanapa, 1966: 477-485; Ayverdi,1973:49-55; Çam, Ankara, 2000:13). Bu yapıda köşe boşluklarının kubbeciklerle örtülmesiyle ilk örneklerden ileri bir adım atılmıştır. İstanbul Şehzade Camii'nin ana çizgileri basit de olsa yakalanmıştır. XVI. yüzyılda merkezi planın uygulandığı Elbistan Ulu Camii (1516–1522) (Gündoğdu, 1986, 24), Diyarbakır Fatih Paşa Camii (1520) (Sözen, 1975:67-69; Yüksel, 1983:424.; Aslanapa, 1986: 152) ile bugünkü şeklini 1863 yılında alan ve orijinal plan üzerine kurulmuş olduğunu kabul etmemiz halinde Adıyaman Ulu Camii'de (Plan 5) (Gündoğdu, 1986:86) coğrafi konum itibarı ile Gürün'e yakın camilerdir.

Yukarıdaki örneklerden ilki hariç diğerleri Sinan'ın İstanbul Şehzade Camiini inşa etmeden önce görmüş ve incelemiş olabileceğini tahmin ettiğimiz yapılardır. Mimar Sinan bu yapıların aksayan yönlerini görüp; 1538–1548 yılları arasında bu denenmiş modelleri yeniden değerlendirerek, olgunluğu Şehzade Mehmet Camisi'nde yakalamıştır (Aslanapa,1986:183-183).

Bu plan türü daha sonra Keban Yusuf Ziya Paşa Camii (1794–1795) (Plan 6), Erzincan Hacı İzzet Paşa Camii(XIX. yüzyılın II. çeyreği) Malatya Yeni Camii(1889–1910) (Kuran, 1986:64) gibi yapılarda uygulanmıştır(Sözen, 1970:16, Gündoğdu, 1992:87; Şancı, 1995:218).

Bu yapılardan Keban Yusuf Ziya Paşa Cami'inde Tokat Garipler Cami'indeki gibi dört köşe kubbesine yer verimemiş tonozlarla örtülmüştür. Gürün Ulu Cami'inde köşe boşluklar aynalı yonozlarla örtülürken Atina Fethiye Cami, Diyarbakır Fatih Paşa Cami gibi erken örneklerde de bu alanlar kubbelerle Örtülmüş olduğu görülür. Gürün Ulu Camii köşe boşlerde kubbe yerine aynalı tonoz kullanılmış olması ile biraz arkaik özellik gösterir. Nitekim Adıyaman Ulu Cami, Malatya Yeni Cami'inde köşeler kubbelerle kapatılmış beşik tonoz örtüler ana kubbeye dik uzatılmıştır. Bu uygulama diğer yapılarda görülmemektedir. Bu örneklerin Gürün ile hemen hemen aynı bölgede oluşu ve ilk örneklerin de bu coğrafi alanda uygulanmış olması, Anadolu öncesi Türk mimarisi ile ilişkilerinin kuvvetine işaret etmektedir. Bu plan türünün Osmanlı mimarisinde XVI. yüzyıl başlarından itibaren farklı bölgelerde uygulandığı görülmektedir. Bunlar; Hacı Hamza Sinan Bey Camii(1506-1507), Kara Oğuz Köyü Camii (XVI. yüzyılın ilk çeyreği), İstanbul Şehzade Mehmet Camii(1548), Payas Sokullu Mehmet Paşa(1574), Tunus Sıdı Mahrez Camii (XVII. yüzyılın sonu), Kahire Kavalalı Mehmet Ali Paşa Camii (1828-1847), Balıkesir Zağanos Paşa Cami'leridir (1900) (Sözen, 1970: 16).

Osmanlı Devletinin XVIII. yüzyılda, Batı karşısında zayıflaması, Osmanlı idaresinin yüzünü Batıya çevirmesine neden olmuştur (Akdağ, 1974:391–394). Bu durum sanata dolayısı ile de mimariye yansımıştır (Renda, 1977:15). Batıya gönderilen elçiler ve oradan gelen sanatçılar ile Batıya özenmiş yönetim kadrosunun teşvikleri, daha sonraki dönemlerde oluşan estetik hazdaki köklü değişikliklerin hazırlayıcısı olmuştur (Kuban, 1982: 117).

XVIII. yüzyılda Osmanlı mimarisindeki değişim, bezemede başlar ve XIX. yüzyıla kadar bu çizgide devam eder (Kuban, 1982:117). Bu dönemde belirgin yeniliklerin, ayrıntıların ele alınmasında ve süslemede ortaya çıktığı; Nuru Osmaniye Camii'nde olduğu gibi genel planlamada Türk sanat geleneğine özgü yorumun devam ettiği görülür.

Gürün Ulu Camii'nin mimarisinde, Türk mimari geleneğinin devamlılığına karşı özellikle mihrap ve minberdeki dekorasyonunun yabancılığı dikkat çekmektedir. Mihrap nişini iki yandan sınırlandıran çifte sütunlar ve bunların taşıdığı kornişten oluşan kütleli görüntüsü ile Nuru Osmaniye Camii (1748–1755) avlusunun taç kapısını ve I. Abdülhamit İmareti (1774–1880) (Aslanapa, 1986:390) taçkapısını hatırlatır. Korniş taşıyan plastırların konsol biçiminde akant yapraklarıyla şekillenmesi III. Selim Dönemi'nin (1789–1880) özellikleridir (Aslanapa,1986:39) Şah Sultan (1792) ve Ayşe Hatun (1794) çeşmelerinde görülen yivli plastırlar, daha önceki gelişmeler olup; (Arel, 1975:8; Ekiz, 2006: 63 vd.) "S" şeklindeki akant yaprakları bu yapılarda yeni yeni ortaya çıkmıştır. Bu özellikleri ile Gürün Ulu Camii, Barok ve Ampir özellikleri bir arada taşımaktadır. Mihrabı üstten sınırlandıran korniş üzerine yerleştirilen vazolar, Gülşehir Vezir Kara Mehmet Paşa Camii'nde de (1779) görülür (Arel, 1975:88). Yivli plastırlar, gırlantlar (askıçelenk), kabarık stilize bitki motifleri, "S" şeklindeki akant yapraklı konsollar, yastıklı ve heybetli sütun başlıkları, barok ve ampir üslupları yansıtır. Mihrap ve minberde yüzeyleri doldurmaya yönelik "C" ve "S" kıvrımlı bitkisel

süslemeler, İstanbul Nusretiye Camii(1823-26) (Kuban, 2007:631) pencere alınlıklarında da uygulanmıştır. Ancak mihrabı üstten sınırlayan korniş üzerindeki üç boyutlu bibloları İstanbul Laleli Camii (1760-64) (Kuban,2007:540) harim girişinde görmekteyiz. Laleli Cami taçkapısında görülen biblolarla olan benzerliği göz önüne alınırsa mihrabı XIX. yüzyılın ortalarıyla tarihlendirmemiz gerekmektedir. Buna göre yapının mihrabının, kitabede de belirtildiği gibi 1850 yılındaki onarımda yaptırıldığını söyleyebiliriz.

Mihrabın genelinde yüzeyler akant yapraklı konsollar, yastıklı başlıklar ve yatay silmelerle süslenecek; yivli sütunların dikey etkisi dengelenmeye çalışılmıştır. Bu uygulama Avrupa'daki Neo – klasik üslubun geometrik alanlara bölünmüş düzen anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Aslanapa, 1986:449). Minberdeki süslemeler de aynı dönem özelliklerini üzerinde taşımaktadır. Yan aynaların kenar sularındaki bitkisel süslemenin plastik niteliklerinden arınmaya başlayıp, yüzeyselleştiği görülmektedir. Süslemelerin ince oymalara dönüşmesi XVIII. yüzyılın son çeyreğinde başlamıştır (Danel, 1982:25). Bu durum, mihrab süslemeleri ile inşa tarihinin üslup açısından uyumlu olduğunu göstermektedir.

Tarihlendirilmesi

Yapıyı ilk incelediğimiz 1996 yılında caminin pencere kısmında korunan bir kitabesi bulunmakta idi. 2008 yılında yaptığımız ikinci ziyaretimizde, bu kitabenin Camii Koruma Derneği tarafından camekân içerisine almak amacıyla kaldırıldığını tespit ettik.

Söz konusu kitabe şu şekildedir (Resim 1):

خير نيت قلوب بن صرف ايدير افكار طم ايوانلردقتلرايروبامعري عمري افصون اولوبن گورمي ثرت ناري ثيح قاصم همتي تاريخ اولار رضي باري	دهری فانی بیلوب اکلادی بوقدر یاری پک خراب اولمتری جامع اکبرومبر حاجی اثمعیل اغا ایلدی بذل اموال صادقاً نندخی اید گورتیرین
--	--

Dehri fânî bilub anladı yokdur yârı

Hayr-ı niyet kıluben sarf ider efkâr ı

Pek harab olmuşdı cami-i ekber ve minber

Damı eyvânları dikkatler idüp i'marı

Hacı İsmail Ağa eyledü bezl ü enva

Ömrü efüzün oluben görmeye şiddet-i nârı

Sâdıkâ sen dahiihda idegör tarihin

Şeyh Kasım himmeti tarih ola rızâ yî bârî

(1266/1850) Kitabeden anlaşıldığı üzere, caminin damının ve minberinin harap olması neticesinde yöre halkının yardımları talep edilmiş ve özellikle bu tamiratta yardımları çok olan “Hacı İsmail Ağa”dan bahsedilmiştir. Ebcet hesabı ile tamir tarihi “*ola rızâ-yî bârî*” ibaresinin karşılığı olan 1266 (1850)ile birlikte verilmiştir. Ayrıca kitabede ismi geçen Şeyh Kasım 1845 yılında imamlık görevi yapmaktadır(Eken; 1991,85-95). *

Diğer bir kitabe ise kuzey cephedeki kapının üzerinde, duvara monte edilmiş olan onarım kitabesidir. Bu kitabe şu şekildedir (Resim 2):

---

* 13574 nolu Şuğul Mahallesiine ait temettuat defterinde Şeyh Kasım'ın 1845 yılında Ulu Cami'de imamlık yaptığı belirtilmektedir(Galib Eken; “Temettuat Defterlerine Göre Gürün” Revak, Sivas, 1991,85-95). Kitabede ismi geçen Şeyh Kasım Caminin onarımına öncülük etmiş olmalıdır. Kitabedeki 1850 tarihi ve imamlık yaptığı 1845 yıllarının birbirine yakın olması bu iki ismin aynı şahıs olma ihtimalini güçlendirmektedir.

ناتمام جامع قایم مقام
قظا نظف بگ هیمنتل یاکمل یرلمثریر ۱۳۴۰

“Na tamam cami-i kaimmakam kazai(Kadı) Nazif Bey’in himmetiyle ikmal edilmiştir 1340” (1922).

İkinci kitabe, yarım kalmış bir inşaatın veya tamiratın 1922 yılında Kaymakam Kadı Nazif Bey’in çabalarıyla tamamlandığını göstermektedir. Yapının önündeki son cemaat mahalli daha sonradan (1990’lı yıllarda) eklenmiştir.

Yapının ilk inşası hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamış olmasına rağmen ilk inşadan kalan bazı mimari unsurlar dikkate alınarak bir tarihlemeye bulunma imkanı vermektedir. Yapının doğu, batı ve güney cephelerinde bulunan mazgal pencereler ve minare kaidesinde bulunan prizmatik üçgen şeklindeki geçiş öğeleri erken döneme işaret etmektedir(Resim. 3, 4, 5, 7). Minarelerdeki bu geçiş öğeleri Darende Ulu Camii minaresi (1468-1472) (Şancı. 2013:35) ve Maraş Hatuniye camilerinde (1509) (Gündoğdu, 1986:60; Özkarcı, 2007:35) karşımıza çıkmaktadır. Cephelerde yer alan mazgal pencereler Osmanlı mimarisinin gelişmiş bir döneminde kullanılmadığından bu yapıyı Osmanlı öncesine tarihlemek gerekmektedir. Minare kaidesindeki geçişler; bölgede Memluk, Dulkadirli egemenliğinin sürdüğü dönemlere işaret eder. Darende ile olan yakınlık sebebi ile Darende Ulu camii ile çağdaş olmalıdır. Buna göre yapının ilk inşasının en geç 15. yüzyılın 3. çeyreği civarında olabileceğini söyleyebiliriz.

Sonuç

Sonuç olarak merkezden uzak yerleşim yerlerinde de mimari formlarda geleneksel özellikler korunurken; dekorasyonda, batı etkisinin kendini hissettirdiği bu yapıda da görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M. (1974). "Türkiye'nin Batılılaşmasını Zorunlu Kılan Tarihsel Koşullar, Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümünü Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara.
- Akkoyun, S. (1992). 1530 (H.937) Tarihli Tahrir Defterine Göre Darende Kazası, Basılmamış yüksek lisans tezi, Samsun,
- Anonim (1992). Tevarih-i Al-i Osman, Haz. Nihat Azamat, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Arel, A. (1975). XVIII. Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Arifi Paşa (1331-1332). "Maraş ve Elbistan'da Dulkadiroğlu Hükümeti", T.O.E.M., Enderun Kitapevi, Tıpkı Basım, İstanbul, No. 33
- Aslanapa, O. (1986). Osmanlı Mimarisi, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aslanapa, O.(1984). Türk Sanatı I-II, İstanbul: Kervan Yayınları.
- Aslanapa, O. (1966) Yunanistan'da Türk Eserleri ve Türklerin Durumu" Türk Kültürü, C. IV, S. 41,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 477-486.
- Aşıkpaşazade (1992). Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Çev. Nihal Atsız, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1973). Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, 855-880, (1453-1481), C. III, İstanbul.

- Cantay, T. (1977). "Bir kuzeybatı Anadolu Gezisinden Notlar", Sanat Tarihi Yıllığı, S. VII, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Cezar, M.(1977). Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Çam, N. (2000). Yunanistan'daki Türk Eserleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Danel, S. (1982). Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri, OTDÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara
- Denizli, H. (t.y) Sivas Tarihi ve Anıtları, Özbelsan A.Ş. Yay., Sivas,
- Eken, G. (1991). "Temettuat Defterlerine Göre Gürün" Revak, Sivas, (85-95)
- Ekiz, M.(2006). Nevşehir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi ana bilim dalı yayımlanmamış doktora tezi, Ankara.
- Eyice, S.(1954) "Yunanistan'da Türk Devri Eserleri",Türkiyat Mecmuası, C.XI, 205-230, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Gündoğdu, H.; Bayhan, A. A.; Aktemur, A. M.; Kukaracı, İ. U.; Çelik, A. ve Güneş, B. (2006). Tarihi Yaşatan İl Tokat, Ankara.
- Gündoğdu, H.(1986). Dulkadirli Beyliği Mimarisi, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gündoğdu, H.(1992). Erzurum Lala Paşa Külliyesi, Ankara.
- Hadîdî, (1991). Tevârih-i Al-i Osman (1299-1523), Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

- Honigman, E. (1970). Bizans Devletinin Doğu Sınırı, Çev. F. Işıltan, İstanbul: İÜ Ed. Fak. Yayınları.
- Kaegi, W. E. (1992). Byzantium and the early Islamic conquests, New York Cambridge University Press.
- Kuban, D. (2007), Osmanlı Mimarisi, İstanbul: YEM Yayınları.
- Kuban, D. (1982), Türk ve İslam Sanatı Üzerine Bir Deneme, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuran, A.(1986). Mimar Sinan, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Mehmet Neşri (1987). Kitab-ı Cihan Numa (Neşri Tarihi), Yay. Reşit Unat Mehmet A. Köymen, C.I, Ankara: TTK Yayınları.
- Mülayim, S. (1996). "Garipler Camii", İslam Ansiklopedisi, C.13, 381-382, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ostrogorsky, G.(1986). Bizans Devleti Tarihi, Çev. F. Işıltan, Ankara: TTK Yayınları.
- Özkarıcı, M. (2007) Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahraman Maraş I 46,TTK. Yayınları,Ankara
- Renda, G. (1977). Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850, T.T. K., Ankara
- Sevim, A. ve Yücel, Y. (1990) Türkiye Tarihi, C. I, İstanbul: TTK Yayınları.
- Sevim, A. (1972). "Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları", Malazgirt Armağanı, 219-229, Ankara: TTK Yayınları.

SEVİM, A. (1988). Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar), Ankara: TTK Yayınları.

Sivas İl Yıllığı (1996). Sivas

Sözen, M. (1970) "Keban'da Türk Eserleri", T.T.O.K. B.,c.27,S.306, Türkiye Turink Otomobil Kurumu,İstanbul,(10-16)

Sözen, M. (1979). "Çemişgezek'te Türk Devri Eserleri ve Yelmaniye Camii", Sanat Tarihi Yıllığı, S. IV, 2947, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları İstanbul.

Sözen, M. (1975). Türk Mimarisinin gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Şahin, M. K. (2018). "Anadolu Selçuklu Döneminde Malatya ve Tokat Çevresinde Bulunan Bazı Yapılar Üzerine Düşünceler/ Remarks on Some Buildings Located Around Malatya and Tokat in Anatolian Seljuk Period", Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)- Journal of Seljuk Civilizational Studies (JSCS), Yıl:2018, Sayı:3, 211-253.

Şancı, F. (1995). "Kebanda Yusuf Paşa Külliyesi", D.İ.F. Araştırma Dergisi, C.I, S.I İ.Ü. Darende İlahiyat Fakültesi Yayını, 211-242

Tekindağ, Ş. (1968). "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Selim'in İran Seferi", Tarih Dergisi, S. 22, 49-78

Temel, M. (1968). Osmanlı Devrinde Darende Tarihi, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul

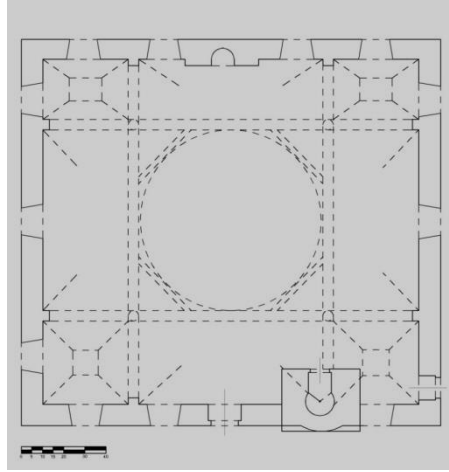
Turan, O. (1993). Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul: Boğaziçi Yay.

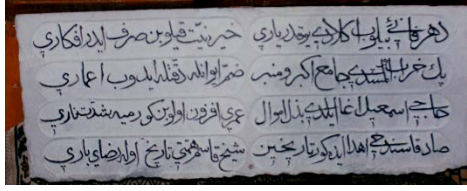
Yıldız, H. D. (1982). "Bizans Tarihi", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C.III, İstanbul: Görsel Yayınları.

Yücel Y. (1989), Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-Eratna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmet Devleti,- Muttaharten ve Erzincan Emirliği, C.II, Ankara: TTK yayınları.

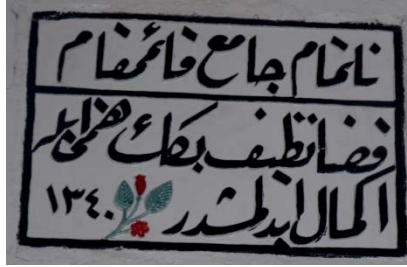
Yüksel İ. A. (1983). Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid - Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520), C. V, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

Plan 1. Gürün Ulu Camii Röleve (F. Şancı 1996)

Resim 1. Gürün Ulu Camii 1850 tarihli onarım kitabesi

Resim 2. Gürün Ulu Camii 1922 tarihli onarım kitabesi

Resim 3. Gürün Ulu Camii kuzeybatıdan görünüşü

Resim 4. Gürün Ulu Camii güneybatıdan görünüş

Resim 5. Gürün Ulu Camii güneydoğudan görünüş

Resim 6. Gürün Ulu Camii kuzey cephesi

Resim 7. Gürün Ulu Camii kuzey cephesinde minare kaidesi

Resim 8. Gürün Ulu Camii kuzey cephesinde giriş kapısı

Resim 9. Gürün Ulu Camii iç mekânda kuzey cephesi

Resim 10. Gürün Ulu Camii iç mekânda güney cephesi

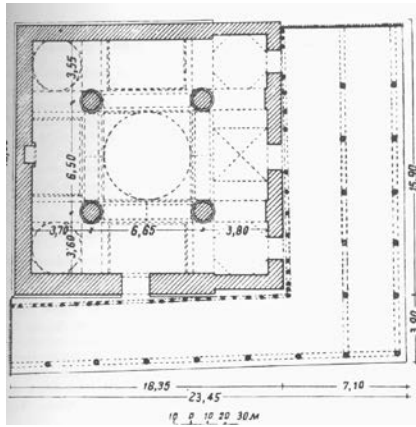
Resim 11. Gürün Ulu Camii i mekânda doğu cephesi ve üst örtü

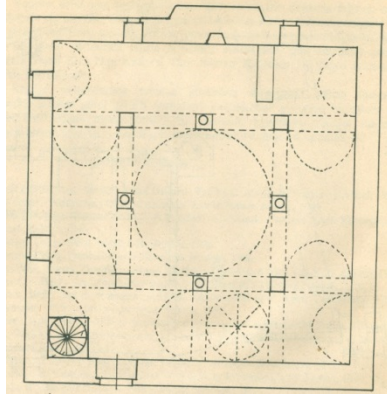
Resim 12. Gürün Ulu Camii

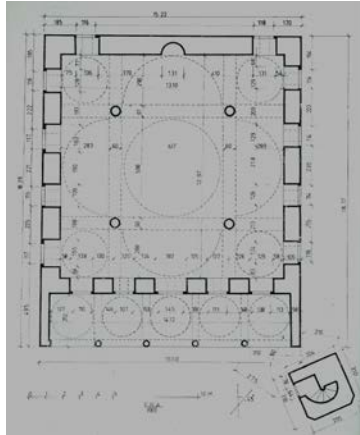
Resim 13. Minberden ayrıntı mihrap ve minber

Plan 2. Hazara Camii Planı (M.Cezar'dan)

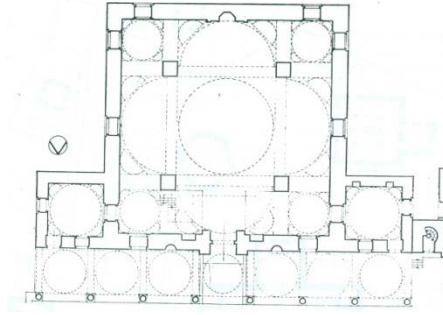

Plan 3. Tokat Garipler Camii (T. Cantay'dan)

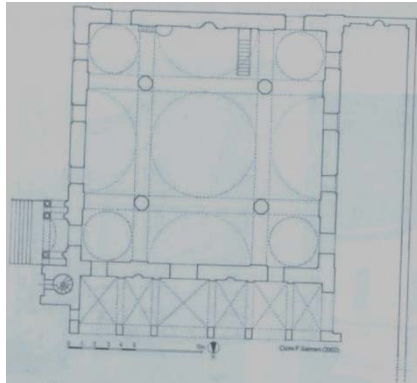

Plan 4. Atina Fehiye Camii (E. H. Ayverdi'den)

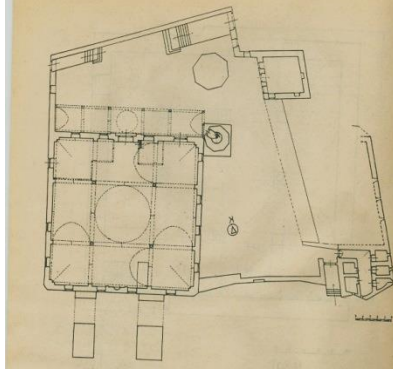

Plan 5. Diyarbakır Patih Paşa Camii(M.Sözen'den)

Plan 5. Adıyaman Ulu Camii (A. A. Bayhan'dan)

Plan 6. Keban Yusuf Ziya Paşa Külliyesi (F. Şancı'dan)

EXTENDED ABSTRACT

Gürün hell under the rule of several states before Turks conquered Anatolia. With the arrival of Turks in Anatolia, the region was under the rule of states and principalities such as the Danishmends, Seljuks, Mamelukes, Dulkadirs and Ottomans. It stayed under Ottoman Rule after 1516 until the time of the republic, and it is now a district under the province of Sivas in Turkey.

The first restoration of Gürün Ulu Camii [the Great Mosque of Gürün] located in the Gürün district of the province of Sivas in Turkey and believed to be built before the third quarter of the 15th century was started in 1850, while this restoration process was completed in 1922. The building, which has reached our time with various changes, reflects the significant characteristics of a period of Turkish art with its remaining plan and ornaments, although it has lost its original form of construction.

The outwardly-splayed windows on the original walls of the building confirm that the building, as described in its epigraph, actually had a vault or wooden ceiling, and the outer part was earth-sheltered.

Gürün Ulu Camii was built on a slightly sloped land, and it was opened to the outside by four windows in the direction of Mecca, two windows and a door in the West and three windows with pointed arches in the East. In addition to these, while two outwardly-splayed windows were included on each of the outer façades, these were not reflected in the inner space. In the northern façade, there is a covered, two-story narthex that was built after the fact. In this façade, the base of the minaret partly exceeds from the main walls of the building. On the minaret base that remained from the first construction process, the minaret with a cylindrical body that was renewed in the restoration process of 1850 rises.

The interior space is entered through the wooden leaf door that shows Baroque characteristics. This area includes a central structure with a dome in the middle carried by four pillars, a barrel vault that supports the dome from four sides and mirror vaults that cover the gaps in the corners.

In the alter with a rounded arch that is found on the wall in the direction of Mecca, its structure was restricted with two grooved columns with two Corinthian caps placed on each base on two sides. The outer columns were ornamented with surrounding ivy. The surfaces of the bases were taken as two panels, and in each panel, one garland hanged on vases was placed.

There are also some indications that the upper cover of the building in its current state was changed later. The vault covers that are found in the South of the building with higher thicknesses than the narrow ones in the North and the outwardly-splayed windows that are seen from outside on the three façades but not shown from inside suggest significant alterations such as extension of the building towards the north. The outwardly-splayed windows stayed very low. It is understood that the main walls were increased to be able to fit the new cover. The low level of the outwardly-splayed windows indicate that, as stated in the epigraph, the building could originally have a flat roof or vault cover. This is because we have not observed implementation of outwardly-splayed windows in an advanced approach of planning such as a central structure. These windows show that there was a structural alteration in the building, and they must belong to the first construction process, which was before the restoration in 1850.

Considering the final form of the building, it may be seen that its roots in Turkish architecture may be traced back to pre-Anatolian Turkish architecture. The first known example of the tradition of centrally structured mosques is the Hazara Winter Mosque built by the Karakhanids in the 11th century. The central dome that is found in the building was supported by barrel vault covers from four sides, and domes smaller than the main dome were used in the gaps in the corners. The first building with a central structure schema in Anatolia is the Tokat Garipler Mosque which is dated to the period of Danishmend Gazi (1086-1104), which included a central dome that was placed onto a load-bearing system consisting of four pillars and columns that were placed between them. This arrangement was achieved by removing the corner domes and the vault covers next to them and surrounding the main dome with cradle vaults.

Although no information could be reached about the first construction of the building, some architectural elements that have remained from the first construction process allow dating. The outwardly-splayed windows that are found on the East, West and South façades of the structure and the prismatic triangle-shape transition elements found on the basis of the minaret indicate the early period. These transition elements in the minaret were also found in the minaret of Darende Ulu Camii (1468-1472) and the Maraş Hatuniye Mosque (1509). As the outwardly-splayed windows found on the façades were not used in an advanced period of Ottoman architecture, it is needed to date this building to a pre-Ottoman period. The transitions in the base of the minaret indicate the periods where the Mamelukes and Dulkadir Principality were dominant on the region. Due to the proximity of Gürün and Darende, this mosque should be contemporaneous with Darende Ulu Camii. Accordingly, we may state that the first construction of the building may be around the third quarter of the 15th century at the latest.

İŞ STRESİ VE MOTİVASYON İLİŞKİSİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Gökhan ULUDAĞ*

Öz

İnsanları iş hayatında olumlu ve olumsuz etkileyen unsurlar bulunmaktadır. Olumlu unsurlar çalışanları normalden daha fazla çalışarak organizasyona katkı sağlamaya sevk ederken, olumsuz unsurlar da çalışanların normalde yapabileceklerini yapamamasına yol açmaktadır. Olumlu unsurlardan birisi motivasyondur ve çalışanları daha fazla çalışmaya itmektedir. Olumsuz unsurlardan ve en tehlikelilerinden biriside strestir. Stresin motivasyon üzerinde olumsuz etkisi olduğu ve organizasyonlar için önlem alınması gereken bir durum olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı; iş stresi ile motivasyon arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve motivasyon üzerinde iş stresinin nasıl bir etkisi olduğunu gösterebilmektir. Bu kapsamda, Ankara ilinde faaliyet gösteren Ankara İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü personelleri üzerinde anket yoluyla veriler toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda, iş stresi ile motivasyon arasında anlamlı ve ters yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş stresi, motivasyon, içsel motivasyon, dışsal motivasyon.

A FIELD STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB STRESS AND MOTIVATION

Abstract

There are factors that affect people in business life positively and negatively. The positive elements lead employees to contribute to the organization by working harder than usual, while the negative elements lead to employees failing to do what they can normally do. One of the positive elements is motivation and encourages employees to work more. One of the negative elements and one of the most dangerous is stress. It is thought that stress has a negative impact on motivation and that measures should be taken for organizations. The purpose of this research; to determine the relationship between job stress and motivation and to show the effect of job stress on motivation. In this context, data were collected via a questionnaire on the personnel of Ankara Provincial Food, Agriculture and Livestock Directorate in Ankara. As a result of the research, it was found that there is a significant and inverse relationship between job stress and motivation.

Keywords: *Job stress, motivation, intrinsic motivation, external motivation.*

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında organizasyonların varlıklarını koruması giderek daha zor bir hal almaktadır. Bu nedenle organizasyonlar çalışanlarından daha fazla yararlanmak için yeni yöntemler ve yaklaşımlardan istifade etmek istemektedirler. Bu kapsamda çalışanlar üzerinde negatif etki oluşturan unsurların tespit edilerek ortadan kaldırılmaya çalışılması ve çalışanlar üzerinde pozitif etki eden unsurların tespit edilerek artırılmaya çalışılması büyük önem arz etmektedir.

Çalışanlar üzerinde olumsuz etki eden çok sayıda unsur bulunmaktadır. Bu unsurların bir kısmı organizasyonun fiziki şartları ve imkânsızlıklarından dolayı çalışanların beklenen performansı verememesine yol açarken, bazıları ise

organizasyon içerisinde gerçekleşen iletişim ve davranışlar nedeniyle kaynaklanmaktadır.

Organizasyon içerisinde çalışanlar üzerinde olumsuz etki oluşturan unsurlardan birisi de iş stresidir. İş stresi çalışanları birçok açıdan olumsuz etkileyen ve onların hem sağlığının bozulmasına hem de kendisinden beklenen performansın gösterilememesine neden olan ciddi bir sorundur.

Devamlı bir şekilde stres yaşayan kişide çok sayıda fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıklar kendisini gösterebilmektedir. Migren, mide hastalıkları, kalp hastalıkları vb. sorunlar; ilerleyen süreçte hipertansiyon, ülser, kas ve eklem ağrıları gibi fizyolojik rahatsızlıklara ilave olarak depresyon, uyku düzeninde bozukluklar, aşırı düzeyde ilaç, alkol ve sigara bağımlılığı gibi psikolojik sorunlarla karşılaşabilmektedir (Robbins, 2005:5). Çok ileri boyutlara ulaşan stres insanların iş göremez hale gelmesine ve içinde bulunduğu durumu düzeltermeyeceğini düşünen kişi üzerinde intihara bile yol açabilir.

Stresin sağlık üzerindeki etkisi sadece bireyi değil aynı zamanda organizasyonu da olumsuz etkilemektedir. Organizasyonların kendileri için belirlediği hedeflere ulaşabilmeleri için çalışanlarının motive olması büyük önem arz etmektedir. Motivasyon, kişilerin çeşitli ihtiyaçlarını giderebilmeleri için doyuma ulaştıracak ya da amaca götürecek davranışları sergileme sürecidir (Karabulut ve Çetinkaya, 2011:15). Organizasyon içerisinde motivasyon ortaya çıkarmakta ki temel amaç, çalışanları gönüllülük esası doğrultusunda çalışmaya sevk etmektir. Gönüllülük anlayışına dayalı çalışma, çalışanların arkadaşları ve organizasyonun işleyişi noktasında sahip olduğu endişe nedeniyle kendisini gösteren bir istektir (Finkelstein, 2006:603).

Stres ise motivasyon üzerinde olumsuz etki yapan negatif bir unsurdur. Bu olumsuz etkiyi ortadan kaldırmak için yönetici pozisyonunda bulunan kişilerin gerekli önlemleri almaları ve uygulamaları gerekmektedir.

2.TEORİK ÇERÇEVE

2.1. İş Stresi

Günlük hayatta sık sık kullandığımız kavramlardan birisi strestir. Moralimizi bozan, huzursuz eden, gerginlik yaşamamızın altında yatan kavramlardan birisidir. Birçok bilim dalının çalışma konusu olmuş bir kavram olması nedeniyle yaşamımızda oldukça önemli bir yere sahiptir.

Stres kelimesi, Latince'den türemiş bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Stres, kelimesi Fransızca'da "ESTRECE", Latince'de ise "ESTRÎCA" sözcüğünden gelmektedir. Stres kelimesi ile ifade edilmek istenen, insanların fizyolojik, biyokimyasal, psikolojik stres tepkileri ya da başka bir anlamda ise organizmanın dengesine zarar verebilecek etkenlerin tamamıdır (Özbay, 2007:6). Stres çeşitli nedenlerden ötürü insanların üzerinde oluşan fiziksel veya psikolojik baskılara karşı kişilerin sergilemiş olduğu bir tepkidir (Cam, 2004:2).

Stres, insanın fiziksel ve psikolojik sınırlarının tehditle karşılaşması ve zorlanması ile kendisini göstermektedir. Tehdit ve zorlanmalar karşılaşan insan kendini koruma odaklı bir tepki zincirini eyleme geçirme özelliğine sahiptir. Bu özellik tehlike durumunda "Savaş veya Kaç " diye ifade edilen cevabın kendisini göstermesidir. Bir tehlike ile karşı karşıya gelen insan üstesinden gelemeyeceğine inandığı bu tehlikeden uzaklaşmaya çalışmaktadır. Üstesinden gelemeyeceğine inandığı tehlike ile mücadele eder ve bu sayede yeni duruma uyum sağlar (Baltaş ve Baltaş, 1998:23).

İş stresi, insanların görevini ifa ederken gerek işin kendine has yapısından gerekse çalışanın bireysel özelliklerinden kaynaklanan bir uyumsuzluk ve buna karşı olarak da verdiği tepki olarak belirtilmektedir (Şenyiğit,2004:104).

İnsanların gün içerisinde en fazla strese girdiği yerlerden birisi de hiç şüphesiz iş hayatıdır. İş hayatı içerisinde ast-üst ilişkileri, iş arkadaşları ile olan ilişkiler, yapılan işin zorluğu, ücret yetersizliği, terfi şartları, fiziki imkânlar vb. konular insanları strese sokan ve bu durumu taşımasını sağlayan etmenlerdir.

İş stresi üzerinde yaş, öğrenim durumu, medeni durum, cinsiyet ve unvan gibi faktörlerinde etkileri olduğu bilinmektedir. Ayrıca her mesleğin farklılıklarından dolayı da kendisine has stres kaynaklarının olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Ağma, 2007:3-4).

Uzmanlar genellikle insanların bir işle uğraşırken düşük seviyede stresin konsantrasyon açısından faydalı olduğunu ve odaklanmaya yardımcı olduğunu söylerken, yüksek düzeyde stresin kişilerin iş kabiliyetini azalttığını, aşırı terleme, heyecan ellerde titreme ve kişinin kendisini işe verememesi gibi durumlara yol açtığını belirtmektedirler. Bu nedenle aşırı derecede iş stresinin insanların gerek iş hayatında gerekse sosyal hayatı içerisinde birçok soruna yol açacağını öngörmek mümkündür.

2.2. Stresin Belirtileri

Stresle ilgili belirtileri üç ana grupta toplamak mümkündür. Bu gruplara baktığımızda; fiziksel, davranışsal ve psikolojik belirtiler olduğu görülecektir (Sökmen, 2005:5).

2.2.1. Fizyolojik Belirtiler

Stresin belirtilerinden ilki insan vücudu üzerinde görülen belirtilerdir. Zararlı faktörler organizmanın bazı sistemlerinde ve fonksiyonlarında değişikliklere neden olabilmektedir. Bu değişikliklerin farklı safhaları da çeşitli belirtilerin ve sorunların kendisini göstermesinde rol oynamaktadır (Köknel,1988:344). Belirtilere baktığımızda vücudun kan basınç seviyesinde değişimler olduğu, nabız ve kalp hızında artış, baş ve bel ağrısı, ülser ve kalp hastalıkları gibi durumlar olduğu görülür (Ertekin, 1993:15).

2.2.2. Psikolojik Belirtiler

Stresin belirtilerinden bir diğeri de psikolojik belirtilerdir. Stresin insan psikolojisi üzerinde de etkileri vardır. Psikolojik belirtiler oldukça önemlidir. Stres insan yaşamı üzerinde tatminsizliğe yol açmaktadır. Başta iş tatminsizliği olmak üzere, gerginlik, endişe, sinirlilik, bıkkınlık ve erteleme bu belirtilerdendir (Robbins, 1992: 287). Rowshan da (2011:17-18) bu belirtileri; kişinin içinde boşluk hissetmesi, kin duygusu, hayatın anlamını yitirmeye başlaması, suçluluk duyma yönünü kaybetme, insanlara karşı düşmanlık besleme ve suç işlemek olarak belirtmiştir.

2.2.3. Davranışsal Belirtiler

Stresin belirtilerinden bir diğeri de davranışlar üzerinde olan etkileridir. Baltaş ve Baltaş (2008: 31-32), stres altında bulunan insanların stresörlere karşı zihinsel seviyede başarılı bir mücadele verememesi durumunda kendisini gösterecek davranışsal belirtiler şu şekilde ifade etmektedir; Önem düzeyi ne olursa olsun karar vermede güçlük çekme, kendini değersiz, yetersiz ve güvensiz ve terk edilmiş olarak hissetme, rutin davranış biçimlerinde önemli ölçüde değişiklik, iyi olandan ziyade garantili olanı tercih etme, beklenilmeyen durumlarda kendini gösteren öfke, düşmanlık ve kızgınlık durumları, sigara ve alkol gibi bağımlılık yapıcı madde kullanımının artması, hata ve başarısızlıkları

devamlı düşünme hali, aşırı derecede hayal kurma ve dalgınlık hali, duygusal ve cinsel yaşamdaki uygunsuz davranışlar, kişinin çevresine aşırı güven ya da güvensizlik hali, normalin üzerinde çalışmak, konuşma ve yazı yararken bozukluklar yaşamak, önemli konulara gereken özeni göstermemek ve önemsiz konulara haddinden fazla özen göstermek, sağlığa aşırı düşkünlük, uyku bozuklukları ve ölüm ve intihar fikirleri üzerinde aşırı yoğunlaşma olarak belirtmiştir.

2.3. Motivasyon

İnsanların iş hayatı içerisinde en çok kullandığı kavramlardan birisi de hiç şüphesiz motivasyon kavramıdır. Birini motive etme, astı motive etme, çalışanları motive etme kavramları çok sık kullanılmaktadır. Motivasyon kelimesinin dilimizdeki tam karşılığını ifade etmek oldukça zordur. Bu kavram İngilizce ve Fransızca dillerindeki “motive” kelimesinden türemiştir. Bu kelimenin Türkçedeki karşılığı; güdü, saik olarak belirtilmiş, güdüleme ise; bir veya birden fazla kişiyi belirli bir istikamete doğru harekete geçirmek için gösterilen çabaların tamamıdır (Eren, 2010: 498). Motivasyon; Kişilerin ve organizasyonların mevcut olan ihtiyaçlarını giderecek bir çalışma atmosferi oluşturarak kişilerin harekete geçmesi amacıyla yapılan etkileme ve istekli hale getirme sürecidir (Kıdak ve Aksaraylı, 2009:77). Motive olan çalışanların yaptıkları işleri benimseyerek yapmaları nedeniyle daha kaliteli ürün ortaya koymaları beklenmektedir.

Gösterdiği gayretin sonucunda motive olmayan çalışanların iyi bir performans sergilemesi beklenmemelidir. Çalışanların organizasyonun hedeflerine yönelik davranmalarını gerçekleştirmek, yöneticinin görevleri arasındadır (Serinkan ve Bardakçı, 2009:116). Yöneticilerin çalışanları ile zaman zaman bir araya gelerek onları daha iyi tanımaları ve bireysel özelliklerine göre kimin ne şekilde motive olacağını belirlemelerinde yarar vardır.

Motivasyonda asıl hedef etkilemek istediğiniz insanlar için nelerin önemli olduğunun belirlenerek, insanların isteklerini yerine getirecek bir yaklaşım ortaya koymaktır. İnsanların karakterlerine uygun birimlerde görev verilmesi ile motivasyon seviyeleri arasında doğrusal bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. İnsanların ihtiyaç olarak gördüğü durumlar değiştikçe, davranışlarında da değişikliklerin olması görülmektedir. Bu gibi durumlarda motivasyon unsurlarının daimi olarak kontrol altında tutulması önem arz etmektedir (Britt, 2005:201). Motive olan çalışanlara sahip bir organizasyonun elde ettiği sinerjiyle birlikte toplam başarısını daha yukarılara taşıması şaşırtıcı bir durum değildir.

2.4.Motivasyon Türleri

Motivasyon içsel ve dışsal motivasyon olarak iki gruba ayrılabilir.

2.4.1.İçsel Motivasyon

İçsel motivasyon bir organizasyonda çalışan kişilerin sosyal ve maddi kazançlar elde etmesinin ötesinde, kendi amaçları doğrultusunda daha iyi çalışarak içsel olarak motive olabilmesi durumudur (Kılıç ve Keklik, 2012:149).

İçsel motivasyon, çalışanların bireysel kabiliyetlerini sergileyebilme deneyimi şeklinde de tanımlanabilir (Brief ve Aldağ, 1977:497). Tanımlardan anlaşılacağı üzere içsel motivasyon kişinin kendi içinden gelen motivasyon durumudur. Kişinin yaptığı iş çeşitli nedenlerle kişiyi motive edebilmektedir.

İçsel motivasyon, bir vazifeyi yada bir işi kaliteli yapma ile bütünleşmiş olumlu duygular ile güdülenmiş olmaktır. İçsel anlamda motive olan kişiler dışardan gelen ödüller, mecburiyetler ve ihtiyaçlardan ziyade bir iş veya görevle bütünleştirilmiş eğlence veya fırsat için güdülenmektedir. Motivasyon, kişinin hoşuna giden bir vazifeyi iyi yapması ile gelen psikolojik ödüllerle oluşmaktadır. Motivasyon oluşumunda bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmak

gerekmektedir. İnsanlar bazı faaliyetler için içsel motive olurken, diğerleri olmamaktadır. Herkesin aynı işle içsel olarak motive olması söz konusu değildir. (Kreitner ve Kinicki, 2004:276).

Ülkemizdeki meslek gruplarının insanlar üzerinde çeşitli etkileri olabilmektedir. Bir polisin bir insanın hayatını kurtarması, bir itfaiyecinin evi yanan birisinin evini zarar görmeden söndürmesi, bir doktorun bir hastanın iyileşmesine yardımcı olması bunlardan bazılarıdır. Mesleğini seven ve yaptığı işten haz alan kişiler bu nedenlerle içsel motivasyona ulaşmış olacaktırlar.

İçsel motivasyonda işin iç yapısı ve işe yönelik özelliklerle meydana çıkan bir yönelim bulunmaktadır. İşe yönelik beslenen hislerin kişilerin yapıları açısından farklılıklar göstermesi, algılama seviyeleri ve yeteneklerini yansıtabilmeleri kapasiteleri neticesinde gerçekleşen bir süreç olmaktadır. (Mottaz, 1985:366). İnsanların sahip oldukları duyguları ve yetiştiği çevresel şartlar nedeniyle aynı işleri yapmaları ya da yaptıkları işten eşit düzeyde hoşnut olmaları beklenemez. İsteyerek bir meslek sahibi olan kişi ile mecburiyetten aynı işi seçen kişi arasında mesleğine bakış açısının farkı olması normal bir durumdur.

Ersarı ve Naktiyok (2012: 83) İçsel motivasyon araçları ile ilgili, işte bağımsızlık, çalışan tarafından işin önemi, işe katılım, sorumluluk, yaratıcılık, çalışanların yeteneklerini kullanma olasılığını içsel motivasyon araçlarına örnek olarak belirtmişlerdir.

2.4.2. Dışsal Motivasyon

Dışsal motivasyon isminden anlaşılacağı üzere dışardan gelen motive edici unsurlar sonucu motive olmayı ifade etmektedir.

Dışsal motivasyon insanların ihtiyaçlarının dolaylı bir şekilde karşılanmasını ve çevresinden gelen etkileri içermektedir. Örneğin, çalışan bir kişinin emeğinin

sonucunda aldığı ücret çalışanı dışsal olarak motive etmektedir. Bunun dışında çalışana ikramiye verilmesi, terfi olanağı ve üstleri tarafından takdir edilmesi gibi dışardan gelen ödüller onun motivasyonunu yukarı taşımaktadır (Ersarı ve Naktiyok, 2012: 84).

Dışsal motivasyonun özünde insanları doğrudan ilgilendirmeyen fakat gerçekleştirildiğinde pozitif sonuçlara yol açan davranışlar bulunmaktadır. İnsanlar sergiledikleri davranışı kendisine olan faydasından önce bu davranış neticesinde elde edeceği ödülü hesaplayarak tercih etmektedir (Demir, 2011:1399). Organizasyonlar çalışanlarına çok sayıda fırsat sunmaktadır. Organizasyonun amaçlarına ulaşabilmesi için çalışanlar arasında rekabeti artırmaya yönelik olarak maaş artırımını, terfide ilerleme, makam aracı ve hatta tatile gönderme gibi unsurlar organizasyonların başvurdukları dışsal motivasyon unsurları olarak gösterilebilir.

Dışsal motivasyonda gerçekleştirilen davranış, işin neticesinde elde edilecek sonuçlar ve faydalar nedeniyle gerçekleştirilmektedir. Başka bir tabir ile belirtmek gerekirse; ödül kazanmak ya da ceza yememek için kişiler davranış sergilerler. Örnek vermek gerekirse, bir öğrencinin meslek tercihinde bulunurken en çok ilgisini duyduğu mesleği değil de ileride kendisine en çok maddi olanak sağlayacak mesleği tercih etmesi durumudur (Özkal,2013:99). İnsanlar yapı itibariyle yaşam içerisinde kendisini mutlu eden fırsatlardan hoşlanmaktadırlar. Dışsal motivasyon unsurlarının da insanları mutlu ettiğini söylemek mümkündür.

Başka bir ifade ile, dışsal motivasyon, yöneticilerin gayretleri sonucunda ortaya çıkan ve genel olarak işin özellikleri üzerinde değişikliğe gidilmeden, dışsal ödüller unsurlarıyla gerçekleşmekte iken, içsel motivasyon, dışsal herhangi bir ödüle gereksinim duymadan, işin yapısıyla ilgili bazı değişikliklere başvurulmasıdır (Northcraft ve Neale, 1996:148-149). Dışsal motivasyon

unsurlarının olaylara daha çok maddi açıdan yaklaşan bireyler için etkili olacağını söylemekte herhangi bir beis yoktur.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, iş stresi ve motivasyon kavramlarını incelemek ve organizasyonlarda çalışanlar arasındaki bu ilişkileri ortaya koymaktır.

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de devlet işlerinin sorunsuz bir şekilde yerine getirilmesi ve tüm halkın hizmet alabilmesi için görev yapan kurumlar mevcuttur. Bu kurumlarda çalışan kişilerin iş stresi ne kadar düşük ise motivasyonları da o kadar fazla olacak olup, hizmet kalitesini artıracaktır.

Bu araştırma da Ankara İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nde iş stresinin ne düzeyde olduğunun ölçülmesi, sunulan hizmet kalitesinin ve verimliliğin artırılması açısından iş stresinin motivasyon ile olan ilişkinin tespit edilmesi açısından son derece önemlidir.

Literatürde iş stresinin; motivasyon üzerinde etkisine yönelik yapılan çalışmalara katkı sağlaması beklenilmektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni – Örnekleme

Araştırma evrenini Ankara İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nde çalışan toplam 450 personel oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ilgili kamu kurum müdürü ile yüz yüze görüşme yapılarak gerekli izin alınmış olup, İl müdürlüğünde görev yapan personel yardımıyla anket soruları 300 personele ulaştırılmış, anketlerin doldurulmasının ardından anketler toplanmıştır. Toplanan anketlerden eksiksiz olarak ulaşan 213 anket değerlendirilmeye tabi tutulmuştur

Ankara’da ki bu kurumda çalışan personelin bir bölümünün periyodik şekilde görev yapmaları nedeniyle, çalışan personele; kurumundaki birimde istenilen zamanda ulaşılabilmesi araştırmada karşılaşılan zorluklardandır.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri Ve Modeli

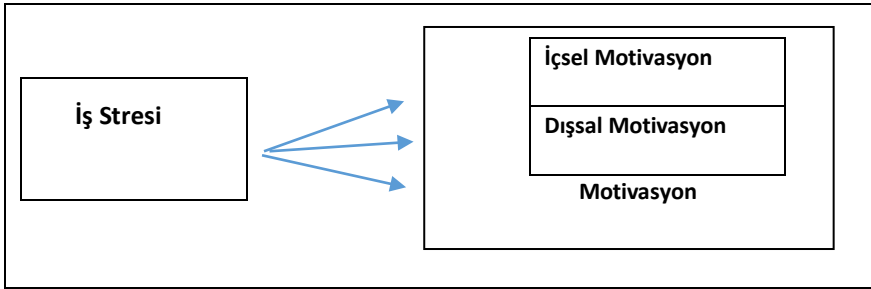
Araştırma kapsamında test edilen hipotezler ise şunlardır:

H1. İş stresi ile motivasyonun genel düzeyi anlamlı ve ters ilişkilidir.

H2. İş stresi ile içsel motivasyon anlamlı ve ters ilişkilidir.

H3. İş stresi ile dışsal motivasyon anlamlı ve ters ilişkilidir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

3.4. Araştırmanın Yöntemi ve Ölçüm Aracı

Çalışma anket yoluyla yapılmıştır. Anket formunun birinci bölümü örnekleme yer alanların yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni durum, iş tecrübesi ve görevi gibi özelliklerin yer aldığı demografik bilgileri içermektedir.

Araştırma anketinin hazırlanmasında, ikinci bölümünde Cohen, vd. (1983), çalışmalarında hazırlanan “Algılanan Stres Ölçeği”, kullanılmıştır. Ölçek

Türkçe'ye Eskin, Harlak, Demirkıran ve Dereboy, (2013) tarafından uyarlanmıştır. İstatiksel değerleri anlamsız bulunan 7. ve 13. sorular değerlendirmeye alınmamıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde ise Motivasyon ölçeği, Chiang ve Jang (2008) "An Expectancy Theory Model For Hotel Employee Motivation" adlı makalelerinde kullanılan içsel ve dışsal olmak üzere iki boyuttan oluşan ve Yılmaz ve Bayır'ın (2018) deki çalışmalarında kullanılan anketten yararlanılmıştır. 1, 2, 3, 4, 5, 7. sorular içsel motivasyon, 6, 8, 9. sorular ise dışsal motivasyon düzeylerini ölçmektedir.

3.5. Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 21.0 istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda çeşitli istatistik metot ve test teknikleri (frekans dağılımı, ortalama, t-testi, anova, regresyon, korelasyon) kullanılarak yorumlanmıştır. Verilerin değerlendirilmesi, katılımcıların her bir soruya verdikleri cevapların toplam puanları üzerinden yapılmış olup, istatistikî anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

3.6. Bulgular

Araştırmaya katılanların yüzdeler ve sayılarını tespit etmek amacıyla frekans alınmıştır.

Tablo 1. Demografik Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

Temel Demografik Sonuçlar		F	%
Cinsiyet	Erkek	120	56,3
	Kadın	93	43,7

Medeni Durum	Evli	190	89,2
	Bekâr	23	10,8
Eğitim Durumu	İlköğretim	6	2,8
	Lise	19	8,9
	Yüksekokul	23	10,8
	Lisans	113	53,1
	Yüksek Lisans	52	24,4
Yaş Aralığı	21-31	15	7,1
	31-41	82	38,5
	41-51	78	36,6
	51-61	38	17,8
Çalışma süresi	0-5 Yıl	13	6,1
	6-10 Yıl	67	31,5
	11-15 Yıl	24	11,3
	16-20 Yıl	34	16,0
	21 ve üstü	75	35,2
Görev Unvanı	İşçi ve diğer	47	22,1
	Memur	28	13,1
	Şef Birim – Sorumlusu	5	2,3
	Uzman	131	61,5
	Şube Md. ve Şube Md. Yrd	2	,9
Toplam		213	100

Araştırmaya katılanların % 56.3' ü erkeklerden oluşmakta olup 120 kişidir, % 43.7' si ise kadınlardan oluşmakta olup 93 kişidir. Araştırmaya katılanların % 89.2'i evlilerden oluşmakta olup 190 kişidir, %10.8'i ise bekârlardan oluşmakta olup 23 kişidir. Araştırmaya katılanların % 2.8' i ilköğretim mezunu olup 6 kişiden oluşmaktadır, % 8.9'u lise mezunu olup 19 kişiden oluşmaktadır, % 10.8'i yüksekokul mezunu olup 23 kişiden oluşmaktadır, % 53.1'i lisans mezunu olup 113 kişiden oluşmaktadır, % 24.4'ü ise lisansüstü eğitim almış olup 52 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların % 7.1'i 21-31 yaş aralığında olup 15 kişiden oluşmaktadır, % 38.5'i 31-41 yaş aralığında olup 82 kişiden oluşmaktadır, % 36.6'sı 41-51 yaş aralığında olup 78 kişiden oluşmaktadır, % 17.8'i 51-61yaş

aralığında olup 38 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların % 6.1'i 0-5 yıl arasında çalışmakta 13 kişiden oluşmaktadır. %31.5'si 5-10 yıl arasında çalışmakta 67 kişiden oluşmaktadır. % 11.3'ü 10-15 yıl arasında çalışmakta olup 24 kişiden oluşmaktadır.% 16'sı 15-20 yıl arasında çalışmakta olup 34 kişiden oluşmaktadır. % 35.2'si 20 yıl ve üzeri süredir çalışmakta olup 75 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların % 22.1'i işçi ve diğer olarak çalışmakta olup 47 kişiden oluşmaktadır, %13.1'i memur olarak çalışmakta olup 28 kişiden oluşmaktadır, % 2.3'i şef/birim sorumlusu olarak çalışmakta olup 5 kişiden oluşmaktadır, % 61.5'si uzman olarak çalışmakta olup 131 kişiden oluşmaktadır, % 0.9'u ise şube md. ve şube md. yrd olarak çalışmakta olup 2 kişiden oluşmaktadır.

3.6.1.Faktör Analizi

Tablo 2. İş Stresi İçin Faktör Analizi

KMO ve Bartlett Testi	
Örnekleme Yeterliliğine Yönelik Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri	,853
Bartlett Testi Sonuçları	Ki- Kare Değeri 3048,620
	Serbestlik Derecesi (sd) 78
	Anlamlılık Değeri (Sig.) ,000

Yapılan çalışmada anket soruları KMO testi doğrultusunda incelenmiş ve değeri 0,853 olarak belirlenmiştir. Örneklemin yeterliliği çok iyi olarak değerlendirilebilir.

Barlett testi sonuçları da ($p<01$); verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Varyansın toplam % 72,423' ü açıklanmaktadır.

Tablo 3. Motivasyon İçin Faktör Analizi

KMO ve Bartlett Testi	
Örnekleme Yeterliliğine Yönelik Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri	,834
Bartlett Testi Sonuçları	Ki- Kare Değeri 1630,638
	Serbestlik Derecesi (sd) 36
	Anlamlılık Değeri (Sig.) ,000

Yapılan çalışmada anket soruları KMO testi doğrultusunda incelenmiş ve değeri 0,834 olarak belirlenmiştir. Örneklemin yeterliliği çok iyi olarak değerlendirilebilir.

Barlett testi sonuçları da ($p<01$); verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Varyansın toplam % 74,907' si açıklanmaktadır

3.6.2. Korelasyon Analizi

Verileri normal olarak dağıldığı tespit edilen çalışmada, İş stresi ile motivasyon arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 4. İş Stresi ile Motivasyon Aralarındaki İlişkinin Korelasyon Analizi İle İncelenmesi

		Motivasyon Genel	İçsel Motivasyon	Dışsal Motivasyon
İş Stresi	r	-,591**	-,554**	-,559**
	p	,000	,000	,000

İş stresi ile motivasyonun genel düzeyi arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve ters ilişki bulunmuştur ($r = -0.591$; $p = 0,000 < 0.01$). Bulgular araştırmanın **1. hipotezinin doğruluğunu** göstermektedir.

İş stresi ile içsel motivasyon arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve ters ilişki bulunmuştur ($r = -0.554$; $p = 0,000 < 0.01$). Bulgular araştırmanın **2. hipotezinin doğruluğunu** göstermektedir.

İş stresi ile dışsal motivasyon arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve ters ilişki bulunmuştur ($r = -0.559$; $p = 0,000 < 0.01$). Bulgular araştırmanın **3. hipotezinin doğruluğunu** göstermektedir.

3.6.3. Regresyon Analizi

3.6.3.1. İş Stresi İle Motivasyonun Genel Düzeyi Arasındaki Doğrusal Regresyon Modelinin Bulguları

Tablo 5. Doğrusal Regresyon Modeli İçin ANOVA ve Belirleme Katsayısı Bulguları

	Kareler top.	s.d.	Kareler Ort.	F	p
Regresyon	25,068	1	25,068	113,010	,000
Hata	46,805	211	,222		
Toplam	71,873	212			

	R ²			
R	,591	,349	Düz. R ²	,346

Tablo 6: Doğrusal Regresyon Modelinin Katsayılarının Tahmini

	Katsayılar	std. Katsayılar	t	p
Sabit	5,725		44,941	,000
İş stresi ort.	-,785	-,591	-10,631	,000

3.6.3.2. İş Stresi İle İçsel Motivasyon Arasındaki Doğrusal Regresyon Modelinin Bulguları

Tablo 7. Doğrusal Regresyon Modeli İçin ANOVA ve Belirleme Katsayısı Bulguları

	Kareler top.	s.d.	Kareler Ort.	F	p
Regresyon	24,833	1	24,833	93,319	,000
Hata	56,149	211	,266		
Toplam	80,981	212			
R	,554	R ²	,307	Düz. R ²	,303

Tablo 8. Doğrusal Regresyon Modelinin Katsayılarının Tahmini

	Katsayılar	std. Katsayılar	t	p
Sabit	5,748		41,201	,000
İş stresi ort.	-,781	-,554	-9,660	,000

3.6.3.3. İş Stresi İle Dışsal Motivasyon Arasındaki Doğrusal Regresyon Modelinin Bulguları

Tablo 9. Doğrusal Regresyon Modeli İçin ANOVA ve Belirleme Katsayısı Bulguları

	Kareler top.	s.d.	Kareler Ort.	F	p
Regresyon	25,543	1	25,543	96,014	,000
Hata	56,133	211	,266		
Toplam	81,676	212			
R	,559 ^a	R ² ,313		Düz. R ²	,309

Tablo 10. Doğrusal Regresyon Modelinin Katsayılarının Tahmini

	Katsayılar	std. Katsayılar	t	p
Sabit	5,678		40,700	,000
İş stresi ort.	-,792	-,559	-9,799	,000

İş stresi ile motivasyonun genel düzeyi, içsel motivasyon ve dışsal motivasyon arasındaki doğrusal regresyon modelinin anlamlılığı ANOVA testi ile incelenmiştir. ANOVA testine göre model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre iş stresi ile motivasyonun genel düzeyi, içsel motivasyon ve dışsal motivasyon arasındaki ilişki doğrusal regresyon modeliyle incelenebilir. Ayrıca motivasyonun genel düzeyi için model açısından düzeltilmiş R² katsayısı 0,349 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, motivasyon genel düzeyinin değişkenliğinin % 34,6 sının doğrusal regresyon modeli aracılığıyla iş stresi tarafından açıklandığını göstermektedir. İçsel motivasyon için model açısından düzeltilmiş R² katsayısı 0,307 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, içsel motivasyon değişkenliğinin %30,3'ünün doğrusal regresyon modeli aracılığıyla iş stresi

tarafından açıklandığını göstermektedir. Dışsal motivasyon için model açısından düzeltilmiş R^2 katsayısı 0,313 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, içsel motivasyon değişkenliğinin %30,9'unun doğrusal regresyon modeli aracılığıyla iş stresi tarafından açıklandığını göstermektedir.

İş stresi ile motivasyonun genel düzeyi arasındaki doğrusal regresyon modelinin katsayılarının tahmini bulgulara göre, İş stresinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre motivasyonun genel düzeyi Y , iş stresi X^1 ile gösterilirse doğrusal regresyon modeli;

$$Y = 5,725 - 0,785 * X^1 \text{ olarak elde edilir.}$$

İş stresi negatif olarak Y' 'yi % 35 oranında etkilemektedir.

İş stresi ile içsel motivasyon arasındaki doğrusal regresyon modelinin katsayılarının tahmini bulgulara göre, İş stresinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre içsel motivasyon Y^2 , iş stresi X^2 ile gösterilirse doğrusal regresyon modeli;

$$Y^2 = 5,748 - 0,781 * X^2 \text{ olarak elde edilir.}$$

İş stresi negatif olarak $Y^{2'}$ 'yi % 30 oranında etkilemektedir.

İş stresi ile dışsal motivasyon arasındaki doğrusal regresyon modelinin katsayılarının tahmini bulgulara göre, İş stresinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre dışsal motivasyon Y^3 , iş stresi X^3 ile gösterilirse doğrusal regresyon modeli;

$$Y^3 = 5,678 - 0,792 * X^3 \text{ olarak elde edilir.}$$

İş stresi negatif olarak $Y^{3'}$ ü % 31 oranında etkilemektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma iş stresinin motivasyon üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse iş stresinin motivasyon üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığına Ankara İli Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nde gerçekleştirilen çalışma ile cevap aranmaktadır. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde iş stresi ile motivasyon arasında anlamlı ve ters bir ilişki olduğu ve motivasyonu etkilediği tespit edilmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda iş stresi ile motivasyonun genel düzeyi arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin katsayısının r^2 değeri 0.349 olduğu tespit edilmiş, iş stresinin motivasyonun genel düzeyini % 35 oranında etkilediği anlaşılmıştır. İş stresi ile içsel motivasyon arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin katsayısının r^2 değeri 0.307 olduğu tespit edilmiş, iş stresinin içsel motivasyonu % 30 oranında etkilediği anlaşılmıştır. İş stresi ile dışsal motivasyon arasında bir ilişki olduğu ve ilişkinin katsayısının r^2 değeri 0,313 olduğu tespit edilmiş, iş stresinin dışsal motivasyonu % 30 oranında etkilediği anlaşılmıştır.

Yapılan çalışma daha önce yapılan; Singh (2015), Wani (2013), Sumaryo vd. (2015)'nin daha önce yapmış oldukları çalışmaları destekleyici niteliktedir. Yapılan çalışma neticesinde değişkenler arası negatif bir ilişkinin olduğunun görülmesi iş stresi seviyesinin arttıkça motivasyonun azalacağı sonucunu göstermektedir. Bu durum özel ve kamuda yönetici pozisyonunda bulunanların çalışanlarının, iş stresini azaltmaya yönelik adımlar atarak motivasyonu artırarak çalışanları daha etkin kullanmak amacıyla yeni yaklaşımlardan faydalanabilmesi hususunda önemli bir konuya dikkat çekmiştir.

Çalışanların stres altında olmaları başta sağlıklarına zarar vermek üzere birçok olumsuzluğa neden olmaktadır. Kişinin kendisine olan zararlarına baktığımız zaman; Kişinin işyerinde konsantre olamaması, sürekli gergin olması, baş ağrısı

ve dikkat eksikliği, arkadaşları ile iyi bir iletişim kuramaması, işyerindeki stresi ailesine yansıtarak aile içi tartışma ve huzursuzluklar yaşaması bunlardan bazılarıdır.

Çalışanların stres altında çalışmaları; aynı zamanda organizasyon içinde birçok olumsuz etkiye neden olmaktadır. İş stresi çalışanın kendisini tam olarak işine verememesine, istenilen düzeyde performans sergileyememelerine, iş arkadaşları ile sağlıklı iletişim kuramamalarına ve tam olarak işe motive olamamalarına neden olmaktadır.

Çalışanların işine motive olamaması organizasyonların en son isteyecekleri konulardan birisidir. Motivasyon iş kalitesi ve çalışan performansı için son derece hayati önem arz eden bir konudur. Bu nedenle organizasyonların motivasyonu artıran unsurları çoğaltması gerekirken, motivasyonu azaltan unsurları da ortadan kaldırmak için her türlü tedbiri almaları gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışanların duygularına geliştirmeye yönelik eğitimler de verilebilir (Çınar ve Özyılmaz,2018:145). İş stresi motivasyonu azaltan çok ciddi bir sorundur. İnsanların huzurunu kaçıran bu sorun organizasyonun prestijini olumsuz etkileyebilecek ve bulunduğu sektörde rakipleri tarafından suiistimal edilebilecek bir durumdur.

Organizasyonların çalışanlarının aşırı iş stresi ile karşılaşmaması için; yönetici pozisyonunda bulunanların zaman zaman çalışanlarını dinlemesi, sorunlarına çözümler üretmesi, organizasyon içi etkili bir iletişim ağı kurulması, sorunları olan çalışanların sorunlarını danışabilmek için insan kaynakları birimleri içinde sosyoloji ve psikoloji uzmanları buldurması, insanların iş dışı rahatlayabileceği çeşitli sosyal faaliyetleri düzenlemesinde fayda olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda eğitim faaliyetleri de yapılabilir Çünkü eğitim ya doğru bilginin öğretilmesi ya da bilginin eyleme dönüştürülmesi ile ilgilidir (Kavlak,2015:467).

Bu çalışma, Ankara İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nde çalışan personelin stresinin, motivasyon üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Çalışma aynı zamanda kapsamı açısından, iş stresinin motivasyon üzerindeki etkisini inceleyecek olan gelecek çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağma, F. Ş. (2007). "İş Yaşamında Stresin Nedenleri ve Olumsuz Etkileri, Atılım Üniversitesi", Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
- Baltaş A. ve Baltaş, Z. (1998). *Stres ve başa çıkma yolları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Britt, T.V. (2005). "The Effects of Identity-Relevance and Task Difficulty on Task Motivation, Stres, and Performance", *Motivation and Emotion*, 29(3):189-202
- Çınar, Ö. ve Özyılmaz, F. Z. (2018). "Duygusal Zeka, Yaşam Tatmini ve İş Performansı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", Ağrı İbrahim Çeçen ve Bayburt Üniversitelerinde Çalışan Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama, *D.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(16), 131-149
- Cam, E. (2004). "Çalışma Yaşamında Stres ve Kamu Kesiminde Kadın Çalışanlar", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1303(5134):1-10
- Demir K. (2011). "Teachers' Intrinsic And Extrinsic Motivation As Predictors Of Student Engagement" *e-Journal of New World Sciences Academy*, Vol. 6, No. 2, 1397-1409.

- Eren, E. (2010). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Ersarı, G. ve Naktiyok, A. (2012). İş Görenin İçsel ve Dışsal Motivasyonunda Stresle Mücadele Tekniklerinin Rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 81-101.
- Ertekin, Y. (1993). *Stres ve yönetim*, Ankara: TODAİE Yayın No:253.
- Finkelstein, M. A. (2006). "Dispositional Predictors of Organizational Citizenship Behavior: Motives, Motive Fulfillment, and Role Identity", *Social Behavior and Personality*, 34(6), 603-616
- Kavlak, A. (2015). İnsan Eğitiminde Gelecek Kavramı, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/14, 461-470
- Kıdad, L. ve Aksaraylı, M. (2009). "Sağlık Hizmetlerinde Motivasyon Faktörleri", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1):75-94.
- Kılıç, R., Keklik B. (2012). "Sağlık Çalışanlarında İş Yaşam Kalitesi Ve Motivasyona Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, C. 14, S. 2, 147-160.
- Kreitner R. ve Kinicki A. (2004). *"Organizational Behavior"*, 6th Ed., The McGraw-Hill Companies Inc. , USA.
- Köknel, Ö. (1988). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Serinkan, C. Bardakçı, A. (2009). "Pamukkale Üniversitesindeki Akademik Personelin İş Tatminleri ve Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Bir Araştırma". *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 21, 116-132.

- Sökmen, A. (2005). "Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Stres Nedenlerinin Belirlenmesinde Cinsiyet Faktörü: Adana'da Ampirik Bir Araştırma". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Güz
- Şenyiğit, G. (2004). "Çalışma Hayatında Stres", *Verimlilik Dergisi*, S. 3, 103-119.
- Mottaz, C. J. (1985). "The Relative Importance of Intrinsic and Extrincis Rewards as Determinants of Work Satisfaction". *The Sociological Quarterly*, 26(3), 365-385.
- Northcraft Gregory, B, Neale Margaret, A. (1996). *Organizational Behavior, A Management Challenge*. Mishawaka: The Dryden Press.
- Özbay, E. (2007). İstanbul İlinde Askeri Hastanelerde Çalışan Yönetici Hemşirelerin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Yöntemlerinin Belirlenmesi". Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özkal, N. (2013). "Sosyal Bilgilere İlişkin İçsel ve Dışsal Güdülerin Özyeterlik ve Başarı Yönelimlerine Göre Yordanması", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.13, S. 27, 98-117
- Robbins, P. S. (1992). *Essentials of Organizational Behavior* (3rd ed.). USA: Prentice Hall, Inc.
- Robbins, D. (2005). "Handling the Stres in Nursing", *Journal of Practical Nursing*, 55(2), 5-6

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In today's world it is becoming increasingly difficult for organizations to protect their assets. Therefore, they want to benefit from new methods and approaches in order to benefit more from their employees. In this context, it is of utmost importance to identify and eliminate the elements that create a negative impact on the employees and to try to identify and increase the elements that have a positive effect on the employees.

There are many factors that have a negative impact on employees. Some of these elements due to the physical conditions and impossibilities of the organization; making employees fail to deliver the expected performance, some are due to communication and behavior within the organization.

Job stress is one of the factors that have a negative impact on the employees in the organization. Job stress is a serious problem that affects employees in many ways and causes them to deteriorate their health as well as the performance expected from them.

Numerous physiological and psychological disorders may manifest themselves in a person suffering from constant stress. Migraine, stomach diseases, heart diseases and so on. problems; In addition to physiological disorders such as hypertension, ulcers, muscle and joint pain, psychological problems such as depression, sleep disorders, excessive drug, alcohol and cigarette dependence may be encountered. (Robbins, 2005:5). Stress that reaches too high can lead to people becoming incapacitated and even suicide on a person who thinks they cannot improve their situation.

The impact of stress on health affects not only the individual but also the organization. It is of great importance that the employees are motivated to achieve the goals set for them by the organizations. Motivation is the process of exhibiting behaviors that will satisfy or aim for the various needs of individuals. (Karabulut ve Çetinkaya, 2011:15). Motivation in the organization reveals that the main purpose is to encourage employees to work on a voluntary basis. Volunteerism is a desire that shows itself in line with the concerns of employees and their concern about the functioning of the organization. (Finkelstein, 2006:603).

Stress is a negative factor that has a negative effect on motivation and has a negative effect on this process. In order to eliminate this negative effect, the

people in the executive position should take the necessary precautions and implement them.

Method

Purpose and Importance of Research

The aim of the study is to examine the job stress and motivation in detail and to reveal these relationships among the people working in the enterprises.

As in many other countries of the world, there are institutions in our country that serve for the smooth functioning of the state affairs and for the services of the whole public. The lower the job stress of the people working in these institutions, the more motivation they will have and the higher the service quality.

In this research, it is very important to determine the relationship between job stress and motivation in terms of measuring the level of job stress in Ankara Provincial Directorate of Food, Agriculture and Livestock and increasing the quality of service and productivity.

In the literature, job stress; It is expected to contribute to the studies conducted on the impact on motivation.

Population of the Research – Sampling

The research population consists of 450 personnel working in Ankara Provincial Directorate of Food, Agriculture and Livestock. In this direction, the necessary permission was obtained through a face-to-face meeting with the director of the relevant public institution. The questionnaire questions were conveyed to 300 personnel with the help of the personnel working in the provincial directorate. 213 questionnaires which were obtained from the questionnaires collected were evaluated

Due to the periodic duty of some of the personnel working in the public institution in Ankara; it can be stated as the limitation of the research that the unit cannot be reached at the desired time in its unit.

Findings (Results)

According to the estimated findings of the coefficients of linear regression model between job stress and general level of motivation, the coefficients of job stress were found to be statistically significant.

According to the predicted findings of the coefficients of the linear regression model between job stress and intrinsic motivation, the coefficients of job stress were statistically significant.

According to the predicted findings of the coefficients of linear regression model between job stress and extrinsic motivation, the coefficients of job stress were found to be statistically significant.

Conculusion and Discussion

This study reveals the effects of job stress on motivation. In other words, whether or not job stress has a significant effect on motivation is sought in the Ankara Provincial Directorate of Food, Agriculture and Livestock. When the results of the analysis were evaluated, it was found that there was a negative and inverse relationship between job stress and motivation and it affected the motivation.

As a result of the study, it was found that there is a relationship between job stress and general level of motivation and the coefficient of this relationship is r square value of 0.349, job stress affects intrinsic motivation by 35%. It was found that there is a relationship between job stress and intrinsic motivation and the coefficient of this relationship is r squared value of 0.307, job stress affects intrinsic motivation by 30%. It was found that there is a relationship between job stress and extrinsic motivation and the coefficient of the relationship is r squared value 0,313, job stress affects extrinsic motivation by 30%.

The study supports previous studies by Singh (2015), Wani (2013), Sumaryo vd. (2015). The fact that there is a negative relationship between the variables as a result of the study shows that as the level of job stress increases, motivation decreases. This situation has drawn attention to an important issue by taking steps to reduce the job stress of employees in private and public managerial positions, to use new approaches to increase motivation and use them more effectively.

Being stressed by employees causes many negativities, especially damaging their health. When we look at the harm to the person; Some of them are not being able to concentrate in the workplace, being constantly tense, having pain, lack of attention, not having a good communication with friends, reflecting the stress in the workplace to his family, and family disputes and unrest.

Employees under stress; it also has many negative effects within the organization. Job stress causes the employee to not be able to give himself to

his job, to perform at the desired level, not to have healthy communication with his colleagues and to not be fully motivated to work.

Lack of motivation for employees is one of the last issues that organizations want. Motivation is a vital issue for job quality and employee performance. For this reason, organizations need to increase the factors that increase the motivation, while eliminating the factors that reduce the motivation to take all kinds of measures. Job stress is a very serious problem that reduces motivation. This problem, which has disturbed the peace of the people, can negatively affect the prestige of the organization and can be used by its competitors in the sector it is located.

It is thought that it would be beneficial for organizations to listen to employees from time to time, to establish an effective communication network within the organization, to consult the problems of employees with problems in the human resources departments to provide sociology and psychology experts, people can relax in the organization of various social activities in order to prevent employees from experiencing excessive job stress.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİNDE HİMAYE DÜŞÜNCESİ

Kenan DEMİR*

Öz

1870'lerden sonra korumacı politikaların yürütülmesi gerektiğini savunan Osmanlı aydınları görülmüştür. Ahmet Mithat, Mizancı Murat ve Akyiğitzade Musa gibi Osmanlı aydınları Alman iktisatçı Friedrich List'ten etkilenmiş ve bu kişiler ülke sanayisinin gümrük vergileriyle korunması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu düşünce 1880'lerden itibaren hemen hemen tüm Osmanlı aydın ve bürokratları tarafından benimsenmeye başlamıştır. II. Meşrutiyet dönemi aydınları da ülkenin iktisadi kalkınmasının himayeci iktisat düşünce doğrultusunda olacağına yönelik görüşler öne sürmüşlerdir. II. Meşrutiyet döneminde iktidarda olan İttihat ve Terakki Partisi de 1912 senesinden sonra devlet politikalarını bu düşünce doğrultusunda yürütmüş ve bu düşüncenin yaygınlaşması için birçok gazeteyi finanse etmiştir. Bu çalışmada II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan gazeteler ışığında Osmanlı Devleti'ndeki himayeci iktisat düşüncesi tartışmaları incelenmiştir. Gazetelerde himayeci düşünceler 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte görülmeye başlamış ve bu düşünce 1923'e kadar gazetelerde işlenen bir konu olmuştur. Dönemin gazeteleri bu düşüncenin ilkelerini halka öğretmeye çalışmış ve ülkenin iktisat politikalarının bu düşünce doğrultusunda olmasını hedeflemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, basın, korumacı politikalar.

II. THE CONCEPT OF CONSERVATION IN THE OTTOMAN EMPIRE

Abstract

After the 1870s, the Ottoman intellectuals, who argued that protectionist policies should be implemented, were seen. Ottoman intellectuals such as Ahmet Mithat, Mizancı Murat and Akyiğitzade Musa were influenced by the German economist Friedrich List and emphasized that the country's industry should be protected by customs duties. This idea was adopted by almost all Ottoman intellectuals and bureaucrats from the 1880s onwards. Intellectuals of the II. Constitutional Monarchy also suggested that the economic development of the country would be in line with the patronage of economic thought. II. The Committee of Union and Progress Party, which was in power during the Constitutional Monarchy, carried out its state policies in line with this idea after 1912 and financed many newspapers in order to spread this idea. In this study, II. In the light of the newspapers published during the Constitutional Monarchy period, the discussions on the idea of economic economy in the Ottoman state were examined. Protesting thoughts in the newspapers began to be seen with the declaration of the Constitutional Monarchy in 1908, and this idea became a subject in newspapers until 1923. The newspapers of the period tried to teach the principles of this idea to the public and aimed at the economic policies of the country to be in line with this idea.

Keywords: *Economy, press, conservative thought.*

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti 16.yüzyılda ülkede mal bolluğun yaşanması için yabancılara verdiği imtiyazlar ve 1838 senesinde önce İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması ve sonra bu anlaşmaya paralel olarak diğer devletlerle imzalanan ticaret anlaşmaları ile Avrupa devletlerin pazarı haline gelmişti. Kapitülasyonlar ve 1838 ticaret anlaşmasıyla verilen imtiyazlar nedeniyle ülkeye giren ucuz sanayi mamulleri ülke sanayinin zamanla önemini yitirmesine neden olmuştur. Osmanlı bürokratları serbest ticaret ilkesi doğrultusunda imzalanan 1838 ticaret anlaşmasıyla ülkede yabancı yatırımların artışı ile Batı tarzı üretim tekniğinin girişi gibi nedenlerle Avrupa tarzı üretimin yaygınlaşacağını

düşünmüşlerdir. Anlaşma sonrası iktisat politikaları serbest iktisat düşüncesi doğrultusunda yürütülmüş ve ülkenin aydınları iktisadi kalkınmanın bu düşüncenin uygulanmasıyla gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir. Ancak zamanla 1838 ticaret anlaşmasının ülke iktisadını daha da gerilettiğine yönelik eleştiriler getirilmiş sonra ise bu düşüncenin yerine ülkenin iktisadi politikalarının himaye düşüncesi doğrultusunda olmasına yönelik ilk koruyucu düşünceler öne sürülmüştür. 1876 senesinde iktidara gelen II. Abdülhamit ülkede gümrük oranlarını artırılması için girişimlerde bulunmuş ancak Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğü, kapitülasyonlar gibi nedenler yüzünden bundan bir başarı elde edememiştir.

Adam Smith'in 1776 senesinde yazdığı Milletlerin Zenginliği adlı eseriyle ortaya çıkan serbest iktisat düşüncesi sonraki süreçte İngiltere'de David Ricardo ve Fransa'da J. B. Say gibi iktisatçılar tarafından tüm dünyaya yayılmıştır. Bu düşüncenin iktisadi ilkeleri zamanla tüm ülkelerde uygulanmaya başlamış ve ekonomik politikalar bu düşünce doğrultusunda yürütülmüştür. Bu düşünceye ilk itirazlar Almanya'dan gelmiştir. Alman iktisatçı Friedrich List 19.yüzyılın başında yeni yeni sanayileşmeye başlayan Almanya'nın İngiliz rekabetine karşı ülke sanayisinin başlangıç aşamasında gümrük vergileriyle korunması gerektiğini belirtmiş ve sanayileşmenin başlangıç aşamasında koruyucu gümrük oranlarını önermiştir. Almanya bu düşünce doğrultusunda sanayiye korumak için gümrük vergilerini artırmış ve bir nesil sonra ise Almanya sanayileşmiştir. Bu düşünce 1870'lerden sonra Osmanlı aydınları tarafından benimsenmiş ve Friedrich List'ten etkilenen birçok Osmanlı iktisatçısı görülmüştür. II. Abdülhamit döneminde bu düşüncenin ülkede benimsenmesini isteyen yazarlar, Ahmet Mithat, Mizancı Murat ve Akyiğitzade Musa'dır.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle ülkede yeni yönetim iktidara gelmiş ve ayrıca özgür bir ortamın doğması nedeniyle birçok gazete yayımlanmaya başlamıştır.

Bu dönemde yayımlanan gazetelerin değindiği konulardan biri de ülkenin iktisadi sorunu olmuştur. Gazeteler, ülkenin iktisadi kalkınması için devletin doğrudan ekonomiye müdahale etmesini ve yerli üretimin artması için ülkede himaye politikaların uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Ülkeyi yöneten İttihat ve Terakki Partisi ilk yıllarda ülkenin iktisat politikalarını serbest iktisat düşüncesi doğrultusunda yürütmesine karşın zamanla Almanlara yakınlaşma ve Balkan savaşlarından sonra milliyetçilik düşüncesinin ağırlık kazanması gibi nedenler sonucu iktisadi politikaları milli iktisat düşüncesi doğrultusunda yürütmüştür. İttihat ve Terakki'nin de bu düşünceyi benimsemesiyle himayeci düşünce çoğunluğun benimsediği iktisat düşüncesi haline gelmiştir. Bu çalışmada II. Meşrutiyet dönemi basınında yayımlanan himayeci iktisat yazıları incelenmiş ve dönemin iktisadına değinilmiştir.

Çalışmada dönemin (1908-1923) tüm yayın organları incelenmiş ve dergilerde doğrudan himaye politikaların ne olduğunu belirten ve bu düşünceyi doğrudan savunan yazılar kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı himaye politikalarını savunan yazıların 1913'den sonra ülkede görüldüğünü çürütmek ve milli iktisat politika uygulamalarının 1914'te patlak veren 1. Dünya savaşı ile başlamasına karşın bu düşüncenin kaynağını oluşturan düşüncenin yani himayeci politikaların 1908 sonrası basınında canlı bir şekilde tartışıldığını kanıtlamaktır. 1908'den 1923'e kadar dönemin basınından iktisadi politikaların uygulanması konusunda bu düşünce yani himaye politikaları bir çözüm olarak önerilmektedir. Her ne kadar savaştan sonra bu düşünce daha geniş bir şekilde savunulmuşsa da bu düşünceyi savunan ve ifade eden yayın organları olmuştur. Çalışmada kullanılan gazetelerin yayımlanma tarihiyle sırasıyla şu şekildedir. 1885 senesi *Dersaadet Ticaret Odası*, 1891 senesi *Servet-i Fünun*, 1904 senesi *İçtihad*, 1907 senesi *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 1908 senesi *Aşiyân*, *Ceride-i Rüşmiye*, 1909 senesi *Çiftçi Mecmuası*, *İstişare*, 1912 senesi *Türk Yurdu*, 1913 senesi *Felahat*, *Toprak*, *Halka Doğru*, 1914 senesi *Sanayi*, 1915 senesi *İslam Mecmuası*, 1916

senesi *İktisadiyat Mecmuası*, 1917 senesi *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, 1921 senesi *Türkiye İktisat Mecmuası*'dır.

2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI EKONOMİSİ

İttihat ve Terakki 1908 senesinde iktidara geldikten sonra ilk yıllarda ekonomiyi liberal iktisat düşüncesi doğrultusunda yürütmüştür. Bu doğrultuda serbest ticarete engel geleneksel iktisadi politikaları kaldırmış, 1911 tarihli arazi yasası ve 1913 tarihli miras yasası gibi kanunları çıkartarak ticari ilişki ve özel mülkiyet gibi konularda mevzuatı modernleştirmiş ve ticaret ve sanayinin gelişmesine çalışmıştır (Zürcher, 2009: 187). II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında İttihat ve Terakki'nin iktisat politikasını şekillendiren partinin ekonomi ideoloğu olan Cavit Bey, Osmanlı Devleti'nin iktisadi politikalarını serbest ticaret düşüncesi, tarımsal ihracata dayalı uzmanlaşma, yabancı sermayeyi teşvik edici ve piyasalara devletin minimize müdahalesi gibi unsurlar doğrultusunda izlemesi gerektiğini düşünmüştür (Boratav, 1997: 272). İlk yıllarda hükümetin Avrupa sermaye piyasasından dış borç gerçekleştirme imkânı az olduğundan hükümet 1909 senesinde 7 milyonluk bir iç borçlanma gerçekleştirmek istemiş ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun sonucunda İttihatçıların Maliye Nazırı Cavit Bey Fransa'dan borç almak girişiminde bulunmuş ancak Fransızların Türk maliyesini denetim alıcı koşullar öne sürmesiyle bunda da bir başarı elde edilememiştir (Ahmad, 2009: 46).

Parti, Balkan savaşlarından sonra milliyetçilik doğrultusunda milli iktisat politikalarını uygulamış ve bir yandan da ekonomide yerli malı kullanma ve kooperatifçilik gibi faaliyetler yürütmüştür. Öte yandan İtibar-ı Milli Bankası adı altında milli bankayı kurmuş ve milli iktisadi kuruluşları desteklemiştir (Tunaya, 1988: 35-36). İttihat ve Terakki 1914 senesinde kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmıştır. Kapitülasyonların kaldırılmasıyla devletin yeni bir ticaret rejimi uygulama serbestliği kazanmasına sebep olmuş ve bu doğrultuda gümrük

oranlarını artırarak himayeci gümrük vergilerini uygulamıştır (Keyder, 1995: 88). Almanya'nın itirazlarına rağmen gümrük vergisi önce %14 sonra %30'a yükseltilmiş ve ithal edilen ürünlere spesifik gümrük tarife yöntemini uygulamaya başlamıştır (Boratav, 1997: 275). Bu dönemde yerli sermaye ve özel girişimle yapılan iktisadi girişimler devlet tarafından teşvik edilmiş, dönemin basınında bu faaliyetler hakkında genişçe bilgi verilmiş ve fabrikalar törenlerle açılmıştır. Çıkarılan bir kanunla ülkedeki yabancı şirketlerde belli sayıda Osmanlı vatandaşı çalıştırılması sağlanmıştır. 1916 senesinde çıkarılan bir kanunla da yabancı şirketlerin evrak kayıtlarını Türkçe tutmaları ve muamelelerini Türkçe yürütmeleri istenmiştir (Lewis, 2004: 454).

İttihat ve Terakki 1908 senesinde yayımladığı parti programında tarım sektöründe işveren-işçi ilişkileri düzenleyen yasaları hazırlamak, kullanılmayan arazileri köylülere dağıtmak ve uygun kredi imkanı sağlamak, arazide kadastro sistemini benimsemek, aşarı yarıya düşürmek ve tarımsal üretimi geliştirmek politikaları hedeflediğini açıklamıştır (Kıpal-Uyanık, 2001: 26-27). 1914 senesinde I. Dünya Savaşının patlak vermesiyle ilan edilen seferberliğin ekonomide özellikle de tarım sektöründe olumsuz etkileri olmuştur. Ülkenin kötü olan maliyesi daha da kötüleşmiş ve ekonomik olarak Almanya'ya bağımlı hale gelmişti (Ahmad, 2010: 79). Savaş döneminde tarımsal üretimi artırmak amacıyla devlet Çukurova ve Konya ovalarının boş arazilerini ekime açma, pirinç ziraatını genişletme, şeker üretimini artırmak amacıyla Alman uzman getirtme, çiftçiye tohum, hayvan ve tarımsal makine yardımı gibi tarımsal politikalar yürütmekteydi (Ahmad, 1986: 62). Savaş sürecinde Osmanlı ekonomisinin durumu daha da kötüleşmiş ve hazine bomboş olduğundan 1917 senesinde hükümet Almanların Duyun-ı Umumiye İdaresi'nden mevduatlarına karşılık 50 milyon para basarak geçici olarak bir rahatlama sağlamıştır (Ahmad, 2010: 87).

1915 senesinde çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'yla fabrikalarda Türk işçilerin artırılması için teşvik edici politikalar uygulanmış ve kurulacak yeni fabrikalara devlet arazisinin hibe edileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu dönemde sanayi mektepleri islah edilmiş, sanayi atölyeleri tesis edilmiş ve Almanya'ya yüksek eğitim için ustabaşı ve kalifiye işçiler gönderilmiştir (Mardin, 1985: 632). 1913 senesi istatistiklerine bakıldığında Osmanlı'nın en önemli ihracat kalemlerinin tütün, buğday, arpa, üzüm, incir, ham ipek, tiftik ve afyon olup ihracattaki payının %44'e ulaştığı görülmektedir. Bu değerler Osmanlı'nın tarımsal ürünler ihraç eden bir ülke olduğunu göstermektedir. Bu dönemde Osmanlı'nın ithal ettiği ürünlerin %50'sini sanayi imalatı oluşturmaktadır. Ayrıca şeker, kahve ve çay gibi önemli tarımsal ürünlerin ithalatı da fazladır (Pamuk, 1985: 657-659). I. Dünya savaşında dış ticaret imkanı azalmış ve devletin ihtiyaç duyduğu bazı tarımsal ürün ve stratejik ürünlerin ihracı yasaklanmıştır. Bu dönemde ihracat devlet denetimine alınmış ve ihraç edilecek mallar ihraç vesikasıyla gerçekleştirilmiştir (Toprak, 1985c: 670-671).

II. Meşrutiyet dönemine girerken Osmanlı burjuvasını Ermeni ve Rum asıllı Osmanlı vatandaşları oluşturmaktaydı. Ermeni ve Rum asıllı Osmanlı vatandaşları piyasaya yönelik sebze, meyve, tütün ve dut yetiştirmekte ve Batı Anadolu'daki ipek üretimi bu iki unsurun tekelinde bulunmaktaydı. Ayrıca ticaret ve bankacılık sektörü tamamen bu iki unsurun elindeydi (Ahmad, 1986: 38). 1914 senesinde hükümetin ana amaçlarından biri Müslüman iş çevrelerinin kazanç gücünü artırmaktı. Bu kazancı artırmanın en kolay yolu ticari faaliyetler olduğundan bu dönemde ticari kazançlarla bir milli burjuvazi oluşturulmaya çalışılmıştır (Keyder, 1995: 89). Müslüman sermaye sahipleri İttihat ve Terakki'nin İstanbul sorumlusu Kara Kemal önderliğinde bir araya getirilmiş ve bu doğrultuda ticaret sektöründe birçok milli şirket kurulmuştur (Keyder, 1995: 91). Savaşın başlangıcından 1918 senesine kadar kurulan şirket sayısı dönemin basınından anlaşıldığına göre 80 civarındadır (Ahmad, 2006: 60). Ayrıca

kapitülasyonların kaldırılmasıyla büyük işletme sahibi çiftçiler, tarımsal ürünlerini doğrudan Avusturya ve Almanya'ya satarak büyük bir servet elde etmeye başlamış ve bu da ülkede bir diğer sermaye sahibi grubun oluşmasına yardım etmiştir (Ahmad, 2010: 88). İttihatçıların milli burjuva sınıfı yaratma çabalarından en fazla kazanç elde eden ve bu sınıfın temelini oluşturan gruplar tüccar ve tarımsal arazi sahipleri olmuştur (Ahmad, 1986: 73).

3. HİMAYE DÜŞÜNCENİN ORTAYA ÇIKIŞI VE OSMANLI'DA HİMAYE DÜŞÜNCESİ

İngiliz iktisatçı David Ricardo'nun ölümünden sonra serbest iktisat düşüncesine karşı birçok itiraz sesi yükselmiştir. Özellikle 1830'lu yıllardan itibaren Alman iktisatçıları serbest iktisat düşüncesinin İngiliz çıkarlarına uygun bir iktisat düşüncesi olduğunu ifade etmiş ve bu düşünceye karşı çıkmıştır. Almanya'da kurulan yeni sanayi tesislerini devletin himaye etmesini istemiştir (Sayar, 2006: 385). Serbest ticaret fikirlerine milliyetçi bir bakış açısı ile sistematik bir şekilde itiraz eden ilk kişi Alman iktisatçı Friedrich List idi. List, 1841 senesinde "*Ulusal Politik İktisat Sistemi*" adlı eserinde dış rekabete karşı milletlerin başlangıç aşamasında yerli sanayinin himaye etmesi gerektiğini vurgulamış ve Adam Smith'in kişisel çıkarı ön planda tutan liberal sistemine karşı devlet çıkarlarını önemseyen milli iktisadı önermiştir (Skousen, 2007: 115). Friedrich List, Amerika'da iken kalkınmanın beş aşamalı bir süreç olduğunu yapmış olduğu gözlemlere dayanarak açıklamıştır. Bu aşamaları sırasıyla avcılık, balıkçılık, çobanlık, tarım-sanayi ve tarım-sanayi-ticaret olarak sınıflandırılan Friedrich List, serbest ticaret düşüncesinin farklı ülkelerdeki çeşitli koşulları dikkate almadan iktisat ilkelerini oluşturmasını eleştirmiştir. Her ülkenin iktisadi aşamalarının farklılık gösterdiğini ve üçüncü aşamadan sonra dış ticareti himaye ederek kalkınmanın diğer aşamalarına geçilebileceğini belirtmiştir. Ulusal üretimin gerçekleştirilene kadar devletin korumacı iktisat düşüncesini izlemesini istemiştir

(Savaş, 2007: 426-427). Ülkelerin iktisadi durumunun birbirinden farklı olduğunu belirtmiş ve klasiklerin öne sürdüğü gibi tek bir iktisadi sisteminin mümkün olmayacağını ifade etmiştir (Turanlı, 1994: 122). Friedrich List, Wilhelm Roscher, Bruno Hildebrand ve Karl Knies gibi Alman iktisatçıları tarihsel olguları ön planda tutan ve toplumsal kurumların evrimi doğrultusunda sosyal reformculuğa yakın fikirler öne sürmüşlerdir. Bu iktisatçılar fizik bilimine yakın tümdengelim metodunun ekonomide hiçbir geçerliliğinin taşımadığını ifade etmiş ve ekonomi ilminin yasalarını tarihsel olgularda aramışlardır (Denis, 1973: 502-503). Klasik iktisat düşüncesini eleştiren ve iktisada ulusal çıkarlar doğrultusunda bakan iktisatçılardan biri de İskoçya'dan Amerika'ya göç eden John Rae'dir. Rae, bireysel ve ulusal çıkarların aynı şey olmadığını ifade etmiş ve devletin ekonomiye müdahalesini savunmuştur. Bireysel zenginleşmenin her zaman milli serveti artırmayacağını belirtmiş ve devletin ulusal sanayiye desteklemesini istemiştir (Savaş, 2007: 412-413).

Osmanlı Devleti'nde iktisat politikalarının himayeci iktisat düşüncesi doğrultusunda olmasını ilk kez dillendiren Ahmet Mithat'tır. Ahmet Mithat, dış ticarete iktisadi liberalizmi reddetmiş ve her devletin sanayisini ilk etapta gümrük vergileri ile koruması gerektiğini vurgulamıştır (Sayar, 2006: 386). Yerli sermayenin ülkede fazla üretimin gerçekleşmesiyle elde edileceğini belirtmiştir. Romanlarında maddi kazanç peşinde koşan girişimci insanları resmederek ülkede girişimci ruhunu aşılama çalışmıştır (Çakmak, 2011: 183-184). 1886 senesinde çıkarttığı Mizan dergisinde ülkenin iktisadi sorunlarına himayeci iktisat düşüncesi doğrultusunda öneriler getiren Mizancı Murat, Osmanlı gibi geri kalmış ülkelerin koruyucu gümrük politikalarını uygulamasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Eğer yerli sanayi korunmazsa ülkenin tamamen Avrupa pazarı haline geleceğini ifade etmiştir (Toprak, 1985b: 636). Himayeci düşüncesinin Osmanlı'daki temsilcilerin biri de Akyiğitzade Musa'dır. Akyiğitzade, insanların sadece ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket

etmeyeceğini ekonomi çıkarların üstünde ulusal çıkarların yer aldığını, ulusal çıkarlar doğrultusunda ekonomiyi şekillendirmek için ekonominin himaye edilmesini ve yerli sanayinin koruyucu gümrük politikalarıyla oluşturulmasını istemiştir (Çavdar, 2003: 30-31). Akyığıtzade'nin etkilendiği kişi Alman iktisatçı Friedrich List idi. Akyığıtzade, iktisat tarihinden anlaşıldığına göre sadece ziraat ülkesi olan bir ülkenin zamanla sanayi ülkesine bağımlı duruma düşeceğini belirtmiştir (Mardin, 1985: 629).

Balkan savaşlarından sonra İttihat ve Terakkini politikalarına yön veren Türkçülerin iktisadi anlayışı Adam Müller, Gustav von Schmoller, Friedrich List gibi romantik Alman iktisadından etkilenmiştir. Alman iktisat düşüncesi doğrultusunda birey çıkarları ikincil dereceye itilerek devlet çıkarı önemsenmeye başlanmıştır. Bu yıllarda List, Carey, Rae ve Cauwes gibi milli iktisadi savunan iktisatçıların görüşleri benimsenmiştir (Toprak, 2012: 44-45). 1914 senesinde hükümetin politikalarını doğrudan şekillendiren milli iktisat düşüncesi Alman tarihçi okulundan etkilenmişti. Milli iktisat düşüncesini savunanları etkileyen en önemli kişi ise Alman iktisatçı Frederick List idi (Çavdar, 2003: 89). II. Meşrutiyet döneminde milli iktisatçıları serbest ticaret düşüncesinin ülkenin iktisadi bağımlılığının ve gayri milli olan Osmanlı burjuvazinin asıl nedeni olarak gördüklerinden bu düşüncüyü eleştirmiştir (Keyder, 1995: 89).

1912 senesinde Parvus Efendi, *Türk Yurdu*'ndaki yazılarında hükümetin milli iktisat politikalarını desteklemiş ve ülkede bir milli tüccar sınıfının oluşumunu ve sanayi üretimin gerçekleşmesini istemiştir (Zürcher, 2009: 190). 1915 senesinde İttihat ve Terakkî'nin finansal desteğiyle çıkan *İktisadiyat Mecmuası* Alman iktisadi gelişimini örnek alarak devletin bir milli iktisat politikası izlemesi gerektiğini savunmuştur (Çakır, 2005: 100). Gökalp, milli iktisadın ilk kez Alman iktisatçı Friedrich List ile Amerikan iktisatçı Rae tarafından ortaya atıldığını ve zamanla tüm milletlerin iktisatçıları tarafından benimsendiğini ve şimdi Türklerin

bu düşünceyi benimseyip iktisadi politikalarını bu düşünce doğrultusunda şekillendirdiğini ifade etmiştir. Gökalp'in, milli iktisadın yaygınlaşması için kullandığı özdeyiş "fert yok cemiyet var" sözüydü (Toprak, 2012: 95-96). Yine İttihat ve Terakki'nin finanse ettiği *İslam Mecmuası*'nda Tekin Alp "*Milli İktisat*" başlıklı yazısında Friedrich List'in Almanların iktisadi gerçeklerine uygun milli iktisadı bulduğunu ve kendisine Almanların iktisadi birliğini sağladığı için "*İktisadi Bismarck*" denildiğini belirtmiştir. Türklerin Türk iktisat gerçeklerine uygun "*İktisadi Bismarck*"larının olmadığını ve kısa sürede milli iktisat anlayışını oluşturan milli iktisatçıların yetiştirilmesini istemiştir (Toprak, 2012: 109-110). *İslam Mecmuası*'nda Ahmet Muhiddin ise, Friedrich List'in toplumların iktisadi aşamalarına Türk iktisat tarihi bakış açısıyla değerlendirmiş ve Türklerin en uzun iktisat aşamasının çobanlık olduğunu halen Orta ve Kuzey Asya'da yaşayan Türklerde bunun devam ettiğini, Anadolu'daki Türklerinde tarım ve Rusya'daki Kazan Türklerinde tarım-ticaret aşamalarının yaşandığını ifade etmiştir. Anadolu Türklerinin atölye üretimi ve cılız ticareti nedeniyle tarımsal ülke olduğunu ancak bunun kalıcı olmayacağını ziraata önem vererek Amerika gibi sanayileşip ziraat- sanayi ülkesi olabileceğini ifade etmiştir (Toprak, 1985a: 743).

4. OSMANLI BASININDA HİMAYE TARTIŞMALARI (1908-1923 DÖNEMİ)

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi'nde yayımlanan "*Serbesti Ticaret ve Usulü Himaye*" başlıklı makalede İsmail Safa, Avrupa'daki himaye düşüncesi hakkında bilgi vermiştir. Her ülkenin tüm sektörlerde uzmanlaşacağı kanaatinin yaygın olduğunu ve Alman iktisatçı Friedrich List'in bu konuda bir devletin tüm sektörlerde gelişebileceğini öne sürdüğünü ifade etmiştir. Friedrich List'in, eserinde bir ülkenin tüm ihtiyaçlarını temin etmek için hem tacir hem çiftçi hem de sanayici olmasını vurguladığını ve bu sayede ülkenin güçlü olacağını dediğini belirtmiştir (İsmail Safa, 1908b: 430-431). İsmail Safa, yerli sanayinin himaye usulünden maksadının ülke sanayisi, ticareti ve ziraatının ecnebi rekabetine

karşı muhafaza ederek terakkisini kolaylaştırmak olduğunu ifade etmiştir. Bunun birinci çaresinin de gümrükler olduğunu ve himaye edilecek ürünün derecesine göre gümrük miktarının belirlendiğini ve yerli üretim kaç mal edilirse edilsin dışarıdan gelen malın gümrük resminin o nispette olmasını istediğini ifade etmiştir (İsmail Safa, 1908c: 448). Himaye politikalarının iki şekilde tesis edileceğini belirtmiş ve birincisinin gümrükler olduğunu ifade etmiş ve bu yöntemi himaye edilecek sanayi şubesinin ecnebi sanayisinin durumuna göre gümrük resmi alınarak himaye edilmesi olarak açıklamıştır. Diğer yöntemi ise himaye edilecek sanayi şubesinin ya üretim sürecinde yâda ihracat zamanında bir oranda nakdi mükâfatla ödüllendirilmesi olarak belirtmiştir. Himaye politikaların gelişmesi mümkün olan sanayi şubelerinde uygulanmasını istemiştir. Himayenin sanayicileri ecnebi rekabetinden mahrum bıraktığından onların rehavete düşmesine sebebiyet verilmesi gibi olumsuz sonuçları doğurabileceğini ve himaye sayesinde ülkenin birçok zarar göreceğini ifade etmiştir (İsmail Safa, 1909a: 470-472). Sonraki sayıda ise İsmail Safa, yirmi otuz seneden beri hemen hemen her bölgede himaye politikalarının rağbet bulunduğunu belirtmiştir. Osmanlı'da serbest ticaret ile himaye yönteminin uygulanması hakkında tartışmanın yaşandığını ve bu konu hakkında görüşlerini açıklayacağını belirtmiştir. Cavit Bey'in kayıtsız ve şartsız serbest ticareti uygun bulunduğunu, kendilerinin bu fikirde olmadıklarını açıklamış ve bazı ürünlerde serbest ticaretin bazı ürünlerde de himayenin tatbik edilmesi taraftarı olduklarını belirtmiştir. Sanayinin hükümetin himayesine muhtaç olduğunu ve özellikle ziraatın terakkisi için bazı ürünlerde de himayenin uygulanmasını istemiştir. Osmanlı ziraat ülkesi olsa da sonsuza dek Avrupa'ya hammadde ihraç eden ve bunun karşılığında mamul ürünleri satın alan bir ülke olamayacağını bildirmiştir. Ülkenin birçok yerinde şeker kamışı ve pancar ziraatına müsait ve amele ücretlerinin ucuz olduğunu ve ılımlı bir himaye ile ülkede birçok şeker fabrikası vücuda getirerek ziraat ve ticaretin gelişeceğini ifade etmiştir. Aynı

zamanda pamuk, ipek, ispiroto, un ve peynir fabrikalarının himaye edilmesinin fayda vereceğini belirtmiştir. Ülkede üretimi mümkün olmayan yada terakkisi gözükmeyen eşyalar için ağır gümrük resmi konulmasına karşı çıkmıştır. Gelişmesi mümkün olmayan yahut pahalı üretilen eşyaların ithalinin serbest bırakılmasının uygun olacağını vurgulamıştır (İsmail Safa, 1909b: 14-16).

*Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi'*nde yayımlanan başka bir yazıda İsmail Suphi, tüm devletlerin gümrük tarifelerinde himaye usulünü kabul ettiklerini belirtmiştir. Ülkelerarasında tarife anlaşmazlıkları yaşanmasına karşın her ülkenin yerli sanayi ve ticareti geliştirmek için bu yöntemi uyguladığını ayrıca serbest ticaret taraftarı İngiltere'nin bile himaye politikalarını uyguladığını vurgulamıştır. İngiltere'nin, tütün, müskirat, şeker ve zeytin gibi ürünlerin içinde olduğu yirmi ürüne yüksek rüsum koyduğunu bildirmiştir. İngiltere kamuoyunda Amerika'nın gelişmişliğinin sebebi olarak himaye usulünün görüldüğünü ve ülkede tamamen himaye politikalarını benimseme konusunda hararetli tartışmaların yaşandığını belirtmiştir. Bir ülkenin ticareti ve sanayisinin ilerlemesinin birinci gündem olması gerektiğini vurgulamış ve zenginliği yaratan yegâne vasıtanın ticaret ve buna bağlı olarak da sanayi ve ziraat olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı'da ticaretin himaye edilip geliştirilmesini istemiştir. Ülkede işlenmemiş verimli topraklarını bulunduğunu belirtmiş ve bu toprakları işleterek ülkenin kalkındırılmasını arzulamıştır. (İsmail Suphi, 1908-205-206).

II. Meşrutiyet dönemin edebiyat dergilerinden olan *Aşiyân* dergisinde ülkenin iktisadi politikalarının himaye düşüncesi doğrultusunda olmasını isteyen yazılar yayımlanmıştır. Dergide yayımlanan yazıda Aynizade Hasan Tahsin, Avrupa'nın başlıca milletlerinin gümrük usullerini dahili ticareti korumak arzusuyla değiştirdiklerini belirtmiş ve Osmanlı'nın da zor duruma düşmemesi için bu yolu takip etmesini istemiştir. Bu konuda hammaddesi olmayan gıda ürünleri ve

üretimi bilinmeyen mamul maddelerin muaf tutulmasını ancak ülkede yetişen tarımsal ürün ve uygun maliyetle üretilen sanayi ürünlerine ağır gümrük vergi konulması gerektiğini belirtmiştir. Ülkede himayeci iktisat politikaları benimsenmediği takdirde yerli üretim ve ticaretin muhafaza edilemeyeceğini ifade etmiştir. Ülkede çiftçi ve fabrikacıların milli üretimi gerçekleştirmek için himayeye muhtaç olduklarını belirtmiştir. Himaye politikalarının başlangıçta pahalılıklar doğuracağını ancak milli üretimin yayılması ve iç rekabetin artması sayesinde pahalılığın zamanla ortadan kalkacağını vurgulamıştır. Himaye sayesinde yerli üretim kadar milli sermayenin artacağını belirtmiştir (Aynizade Hasan Tahsin, 1908a: 86-87). Aynizade Hasan Tahsin, liberal iktisatçıların savundukları gibi İngiltere ziraatının gelişmediğini bilakis, İngiltere ziraatının hemen hemen yok olduğunu belirtmiştir. İngiltere'ye hariçten milyonlarca liralık zirai mahsulât ithal edilmese ülkenin açlıktan helak olacağını ve İngiltere'nin sadece hububat değil tereyağı, yumurta, meyve, sebze, kümes hayvanatı için de ecnebi ülkelere bağımlı olduğunu ifade etmiştir. İngiltere'nin 1861-1865 senelerinde ithalatının 1.550.012.760 iken 1896-1900 senelerinde 4.166.740.400 olduğunu bu süre zarfında ithalatın %169 oranında arttığını ve İngiltere'nin tükettiği buğdayın %22,5'u, unun %60.7'sini, süt ve süttten yapılan ürünlerin %53,2'sini ürettiğini gerisinin ise ithal edildiğini açıklamıştır (Aynizade Hasan Tahsin, 1908b: 203-206). Aynizade Hasan Tahsin, derginin diğer sayısında ise liberal iktisatçıların görüşlerinin reddedildiği halde görüşlerinde ısrar ettiklerini belirtmiştir. Serbest iktisatçıların Amerika'nın himaye politikalarını benimsemesini yanlış bulduklarını ve Amerika'nın beş senede iflas edeceğini belirttiklerini ancak yanlış olduklarını ifade etmiştir. Bunların Amerika'nın geniş ve verimli arazileri olması nedeniyle fabrikalaşmasını uygun görmediğini ve Amerika'nın bir ziraat memleketi olmasını savunduklarını aktarmıştır (Aynizade Hasan Tahsin, 1908c: 15-17).

Bu dönemde Osmanlı'daki gümrük politikalarına yönelik yapan *Ceride-i Rüşumiye* dergisinde gümrük vergisi hakkında bilgilendirici bilgiler verilmiş ve bu yazılarla himaye politikası halka öğretilmek istenmiştir. Dergide yayımlanan bir yazıda Harun el Reşid, hükümetlerin gümrük resminin alınmasında iki farklı görüş olduğunu belirmiş birinci görüşün, hariçten ithal edilen eşyadan alınan gümrük resmini kendi ülke dâhilindeki sanayinin himayesi maksadıyla alınması olarak ve diğer görüşü ise zanaat ve ticaret erbabının himaye etmenin onları tembelliğe alıştıracacağı sebebi ile ithal edilen ticari eşyadan ya hiç resim almamak ya da pek cüzi bir resim almak olarak açıklamıştır. Çoğu hükümetin gümrük resmini sanayiye himaye etmekten ziyade gümrüğün önemli bir varidat kaynağı olduğu için aldığını belirtmiştir (Harun el Reşid, 1908a:14-16). Dergide yayımlanan diğer yazıda ise Harun el Reşid, ülkelerarasında ticaret yaygınlaştığından bazı sanayi erbabı hükümete müracaat ederek bir takım yerel sebeplerden dolayı mamulâtını ecnebi ülkelerin mamulâtından daha fazla masraflarla ürettiklerinden ve ecnebi ürünlerine rekabet edemediklerinden bu rekabete karşı himaye edilmelerini talep ettiklerini belirtmiştir. Hükümetler de ecnebi ülkelerinden ithal olunan malların yerli ürünlerin rekabet edememesi nedeniyle milli servetin azalacağı korkusundan dolayı birtakım çareler düşündüğünü ve bu doğrultuda ecnebi ürünlerin ya tamamıyla ithalini men ettiğini veya ağır gümrük rüsumu koyduklarını ifade etmiştir. Fransa hükümeti ürünlerini ecnebi rekabetinden korumak için ağır gümrük rüsumu uyguladığını, yerli sanayinin terakkisi için hariçten gelen hammaddeleri gümrükten muaf ettiği gibi ihracatı da teşvik ettiklerini belirtmiştir. Avrupa'da İngiltere'den başka tüm hükümetlerin himaye usulünü uyguladıklarını vurgulamıştır (Harun el Reşid, 1908b: 39-41).

Dönemin önemli fikir dergilerinden olan *İstisare* dergisinde “Gümrük Rüsumu” başlıklı makalede Konstantin Efendi konu hakkında bilgi vermiştir. Devletlerin gümrük rüsumuna müracaat ettiğini ve hazineleri için bu gelir kaynağından

istifade ettiğini belirtmiştir. Gümrük rüsumun önceleri bir gelir kaynağı olarak görülmesine karşın zamanla yerli ürünlerin ülke içerisinde revacını artırmak ve ziraat ve sanayinin terakkisini temin etmek amacıyla ithal olan ürünlere ağır gümrük rüsumu koyduklarından gümrük rüsumunun bir gelir kaynağı vasıtası olmaktan ziyade bir himaye mahiyetini kazandığını ifade etmiştir. Çoğu devletin gümrük tarifesi incelendiğinde himaye politikalarına rağbet olunduğunun anlaşıldığını belirtmiştir (Konstantin, 1909: 817-818). Himaye usulünü savunanların, ülkenin ziraat, sanayi ve ticaretini ecnebi rekabetine karşı korumak suretiyle ülke servetini verimli kılmak için gümrüklerin artırılmasını savunduğunu belirtmiştir. Bu görüşü savunanlara göre kömür, demir, pamuk ve ipek fabrikalarına sahip olunmalı ve ihtiyaç olan hububat, kömür, demir, ipek ve pamuklu kumaşları dışarıdan tedarik edilirse savaş ve buhran zamanlarında ülke ekonomisi zor durumda kalacaktır. Konstantin Efendi, himayecilerin hemen hemen tüm maddelere ağır gümrük koymasını istediğini aktarmıştır (Konstantin, 1909: 818-823).

Dönemin ziraat dergilerinden olan *Çiftçi* dergisi de ülkede himaye politikasının uygulanmasını istemiştir. Dergide yayımlanan yazıda Hüseyin Kazım, ülkede ziraat ve tarımsal sanayinin ilerlemesi için hükümetin gayret ve faaliyet gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ticaret antlaşmalarını tadil ederek yerli ürünleri koruyucu gümrük politikalarının benimsenmesini ve demiryolu, şose, deniz nakliyat şirketi ve ziraat bankası gibi tesisleri inşa etmesini istemiştir. Hükümetin aldığı bu tedbirlerle iktisada doğrudan müdahale ederek halkın refah ve saadetini artırılacağını ifade etmiştir. (Hüseyin Kazım, 1909: 7).

Devrin önemli edebiyat, kültür ve bilim dergisi olan *Servet-i Fünun* da himaye düşüncesi doğrultusunda ülkenin iktisadi politikalarının yürütülmesini istemiştir. Dergide yayımlanan yazıda Mustafa Suphi, gümrükler hakkında bilgi vermiştir. Başka ülkelerde çoktan beri tesis edilen fabrika ürünlerin ucuz şartlar altında

vücuda getiren zanaat erbabıyla yeni yetişen zanaatkârın rekabetin mümkün olmadığını ve bunların rekabetten zarar göreceğini belirtmiştir. Hükümetin yerli sanayiye korumak için bir mükâfat tertip ettiğini ve yerli malı ecnebi malından korumak için gerekli teşvikleri verdiğini ifade etmiştir. Fransa hükümetinin ipek, kenevir ve keten üreticilerine nakdi teşvikler verdiğini ve Almanya'nın şalgam ve şeker üreticilerine nakdi mükafat vererek bu sanayiye himaye ettiğini aktarmıştır. Bir ülkede gelişmesi mümkün olan sanayiye teşvik amacıyla geçici bir süre için nakdi teşvik vermek veya malın bazı vergilerden muafiyeti gibi durumların bir çözüm olarak görülebileceğini bildirmiştir. En sağlam himaye politikanın ise himaye edilecek malların ithalatının gümrük vergisiyle sınırlandırılması olduğunu belirtmiştir (Mustafa Suphi, 1911a: 343-346).

Dönemin önemli fikir dergisi olan *İctihad* da himaye düşüncesinin ülkenin çıkarı için en uygun yöntem olduğunu belirtmiş ve sütunlarında bu konuya fazlaca yer ayırmıştır. Dergide yayımlanan "Avrupa'da Usul-ü Himaye Hareketinin Menşeleri" başlıklı makalede Aynizade Hasan Tahsin ilk olarak Almanya'da himaye politikasının görüldüğünü, sonra sırasıyla Avusturya-Macaristan, İtalya, Portekiz, İsveç, Danimarka, İsviçre, İspanya, Amerika ve Kanada'da kısmi veya tamamen himaye politikaların uygulandığını vurgulamıştır (Aynizade Hasan Tahsin, 1909: 325-329). Dergide yayımlanan diğer yazı olan "Mamulât-ı Dahiliyeyi Himaye" başlıklı makalede ise Galip Haldun, ülkede iktisadi uyanış meydana gelmez ve ticaret ve sanayiye öldüren sebepleri ortadan kaldırmazsa ülke vaziyetinin daha da kötüleşeceğini, Fatih'ten Beyoğlu'na kadar dükkanlardaki tüm eşyaların Avrupa ürünleriyle dolacağını ifade etmiştir (Galip Haldun, 1912: 1128-1130). Avrupa sanayinin bugünkü hale yirmi otuz senede geldiğini, ülkenin bu hususta herhangi bir milli teşebbüste bulunmamasının büyük bir eksiklik olduğunu belirtmiştir. Avrupa sanayisi ile mücadele etmek zor olsa bile bazı sanayi şubelerini vücuda getirebileceğini dile getirmiştir. Halkın yerli ürünleri kullanmasının teşvik edildiğini Avrupa'da bu milli fikrin insanlara

telkin edildiğini ve yerli malın teşviki hususunun önemli olduğunu vurgulamıştır. Bir ülkede kendi mamulâtını rağbet fikri oluşursa ülke sanayisinin bundan yararlanacağını belirtmiştir (Galip Haldun 1912: 1130-1131). Dergide yayımlanan başka bir yazıda ise Mehmet Zeki, ülkede fabrikacılığın tesis edilememesinin en önemli sebebinin gümrük vergisinin hükümetçe değiştirilememesi olduğunu ileri sürmüştür. Himaye sayesinde fabrikalara kalıcılık verileceğini ve fabrika ürün maliyetinin azaltılmasına destek olunup yabancı ürünle rekabetinin temin edileceğini belirtmiştir. Desteğin her fabrika ürününe değil hariçten gelen ürünlere rekabet edemeyen ürünlere uygulanmasını istemiştir. Bu şartlarda ülkede dışarıdan gelen ürünlerle eşit şartlarda ürün üretilmesinin zor olduğunu ancak uzun vadede mümkün olacağını ve bu duruma kadar da fabrikaların iflas edeceğini belirtmiştir. Bu nedenle hükümetin harp ürünleri başta olmak üzere mutlaka ülke dâhilinde yetişen malların kullanılmasının teşvik edilmesini ve bu olmadığı sürece fabrikacılığın tesis edilemeyeceğini vurgulamıştır (Mehmet Zeki, 1914: 249-251).

Dönemin önemli ziraat dergilerinden biri olan *Toprak* dergisi ülke üretimine destek olunmasını istemiştir. Dergide yayımlanan "*Harici Ticaretimiz ve İstihlaki Millî*" başlıklı makalede Ethem Nejad, Rusya gibi devletlerin sanayiye geliştirmek için birtakım tedbir aldığını belirtmiş ve bu doğrultuda Rus hükümetinin Avusturya'nın ucuz şekerlerine ağır rüsum koyarak ülkenin her bölgesinde Rus şekerini satılmasını sağladığını vurgulamıştır. Osmanlı'da kapitülasyonların mevcut olması sebebi ile hükümetin himaye politikalarını uygulayamadığını ifade etmiştir. Vatanperver milletlerin yerli ürün kullandıklarını, ecnebi malların ucuz olmasına önem vermeyip satın almadıklarını belirten Ethem Nejad, buna milli tüketim denildiğini belirtmiştir. Milli tüketimi önem veren milletlerin kısa sürede ihracat fazlası vereceğini belirtmiş ve ülkede kapitülasyonların bir müddet kaldıramayacağı için ülke kalkınması için milli tüketime önem verilmesini istemiştir (Ethem Nejad 1913: 50-52). *Toprak* dergisinde tüketilen ecnebi

ürünlerini ülke üretimi azalttığına değinen yazılarda yayımlamıştır. Bu konuda yayımlanan bir yazıda, Avrupa'nın son zamanlarda sütçülüğü mahvetmek için çalıştığı ifade edilmiş ve devletin ecnebi malı olan Nestle sütüne karşı hiçbir teşebbüste bulunmaması eleştirilmiştir. Milli zanaatları Ziraat Nezareti himaye etmeyecekse bunların kimin koruyacağını sorgulanmış ve Nestle lehinde faaliyet gösterenler ise eleştirilmiştir (*Toprak*, 1913a: 179-181). Diğer yazıda ise, İsviçre Nestle firmasının ülkeden sermayenin dışarıya akmasına sebep vermesi ve ülkede İsviçre sütüne rağbet olunması eleştirilmiştir. Meralara hükümet destek verdiği takdirde ülkenin Avrupa'nın ne süt ve yağ ne de diğer ziraat ürünlerine ihtiyaç kalacağı ifade edilmiştir. Meralara ehemmiyet verilmesi ve hayvan cinslerinin ıslah edilmesiyle ülkenin Avrupa mallarına ihtiyacının olmayacağı vurgulanmıştır (*Toprak*, 1913b: 208). Dönemin diğer ziraat yayını olan *Felahat* dergisinde Serkes Nihad, ülkede himaye usulü kabul edilmediğinden sanayinin Avrupa'nın rekabeti altında gerilediğini ve birçok zanaatkârın zanaatını terk ettiğini belirtmiştir (Serkes Nihad, 1913: 117-119).

Dönemin önemli Türkçü yayınlarından biri olan ve halkın kolay anlaması için konuşma diliyle yayım politikası güden *Halka Doğru* dergisi ülkede himaye düşüncesine farklı bir bakış açısıyla değinmiş ve ülkede milli ürünlerin himaye edilmesini istemiştir. Dergide yayımlanan yazıda Muhittin Bey, ecnebilere verilen kapitülasyon denilen imtiyazlar sayesinde ecnebi devletlerin izni olmadan gümrüklerin artırılamadığını ve himaye usulünü uygulansa bile bunun hayırlı olamayacağını belirtmiştir. Avrupa'nın ürünlerine karşı iç piyasayı karşılayacak bir sanayi üretiminin olmadığını ayrıca ülkede gayrimüslimler gibi rakipleri olduğunu vurgulamıştır. Hükümetin ülkedeki tüm anasıra yarayacak kanunları yaptığını ve her anasıra eşit davrandığını ve bu nedenle teşvik-i sanayi kanununun çıkarıldığını belirtmiş ancak bu gibi kanunların Müslümanlara hiçbir fayda sağlayamayacağını ifade etmiştir. Çıkarılan kanundan zanaat ve ticarete ilerlemiş milletlerin istifade edeceğini ve Müslüman halkın yine geri kalacağını

belirtmiştir. Müslümanların kendisini yetiştirmesini ve devletin Müslüman halka teşvikler de bulunmasını istemiştir. Halkın hükümetin yapacağından daha sıkı bir himaye usulü koyarak yani milli ürünlere rağbet ederek ticaret ve zanaatını koruması gerektiğini belirtmiştir (Muhittin, 1913: 47-48).

Toplumsal ve dini olaylara Türkçü bakış açısıyla bakan *İslam Mecmuası* da ülkede himaye politikasının uygulanmasını istemiştir. Dergide yayımlanan yazıda Ahmet Muhiddin, Türk'ün iktisaden tekrar canlanmasının ancak milli himaye sayesinde olabileceğini belirtmiştir. Milli himayenin milli duygunun iktisadi yönü olduğunu belirtmiş ve harici engeller yüzünden uygulanamayan himaye politikalarının uygulanmaya başlandığını ifade etmiştir. Milli iktisadı vücuda getirecek teşebbüsleri halkın uygulamaya başladığını ve milli iktisadın tüm milletin amacı olduğunu belirtmiştir (Ahmed Muhiddin, 1915: 731-732).

II. Meşrutiyet döneminde ülke kalkınması için sanayi sektörüne önem verilmesini isteyen ve ülkede sanayileşmeyi savunan *Sanayi* dergisi de ülkenin iktisadi politikasının himayeci politikalar doğrultuda olmasını savunmuştur. *Sanayi* dergisinde yayımlanan imzasız bir yazıda ülkedeki yerli zanaatkârların az olması nedeniyle zanaatkârın himaye edilmesi istenmiştir. Yerli zanaatkâra değer ve ücreti verilmediği, bu nedenle zanaatların gelişemediği ve sanayi mekteplerinde birçok zanaatkârın yetiştiği fakat bunlardan eser görülmediği belirtilmiştir. Eskiden zanaatların himaye edildiği ve onlara maddi-manevi destek olunduğu vurgulanmış ve milli zanaatın gelişmesi için milli ve yerli zanaatkârı korunması istenmiştir. Bu nedenle milli zanaatkâra destek vermek ve onları himaye etmek gerektiği belirtilmiştir. Milli zanaatın gelişmesi için onlara değer verilmesi ve hakları olan ücretin verilmesi istenmiştir (*Sanayi*, 1917: 2-4). Dergide yayımlanan diğer yazıda ise Ali Nizami, ucuz ürünlerin ülkeye girmesi ve talebin artmasıyla usul-i himaye politikasının uygulanmasının zaruri olduğunu vurgulamıştır. Devletin bağımsız gümrük politikasını kaybetmesinden dolayı

Avrupa ürünlerin ülkeye girmesi sonucu ülkede yerli emeğe olan değer azaldığını belirtmiştir. Ülkenin iktisadi gerilemeden kurtulması için himaye politikalarını benimsemesini ve zanaata değer verilmesini istemiştir. Ülkenin tüm iktisadi sektörlerde modern teknik yöntemlerinden faydalanmasını ve say u amelle özel teşebbüs faaliyetlerine girişmesi gerektiğini vurgulamıştır (Ali Nizami, 1920: 113-114).

İttihat ve Terakki'nin doğrudan finanse ettiği *İktisadiyat Mecmuası* ülkenin iktisadi politikalarının himaye düşüncesi doğrultusunda olmasını savunmuş ve bu doğrultuda koruyucu gümrük politikaların avantajlarını belirtmiştir. Dergide yayımlanan yazıda Tekin Alp, üç ay sonra uygulanacak yeni gümrük tarifesinin iktisadi hayatta parlak bir devir açacağını ve bunun ilk adım olduğunu belirtmiş, devletin gümrük tarifesini sadece kendi hukuk ve menfaatine göre düzenlediğini ifade etmiştir. Ticaret anlaşmalarının ülke selametine yönelik olması için iki cihete önem verilmesi gerektiğini belirtmiş ve bunların ilkinin milli iktisada hâkim olan esas ve kanun ikincisini ise ülkeyle münasebete girişecek ülkelerin iktisadi vaziyetinin gözetilmesi olarak açıklamıştır (Tekin Alp, 1916b: 1-2). Tekin Alp, yeni gümrük tarifesinin bazı Avrupa iktisatçıları tarafından şiddetli tenkitlere maruz kalmasına karşın gümrük siyasetin Osmanlı'yla münasebet olan ülkeler için hiçbir endişeyi taşımadığını belirtmiştir. Gümrük tarifesinin tüm sanayiye himaye ettiğini ve ülkede gelişmesi mümkün olan sanayi ürünlerine yüksek resim konduğunu ifade etmiştir. (Tekin Alp, 1916c: 1-2). Gümrük tarifesine hükümetin her zaman mali açıdan baktığını, ancak artık hükümetin gümrük politikalarını iktisadi nazarla ele alacağını belirtmiştir. Gümrüklerde sadece hazine-i devletin menfaati gözetildiği halde bundan sonra yeni gümrük tarifesiyle milli menfaatlerin gözetileceğini ifade etmiştir. Yeni gümrük siyaseti ile hazine geliri azalmakla birlikte ziraat ve sanayinin terakkisi için elverişli bir ortam yaratması itibarıyla gümrük gelirindeki noksanlığın telafi edileceğini vurgulamıştır (Tekin Alp, 1916a: 1). Derginin diğer sayısında Tekin Alp, iki

senedir ziraatta yaşanan olumlu gelişmeler ve himaye usulünün kabulünü içeren yeni gümrük tarifesinin ziraatın terakkisi için önemli olduğunu gösterdiğini vurgulamıştır. Himaye usulü sayesinde köylü mahsulünü iyi fiyatlar sattığından üretimini artırmanın yollarını aradıklarını belirtmiştir. Hükümetin modern ziraat aletlerin fiyat artışlarına karşı tedbirler almasını ve köylünün kazancının dış ülkelere akmasını önlenmesini istemiştir (Tekin Alp, 1916d: 1-2). İktisadi şartların uygun olduğu sanayi tesislerinin teşvik edilmesini ve hükümetin öncelikle bu sanayi şubelerini himaye etmesi gerektiğini ifade etmiştir (Tekin Alp, 1917: 1-2).

İktisadiyat Mecmuası'nda savaş esnasında devletin ilan ettiği yeni gümrük tarifesini maddeler halinde incelenerek bunun ülke iktisadına yararı açısından değerlendirme yazısı yayımlanmıştır. 1. sayıda "Gümrük Tarifeleri" başlıklı makalede Aynizade Hasan Tahsin, gümrük tarifesinde dikkate alınan hususları maddeler halinde sıralamıştır. 1. Hammaddesi ülkede bulunan ve imali mümkün olan maddelerin himaye etmek ve ithal mallara ağır gümrük rüsumu koymak 2. Sanayisi terakki edecek malları teşvik etmek ve ecnebi rekabetine karşı korumak. 3. Zorunlu mallarda halkı zor durumda bırakmamak için mutedil bir resim almak. 4. Üretilmesi zamana muhtaç olan maddeler için gelecekte artırmak şartıyla hafif bir resim koymak. 5. Ülkede üretilen tüm zirai ürünleri himaye etmek 6. Lüks maddelerin ithalini men için ağır resim koymak. 7. Kaçakçılığı kolay olan mücevherat gibi maddeler için cüzi bir resim koymak. Aynizade Hasan Tahsin, hükümetin yeni gümrük tarifesiyle ne aşırı himaye politikası takip ettiğini ne de milli mahsulâtın ecnebi rekabeti karşısında mahvolmasına müsait serbest ticareti takip edildiğinin anlaşıldığını ifade etmiştir (Aynizade Hasan Tahsin, 1916: 3-4). Dergide yayımlanan diğer yazıda Reinhard Junge, Türkiye'de ziraatın kalkınmasına karşın himayeci politikalarla bazı sanayi şubelerini ve özellikle dokuma sanayisi geliştirilmezse yaşanan ziraat kalkınmasından fayda elde edilemeyeceğini belirtmiştir. Ülkede ziraat

ürünlerinden elde edilen gelirin dışarıdan sanayi ürünlerin alımına gideceğini ve ülke servetinin azalacağını ifade etmiştir. Bir çiftçinin geliri artmasına karşın ihtiyaçların da artacağını, bu doğrultuda kazancının harice gideceğini ve ülkede sermayenin oluşamayacağını vurgulamıştır. Osmanlı'nın iktisat politikalarını belirli bir plan dâhilinde uygulayamadığı takdirde ıslahat teşebbüslerinden bir fayda elde edilemeyeceğini belirtmiştir. Ülkede himaye politikaları doğrultusunda gümrük vergilerinin daha ağır şekilde uygulanmasını istemiştir (Reinhard Junge, 1916: 2-4).

İttihat ve Terakki mensupları tarafından ülkedeki çiftçileri organize etmek amacıyla kurulan Çiftçiler Derneği'nin yayın organı olarak kurulan *Çiftçiler Derneği Mecmuası* da ülkede uygulanan himaye politikaların başarılı olmasını istemiş ve bu doğrultuda bir yayım politikası gütmüştür. Dergide M. A. rumuzuyla yayımlanan yazıda yazar, Avrupalıların kapitülasyon denilen birtakım imtiyazlarla ülkeyi iktisaden esaret altına aldıklarını ifade etmiştir. Hükümetin savaş fırsatından istifade ederek kapitülasyonlar denilen belayı kaldırdığını belirtmiş, halkın gayret ederek iktisadi girişimlerde bulunmasını ve ülkede üretimi artırıp iç tüketimi karşıladıktan sonra fazlasının ihracını istemiştir. Himaye yöntemi sayesinde hem milletin zengin ve ülkenin mamur olacağını hem de devletin servet ve itibarının artacağını belirtmiştir. Halkın himaye politikalarına riayet etmekle birlikte devletin de himaye usulüyle halkın hukukunu muhafaza ettiğini belirtmiştir. Bir ülkenin ihtiyaçlarını dışarıdan tedarik ediyorsa zamanla onları tedarik edemeyince aç kalacağını ve bu nedenle zorunlu ihtiyaçların içeride üretilmesinin çarelerinin düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. (M. A. 1917: 125-126).

1917 senesinde ülkede milli tüccarların sesi olarak yayımlanan *Ticaret-i Umumiye Mecmuası* ülkede ticaretin gelişmesi için öncelikle milli ticaretin himaye edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu doğrultuda dergide birçok makale

yayımlamıştır. Dergide A. S. rumuzuyla yayımlanan yazıda yazar ülkede tarım, sanayi ve ziraat sektörlerinin hepsinin birden yani ülke iktisadının himaye edilmesini istemiştir. Milli iktisattan milli ticaret, milli ziraat, milli sanayi doğacağını ve bir sektörü desteklemek için ziraat, sanayi ve ticaretin hor görülmemesini istemiştir (A. S. 1917: 164-165). Dergide yayımlanan diğer yazıda Abdi Tevfik, gümrük resminin devletler için sağlam bir gelir kaynağı olduğundan hiçbir devletin bu vergiden vazgeçmediğini belirtmiştir. Himaye politikalarla ithalat vergisine ağır vergi koyarak ülke iktisadının korunduğunu ve ithalat vergisinin ürünlere göre çeşitli tarifeler gösterdiğini ifade etmiştir. İthalat vergilerinde hükümetlerin istediği gibi hareket ettiklerini ve bu tarifelerle devletlerin geleceklerini garanti altına aldığını ve Fransa ile Amerika'da uygulanan bu yöntemle milli ticaretin terakki ettiğini belirtmiştir (Abdi Tevfik, 1917: 373-374).

Ticaret-i Umumiye Mecmuası'nın yönetimini üstelenen ve derginin başyazarı olan Ahmet Hamdi, kendi imzasıyla dergide birçok makale yayımlanmasına karşın farklı rumuz isimleri ile de dergide yazılar yayımlamıştır. Ahmet Hamdi, dönemin Maliye nazırı Mehmet Cavit'in dergide yazılar yazdığı havasını oluşturmak amacıyla M. C. rumuzuyla yazılar kaleme almıştır (Başar, 1966: 62). Bu yazılarla ülkede iktisadi milliyetçilik dozunu artırmak ve devletin de bu politikaları benimsendiği belirtilerek kamuoyu canlı tutulmak istenmiştir. Dergide "*İktisadi Siyaset*" başlığı altında bir yazı dizisi halinde çıkan makalede Ahmet Hamdi hükümetin, gümrüklerde belirli bir plan dahilinde politika yürüttüğünü belirtmiştir. Avrupa'da sanayinin terakkisinden doğan yeni bir iktisadi ortamın doğduğunu her devletin kendisi için çalışma yöntemi belirlediklerini ve sınırları dâhilinde ülke tüketimini karşılamaya çalıştığını, dışarıya fazla mal yollayarak ülkesine ecnebi parası sokmak amacında olduğunu ve ithalatı azaltmak suretiyle parasının dışarıya akmasını men ettiğini belirtmiştir. Bu politikalar sonucunda himaye düşüncesinin doğduğunu ve bu

usulle ülkede üretilen ürünler için ağır ithalat resimleri uygulandığını, ülke sanayisinin muhtaç olduğu hammadde ve üretilmeyen maddelere cüzi ithalat resimlerle ülkeye girişinin teşvik edildiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda ülke sanayiye himaye ve üretime teşvik vererek ülke ekonomisinin kalkındırılmasının amaçlandığını vurgulamıştır. İngiltere, Hollanda, Danimarka ve Felemenk hükümetlerinden ve kapitülasyonların tesiri altında bağımız bir politika izleyemeyen Osmanlı dışında serbest mübadeleye sadık bir devlet kalmadığını açıklamıştır (M. C. 1917a: 369-372). Diğer sayıda konuya devam eden Ahmet Hamdi, dış ticaret açığının 1908 senesinde 13 milyon, 1909 senesinde 15 milyon, 1910 senesinde 20 milyon lira olduğunu belirtmiştir. Dış ticaret açığının azaltılması için ithalatın azaltılmasını istemiştir. Her sene milyonlarca liranın harice dökülmesiyle öncelikle ülkenin dışarıya borçlandığını, sermayesiz kalan ülkede ecnebi sermayenin gözüktüğünü iktisadi teşebbüslerin gayri milli ellere geçtiğini belirtmiştir (M. C. 1918a: 2-4). Diğer sayıda Ahmet Hamdi diğer ülkelerin emtialarına karşı gümrükleri serbest bulundurma politikasının uygulanmasının zamanının geçtiğini belirtmiş ve dış ticaret açığını kapatmak için ithalat miktarın azaltılmasından ziyade ithal edilen bazı malların ülkede üretiminin gerçekleştirilmesini istemiştir (M. C. 1918b: 17-19). Bu konudaki diğer bir yazısında Ahmet Hamdi, milli iktisadın mücadele sahasının gümrükler olduğunu ve gümrüklerin ülke ziraat ve sanayisi için önemli olduğunu belirtmiştir. Gümrüklerle ithal ürünler üzerinde denetimin olduğunu savaş ortamında alınan tecrübeler ışığında öncelikle zirai ürünlere ağır gümrük konulmasını ve hükümetin iktisadi siyasetinin himaye politikaları doğrultusunda şekillendirilmesini istemiştir (M. C. 1918c: 218-220).

Ticaret-i Umumiye Mecmuası'nda "Milli Ticaret 2" başlıklı makalede Ahmet Hamdi, ülkenin himaye politikaları hakkında konuşmaya devam etmiştir. Ziraat ve sanayiye himaye edilmesinden ziyade önemli olanın ne gibi sanayi ve ziraatı desteklemek olduğunu belirtmiştir. Himaye politikaların program dahilinde

uygulanmasının himaye edilecek usullerinden daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı'nın her şeyden önce bir ziraat ülkesi olmasına karşın ülke ziraatının yapısı ve potansiyeli, nerelerde ne gibi ürün ekileceğinin bilinmediğini, sadece eskiden beri bilinen bazı ürünlerin üretildiğini belirtmiştir. Bu politikalarla ülkede ziraatın gelişmesinin düşünülmemeyeceğini ve belirli bir plan doğrultusunda yapılmayan her teşebbüsün başarısız olacağını vurgulamıştır (M. C. 1917c: 129-130). Ziraatın artırılması konusunda sanayiye desteklemenin bir yöntem olarak ülke için önemli olduğunu ve ülke dahilinde üretilen ürünler için yapılacak fabrikaların milli servetin artırılmasında önemli bir rol oynayacağını, ziraat ve sanayinin tek başına ayrı ayrı desteklemekten ziyade ikisini birlikte desteklemenin gerekli olduğunu vurgulamıştır (M. C. 1917c: 131). Başka bir yazısında ise Ahmet Hamdi, hariçten gelen hammaddelerle açılan sanayinin bir fayda getirmeyeceğini ancak ülke ürünlerini işletmeye mahsus bir fabrika yapılmasının üretimin artmasını sağlayacağını belirtmiştir. Ülkede himaye olunacak bir sanayinin olduğunu ancak hangi sanayi şubesini desteklemek gerektiğinin önemli olduğunu, maden kömüründen mahrum bulunan bu ülkede çelik ve demir üretimini imkansız olduğunu ve şeker pancarı ve kamışın yetişmediği bir bölgede şeker fabrikaların açılmasının fayda vermeyeceğini ifade etmiştir. Ülkede sanayi terakkisine müsait birçok sanayinin olduğunu Doğu Anadolu ve Trabzon'un dağlık şehirlerinde ilkel tarzda işlenen bakır, kuyumcu ve demir gibi zanaatların hammaddesi bulunduğu bunların himaye edilmesini istemiştir. Bu şubelerin himaye edilmesiyle bakır, gümüş, demir üretiminin artacağını ve bölgenin kalkınacağını vurgulamıştır (M. C. 1917b: 113-116).

II. Meşrutiyet dönemi milliyetçilerin yayın organı olan *Türk Yurdu* da ülkenin sanayileşmesi için ülke iktisadının himaye edilmesini savunmuştur. Dergide yayımlanan yazıda 1916 senesinden itibaren uygulanmaya başlayan himayeci gümrük tarifesi ile üç dört aydan beri faaliyette olan "*İhracat Heyeti*" gibi iktisat politikaların ülke iktisadının harice karşı müdafaa edilmesinde önemli olduğunu

ve bu gibi adımların milli iktisadın temelini teşkil ettiğini vurgulamıştır. Osmanlı Türkleri gibi iktisaden zayıf olan bir devletin bu tarz himaye esasları uygulamasının zaruri olduğunu dile getirmiştir (Z. N. 1917: 3334).

Bağımsızlık savaşı zamanında yayımlanan ve yeni Türkiye'nin iktisadi politikalarına yönelik bir yayım politikası güden *Türkiye İktisat Mecmuası* da ülke politikalarının himaye düşüncesi doğrultusunda olmasını istemiştir. Dergide yayımlanan imzasız bir yazıda yazar, Anadolu'nun çoğu bölgelerinde ilkel tezgahlarda dokunan kumaşların ihtiyaçları karşılayacak derecede olduğunu ve hammaddesi fazla olan mensucat sanayisinin himaye edilmesinin elzem olduğunu belirtmiştir. Hem bu sanayinin gelişmesini hem de birçok sermayenin ülkede kalmasını temin için himaye politikasının uygulanmasını istemiştir. İthal menedilen ve gümrük vergisi üç katına çıkarılan ithal ürünlerin yerine yerli üretiminin fırsatının doğduğunu belirtmiştir. Osmanlı'nın hammaddeleri harice yollayarak sonra mamul şeklini ülkeye ithal etmekten ise yerli sanayiye destekleyerek ülke iktisadının geliştirilmesini istemiştir (*Türkiye İktisat Mecmuası*, 1921: 35-36).

II. Meşrutiyet döneminin önemli dergilerinden olan Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi ülkede gümrük politikaların uygulamasının ülke sanayinin gelişimi açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Dergide yayımlanan yazıda yazar, ülkede sanayinin tesisine yardım edecek tarımsal sanayi şubelerinde gerekli tedbirlerin alınmasının ülke için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Pamuk üretiminin artırılmasının ülkede iplikçilik sanayinin gelişmesine katkısı olacağını ve gümrük tarifelerinin himayesi ile ülkede iplikçiliğin gelişmesinin sağlanabileceğini ifade etmiştir. Tarımsal sanayinin teşvik edilmesiyle pamuk üretimin artacağını ve pamuk ziraatının artmasıyla iplik fabrikaların yaygınlaşacağını belirtmiştir. Hükümetin pamuk ziraatının geliştiği bölgelerde iplik fabrikaları tesisine müsait

kanunlar çıkarmasını istemiştir. Amerika hükümetinin pamuk ziraatı ile iplikçilik sanayisini ikiz kardeş gibi terakki ettiğini vurgulamıştır (Z. Y. 1922: 33-34).

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti 19. Yüzyılın ilk yıllarından itibaren ülkenin bir an önce Avrupa devletleri seviyesine ulaşmak amacıyla iktisat politikalarını ilk kez Avrupa iktisat düşüncesi doğrultusunda yürütmeye başlamıştır. Bu zihniyet değişikliğinden sonra ülkede serbest ticaret düşüncesinin ilkeleri ışığında iktisat politikaları yürütülmüş ve ülkenin iktisadi sorunlarına da bu düşünce doğrultusunda çözümler getirilmiştir. Ancak bürokratların amaçladığı hedeflere ulaşamamış, devletin iktisadi sorunları daha da artmış ve ülkenin iktisadi gerilemesi hızlanmıştır. 1860'ların sonlarından itibaren ülkenin iktisadi gerilemesini nedeni olarak 1838 ticaret anlaşması gösterilmiş ve bu anlaşma sonrası ülkenin sanayisinin ortadan kalktığı ifade edilmiştir. 1870'lerden itibaren ise ülkenin iktisadi kalkınması için Alman Friedrich List'ten etkilenen himayeci düşüncesi benimsenmiştir. Bu düşünce doğrultusunda ülkenin sanayileşmesi için devletin bu sektörü himaye etmesi gerektiği vurgulanmış ve Osmanlı bürokratları da ülke ekonomisini bu düşünce doğrultusunda yürütmüştür.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ülkeyi yöneten İttihat ve Terakki Partisi 1912'den sonra ülkenin iktisadi politikalarını himayeci iktisat politikaları doğrultusunda yürütmüştür. Ülkenin sanayisinin gelişmesi için kapitülasyonlar kaldırılmış ve ithal ürünlerine ağır gümrük vergileri konulmuştur. II. Meşrutiyet döneminde dönemin hükümetinin bu sistemi benimsemesi beş altı sene sonra olmasına karşın Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte peşi sıra yayımlanan birçok gazete ve dergide ülkenin iktisadi politikaların himayeci iktisat düşüncesi doğrultusunda olması istenmiştir. Basın bu dönemde ülkenin iktisadi sorunları fazlaca değinmiş, ülkenin iktisadi kalkınması için sanayileşmenin şart olduğunu belirtmiş ve ülke sanayisinin uluslararası rekabetten korunması gerektiği vurgulanmıştır. II.

Meşrutiyet döneminde yayımlanan gazetelerdeki himaye düşüncesi Alman iktisatçıların görüşü doğrultusunda verilmiştir. Bu dönemin Osmanlı aydınlarını en fazla etkileyen kişisi Alman iktisatçı Friedrich List'tir.

Toprak, Türkiye İktisat Mecmuası, Ticaret-i Umumiye Mecmuası, İslam Mecmuası, İctihad, Aşyan, İktisadiyat Mecmuası, Sanayi, Ceride-i Rüşumiye, Çiftçi Mecmuası, Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, İstişare, Çiftçiler Derneği Mecmuası, Halka Doğru, Servet-i Fünun, Felahat, Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi ve *Türk Yurdu* gibi dönemin Osmanlı süreli yayınlarının incelendiği bu çalışmada II. Meşrutiyet dönemin baskın düşüncenin himayeci düşüncesi olduğu ortaya çıkmıştır. Mehmet Cavid'in *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası* başta olmak üzere bazı yayınlar hariç özellikle de İttihat ve Terakki'nin bu düşüncüyü benimsenmesiyle dönemin basınında hakim düşünce olmuştur. Dönemin süreli yayınları Osmanlı devletinin uluslararası rekabetle mücadele edecek bir sanayi gücü olmadığından bu sanayi ancak devletin teşvik ve desteğiyle oluşturacağını vurgulamış ve ülkenin sanayileşmesi için koruyucu gümrük vergileri çözüm olarak öne sürmüştür. İktisadi sektörlerinin üçünün de önemli olduğu belirtilmiş, ziraat ve sanayi üretimine eşdeğer de önem verilmesi istenmiş ve bu iki sektörün birbirine bağımlı olduğu dile getirilmiştir. Ülkede sanayinin himayesinin gerçekçi politikalar doğrultusunda yürütülmesi istenmiş ve geliştirilmesi mümkün sanayi şubelerinin öncelikle himaye edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

KAYNAKLAR

"Nestle sütü derdi: Çiftçilerin başına bir bela daha". (21 Ağustos 1913a). *Toprak*. 11, 179-181.

"Yine Nestle derdi". (11 Eylül 1913b). *Toprak*. 12, 208.

“Anadolu’da ithalat ve ihracat meselesi”. (Temmuz 1921). *Türkiye İktisat Mecmuası*. 2, 35-36.

A. S. (16 Ağustos 1917). “Teşebbüsat-ı iktisadiye”. *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*. 11, 164-165.

Abdi Tevfik. (28 Aralık 1917). “Ticareti tehdit eden avamil”. *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*. 24, 373-375.

Ahmet Muhittin. (11 Ağustos 1915). “Milli iktisat milli sermaye milli sermaye teşkilatı 1”. *İslam Mecmuası*. 33, 731-732.

Aynizade Hasan Tahsin. (Mart 1909). “Avrupa’da usul-i himaye hareketinin menşeleri”. *İçtihad*. 21, 325-329.

Aynizade Hasan Tahsin. (21 Şubat 1916). “Gümrük tarifeleri”. *İktisadiyat Mecmuası*. 1, 3-5.

Aynizade Hasan Tahsin. (24 Eylül 1908a/22 Ekim 1908b). “Serbest-i mübadelet ve usul-i himaye 1-2”. *Aşiyân*. 3; 7, 86-89; 203-206.

Aynizade Hasan Tahsin. (17 Aralık 1908c). “Usul-i himaye ve serbest-i mübadelet”. *Aşiyân*. 14, 15-17.

Ali Nizami. (15 Aralık 1920). “Harpten sonra Türkiye”. *Sanayi*. 58, 113-114.

Ethem Nejad. (28 Nisan 1913). “Harici ticaretimiz ve istihlak-i milli”. *Toprak*. 3, 50-52.

Harun el Reşid. (23 Eylül 1908a/28 Ekim 1908b). “Gümrükçülük 1-3”. *Ceride-i Rüsumiye*. 1; 3, 14-16; 39-41.

Hüseyin Kazım. (12 Nisan 1909). "Bir ziraat gazetesinin vazifesi". *Çiftçi Mecmuası*. 1, 7.

Galip Haldun. (14 Temmuz 1912). "Mamulât-ı dâhiliyeyi himaye". *İçtihad*. 49, 1128-1131.

İsmail Safa. (29 Kasım 1908b/6 Aralık 1908c/7 Mart 1909a/25 Mart 1909b). "Serbest-i ticaret ve usul-i himaye 2-3-4-5". *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*. İkinci Sene: 27; 28, 30, Üçüncü Sene: 1, 429-432; 445-448; 470-472; 14-16.

İsmail Suphi. (2 Ağustos 1908). "Ticaretin ehemmiyeti, iffet ve istikamet". *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*. 13, 205-206.

Konstantin. (27 Ocak 1909). "Gümrük rüsumu 1". *İstişare*. 18, 817-823.

M. A. (15 Mayıs 1917). "İktisad-i milliye dair bir mev'ize". *Çiftçiler Derneği Mecmuası*. 8, 125-126.

M. C. (28 Aralık 1917a/3 Ocak 1918a/10 Ocak 1918b). "İktisad-i siyaset 1-2-3". *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*. 24; 25; 26, 369-370; 2; 17-19.

M. C. (10 Nisan 1918c). "İktisadi siyaset 4: Gümrüklerde taassup". *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*. 38, 218-220.

M. C. (1 Temmuz 1917b/16 Temmuz 1917c). "Milli ticaret 1-2". *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*. 8; 9, 113-116; 129-131.

Mehmet Zeki. (16 Temmuz 1914). "Sanayi-yi inkişaf ettirmenin yolları". *İçtihad*. 113, 249-251.

Muhittin. (29 Mayıs 1913). "İktisad-i hasbihal: En büyük eksiğimiz". *Halka Doğru*. 6, 47-48.

Mustafa Suphi. (23 Şubat 1911a). “Gümrük işleri: Malumat-ı ilmiye”. *Servet-i Fünun*. 1029, 343-346.

Reinhard Junge. (1 Haziran 1916). “Türkiye’nin iktisaden takviyesi sistemi”. *İktisadiyat Mecmuası*. 14, 2-4.

Sanayi. (31 Ekim 1917). “Zanaatkârlarımızı takdir”. *Sanayi*. 19, 2-4.

Serkez Nihad. (14 Temmuz 1913). “Ticaret hariciyemiz”. *Felihat*. 8, 117-119.

Tekin Alp. (19 Nisan 1917). “İktisad-i teşkilat”. *İktisadiyat Mecmuası*. 52, 1-2.

Tekin Alp. (28 Eylül 1916a). “Yeni gümrük tarifesi”. *İktisadiyat Mecmuası*. 28, 1.

Tekin Alp. (15 Haziran 1916b). “Milli iktisada doğru: Yeni ticaret muahedeleri 1”. *İktisadiyat Mecmuası*. 16, 1-2.

Tekin Alp. (3 Ağustos 1916c). “Ticaret muahedeleri 4: Merkezi Avrupa ve biz”. *İktisadiyat Mecmuası*. 22, 1-2.

Tekin Alp. (27 Temmuz 1916d). “Bu seneki mahsulatımız”. *İktisadiyat Mecmuası*. 21, 1-2.

Z. Y. (31 Mayıs 1922). “Türkiye’de pamuk ziraatı ve iplikçilik”. *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*. 1800, 33-34.

Z. N. (15 Şubat 1317). “Osmanlı Türklerinde iktisadi hareket”. *Türk Yurdu*. 128, 3334.

Ahmad, F. (2010). *Bir kimlik peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.

Ahmad, F. (1986). *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul: Kaynak yayınları.

- Ahmad, F. (2006). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak yayınları.
- Başar, A. H., (1966). "Hatıralar: Meşrutiyetten Cumhuriyete", *Barış Dünyası*, 50.
- Boratav, K. (1997). İktisat tarihi 1908-1980 *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul: Cem yayınevi.
- Çakmak, D. (2011). *Osmanlı İktisat düşüncesinin evrimi*. İstanbul: Libra yayıncılık.
- Çakır, C. (2005). Tanzimat'tan Cumhuriyete Osmanlı iktisat düşüncesi. *Osmanlı medeniyeti*. İstanbul: Klasik yayınları.
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye ekonomisinin tarihi 1900-1960*. İstanbul: İmge yayınevi.
- Deniz, H. (1973). *Ekonomik doktrinler tarihi 2*. İstanbul: Sosyal yayınları.
- Keyder, Ç. (1995). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Kıpal U.-Uyanık Ö. (2001). *Türkiye'de milli iktisat tarihi*. İstanbul: Kaynak yayınları.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu basımevi.
- Mardin, Ş. (1985). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e iktisadi düşüncenin gelişmesi (1838-1918)". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi 3*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Pamuk, Ş. (1985). "19. yy'da Osmanlı dış ticareti". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi 3*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Savaş, V. F. (2007). *İktisatın tarihi*. Ankara: Siyasal kitabevi.

Sayar, A. G. (2006). *Osmanlı iktisat düşüncesinin çağdaşlaşması*. İstanbul: Ötüken yayınları.

Skousen, M. (2007). *İktisadi düşünce tarihi modern iktisadın inşası*. İstanbul: Adres yayınları.

Toprak, Z. (1985a). “Milli iktisat”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye ansiklopedisi 3*. İstanbul: İletişim yayınları.

Toprak, Z. (1985b). “II. Meşrutiyet döneminde iktisadi düşünce”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye ansiklopedisi 3*. İstanbul: İletişim yayınları.

Toprak, Z. (2012). *Türkiye’de milli iktisat 1908-1918*. İstanbul: Doğan kitabevi.

Toprak, Z. (1985c). “Tanzimat’tan sonra dış iktisadi politika”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye ansiklopedisi 3*. İstanbul: İletişim yayınları.

Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye’de siyasal partiler cilt 1 ikinci Meşrutiyet dönemi*. İstanbul: Hürriyet vakfı yayınları.

Turanlı, R. (1994). *İktisadi düşünce tarihi*, İstanbul: Bilim teknik yayınevi.

Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*, İstanbul: İletişim yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

For the first time, the Ottoman state started to implement its economic policies for the first time in the direction of European economics since the first years of the 19th century. After this change of mindset, economic policies were carried out in the light of the principles of free trade in the country and the economic problems of the country were analyzed in line with this idea. However, the goals of bureaucrats could not be achieved, the economic problems of the state increased and the economic decline of the country accelerated. From the end of the 1860s onwards, the country's economic regression was the reason for the 1838 trade agreement, which indicated that the country's industry had disappeared. From the 1870s onwards, the German conservationist influence on the economic development of the country was adopted by Friedrich List. In line with this idea, it was emphasized that the state should protect this sector for industrialization of the country and the Ottoman bureaucrats carried out the country's economy in line with this idea.

After the establishment of the II. Constitutional Monarchy, the Committee of Union and Progress led the country in 1912 and carried out the economic policies of the country in line with its conservative economic policies. For the development of the country's industry, capitulations were abolished and heavy duty duties were imposed on imported products. II. Although it was five or six years after the government of the period to adopt this system in the period of the Constitutional Monarchy period, many newspapers and magazines, which were published in the future together with the declaration of the Constitution, were asked to be in line with the conservative economic thought of the country. In this period, the press mentioned a lot of economic problems of the country and stated that industrialization is essential for the economic development of the country and it was emphasized that the country's industry should be protected from international competition. II. The idea of patronage in newspapers published during the constitutional period was given in line with the opinion of German economists. The most influential figure in this period was the German economist Friedrich List

With the proclamation of the II. Constitutional Monarchy, the new administration came to power in the country and a newspaper was published in the country due to the emergence of a free environment. One of the issues addressed by the newspapers published in this period was the economic problem of the country. The newspapers stated that for the economic development of the country, the state should intervene directly in the economy and the protection policies should be implemented in order to increase the domestic production. Although the Union and Progress Party ruling the country carried out the economic policies of the country in line with the idea of free

economics; With the adoption of this idea of İttihat and Terakki, the conservative thought has become the thought of economics adopted by the majority. *Toprak, Türkiye İktisat Mecmuası, Ticaret-i Umumiye Mecmuası, İslam Mecmuası, İctihad, Aşyan, İktisadiyat Mecmuası, Sanayi, Ceride-i Rüsumiye, Çiftçi Mecmuası, Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, İstişare, Çiftçiler Derneği Mecmuası, Halka Doğru, Servet-i Fünun, Felahat, Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi* and *Türk Yurdu* such as the period of the Ottoman period in this study examined the periodicals II. It was revealed that the constitutional monarchy period was the patronage of the dominant thought. Mehmet Cavid, except for some publications, especially *Ulum-i İktisadiye* and *İçtimaiye Mecmuası*, especially İttihat and Terakki'nin adoption of this idea was dominated in the press of the period. The periodicals of the period emphasized that the Ottoman State would not be an industrial power to combat international competition, but this industry would only be formed with the support and support of the state and proposed the protective customs duties as a solution for the industrialization of the country. It was stated that all three economic sectors were important and the importance of agricultural and industrial production was given importance and it was stated that these two sectors were interdependent. It has been stated that the protection of industry in the country is required to be carried out in line with realistic policies and that industrial branches should be protected first.

TÜRKİYE’NİN TURİSTİK DİNİ MEKÂNLARINA BİR ÖRNEK: “SÜRYANİ DİNÎ MERKEZLERİ”

Mehmet Alparslan KÜÇÜK*

Öz

Türkiye’nin, geçmişten bugüne, birçok uygarlığa ve dine ev sahipliği yapmış olması onu İnanç Turizmi noktasında cazip bir ülke konumuna kavuşturmuştur. Bu cazibenin teşekkülünde, Hıristiyanlığın ve Hıristiyan grupların da payı olmuştur. Söz konusu Hıristiyan topluluklardan biri de “Süryaniler”dir. Onlar, kendilerine özgün yapısıyla, Anadolu topraklarında özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde varlık göstermiş ve buralarda Patriklik/Metropolitlik Merkezi olarak bazı dinî merkezlere ev sahipliği yapmıştır. Bu merkezler, inanç turizmi açısından büyük bir önem taşımıştır/taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, Süryanilerce dinî merkez olarak kullanılan mekânların, mimarî yapısından ziyade tarihî önemi ve konumu esas alınarak inanç turizmindeki yerine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnanç turizmi, Süryani, dinî merkezler, Süryani kiliseleri ve manastırları.

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, makkck@gmail.com

TURKEY'S TOURISTIC FAITH PLACES AN EXAMPLE: "SYRIAN RELIGIOUS CENTERS"

Abstract

Turkey's, past to present, has hosted many civilizations and religions. This situation makes him an attractive country at the point of Religious Tourism. Christianity and Christian communities are at the center of this attraction. One of these Christian Communities is "Assyrians". They (with their original structure) have been present in Anatolia, especially in the Southeast Anatolia Region. They established various centers of faith as the Center of Patriarchate/Metropolitan. These centers have a great importance in terms of religious tourism. Therefore, in this study, instead of the architectural structure of the places used as the religious center by the Syriacs, based on their historical importance and location. In addition, the position of these spaces in faith tourism was evaluated.

Keywords: Faith tourism, Syriac, religious centers, Syriac churches and monasteries.

1. GİRİŞ

Günümüzde din, hemen hemen bütün toplumlarda hayatın en önemli ögesi olarak dikkat çekmektedir. Çünkü o; ekonomiden sanata, sanattan spora, kültürden turizme kadar hayatın birçok alanında etkisini hissettirmektedir/göstermektedir. Baptist din adamı Thomas Cook'un, 1841 yılında İngiltere'ye "dinî tur" düzenleyerek kitlesel anlamda ilk turizm faaliyetini ortaya koyması, bu etkinin turizm sektöründeki örneklerinden sadece bir tanesidir. Dolayısıyla Turizmin din ile birlikte anılması, Turizm sektörünün en eski ve spesifik biçimi olarak kabul gören "İnanç Turizmi" veya "Dini Turizm" kavramını ortaya çıkarmıştır. İnanç Turizmi veya Dinî Turizm; hem ulusal veya uluslararası bir "dinî miras" özelliği taşıyan hem de toplumların politik ve kültürel anlamda bir yansımalarını ihtiva eden kutsal mekânların, turizm sektörünün çeşitli imkânlarından/hizmetlerinden faydalanmak suretiyle bireysel veya gruplar halinde ziyaret edilmesi ve bu ziyaret sürecindeki dinî seremoni, konferans gibi

faaliyetlerin turizm çerçevesinde değerlendirilmesi şeklinde tarif edilmektedir. (Rinschede 1992:51-53; Shinde 2008:247; Küçük 2015:18-19,26; Küçük 2017: 427, 429-430; Küçük 2018:203)

İnanç Turizmi açısından dünya coğrafyası içerisinde çok önemli bir konuma sahip olan Anadolu toprakları, tarihte, hem çeşitli uygarlıklara hem de Yahudilik, Hıristiyanlık ile birlikte İslâm Dini'ne ait tarihî, kültürel ve dinî miraslara sahip olması bakımından ayrıcalıklı bir bölge olmuştur. Dolayısıyla bu ayrıcalıkta, Hıristiyanlık ve Hıristiyan grupların da payı vardır. Çünkü Anadolu, günümüz Hıristiyan inanç sisteminin oluşturulduğu bazı Hıristiyan Konsillerine (ilk yedi Konsil) ev sahipliği yapmıştır. Hatta bu Konsiller sonucunda Anadolu coğrafyasında temel doktrinleri oluşturulan Hıristiyanlıkta, *“İsa'nın tabiatı/doğası”* ve *“Meryem Ana'nın annelik vasfı”* başta olmak üzere birçok hususta farklı anlayışlar ortaya çıkmış ve bölünmeler yaşanmıştır. Söz konusu anlayış ve ayrışma çerçevesinde, Hıristiyanlık yayılmaya devam etmiş ve bu yayılma sürecinde, dinî faaliyetlerin organize ve idare edildiği *“Dinî Merkezler”* oluşturulmuştur. Dini Merkezlere ev sahipliği yapan Hıristiyan gruplardan biri de *“Süryaniler”* olmuştur. Onlar, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Patriklik veya Metropolitik Merkezi olarak birçok dinî mekâna ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla Süryani dinî merkezleri, inanç turizmi bağlamında Türkiye için ayrı bir önem taşımıştır/taşımaktadır. Bu başlık altında da Süryanilerce dinî merkez olarak kullanılan bazı dinî mekânların mimarî yapısından ziyade tarihî önemi ve konumu ön plânda tutularak inanç turizmindeki yeri ve önemi konu edilmiştir.

2. SÜRYANİ KAVRAMINA, KÖKENİNE VE DİNÎ TARİHÇESİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Süryani Kavramına ve Kökenine Genel Bir Bakış

Süryani (Suroyo) kavramı, V. yüzyıldan sonra, Doğu Hıristiyan kiliseleri arasında yer alan ve Mesih İsa'da tek tabiatın varlığına inanan Antakya Süryani Kilisesi

mensupları için kullanılan bir terimdir (Çelik 2010:175-176). Ancak Süryani kelimesi ile ilgili olarak tarihsel, coğrafik ve filolojik gibi yaklaşımlar çerçevesinde bazı iddialar/görüşler söz konusudur (Şimşek 2006:19-20). Bu görüşlerden/iddialardan biri, coğrafik yaklaşıma göre olup Süryani adının, Lübnan'ın "Sur" şehriden gelmekle birlikte Yunanlılar tarafından hem Lübnan'ın sahil bölgesi hem de bu bölgede iskân edenler için tercih edildiğidir. Başka bir görüş ise Lübnan ve civarında yaşayan 12 Havari'nin etrafında toplanan Hıristiyan gruba "Suriin" kelime kökünden kaynaklı "Süryani" denilmesidir.¹ Bununla birlikte Süryani isminin Suriye coğrafyasında yaşayanlar için kullanıldığı da ileri sürülmektedir (Bilge, 1996:18; Şimşek, 2006:19; Özcoşar, 2006:13; Sarı, 2011:53, 56-57; Küçük, 2015:136).

Süryani adı ile ilgili olarak tarihî yaklaşım çerçevesinde ileri sürülen görüş ise Yahudilerin özgürlüğüne olanak sağlayan Pers kralı Sirus/Kiru(o)'tan² (Keyhüsrev) kaynaklanmaktadır. Bu görüşün dayanağı olarak Sirus'un, Babil'i alarak Yahudileri kurtarması ve Kudüs'e dönmelerine izin vermesi ile Yahudilerin, Sirus'a duydukları şükrandan dolayı kendilerini "Surin" veya "Sorin" olarak isimlendirmesi gösterilmektedir (Bilge, 1996:18; Küçük, 2008:4; Sarı, 2011: 56). Tarihî yaklaşıma dayandırılarak ileri sürülen diğer bir iddia, Süryani isminin, M.Ö. 1400-1500 yılları arasında "Tanrı'nın büyük Şehri" (Theopoleos

¹ *Nasturiler ve Keldaniler* adlı eserde, bu hususta şu bilgiler paylaşılmaktadır:

"...Bu şekildeki bir isimlendirme ilk önce M.S. I. Yüzyılın ortalarına doğru Şam diyarı sakinleri tarafından ve aynı şekilde Şam'a giden elçiler vasıtasıyla Mezopotamya, Asur ve Babil'de oturanlar arasında da kullanılmaya başlandı...Bundan sonra onlar yeni dinlerine sınımsız sarılmalarından dolayı, eski putperestlikleriyle birlikte eski isimlerini de kullanmayı terk etmişlerdir. Bununla birlikte onlar kendilerini Hıristiyanlaştıran söz konusu elçilere nispetle ve yine kendilerini, aynı ırktan geldikleri putperest Aramiler'den ayırmak için, Süryaniler olarak isimlendirmişlerdir. Bu yüzden Arami kelimesi Sabi ve Putperest terimlerinin, Süryani lafzı da Nasranî ve Mesihî kelimelerinin eş anlamlısı olarak kullanılmaya başlanmıştır..." (Albayrak, 1997:41. Ayrıca bkz. Günel, 1970: 30-31; Bilge, 1996:29-48).

² Farsça "Kûruş" ve İbranice "Kuruş/Koreş" şeklinde de ifade edilen Kyros kelimesinin, tartışma konusu olmakla birlikte çeşitli dillerde "Güneş, büyük, yiğit, genç, düşmanını hor gören" gibi anlamlara geldiği ifade edilmektedir (Bkz. Karaketir 2016:74-76).

Megales) olarak lanse edilen Antakya şehrini inşa eden Aramî Kralı *Sürrüs'*den veya Hz. İbrahim'in soyundan gelen Dadanoğlu *Asur*, *Asuri'*nden geldiğidir.(Şimşek 2006: 20; Özcoşar 2006:14; Dilek 2013:28) Ayrıca Aramilerin yaşadığı bölgenin, İskender'in halefleri Slokiler tarafından ele geçirilmesiyle Kilikos'un kardeşi Suros'un ismine ithafen hakimiyeti altındaki ülke için "*Surisiyin*" adı verildiği ve zamanla "*s*" harfinin çıkarılmasıyla "*Suriyin*" (Suriye) denildiği, burada yaşayan halk için de "*Suryani*" (Suriyeli) tabiri kullanıldığı da iddialar arasındadır (Günel, 1970:30; Çelik, 1987:2; Çelik 2010:176; Bilge, 1996:13,18-21; Özcoşar, 2006:13-14; Sarı, 2011:54, 57-59, 122; Küçük, 2015:136).

Süryani ismi ile ilgili diğer bir görüş ise filolojik yaklaşım esas alınarak yapılmış olup Asurluların ülkesine Yunanlılarca "*Asurya/Asuroyo*" denilmesi ve zamanla "*a*" harfinin düşmesi ile "*Surya/Suroyo*" biçimini alarak günümüze Süryani şeklinde ulaşmasıdır. Bir başka görüş ise Asurluların kendilerini Akatça "*Athur*" şeklinde isimlendirdikleri, bu kelimenin Aramice "*Aşur*" olduğu ve Yunanlıların da "*Asur*" şeklinde kullandıklarıdır (Bilge, 1996:21-22; Şimşek, 2006:20-21; Sarı, 2011:59; Küçük, 2015:136). Ayrıca bazı dilbilimcilerine göre, Suri kelimesinin "Babilce" olduğu ve ilk olarak "*Fırat'ın kuzey kesimi*" daha sonra da Akdeniz ile Fırat arasında kalan bölge ve halk için kullanıldığı şeklinde görüşler de mevcuttur (Bkz. Bilge 1996:19).

Süryanilerin adı gibi kökenleri hususunda da farklı görüşler vardır. Buna göre iki görüş ön plâna çıkmaktadır. İlk görüşe göre Süryanilerin Hıristiyan olmadan önce kendilerine özgü bir dinî yaşama sahip oldukları ve "*Arami*" kökene dayandıklarıdır. "*Muhafazakâr/Tarihi Geleneksel Görüş*" olarak kabul edilen bu görüş, Süryanilerin "*Arami*" olduğu ve bu ismin, ataları Nuh oğlu, Sam oğlu "*Aram*"a nispeten verildiği ifade edilmektedir. Hatta Aramice konuşan toplumlara "*Siri*" denildiğine, bu kavramın yanlış bir biçimde Suriyeli anlamında

kullanıldığına da vurgu yapılmaktadır. Süryanilerin Arami olduğunu ileri sürenler, dayanak noktası olarak, onların konuştukları dili ve yaşadıkları mekânı esas almaktadır. Zaten IV. Yüzyılda yaşayan Süryani şair Efrem'in, Urfalı Bardayısan için "*Aramilerin filozofu*", Suruçlu Mor Yakub'un Efrem için "*Bu bütün Aramilerin şanlı baş tacı olan Efrem....*" ve Yunan tarihçi Posidoniyus'un "*Kendilerine Arami diyen Suriyelileri biz...*" şeklindeki atıfları Süryanilerin Aramî kökene dayandıklarının bir delili olarak gösterilmektedir. Ayrıca etnik açıdan Yahudiliğin bir kolu olarak değerlendirilen Aramilerin, M.Ö. XIV. yüzyıllarda Suriye'nin doğu tarafında görüldükleri de iddialar arasındadır (Günel, 1970:29-32; Bilge, 1996:26-48; Albayrak, 1997:35,41; Küçük 2008:4, 6-7, 11; Bayburt, 2009:4-5; Sarı, 2011:68; Küçük, 2015:136-138. Ayrıca bkz. Sertoğlu, 1974:37-41).

Süryanilerin kökeni ile ilgili diğer bir görüş ise onların "*Asurlu*" olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre Süryanilerin, tarihin ilk çağlarından itibaren var olduğu dile getirilmekte ve başlangıç/dayanak noktası olarak Ham'ın oğlu, Kuş'un oğlu Sümer kralı Nemrud gösterilmektedir. Hatta Asurlu kelimesi ile hem Süryanilerin Hıristiyanlık öncesi dönemin hem de İsa'dan önceki Yukarı Mezopotamya'da yaşayan halkın kastedildiğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Asur olarak isimlendirilen Akadların Mezopotamya'da görüldüğü, göçebe olduğu ve Asurluların Sami kavimlerden olmayıp Orta Asyalı kavimlerle Sami kavimlerin karışmasından meydana gelen yeni bir ırk olduğu bilgisi de verilmektedir (Bkz. Albayrak, 1997:35; Sarı, 2011: 54, 78. Ayrıca bkz. Sarı, 2011:69-90).

2.2. Süryani Dinî Tarihçesine Genel Bir Bakış

İsmlendirme ve köken konusunda çeşitli görüşler ileri sürülen Süryaniler, M.S. 38'li yıllarda, Petrus, Thomas/Tomo ile kardeşi (Müjdecî) Aday (Şliho) ve şakirtleri Agay ve Mara aracılığıyla Hıristiyanlığı benimsemişlerdir. Bu vesileyle Hıristiyanlık, Antakya ve çevresinde yayılma göstermiş hatta Thomas ile kardeşi Aday tarafından Urfa'da bir kilise inşa edilmiştir. Zaten Aday'ın ölümünden

sonra söz konusu kiliseye defnedildiği rivayet edilmektedir. Aday'ın ölümünün ardından Urfa başta olmak üzere Harput, Eğil, Lice, Silvan ve Mardin'de³ çalışmalar devam ettirilmiş hatta Mardin'in Kızıltepe İlçesi, Osmanlı kaynaklarında Kefertut adı ile bilinen Koçlu Köyü'nde bir kilise kurulmuştur. Böylece Antakya'yı merkez edinen ve (kendilerince) ilk Hıristiyan topluluk olarak zikredilen bir grup ortaya çıkmıştır (Göyünç, 1969:64-65; Günel, 1970:31-32; Sertoğlu, 1974:67-68; Küçük, 2008:11-12; Küçük, 2015:138; Mıynat, 2018:48).

Hıristiyanlık, Anadolu topraklarında yayılmaya devam etmiş ancak Hıristiyanlığın yayılma sürecinde, Hıristiyan doktrinleri hususunda farklı görüşler baş göstermiş ve tartışmalar başlamıştır. Bu düşünce farklılıklarını gidermeye, tartışmaların önüne geçmeye yönelik konsiller tertip edilmiş ve Hıristiyan inanç sistemine dair bazı kararlar alınmıştır. Alınan kararların odak noktasını, İsa Mesih'in tabiatı (insanî ve ilahî) ve Meryem Ana'nın insan veya Tanrı olan İsa'nın annesi (Teotokos-Kristotokos) olması ihtiva etmiştir. Ancak düzenlenen konsiller, tartışmaların son bulmasına engel olamamıştır (Geniş bilgi için bkz. Aydın, 1991: 1-25; Yalduz, 2003:258-292).

Hıristiyanlığa ait tartışmaların olduğu süreçte, Germenika (Kahramanmaraş) doğumlu İstanbul Patriği Nestoryus, İsa'nın, insan olarak dünyaya geldiğini ve vücuduna Logos'un (Kelam) girmesi ile Tanrı olduğunu ileri sürmüştür (Eroğlu, 2000:312-313; Küçük, 2015:142). Diğer bir ifadeyle İsa'nın bir şahsa ve birbirine karışmayan ilahi ve insani olmak üzere iki doğaya sahip olduğunu iddia etmiştir. Bundan dolayı Nestoryus, Meryem'in de insan olan İsa'nın (Mesih'in) annesi olduğunu dolayısıyla Meryem'e Teotokos (Tanrı Annesi) değil İsa'nın annesi

---

³ Mardin'in Ermeni kaynaklarda, "Meridin" ve Süryani kaynaklarda ise "Merdo, Merdi, Merde ve Marda" şeklinde isimlendirildiği dile getirilmektedir.(Bkz. Göyünç 1969:3. Ayrıca Mardin isminin kökeni hakkında bkz. Göyünç 1969:4-6)

(Kristotokos) denilebileceğini ifade etmiştir.⁴ Nestoryus'un görüşlerini kabul edenler de *Nasturîler*⁵ olarak anılmıştır. Böylece Nestoryus, 431 yılında Efes Konsili sonrasında aforoz edilmiştir. Ardından da Ürdün'e ve Mısır'a sürgüne gönderilmiş, uzun bir dönem boyunca sürgün hayatı yaşamıştır. Nestoryus'un sürgün hayatı ve ölümünün ardından Nasturiler, faaliyetlerini Urfa ve Nusaybin'de devam ettirmişlerdir. Daha sonra Mezopotamya'da, Katolikos İshak tarafından 410 yılında kurulan kilise ele geçirilerek Nasturiliğin ilk patrikliği oluşturulmuştur. Bu patriklik merkezi, 782'de Bağdat'a, 831'de Musul'a, 1779'da Hakkâri'ye (Koçanis/Konak), 1918'de tekrar Musul'a ve ardından da Şikago'ya taşınmıştır. "*Asuri/Doğu'nun ve Asur'un Kilisesi/Şarkî Apostolik Kilisesi*" gibi çeşitli isimlerle zikredilen Nasturiler, günümüzde Suriye, Kıbrıs ve Hindistan gibi ülkelerde varlık göstermektedir (Jacob, 1988:33; Bilge, 1996:14, 74-75; Çelik, 1996:39-54; Albayrak, 1997:73-78; Eroğlu, 2000:312-313; Yeşil, 2002: 35-37; A. Küçük, 2015:148-157; Atiya, 2005:265, 267; Albayrak, 2007:15-16; Dalyan, 2009:8-13; Çelik, 2010:176; Dilek, 2013:14-17; Küçük, 2015:138-142; Scholtens, 2017:16; Fortacı, 2018:79-87).

Nestoryus'un görüşlerini benimsemeyenler ise "*Süryani (Kadim) Kilisesi*⁶/*Antakya Süryani Patrikliği*" olarak zikredilmişlerdir. Bu gruba, "*Yakubiler*" de

⁴ Nestoryus bu düşüncesiyle Antakya Ekolü'nü destekleyen bir tutum sergilemiştir. Çünkü İskenderiye Ekolü'nün İsa'nın Tanrısal tabiat fikrine karşılık Antakya Ekolü, insani tabiatın ilahi tabiat tarafından yutulduğunu savunmuştur.(Aydın 1991:16; A. Küçük 2015:149) Ancak Nestoryus'un eserinde, kendisinin "*İsa Mesih'te iki şahıs olamayacağı ve 'bir şahıs ve iki doğa' şeklindeki bir kristolojik formülasyona*" sahip olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu iddia, Hıristiyanlıkta bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir.(Geniş bilgi için bkz. Tarakçı 2010:215-241. Ayrıca bkz. Artemi 2012:35-51)

⁵ Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi* adlı eserinde Nasturi kelimesinin XIII. yüzyılda, Nsibis (Nusaybin) Metropoliti Mar Abd-Ishu'nun 1298 yılında Nasturilerin Ortodoks İtikadını formüle etmesinden sonra kullanılmaya başlandığını ve Abbasi dönemi Araplar arasında da "*Nastiriya/Nasatira*" adıyla zikredildiğine dikkat çekmektedir.(Atiya 2005: 265, 273)

⁶ Süryani Kadim kavramının, Süryanilerin, hem dünyadaki ilk ve en eski Hıristiyan topluluk olduğunu vurgulamak hem de Antakya Patrikliği'ne bağlı kalanların, kendilerini Katoliklerden ayırt etmek amacıyla kullanıldığı dile getirilmektedir.(Bkz. Günel 1970: 35; Sertoğlu 1974:67; Seyda 1998:230; Sarı 2011:61)

denilmiştir. Yakubiler/Yakubi Kilisesi ismi, İstanbul Patrikliği'nin, Antakya Patrikliği'nden ayrılması ile Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesinde doğan Urfa Episkoposu Yakup Baraday'ın/Bardaysan'ın (Yakub Burd'ono), Süryaniliğe yeniden hayat vererek teşkilatlandırması ve canlandırması⁷ neticesinde kendisine atfen verilmiş bir isimdir. Zaten XIX. yüzyıla kadar Yakubilerin, "*Batı Süryanileri*" ve Nasturilerin de "*Doğu Süryanileri*" olarak isimlendirildiği ve XIX. yüzyıldan sonra Yakubiler (Yakubi Kilisesi) için Süryani (Süryani Ortodoks Kilisesi) ve Nasturi (Nasturi Kilisesi) için "*Asuri (Doğu Asur Kilisesi)*" adının kullanıldığına da vurgu yapılmaktadır (Bkz. Paryy 1895:VIII; Albayrak 1997:97; Molitor, 2004:20; Adam-Katar, 1999:169; Atiya, 2005:202-203; Seyfeli, 2005:65; Yeşil, 2005:25-26; Dilek, 2013:22-23; Küçük, 2015:139-140).

Süryani Kadim Kilisesi (Batı Süryanileri), İsa'da tek tabiatın bulunduğunu ve Meryem'e "*Tanrı Anası*" (Teotokos) denilebileceğini savunmuşlardır. Bu yüzden onlar, Kadıköy Konsili kararlarını kabul etmeyerek ayrı bir kilise kurmuşlardır. Sayılarının XIX. Yüzyıllarda 150.000-200.000 iken günümüzde ise yaklaşık 10.000⁸ olduğu dile getirilen ve genel olarak Türkiye'de Mardin ve civarında yaşayan Batı Süryanileri için "*Monofizit*", Doğu Süryanileri (Keldaniler ve

⁷ Bu husus şu şekilde de rivayet edilmektedir:

"...VI. yüzyılın ortalarında Süryani kilisesi tam çöktürülürken Bizans'ın doğu sınırlarının Sasani akınları sebebiyle tehlikeye düşmesi Süryani kilisesinin yeniden diriltilmesi fikrini doğurmuştur. Yakub Burd'ono (Bar Addai) adlı bir piskoposun liderliğinde yeniden canlandırılan Süryani kilisesi bu tarihten itibaren Yakubi Kilisesi diye anılmaya başlanmıştır..." (Çelik 2010:176)

⁸ *The Syriac Orthodox Community of Istanbul* adlı çalışmada, 14.000 ile 23.000 arasında gösterilen sayının 10.000 ile 12.000'inin İstanbul'da, kalanların ise Güney Doğu Anadolu Bölgesinde yaşadığı dile getirilmektedir. Aynı çalışmada Christoph Giesel'e atfı yapılarak 2000 ile 3000 Süryani'nin hala Tur Abdin bölgesinde ve 12000 ile 18000 arasında Süryani'nin de İstanbul'da yaşadığı dile getirilmektedir. (Bkz. Scholtens 2017: 4) Ayrıca günümüzde Süryanilerin Türkiye'deki nüfusunun 18.000 olduğu ve bu sayının yaklaşık 15.000'inin İstanbul'da, 3000'inin de Mardin ve Midyat bölgesinde yaşadığı da belirtilmektedir. (Çelik 2010:177)

Nasturiler) için ise "*Diyofizit*"⁹ tabiri kullanmak gelenek haline gelmiştir (Sertoğlu 1974:67; Albayrak, 1997:68, 97; Adam-Katar, 1999:169-170; Atiya, 2005:237. Ayrıca bkz. Scholtens, 2017:20).

Batı ve Doğu Süryanileri şeklinde bölünmenin¹⁰ ardından Katolik ve Protestan Kiliselerinin etkisiyle Süryaniler arasında tarihî süreçte başka bölünmeler de gerçekleşmiştir. Buna göre Halep Başpiskoposu Mihael Carve'nin (Michel Jaroue) önderliğini yaptığı bir grup, 1782 yılında Papalığa bağlanarak "*Süryani Katolik*" ismi ile bir Patriklik Merkezi kurmuş ve 1845'te resmî olarak tanınan Süryani Katolik Patrikliği'nin ana merkezi Beyrut olmuştur. 1852 yılında ise "*Süryani Protestanlığı*" adı altında bir bölünme yaşanmıştır. Süryani Katoliklerin günümüzde Türkiye'de, İstanbul'da yaklaşık iki bin kişilik bir cemaat halinde varlıklarını sürdürdükleri ve merkezlerinin ise Mardin'deki "*Meryem Ana Kilisesi*" olduğu dile getirilmektedir. Süryani Katoliklerinin İstanbul'da bir Patrik vekilliği olup bu görev; Mardin doğumlu, İskandinavya ve Orta Avrupa Süryanilerinin ruhani lideri Yusuf Sağ tarafından ifa edilmektedir. Süryani Protestanların ruhani liderlik görevini ise Cercis Hedaye yürütmektedir (Günel,

⁹ Ortadoğu'nun Asya bölgesindeki manastır düzeninin, Yakubi veya Nasturi, Doğu Süryani, monofizit veya diyofizit şeklinde sınıflandırılabilen bir anlayışa sahip olmadığı dile getirilmektedir. Hatta bu anlayışın, V. yüzyıllarda II. Babay'ın Patrik ünvanını alması ve Antakya ile kopuşun resmi olarak gerçekleşmesi neticesinde ortaya çıktığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca "*Nestoryanizm, tek tarihsel kişilik-iki varlık-iki tabiat; Diyofizitizm, tek tarihsel kişilik-tek varlık-iki tabiat ve Monofizitizm: tek tarihsel kişilik-tek varlık-tek tabiat*" şeklinde formüle edilerek Nestoryanizm'in bir uçta; Monofizitizm'in diğer uçta ve Diyofizitizm'in ise bunların arasında yer aldığı vurgulanmaktadır.(Bkz. Atiya 2005:207; Çoban 2013:20)

¹⁰ Yakup Bilge, Süryaniler arasındaki bölünmede Kalkedon/Kadıköy Konsilini esas alarak Süryanileri, Kalkedoncu ve Kalkedoncu Olmayan (Doğu'nun Ortodoks Kiliseleri) şeklinde sınıflandırmaktadır. Buna göre Süryani Ortodokslar ve Nasturiler, Kalkedoncu Olmayan; Keldani, Süryani Katolik, Melkitler ise Kalkedoncu olarak kabul edilmektedir. Maruniler de önce Kalkedoncu olmayan Kiliseler sınıflandırmasında yer alırken XII. Yüzyılda Roma'ya bağlanması ile Kalkedoncular grubunda değerlendirilmişlerdir. (Bkz. Bilge 1996:73-77)

1970:35-36; Sertoğlu, 1974:74; Çelik, 1996:23-38; Albayrak, 1997:95; Yeşil, 2002: 51-52; Aydın, 2005:723-725; Küçük, 2015:119, 122, 144; Jacob:2018).

Süryaniler arasında meydana gelen çok sayıda bölünme ile birlikte Doğu Süryanileri adı ile zikredilen Nasturiler içerisinde de bölünmeler olmuş ve Nasturilerden bir grup, Katolik Kilisesi'ne bağlanmayı tercih etmişlerdir. Böylece "*Keldani*¹¹ *Kilisesi*" adı altında bir kilise kurulmuş ve Keldanilik, Papalığın 1552/1553¹² yılından itibaren Nasturilikten ayrılıp Katolikliği kabul eden Nasturiler için kullandığı bir isim haline gelmiştir. Aramilerin bir kolu ve adını Kalde bölgesinden alan bir topluluk olan Keldaniler, hem Nasturi dili ve ibadet şeklini korumuş hem de Papa'ya bağlı olarak Katolik Kilisesi'nin yetkisini ve iradesini kabul etmiştir.¹³ Bu durum onların, "*Papa'nın otoritesini kabul eden Nasturiler*" olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Çünkü Keldaniler, tamamıyla "*Katolik*

¹¹ Keldani adının, Pers topraklarında yaşayan ve İsa'ya inananlar için kullanıldığı ileri sürülmektedir.(Bkz. Molitor 2004:10) Hıristiyan Kutsal Kitabındaki doğru ifadesi ile "*Kasdim*"den geldiği söylenen Kalde isminin, Hz. İbrahim'in kardeşi Nahor'un oğullarından biri olan Kesed'den türeyen bir topluluğu ifade ettiği dile getirilmektedir. Ayrıca Keldani kelimesinin "*Kalde*" kelimesinden türediği ileri sürülmekle birlikte Keldanilerin, bir Arap kavmi olduğu, Babil'in eski yerleşik halkı veya Güney Babilonya'daki bir halk olduğu gibi çeşitli iddialar da bulunmaktadır.(Bu görüşler ve Kalde kelimesinin anlamı hakkında geniş bilgi için bkz. Albayrak 1997:28-31; Albayrak 2001:108-110)

¹² Keldanilerin bölünmesi hususunda Albayrak, "*Kaldeli anlamına gelen Keldani terimi, Roma'ya yeni bağlanan Kıbrıs Nasturilerini asıl Nasturilerden ayırmak için ilk kez 1445'te, Papa IV. Eugenius (Evgin) tarafından kullanıldı...*" demektedir.(Albayrak 1997:94) Ancak Albayrak, Keldanilerin Katolikliği kabul ederek Roma'ya bağlanmalarının çok daha sonraları olduğunu da çizerek şöyle söylemektedir:

"...1552'de seçilen yeni patrik VII. (VIII. [?]) Şimon (Şemun) Bar-Mama'yı tanımayan bazı Nestûrîler patrik olarak Yuhanna Sulaka'yı seçmişler, Roma'ya giden Sulaka Katolikliği kabul etmiş ve 20 Şubat 1553'te Papa III. Julius tarafından VIII. Şimon adıyla patrik ilân edilmiş, böylece Keldânî Katolik kilisesi resmen kurulmuştur....". Bir başka kaynakta ise "*Keldaniler orijinal tarihi bir grup değildir. Roma Katolik Kilisesi'nin ilkelerini benimseyen bu grup, 1681 yılında Nasturi Kilisesi'nden ayrılmış ve Keldani kilisesi adıyla yeni bir Kilise kurarak...*" denilmektedir.(Bkz. Albayrak 2005:209; Adam-Katar 1999:170)

¹³ Keldaniler ile birlikte Melkitler, Maruniler, Süryani Katolikler, Kıpti Katolikler, Habeş Katolikleri gibi bazı Hıristiyan gruplar "*Uniat(e) Kiliseler*" sınıfına dahil edilmektedir. *Uniat(e) Kiliseler*, Doğu'da yer alıp Roma ile birleşen ve kendi geleneklerini korumakla birlikte papanın otoritesini kabul eden kiliselere verilen isimdir.(Bkz. Harman 2002a: 58; Harman 2002b:190)

Kilisesi'" kimliğine bürünememiş yarı Katolik yarı Nasturi bir Kilise suretinde varlığını sürdürmüştür (Jacob, 1988:33-34; Albayrak, 2001:111-112; Albayrak, 2005:207; Yeşil, 2002:48; Dalyan, 2009:4; Fortacı, 2018:95).

Keldani Patrikliğinin merkezi, Diyarbakır olmuş ve bu merkezlik, 1828 yılına kadar (belli dönemlerde) devam etmiştir. Merkez, 1830'da Musul'a ve 1947'de de Bağdat'a taşınmıştır. Ayrıca Keldani Patrikliği'nin, 1830 yılından itibaren resmi olarak "*Babil Patrikliği*" olarak devam ettiği dile getirilmektedir. Irak, Suriye, İran, Mısır, Amerika ve Gürcistan gibi ülkelerde de yaşayan Keldanilerin Türkiye'deki sayısının, bir dönem 4000-5000 civarında iken günümüzde bu sayının yaklaşık beş yüz ile bin arasında¹⁴ olduğu ve büyük bir bölümünün Mardin, Hakkâri, Bitlis, Şırnak, Siirt, Diyarbakır, Van, İstanbul gibi illerde yaşadığı ifade edilmektedir (Albayrak, 1997:78, 97, 107, 118, 135, 219, 231; Albayrak, 2001:116; Yeşil, 2002:48-50; Albayrak, 2005:207-209; Öz, 2014:31; Küçük, 2015: 142-143).

Nasturiler arasında yaşanan bölünme neticesinde ortaya çıkan Keldaniler ile birlikte Süryaniler arasında başka bölünmeler de gerçekleşmiştir. Çünkü Süryaniler arasında Bizans İmparatorluğu'na bağlı kalmakla birlikte Bizans İmparatoru'nun baskıcı tutum ve uygulamalarından korkarak Kadıköy Konsili'nin kararlarını benimseyenler olmuştur.¹⁵ Bunlar, ibadetlerinde/ayinlerinde Arapça'yı kullanmalarından dolayı "*Arap Hıristiyanlar*" olarak da isimlendirilen "*Melkitler*"dir. Melkaiyye, Malkaye, Melkoye, Meli(e)kiyye ve Melkaniyye gibi adlarla da zikredilen Melkitler, Bizans İmparatoru'na bağlı kalmaları nedeniyle "*Kralcı*" veya "*Kralın Yandaşlar/İmparatorun taraftarları*" manasına gelen bir

¹⁴ Farklı rakamlar da zikredilebilmektedir.(Bkz. Yakan 2002:18. Ayrıca bkz. Göyünc 1969: 102-103)

¹⁵ Melkitlerin; hem İsa'nın insanî tabiatını ön plânda tutan ve uluhiyetin daha sonra onun bedeninde tecelli ettiğini ileri süren Nasturîlerden hem de ilâhî tabiatı esas alarak İsa'nın insanî boyutunu gözardı eden monofizitlerden farklı düşünceye sahip oldukları dile getirilmektedir.(Bkz. Sinanoğlu 2004:84)

lakap olarak “*Melki*” adı ile anılmıştır. Ancak bu ismin daha sonra “*Melkit*” haline dönüştüğü dile getirilmektedir (Jacob,1988:38; Sinanoğlu, 2004:84; Aydın, 2005: 485-486; Seyfeli, 2005:65; Küçük, 2015:157; Küçük, 2015:143; Jacob, 2018; Süryani Tarihinde Bölünmeler 2018)

“*Kadıköy Konsilini destekleyen Bizans imparatorunun taraftarları*” olarak da tanımlanan Melkitlerin; Türkiye’de, özellikle Antakya, Tarsus ve Mersin civarlarında cemaat olarak varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Ancak Rumların ibadet yöntemlerini kullanmaları¹⁶ sebebiyle “*Rum (Katolik) Kilisesi*” olarak da isimlendirilebilen Melkitler arasında da bölünmeler olmuştur. Bunlardan en önemlisi, Lübnan’daki Mor Marun Manastırı rahiplerinin, Melkit Patriği Maksimus’un savunduğu görüşü kabul etmeyerek “*Maroni(t) Patrikliği*” adıyla bir patriklik kurması ile ortaya çıkan bölünmedir. Maruni adının kaynağı ile ilgili iki farklı rivayet vardır. Bunlardan birincisinin, IV.-V. Yüzyıllar arasında yaşadığı tahmin edilen Marun¹⁷ (Maron) isimli bir din adamından kaynaklanmış; diğerinin de Mar Marun Manastırı’na atfen verilmiş olabileceğidir. Nüfusları yaklaşık 1,5 milyon civarında olan Maruniler, günümüzde Lübnan başta olmak üzere dünyanın birçok yöresinde varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu gruplardan başka farklı Süryani gruplar da oluşmuştur (Jacob, 1988:36, 38; Bilge, 1996:75-77; Taşpınar, 2003:72; Sinanoğlu, 2004:84; Seyfeli, 2005:66; Aydın, 2005: 485; Işık, 2005:203; Sarı, 2011:95-98; Küçük, 2015:143; Jacob, 2018; Süryani Tarihinde Bölünmeler 2018).

¹⁶ Melkitlerin kendilerine ait Bizans Ayinlerini, tahmini olarak XIII. yüzyıldan sonra uyguladıkları belirtilmektedir (Sinanoğlu, 2004:84).

¹⁷ Maruni adının, VII. yüzyılın başlarında yaşadığına inanılan “*Maruni kilisesinin gerçek havarisi ve Maruniliğin ulusal ve dinsel planda kurucusu*” olarak lanse edilen Aziz Yuhanna Maron’a (Saint Jean Maron) dayandırıldığı bilgisi de verilmekte ancak bu bilginin doğruluğunun tartışmalı olduğuna dikkat çekilmektedir.(Bkz. Atiya 2005:423; Taşpınar 2003:72)

3. TÜRKİYE'NİN ÖNEMLİ TURİSTİK DİNİ MEKÂNLARI: "SÜRYANİ DİNİ MERKEZLERİ"

Hıristiyanlığın resmi bir din olarak geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla, Hıristiyanlıkta bazı dini merkezler ön plana çıkmaya başlamıştır. İstanbul, Kudüs, Antakya, İskenderiye ve Roma şehirlerini ihtiva eden bu merkezler, 451 Kadıköy Konseyi'ne kadar dinî (Hıristiyanlık) işlerin ortak hareketle yönetildiği merkezler olmuştur. Kadıköy Konsili'nden sonra ortak hareket anlayışı bozulmuş ve bölünmeler meydana gelmiştir. Bölünmeler neticesinde Süryaniler de bu merkezlerden 325 İznik Konsili'nde Patriklik seviyesine yükseltilen Antakya Patrikliğine tabi olmuşlardır (Bkz. Akyüz, 1999:43; Eroğlu, 2000: 310-324; Harman, 2002b:192-195; Adam-Katar, 1999:160-161, 165; Ocakçı, 2010:21-22).

Tarihî süreçte en önemli Patriklik merkezleri arasında yer alan ve "Ana Kilise" şeklinde de tabir edilen "Antakya Patrikliği"nin, 37-38 yıllarında Antakya'nın ilk Patriği sayılan ve yedi yıl görev yaptığı belirtilen Havari Petrus tarafından kurulduğu kabul edilmektedir. 518 yılına kadar Antakya'da kalan Patriklik merkezi, bu tarihten sonra siyasi anlamda değişkenlik göstermiş ve Urfa, Malatya, Diyarbakır gibi şehirlere taşınmıştır. 1293 yılında ise resmî anlamda patriklik merkezi, Patrik Mor İğnatiyos Yusuf Bar Vahip tarafından Mardin'deki "Deyrül Zafaran Manastırı" yapılmıştır. Manastır, 1932 yılına kadar Patriklik Merkezi olarak kalmış, merkez 1932 yılında Humus'a (Suriye) ve 1959 yılında da Şam'a taşınmıştır. Günümüzde de Şam Süryani Patrikliği, Antakya Kilisesi ile olan tarihi bağını korumaya yönelik "Antakya ve Bütün (Tüm) Doğu Patriği/Süryani Kilisesi Genel Patriği" adı ile faaliyet göstermektedir (Bkz. Parry 1895:V-VII; Yeşil, 2002:97; Özcoşar, 2006:55-57; Türkoğlu, 2006:23; Çelik, 2010:177; Ocakçı, 2010: 10, 22, 33; Durak, 2011:31-32; Zafer, 2012:21; Dilek, 2013:1, 49; Küçük, 2015:141).

Süryaniler, Türkiye’de, Mardin-Diyarbakır Metropolitliği¹⁸, “*Köleler/Kullar Dağı, Tanrı Hizmetkârları Dağı*” anlamına gelen Tur-Abdin Metropolitliği¹⁹, İstanbul Metropolitliği ve Patrik Vekilliği ile Adıyaman ve Çevre İller Metropolitliği ve Patrik Vekilliği olmak üzere dört metropolitlik ile iki patrik vekilliğine sahiptir. Süryani Kadim Cemaati’nin Türkiye Metropoliti olarak da Mardin doğumlu İstanbul Metropoliti Mor Filüksinos²⁰ Yusuf Çetin görev yapmaktadır. Turabdin (merkezi Midyat) Metropoliti ise Samuel Aktaş’tır. Süryanilerin merkezi/beşiği olarak değerlendirilen Mardin ve Diyarbakır Metropoliti olarak da Süryani Kadim Cemaati ile Ruhani Kurul vasıtası ve dünyadaki Hıristiyan ruhani liderlerin onayı ile atanan Nuri Saliba Özmen hizmet etmektedir. 2006 yılından önce İstanbul metropolitliğine bağlı olan Adıyaman Metropolitliğini ise Deyrulzafaran Manastırı’nda 10 Aralık’ta düzenlenen törenle Adıyaman Mor Pavlus Kilisesi’nde görevli din adamı Melki Ürek yürütmektedir (Özmen, 2006:161-163,183; Küçük, 2008:18-20; Çelik, 2010:177; Albayrak, 2011:622; Durak, 2011:32-33; Dilek, 2013: 2, 115-116; Küçük, 2015:140-141; Scholtens, 2017:4; Oxfordlu Başrahip Süryani Metropoliti Oldu 2018; Türkiye’de 4.Süryani Metropoliti 2018).

¹⁸ Kelime olarak “*Episkoposların başı*” anlamına gelen Metropolit (Mitran); Hıristiyanlarca bir bölgede, büyük şehirlerde oturan ve söz sahibi olan piskopos için kullanılan terimdir. Ayrıca Süryanilerde “*Mor*” kavramının aziz anlamında kullanılmakla birlikte Metropolitler için bir saygı unvanı olarak kullanıldığına da dikkat çekilmektedir. (Yalduz 2003:258; Durak 2011:272-273. Ayrıca Metropolit seçimi ve yetkileri hakkında geniş bilgi için bkz. Durak 2011:273-276)

¹⁹ “*İnananların Ülkesi/Dağı*” veya “*Tapınanlar Dağı*” şeklinde bilindiğine de dikkat çekilen Turabdin, Midyat merkezli olarak kuzeyde Hasankeyf, Kuzeydoğuda Siirt, Doğuda Cizre, Güneyde Nusaybin, Batıda Mardin ve Kuzeybatıda Savur’dan oluşmaktadır. Bu bölge coğrafi olarak ise Midyat, Hasankeyf, İdil, Savur, Ömerli ve Nusaybin’in büyük bir bölümünü ihtiva etmektedir.(Atiya 2005:260; Özmen 2006:161; Tonguç 2006; Courtois 2012) Ayrıca “*Turabdin Patrikliği*” bünyesinde yer alan önemli piskoposluk merkezlerinden biri de *Mor Kiryakos/Kuryakos Manastırı*’dır. Manastır, Batman’ın Beşiri İlçesi, Ayrancı Köyü’nde yer almaktadır. Manastır, Süryani Kilise takvimine göre 15 Temmuz’da “*Mor Kuryakos ve annesi Yulit*” günü olarak kutlanan Mor Kuryakos’a ithaf edilmektedir. Siyah bazalt taşlarından yapılmış olmasından dolayı “*Kara Manastır*” adı ile de bilinen manastır, günümüzde tahrip olmuş durumdadır (Küçük 2015:437-438. Aynı isimle Mardin’de de bir kilise vardır. Bu kilise hakkında geniş bilgi için bkz. Keser 2002:71-73).

²⁰ Filüksinos: “*Fakirlerin Koruyucusu*” anlamına gelmektedir.(Durak 2011:33)

Tarihi süreçte, Türkiye'de, Süryanilere ait Patriklik/Metropolitlik merkezi olarak bazı kiliseler veya manastırlar kullanılmıştır. Söz konusu dinî merkezlere ev sahipliği yapan bu kiliseler veya manastırlar, inanç turizmi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu noktada Türkiye'de özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde birçok dinî merkeze ev sahipliği yapması bakımından Süryanilerin, inanç turizmi için önemli bir topluluk olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu başlık altında da Süryanilerce dinî merkez olarak kullanılan mekânların mimarî yapısından ziyade tarihî önemi ve konumu ele alınarak inanç turizmindeki yerine farklı bir yaklaşımla temas edilmiştir.²¹ Çünkü söz konusu dini merkezlerin, inanç turizminde pazarlanması hususunda tarihteki rollerinin ön plânda tutulması mekânları daha cazip hale getirecektir. Dolayısıyla bu makale, turistik mekân olarak ziyaret edilen Süryanilere ait önemli dini merkezlere ev sahipliği yapmış dinî mekânları özellikle tarihsel bağlamda tanıtmak amacıyla kaleme alınmıştır. Ayrıca çalışmada konuyu sınırlandırmak adına tüm patriklik merkezleri ele alınmamış bazılarını sadece atıf yapılmış, bazıları da dipnotta kısaca açıklama mahiyetinde konu edilmiş ve söz konusu dinî mekânlar mimarî açıdan ise yüzeysel olarak değerlendirilmiştir.

3.1. Kırklar Kilisesi

Metropolitlik merkezi olan Kırklar Kilisesi veya Mor Behnam ve Kızkardeşi Saro Kilisesi, tarihte, İstanbul Metropolitliği dışında Türkiye'deki bütün Süryanilerin metropolitliği olarak Şam Patrikliğine bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Hatta Deyrul Zafaran Manastırının, Patriklik Merkezi olduğu dönemlerde yönetimin idare edildiği bir merkez olarak hizmet verdiği dile getirilmektedir. Dolayısıyla "*Patriğin evi*" şeklinde de tasvir edilen Kırklar Kilisesi'nin, dinî merkez olma özelliği ile birlikte Mardin'deki Hıristiyan topluluğun idarî merkezi olarak da

²¹ Burada Süryani tabiri içerisinde Nasturilere ve Keldanilere ait dini mekânlar da söz konusu edilmiştir.

kullanıldığına dikkat çekilmektedir (Parry, 1895:59-60; Keser, 2002:82; Özcoşar, 2006: 56; Özmen, 2006:191-192; Küçük, 2008:47-48).

Mardin'in merkezinde, Şar Mahallesi'nde yer alan Kilisenin, V. veya VI. Yüzyıl'da yapıldığı ileri sürülmektedir. Günümüzde "*Şehidiye Cami*" adı ile camiye çevrilen ve müftülük binası olarak kullanılan yapı, "*Mor Behnam Kilisesi*" adıyla da bilinmektedir. Bu kilisenin, M.S. 1170'de, Süryanilerce şehit edildiği kabul edilen kırk Süryani'nin kemiklerinin kiliseye nakledilmesi sebebiyle "*Kırk Şehitler Kilisesi*" adını aldığı rivayet edilmektedir.²² Zaten yapının içerisinde, Hıristiyanlarca kırk şehidin ve Mor Behnam ile kız kardeşi Saro'nun Hıristiyanlarca şehit edilme olayını anlatan yaklaşık üç metre eninde, iki metre boyunda büyük bir tablonun yer aldığından bahsedilmektedir (Küçük, 2008:47; Küçük, 2015:347; Mor Behnam (Kırklar) Kilisesi 2018).

Mardin'deki patrik ile metropolitlerin ilk dönemlerde Kırklar Kilisesi'ndeki (avludaki) odalarda ikamet ettiği, ancak daha sonra Patrik II. Yakup zamanında metropolitlik odasının üzerine yeni bir patriklik merkezi inşa edildiği rivayet edilmektedir. Böylece kilisenin, 1923 tarihinden sonra Mardin'e gelen Süryani Patrikliğinin, ruhanî ve idarî işlerinin görüldüğü merkez haline geldiği, ancak 1932 yılında Patrik III. İlyas Şakir'in Hindistan'daki Süryanileri ziyareti sırasında vefatı ve Humus Metropolitleri Iraklı Efram (Afram) Barsavm'ın patrik atanması ile Patriklik Merkezi'nin Humus'a (Suriye) taşındığı dile getirilmektedir (Küçük, 2008: 47-48; Küçük, 2015:348).

Kilisenin girişi, ana avlunun uzantısı olan bir eyvan ile sağlanmaktadır. Kilisenin naosu ise sonradan eklenen kuzey ve güney nefler ile birlikte beş neften oluşmaktadır. Kilisenin perdelerinin ise binbeşyüz yıllık kök boyları ile işlendiğine dikkat çekilmektedir. Çeşitli ikonalara sahip kilise, farklı yapıların da

²² Rivayetler için bkz. Keser 2002:84-85; Düş 2018.

ortak olduğu geniş bir avluya sahiptir. Ayrıca 1925 tarihli süslü divanhanesi ve çan kulesi olan kilisenin güneydoğusunda sağlam küçük bir kilise bulunmaktadır. "Okul Kilisesi" olarak da isimlendirilen bu yapı, 1799 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Burada ilk orta ve lise olmak üzere üç bölümde hizmet verilmiş ve Süryanice, Arapça, Türkçe ve İngilizce dilleri ile birlikte tüm dersler okutulmuştur. Ancak okul, 1919 yılında Mor Mihail Kilisesi'nin ilkokuluna taşınmış, ardından tekrar Kırklar Kilisesi'ne getirilmiştir. 1928 yılında ise Metropolit Mor İvennis Hanna Gandor tarafından kapatılmıştır (Keser, 2002:82-85; Küçük, 2008:48-49; Küçük, 2015:348).

3.2. Koçanis (Konak) Kilisesi

Nasturi dinî liderlerin yaşamını sürdürdüğü ve faaliyetlerini yürüttüğü bir mekân olan Koçanis (Konak) Kilisesi, Hakkâri'nin İl merkezindeki Konak Köyü'ndedir. Bu köyün, Diyarbakır metropoliti XIII. Mar Şamun Denha'nın önderliğinde Patriklik Merkezi olarak faaliyet gösterdiği dile getirilmektedir. Hatta 1660'lı yıllardan 1915'li yıllara kadar Nasturiler için hem dinî hem de yönetim ve idare merkezi olarak kullanıldığına dikkat çekilmektedir. Böylece Koçanis Kilisesi'nin yaklaşık üç yüz yıllık bir süre zarfında "Nasturi Patrikhane Merkezi" olarak tarihte önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır (Bkz. Arvas, 2010:16-27,38,103; Turgut, 2014; Özipek, 2016:34-35).

Doğal kayalık bir platform üzerinde yer alan kilise, doğu-batı yönünde kesme taşlarla ve dikdörtgen plânlı olarak yapılmıştır. Güney cepheden girişi olan kilise, doğrudan dıştan bağlantılı ana mekân ile ana mekândan sivri kemer açıklıklı iki kapı ile geçişi olan sunağın bulunduğu kısım olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Kısmen yıkılmış olan kilisenin batıdaki alanı, düzgün kesme taşlı sivri kemerlerle üçe bölünmüş durumdadır. Kilisenin güney cephesinde, iki renkli taşlarla sivri kemerli girinti içerisine açılan kapı ile güneş saatleri, kitabe ve süslemeler bulunmaktadır. Kilisenin ön yüzündeki süslemelerde ise üçlü haç

motifi, çatıya yakın üst kesimlerde ise sekiz satırlık (Nasturice) bir kitabe ile dairesel şekilde iki güneş saati olduğu belirtilmektedir (Kaya, 2010:310-311; Top, 2010:210. Ayrıca bkz. Özipek, 2016:35-38).

Kilisenin Bema bölümü kuzey-güney doğrultuda ortadan duvarlara oturan sivri bir kemerle iki kısma ayrılmış ve üzerleri kubbe ile örtülü dikdörtgen plânlı bir yapıya sahiptir. Üzeri düz toprak dam örtülü kilisenin kuzey tarafındaki ek bölüm ise beşik tonozlu olup buradan üstteki havalandırmaya giriş yapılabilmektedir. Ayrıca bema bölümünün hem içten hem de dıştan dolanan ve batı tarafta iki yönden içe doğru dönerek kesilen bir havalandırma boşluğu yer almaktadır (Kaya, 2010:311; Top, 2010:211-212; Top, 2018).

3.3. Mar/Mor Petyun Kilisesi

Mar/Mor Petyun Kilisesi, mimarî açıdan Türkiye'nin hatta dünyanın en güzel on kilisesi içerisinde yer almaktadır. 1681 yılından sonra 147 yıl "*Amid Keldani Patrikliği*" olarak hizmet vermiş olan kilise, Diyarbakır Sur İlçesi'nde (Özdemir Mahallesi, Yeni Kapı Caddesi, Şeftali Sokağı) yer almaktadır. Kapısı üzerinde, 1834 tarihli bir kitabesi olan²³ kilisenin yapım tarihi bilinmemektedir. Günümüzde Keldanilerin kullandığı ve "*Keldani Kilisesi*" adıyla zikredilen mekân, enine dikdörtgen plânlı, sivri kemerlerle bölünmüş üç neften²⁴ ve beş apsisten oluşmaktadır. Bu yapının doğu tarafında, Ortadoğu'nun en büyük Ermeni kilisesi olduğu ileri sürülen *Surp Giragos Ermeni Kilisesi* yer almaktadır (Akyüz, 1999:29; Diyarbakır Kiliseleri 2004; Tarihi Mar Petyun Keldani Kilisesi Açıldı 2011; Diyarbakır Sur İlçesi Gezi Rehberi 2012:44, 46-47; Diyarbakır Kültür Envanteri t.y.:120, 130; Öz, 2014:9, 31, 33; Küçük, 2015:351).

²³ Kitabedeki tarihin, onarım tarihi olduğu düşünülmektedir.

²⁴ Diyarbakır kültür envanterinde ise dört nefli olduğu yazmaktadır.(Bkz. Diyarbakır Kültür Envanteri t.y.: 130)

Tarihî süreçte birkaç kez onarım gören kilise, bazalt taştan ve dikkörtgen plânda inşa edilmiştir. Tavanı ahşap kirişli olan kilise, bir lojman ile üç avluya sahiptir. Düzgün olmayan, "U" şeklinde bir düzenlemesi bulunan avlunun doğusunda "L" plânlı kilisenin müştemat binası vardır. Çan kulesi ise kilisenin doğu tarafında yer alıp kare kaide üzerine oturan sütunlardan meydana gelmektedir. Kilisenin süslemesinde, Diyarbakır'a has bir özellik olarak kireç harcının kullanıldığına dikkat çekilmektedir. Kilise, kuzey yönünde, üzerinde karşılıklı iki aslan kabartması olan basık kemerli ve eyvanlara geçişi sağlayan bir giriş kapısına sahiptir. Kuzeydeki eyvanın batısında dar uzun bir koridorla kilisenin ana mekânına geçilmektedir. Kilisenin doğu yönünde üzeri tonozlu beş apsis yer almaktadır. Ana apside ise ahşap bir mihrap bulunmaktadır. Güneydeki duvarda, çok sayıda pencere ve basık kemerli ahşap kanatlı bir kapı; Batı tarafındaki duvarda ise nişler ve pencereler yer almaktadır (Diyarbakır Kültür Envanteri t.y.: 130; Diyarbakır Sur İlçesi Gezi Rehberi, 2012:46-47. Yapı hakkında geniş bilgi için bkz. Öz 2014:32-64).

3.4. Mardin Müzesi

Müze, Mardin il merkezinde Şar Mahallesi, Cumhuriyet Meydanı'nda, Patrik Antuan Semheri tarafından 1860 yılında yaptırılan Meryem Ana Kilisesi'nin yanında bulunmaktadır. Müze, Antakya Patriği İgnatios Benham Banni tarafından 1895'de yapılmış olup geçmişte "*Süryani Katolik Patrikhanesi*" olarak kullanılmıştır. Bu patrikhane, günümüzde "*Mardin Müzesi*" adı ile kullanımdadır. Eski Patrikhane binasının bir kısmı, 1914-1915 yıllarında yıkılmış ve 1958 yılında, günümüzdeki halini almıştır (Küçük, 2015:353; Erdoğan, 2017).

Müze, tarihî süreçte dinî yapı olmakla birlikte askeriye, sağlık binası ve karakol gibi çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Yapı, daha sonra Kültür Bakanlığınca, Süryani Katolik Vakfı'ndan satın alınıp restore edilerek 2000 yılında müze olarak faaliyete geçirilmiştir. Müze, Kasım ile Mart ayları arasında saat 08.00-17.00,

diğer aylarda ise 08.30-17.30 saatleri arasında ziyaret edilebilmektedir (Mardin Müzesi, 2016; Erdoğan, 2017; Mardin Müzesi Tarihçesi, 2018).

“*Geleneksel Mardin Evi*” mimarisinin karakteristik özelliğine sahip olan Müze, sarımtırak renkli kalker taşından yapılmış olup çift girişlidir. “U” plânlı yapı; hem iç ve dıştaki tonoz, kemer ve sütun başlıklarındaki taş süslemeleri hem de koleksiyonunda barındırdığı eserleri ile *Türkiye’nin en önemli müzeleri* arasında sınıflandırılabilir. Yapıda, “*çapraz tonoz, yuvarlak beşik tonoz, sivri beşik tonoz ve aynalı çapraz tonoz*” gibi çeşitli tonoz örnekleri kullanılmıştır. Üç katlı müzenin birinci katında, idari bölümler ile birlikte konferans salonu, laboratuvar (“*müze bünyesinde kurulan ilk ve tek Analiz Laboratuvarı*”) ve yemekhane gibi yapılar yer almaktadır. İkinci katta ise hem gümüş işçiliğine ait numuneler hem yöresel giysilerin ve malzemelerin sergilendiği etnografya sergi salonu hem de kütüphane²⁵ bulunmaktadır. Üçüncü katta da arkeolojik parçaların bulunduğu salonlar ve “uzman odaları” mevcuttur. Ayrıca bu katta, Nusaybin İlçesi’ndeki Girnevaz Höyük kazılarında ortaya çıkan ve Anadolu Medeniyetleri, Roma, Bizans, Selçuklu hatta Osmanlı dönemlerine ait çeşitli eserlerin sergilendiği belirtilmektedir (Küçük, 2015:353; Mardin Müzesi, 2016; Mardin Müzesi Tarihçesi, 2018).

3.5. Meryem Ana Kilisesi²⁶ (Diyarbakır/Sur)

²⁵ Bu kütüphanenin, ihtisasa yönelik kaynak bulundurma bakımından Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin en büyük kütüphanesi olduğu ileri sürülmektedir.(Bkz. Mardin Müzesi Tarihçesi 2018; Ağırman 2019).

²⁶ Aynı isimle, İstanbul’un Beyoğlu İlçesi’ne bağlı Tarla başı Semt’inde (Karakurum Sokağı) bir kilise vardır. Bu kilise, İstanbul Metropolitliğinin merkezi olup Süryanilerin İstanbul’daki tek kilisesi olduğu ifade edilmektedir.(Yeşil 2002:97; Küçük 2015:351-353) Ayrıca Elazığ/ Harput’ta da Meryem Ana adıyla zikredilen bir kilise olup Meryem Ana’ya adanmış dünyanın en eski Süryani kiliselerinden biri olması bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Söz konusu kilisenin, M.S. 1148 yılında üç yıllığına Patriklik Merkezi ve 1264-1266 yıllarında ise patrikliğin bir alt rütbesi olan mafiryanklık merkezi olarak

Diyarbakır'ın Sur İlçesi'nde, Lale Bey Mahallesi'nde²⁷ bulunan Kilisenin, III. Yüzyıllarda kiliseye çevrilmiş bir yapı olduğu tahmin edilmektedir. Ancak tarihin belli dönemlerinde onarımlar geçirdiği belirtilen kilisenin, VII. Yüzyıla ait olduğuna dair görüşler de mevcuttur.(Bkz. Diyarbakır Kültür Envanteri t.y.: 116; Diyarbakır Sur İlçesi Gezi Rehberi, 2012:45).

Bir dönem "*Patriklik Merkezi*" olarak hizmet veren ve günümüzde faal olan Meryem Ana Kilisesi; üç avlu²⁸, divanhane ve çok sayıda odadan oluşmaktadır. Kiliseye girişten ana avluya, oradan da Patrikhane binasına geçilmektedir. Kesme bazalt taşından inşa edilmiş kilisede azizlere ait tablolar ile el işi gümüş kandiller önem arz etmektedir. Çok sayıda kitabesi ile dikkat çeken kilisede, kilise önderlerine ait mezarlar da yer almaktadır. Kilise, ahşap işçiliği, sütun ile sütun başlıkları ve ikonaları açısından da ün yapmış bir yapı kabul edilmektedir. Hatta taş işçiliği yönünden en başarılı çalışmaların Meryem Ana Kilisesi'nde yapılmış olduğuna da dikkat çekilmektedir (Günel, 1970:109-114; Akyüz, 1999: 52-59, 66-68, 78-84; Özcoşar 2006: 56; Diyarbakır Kültür Envanteri t.y.: 116; Diyarbakır Sur İlçesi Gezi Rehberi, 2012: 45-46; Küçük, 2015:355).

Niş içerisinde, sağında ve solunda aslan kabartması bulunan, basık kemerli kapıdan iki gözlü üst örtüsü ahşap revak vasıtasıyla dikdörtgen ana avluya geçiş sağlanmaktadır. Çok sayıda nişlerin mevcut olduğu eyvanı bulunan ana avlunun ortasında da sekizgen bir havuz yer almaktadır. Avlu içerisinde çeşitli odalar

---

kullanıldığı ileri sürülmektedir.(Geniş bilgi için bkz. Atiya 2005:247-248; Durak 2011:271-272; Tanoğlu 2013:777-788; Dilek 2013:108-111; Küçük 2015:354-355)

²⁷ Diyarbakır Kültür Envanteri'nde, kilisenin, Ali Paşa Mahallesi'nde olduğu belirtilmekte ancak haritalarda Ali Paşa Mahallesi'nde bu isimle herhangi bir kilise görülmemektedir. Ayrıca aynı envanterin 211. sayfasında Lalebey Mahallesi adıyla Meryem Ana Kilisesi Çeşmesi adı altında kilise hakkında aynı bilgiler verilmektedir. Bu sebeple Ali Paşa Mahallesinde zikredilen kilisenin aynı kilise olduğu düşünülmektedir. (Bkz. Diyarbakır Kültür Envanteri t.y.: 116,211) Zaten Meryem Ana Kilisesinin, Ali Paşa Mahallesi ile Lale Bey mahallesinin kesiştiği noktada yer aldığı dile getirilmektedir. (Bkz. SAMER 2017)

²⁸ Diyarbakır Sur İlçesi Gezi Rehberi'nde ise dört avlu olarak zikredilmektedir.(Bkz. Diyarbakır Sur İlçesi Gezi Rehberi 2012:46)

görülmektedir. Avlunun kuzey doğu yönünde, basık kemer açıklıklı ikinci bir kare formlu avlu; kuzeyinde zemin ve bir katı olan kilise müstemilatına ait bir yapı, batısında din adamlarının kaldığı konut ve güneyinde ise kilise ile kiliseye geçişi sağlayan Bizans dönemine ait kapı yer almaktadır. Kilisenin kuzeydoğu köşesinde, giriş, apsis ile vaftizhanesi olan Mor Yakup Şapeli'nin girişi; kuzeye bakan cephesinde ise kare baldaken²⁹ tarzında bir çan kulesi yer almaktadır. Ayrıca tek nefli vaftiz odası ile Azizlerin mezarı da dikkat çekmektedir. Kilisenin içerisine, orijinalliği bozulmamış ahşap bir kapıdan girilmektedir. Kilisenin naosu, tuğladan örülü, ortasında yıldız şekilleri olup tek kubbelidir. Merkezi planlı yapının doğu tarafında, kakma ve kündekari³⁰ şeklinde yapılmış, önünde, kare koro bölümü olan ahşap üçlü bir apsis yer almaktadır (Günel, 1970:109-134; Diyarbakır Sur İlçesi Gezi Rehberi, 2012:45-46; Diyarbakır Kültür Envanteri t.y.: 116, 211; Küçük, 2015: 355)

3.6. Mor Gabriel (Deyru'l-Umur) Manastırı

Mor Gabriel Manastırı, Tur Abdin Metropolitiği'nin merkezi olarak Süryani tarihinde büyük bir öneme sahiptir (Zafer, 2012:28). Kartmin Köyü'ne yakınlığı sebebiyle *Kartmin* ve kurucularının adına izafeten *Mor Ş(a)muel* ve *Mor Şemun Manastırı* adı ile de bilinen *Mor Gabriel (Deyru'l-Umur)*³¹ Manastırı, Mardin'in

²⁹ Kiboryon, Sayeban/Sayapan adıyla da zikredilen Baldaken (Baldakin); hem altar veya mezarın üzerini örten, kolonlar ile taşınan, yapının duvarlarından bağımsız, sundurma biçimli örtü hem de (Bizans Kilise mimarisinde) ana mekânı örten kubbenin köşelerdeki dört duvar payesi üzerine bindirilmiş kemerlerle taşındığı plân tipi olarak tanımlanmaktadır.(Küçük 2015:225)

³⁰ Geometrik şekillerde kesilmiş küçük ahşap parçalarının geçmeli olarak birbiriyle birleştirilmesi tekniğidir.(Geniş bilgi için bkz. AnaBritannica Ansiklopedisi 1989: 182-183)

³¹ "*Deyru'l-Umur*" isminin hem Süryanice "*rahiplerin meskeni, barındıkları yer*" veya "*sakinlerin barındığı mekân*" anlamında "*Umro*"dan hem Hz. Ömer'in adına izafeten "*Deyrel-Ümer*"den geldiği rivayet edilmektedir.(Küçük 2008:61; Uygur 2015:127-128) Hz. Ömer ile ilgili rivayete göre bu olay kısaca şöyle zikredilmektedir:

"634 yılında Rum kumandanı Harkel Urfa'yı işgal eder. Ortodoks episkoposları kovar ve makamlarından uzaklaştırır. Bu sırada Süryani kilisesi büyük bir kriz geçirir. Mor Gabriel ise çareyi İslam ordusunun Mezopotamya'ya girmesinde bulur. İslam ordusunu destekler

Midyat İlçesi'nde bulunmaktadır. Dünyanın en eski faaliyet gösteren manastırlarından olduğu ileri sürülen yapı, Süryaniler için birçok Süryanice öğretmenin yetiştirilmesine vesile olması bakımından önemli bir mekândır. Söz konusu Manastır, 613/5 yılından 1915 yılına kadar belli dönemlerde "Metropolitlik merkezi" olarak faaliyet göstermiştir. Dolayısıyla "Doğu Manastırlarının Güneşi" olarak da tanımlanan Manastırın, Savurlu Mor Samuel (Şumil) ile Kartminli Mor Şemun tarafından 397 yılında yaptırıldığı dile getirilmektedir. Bu noktada Manastır, ilk dönemlerde "Mor Samuel" ve "Mor Şemun" adı ile anılsa da 668 yılından sonra manastırını yöneten metropolit Mor Gabriel'in adı ile anılmıştır (Göyünç, 1969:8-9; Keser, 2002:36; Küçük, 2008:60; Bayburt, 2009:277; Dilek, 2013:129; Toprak, 2014:19-20; Bilge, 2014; Uygur, 2015: 127-128, 134, 137,406; Küçük, 2015:437).

Bölgenin en büyük kütüphanesine sahip olduğu ileri sürülen Mor Gabriel Manastırı, manastır yaşantısını ve geleneğini sürdürübilme noktasında nadir yapılardan olması bakımından Süryaniler için son derece önemli bir yapıdır. Hatta Turabdin Bölgesi'ne ait en eski yazıtın, Mor Gabriel Manastırı'nda olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca Süryanilere göre eğitime katkısı ve zengin kütüphanesi bakımından değerli olan manastır ile ilgili çok sayıda mucizeler³² söz konusudur (Bu mucizeler için bkz. Uygur, 2015:503-510). Bu nedenle de Süryaniler, birçok azizin mezarının, kemiklerinin bulunduğu ve temelinin melekler tarafından atıldığına inanılan manastırın yedi kez ziyaret edilmesinin, Kudüs'teki hac ibadeti ile eşdeğerde kabul edileceğine inanmaktadır. Bu bağlamda onlara göre manastır, "İkinci Kudüs"tür. Dolayısıyla manastır, dünya

---

ve Mezopotamya'ya girmesine yardım eder. Mor Gabriel Cizre'ye giderek İslam ordusu başkumandanı Hattaboğlu Ömer'i ziyaret eder. Hz. Ömer yapmış olduğu yardımlardan dolayı Mor Gabriel'e mühür ve imzasıyla tasdikli bir ferman verir... Söz konusu bu ferman sayesinde Mor Gabriel manastırını uzun bir süre saldırılardan korur. Bu itibarla, manastıra İslam Ordusu başkumandanı olan Hz. Ömer'in adına izafeten DEYREL-ÜMER adı verilir...".(Küçük 2008:61)

³² Benzer mucize ve efsaneler Nasturiler için de söz konusudur.(Bkz. Atiya 2005:269-272)

kültür mirasının en değerli yapıtı olarak kabul görmektedir (Mor Gabriel Manastırı, 2007; Küçük, 2008:62; Uygur, 2015:137-138). Ayrıca Manastıra ait dört kademededen (ilk üç kademesi temel eğitim, son kademesi ilahiyat eğitiminin verildiği yüksek okul niteliğinde) oluşan okul da Mor Gabriel Manastırı'na ayrıcalık kazandıran yapıt olarak dikkat çekmektedir (Bilge 2014).

Manastırın içerisindeki ana kilise (Dua evi/Beth Slutho) ile birlikte vaftizhane olarak kullanıldığı düşünülen Theodora Kubbesi, Kartminli Aziz Şemun Kilisesi ve Meryem Ana Kilisesi gibi birkaç kilise, Kütüphane ve birçok Süryani din adamı ve önemli şahsiyetlere ait mezarlar önemli yapılar arasındadır (Mor Gabriel Manastırı, 2007; Küçük, 2008:61-62; Bayburt 2009:277; Bilge, 2014; Uygur, 2015: 84,135-138,406. Söz konusu yapılar hakkında geniş bilgi için bkz. Keser, 2002:39-49).

Manastırın ana kilisesi (Büyük Kilise), dönemin ünlü mimarlarından Theodosiyus ile Theodoros tarafından 397 yılında yapılmaya başlanmış ve 512'de tamamlanmıştır. Kilisenin kuzeybatı köşesinde, 768-769 yıllarında işlenip 777 yılında Teodora Kubbesine bitişik mutfak bölümünde iken daha sonra kiliseye getirildiği belirtilen ve "*Hamur Teknesi*" olarak kullanılan taş dikkat çeken unsurlardandır.(Mor Gabriel manastırı, 2007; Bayburt, 2009:277). Manastırın ana kapısı, taş bir portale sahip olup metaldir. Kilisenin naosu, "*Nefin beşik tonozu ki Tur Abdin'deki en geniş açıklıktır, iki taş kemerle, kemerler aralarındaki kare boşlukların tuğla ve dolguyla doldurulmasıyla oluşturulmuştur*" şeklinde tanımlanan beşik tonozludur. Naosun doğusunda, üç beşik tonozlu mezbaha açılan üç kapı mevcuttur. Apsisteki mozaikler, Bizans türü mozaiklerinin günümüze yansıyan en önemli yapıtlarındandır. Kilisenin çatısında ise iki çan kulesi yer almaktadır (Günel, 1970:253-260; Keser, 2002:37-38; Mor Gabriel Manastırı, 2007; Küçük, 2008:62-63).

3.7. Mor Yakup Kilisesi

Mor Yakup Kilisesi³³, Mardin'in Nusaybin İlçesi'nde yer almaktadır. Kitabe ve süsleme açısından zengin olduğu rivayet edilen kilisenin, 313 yılında inşa edildiği belirtilmektedir. Ayrıca Zeynel Abidin cami ile birlikte Dünya Geçici Miras Listesi'nde yer alan yapının içerisinde Mor Yakub'a ait bir lahit de yer almaktadır (Soyukaya ve Tanhan, 2007:3-7; Uygur, 2015:122; Küçük, 2015:439-440; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019).

Mor Yakub'un adını aldığı kilisenin temelini, kendisinin episkoposluk makamına gelmesi ile birlikte melekler yardımıyla atıldığı rivayet edilmektedir. Tarihi süreçte Katedral konumuna kavuştuğu vurgulanan ve Turabdin Bölgesindeki kiliselerin en eskilerinden biri olarak kabul edilen yapının, taş işçiliği, süsleme sanatı bakımından ayrıcalıklı bir mekân olduğu da iddialar arasındadır (Akyüz, 1998:13-15).

Kesme ve moloz taşlardan inşa edilmiş olan yapının ana mekânının, ana kubbeyi destekleyen yarım kubbeler ile örtülü olduğu dile getirilmektedir. Manastır kilisesinin batı cephesinin yıkıldığı ve sonradan onarıldığına da dikkat çekilmektedir. Hatta kilisenin, farklı tarihlerde gerçekleşen bu onarımlardan birinde yapının üst katına bir metropolitlik binası eklendiği vurgulanmaktadır. Üç neften oluşan ve bazilikal yapıya sahip kilisenin içerisinde yoğun bir süslemenin dikkat çektiği ifade edilmektedir. Ayrıca 325 İznik Konsili'nden sonra Mar Yakup ile öğrencisi (şair) Mar Efram'ın, Nusaybin'e gelerek 326 yılında Nusaybin Okulu'nu açtıkları da dile getirilmektedir. Nusaybin'in ileri seviye bir eğitim merkezi olduğunun göstergesi kabul edilen bu okulun yönetiminin ise otuz sekiz yıllık gibi uzun bir zaman diliminde Mar Efram tarafından yürütüldüğü belirtilmektedir. Dünyanın ilk üniversitelerinden biri olduğu iddia edilen okulun, Nasturilerin dinî merkezi olarak hizmet verdiği, hatta okulun etkisiyle Nusaybin

³³ Mardin'in Midyat ilçesindeki Salah (Barıştepe) köyünde aynı isimle yer alan Manastırın da VIII. yüzyılda Metropolitlik merkezi, XIV.-XIX. Yüzyıllar arasında Patriklik Merkezi olarak kullanıldığı belirtilmektedir.(Bkz. Uygur 2015:121)

için “İlimlerin beşiği, eğitim şehri ve öğretmenlerin annesi” tabirinin kullanıldığına vurgu yapılmaktadır (Koçoğlu, 2006:36-37; Soyukaya ve Tanhan, 2007: 5-7; Küçük, 2008:70; Küçük, 2015:439. Ayrıca okul hususunda geniş bilgi için bkz. Akyüz, 1998:21-32).

3.8. Deyrul Zafaran Manastırı

“Süryanilerin Kudüsü” olarak da tabir edilen Deyrul Zafaran Manastırı, 1056 ile 1166 yılları arasında kesintili ve 1293-1932 yılları arasında ise kesintisiz biçimde “Metropolitlik ve Patriklik Merkezi” olarak faaliyet göstermiştir. Mardin’in merkezinde bulunan, Türkiye’nin en güzel on kilisesi içerisinde yer alan Deyrul Zafaran Manastırı, her türlü idarî işlerin yürütüldüğü, eğitimin verildiği, toplantıların yapıldığı, çeşitli dinî makamların verildiği, hatta ölümü halinde patriğe ait bazı elbise, takı ve kitapların hibe edildiği önemli bir mekân olarak dikkat çekmektedir.³⁴(Bkz. Ocakçı, 2010:37-54; Dilek, 2013:159-170; Uygur, 2015: 65, 69; Türkiye’nin En Güzel 10 Kilisesi, 2007). Hatta Manastır; Süryanilerce Mor Gabriel Manastırı gibi çeşitli mucizelerin gerçekleştiğine inanılan önemli bir dini merkez olarak kabul edilmektedir (Mucizeler için bkz. Uygur, 2015:499-504).

Mardin Metropolitlik merkezi olarak faaliyet gösteren manastırın yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Manastırın, tarihte Güneş Tapınağı ve Romalılar tarafından kale olarak kullanılan bir yapı üzerine inşa edildiği rivayet edilmektedir. *Mor Şeymun* (Mor Evgin’in öğrencisi veya yeğeni, Mor Melke’nin

---

³⁴ Bölgedeki ilk matbaanın faaliyete geçmesinde de *Deyrul Zafaran Manastırı’nın* büyük bir önemi olduğu ifade edilmektedir. Buna göre Manastır’da patriklik yapan IV. Petrus’un 1876 yılında matbaayı, İngiltere’den Anadolu’ya getirterek 1969 yılına kadar Süryanice, Arapça, Osmanlıca ve Türkçe eserler ile birlikte 1953 yılına kadar “Öz Hikmet” adıyla aylık bir dergi basılmasını sağladığı dile getirilmektedir. Hatta matbaaya ait parçaların bazılarının hem *Deyrul Zafaran* Manastır’nda hem de *Kırklar Kilisesi’nde* sergilendiğine de dikkat çekilmektedir.(Deyrulzafaran Manastırı 2013. Ayrıca Öz hikmet dergisi hakkında bilgi için bkz. Dilmener 2018)

öğrencisi) adı ile de bilinen yapı, Mardin ve Kefertut Metropoliti Hananyo'nun 793'lü yıllarda büyük bir onarım geçirmesini sağlaması sebebiyle bir süre "*Mor Hananyo*" adı³⁵ ile de zikredilmiştir. Hatta Mor Evgin'e atfen bir dönem "*Mor Evgin*" ismi ile de kullanılan manastır, XV. Yüzyıldan sonra "*Deyrul Zafaran/ Dayr'uz-Zaferan*" adı ile ün yapmış ve günümüze kadar bu isimle gelmiştir. Süryani kaynaklarında "*Deyrulkurkmo*" adı ile de eşdeğerde kullanılan Deyrül Zafaran isminin, sarı ve yeşil çiçekleri olan safran bitkisinden geldiği, "*safran manastırı*" anlamının da buradan doğduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca yapının harcında safran bitkisinin kullanıldığı, yapıdaki sarı rengin bu bitkiden geldiği de iddialar arasındadır (Keser, 2002:25-28; Ayduşlu, 2005:66; Bayburt, 2009:276; Ocakçı, 2010:24-26, 34).

Manastıra giriş, 1996 yılında yapılmış dış avluya açılan tek giriş kapısından sağlanmaktadır. Çevresi duvarlarla çevrili ve kale görünümlü manastırın dış avlusunun doğusunda revak ve kuzeyinde manastır yapısının asıl giriş kapısı yer almaktadır. Manastırın dört çevresinde eyvanlar ve ortasında ise geniş ve eski iki sarnıç bulunmaktadır. Kuzey tarafında, Süryanilere ait mezarlık bulunmaktadır. Dış avlu, bir kapı ile etrafı eyvanlarla çevrili iç avludan ayrılmış durumdadır. İç avlusu dikdörtgen şeklinde olan manastırın, patrik, metropolit ve rahiplerin odasının bulunduğu güney kısmı üç katlıdır. Diğer cepheleri iki katlı olan Manastırın her cephesinde ise beş birimli ve üstü teras olarak kullanılan revaklar yer almaktadır. Manastırın içerisinde dar bir koridor ve sivri kemer içine yerleştirilmiş, yuvarlak kemerli ve üzerinde Süryanice dua ve şükür etmek gerektiğini ihtiva eden yazısı olan bir kapı dikkat çekmektedir. Manastırın avlusu, yüksek duvarlarla çevrili olup dikdörtgen biçimindedir. Şemsiler tarafından inşa edildiğine inanılan avlunun altındaki salonun ise manastırın en

³⁵ Deyrul Zafaran Manastırının, içerisinde var olduğuna inanılan on iki bin azizin kemiklerinden dolayı "*On İki Bin Aziz Manastırı, Mor Şleymun ve On İki Bin Aziz Manastırı, Mor Evgin ve On İki Bin Aziz Manastırı*" olarak isimlendirildiğine de dikkat çekilmektedir.(Bkz. Atiya 2005:260; Ocakçı 2010:27)

eski mekânı olduğu ileri sürülmektedir. Manastıra, her yıl dünyanın çeşitli yörelerinden Süryaniler ile birlikte çok sayıda turist ziyaret etmektedir. Manastır; tarihî mahzenlere, kemerlere ve burçlara sahiptir. Manastırdaki mozaikli apsis, kubbe ve sütunlar ile ahşap el işlemeli kapılar da orijinal hali ile günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca manastırın içerisinde tarihi bir İncil ve kutsal taşın yer aldığı da kaynaklarda zikredilmektedir (Günel, 1970:241-244, 252; Keser, 2002:25-28; Ayduşlu, 2005:65-68; Şimşek, 2006:75-76; Küçük, 2008:53; Bayburt 2009:276; Ocakçı, 2010:23-27; Zafer 2012:29; Deyrulzafaran Manastırı 2013; Uygur, 2015:117-118; Küçük, 2015:416-417; Mardin Gezi Noktaları, 2018).

Süryanilerce “*Yoldath Aloho(a)*” adı ile bilinen ve Manastırın en eski/ilk kilisesi olduğu rivayet edilen *Meryem Ana (Seyde) Kilisesi*, Haç şeklindeki kubbesinden adını alan *Kubbeli Kilise (Mor Hananyo/Ananiyas Kilisesi)*³⁶, patrik seçiminin ve yeni seçilen patriklerin kürsüye oturma/taç giyme törenlerinin yapıldığı mekân olarak önem taşıyan hatta Taç veya Kürsü adının da bu işlemlerden dolayı geldiği rivayet edilen *Mor Petrus/Taç Kilisesi* (Kürsü Kilisesi), *Azizler Evi/Ataların Mezarlığı* (Beth Kadişe) ve *Güneş Tapınağı* manastırın en önemli yapılarındandır. (Bu yapılar hakkında geniş bilgi için bkz. Günel, 1970:247-249; Barsavm, 2006:3-6, 12; Keser, 2002:28-33; Şimşek, 2006:75-76; Küçük, 2008:57; Bayburt, 2009:276-277; Ocakçı 2010:27-30; Deyrul Zafaran Manastırı, 2013; Soydan ve Şarman, 2013:597-598; Uygur, 2015:118-119; Küçük, 2015:350)

4. SONUÇ

Türkiye, tarih öncesinden günümüze kadar birçok uygarlığa ve dine ev sahipliği yapmıştır. Bu ev sahipliği, Türkiye'nin, inanç turizmi açısından ayrıcalıklı ve cazip

---

³⁶ Yapım tarihi konusunda farklı bilgiler verilen kilise; Süryanilerce, Patrik Mihayel'in “Antakya Elçisel Kürsüsü”ne oturma törenine ve birçok Antakya Patriklerine ev sahipliği yapmasından dolayı büyük bir öneme sahiptir.(Bkz. Günel 1970:248; Barsavm 2006:3; Bayburt 2009:276)

bir ülke olmasını sağlamıştır. Söz konusu ayrıcalıkta ve cazibede, Hıristiyanlık ve Hıristiyanlığa ait mekânlar da pay sahibidir. Çünkü Türkiye, konsiller çerçevesinde günümüz Hıristiyanlık inanç sisteminin temellerinin atıldığı bir ülkedir. Dolayısıyla Anadolu toprakları Hıristiyan anlayışa ait mirasın da izlerini taşımaktadır. Bu izlerden biri, tarihte Türkler ile birlikte ortak hareket eden "Süryaniler"dir.

Süryaniler, kendilerine has özelliğiyle, Güneydoğu Anadolu'da etkisini hissettirmiş ve burada "Patriklik/Metropolitlik Merkezi" olarak kullandıkları mekânlara sahip olmuşlardır. Bu merkezlerden dikkat çeken ve günümüzde inanç turizmi açısından büyük bir önem taşıyanları arasında, Kırklar Kilisesi, Koçanis Kilisesi, Mar Petyun Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi, Mardin Müzesi, Mor Yakup Kilisesi, Mor Gabriel (Deyru'l-Umur) Manastırı ve Deyrul Zafaran/Dayr'uz-Zaferan Manastırı gibi birçok mekân yer almaktadır.

Söz konusu mekânlardan Kırklar Kilisesi, İstanbul Metropolitliği dışında Türkiye'deki bütün Süryanilerin metropolitliği olarak Şam Patrikliği'ne bağlı olarak faaliyet göstermiştir. O, ayrıca DeyrülZafaran Manastırı'nın Patriklik merkezi olduğu dönemlerde yönetimin idare edildiği bir merkez olarak da hizmet vermiştir. Koçanis Kilisesi ise Nasturilerin dinî merkezi ve Nasturi dinî liderlerinin yaşadığı yer olarak tarihte önemli bir rol oynamıştır. Mimarî açıdan Türkiye'nin hatta dünyanın en güzel on kilisesi içerisinde yer alan Mar Petyun Kilisesi de, 1681 yılından sonra "Amid Keldani Patrikliği" olarak hizmet vermiş bir kilisedir. Günümüzde Mardin Müzesi olarak hizmet veren ve geçmişte "Süryani Katolik Patrikhanesi" olarak kullanılan Meryem Ana Kilisesi de önemli mekânlardandır.

Dünyanın en eski manastırlarından olduğu ileri sürülen *Mor Gabriel (Deyru'l-Umur) Manastırı* ise Turabdin Bölgesi'nin VII. yüzyıldan XX. yüzyılın başına kadar belli dönemlerde Metropolitlik Merkezi olarak faaliyet göstermiştir. Mor Yakup

Kilisesi ve ona ait okul, Nasturilerin dinî merkezi olarak hizmet vermiştir. Hatta söz konusu okulun etkisi ve öneminden dolayı Nusaybin için “İlimlerin beşiği, eğitim şehri ve öğretmenlerin annesi” sıfatı yakıştırılmıştır. Türkiye’nin en güzel on kilisesi arasında yer alan *Deyrul Zafaran Manastırı*, hem bölgedeki ilk matbaanın faaliyete geçmesi hem de 1056-1932 yılları arasında belli aralıklarla dini merkez hizmet vermesi bakımından Süryanilerce büyük bir önem taşımıştır/ taşımaktadır.

Netice itibarıyla birkaç örnek ile yetindiğimiz Süryanilere ait dini merkezlerin hem tarihî geçmişi ve konumu hem de fizikî yapısı ile Türkiye inanç turizminin en güzel örneklerini sergilediği görülmektedir. Ancak önemine ve konumuna rağmen Süryani Dinî merkezlerin, çok iyi bilinmediği ve tanıtılmadığı aşikardır. Dolayısıyla makale de bir deneme mahiyetinde sözkonusu merkezleri tanıtmaya yönelik olarak hazırlanma amacını taşımaktadır. Böylece bu alandaki yapılacak yeni çalışmalarda, Süryani dinî merkezlerin, turizmdeki yeri ve önemi hususunda bir temel teşkil edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Adam, B. ve Katar, M. (1999). *Dinler Tarihi (İlahiyat Önlisans Programı)*. Eskişehir: AÖF Yayınları.

Ağırman, H. H. (2019). “47 Mardin”, <https://www.oncevatan.com.tr/47-mardin-makale,46051.html>. 11.10.2019 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Akyüz, G. P. (1998). *Nusaybin’deki Mor Yakup Kilisesi ve Nusaybin Okulu*, İstanbul:Resim Matbaacılık.

Akyüz, G. P. (1999). Diyarbakır’daki Meryem Ana Kilisesinin Tarihçesi M.S. 3. Yüzyıl, İstanbul:Resim Matbaacılık.

- Albayrak, K. (1997). *Keldaniler ve Nasturiler*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Albayrak, K. (2001). "Geçmişte ve Günümüzde Keldani Kilisesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1):107-124.
- Albayrak, K. (2005). "Keldaniler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25: 207-210.
- Albayrak, K. (2007). "Nesturilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33: 15-17.
- Albayrak, K. (2011). "Günümüz Ortadoğu Coğrafyasında Süryaniler". *Ortadoğu Yıllığı*, Ed. K. İnat v.d., 7 (7):615-632.
- AnaBritannica Ansiklopedisi. (1989). "Kündekari". 14:182-183.
- Artemi, E. (2012). "The Christological Controversy Between Nestorius of Constantinople And Cyril Of Alexandria". *Vox Patrum*, 32:35-51.
- Arvas, T. Z. (2010). *Hakkari Nasturileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Atiya, A. S. (2005). *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*. Çev., Nurettin Hiçyılmaz. İstanbul: Doz Yayınları.
- Aydın, M. (1991). *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Aydın, M. (2005). *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya: Nüve Kültür Merkezi.

Ayduslu, İ. (2005). *Cumhuriyet Döneminde Mardin ve Yöresinde Süryaniler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Barsavm, E. (2006). *Zihniyetlerin Bahçesinde Deyruzzafaran Manastırı'nın Tarihi ve Mardin Abraşiyesi İle Manastırlarının Özet Tarihi*. Çev.: Gabriyel Akyüz. Ed. İ. Özcoşar- H. H. Güneş, H.H., İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No:3.

Bayburt, D. (2009). *Türk Tarihinde Süryaniler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bilge, Y. (1996). *Süryaniler Anadolu'nun solan rengi*. İstanbul: Yeryüzü Yayınları.

Bilge, Y. (2014). "Mor Gabriel Manastırı ve Manastır Okulu'nun Turabdin Bölgesindeki Etkisi", <http://beyt-nahreyn.com/?p=566>. 09.10.2019 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Courtois, S. (2012). "Midyat'ta Yeni Hayat". <http://www.milliyet.com.tr/midyatta-yeni-hayat-gundem-1539916>. 09.09.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Çelik, M. (1987). *Süryani kilisesi tarihi I*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.

Çelik, M. (1996). *Ortadoğu Mozaiği Süryaniler-Nasturiler*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Çelik, M. (2010). "Süryaniler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38: 175-178.

Çoban, B. Z. (2013). "Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm". *Milel ve Nihal*, 10 (2):13-27.

Dalyan, M. G. (2009). *19. Yüzyıl'da Nasturiler (İdari Sosyal Yapı Ve Siyasi İlişkileri)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Deyrulzafaran Manastırı. (2013). <http://www.deyruzafaran.org/turkce/detay.asp?id=276&kategori=MANASTIR>. 09.09.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Dilek, A. (2013). *Antakya ve Tüm Doğu Süryani Ortodoks Patrikliği: Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dilmener, N. (2018). Hikmetin Başlangıcı. <http://www.suryanikadim.org/reyono/default.aspx?s=10&b=12>. 21.12.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Diyarbakır Kiliseleri. (2004). http://www.diyarbakirrehberi.net/manset/diyarbakir-kiliseleri_113.html. 11.09.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Diyarbakır Sur İlçesi Gezi Rehberi. (2012). Haz. Sur Kaymakamlığı, Diyarbakır.

Diyarbakır Kültür Envanteri Merkezi-I. (t.y.). Yay. Haz. Nevin Soyukaya v.d., Diyarbakır.

Durak, N. (2011). *Süryani Ortodoks kilisesi'nde ibadet*. İstanbul: Rağbet Yayınları

Düş, M. (2018). "Mardin Kırklar Kilisesi". <http://www.suryanikadim.org/reyono/default.aspx?s=9&b=12>. 12.08.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

- Erdoğan, N. (2017). "Mardin Müzesi Müze Eğitimi Çalışmaları", http://ogmprojeler.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_10/04105157_04-Mardin_MYzesi_EYitim_Faaliyetleri-Nihat_ErdoYan.pdf.12.10.2019 tarihinde internet adresinden alınmıştır.
- Eroğlu, A. H. (2000). "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış". *A.Ü.İ.F.D.*, (Ayrıbasım), 41:309-325.
- Fortacı, T. (2018). "Nestûrîliğin Ortaya Çıkış Süreci". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*,18 (2):63-99.
- Göyünç, N. (1969). *XVI. yüzyılda Mardin sancağı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Günel, A. (1970). *Türk Süryaniler tarihi*. Diyarbakır: Şahıs Yayınları.
- Harman, Ö. M. (2002a). "Katoliklik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 22:55-58.
- Harman, Ö. M. (2002b). "Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi Araştırmaları - III*, Ankara, s. 187-196.
- Işık, R. (2005). "Marunileri Memlukler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1):203-218.
- Jacob, X. (1988). *Sorabilir miyiz?*. İstanbul: Orhan Matbaacılık.
- Jacob, X. (2018). *Sorabilir miyiz?*. (<https://www.meryemana.net/books/sorabilir-miyiz>).11.10.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Karaketir, E. (2016). "Pers Kralı II. Kyros'un (Büyük Kyros) (M.Ö. 559-530) Soyağacı, Ailesi ve İsmi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Aralık, 2 (3):68-83.

Kaya, A. M. (2010). *Tarihi konuşan bir kent Hakkari*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Keser, E. (2002). *Tur Abdin Süryani Ortodoks mimarisi*. İstanbul: Tarih Vakfı.

Koçoğlu, Y. (2006). *Mardin İlinin Turizm Potansiyeli*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Küçük, Z. G. (2008). *Mardin ve Çevresinde Süryaniler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Küçük, A. (2015). *Ermeni kilisesi ve Türkler*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Küçük, M. A. (2014). "Türkiye'nin Dünya Miras Listesindeki Hıristiyan Dinî Mekânları". *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*,(17):31-62.

Küçük, M. A. (2015). *İnanç Turizmi Açısından Türkiye'de Dinî Mekânlar (Yahudilik-Hıristiyanlık Örneği)*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Küçük, M. A. (2017). "Dinler Arası İlişkiler–Turizm, İnanç Turizmi Yansıması". *Dinler Arası İlişkiler El Kitabı*. Ed.Ali İsra Güngör, Ankara: Grafiker Yayıncılık, 427-450.

Küçük, M. A. (2018). "Kutsal-Profan İkileminde Hac ve Dinî Turizm: Karşılaştırmalı Bir Bakış". *Prof. Dr. Erkan ÖNGEL'e ARMAĞAN*. Ed. Bilgehan Gülcancüler Arı, Ankara: Detay Yayıncılık, 201-216.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019). "Zeynel Abidin Camii ve Mor Yakup Kilisesi (Mardin) [2014]", <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-93771/zeynel-abidin->

camii-ve-mor-yakup-kilisesi-mardin-2014.html. 08.10.2019 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Mardin Gezi Noktaları. (2018). <http://www.mardinmuzesi.gov.tr/tr/md-847-mardin-muzesi-tarihcesi>.13.09.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Mardin Müzesi. (2016). <http://www.mardin.gov.tr/muzeler>. 13.09.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Mardin Müzesi Tarihçesi. (2018). <http://www.mardinmuzesi.gov.tr/tr/md-841-mardin-muzesi-tarihcesi>. 03.09.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Mıynat, A. (2018). "Gümüş Sikkeler Ve Çağdaş Yazılı Kaynaklar Işığında Bir Artuklu Şehri Düneysir (Koçhisar Kızıltepe)'in Yükselişi (12.-13. Yüzyıllar)". *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Mart, 11 (31):45-65.

Molitor, J. (2004). *Kildaniler ve Doğu Süryani kilisesi*. Çev., Erol Sever. İstanbul: Yaba Yayınları.

Mor Behnam (Kırklar) Kilisesi. (2018). <http://www.mardinkulturturizm.gov.tr/TR-56510/kiliseler---manastirlar.html>. 21.12.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Mor Gabriel Manastırı. (2007). <http://www.morgabriel.org>. 10.09.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Ocakçı, G. (2010). *Süryaniliğin Dini Merkezi Deyru'z-Zafaran*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Oxfordlu Başrahip Süryani Metropoliti Oldu. (2018). <http://www.suryaniler.com/haberler.asp?id=106>. 09.10.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Öz, İ. (2014). *Diyarbakır Mar Petyum Keldani Kilisesi Restorasyon Önerisi*. Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Özcoşar, İ. (2006). *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Özipek, K. (2016). *Hakkari'deki Nasturi Kiliseleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Özmen, A. (2006). *Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Parry, O. H. (1895). *Six Months In A Syrian Monastery*. London: Windsor House Bream's Buildings.

Rinschede, Gisbert (1992), "Forms of Religious Tourism", *Annals of Tourism Research*, Vol. 19, Issue 1, s. 51-67.

SAMER (Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezi). (2017). "Sur İçi Ali Paşa Ve Lale Bey Mahallelerinde Başlayan Kentsel Dönüşüm Projesine İlişkin Gözlem Ve Araştırma Raporu", https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2017/06/2017.06.01_SAMER_Sur_Kentsel_Donusum_Raporu.pdf. 09.10. 2019 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

- Sarı, G. (2011). *Geçmişten Günümüze Süryaniler Ve Süryanilerin Türkiye'ye Etkileri: İdil Örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sertoğlu, M. (1974). *Süryani Türklerinin siyasi ve içtimai tarihi*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Seyda, İ. (1998). "Süryaniler ve Süryanilik". *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, Ağustos, Eylül, Ekim, 10-11-12:230-235.
- Seyfeli, C. (2005). "Osmanlı devlet salnamelerinde Süryaniler (1847-1918)", *Süryaniler ve Süryanilik*, Ed.Ahmet Taşğın v.d., Ankara: Orient Yayınları.
- Shinde, K. (2008). *Religious Tourism: Exploring a New Form of Sacred Journey in North India. Asian Tourism: Growth And Change*, Ed. Janet Cochrane, Amsterdam, 245-257.
- Sholtens, L. (2017). *The Syriac Orthodox Community of Istanbul*. (Supervisors: Prof.dr. E.J. Zürcher and Prof. Dr. H.L. Murre-van den Berg), November, Leiden University.
- Sinanoğlu, M. (2004). "Melkaiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29: 84-85.
- Soydan, E- Şarman, N. (2013). "Mardin Ve Şırnak İllerindeki Süryanilere Ait Dini Yapıların Kültür (ve İnanç) Turizmi Potansiyeli". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (8):589-607.
- Soyukaya, Nevin-Tanhan, Aslıhan. (2007). "Nusaybin Okulu ve Mar Yakup Kilisesi", *Çekül Vakfı ve Nusaybin Belediyesi*.

Süryani Tarihinde Bölünmeler. (2018). <http://www.suryaniler.com/suryani-tarihi.asp?id=33>. 11.11.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Şimşek, M. (2006). *Süryaniler ve Diyarbakır*. İstanbul: Çiviyazıları Yayınları.

Tanoğlu, İ. (2013). *Harput Süryani Kadim Ortodoks Meryem Ana Kilisesi'nin Dünü Ve Bugünü*. Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 23-25 Mayıs, Elazığ.

Tarakçı, M. (2010). "Nestorius ve Kristoloji". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (1):215-241.

Tarihi Mar Petyun Keldani Kilisesi Açıldı. (2011). <http://www.yuksekovaguncel.org/guncel/tarihi-mar-petyun-keldani-kilisesi-acildi-h21004>. 12.10.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Taşpınar, İ. (2003). "Maruniler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28: 71-72.

Tonguç, S. E. (2006). "Dünyanın İncancını Bağrında Taşıyan Anadolu'ya Farklı Pencerelerden Bir Bakış". <http://www.hurriyet.com.tr/dunyanin-incancini-bagrinda-tasiyan-anadolu-ya-farkli-pencerelerden-bir-bakis-4021406>. 10.11. 2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

Top, M. (2010). *Hakkari*. Ed. Mehmet Top. Hakkari: Hakkari Valiliği Yayın No:6.

Top, M. (2018). "*Hakkari Koçhanis (Konak) Kilisesi*". <https://www.hakkarim.net/tarihresim/konak.htm>. 12.12.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.

- Toprak, L. (2014). "Significance of Dayro D-Mor Hananyo And Mor Gabriel Monasteries Within The Scope of Belief Tourism". *European Journal of Science and Theology*, 10 (6): 9-28.
- Turgut, R. (2014). "Koçanis-Üç Asırlık Nesturi Patrikhane Merkezi (1600-1915)". *Uluslararası Tarihte Hakkari Sempozyumu*, Ed. Yaşar Kaplan-Murat Adıyaman-M. Xalid Sadini, 14-15-16 Kasım, Hakkari, 19-54.
- Türkiye'de 4. Süryani Metropoliti. (2018). <http://www.suryaniler.com/haberler.asp?id=240>. 13.11.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.
- Türkiye'nin en güzel 10 kilisesi. (2007). <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-nin-en-guzel-10-kilisesi-7932155>. 12.10.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.
- Türkoğlu, A. E. (2006). *Geçmişte ve Günümüzde Antakya'da Hıristiyanlık*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Uyanık, Y.-Arı, F. (2012). Temizlendikçe Tarih Fişkiriyor. <http://www.suryaniler.com/suryani-tarihi.asp?id=893>. 12.09.2018 tarihinde internet adresinden alınmıştır.
- Uygur, H. K. (2015). *Kültürel Doku İçinde Mardin Süryanilerinin Kutsal Mekân Efsaneleri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yakan, F. (2002). Doğu Kilisesi Tarihçesi Üzerine Toplu Bir Bakış Türkiye'de Keldaniler. *Dinler Tarihi Araştırmaları-III*. Ankara: Başer Basım.
- Yalduz, A. (2003). "Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 12 (2):257-296.

Yeşil, C. (2002). *Süryaniler'de İnanç ve İbadet Esasları*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Zafer, C. (2012). *Mardin Yöresi Süryanilerinde Dini Ve Sosyal Hayat*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, religion is the most important element of all societies. Because religion is effective in every field and sector. Tourism is one of the areas where religion shows its effect. Therefore, the connection of tourism with religion has formed the concept of Religious Tourism.

Anatolia has an important position in terms of Religious Tourism. Because of Turkey's geography, history in the process, long with many civilizations of Judaism, Christianity and Islam has hosted religious heritage of religion. This has made him privileged from other countries. It was especially important for Christianity. Because Christianity began to spread in Anatolia. Even the Christian faith system emerged in Anatolia. However, with the spread of Christianity in Anatolia, Christianity has brought some different views and religious centers to the forefront. These centers (also known as "Apostolic Centers") are Antakya, Alexandria, Rome and Istanbul. These centers acted as a joint center until 451 Kadikoy Council. However, the division occurred after the Kadikoy Council. As a result of this split, Assyrians remained dependent on the Patriarchate of Antioch.

The Patriarchate of Antioch, also known as "the Mother Church", has changed politically and has hosted such centers as Malatya, Diyarbakır, Elazığ and Şanlıurfa. In 1293, the official patriarchate center was built by Patriarch Mor Ignatius Yusuf Bar Vahip in the Deyrüzafaran Monastery in Mardin. Deyrüzafaran Monastery remained as a patriarchate center until 1932, and the center moved to Homs (Syria) in 1932 and Damascus in 1959.

Findings (Results)

Assyrians in Turkey, has four metropolitans and two deputy patriarch. These are Mardin and Diyarbakır Metropolitan, Metropolitan of Tur-Abdin (Tur-Abdin means Slaves Mountain/the Mountain of God Servants), Istanbul and Ankara Metropolitans and Patriarchate, Adıyaman and surrounding provinces are the metropolitan and patriarchate. Midyat, Idil and Nusaybin depend on Tur Abdin's metropolitics. Mardin, Diyarbakır, Mardin and Diyarbakır are dependent on the metropolitics. Adıyaman, Malatya and Elazığ are dependent on Adıyaman metropolitics. Ankara and Istanbul are connected to the Istanbul Metropolitan.

Syriac community in Turkey Metropolitan is Yusuf Çetin. He was born in Mardin. And He is the Metropolitan of Istanbul. Turabdin (center Midyat) Metropolitan is Samuel Aktaş. Mardin (The center/cradle of the Assyrians) and Diyarbakır's

Metropolitan is Nuri Saliba Özmen. Prior to 2006, The Adıyaman metropolitan has been connected to Istanbul metropolitan. The Adıyaman metropolitan is Melki Ürek. He serves in the Church of St. Paul of Adıyaman.

In history, Assyrian Patriarchate, has hosted some churches or monasteries as Metropolitan center. The churches or monasteries that host these religious centers are of great importance for religious tourism. Therefore, it is revealed that the Assyrians are an important community for faith tourism. Here, the historical importance and location of the religious places in contact with religious tourism has been touched. Because keeping the roles of history in the history of faith in the marketing of faith centers will make the spaces more attractive. Assyrians, with their special features, the Patriarch/Metropolitan Center for the attention of the places they use are as follows. These are Kırklar (Forty) Church, Koçanis Church, Mar Petyun Church, Meryem Ana Church, Mardin Museum, Mor Yakup Church, Mor Gabriel (Deyru'l-Umur) Monastery and Deyrul Zafaran/Dayr'uz-Zaferan Monastery.

Forty Church, outside of Istanbul metropolitan of all Syrians in Turkey has shown activity depending on the Patriarchate in Damascus as a metropolis. It also served as a center where the administration was managed during the period when DeyrülZafaran Monastery was the center of the Patriarchate. Koçanis Church played an important role in history as the religious center of the Nestorians and the place where the religious leaders lived. After 1681 Mar Petyun Church served as the Amid Chaldean Patriarchate. Indeed, it is in Turkey's and the world's ten most beautiful church. Today, the Church of the Virgin Mary, which serves as the Mardin Museum and used as the Syriac Catholic Patriarchate in the past, is one of the important places. Mor Gabriel (Deyru'l Umur) Monastery (from VII. Centuries to XX. Centuries) has been the Center of Metropolitanism. The Jacob Church and his school served as the Nestorian religious center. Even, because of this school, Nusaybin was called the cradle of science, the city of education and the mother of teachers. The Deyrul Zafaran Monastery is located on one of Turkey's most beautiful churches. *The Deyrul Zafaran Monastery was of great importance both for the first printing press in the region and for serving as a religious center from 1056 to 1932 at regular intervals.*

Conclusion

As a result, a few examples of frame, Syriac religious centers, as well as Turkey has contributed to the richness and diversity of Syrian life. At this point, the Syrians have a large share. This wealth and beauty, is the most beautiful examples of Turkey religious tourism. However, despite its importance and location, the Syriac religious centers are not well known. Therefore, as an trial,

this article has been prepared for the purpose of introducing these centers. Thus, in the future studies, the contribution of Syrian religious centers to tourism and the opportunity to obtain information about the visitors will be formed.

KALİTE YÖNETİM SİSTEMİ BELGESİNE SAHİP OLMA DURUMUNUN İÇ KONTROL SİSTEMİNE ETKİSİ*

Murat KARA**

Öz

Kalite, günümüz rekabet koşullarında yerel ve uluslararası pazarlarda üstünlük sağlamak isteyen işletmelerin üzerinde durmaları gereken bir konudur. Kalite yönetim sistemi ise işletmelere pazar paylarını büyütmede, işletmenin maliyetlerini azaltmada, riski daha etkili bir biçimde yönetmede veya müşteri memnuniyetini artırmada yardımcı olmaktadır. Bu çalışma ile kalite yönetim sistemi belgesine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin iç kontrolde ne kadar etkin olduğu araştırılmıştır. Anket çalışması Malatya ilinde faaliyette bulunan 145 işletmeye uygulanarak çalışmada kullanılacak veriler elde edilmiştir. Yapılan analizler ile kalite yönetim sistemi belgesine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin iç kontrolün beş bileşeni arasındaki etkileşimi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç kontrol, kalite, kalite yönetim sistemi.

* Bu çalışma 30 Ocak - 2 Şubat 2019 tarihleri arasında Nevşehir’de düzenlenen, Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde (USBİK 2019) sunulan aynı başlıklı sözlü bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Gevaş Meslek Yüksekokulu, Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı, karamurat_4401@hotmail.com

THE EFFECT OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEM CERTIFICATE TO INTERNAL CONTROL SYSTEM

Abstract

Quality is an issue that must be emphasized by companies that want to excel in the local and international markets in today's competitive conditions. The quality management system helps enterprises to increase their market shares, reduce the costs of the enterprise, manage the risk more effectively or increase customer satisfaction. With this study, the efficiency of the enterprises that have the quality management system certificate through consultant support trainings and their own quality management team trainings were investigated and a survey was conducted for this purpose. The questionnaire was applied to 145 enterprises operating in Malatya. Interactions between the five components of internal control have been examined by the firms that have the quality management system certificate through consultancy support trainings and their quality management team trainings.

Keywords: Internal control, quality, quality management system.

1.GİRİŞ

Günümüzde kabul edilen kalite yaklaşımları, sanayileşme süreciyle iç içe gelişmiştir. Kalite olgusunun sanayileşmeyle birlikte, işletmelerin rakiplerine üstünlüklerini belgelemek için kullandıkları ölçütlerin en önemlilerinden birisi olduğu kabul edilmektedir. İşletmelerce gerçekleştirilen ürün ya da hizmetlerin müşterisi konumundaki kişilerin tüketim eğilimlerinde de kalite yine belirleyici konumdadır. Kalite olgusunun kişilerin maddi gücü, ürün ya da hizmetin arz-talep dengesiyle de doğrudan ilişkisi söz konusudur. Günümüzde kalite bir yaşam tarzı ve davranış biçimi olarak algılanmaktadır. Sadece iş ortamlarında değil, günlük hayatın her aşamasında geçerli olması beklenmektedir (Çağlar, 1998: 92). Sürekli değişimin ve rekabetin yoğun olarak kendini gösterdiği günümüzde başarıya ulaşabilmek için her zaman yenilikçi, rekabetçi, yaratıcı, değişimci ve öğrenen örgütler olmak gerekmektedir. Bu süreçte bir takım

gelişmeleri göz ardı etmek telafisi mümkün olmayan neticeler ortaya çıkarabilmekte, belki de işletmelerin hedef kitleler nezdinde saygınlık kaybetmelerine neden olabilmektedir (Aykaç vd., 2006:172). Dolayısıyla bu ihtiyaçlara cevap vermek üzere oluşturulan kalite yönetim sistemi standartlarının uygulanması ve başarılı olmasında bazı faktörlerin önemli olduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. İşletmelerin işleyişinden faaliyet türüne kadar birçok konuda başarıyı tam anlamıyla yakalayabilmek ise etkili bir sistem yaklaşımı ile mümkün olacaktır (Dökmener Aysal ve Ağan, 2015:157). Dünya pazarında iyi ve kalıcı yer edinmek isteyen işletmelerin yeni yöntemlere ve arayışlara yönelmesi kaliteye duyulan gereksinimi artırmaktadır. Bu koşullarda kalite kavramı, işletmelerin gereksinimleri ve hitap ettikleri çevreleri ile olan ilişkileri doğrultusunda yeni anlamlar kazanmaktadır.

İç kontrol sistemi, bir işletmede faaliyetlerin düzenli ve etkin şekilde yürütülmesini sağlamak ve verimliliği arttırmak amacıyla; yönetim politikalarına bağlılığı sağlamak, işletme varlıklarını korumak, yolsuzluk ve hataları önlemek ve tespit etmek, muhasebe kayıtlarının doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak işlevini yerine getirmek üzere yönetim tarafından oluşturulmuş tüm politika ve prosedürleri içerir (Şaşmaz ve Çiftçi, 2017:112). Etkin bir iç kontrol sisteminde; işletmede her fonksiyona ayrı kişiler yetkilendirilerek kişilerin birbirini kontrol etmeleri sağlanmakta, iyi bir belge, kayıt ve rapor sistemi ile kişilerin sorumlulukları belirlenmekte, böylece hata ve hile yapılması önlenmekte, varlıklara erişim sınırlanarak işletmede kayıplara ve kötü niyetli davranışlara izin verilmemektedir. Bu unsurların olduğu bir işletmede, faaliyetlerde etkinlik ve verimlilik sağlanmaktadır (Kaval, 2008: 126). Bu amaçla, iç kontrol sistemi söz konusu hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından tehdit oluşturan faaliyet risklerinin de ortaya konulmasını sağlayacak şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır (Pehlivanlı, 2010: 45). İç kontrol insanlardan etkilenen bir yapı olduğu için, işletmede görev alan en alt seviyeden en üst seviyeye kadar kişiler,

iç kontrolün bir parçası olmakla beraber uygulanmasından da sorumludur. İç kontrol, kurum hizmetlerinin hedeflendiği şekilde sonuçlandırılması amacıyla yöneticiler dâhil tüm çalışanlar tarafından alınan her türlü karar, uygulama ve diğer tüm önlemler bütünüdür. İç kontrolün kurulması ve etkinliğinin sağlanmasında en büyük sorumluluk ise işletme yönetimine aittir (Şaşmaz ve Çiftçi, 2017:112). İç kontrolün başarılı olabilmesi yöneticinin bu sorumlulukları yerine getirebilme yeteneğine bağlıdır (Alptürk, 2008:14-15). Ayrıca iç kontrol sisteminin doğru işlemesi yönetimin ve yönetim kurulunun hesap verebilirliğinin bir parçasıdır (Chorafas, 2001:28). Diğer yandan, iç kontrol, işletme politika ve hedeflerinin istenilen sonuçlara ulaşmasını; faaliyetlerin usulsüzlük, hile ve kötü yönetimden korunmasını; güvenilir, doğru bilginin zamanında elde edilmesini ve rapor edilerek karar alma mekanizmalarında kullanılmasını sağlayan örgüt, politika ve yöntemler bütünüdür (Erdem, 2014:27). Globalleşme ve teknolojik gelişmelerden dolayı işletme yönetimi; işletme faaliyetlerindeki etkinliği attırmak, hile ve hataları engellemek ve varlıkları korumada güvenilir bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Duyulan ihtiyaç işletmelerde iç kontrol sisteminin önemini de ön plana çıkarmaktadır. İşletme yönetimi kısıtlı olan zamanlarında tüm faaliyetleri takip edemezler. Fakat işletmelerin stratejik karar vermeleri gerektiğinden işletmelerde iyi işleyen kontrol sistemi oluşturulmalıdır.

Çalışmanın amacı KYS (Kalite Yönetim Sistemi) belgesine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin iç kontrolde ne kadar etkin olduğunu incelemektir. Bu araştırma Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Malatya faaliyet gösteren işletmelere uygulanmıştır. Bu doğrultuda 44 ifadeden oluşan 145 soru formu araştırma kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır. Anket sorularının hazırlanması aşamasında araştırmanın amacına en iyi şekilde ulaşılabilmesi için konu ile ilgili uzman kişilerin görüşleri alınmıştır. Yapılan anket çalışmasında KYS belgesine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan

işletmelerin iç kontrolle etkileşimini ölçmek için iç kontrolün unsurları olan kontrol çevresi, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim, izleme faaliyetlerine ilişkin detaylı sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Alınan cevaplar ışığında kalite yönetim sistemi belgesine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin iç kontrol sistemiyle olan etkileşim düzeyi belirlenmiştir. Elde edilen veriler SPSS 22.0 programına aktarılmış ve elde edilen verilere Mann Whitney U testi testi uygulanmıştır.

2. LİTERATÜR

Son yıllarda Türkiye'deki işletmeler açısından iç kontrolü konu edinen çalışmaların sayısında bir artış gözlenmektedir. Diğer yandan kalite yönetim sistemlerinin iç kontrol üzerindeki etkilerini araştıran araştırmalar sınırlı sayıdadır. Bu bölümde söz konusu çalışmalardan ve elde edilen bulgulardan kısaca bahsedilecektir.

Beattie ve Shohal (1999:95-106)'ın Avustralya'daki ISO standartlarını benimseyen işletmeler üzerine yaptıkları araştırmada, bu standartların sağlayacağı faydaların belirlenmesi ve bu standartların geliştirilmesi ve sürdürülmesi ile ilgili potansiyel sorunların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda, ISO 9000'in işletmelere birçok fayda sağladığı ve müşteri bakış açısıyla en önemli faydasının müşteri ihtiyaçlarının karşılanması konusunda güven vermesi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ISO 9000'in çalışanların moralini ve becerilerini arttırdığı, finansal yararlar sağladığı da belirlenen diğer önemli yararlar arasında sayılmıştır.

Ingram ve Daskalakis (1999:24-30)'in Girit otelleri üzerine araştırma yaparak ISO standartlarının oteller üzerindeki bazı etkilerini araştırmışlardır. Araştırmaya göre kalite standardını benimseyen otellerde bazı boşluklar ve yanlış anlamalara

rastlanılmıştır. Boşlukların sebebinin yönetim yanlış kararlar alması, kaynak eksikliği ve müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının doğru belirlenememesinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

Al-Asiri (2004), Suudi işletmeler üzerine yaptığı doktora çalışmasında, ISO 9001 KYS'nin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için dikkat edilmesi gereken kritik faktörleri ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırma sonucunda ISO 9001 KYS'nin uygulanmasında kritik 5 başarı faktörü belirlenmiştir: (a)yönetimin bağlılığı, (b) etkin iç denetim, (c) orta yönetimin bağlılığı, çalışan motivasyonu ve katılımı, (d) kaynak tahsisi ve (e) uygun iletişim yollarının varlığı.

Briscoe, Fawcett ve Todd (2005:309-330)'un çalışmasında, ISO 9000 sertifikasyonunun küçük üretici işletmeleri için yararları ve bu standardı başarılı bir şekilde uygulayabilmeleri üzerine odaklanılmıştır. Araştırma sonucunda, bu küçük işletme yönetimlerinin bu standartta başarılı olabilmeleri için uygulamaları içselleştirebilmeleri sonucuna varılmıştır. Bir başka başarıya götüren yol ise küçük üretici işletmelerinde kalite kültürünün benimsenmesi ve standardın benimsenmesini engelleyen davranışlardan kaçınmak olduğu ifade edilmiştir.

Erkan, Alakavuk ve Tosun (2008:88-99) gıda sanayinde (su ürünleri) kalite sistemlerinin potansiyel etkileri üzerine bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonucunda kalite sistemlerinin gıda sektörüne önemli yararlar sağladığı belirtilmiş ve su ürünleri işletme tesislerinin kalite yönetim sistemleri ile yapılandırıldıkları takdirde güvenli su ürünleri üretimi ile ilgili tüm gereksinimlerin yerine getirilmiş olacağını savunmuşlardır.

Bekaroğlu (2005:18-32)'nun İstanbul'daki özel hastaneler üzerine yaptığı araştırmada, ISO 9000 sertifikasına sahip olmanın işletme büyüklüğü ile ilişkili olduğu; TKY ve ISO 9000 sertifikasına sahip hastanelerin üst gelir grubunu hedef

aldıkları ve daha yüksek performans sergiledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca ISO 9000 KYS'nin hastaneye önemli ölçüde rekabet avantajı kazandırdığı da belirlenmiştir.

Anoye (2008:200-215)'nin sağlık hizmetlerinde ISO 9000 KYS'nin etkisi üzerine yaptığı doktora çalışması, ISO 9000 sertifikasyonu öncesi ve sonrası hastane eczacılığının performansının analiz edilmesi üzerine yapılmıştır. Araştırma sonucunda, iyi dökümente edilmiş ve tutarlı ISO 9000 KYS'nin, sağlık hizmetlerindeki performansın artırılması için önemli ölçüde katkıda bulunabileceğini tespit etmiştir.

3. KALİTE YÖNETİM SİSTEMİ BELGESİNE SAHİP OLMA DURUMUNUN İÇ KONTROL SİSTEMİYLE ETKİLEŞİME YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Kalite yönetim sistemine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin iç kontrol sistemiyle olan etkileşiminin incelenmesine yönelik Malatya ilinde gerçekleştirilen araştırmaya ilişkin açıklamalarda bulunulacaktır.

3.1. Araştırmanın Amacı

İç kontrol finansal ve finansal olmayan raporlamanın güvenilirliği, kurum faaliyetlerinin yasalara, politika ve prosedürlere uygunluğu, faaliyetlerdeki etkinlik ve verimliliğin sağlanması amaçlarına hizmet etmektedir. Üstlenmiş olduğu amaçlar dikkate alındığında iç kontrolün işletmeler için oldukça kritik bir fonksiyon olduğu görülmektedir. Çalışma ile kalite yönetim sistemine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin iç kontrol sistemlerinin etkinliği araştırılmıştır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Malatya ilinde faaliyet gösteren işletmelere uygulanmıştır. Anketler Malatya faaliyet gösteren 145 işletmeye yüz yüze uygulanmıştır. Anket soruları hazırlanırken daha önce bu alanda yapılmış benzer çalışmalardan faydalanılmıştır (Demir,2001: 71-79; Şimşek, Çetinkaya, 2004:101-115).Anketler tam ve eksiksiz olarak doldurularak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırma yapılan işletmelerin yöneticilerinin yoğun iş temposu ve söz konusu kişilere ulaşabilmekteki zorluklar araştırmanın kısıtını oluşturmuştur. Bu doğrultuda 44 ifadeden oluşan 145 soru formu araştırma kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır. Anket sorularının hazırlanması aşamasında araştırmanın amacına en iyi şekilde ulaşılabilmesi için konu ile ilgili uzman kişilerin görüşleri alınmıştır. Yapılan anket çalışmasında kalite yönetim sistemine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin iç kontrolle etkileşimini ölçmek için iç kontrolün unsurları olan kontrol çevresi, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim, izleme faaliyetlerine ilişkin detaylı sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Alınan cevaplar ışığında kalite yönetim sistemine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin iç kontrol sistemiyle olan etkileşim düzeyi belirlenecektir. Elde edilen veriler SPSS 22.0 programına aktarılmış ve verilerin ana kütlenin normal dağılım göstermemesi ve bağımsız iki grubun karşılaştırılmasında kullanılan parametrik olmayan bir test olması nedeniyle, çalışmada parametrik olmayan Mann Whitney U testi uygulanmıştır.

Güvenilirlik, bir hatadan bağımsız kalma düzeyini ifade etmekte ve bir ölçmenin geçerli sayılabilmesinin ilk koşulu, onun güvenilir olmasıdır. Ölçeğin güvenilirliği ise tutarlı, dengeli ve tekrar eden sonuçlar vermesiyle belirlenmektedir. Bu araştırmada, ölçeklerin güvenilirliğinin saptanmasında Cronbach α değeri

kullanılmıştır. Tespit edilen Cronbach Alpha değeri 0,970 olduğundan, verilerin güvenilirliği oldukça yüksektir.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmaya katılan işletmelere öncelikle genel sorular, daha sonra ise iç kontrolün her bir bileşenine ilişkin özel sorular yöneltilerek araştırmaya ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan İşletmelerin KYS Belgesine Nasıl Sahip Olduklarına Göre Dağılımları

	<i>Frekans (f)</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Danışman desteği eğitimleri	80	55.1
Kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri	65	44.9
TOPLAM	145	100

Tablo 1'e göre işletmelerin danışman desteği eğitimleriyle kalite yönetim sistemlerine sahip olma oranı % 55,1 iken kendi kalite yönetim ekipleri eğitimleriyle % 44,9 ile kendi kalite yönetim sistemine sahip oldukları görülmektedir. Ankete katılan işletmelerin çoğunluğu KYS belgesini danışman yardımıyla almaktadırlar.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan İşletmelerin Faaliyette Buldukları Sektörlere Göre Dağılımları

	<i>Frekans (f)</i>	<i>Yüzde (%)</i>
--	--------------------	------------------

Kâğıt/ Ambalaj Sektörü	6	4,1
Metal Sektörü	10	6,8
Hizmet Sektörü	70	48,2
Gıda/ Kimya Sektörü	34	23,4
Tekstil Sektörü	25	17,5
Toplam	145	100,0

Yapılan anket çalışmasına göre frekans ve yüzde değişikliklerine bakıldığında işletmelerin % 48,2'si hizmet sektöründe, % 23,4'ü gıda/ kimya sektöründe, % 17,5'i tekstil sektöründe, % 6,8'i metal sektöründe ve % 4,1'lik kısmı ise kâğıt ambalaj sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Malatya ilinde uygulanan ankette işletmelerin önemli bir kısmı hizmet sektöründe faaliyette bulunmaktadır.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan İşletmelerin Kalite Yönetim Sistemini Uygulamalarının Etkilerine Göre Dağılımı

	<i>Frekans (f)</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Karşılaşılabilecek riskleri önleme	40	27,5
Yasal zorunluluklar	6	4,3
İşletmenin faaliyet gösterdiği sektör özellikleri	99	68,2
Toplam	145	100,0

Tablo 3'e bakıldığında işletmelerin kalite yönetim sistemini uygulamalarında % 68,2'si işletmenin faaliyet gösterdiği sektör özelliklerinin, %27,5'i karşılaşılabilecek riskleri önlemenin ve % 4,3'ü yasal zorunlulukların etki ettiği görüşündedirler. Ankete katılan işletmelerin önemli bir kısmı kalite yönetim

sistemini uygulamalarında işletmenin faaliyet gösterdiği sektörün özelliklerinin etkili olduğu görülmüştür.

3.3.1. Kontrol Ortamı ile İlgili Sonuçlar

Araştırmaya katılan kalite yönetim sistemine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelere kontrol ortamıyla ilgili etkileşimlerini belirlemek amacıyla 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmış 9 tane soru yöneltilmiştir. Elde Edilen veriler analiz programına aktarılmış ve veriler normal dağılım göstermediği için non-parametrik testlerden Mann Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Sonuçların yorumlanmasında 0,05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

Tablo 4. Kalite Yönetim Sistemi Belgesine Danışman Desteği Eğitimleri ve Kendi Kalite Yönetim Ekibi Eğitimleri Yoluyla Sahip Olan İşletmelerin Kontrol Ortamıyla İlgili Mann Whitney U Testi Sonuçları

Kontrol Ortamıyla İlgili İfadeler	GRUPLAR	N	Sıralar Ortalaması	P*
1-Amaçların gerçekleştirilmes i için birimler arasında etkin bir koordinasyon vardır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	83,61	0,027
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	63,72	

* P<0,05

2-Personelin görev tanımlarına uygun yetki ve sorumluluklar güncellenmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	87,59	0,005
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	59,45	
3-İşletme içinde etik kuralların oluşturulması ve tüm faaliyetlerde personelin bu kurallara uyumu sağlanmaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	87,12	0,000
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	59,96	
4-Çalışanların çalışma ortamı ve çalışma koşulları memnuniyet düzeyi düzenli olarak ölçülmekte ve değerlendirilmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	89,39	0,004
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	57,53	
5-Çalışanların performansının değerlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik faaliyetler yapılmaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	92,87	0,034

	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	53,80	
6- Hesap verme sorumluluğu yerine getirilmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	80,85	0,002
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	66,67	
7-Mesleki yeterlilikte ve çalışanların görevde yükselmesinde liyakat ilkesine önem verilmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	86,10	0,004
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	61,05	
8-Personellere ve hizmet verilenlere adil ve eşit davranılmaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	84,31	0,032
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	62,96	

9-Hassas görevler tanımlanmakta ve bu görevler değişen koşullara göre güncellenmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	87,84	0,040
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	59,19	

Tablo 4'teki bulgulara bakıldığında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, iç kontrolün bileşenlerinden kontrol ortamı ile ilgili ifadelerde KYS belgesine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Mann White U testi sonucuna göre KYS belgesine danışman desteği eğitimleri ile sahip olan işletmeler, kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelere oranla; iç kontrolün bileşenlerinden kontrol ortamında daha etkin olduğu gözlemlenmiştir.

3.3.2. Risk Değerleme İle İlgili Sonuçlar

Araştırmaya katılan kalite yönetim sistemine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelere kontrol ortamıyla ilgili etkileşimlerini belirlemek amacıyla 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmış 6 tane soru yöneltilmiştir. Elde Edilen veriler analiz programına aktarılmış ve veriler normal dağılım göstermediği için non-parametrik testlerden Mann Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Sonuçların yorumlanmasında 0,05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

Tablo 5. Kalite Yönetim Sistemi Belgesine Danışman Desteği Eğitimleri ve Kendi Kalite Yönetim Ekibi Eğitimleri Yoluyla Sahip Olan İşletmelerin Risk Değerlemesi ile İlgili Mann Whitney U Testi Sonuçları

Risk Değerlemesi İlgili İfadeler	GRUPLAR	N	Sıralama Ortalaması	P*
10-İşletmenin amaçlarına ve hedeflerine yönelik riskler belirlenmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	89,63	0,008
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	57,27	
11-İşletme içerisinde departmanlar bazında risk değerlemesi yapılmaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	91,59	0,003
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	55,18	
12-İşletmede doğru ve uygun hedefler belirlenmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	89,72	0,005
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	57,17	
13-İşletmede kayda değer ve önemli değişiklikler tespit edilmekte ve	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	90,18	0,032

* P<0,05

değerlendirilmektedir.	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	56,68	
14-İşletme için geçerli bir risk iştahı (kabul edilebilir risk düzeyi) sahiptir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	92,54	0,002
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	54,15	
15-Sistemli bir şekilde analizler yapılarak işletme amaçlarının gerçekleşmesini engelleyebilecek iç ve dış riskler tanımlanmakta değerlendirilmekte ve değerlendirme sonuçlarına göre risk eylem planı oluşturulmaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	94,34	0,002
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	52,23	

Tablo 5'teki bulgulara bakıldığında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, iç kontrolün bileşenlerinden risk değerlemesiyle ilgili ifadelerde KYS belgesine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Mann White U testi sonucuna göre KYS belgesine danışman desteği eğitimleri ile sahip olan işletmeler, kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelere oranla; iç kontrolün bileşenlerinden risk değerlemesinde daha etkin olduğu gözlemlenmiştir.

3.3.3. Kontrol Faaliyetleri İle İlgili Sonuçlar

Araştırmaya katılan kalite yönetim sistemine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelere kontrol ortamıyla ilgili etkileşimlerini belirlemek amacıyla 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmış 8 tane soru yöneltilmiştir. Elde Edilen veriler analiz programına aktarılmış ve veriler normal dağılım göstermediği için non-parametrik testlerden Mann Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Sonuçların yorumlanmasında 0,05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

Tablo 6. Kalite Yönetim Sistemi Belgesine Danışman Desteği Eğitimleri ve Kendi Kalite Yönetim Ekibi Eğitimleri Yoluyla Sahip Olan İşletmelerin Kontrol Faaliyetleriyle İlgili Mann Whitney U Testi Sonuçları

Kontrol Faaliyeti İlgili İfadeler	GRUPLAR	N	Sıralar Ortalaması	P*
16-Uygun kontrol faaliyetleri belirlenmekte ve geliştirilmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	88,12	0,015
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	58,89	
17-Faaliyetler ve işlemler için belirlenmiş iş tanımları, iş akışları ve süreç tanımları	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan	80	89,71	0,045

* P<0,05

ilgili çalışan tarafından anlaşılabilir ve ulaşılabilir olmaktadır.	işletmeler			
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	57,18	
18-Kayıtların ve varlıkların kaybolmasını engelleyen kontroller geliştirilmektedir (Fiziksel kontroller ve görevlerin ayrımı gibi).	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	88,87	0,027
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	58,08	
19- Bilgi sistemine veri girişi, verileri işleme, bilgiyi üretme, bilgiyi dağıtma ve bilgiyi iletme aşamalarında bu bilgilerin doğruluğunu teyit edici prosedürler oluşturulmaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	87,51	0,042
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	59,54	
20-Bilgi sistemlerine veri/bilgi girişi ve erişim konusunda yetkilendirme yapılmaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	86,55	0,005

	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	60,56	
21-Her faaliyet veya mali karar ve işlemin onaylanması, uygulanması, kaydedilmesi ve kontrolü görevleri farklı kişilere verilmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	90,91	0,027
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	55,89	
22-Olağanüstü durum planı oluşturulmakta, güncellenmekte ve bu durum planının etkin olup olmadığı periyodik olarak test edilmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	92,14	0,023
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	54,58	
23-Personel değişimleri takip edilmekte ve değişiklik nedenleri araştırılarak rapor edilmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	91,95	0,042
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	54,78	

Tablo 6'daki bulgulara bakıldığında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, iç kontrolün bileşenlerinden kontrol faaliyetleri ile ilgili ifadelerde KYS belgesine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Mann White U testi sonucuna göre KYS belgesine danışman desteği eğitimleri ile sahip olan işletmeler, kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelere oranla; iç kontrolün bileşenlerinden kontrol faaliyetinde daha etkin olduğu gözlemlenmiştir.

3.3.4. Bilgi ve İletişim İle İlgili Sonuçlar

Araştırmaya katılan kalite yönetim sistemine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelere kontrol ortamıyla ilgili etkileşimlerini belirlemek amacıyla 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmış 7 tane soru yöneltilmiştir. Elde Edilen veriler analiz programına aktarılmış ve veriler normal dağılım göstermediği için non-parametrik testlerden Mann Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Sonuçların yorumlanmasında 0,05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

Tablo 7. Kalite Yönetim Sistemi Belgesine Danışman Desteği Eğitimleri ve Kendi Kalite Yönetim Ekibi Eğitimleri Yoluyla Sahip Olan İşletmelerin Bilgi ve İletişim ile İlgili Mann Whitney U Testi Sonuçları

Bilgi ve İletişim İlgili İfadeler	GRUPLAR	N	Sıralar Ortalaması	P*
			I	

* P<0,05 H₄ hipotezi kabul edilir.

24-İşlemler belgelerle doğru, güvenilir, kullanışlı, anlaşılabilir ve standartlara uygun şekilde kayıt altına alınmakta ve arşivlenmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	89,45	0,022
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	57,46	
25-Performans programı ve bütçenin uygulanması ile kaynak kullanımına dair diğer bilgilere zamanında erişilebilmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	89,50	0,041
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	57,41	
26-Gelen/giden evrak (elektronik ortamlardakiler dâhil) zamanında, standartlara uygun şekilde kaydedilmekte ve arşivlenmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	89,09	0,005
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	57,85	
27-Kayıt ve dosyalama sisteminde, kişisel verilerin güvenliği ve kişisel verilerin korunması sağlanmaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	86,43	0,023
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	60,69	
28-İşletme içi iletişim kurulmaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	85,47	0,030

	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	61,73	
29-Birbirinden bağımsız sistemler arasında akan verinin doğru bir şekilde aktarıldığına ilişkin kontroller geliştirilmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	87,72	0,047
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	59,32	
30-Yöneticiler amaç, hedef, gösterge ve faaliyetleri ile sonuçları raporlamaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	90,59	0,039
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	56,25	

Tablo 7'deki bulgulara bakıldığında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, iç kontrolün bileşenlerinden bilgi ve iletişim ile ilgili ifadelerde KYS belgesine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Mann White U testi sonucuna göre KYS belgesine danışman desteği eğitimleri ile sahip olan işletmeler, kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelere oranla; iç kontrolün bileşenlerinden bilgi ve iletişimde daha etkin olduğu gözlemlenmiştir.

3.3.5. İzleme Faaliyetleri İle İlgili Sonuçlar

Araştırmaya katılan kalite yönetim sistemine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelere kontrol

ortamıyla ilgili etkileşimlerini belirlemek amacıyla 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmış 4 tane soru yöneltilmiştir. Elde Edilen veriler analiz programına aktarılmış ve veriler normal dağılım göstermediği için non-parametrik testlerden Mann Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Sonuçların yorumlanmasında 0,05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

Tablo 8. Kalite Yönetim Sistemi Belgesine Danışman Desteği Eğitimleri ve Kendi Kalite Yönetim Ekibi Eğitimleri Yoluyla Sahip Olan İşletmelerin İzleme ile İlgili Mann Whitney U Testi Sonuçları

İzleme İlgili İfadeler	GRUPLAR	N	Sıralar Ortalaması	P*
31-İç kontrol sisteminin etkinliği yönetim tarafından daima değerlendirilmektedir	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	88,62	0,089
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	58,35	
32-İç kontrol sistemi izlenip değerlendirilmekte ve eksiklikler belirlenmektedir.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	92,88	0,063

* P<0,05

	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler		53,79	
33-İç kontrol sistemine ilişkin hata ve eksiklikler personel tarafından bir üst amire raporlanmaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	91,69	0,022
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	55,06	
34-İç kontrolün değerlendirilmesi sonucunda alınması gereken önlemler belirlenmekte ve bir eylem planı çerçevesinde uygulanmaktadır.	KYS belgesine danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmeler	80	91,77	0,087
	KYS belgesine kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler	65	54,98	

Tablo 8'deki bulgulara bakıldığında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, Mann White U testi sonucuna göre iç kontrolün bileşenlerinden izleme ile ilgili ifadelerde KYS belgesine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

SONUÇ

Bu çalışma ile kalite yönetim sistemi belgesine, danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmelerin iç kontrol sistemleriyle olan etkileşim analiz edilmiştir. Araştırma ile kalite yönetim sistemi belgesine, danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmelerin iç kontrol sistemleri ile etkileşimini ölçmek amaçlanmıştır. İç kontrolün beş bileşeni aracılığı ile kalite yönetim sistemine sahip olma durumu test edilmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu araştırmanın amacını, önemini ve içeriğini ana hatlarıyla açıklayan iki bölümden oluşan anket sorularından oluşmaktadır. Ankette toplam 44 soruya yer verilmiştir. Anket çalışması Malatya ilinde faaliyet gösteren 145 işletmeye yapılmıştır. Anketler tam ve eksiksiz olarak doldurularak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Anket çalışmasının tamamlanmasının ardından kalite yönetim sistemi belgesine, danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmelerin iç kontrol sistemleri ile etkileşimin ortaya konulması amacıyla yapılan anket sonuçları SPSS 22.0 programına aktarılarak analiz edilmiştir.

Sonuç olarak kalite yönetim sistemi belgesine, danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmeler arasında iç kontrol sistemi bileşenleri olan kontrol ortamı, risk değerlemesi, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişimde anlamlı farklılık vardır. Kalite yönetim sistemi belgesine, danışman desteği eğitimleriyle sahip olan işletmelerin iç kontrol sistemleri, kendi kalite yönetim ekibi eğitimleriyle sahip olan işletmelere oranla daha etkindir.

Araştırma yapılan işletmelerin yöneticilerinin yoğun iş temposu ve söz konusu kişilere ulaşabilmekteki zorluklar araştırmanın kısıtını oluşturmuştur. Anket uygulama aşamasında araştırmaya katılan bazı katılımcıların anketi

cevaplamadaki isteksiz tutumları, araştırmanın zaman ve maliyet kısıtlarından dolayı veri kayıpları yaşanmasına sebep olmuştur. KYS belgesine danışman desteği eğitimleri ve kendi kalite yönetim ekibi eğitimleri yoluyla sahip olan işletmelerin iç kontrol sistemiyle olan etkileşimi ile ilgili bundan sonraki çalışmalarda Türkiye genelinde ve bölge bazında yeni bir çalışma yapılarak konu geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Al Asiri, M. M. (2004). Factors Affecting The Practices of ISO 9001:2000 Quality Management System in Saudi Business Organizations. University of Central Florida, Orlando, Florida: *College of Engineering and Computer Science*.
- Alptürk, E. (2008). Finans, Muhasebe ve Vergi Boyutlarında İç Denetim Rehberi, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Anoye, B. A. (2008). The Effectiveness of ISO 9000 Quality Management System in Health Care: A Mixed Methods. Study Purdue University, Umi Number: 3373096.
- Aykaç, B. ve Özer, M. A. (2006). "TKY'nin Kamu Kuruluşlarında Uygulanması: Sorunlar ve Yeni Arayışlar". *Gazi Üniversitesi İİBFD*, 8(3), 171-202.
- Beattie, R. K. ve Sohal, A. S. (1999). "Implementing ISO 9000: A Study of its Benefits Among Australian Organisations". *Total Quality Management*, (1), 95-106.
- Bekaroğlu, Ş. B. (2005). "Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının ve ISO 9000 Kalite Güvencesine Sahip Olmanın Hastane Performansına Etkileri:

İstanbul'daki Özel Hastaneler Üzerine Bir Araştırma". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (9), 18-32.

Briscoe, J. A. ve Fawcett, S. E. ve Robert H. T. (2005). "The Implementation and Impact of ISO 9000 among Small Manufacturing Enterprises". *Journal of Small Business Management*, (43/3), 309-330.

Chorafas, D. N. (2001). *Implementing and Auditing The Internal Control System*, New York.

Çağlar, İ. (1998). "Eğitim Yönetiminde Toplam Kalite Anlayışının Hizmet Verimliliğine Katkısı". *Standart Dergisi*, Ağustos, 92.

Dökmener Aysal, E. ve Ağan, Y. (2015). "Yükseköğretim Kurumlarında ISO 9001: 2008 Kalite Yönetim Sistemi Uygulamalarında Karşılaşılan Sorunlar: Bir Devlet Üniversitesi Örneği". *KAÜ İİBF Dergisi*, Cilt 6, S. 10, 155-190.

Erdem, Z. (2014). *Hile Denetimi Ve İç Kontrol İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.

Erkan, N.; Alakavuk, D. Ü. ve Tosun, Y. (2008). "Gıda Sanayinde Kullanılan Kalite Güvence Sistemleri". *Journal of FisheriesSciences.com*, ISSN 1307-234X, DOI:10,3153/jfsc.com.200809, 2(1), 88-99.

Ingram, H. ve Daskalakis, G. (1999). "Measuring quality gaps in hotels: the case of Crete". *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 11, (1), 24-30.

Kaval, H. (2008). *Muhasebe Denetimi*, 3.Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.

Pehlivanlı, D. (2010). *Modern İç Denetim*, İstanbul: Beta Basım.

Şaşmaz, E. ve Çiftçi, Y. (2017). "İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin Sağlanması: Mermer Sektöründe Bir İşletme Uygulaması". *International Journal of Academic Value Studies*, Vol: 3, Issue:9, 111-123.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In today's competitive conditions, businesses that want to gain superiority in local and international markets are also a subject that needs to be emphasized. The quality management system helps businesses increase market share or reduce costs, manage risk more effectively, or increase customer satisfaction. The quality management system ensures that every selected field of view has the necessary framework for monitoring and enhancing performance. The philosophy of quality management is to please the beneficiaries of service. Consumer satisfaction in quality management is aimed, but participation in the business processes of the employees in the lowest level from the top management in an enterprise is essential.

Today, due to increased competition, businesses have increased their need for reliable and accurate financial information to restructure, organizationally renew, protect their assets, strengthen their capital structures and eliminate possible potential errors. With an intrinsic internal control, businesses continue to operate in competitive pressures and market conditions. Thus, businesses will be aware of their strengths and weaknesses and take precautions against possible risks and threats. Quality is an issue that must be emphasized by companies that want to excel in the local and international markets in today's competitive conditions. The quality management system helps enterprises to increase their market shares, reduce the costs of the enterprise, manage the risk more effectively or increase customer satisfaction. Due to the increasing competition, the restructuring of enterprises has necessitated the need for reliable and accurate financial information in order to renew their organizational structure, protect their assets, strengthen their capital structures and eliminate possible errors. Thanks to an effective internal control, businesses continue to operate in competitive pressure and market conditions. Thus, companies will be able to anticipate their strengths and weaknesses and take measures against possible risks and threats. Business management due to globalization and technological developments; it needs reliable information to protect activity in business activities, prevent fraud and errors, and protect assets. The need is also highlighted by the importance of the internal control system in enterprises. Business management cannot track all activities in limited time. But since businesses need to make strategic decisions, a well-functioning control system should be established in enterprises.

Method

In this study, the interaction with the internal control systems of the enterprises having the quality management system certification through consultancy support trainings and their own quality management team trainings was analyzed. The aim of the study is to measure the interaction of the firms that have the quality management system certificate through consultancy support trainings and their own quality management team trainings with the internal control systems. The quality management system has been tested by means of five components of internal control. Survey method was used in data collection methods. The questionnaire consists of two parts of the questionnaire, which outlines the purpose, importance and content of the research. A total of 44 questions were included in the survey. The survey was conducted in 145 enterprises operating in the province of Malatya. The questionnaires were filled in and completed. After the completion of the survey, the results of the questionnaire conducted in order to demonstrate the interaction with the internal control systems of the enterprises that have the quality management system certificate through their consultancy support trainings and their own quality management team trainings were analyzed.

Findings (Results)

Reliability refers to the level of independence of an error and the first condition for a measure to be considered valid is its reliability. The reliability of the scale is determined by consistent, balanced and repetitive results. In this study, Cronbach α value was used to determine the reliability of the scales. Since the Cronbach Alpha value is 0.970, the reliability of the data is very high.

As a result, there is a significant difference in the control environment, risk assessment, control activities, information and communication, which are the components of the internal control system among the enterprises that have the quality management system certificate through consultancy support trainings and their quality management team trainings. Internal control systems of enterprises that have consultancy support trainings to the quality management system certificate are more effective than the enterprises having their own quality management team through trainings.

Conclusion and Discussion

The intense work tempo of the managers of the enterprises surveyed and the difficulties in reaching the people in question constitute the limitation of the research. Some of the participants' unwilling attitudes to responding to the survey during the survey process caused data loss due to time and cost constraints of the research. KYS document to support consultant training and

further research on the interaction of the internal control system within the company by having its quality management team trainings in Turkey and the region can be improved by conducting a new study basis.

POSTMODERN ŞİDDET VE SİNEMA

Muzaffer Çağlar KURDAŞ*

Öz

Şiddet tanımlanması zor bir kavramdır. Çünkü şiddet olgusunun tanımı, anlamı, amacı ve kullanılış biçimi toplumdaki topluma ve dönemden döneme değişmektedir. Örneğin geleneksel tarım toplumlarında, her an karşılaşılabilen ve hayatta kalmak için yaşamın olağan bir parçası olan şiddet, modern dönemde ise modern ulus devletinin tekeli altında kurumsallaşmıştır. Postmodern dönemde ise şiddet özellikle medyada bir eğlence ve gösteri aracına dönüşmüştür. Bu durum özellikle sinemada daha dikkat çekicidir. Sinema en başından beri şiddet olgusunu kullanmış ve şiddet sinemada ilgi çekici bir konu olmuştur. Ancak modern dönem sinemasında şiddetin, düzeni korumak adına kabul edilebilir ve denetlenen bir kullanımı olmuştur. Postmodern dönemde ise sinemada şiddet, amaçsız bir eğlence aracı haline gelmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, şiddet olgusunun geleneksel, modern ve postmodern toplumlarda nasıl değiştiğini göstermek ve aynı zamanda kültürel bir ürün olan sinemada şiddetin kullanımının modern ve postmodern dönemde ortaya çıkan farklılaşmasının kuramsal bir analizini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, sinema, modernizm, postmodernizm.

POSTMODERN VIOLENCE AND CINEMA

Abstract

Violence is a difficult concept to define. Because the definition, meaning, purpose and manner of use of violence varies from society to society and from period to period. For example, violence, which is an ordinary part of life to survive in traditional agricultural societies, has been institutionalized under the monopoly of authority in modern times. In the postmodern period, it turned into a means of entertainment and demonstration, especially in the media. This is particularly noticeable in cinema. From the very beginning, the phenomenon of violence has been used in cinema and attracted attention. However, violence in modern cinema has had an acceptable and controlled use in order to maintain order. In the postmodern era, violence in cinema has become an aimless means of entertainment. In this context, the aim of this study is to show how the phenomenon of violence has changed in traditional, modern and postmodern societies. At the same time, to make a theoretical analysis of the differentiation of the use of violence in cinema in the modern and postmodern periods.

Keywords: *Violence, cinema, modernism, postmodernism.*

1. Giriş

İnsanlığın başlangıcından itibaren var olan ve gittikçe artarak daha da zarar verici bir hale gelen şiddet, insanlık tarihinin en önemli sorunlarından biridir. Tanımlanması her ne kadar kolay görülse de, yapılan pek çok tanım ve sınıflandırmaya rağmen şiddet üzerinde tamamen uzlaşılan bir tanım ve sınıflandırma mevcut değildir. Çünkü şiddet çok boyutlu bir kavramdır. Bu yüzden şiddet üzerine yapılan tartışmalarda konunun çok boyutlu incelenmesi ve tartışılması gerekmektedir. Ancak şiddet çoğu zaman bireysel bir eylem biçimi olarak görülmekte ve yapılan tartışmalar da daha çok şiddetin psikolojik boyutu ve etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Oysa şiddet, psikolojik olduğu kadar kültür tarafından şekillendirilen sosyolojik bir olgudur. Bu nedenle

şiddetle ilgili yapılan çalışmalarda ve tartışmalarda şiddetin sosyolojik boyutunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Şiddet olgusu sosyolojik bağlamda ele alındığında en dikkat çekici olan noktalardan biri; şiddetin toplumsal yapıda ortaya çıkan değişim ve dönüşümlerin bir sonucu olarak, anlamında ve kullanımında dönemden döneme ve toplumdan topluma farklılıklar olduğudur. Bu bağlamda şiddeti tanımlamak zordur. Çünkü şiddet, yaşamın hemen her alanında farklı şekillerde ortaya çıkmakta ve anlamı, kapsamı, sınırları ve etkisi sürekli değişmektedir. Örneğin geleneksel toplumlarda şiddet, yaşamın olağan akışı içinde karşılaşılan normal bir durum olarak görülmüştür. Bireylerin ve grupların temel ilişki biçimleri ve sorun çözme yöntemlerinin başında gelen şiddet, yaşamı sürdürmenin ve hayatta kalmanın olağan bir yöntemi olarak kullanılmıştır. Şiddet modern dünyada ise ulus devletin tekeli altına girerek kurumsallaşmıştır. Ulus devletçe denetim altına alınan şiddet, aynı zamanda sınırları belirlenerek ve kimi durumlarda da meşru bir eylem olarak kavramsallaştırılmıştır. Postmodern dönem de ise, tüm anlamlarına ve kullanımına ek olarak, şiddetin daha da bireyselleştiği, bir kimlik ifadesine, yaşam tarzına ve eğlence biçimine dönüştüğü görülmektedir.

Şiddet günlük yaşamın hemen her alanında ve sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Medyanın ve tüketim kültürünün egemen olduğu ve postmodern dönem olarak da adlandırılan günümüzde, özellikle medyada şiddet kullanımı ve gösterimi neredeyse normalleşmiş, olmazsa olmaz bir hale gelmiştir. Bu durum ise özellikle medyada şiddet kullanımı üzerine yapılan tartışmaların her geçen gün daha da artmasına ve alevlenmesine neden olmaktadır. Bu konuda yapılan tartışmaların, şiddetin genel anlamı ve kullanımında olduğu gibi, sosyolojik boyutu ayrıca önem kazanmaktadır. Çünkü günümüzde şiddet, kültür endüstrisinin kullandığı en önemli öğelerden biridir. Şiddet, ilgi çektiği ve kültür ürünlerinin daha fazla satmasına neden olduğu için özellikle medyada ve kültür ürünlerinde sıklıkla kullanılmaktadır.

Şiddetin medyada yer almasının en dikkat çekici yönlerinden biri ise sinemada şiddet kullanımudur. Günümüzde medyada bir eğlence aracına dönüşen şiddet, bunun en bariz örneklerini sinemada vermektedir. Şiddet sinemada her zaman kullanılan bir olgu olmuştur. Ancak özellikle postmodern dönemle birlikte sinemada şiddetin yoğunluğu artmış ve kullanım şekli de değişmiştir. Postmodern dönemde sinemada şiddet, bir araç olmaktan ziyade bir amaç haline gelmiştir. Bu durumun yaratmış olduğu en önemli tartışma ise, sinemada şiddet kullanımının şiddeti özendirdiği ya da normalleştirdiği yönünde yapılan tartışmalardır.

Sinemada şiddet kullanımının gittikçe artması probleminden yola çıkan bu çalışmanın amacı; sosyolojik bir olgu olarak şiddeti ele almak, toplumsal değişme bağlamında şiddetin dönemsel olarak anlamında ve kullanımında ortaya çıkan farklılıkları göstermek ve postmodern dönemde şiddetin eğlence amaçlı kullanımının sinema özelinde sosyolojik bir değerlendirmesini yapmaktır. Sinemanın şiddeti kullanma biçiminin modern ve postmodern dönemde değiştiği ve bunu da toplumsal yapıda meydana gelen değişmelerle alakalı olduğu hipotezine dayanan çalışma, konu ile ilgili yazılmış olan kaynakların derlenmesine ve bu kaynaklardan yola çıkarak bir değerlendirme yapılmasına dayalı kuramsal bir çalışmadır.

2. Şiddet Nedir?

Şiddet olgusu geçmişten günümüze kadar her toplumda ve her dönemde bireylerin ve toplumların gerek birbirleri ile gerekse de doğa ile kurdukları ilişki biçimlerinin başında gelmektedir. Şiddet olgusu her ne kadar zihinlerde bir takım ortak imgeler, tanımlamalar ve kavramlar canlandırırsa da şiddetin amacı, kullanım biçimi ve etkileri toplumdan topluma ve zamana bağlı olarak değişmektedir. Çünkü şiddet olgusunun ele alınma biçimi, tanımlanması, etkileri, şiddete bakış açısı vb. kültür tarafından şekillenmektedir ve bu şiddeti

toplumsal bir olgu haline getirir. Ancak şiddet ile ilgili bütün ayrımlara ve farklılaşmalara karşın değişmeyen tek şey şiddetin her zaman önemli bir toplumsal sorun olduğudur.

Şiddet olgusunu ele almanın ve tanımlamanın yarattığı çeşitli problemler ve güçlükler vardır. Çünkü şiddet çok boyutlu bir kavramdır. Bu konudaki tartışmalar daha çok şiddetin psikolojik kökenleri ve etkileri üzerine yoğunlaşmış olsa da şiddetin toplumsal kaynakları ve toplumsal etkileri göz ardı edilemez. Şiddet her şeyden önce toplumsal bir olgudur ve kültür tarafından şekillendirilir. Dolayısıyla şiddetin tanımı toplumdan topluma ve zamana bağlı olarak değişmektedir. Bunun yanında şiddetin kimi zaman gerekli ve meşru bir eylem olarak görülmesi, tanımlanmasında karşılaşılan temel güçlüklerin başında gelir. Ancak bütün güçlüklerle rağmen şiddet konusunda yapılan tanımlamaların ortak özelliği; amacı ne olursa olsun, meşru bir duruma dayansın veya dayanmasın ve hangi biçimde yapılırsa yapılsın şiddetin; fizyolojik, psikolojik ya da toplumsal bağlamda bireye, belli bir gruba veya topluma zarar verici bir eylem olduğudur.

İngilizce’de “violence” olarak geçen şiddet kavramı, Latince “violentia” kelimesinden türemiştir ve “sert ya da acımasız kişilik, güç” anlamına gelir. Şiddet sözlüklerde; güç ve baskı uygulayarak kişinin bedensel ve ruhsal olarak zarar görmesine neden olan ve sadece bireysel değil toplumsal hareketlerin de dâhil olduğu davranışların tümü olarak tanımlanmaktadır (Michaud, 1991: 5; Polat, 2015: 15). Bu bakımdan şiddet; başkasını yaralama, sakat bırakma veya öldürme yoluyla zarar vermektir. Bunun yanında eylemlerin bir başkasına veya bir gruba karşı tehdit oluşturmasıdır. Kısaca fiziksel ve ruhsal olarak zarar veren her türlü edim şiddet olarak değerlendirilir (Ünsal, 1996: 30). En geniş anlamda ise şiddet; kanunlara aykırı davranmak, kişiye zarar vermek, hakaret etmek, onurunu kırmak, dinginliğe ve huzura son vermek, birini incitmek, hırpalamak, hakkını çiğnemek, zor kullanarak canını acıtmak, aşırı derecede öfkeli ve yıkıcı

davranışlarda bulunmak şeklinde kendini gösteren davranışlardır (Polat, 2015: 15-16; Erten ve Ardalı, 1996: 143). Dolayısıyla şiddet eylemi; davranışsal ve duygusal boyutları olan oldukça geniş bir kavramdır.

Şiddet, hem bir durum hem de bir eylem biçimini ifade eder. Bu bakımdan şiddet; sosyal ilişkiler ortamında taraflardan birinin veya birkaçının, doğrudan veya dolaylı, toplu veya dağınık, diğerlerinin bedensel veya törel (ahlaki/moral/manevi) bütünlüğüne, mallarına veya simgesel, sembolik ve kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun, zarar verecek şekilde davranılmasıdır (Michaud, 1991: 8-9). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti; fiziksel gücün veya iktidarın kasten tehdit veya gerçek bir biçimde kişinin kendisine, başkasına, bir gruba veya topluma karşı yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişiminde bozukluk veya yoksunluğa yol açacak şekilde kullanımı olarak tanımlar. Ayrıca şiddet fiziksel şiddet, cinsel şiddet, psikolojik şiddet ve yoksunluk olmak üzere dört tipe ayırırken, mağdur – fail ilişkisine göre de; kendine yönelik, kişiler arası ve kolektif şiddet olmak üzere kategorilere ayırmıştır (<http://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>).

Şiddetin üzerinde uzlaşılabilir bir tanımını ve sınıflandırmasını yapmak oldukça zordur. Çünkü toplumsal yapıda meydana gelen değişimler şiddetin anlamını, kapsamını, sınırlarını, etkisini ve kategorilerini sürekli değiştirmektedir. Örneğin şiddetin dar tanımı sadece fiziksel şiddete ağırlık verir ve şiddet bireylerin bedensel bütünlüğüne dışarıdan gelen sert ve acı verici bir eylem olarak tanımlar. Bu eylem; mala, sağlığa, cana, bedensel bütünlüğe ve bireysel özgürlüğe karşı bir tehdit içerir. Başkalarına yönelik şiddetin yanında intihar gibi insanın kendisine yönelttiği şiddet eylemleri de vardır. Bunun yanında çağımızın sorunu olan terör, savaşlar, soykırımlar, kitlesel şiddet ve imha eylemleri gibi kolektif şiddetten de söz edilebilir. Geniş anlamda ise, fiziksel şiddet gibi birey, grup ve toplum üzerindeki fiziksel ve ruhsal etkileri açık ve ölçülebilir olmasa da

dolaylı ve somut olarak hissedilen baskılar da şiddet kategorisi içinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda örneğin, ekonomik şiddet, işsizlik, medya terörü, trafik kazaları, enflasyon, çevrenin kirletilmesi, uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkilerin yol açtığı yoksulluk gibi edimler de şiddet olarak değerlendirilebilir (Ünsal, 1996: 31-34).

Şiddetin tam bir sınıflandırmasını yapmak ve boyutlarını belirlemek mümkün olmasa da, toplumda en yaygın görülen boyutlarıyla şiddet; saldırgan şiddet, eş istismarı, tecavüz ve cinsel saldırı, çocuk istismarı, yaşlılara yönelik istismar ve intihar (kişinin kendisine yönelik şiddeti) başlıkları altında ele alınabilir (Polat, 2004: 58). Tiplerine göre ise şiddet; fiziksel şiddet, cinsel şiddet, duygusal şiddet, ekonomik şiddet, siber şiddet (Polat, 2015: 46-62) olarak sınıflandırılabilir.

Şiddet konusunda önemli bir tartışma konusu da şiddetin kaynağına ilişkindir. Bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Şiddet çoğu zaman ya içgüdüsel ve bu yüzden sosyalleşme sürecinde çok az değişen, ya da sadece çevresel etkenlerden kaynaklanan bir davranış olarak görülür (Moses, 1996: 23). Şiddetin genetik bir temeli bulunduğu görüşünü sunan araştırmalar bunu normalde daha geniş bir kavram olan saldırganlık davranışı altında tartışır. İnsan ve hayvan davranışları arasındaki kıyaslamalar bütün araştırmalarda hayli güçlü bir şekilde yer alır (Riches, 1989: 34). Saldırganlık; yenmek, hâkim olmak, yönetmek amacı ile güçlü, şiddetli ve etkili bir hareket; bir işi engelleme, bozma, boşa çıkarmaya karşı düşmanca, tahrip edici, hırpalayıcı veya yaralayıcı amaç taşıyan bir davranıştır. Şiddet ve terör saldırganlığın çeşit ve dereceleridir (Erten ve Ardalı, 1996: 143). Bu yaklaşıma göre şiddet içgüdüsel bir dürtüdür ve doğada var olan şiddet davranışı doğaldır. Şiddet, doğada yaşamın devam etmesi için sıklıkla gözlenen bir eğilimdir. Yaşama içgüdü, şiddetin temel motivasyonudur. Yaşama dürtüsü ile şiddet arasında bir döngü vardır. Ancak bu görüş şiddet davranışının küçük bir kısmını kapsamaktadır. Şiddet ile motivasyonları

arasındaki döngü çok daha karmaşıktır ve farklı bakış açıları ile değerlendirilmesi gerekmektedir (Polat, 2015: 17). Saldırganlığın bütün canlılarda ortak bir içgüdü ve dürtü olduğu doğrudur. Saldırganlık; cinsellik, beslenme, korunma gibi içgüdülerinin altında yer alan, onları bütünleştiren bir alt içgüdü olarak değerlendirilmiştir. Ancak temel ihtiyaçlarının doyuma ulaşmasına, bu ihtiyaçlara yönelik tehdit ve tehlike bulunmamasına rağmen, kendine ve diğer türlere şiddet gösteren tek canlı insandır. İnsanda var olan şiddet, bütün canlılarda bulunan evrensel saldırganlık dürtüsünden kaynaklanmaz. Şiddet öğrenilen bir eylem biçimidir. Şiddet doğuştan gelen bir dürtü değil; sosyal, siyasal, ekonomik, ideolojik kısaca toplumsal koşullarda ortaya çıkan bir olgudur (Balcıoğlu, 2001: 36-37; Köknel, 2000: 27-28). Bu bakımdan şiddet sosyalleşme sürecinde öğrenilir. Anlamı, amacı ve araçları kültürden kültüre ve zamana bağlı olarak değişir. Dolayısıyla şiddet toplumsal bir olgudur. Toplumda var olan ilişkileri belirleyen ve temellendiren önemli bir faktördür.

3. Geleneksel, Modern ve Postmodern Toplumlarda Şiddet

Şiddet her dönemde ve her toplumda var olagelen bir olgudur. Ancak şiddetin hangi dönemde ve hangi toplumda ağırlıklı olarak; nasıl, ne sıklıkla ve hangi türde gerçekleştiğini söyleyebilmek zordur. Çünkü buna dair belgeler ve bulguların bilimsel verilere dayalı genellemeler yapabilecek ölçüde olmadığı bir gerçektir. Şiddete dair bir takım istatistikî verilerin tutulmaya başlanması ise ancak modern dönemde, şiddetin otorite tarafından denetim altına alınmaya çalışılması ile mümkün olabilmektedir. Ancak bu dönemde de şiddet, adli bir vakaya konu olduğunda kayıtlara geçebilmiştir. Ayrıca şiddet günümüzde her toplumda o kadar yaygın ve temel ilişki biçimlerinden biridir ki, şiddete dair sağlıklı veriler elde edebilmek mümkün değildir. Bunun yanında savaşlar, katliamlar, soykırımlar, terör olayları vb. dünya çapında yaygınlaşması şiddetin ölçülebilir bir olgu olmasını imkânsızlaştırmaktadır. Dolayısıyla şiddet olgusunu gerek

tarihsel boyutu, gerekse günümüzdeki boyutu ile ölçebilmek mümkün değildir. Ancak şiddetin sosyolojik bir olgu olması gerçeğinden hareketle, toplumsal yapının ve dolayısıyla toplumsal yaşamın değişmesi, şiddet olgusunun anlamında, biçiminde, algılanmasında da bir takım değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda şiddet olgusunu toplumsal yapı ile olan ilişkisi bağlamında dönemsel olarak üç ana bölüme ayırabiliriz. Birincisi modern öncesi geleneksel tarım toplumlarında görülen şiddet, ikincisi modern dönemde var olan biçimi ile şiddet ve son olarak da postmodern dönemde şiddet. Bu kavramsallaştırma, şiddetin her dönemde keskin sınırlarla birbirinden ayrıldığı, farkı anlamlara geldiği ve farklı biçimlerde kullanıldığı iddiasında değildir. Çünkü şiddet her dönemde ve her biçimiyle var olmuş bir olgudur. Bu kavramsallaştırmanın amacı, şiddetin içinde bulunduğu dönemin sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik yapısı ile olan ilişkisinde öne çıkan yönünü vurgulayabilmektir.

Modern öncesi toplumlarında şiddet genellikle; yerel gruplar, tarikatlar, köyler arasında yaşanan karşıt görüşlülük, hayat pahalılığı gerekçeleri ile ortaya çıkan eylemler ve haydutluk gibi davranışlarla ortaya çıkmaktadır. Bu tür şiddet olayları ilkel, yerel, iyi örgütlenmemiş ve genellikle aniden patlak vermektedir. Etkileri ve yıkımı sınırlı olan şiddet eylemleri, şiddetin henüz devletin tekelinde olmadığı ve şiddetin toplumsal ve siyasal yaşamın doğal bir parçası olarak algılandığı toplumlarında görülmektedir. Bu dönemde şiddete başvuru olağan bir durumdur. Şiddet silahlı dolaşan bireylerin kendilerini korumaları, geleneksel kavgacılık, sınır boylarının çatışma alışkanlığı vb. nedenlere dayanmaktadır. Hukuk düzeninin ve güvenliğin toplumsal yaşamın temeli olmadığı ya da çoğunlukla erişilemediği bu dönemde, şiddet ve suç olağan yöntemler olarak kullanılmıştır (Michaud, 1991: 19-34). Kişiler arasında ortaya çıkan şiddetle devletin uyguladığı şiddet arasında ayırımın ortaya çıkabilmesi ise ancak görece modern toplumlarında söz konusu olmuştur. Bu bağlamda dünya tarihi açısından

üç tekelleşme aşamasından bahsedilebilir. İlk olarak yetişkin erkeklerin kadınları ve çocukları örgütlü şiddet kullanımından dışladıkları ve şiddeti kendi tekellerine aldıkları aşamadır. Bu sürecin, avlanmanın bir erkek etkinliği ve toplayıcılığın bir kadın etkinliği olarak görüldüğü zamanda başladığı varsayılmaktadır. Daha sonraki aşama, askerî-tarımcı toplumlarda görülür. Bu aşamada seçkin savaşçılar şiddeti tekellerine almışlar ve diğer toplumsal grupları, esas olarak rahipleri ve köylüleri dışlamışlardır. İlk aşamanın kökeninde psikolojik ikna varken, ikinci aşama başka bir tekelleşmeyle, silah taşıma tekelıyla pekiştirilmiştir. Üçüncü aşamada ise, görece özerk seçkin savaşçı grupları değişen siyasi, sosyal ve ekonomik koşullarla giderek daha genişleyen örgütlere boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Böylece şiddet, devlet ve ona bağlı kurumlar çerçevesinde tekelleşmiştir (Spierenburg, 2010: 10-11). Dolayısıyla şiddet olgusunda toplumsal bağlamda kırılma noktaları, toplumsal iktidar ve güç ilişkilerinde ortaya çıkan farklılaşmalardır.

Modern dönemde şiddet olgusunun farklılaşmasına neden olan temel faktör toplumsal yapıda ortaya çıkan değişimlerdir. Ekonomik, sosyo – kültürel ve siyasi alanda ortaya çıkan değişim ve dönüşümler, modern olarak da adlandırılan yeni bir döneme girilmesine neden olmuştur. Modernlik kavramı, Batı Avrupa'da aydınlanma döneminden 1980'li yıllara kadar süren tarihsel dönemi tanımlar. Bu dönem sekülerleşme, endüstrileşme, kapitalizm, ulus devlet, kentleşme, demokratikleşme, rasyonelleşme, bireyselleşme ve bilimsel düşüncenin gelişimi gibi unsurlarla karakterize edilir (Giddens ve Sutton, 2014: 28). Modernizm, dünya tarihinin; bilime, planlamaya, sekülerizme ve ilerlemeye inanılan son evresi olarak görülmüştür. Simetri ve düzen, denge ve otorite kurma arzusu bu dönemin temel niteliklerindedir (Ahmed, 1995: 20). Moderniteye geçişi belirleyen dört devrim söz konusudur. Bunlar; siyasal, bilimsel, kültürel ve endüstriyel devrimlerdir. Moderniteyi yaratan bu devrimler, Batı Avrupa toplumlarında mantık ve zihin değişikliği yaratmıştır (Jeanniere,

2000: 97). Bu bakımdan modernleşme, geleneksel toplumdaki bir kopuş ve yeni bir zihniyet oluşumu anlamına gelmektedir. Ekonomik, siyasi, kültürel ve bilimsel alanda ortaya çıkan değişim, geleneksel toplumlarından farklı bir toplum yaratmıştır. Şiddet olgusu da bu değişimden etkilenmiş, şiddetin anlamında ve kullanımında geleneksel toplumlara nazaran bir takım farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Erken modern dönemde şiddet, toplumsal yaşamda kişiler arası ilişkilere dair söylemin önemli bir parçası olmuştur. Ancak 1500'lü yıllardan başlayan erken modern dönemde şiddet içeren bir toplum olan Avrupa toplumları, modern ve uygar davranışların ortaya çıkması ile beraber daha az şiddet içerir hale gelmiştir. Uygarlık sürecinin çoğalan etkileri sayesinde saldırgan davranışlar azalmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında yönetimin merkezileşmesinin dolayısıyla ulus devletlerin kurulmasının önemli bir rolü vardır. Güç kullanımını tekeline alan devlet sayesinde düzen ve disiplin artmış, şiddet önleyici tedbirler çoğalmış, hukukun etkisi ve caydırıcı artan cezalar sayesinde şiddet azalmıştır (Ruff, 2011: 285-291).

Geleneksel toplumlarla modern dünyadaki şiddet arasında ortaya çıkan bir diğer farklılık, şiddeti algılama biçiminde ortaya çıkmaktadır. Örneğin toplumsal ve bireysel şiddet gerek Ortaçağ'da gerekse de Modern Avrupa'da bir gerçekliktir. Ancak aralarında bir fark vardır. Günümüzde şiddet belli toplumsal ve tanımsal sınırlara hapsedilmiştir. Şiddet ancak bu tanımlamalar ve sınırların dışına taşıdığı zaman ürkütücüdür. Örneğin Batı Avrupa modern ordularının kışlarında veya hapisanelerin kendi işleyişi ve iç kuralları gereği ortaya çıkan şiddet veya spor müsabakalarında sporcuların uyguladıkları ve öngörülebilir olan şiddet, Batı Avrupa toplumları nazarında kendi sınırları dâhilinde olduğu için kabul görmekte veya en azından geniş kesimler tarafından bu tarz şiddet eylemlerine karşı çıkmamaktadır. Orta Çağ Avrupa'sında ise şiddete dair bu tarz tanımsal ve

toplumsal sınırlar ya hiç yoktu ya da çok az belirgindir. Dolayısıyla şiddet toplumun tümüne yayılmıştır (Gümüş, 2007: 47). Dolayısıyla modern dünyada şiddeti algılama biçiminde bir farklılık ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın temelinde ise şiddetin modern dünyada kurumsallaşması ve otoritenin tekeli altına girmesi yatmaktadır. Ulus devletin kurulması toplumsal yaşamın örgütler içinde kurumsallaşmasına neden olurken, şiddet de ulus devletin hem mücadele ettiği hem de tekeline aldığı bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Bu bakımdan modern dünyada değişen şiddet algısı, otoritenin bazı şartlar altında uyguladığı şiddeti meşrulaştırmıştır. Siyasi otorite, şiddetle mücadele etmek için ya da toplumsal düzeni sağlayabilmek için şiddet kullanabilen meşru bir organ haline gelmiştir. Böylece otoritenin şiddet kullanımı rasyonel bir temele oturtulmuştur. Bu olgu geleneksel toplumlarda da var olan bir durumdur. Ancak ulus devletin yaratmış olduğu merkezileşme ve kurumsallaşmanın toplumun hemen hemen tümüne yayılması ile geleneksel toplumlardan ayrılmaktadır. Bu bağlamda şiddet olgusu söz konusu olduğunda modern dünyanın ayırt edici en önemli yanı, merkezileşme ile birlikte ortaya çıkan kurumsallaşmanın toplumun tümüne yayılması ile birlikte şiddetin devletin tekeline girmesi, kurumsallaşması ve rasyonel bir temele oturmasıdır.

Modern çağ aynı zamanda “akıl çağı” olarak da adlandırılan ve aklın galip geleceğine dair büyük bir düşün olduğu bir çağdır. Ancak modern çağda, özellikle I. ve II. Dünya Savaşlarıyla, aklın galip geleceğine dair büyük düş dağılıp kaybolmuştur. Çünkü bu dönem, ilerleme inancının artık bittiği ve aynı zamanda zincirlerinden boşanmış bir şiddetin damgasını vurduğu bir dönemdir. Şiddetin kurumsallaştığı ve özellikle savaşlar aracılığıyla milyonlarca insanın yaşamını kaybettiği bu dönemde medeniyet adeta barbarlığa dönmüştür (Sofsky, 2009: 67-70). Modern devlet bireysel düzlemde şiddeti azaltırken, daha önce hayal bile edilemeyecek yeni şiddet biçimleri yaratmıştır. İki dünya savaşı, yaşanan pek çok soykırım ve hâlâ devam eden kitle imha silahlarının tehdidi ile tüm

dünya kitlesel şiddet gerçeği ile yaşamaya devam etmektedir (Ruff, 2011: 285-291). Bu bakımdan toplumsal düzlemde bireyler ve gruplar arasında var olan temel ilişki biçimlerinin başında gelen şiddet, modern dünyada uluslararası alanda devletlerarasındaki temel ilişki biçimlerinden biri olmuştur. Bu durum modern zamanları daha önce tarihte hiç görülmemiş derecede kitlesel bir şiddetin yaşandığı bir dönem haline getirmiştir.

Avrupa feodalizmini izleyen modernlik dönemi; endüstrileşme, kapitalizm, kentleşme, sekülerleşme, demokrasi ve üretimde bilimsel ölçütlerin kullanımını içerir. Yaşamın her alanında eşitliğe odaklanan modernlik, dünyayı duygusal ve dinsel yönelimler çerçevesinde tanımlayan geleneksel anlayıştan zıt, rasyonel düşünce ve eylemlerin artmasına neden olmuştur (Giddens ve Sutton, 2014: 29). Bu bakımdan modernleşme bireysel ve toplumsal yaşamda gelişmenin ölçütü olarak görülmüş ve ulaşılması gereken bir amaç haline gelmiştir. Ancak modernleşmenin bireysel ve toplumsal yaşam üzerindeki etkileri sık sık sorgulanan bir durumdur. Özellikle 20. yy'da yaşanan savaş, soykırım vb. kitlesel şiddet eylemleri aydınlanmacı akla olan güveni yok etmiş, aydınlanma felsefesinin insan aklını özgürleştirmeye yönelik hedeflene kuşkuyla bakılmasına neden olmuştur (Harvey, 2014: 26). Sanayileşmiş modern dünyanın bireyi özgürleştirdiğine dair inanç yerini kapitalizmin bireyin özgürlüğünü elinden alarak onu "demir kafes"e (Weber, 1997: 155-156) hapsettiği inancına bırakmıştır. Bunun yanında merkezi otoritenin birey ve toplum üzerindeki artan baskısı, modernizmin "ilerlemeci" ve "özgürleştirici" ideolojisine olan tepkileri artırmıştır.

Modernizme ve ideolojisine yönelik eleştiri ve tepkiler en genel anlamda postmodernizm kavramı altında birleştirilebilir. Postmodernizm, hem modernizme yönelik eleştirileri içeren hem de modern sonrası dönemi işaret eden bir kavramdır. Bu bakımdan postmodernizm, son birkaç yüzyıldır Batı

toplumlarının yaşamlarının temelini oluşturan pek çok kültürel kesinliğe bir itiraz ve bir reddiye olarak kabul edilebilir. Postmodernizm kültürel “ilerleme” ve onu destekleyen modern politik sistemlere şüphe ile bakılmasına neden olmuştur. Postmodernistlere göre bir zamanlar övgüye değer olan Aydınlanma Projesi, artık insanlığı baskı altına almaya ve belirli bir dizi düşünce ve eylem tarzına mahkûm etmeye başlamıştır. Bu yüzden postmodernistler Aydınlanma Projesine karşı koymakta ve evrenselleştirici teoriler karşısında da daima eleştirci olmaktadır (Sim, 2006: IX).

İlk olarak 1930’larda modernizme bir tepki olarak kullanılan postmodernizm kavramı (Featherstone, 1996: 28) daha sonraları edebiyat eleştirisinde modernist hareketin tahrip oluşuna matem tutmak için 1950’lerde kullanılmıştır. 1960’larda ise edebiyat eleştirmenlerinin dillendirdiği postmodernizm, 1970’lerde önce mimari, sonra dans, resim, tiyatro, müzik ve sinemayı kapsayarak daha yaygın ve geniş şekilde kullanılmaya başlanmıştır. 1980’lerin ilk yarısıyla birlikte ise Batı toplumlarının entelektüel hayatlarındaki en mücadeleli alanlardan biri haline gelmiştir (Huysen, 2000: 209).

Postmodernizm en genel anlamıyla; modernliğe duyulan inancın yitilmesi, evrensel bütünlük ilkesine dayalı ideolojilerin reddedilmesidir. Postmodernizm, medya çağıyla birlikte vardır. Medya postmodernizmin merkez dinamiğidir. Postmodernizm ile birlikte etnik ve dinsel köklere dönüş söz konusudur. Modernizmin aksine geçmişle bağlar koparılmamış, sürdürülmüştür. Postmodernizmde metropol merkezdedir. Postmodernizm kentli bir özellik taşır. Postmodernizmin bir sınıf ögesi vardır; yazarlar, mimarlar, sosyal bilimciler, sahne sanatçıları, hatta yuppiler postmodernizmin çekirdeğini oluştururlar. Postmodernizm, modernizmin aksine eklektisizme ve farklı imajların karıştırılmasına izin vermekte hatta teşvik etmektedir (Ahmed, 1995: 24-39). Postmodernizm özellikle modern kültürün dayattığı tek boyutlu, homojen ve

kolektivist anlayışa karşı çıkarak; bireyci, çoğulcu ve heterojen bir kültürü benimsemiştir. Başta kültürel ve siyasal alanda modernizmin temsil ettiği şeylere karşı çıkan postmodernistler; estetik ve düşünselliğe karşı, cinselliği ve uyuşturucuyu teşvik eden, “gerçeklik” ilkesi yerine “haz” ilkesine dayanan bir karşıt kültür yaratmaya çalışmışlardır (Kumar, 2013: 133). Bu bağlamda postmodernizm: Sanat ile gündelik hayat arasındaki sınırın silinişi; yüksek kültür ile kitle kültürü/popüler kültür arasındaki hiyerarşinin çöküşü; ekletsizmi ve kodların harmanlarını destekleyen bir üslup melezliği; pastiş, parodi, oyunculuk, ironi ve kültürün yüzeysel derinsizliği; sanatın ve sanat üreticisinin özgünlüğü/dehasının gözden düşüşü ve sanatın ancak bir tekrardan ibaret olabileceği varsayımlarına dayanmaktadır (Featherstone, 1996: 28).

Postmodernizmin tanımı, ne olduğu ve etkileri oldukça tartışmalı ve muğlâk bir konudur. Pek çok düşünür postmodernizmi, modernizmden sonra ortaya çıkan, modernizmin karşıtı yeni ve farklı bir toplum tipi olarak görmektedir. Ancak bazı düşünürler ise postmodern toplumu modern toplumdan sonra ortaya çıkan yeni ve farklı bir dönemden ziyade modernizmden bazı yönleri ile farklılaşan bir dönem olarak görme eğilimindedirler. Dolayısıyla postmodernizme ilişkin üzerinde görüş birliğine varılan bir durum söz konusu değildir. Ancak şu bir gerçektir ki özellikle 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren modernizme olan tepkilerin artması sosyo-kültürel alanda bir takım önemli değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu bakımdan postmodernizm, modern toplumdan tamamen farklı yeni bir toplum tipine işaret etmekten ziyade özellikle belli alanlarda var olan radikal değişim ve dönüşüme işaret eder. Bu bağlamda postmodern toplum ayırt edici bir takım özelliklere sahiptir. Bu ayırt edici temel özelliklerinin başında tüketimin kültürel bir olgu haline gelmesi ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle imge ve göstergelerin toplumsal gerçekliği oluşturan önemli unsurlardan biri olmasıdır. Dolayısıyla postmodern toplum bir anlamda göstergeler toplumu olarak da tanımlanabilir.

Postmodern toplumun ayırt edici yönlerinden biri de şiddet olgusunun postmodern dönemde ele alınış ve algılanış biçimidir. İçinde bulunduğumuz postmodern çağa verilen adlardan biri de bunalım çağıdır. En geniş anlamıyla bunalım ise belirsizlik demektir. Ortaya çıkan olgular karşısında uygulanan akıl yürütme ilkelerinin yetersiz kaldığı bu çağda, hâkim olan öğeler; bunalım, belirsizlik, karmaşa, parçalanma, iletişim bozuklukları ve şiddetin yaygınlaşmasıdır. Bu dönem genel olarak; nostaljik (geçmişe duyulan tutucu özlem), gerçek ve onun yeniden sunumlarıyla ilgilenme, geçmiş ve şimdi arasındaki sınırların silinmesiyle oluşan birleşme, açık bir pornografi, cinsellik ve arzunun metalaşması, tüketim kültürü ve endişe, öfkeyle ve başkalarından kopuşla biçimlenen yoğun coşkusal yaşantılar ve yabancılaşma şeklinde tanımlanır (Büyükdüvenci ve Öztürk, 1997: 13-24). Bu bağlamda şiddet ve şiddet kültürü postmodern dönemin temel özelliklerinden biri haline gelmiştir. Özellikle şiddetin imge ve göstergeler aracılığıyla toplumun bütününe yayılması, Baudrillard'a göre günümüz toplumunu bir şiddet toplumu haline getirmiştir. Ancak bu şiddet geçmişin aksine anlamı olan bir şiddet değildir. Günümüz şiddeti anlamsız, amaçsız ve nesnesizdir (Baudrillard, 2004: 225-231). Geleneksel ve modern toplumlarda belli idealler çerçevesinde, tutkuyla, yaşama arzusuyla, belli bir düşünceye bağlılığıyla rasyonel bir temele dayalı şiddet, postmodern toplumda cinsellik ile birlikte metalaşmış, bir göstergeye ve imgeye dönüşmüştür. Böylece günümüzde şiddet medyanın en çok kullandığı eğlence aracından biri haline gelmiştir.

Postmodern kültürün en önemli özelliklerinden birisi içerdiği yoğun görselliktir. Dolayısıyla postmodern kültür bir anlamda medya kültürüdür. Bu kültürün en önemli özelliklerinden biri ise kitle iletişim araçlarıyla şiddet imgelerinin serbestçe ve anında yayılmasıdır. Bu aynı zamanda iletişim özgürlüğünün bir sonucu olarak başkalarına yönelik şiddetin eğlenceye dönüşmesini, şiddetin heyecan ve zevk nesnesi olmasını sağlar. Şiddetin eğlence olarak paketlenip

pazarlanması 18. yy'ın ortalarına kadar götürülse bile, küresel medya ile birlikte şiddet içeren eğlencenin izleyici kitlesinin yaş aralığı, büyüklüğü ve erişebilirliği katlanarak artmaya devam etmektedir (Keane, 2010: 141-143). Dolayısıyla günümüzde şiddetin en ayırt edici yönü, medya ve teknolojinin yoğun işbirliğiyle ve akıl almaz derecede çoğalan şiddet araçları ile yürütülüyor olmasıdır. İletişim teknolojileri artık şiddetin araçlarından birine dönüşmüştür ve yoğun olarak şiddetin yürütülmesinde kullanılmaktadır (Çakır, 2007: 161).

Şiddet her ne kadar istenmeyen ve olumsuz bir durum olarak görülse de içinde fazladan bir de keyiflik öğesi taşır (Arendt, 2003: 10). Bu nedenle şiddet her zaman arzu edilmeyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaz. Bazen mazoistçe bir eğlence olarak, maruz kalanların istediği bir eylem olabildiği gibi, şiddeti uygulayanlar ve ona tanık olanlar tarafından da bir eğlence, bir hobi olarak algılanabilmektedir. Şiddet uygulamak kadar, heyecan verici bir şiddet gösterisine tanıklık etmek de aynı derecede eğlenceli olabilir (Keane, 1998: 11-12). Bu bağlamda şiddetin bir eğlence aracı haline gelmesi postmodern dönemin ayırt edici yanlarından biridir.

Modern dönemde şiddetin devletin tekeli altına alınması ve kurumsallaşması özellikle bireysel şiddet olaylarında düşüşe sebep olmuştur. Ancak pek çok istatistik göstermektedir ki 1960'lı yıllardan bu yana kayıtlı suçlarda kayda değer bir artış vardır (Ruff, 2011: 12). Postmodern dönemde suç ve şiddet modern döneme göre çok fazla artış göstermiştir. Hatta küçük suçlar ciddi bir geçim kaynağı haline gelmiştir. Bu dönemin diğer bir özelliği ise faili meçhul, sebepsiz yere işlenen ve çok sayıda kişiye zarar veren suçlardaki artışlardır. "Kör Şiddet" denilen bu olgu, toplumda şiddete duyulan ilginin artmasının göstergesidir. Bu dönemlerde şiddet gösterimi ve şiddet içerikli kültür endüstrisi ürünleri satış patlamaları yaparlar (Mandel'den aktaran Çakır, 2013: 240-241). Bauman'a göre bunun temel nedenlerinden biri modern dönemde ahlak ile suç/şiddet

arasındaki bağın kopmasıdır. Bauman'ın adiaforizasyon olarak adlandırdığı bu süreç, belli hareketler ya da belli hareket nesnelerini ahlaki olarak nötr ya da ilgisiz kılma durumudur. Bu süreçte belli hareketler ya da hareket nesnelere ahlaki değerlendirme/yargılama kategorilerinin dışında bırakılmıştır. İlk olarak şiddetin ve şiddet biçimlerinin özellikle kitle iletişim araçlarında fazlasıyla sergilenmesi bir duyarsızlaşma yaratmaktadır. Ancak şiddetin sürekli gösterimi, etkisini azaltacağı için dikkat çekmesi amacıyla daha kanlı, şok edici veya “yaratıcı” olması gerekmektedir. Teknolojinin gelişmesi ise bu etkiyi yaratarak, şiddeti daha ilgi çekici ve canlı hale getirmektedir. Böylece şiddet düzeyi sürekli yükselir (Bauman, 2001: 198-199).

Postmodern dünyada şiddeti güçlendirici faktörler artık bürokratik örgütlenme dünyasından uzaklaşarak, gündelik yaşam dünyasına kaymaktadır. Modern koşullar altında üretici/asker olarak inşa edilen birey, postmodern koşullarda tüketici/oyuncu olarak inşa edilmektedir. Dolayısıyla modern dünyada bir kontrol aracı, düzen sağlama ve düzeni koruma işlevlerine sahip olan kurumsallaşmış şiddet olgusu, postmodern dünyada bireyselleşmiş, nedensiz ve keyfi bir şiddete dönüşmüştür. Postmodern şiddetin özelliği, kimlik sorunlarının serbestleştirilmesi, özelleştirilmesi ve merkezsizleşmesinden kaynaklanmaktadır. Modern dünyada kolektif, kurumsallaşmış ve merkezi kimlik-inşasının çerçevesinin dağılması ve önceden devletin elinde bulunan güç ve otoritenin postmodern dünyada boş kalması (Bauman, 2001: 202-213) şiddetin nedensizleşmesine ve bir kimlik ifadesine dönüşmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda postmodern kültürde şiddetin ve cinselliğin medya aracılığı ile eğlence içerikli bir tüketim nesnesi haline gelmesi, şiddet ve cinselliği postmodern çağın vazgeçilmez temaları haline getirmiştir. Dolayısıyla nedensiz şiddet ve cinsellik postmodern kültür içinde aynı zamanda bir kimlik ifadesi ve kendini ifade biçimine dönüşmüştür.

Postmodern dünyada gerçek ile imge arasındaki farkın gittikçe silikleşmesi, şiddete dair gerçeklik algısını da değiştirmektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarında şiddetin oldukça fazla kullanımı şiddeti gittikçe günlük yaşamın bir parçası ve eğlencesi haline getirmektedir. Dolayısıyla postmodern dönemde şiddet aynı zamanda sanal bir eğlence aracına dönüşmüştür. Günümüzde şiddet medya aracılığıyla hemen her an karşı karşıya kalınan bir gerçekliktir. Medyanın orada olamadan, oradaymış hissi vermesi, hiçbir insanın yaşamak istemediği şiddeti ekranlar aracılığıyla yaşamasına, hissetmesine ve haz almasına neden olmaktadır. Sanallık şiddeti güvenli bir mesafede erişilebilir kılmış, kitlesel bir eğlence aracı ve bir tüketim nesnesi haline getirmiştir.

4. Sinema ve Şiddet

Şiddet anlatımı, tarihin ilk dönemlerinden itibaren var olmuştur. Hikâye anlatımlarında şiddet her zaman öne çıkan bir olgudur. Şiddet imgesi, avcılar mağara duvarlarına maceralarını kazımaya başladıklarından beri vardır. Mısır, Sümer, Minos ve Babil halkları şiddet olaylarını resmetmiştir. Eski Mısır'ın klasik eserlerinde ve eski Yunan efsane ve eserlerinde şiddet tasvirleri vazgeçilmezdir. Eski hikâyelerde, tarih ve dinin önemli eserleri şiddet içeren içerikleri ile dikkat çekmektedir. Dolayısıyla şiddet, yüzyıllardır birçok ulusun mitolojisinde, edebiyat ve sanat eserlerinde ve dini metinlerinde yer almaktadır. Şiddet betimlemelerinin her yerde olması onları kültürün ve dolayısıyla günlük yaşamın önemli bir parçası haline getirir (Trend, 2008: 10-23).

Şiddet olgusu hemen her dönemde ve sık sık önemli edebiyat ve sanat eserleri için ilham kaynağı ya da konusu olmuştur. Neredeyse bütün kültürlerdeki ölümsüz eserler çoğunlukla av, savaş, cinayet, yangın, kaza ya da ölüm sonrası kalıntıların dehşet verici temsillerini tasvir eder. Batı dünyası sanatı özellikle şiddet imgelerine eğilimlidir. O kadar ki, Batı medeniyeti tarihinin belli başlı dönemleri şiddet şartlarıyla bağlantılı anlatılır. Şiddetin sanat eserlerinde bu

kadar dikkat çekici ve yoğun şekilde tasvir edilmesinin altında insanların şiddet ve acı resimlerine olan iştahının neredeyse çıplak bedenlere olan iştahı kadar evrensel olması yatmaktadır (Trend, 2008: 103-104). Şiddet sadece edebi ya da dini metinlerde değil medyanın ve görsel sanatların olmadığı dönemlerde de halka açık ve halk tarafından çok tutulan acı ve kanlı bir "gösteri ve eğlence" olmuştur. Antik Romalıların "Panem et circenses"ten (ekmek ve sirk oyunları) Fransız devriminin "giyotin" gösterilerine veya Ortaçağ' da ki işkence ile karışık idamların, kalabalık ve coşkulu seyircisi her zaman bol olmuştur (Scognamillo, 1996: 357). Bu "eğlencelik ve ibretlik ölüm gösterileri" nin ortak özelliği; şiddet içeren bir öldürme ediminin olması, kamusal bir alanda gerçekleşmesi, törensel bir düzenleme ile yapılması ve bir seyirci topluluğu önünde gerçekleşmesidir (Türkoğlu, 2007: 242). Şiddetin kamusal alanda ve belli bir kitleye hitaben eğlence amaçlı gösterimi günümüzde de devam eden bir durumdur. Her ne kadar günümüz toplumlarında öldürme edimi bir eğlence aracı olarak kullanılsa da eğlencelik şiddet gösteriminin yer aldığı pek çok durum söz konudur. Örneğin şiddet içeren spor müsabakaları ve bazı toplumlarda hâlâ devam eden hayvanlara yönelik şiddet gösteri (örneğin İspanya'da turistik ve eğlence amaçlı yapılan boğa güreşleri) şiddetin eğlence amaçlı kullanımının devam ettiğini gösterir.

Pek çok düşünüre göre 20. ve 21. yy şiddet yüzyılıdır. Savaşlar, soykırımlar, gittikçe artan bireysel şiddet olayları yüzyılı tanımlar hale gelmiştir. Şiddet her zaman var olan bir olgudur. Ancak kültürün ve günlük yaşamın bu denli önemli bir parçası haline gelmesinde medyanın çok büyük bir etkisi vardır. Medyanın şiddeti bir araç olarak kullanması ve sık sık şiddet imgelerine yer vermesi, medya – şiddet ilişkisine dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Pek çok düşünüre göre medyanın şiddeti bir araç olarak kullanarak onu bu denli görünür kılması, şiddeti körükleyerek önemli toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Medyada

şiddetin etkileri bağlamında yapılan tartışmaların önemli bir kısmı da sinema ve sinemadaki şiddet üzerinde gerçekleşmektedir.

Günümüzde eğlencelik ölüm gösterileri teknolojinin gelişmesi ile beraber sanal ortama taşınıp, özellikle sinema aracılığıyla sürdürülmektedir. Sinema farklı konularda olduğu gibi şiddet olgusunu da imgeler yaratarak beyaz perdeye aktarmakta ve oldukça da ilgi çekmektedir. Sinema şiddetin, acının ve kanın çekiciliğini ise oldukça erken keşfetmiştir (Scognamillo, 1996: 358). Bu nedenle sinema, şiddetin en yaygın kullanıldığı kitle iletişim araçlarından biri olmuştur. 1800'lerin ortalarında icat edilen fotoğraf makinesi, yüzyılın sonunda doğru ise hareketli resimlerin üretilmesine olanak sağlamıştır. İlk filmlerin merkezi ise şiddettir. Thomas Edison 1895'de 30 saniyelik bir kafa kesme klibi olan Kinetoskop filmi "*The Execution of Mary, Queen of Scots*" ile yeni teknolojiyi sergilemiştir. Aynı dönemde boks maçlarının görüntüleri de oldukça ilgi çekmiştir. Bu şiddet içerikli ilk filmlerin izleyicileri özellikle şehir merkezlerinde ortaya çıkan yeni göçmen nüfustur. Kısa sürede bu filmler yeni göçmen nüfus içinde popüler hale gelmiştir (Trend, 2008: 24-25). Dolayısıyla sinema endüstrisi için şiddet, en baştan beri kullanılan ve ilgi çeken önemli bir araçtır.

Sinemada şiddetin kullanımı aynı zamanda bir takım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Tartışmaların odak noktası ise şiddet gösteriminin toplum üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerdir. Bu tartışmalar ABD hükümetinin film yapımcıları üzerindeki denetimlerini artırması ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Hollywood, 1920'li yıllarda tehdit edildikleri ABD hükümetinin kontrolünden kaçmak için bir çeşit öz denetim girişimi olan Yapım Yönetmeliği İdaresini kurmuştur. Temelinde sinemada şiddet gösteriminin yol açtığı ahlaki panik ve bundan kaynaklı tepkiler olan bu kurul, Hollywood'un sansür sistemi olup, muhafazakâr bir dünya görüşüne yaslanmaktadır. Buna göre sinema, izleyicinin duygularını ve eylemlerini eğitici anlamda doğrudan etkileyen bir araçtır. Bu nedenle sinema;

itaat, bağlılık ve sıkı çalışmanın getirdiği başarı, aşk, ailenin toplumdaki en önemli birim olduğu ve aileye bağlılığın yurtseverlik olduğunu göstermelidir (Benyahia, 2014: 42-44).

Yapım Yönetmeliği İdaresinin denetimine rağmen şiddet sinemada kullanılmaya devam etmiştir. Sessiz film dönemlerinden sonra yapılan komedi güldürü filmlerinde, güldürü etkisini artırmak için ve izleyicinin heyecanını devamlı kılmak amacıyla şiddet için bazı eğilimler geliştirilmiştir. Kavga, felaket ve yıkım göstermek için özel efekt kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda suç filmleri de şiddetin sık kullanıldığı başka bir tür olarak dikkat çeker. İzleyicinin kendisini suçluyu kovalayan polislerin yerine koyduğu bu popüler filmler aynı zamanda şiddetin ve suçun gösteriminin toplum üzerindeki olumsuz etkilerinin de yüksek sesle dile getirilmeye başlandığı dönemlerdir. Bu dönemde sinemada içeriği denetleyen kanun çalışmalarının amacı; suçu ve şiddeti sempati kazandıracak ya da taklit etme isteği yaratacak şekilde sunulmasını engellemek olmuştur. Ancak 1960'larda MPPDA Yapım Kanunu'nun kaldırılması ile birlikte Hollywood, şiddet suçlarını çekici hale getiren filmler yapmaya başlamıştır (Trend, 2008: 70-72). Yapım Kanununun yürürlükten kalkmasından sonra bir izleme oranı ve sınıflandırma sistemi yürürlüğe girmiştir. Bu durum, kendi filmlerinin düşük sınıflandırmaya tabi tutulmaması için, bizzat yapımcılar tarafından sanatsal bir oto sansürün devreye girmesine neden olmuştur. Buna göre eğer şiddet açık bir şekilde sunulacaksa, söz konusu şiddetin gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Örneğin bir karakter uygunsuz bir davranış sergiliyorsa, bu davranışından dolayı acı çektiği gösterilirse söz konusu karaktere izin verilebilirdi. Film yapımcıları şiddetin toplumsal olarak kabul edilebilmesi ve filmin düşük bir sınıflandırmaya tabi tutulmaması için şiddetin "haklı" gösterilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Buna göre ahlaki bir çatışmada "haklı" olarak gösterilebilecek bir taraf vardı ve yasal otoritelerin tarafını seçmek kabul edilebilirdi. Ancak bu dönem aynı zamanda Amerikan sinemasında şiddetin, düzen karşıtı ve karşı-kültürel olarak

kullanılmasının da yükseldiği bir dönemdir. 1980’li yıllar ise özel efektlerle sürdürülen şiddet sinemasının ortaya çıktığı ve geliştiği yıllar olmuştur. Bu dönemde şiddet eyleminin belli amacı yoktur. Şiddet nedensiz bir şekilde sinemada kullanılmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllar ise “yeni şiddet”, “yeni vahşet”, “hoş şiddet” ve “neo şiddet” gibi kavramlarla ifade edilen filmlerin yükselişine tanıklık etmiştir (Benyahia, 2014: 47-54). Bu “yeni şiddet” akımına uyan filmlerin en önemli özelliği ise; şiddetin filmin ana tema olması ve içerdikleri yoğun ve kontrolsüz şiddet sahneleri olmuştur.

Giroux’a (aktaran Yılmazok, 2016:180-181) göre sinemada görsel şiddet törensel, sembolik ve aşırı gerçek olarak üç biçimde vardır. Giroux’un törensel şiddetten kastı korku, aksiyon ve Hollywood dramları gibi türlerin belli formüllerle tekrar tekrar ürettiği şiddettir. Sadece göze hitap eden ve yüzeysel içeriğe sahip olan bu şiddet; sıradan, tahmin edilebilir ve erkek klişeleriyle örülüdür. Eleştirel bir bakış açısının olmadığı, abartılı bir şiddetle onlarca hatta yüzlerce insanın öldürüldüğü bu filmleri siyasi veya ahlâki bağlamda ele alıp değerlendirmeden ziyade eğlenceden ibaret görmek gerekir. Sembolik şiddette ise, şiddet kendi içinde amaç değildir. Şiddet; ahlaki, varoluşsal ya da değerlerle ilişki sorgulamanın bir parçası olarak kullanılır. Şiddet gösteriminin amacı izleyiciye şiddetin görsel zevkini sunmak yerine, insan eylemlerinin karmaşık çelişkilerini, aklın sınırlarını, insanları diğer insanlara ve daha geniş bir toplumsal dünyaya bağlayan varoluş meselelerini sorgulatmaktır. 1990 sonrası filmlerde görülen aşırı – gerçek şiddet türü ise, teknolojinin yardımıyla şiddeti iyice görselleştirilebilir hale getirmiştir. Bu tür de, şiddetle birlikte sunulan gerçekçi diyaloglar, dramatik hikâye anlatımı, parodi ve natüralizm dikkat çekmektedir. Törensel şiddet her ne kadar yoğun şiddet içeriğine sahip olsa da toplumsal eleştiriden uzak durur. Aşırı – gerçek şiddet türü ise tartışmalı meselelerin çirkin tarafını ortaya koymaktan çekinmez. İlkel duygulara hitap eden bu yeni ve aşırı – gerçek şiddet, teknolojinin olanaklarından faydalanan, ironik, mizahi ve zekice

yazılmış diyaloglara sahip ve 1970'lerin kültür atmosferine yaptığı göndermelerle öne çıkmaktadır. Aşırı – gerçek şiddet bir yandan rahatsızlık ve iğrenme duygusu uyandırırken, öte yandan hikâyenin seyirciyi daha çok içine almasına yaramaktadır. Çünkü perdede görülenler şimdi ve burada oluyor gibidir.

Bu “yeni şiddet” akımı filmler aynı zamanda postmodern sinemanın en önemli örnekleri arasında gösterilmektedir. Çünkü postmodern sinemanın şiddet kullanımı modern dönemden farklılaşmaktadır. Her şeyden önce postmodern sinemanın en önemli özelliklerinden biri şiddet ve cinselliği yoğun bir şekilde kullanmasıdır. Öyle ki sunulması güç sahneler (cinsel şiddet, vahşilik, homoseksüellik, çürüme, kadınların aşağılanması, sado – mazoşist ritüeller, alkol ve uyuşturucu kullanımı) özel yaşamla toplumsal yaşamı ayıran sınırları zorlamaya cesaret eden bir tarzda seyirciyi sunulmaktadır. Vahşi cinsellik ve şiddet adeta postmodern çağın hem korktuğu hem de içine itildiği özgürlük ve kendini ifade etme biçimini yansıtmaktadır. Bu tarz filmlerde kadının cinsel bir obje olarak görülmesi ve cinsel şiddete maruz kalması, modern dönemin saygın, orta sınıf ve evli kadını, saygın olmayan bir seksüel kategoriye dönüştürmektedir. Ayrıca uyuşturucu kullanımı, cinsel sapkınlık, alkolizm gibi sorunların toplumun merkezine kadar uzandığı ve bunların getirdiği şiddetin toplumun her katmanına ulaşabildiğinin gösterilmesi postmodern sinemanın ayırt edici özelliklerinin başında gelir (Denzin'den aktaran Yamaner, 2007: 65-66). Sinemada bu yeni şiddet akımının dünyanın şiddet dolu bir yer olduğu, şiddetin sorun çözmede en etkili yol olduğu ve şiddet uygulayan karakterlerin hayran olunacak ve özenilecek insanlar olduğu konusundaki inancı da körüklediği düşünülmektedir (Trend, 2008: 79). Örneğin Quentin Tarantino'nun yazdığı ve Oliver Stone'un Yönettiği 1994 yapımı “Natural Born Killers” (Katil Doğanlar) filmde bir fanatik izleyici, tişörtünün üzerine “beni öldür Mickey” yazdırmıştır. Bu, halkın katilleri nasıl idolleştirdiğini ve nasıl sapkın bir ruhla

yücelttiğinin göstergesidir (Jung ve ark, 2004: 96). Benzer şekilde “yeni şiddet” akımına uyan pek çok filmde, şiddetin sorun çözümede en etkili yol olması ve şiddet uygulayan karakterlerin “havali” tipler olması şiddeti ve şiddet uygulayanları popülerleştirmektedir.

Şiddet, gerçek yaşamda maliyetli, riskli ve çevreye zarar vericidir. Hikâye anlatımında ise genellikle açık, berrak, çekici ve öğreticidir. Şiddet öyküleri insanlığın varlığına ve kurulu düzene bir tehdidi sembolize eder. Bu tehditle nasıl savaşıldığını, düzenin nasıl (çoğu kez şiddet kullanılarak) yeniden kurulduğunu ve bunu ihlal edenlerin nasıl kurban haline dönüştüklerini gösterir. Mutlu sonla biten formüllü şiddette suç işleyenler ölür, kahramanlar ölse dahi zihinlerde yaşamaya devam eder (Gerbner, 2014: 392). Modern sinemanın bu misyonu, toplumsal eleştiri ve yeniyi kurma öğeleri üzerine kurulmuştur. Seyirciyi düşündürmek ve bu düşünme etkisinin film bittikten sonra sürmesini amaçlamaktadır. Ancak postmodern sinemanın temel amacı izleyicilerin hoş vakit geçirmesidir. Filmin düşündürmesi ya da iz bırakması önemli değildir. Bu nedenle postmodern filmler toplumdaki şiddet, cinsellik, uyuşturucu, suç dünyası vb. olguları bir yargı söz konusu olmaksızın ve bunların günlük yaşamın normal ve önde gelen öğeleri olduğunu öne sürerek, sanat nesnesi olarak kullanmaktadır. Şiddet ya da cinsellik herhangi bir eleştiri ya da soruna yönelik tavır alma ve yeniden kurma söz konusu olmaksızın sanatsal bir nesne olarak alınıp yansıtılır (Şaylan, 1999: 80-81). Dolayısıyla görsel ve sinemasal bir dönem olan postmodern dönemde sinema, topluma hâkim olan bunalımı, belirsizliği, kargaşayı, şiddeti, parçalanmışlığı aktarmada diğer sanat dallarının önüne geçmiştir (Büyükdüvenci ve Öztürk, 1997: 14). Dahası, teknolojinin ilerlemesi ile önceden sadece ayrıcalıklı kesimlerin ulaşabildiği eserler artık özellikle sinema ile sıradan insanların da ulaşabildiği şeyler haline gelmiştir (Trend, 2008: 23). Böylece özellikle sinema ile birlikte şiddet olgusu popüler kültürün en önemli ve ilgi çeken öğelerinden biri olmuştur.

Sinemada şiddet en baştan beri vardır. Ama gün geçtikçe dozu artmış, gittikçe fazlalaşmıştır (Scognamillo, 1996: 361). Özellikle ticari sinemada şiddet, cinsellikle birlikte her zaman ana bileşen olmuştur (Tomasulo, 1999: 175). Bunun en önemli sebeplerinden biri, izleyici tarafından ekrandaki şiddetin gerçek bir şiddet olmadığı ve bu nedenle vicdani bir sorumluluk taşımadığının bilinmesidir. İnsanlar gerçek olmadığı için ekranlardaki şiddetten zevk alırlar. Resmin estetiği onu büyüleyici ve hatta güzel kılar. İnsanlar şiddeti görmek istedikleri için, şiddeti kullanan eserler mal haline gelirler. Bu nedenle medyada ve sinemada şiddet piyasası büyümeye devam etmektedir. Şiddet hem ilgi çeker hem de çeşitlilik katar (Trend, 2008: 157). Bu bağlamda ortaya çıktığı andan itibaren sinema, insanoğlunun en temel dürtülerinden biri olan şiddet duygusunun boşalım alanlarından biri olmuştur. Çünkü ekranlardaki şiddet gerçek değildir, ama gerçek şiddet kadar (hatta daha fazla) etkileyici, haz verici ve maliyetsizdir.

Şiddetin sinemada gittikçe yoğunlaşmasının bir diğer nedeni, şiddetin medyada eğlence endüstrisi için büyük paralar anlamına gelmesidir (Trend, 2008: 45). Şiddet normal duruma kıyasla bir bunalım olduğu için sinema ve diğer kitle iletişim araçlarının ilgisini uyandırmıştır. İletişim araçları varlıklarını sürdürebilmek için heyecan verici olaylara ihtiyaç duyarlar. Bu bakımdan şiddet onların yaşamsal gıdaları gibidir ve olağan, kanıksanmış gündelik şiddet yerine olağanüstü, kanlı ve iğrenç olaylar her zaman tercih edilirler (Michaud, 1991: 43-44). Bu durumun ortaya çıkma nedenlerinden biri de son yıllarda eğlence endüstrisinin ekonomik yapısında meydana gelen büyük değişikliklerdir. Film şirketlerinin çok uluslu şirketlerle birleşmesi farklı bir bakış açısının da doğmasına neden olmuştur. Buna göre bir filmin başarısı tamamen elde ettiği gişe rakamlarına bağlıdır. Örneğin 1972’de çıkan ve brüt 80 milyon dolardan fazla kâr elde eden ve döneminin en şiddet içerikli filmlerinden olan “Baba” filmi onu o zamana kadar yapılan finansal olarak en başarılı film haline getirmiştir. İki

yıl sonra çekilen “Jaws” ise yüksek derecede şiddet içeren ve büyük bir başarı sağlayan bir film olarak büyük bütçeli filmler çağının başlangıcını işaret etmektedir. 2002’de geniş bütçeli Hollywood filmlerindeki son eğilimleri inceleyen bir araştırma, şiddet içerikli türlerin tüm kategorilerde diğerlerinden üstün olduğunu göstermektedir. En çok para kazanan filmler şiddet içerikli felaket filmleridir (Trend, 2008: 112-117). Dolayısıyla postmodern dönemin ekonomik anlayışı olan neo-liberalizm ve tüketim toplumu ideolojisi, sinemayı tamamen kâr odaklı bir endüstri haline getirmiş ve sinema filmlerinin başarısı elde ettikleri gişe rakamlarına indirgenmiştir. Bu süreçte en çok sattıran şey ise şiddet ve cinselliktir. İçeriğin anlamsızlaştığı, her şeyin tüketilen bir meta olduğu, yaratıcılığın yok olduğu postmodern dünyada sinema filmleri de elde ettikleri gişe oranında kendilerine bu dünyada yer bulabilmektedir.

Sinemada şiddetin bu denli ilgi çekmesinde sinemada kullanılan efektlerin önemli bir etkisi vardır. Postmodern filmlerin temel özelliklerinden biri görüntüye anlatı karşısında daha öncelikli bir konum vermeleridir (Sarup, 2004: 250). Sinemada şiddet tasvirlerinin bilgisayar efektleri ile sürekli zenginleştirilmesi gerçek ile fantezi arasındaki çizgiyi de bulanıklaştırmıştır. Şiddetin biçimsel canlandırma ve hayal edilme şekilleri teknolojiye ilerleme ile birlikte büyümüştür (Trend, 2008: 12). Günümüzde görsel ve devingen şiddetin dozu iyiden iyiye artış göstermiş, üstün tekniklerin desteği ile sanatsallaşmıştır (Scognamillo, 1996: 357-358). Böylece şiddet görüntülerinin kompozisyonlanma ve gündelik yaşama girme biçimi, medyanın doğası gereği daha canlı, ilgi çekici ve dramatik hale getirilmektedir. Gerçek daha az solgun ve ilginç iken, teknoloji ile birlikte şiddet daha canlı ve ilgi çekici hale gelmiştir (Bauman, 2001: 199). Virilio’ya göre sinema optiği ve onun özel efektleri sayesinde insanlık çığırından çıkmıştır. Özellikle popüler sinema dünyayı cazibe ve güzellikleri ile değil, bütün yıkım, facia, kaza, doğal afet, savaş ve soykırımlara açık bir alan olarak sunmaktadır. Bu sayede bunlar gündelik hayatın bir parçası haline gelir. Hatta

görsel bir zevke dönüşür. Bu görüntüler kamuoyuna tekrar tekrar sunulur, kamuoyu da bu görüntüleri fazlasıyla ister hale gelir. Dolayısıyla sinema ile birlikte yok etme ve şiddet kitlesel bir gösteri hatta 21. yy'ın hakiki sanatı olur. Bu yüzyıl, önceden sanat denilen her şeyin felce uğradığı, katliam, savaş ve şiddetin komik, eğlenceli ve neşeli bir trajediye dönüştüğü bir yüzyıldır (Virilio, 2003: 83-88). Sinemada görsel efektler ile zenginleştirilmiş yıkıcı ve eğlencelik şiddetin ne kadar ilgi çektiği rakamlarla da desteklenmektedir. Buna göre 2019 yılında Kasım ayı itibari ile dünya genelinde en çok izlenen ve hâsılat yapan ilk on filmin altısı efektlerle desteklenmiş, yıkıcı, aşırı ve eğlencelik şiddet içeren yapımlardır.

Tablo 1. 2019 Kasım ayı itibari ile dünya genelinde en çok izlenen ve hâsılat yapan ilk on film.

	Film	Toplam Hasılat
1	Avengers: Endgame	\$2,797,800,564
2	The Lion King	\$1,655,670,280
3	Spider-Man: Far from Home	\$1,131,845,802
4	Captain Marvel	\$1,128,274,794
5	Toy Story 4	\$1,073,343,564
6	Aladdin	\$1,050,693,953
7	Joker	\$1,018,302,982
8	Fast & Furious Presents: Hobbs & Shaw	\$758,910,100
9	Ne Zha	\$700,547,754
10	The Wandering Earth	\$699,760,773

Kaynak:

https://www.boxofficemojo.com/year/world/2019/?ref_=bo_nb_cso_tab

Dünya genelinde günümüze kadar \$1 milyar hâsılatı aşmış olan ilk 10 filmin hemen hepsi özel efektlerle desteklenen yapımlardır ve bunların sekizi yoğun ve eğlencelik şiddet içermektedir.

Tablo 2. Dünya genelinde günümüze kadar \$1 milyar hâsılatı aşmış olan ilk 10 film.

	Film	Toplam Hasılat
1	Avatar	\$2,788 milyar
2	Titanik	\$2,187 milyar
3	Star Wars: The Force Awakens	\$2,068 milyar
4	Jurassic World	\$1,672 milyar
5	The Avengers	\$1,519 milyar
6	Furious 7	\$1,516 milyar
7	Avengers: Age of Ultron	\$1,405 milyar
8	Harry Potter and the Deathly Hallows Part 2	\$1,342 milyar
9	Black Panther	\$1,339 milyar
10	Star Wars: The Last Jedi	\$1,332 milyar

<https://boxofficeturkiye.com/haber/dunya-genelinde-1-milyar-hasilati-asmayi-basarmis-filmler--475>

Sinemada şiddetin bu denli yoğun kullanımı elbette çeşitli tartışmalar yaratmaktadır. Özellikle kontrolsüz, amaçsız ve eğlence odaklı şiddet kullanımını birey ve toplum üzerinde ne gibi etkileri olacağı konusunda yapılan tartışmalar belli bir sonuca ulaşabilmiş değildir. Örneğin şiddetin metalaştırılmış yayınının etkileri konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan biri olan arınma hipotezine göre; sanat, din, ideolojiler ve benzeri simgesel sistemler, gerçek yaşam deneyimleri yerine ikame deneyimler sağlayarak bireyin içinde bulunan toplum-karşıtı güçlerin zararsız bir şekilde dışavurumunu sağlamaktadır. Bu bakımdan şiddet yayınları bir nevi “güvenlik valfleridir”. Nevrozları önlemekte ve hafifletmektedir. Bir diğer görüşe göre ise şiddet gösterimini izlemek arınma yaratmak söyle dursun, saldırganlık eğilimini artırmaktadır. Bu ise şiddete yönelmeye neden olur. Şiddet gösterimini izlemek, şiddet davranışını öğrenmeye ve ileriki davranışlar için hazırlık biçimleri edinmeye yol açmaktadır. Şiddeti izleyen birey hemen şiddet davranışı göstermez, fakat bu davranışlar dağarcığında yer edinir ve yeri geldiğinde kullanılır. Dolayısıyla şiddet, toplumsal

olgular olarak öğrenilebilen davranışları içerir. Başka bir görüş ise, şiddet içeren yayınların şiddeti ve şiddetin kurbanı olmayı meşrulaştırdığı yönündedir. Bu meşrulaştırma ile şiddete dair bilinç değişmekte, şiddet kimi zaman meşruiyet kazanmaktadır (Oskay, 1982: 366-369). Bu tartışmalar süredursun, Trend'e göre medyada şiddet yok olmayacaktır. Onu durdurmaya çalışan çabaların da başarılı olamaz. Maddi aşırılık ve gereksiz seks görüntüleri gibi şiddet de güçlü bir hayal sistemine dayanan ticari bir yapı içinde bulunmaktadır. Bu hayaller insanların en derinlerde bulunan arzu ve korkularıyla bağlantılı oldukları için ilgi ve popülerlik kazanmaktadır. Eğlence endüstrisini şiddet içeriği üretmekle suçlamaktan çok, bunlara olan talebin neden bu kadar fazla olduğunu düşünmek daha önemlidir. Bunun cevabı ise şiddetin işe yarıyor olmasıdır. Irkçılık ve cinsellik gibi şiddet içerikli betimlemelere karşı duyulan istek toplumsal bir normdan sapma değildir. Normun ta kendisidir (Trend, 2008: 19-21). Etkileri ve sonuçları her ne olursa olsun aslında değişmeyen şey günümüzde yaşamın her anında şiddet imgelerine gittikçe fazla maruz kalındığıdır. Sanal dünya, faili veya maktulü olmadan şiddeti izlemenin hazzını sunarken aynı zamanda şiddeti bir meta ve eğlence aracına dönüştürmüştür. Şiddet imgesi, sanallığın hâkim olduğu postmodern kültürün temel özelliklerinden biri haline gelmiştir. Çünkü tıpkı cinsellik gibi şiddet de ve hatta her ikisi bir arada, ilgi çekmekte ve sattırmaktadır.

5. Sonuç

Şiddet bağlamında ele alındığında postmodern dönemi modern dönemden ayıran en önemli nokta, şiddet olgusunun anlamında ve kullanımında ortaya çıkan farklılıktır. Modern dünyanın birey üzerindeki yaratmış olduğu baskı ve bireyselliğin artması sonucu ortaya çıkan yalnızlık duygusu gibi nedenler bireysel şiddetin artmasına ve şiddetin bir anlamda topluma bir başkaldırı ve eğlence aracı olarak kullanımına neden olmuştur. Modern dünyada devlet eliyle kurumsallaşmış, rasyonelleşmiş ve düzen sağlama adına kabul edilebilir bir olgu

haline gelen şiddet, postmodern dünyada ise irrasyonel bir eyleme dönüşmüştür. Şiddet postmodern dünyada tıpkı geleneksel toplumlarda olduğu gibi günlük yaşamın ve kültürün bir parçası olurken, geleneksel toplumlardan farklı olarak bir yaşam mücadelesi olmaktan çok bir kimlik ifadesi ve eğlence aracı olmuştur. Örneğin özellikle Batı'da gittikçe artan bireysel şiddet eylemleri kimi zaman vahşice işlenen cinayetlere, kimi zaman ise kitlesel katliamlara dönüşebilmektedir. Şiddetin bu kadar yaygınlaşması, sıradanlaşması ve gündelik yaşamın bir parçası haline gelmesinde ise gelişen teknoloji ve kitle iletişim araçlarının büyük bir rolü vardır. Örneğin her türlü şiddet eyleminin internet ve sosyal medya aracılığıyla hızlı aktarımı ve dolaşımı bu tarz eylemlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla postmodern dünya, insanların her an patlamaya hazır olduğu ve şiddetin olabildiğine arttığı adeta bir dövüş kulübüne dönmüştür.

Sinema hem toplumun bir aynası hem de toplumu etkileme ve değiştirme gücü olan bir sanat dalıdır. Sinema kültürün bir ürünüdür. Dolayısıyla toplumun yapısı sinema üzerinde etkilidir. Şiddetin sinemada kullanımında da bu etkiyi görebilmek mümkündür. Bu bağlamda postmodern dönemde şiddetin sinemada kullanımının modern döneme göre farklılaştığı görülmektedir. Modern dönemde sinemada var olan şiddet çoğu zaman geniş kitlelerce onanan, akılcı bir temele dayanan şiddettir. Polis suçluya şiddet uygular çünkü suçlu bunu hak etmiştir. Savaşta düşman tarafı en ağır şiddeti görmeyi hak eder, çünkü o nefret edilen düşmandır. Şiddet adaleti uygulamada kullanılabilir araçların başında gelir. Dolayısıyla modern dönemde sinemada şiddet, modern düşünceye uygun olan rasyonelleştirilen bir niteliğe sahiptir. Postmodern sinema ise modern dönem sinemasına ait tüm kalıpları yıkmıştır. Nedensiz ve abartılı şiddet, aşırı cinsellik, homoseksüellik, alkol ve uyuşturucu kullanımı gibi toplumsal değerlere zıt bir takım olgular topluma bir eğlence sarmalında pompalanmaktadır. Aklın gücüne olan inancın zayıflaması ve hazzın ön plana çıkması şiddetin de;

nedensiz, amaçsız ve zevk için kullanılmasının yolunu açmıştır. Bunun en belirgin örnekleri ise sinemada ve özellikle Hollywood'da görülmektedir. “Yeni şiddet” olarak adlandırılan ve şiddetin estetize edilerek bir eğlence aracı olarak sunulduğu akım, görsel şiddeti filmlerin neredeyse ana teması haline getirmektedir. Bu filmlerde dehşet dolu ve tiksindirici olabilecek şiddet sahneleri çoğu zaman kara mizah örnekleri ile eğlencelik ve komik olabilmektedir. Bu durum şiddeti sıradanlaştırdığı gibi, şiddet uygulayan karakterleri de kimi zaman idolleştirmekte ve popüler hale getirmektedir.

Sonuçta “yeni şiddet” akımına uygun bir film izlemek; aşırı, abartılı ve eğlence ile süslenmiş şiddet sahnelerine hazırlıklı olmak gerektiği anlamına gelir. Bu tarz bir filmi izleyen seyircinin yapması gereken şey ise, sinemada rahat koltuklarına oturup beyaz perdenin kan kırmızıya dönüşünü izlerken eğlenmek ve anın tadını çıkarmaktır. Sonuçta filmin izleyicisine vaat ettiği şey de budur.

KAYNAKÇA

Ahmed A. S. (1995). *Postmodernizm ve İslam*. Çev., Osman D. Deniztekin. İstanbul: Cep Kitapları.

Arendt H. (2003). *Şiddet üzerine*. Çev., Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları.

Balcıoğlu İ. (2001). *Şiddet ve toplum*, İstanbul: Bilge Yayınları.

Baudrillard J. (2004). *Tüketim toplumu*. Çev., H. Deliceçaylı ve F. Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman Z. (2001). *Parçalanmış hayat postmodern ahlak denemeleri*. Çev., İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Benyahia S. C. (2014). *Suç*. Çev., Ahmet Birsen. İstanbul: Kolektif Kitap.

- Büyükdüvenci S. ve Öztürk S. R. (1997). "Postmodernizm ve Sinema". S. Büyükdüvenci ve S. R. Öztürk (Der. ve Çev.). *Postmodernizm ve Sinema*. İstanbul: Ark Kitap.
- Çakır S. (2007). "Medya ve Şiddet". *Doğu Batı*. (43):161-180.
- Çakır M. (2013). *Medya ve modernlik*. İstanbul: Parşömen Yayıncılık.
- Erten Y. ve Ardalı C. (1996). Saldırganlık Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları. *Cogito*. (6-7):143-164.
- Featherstone M. (1996). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. Çev., Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gerbner G. (2014). *Medyaya karşı*, M. Morgan (Der.). Çev.,G. Ayas - V. Batmaz - İ. Kovancı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens A. ve Sutton P. (2014). *Sosyolojide temel kavramlar*. Çev., Ali Esgin. Ankara: Phonenix Yayınevi.
- Gümüş T. T. (2007). Orta Çağ Avrupa'sında şiddet: Toplumsal değişim ve şiddetin yeniden yapılanışı. *Doğu Batı*. (43): 31-48.
- Harvey D. (2014). *Postmodernliğin durumu: Kültürel değişimin kökenleri*. Çev.: Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları.
- Huyssen A. (2000). Postmodernin haritasını yapmak. Der. ve Çev., Mehmet Küçük. *Modernite Versus Postmodernite*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Jeanniere A. (2000). Modernite nedir?. Çev.: Nilgün Tural. Mehmet Küçük (Der.). *Modernite Versus Postmodernite*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Jung F. ve ark. (2004). *Şiddetin mitolojisi*. Veysel Atayman (Der.). İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Keane J. (1998). *Şiddetin uzun yüzyılı*. Çev., Bülent Peker. Ankara: Dost Kitapevi.
- Keane J. (2010). *Şiddet ve demokrasi*. Çev., Meral Üst. Ankara: İmge Kitapevi.
- Köknel Ö. (2000). *Bireysel ve toplumsal şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kumar K. (2013). *Sanayi sonrası toplumdaki post-modern topluma çağdaş dünyanın yeni kuramları*. Çev.: M. Küçük. Ankara: Dost Kitapevi.
- Michaud Y. (1991). *Şiddet*. Çev.: Cem Muhtaroglu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mosses R. (1996). Şiddet nerede başlıyor. *Cogito*. (6-7):23-28.
- Oskay Ü. (1982). *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri Kuramsal Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Polat O. (2004). *Kriminoloji ve kriminalist üzerine notlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Polat O. (2015). *Şiddet*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Riches D. (1989). Şiddet olgusu. Çev.: Dilek Hattatoğlu. *Antropolojik Açından Şiddet*. David Riches (Yay.. Haz). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Ruff J. R. (2011). *Erken modern Avrupa'da şiddet (1500-1800)*, Çev.: Didem Türkoğlu. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Sarup M. (2004). *Post – yapısalcılık ve postmodernizm*. Çev., Abdülbaki Güçlü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Scognamillo G. (1996). Şiddet, Toplum, Birey ve Kan, *Cogito*. (6-7): 357-362.
- Sim S. (2006). *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*. Çev., Mukadder Ertan ve Ali Utku. Stuart Sim (Ed.). Ankara: eabil Yayınları.
- Sofsky W. (2009). *Dehşetli zamanlar amok, terör, savaş*. Çev.: Dilek Zaptçioğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Spiereburg P. (2010). *Cinayetin tarihi Ortaçağ'dan günümüze Avrupa'da bireysel şiddet*. Çev.: Yiğit Yavuz. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şaylan G. (1999). *Postmodernizm*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Türkoğlu, N. (2007). *İletişim bilimlerinden kültürel çalışmalara toplumsal iletişim tanımlar, kavramlar, tartışmalar*. İstanbul: Kalemus Yayınları.
- Tomasulo, F. P. (1999). "Raging Bull,s. Postmodern Violence and Masculinity In Raging Bull". *Mythologies of Violence In Postmodern Media*, Christopher Sharnett (Ed.), Wayne State University Press. Detroit. ABD.
- Trend D. (2008). *Medyada Şiddet Efsanesi Eleştirel Bir Giriş*. Çev.,Gül Bostancı. İstanbul: YKY.
- Ünsal A. (1996). Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi. *Cogito*. (6-7):29-36.
- Virilio P. (2003). *Enformasyon bombası*. Çev. Kaya Şahin. İstanbul: Metis Yayınları.
- Weber M. (1999). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. Çev.,Zeynep Gürata. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Yamaner G. (2007). *Postmodernizm ve sanat mimari, sinema, edebiyat, tiyatro, tasarım*. Ankara: Algi Yayınları.

Yılmazok L. (2016). "Dağılan Beyin Parçalarına Gülmek: Quentin Tarantino Filmlerinde Şiddet ve Mizah". *Akdeniz İletişim Dergisi* (25), 179-193.

[http,s://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/](http://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/)

https://www.boxofficemojo.com/year/world/2019/?ref_=bo_nb_cso_tab

<https://boxofficeturkiye.com/haber/dunya-genelinde-1-milyar-hasilati-asmayi-basarmis-filmler--475>

EXTENDED ABSTRACT

Defining violence is a difficult task. Because the meaning, purpose, perception, type, quality and usage of violence are shaped by culture. Therefore, the meaning of violence varies from period to period and from society to society.

Violence is a common phenomenon in all populations, but it is not completely measurable and can be recorded. Because violence occurs in different ways in almost every aspect of life and its meaning, scope, boundaries and effect are constantly changing. Therefore, there are many definitions and various classifications on violence. We should also consider violence as a sociological phenomenon and examine violence in the context of changes in social structure. In this context, this study aims to deal with the phenomenon of violence in the context of its relationship with social structure. In addition, it aims to make a sociological analysis of the differentiation of the use of violence in cinema in the modern and postmodern period by considering the phenomenon of violence in the cinema.

Violence in traditional societies is a situation that can be encountered at any time in the usual course of life. Violence, which is one of the main relationship methods of individuals and groups and problem solving methods, has been seen as a normal method of survival. In the modern world, under the monopoly of the nation state, it is institutionalized just like other social phenomena. The modern age is a period in which violence is institutionalized, controlled and even legitimized. The postmodern period is a period in which individual violence increases and violence is frequently used in the media. In the postmodern era, the phenomenon of violence has turned into a means of entertainment in the media.

When considered in the context of violence, the most important point that separates the postmodern period from the modern period is the difference in the meaning and use of violence. The sense of loneliness created by the modern world has led to an increase in individual violence. This situation led to the use of violence as a means of revolt and entertainment to the society. Violence, which has become institutionalized, rationalized and acceptable in order to maintain order in the modern world, has turned into irrational action in the postmodern world. Violence has become a part of daily life and culture in the postmodern world just like in traditional societies, but it has become a means of expression and identity rather than a struggle for life.

Cinema is both a mirror of society and an art that has the power to influence and change society. Cinema is a product of culture, so the structure of society has an impact on cinema. It is also possible to see this effect in the use of

violence in cinema. In this context, it is seen that the use of violence in cinema in the postmodern period differs from the modern period. Violence in cinema in modern times is often based on a rational basis. In the postmodern era, violence was used for no reason, no purpose and pleasure.

Postmodern cinema has demolished all the patterns of modern era cinema. For example, a series of cases which are contrary to social values such as causal and exaggerated violence, extreme sexuality, homosexuality, alcohol and drug use are used for entertainment purposes. The weakening of the belief in the mind and its power in the postmodern society, the prominence of pleasure, led to the use of violence for no reason, purpose and pleasure. The most prominent examples of this are seen in cinema and especially in Hollywood.

Violence, in particular the so-called "new violence", has become a means of entertainment. In a film included in this trend, visual violence has become the main theme of the film. In these films, scenes of violence that can be horrifying and disgusting can often be entertaining and funny with examples of black humor. This not only makes violence ordinary, it also idolizes and popularizes violent characters.

Nowadays, there are various discussions about the effect of the media in the increase of violence and how this effect can be reduced. However, according to many authors, it is not easy to prevent it. Because violence is a powerful commercial tool just like sexuality. So it is one of the most popular topics in the entertainment industry. Demand for demonstrations of violence in public entertainment is quite high. The image of violence has become one of the main features of postmodern culture dominated by virtuality. Because violence just like sexuality, and even both, attracts and sells attention.

As a result, in the postmodern era, a film suitable for the new violence movement includes scenes of extreme, exaggerated and playful violence. What the audience has to do is sit in their comfortable seats in the cinema and have fun. After all, this is what the film promises to its audience.

XVII. YÜZYIL ORTALARINDA KIĞI SANCAĞINDA İSKÂN VE TOPLUM YAPISI

Nevzat SAĞLAM*

Öz

Tarih boyunca birçok devletlerin hakimiyetinde kalan, bugün ise Bingöl'e bağlı bir ilçe olan Kiğı, 1514 yılında Osmanlı idaresine geçmiştir. Bu tarihten sonra birçok nahiye ve bu nahiyelere bağlı köyleri ve mezraaları bünyesinde barındıran bir liva/sancak olarak teşekkül etmiştir. Bilindiği üzere Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Defterler, Osmanlı tarihinin özellikle sosyal ve iktisat tarihi sahasında yapılacak araştırmalar için ilk elden kaynak özelliğine sahip önemli arşiv malzemeleri arasında yer almaktadır. Osmanlı Arşivi'nde 5152 numarada kayıtlı, 1052/1642 tarihli Maliyeden Müdevver Defterin 1046-1120 sayfaları arasında yer alan Kiğı ve köylerine ait kısmı bu çalışmanın kaynağını teşkil etmektedir. Bu çalışmada söz konusu defter çerçevesinde, 1642 tarihinde Kiğı kasabası merkezi ile köylerinde yaşayan Müslüman ve zimmî nüfus, vergi ile yükümlü olan ve olmayan haneler, timar sahipleri, sipahizâdeler, seyyidler, imamlar, vakıf görevlileri, bazı cemaat ve aşiretler tespit edilmiş ve bunlar hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kiğı, Osmanlı, iskân, nüfus, Bingöl.

THE SETTLEMENT AND SOCIAL STRUCTURE IN THE SUB-PROVINCE OF KİĞİ IN THE MID-17TH CENTURY

Abstract

Kiğı, a district of Bingöl which was dominated by many states throughout history, was conquered by the Ottomans in 1514. After this date, many township and villages and settlement attached to these townships were formed as a liva/sanjak. As it is known, the registers of Tapu Tahrir and Maliyeden Müdevver are among the important archival materials with firsthand sources for the researches to be conducted especially in the field of social and economic history of Ottoman history. The part of Kiğı, which is registered in the Ottoman Archives at 5152 and dated 1052/1642, which is on the pages 1046-1120 of the registers of Maliyeden Müdevver constitutes the source of this study. In this study, Muslim and non-Muslim population living in the center and villages of Kiğı town, households with and without tax, timar owners, sipahizâdeler, sayyids, imams, foundation officials, some congregations and tribes were identified and information about these books. it is given.

Keywords: *Kiğı, Ottoman State, settlement, population, Bingöl.*

1. GİRİŞ

1.1. Kiğı Sancağının Coğrafi ve İdari Yapısı

Bugün Bingöl vilayetine bağlı bir kaza olan Kiğı, coğrafi konumu itibarıyla Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat kısmında yer alan Bingöl'ün kuzeyindedir. Bingöl'e uzaklığı yaklaşık 76 km'dir. Doğuda Adaklı, kuzeyde Pülümür, kuzeydoğuda Yedisu, batıda Yayladere, güneyde Karakoçan ile komşudur. Engibeli bir arazi yapısına sahip bulunan Kiğı'nın önemli kısmı dağlardan oluşmakta ve yüksekliği 1.430 metreyi bulmaktadır. Etrafı 2.650 metreye ulaşan Haç Dağı, Karababa Dağları, Bağır Baba Dağları ve Şeytan Dağlarıyla çevrilidir. Fırat'ın kollarından biri olan Peri Çayı, en önemli akarsuyudur (Yurt Ansiklopedisi, "Bingöl", 1982: 1316-1317; Akbulut, 1995: 9-10).

Kiğı, Ak-koyunlular döneminden itibaren Pazukî beylerinin idaresi altında kalmıştır (Şeref Han, 1971: 374-375). Yavuz Sultan Selim'in Bayburt ve Kiğı'nın zaptı ile görevlendirdiği Diyarbekir beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından Çaldıran seferi sırasında 1514 senesinde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Önce Diyarbekir Beylerbeyliği'ne, 1535'te Erzurum Beylerbeyliği'nin kurulmasından sonra buraya bağlanmıştır (Uzunçarşılı, 1969: 197-198; Tuncel, 1992: 183-184; İlhan, 1992: 116-117; Aydın, 1998: 39-40).

Öte yandan Kiğı kasabasında Bizans döneminden kaldığı sanılan sarp kaya üzerine yapılmış bir kale ile Akkoyunlular döneminde inşa edilmiş bir cami bulunmaktadır. Caminin, minaresindeki kitabeden Akkoyunlular döneminde Fahreddin Kutluk Bey'in oğlu Pir Ali Bey tarafından 804/1402'de; minber üzerindeki kitabeden ise, Pir Ali Bey'in oğlu Emir Piltan tarafından 818/1413 yılında bir vakıf eseri olarak yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Balaban Bey Camii (Sözen, 1981: 40-41; Komisyon, 2001: 54) (Piltan Camii) olarak anılan ve halen ibadete açık olan cami kasabaya ayrı bir değer ve itibar kazandırmıştır.

1.2. Çalışmanın Kaynağı ve Yöntemi

Bu çalışmanın ana kaynağını Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver Defterler arasında 5152 numarada kayıtlı bulunan 1052/1642 tarihli defterin 1046-1120 sayfaları arasında yer alan Kiğı sancağına ait kısmı oluşturmaktadır. Arşiv malzemesi arasında önemli bir yere sahip olan bu defter serisi, 1945 yılında Maliye'den devralınan 26.000 kadar defterden oluşmaktadır. Bu defterler, Fatih döneminden 19. yüzyıla kadar (830-1346/1427-1927) uzun bir dönemi kapsamakta ve maliyenin değişik kalemleri yanında arazi tahriri, yeniçeri mevacibleri, saraya ve muhtelif devlet dairelerine ait defter serilerinden oluşmaktadır (Sertoğlu, 1955: 74; Çetin, 1979: 28). Tamamı 560 varak olan incelediğimiz 5152 numaralı defter, Erzurum Eyaleti'nin yeniden tahririnin ferman olunması üzerine Cafer Efendi tarafından Erzurum, Bayburd, Erzincan,

Tercan, Kemah, Kelkid, Şirvan Tortum, İspir Hınıs, Kuzıcan, Kokans, Pasin[ler] ve Kiğı gibi kazalarda mevcut nahıye, karye ve mahallelerinde yaşıyan reâya, tımar ve zeamet sahipleri, evkaf ve görevlileri, zimmîler, imam, hatipler, müezzin ve müderrisler, iş göremez, yeniçeri, sipahi, cebeci, mustahfız, azebân, müselle mân yemîn ve yesâr gönüllüleri ve gılmânân gibi vergiyle mükellef olan ve vergiden muaf olan haneler kaydedilmiştir. Dolayısıyla 1052/1642 tarihli bu defterin 1046-1120 sayfaları arası Kiğı merkezi ile köylerinde bulunan Müslüman ve zimmî, avâriz haneler,¹ tımar sahipleri/ erbâb-ı tımar,² haraçtan muaf olanlar, sipahizâdeler, seyyidler, imamlar ve cemaat ve aşiretler hakkında bilgi içermektedir.

Osmanlı idaresine geçtikten sonra sancak/liva statüsü verilen Kiğı'nın idari yapısında, Tanzimat ve sonraki yıllarda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede 1255/1839 yılında Kiğı kazasının kurulmasıyla birlikte, bazı köyler başka kazalara bağlanmıştır. Doğal olarak bu durum, Kiğı'nın sınırları ve nüfusunda değişiklikler meydana getirmiştir (Yiğitbaş, 1950: 122-123). Çalışmanın kaynağını teşkil eden defter transkribe edilerek Kiğı'nın nahiyeleri,

¹ **Avâriz:** Osmanlı Devleti'nde fevkalâde durumlar ve özellikle savaş sebebiyle tahsil olunan bir vergi çeşidi olup, 1292/1875 yılına kadar tahsil edilmiştir. Osmanlıda vergi ve nüfus tespitleri hane sayımına dayanmakta ve sayımlarda da vergi verebilecek nüfus esas alınmaktaydı. Özellikle savaş masraflarının karşılanması için halkın doğrudan devlete vermeye mecbur tutulduğu her türlü hizmet, eşya ve para şeklindeki "avâriz" vergisinin tahsili için memleket nüfusu avâriz hanelerine bölünmekteydi. Şehir, kasaba ve köylerin zenginlik ve tahammüllerine göre 5, 10, 20 hanesi bir avâriz hanesi sayılıyordu. Ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Lütfi Barkan, "Avâriz", İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961, 2, 13-19; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, I, 112-113; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 23-24.

² **Tımar**, Fetih sırasında Arâzi-i Emîriyye sayılan yerlerden sipâhilerle, zaimlere kılıç hakkı olarak verilen Beytül mâl hissesi için kullanılan bir tabirdir. Tımar sahibi, kendisine tahsis edilen arazinin vergisini tımarın çeşidine ve eyâletinin kanunnâmesinde belirlenen miktara göre alırdı. Tımar olarak verilen arazinin yıllık geliri bin akçe ile yirmi bin akçe arasında değişirdi. Tımar sahibi sefere giderse kılıç hakkından sonra her üç bin akçesi için bir süvari asker (cebelfî) getirirdi. Geniş bilgi için bkz. Barkan, "Tımar", İslam Ansiklopedisi, XII, 287-333; Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, s. 338-339; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, III, 311-314; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri* III, 497-507.

köyleri ve mezraalarının adları, bu yerleşim birimlerinde mevcut hanelerin sayısı ve hane sahiplerinin isimleri tespit edilmiştir. Defterdeki veriler çerçevesinde Kiğı'nın 1642 tarihindeki iskân ve nüfus yapısı ortaya konulmaya çalışılmış, hacmini artıracığı için hane sahiplerinin isimleri makaleye dahil edilmemiştir.

İncelediğimiz defterde yer alan yerleşim birimleri, Kiğı kasaba merkezinden başlamak suretiyle önce kasaba merkezi ve bağlı köyler, arkasından Kiğı sancağının nahiyeleri ve her bir nahiyeye bağlı yerleşim birimleri (köy/mezraa), buralarda meskûn hane sahipleri kaydedilmiştir. Her bir köyde yaşayan Müslüman ve zimmî haneler, bunlardan timar sahibi, sipahizâde, seyyid, imam, vakıf görevlisi olup vergiden muaf olanlar, fakir/işgöremez olduğu için haraçtan ve vergiden muaf olanlar belirtilmiştir. Ayrıca muhtelif aşiret ve cemaatların isimleri ve yaşadıkları yerler de kaydedilmiştir.

1.3. Kiğı Kasabasının Nüfus Yapısı

Kiğı sancağında aynı isimle anılan kasaba merkezinde 68 hane bulunmaktadır. Kasaba merkezindeki 68 hanenin 20'si ehl-i menâsıb,³ 13'ü Balaban Camii vakfının vazifelileri, 12'si fakir ve amel-mândeğân⁴/iş göremez olmak üzere 45 hanesi vergiden muaf tutulmuş, geriye kalan 23 hane vergi mükellefi Müslüman reâya⁵ olarak kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 1).

³ Osmanlı döneminde devlet teşkilatındaki memuriyetler için mansıb (çoğulu menâsıb) kavramı kullanılmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren askerî ve sivil görevler için "menâsıb-ı seyfiyye", yargı, eğitim ve bazı dinî görevler için "menâsıb-ı ilmiyye", bürokrasideki görevler için "menâsıb-ı kalemiyye" şeklinde bir sınıflandırma vardı. İlimiyede müderris, müftü ve kadı gibi görevlilere mansıb verilir ve bunlara ehl-i menâsıb denilirdi, bk. İlber Ortaylı, "Kadı," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, 24, 71 (69-73); Mehmet İpşirli, "Mansıb," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, 28, 4.

⁴ Amel-mânde, Kapıkulu askerlerinden iken ihtiyarlık veya sakatlık sebebiyle işe yaramaz hale gelenler olup, bunlara münasip miktar bir tekâüt ücreti verilir, bk. İpşirli, "Tekâüt," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2011, 40, 340-341.

⁵ Reâyâ, devlete itaat eden ve vergi veren halk manasına gelen raiyyet kelimesinin çoğuludur. Osmanlılarda Müslüman olsun olmasın bütün tebeaya reâyâ denilirken,

Osmanlıda özellikle dinî hizmetlerin kurulan vakıflar vasıtasıyla yerine getirildiği bilinen bir husustur. Ayrıca Osmanlı fethettiği yerlerde mevcut vakıflara müdahale etmemiştir. Nitekim Akkoyunlular döneminde bir vakıf eseri olarak yapılmış olan kasaba merkezinde bulunan Balaban Camii'ndeki hizmetler de camiye ait vakıf eliyle yürütülmüştür. Yukarıda da belirtildiği gibi Kiğı kasabasında vazife-horân (ifâ ettikleri görevleri mukâbilinde geçimlerini temin eden vazifeliler) olarak kayıtlı bulunan 13 kişi cami hizmetinde bulunmaktadır. Bunlardan Kılıç veled-i İskender, vakfın mütevellisi, Hızır, Allahverdi, Rıdvan ve Fazlı isimli 4 şahıs cüzhân,⁶ Veli Mehmed ve İsa isimli 2 şahıs hademe, Seyyid Osman Baba müezzin, Himmet isimli şahıs kayyım, Molla Ali isimli şahıs muallim, Nebi isimli şahıs ferraş,⁷ Ahmed isimli şahıs muarri⁸ ve İsmail isimli şahıs da vakfın câbîsi⁹ olarak görevli bulunmaktadır (BOA, MAD. d. 5152/1046-1073, 1052/1642).

Tablo 1. Kasaba merkezinin hane yapısı

Kiğı kasaba merkezinde vergiden muaf olanlar			
Kasaba merkezi Müslüman hane sayısı	Vergiden muaf olanlar	Vergiden muaf olanlar	Vergi mükellefi olanlar

sonraları yalnız gayr-i müslimlere denilmiştir, Mehmet Öz, "Reâyâ," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, 34, 490-493.

⁶ Belli bir ücret karşılığında camilerde namazlardan önce cüz okuyanlar için kullanılan bir tabirdir, bk. Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, s. 68.

⁷ Cami, mescit ve imâret gibi vakıf eserlerin temizliğiyle ilgilenenler için kullanılan bir tabirdir. XV. yüzyıldan itibaren bu görevi yerine getirmek üzere "ferâşet ciheti" denilen hizmetli birimi için bir tahsisat ayrılmıştır, bk. Tahsin Yazıcı-Mehmet İpşirli, "Ferrâş," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, 12, 408-409.

⁸ Câmi ve tekkelerde, alaylarda bilhassa cuma namazlarında hutbeden önce, başta Hz. Peygamber ve müezzin Bilâl-i Habeşî olmak üzere hayır sahiplerinin isimlerini sayarak dua eden ve ruhlarına Fâtiha okunmasını sağlayan kimse için kullanılan bir tabirdir, bk. *Kubbealtı Lûgati*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, 2, 2103.

⁹ Osmanlılar'da vakıflara ait kira ve gelirleri toplayan vakıf tahsildarıdır, bk. İpşirli, "Câbi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, 6, 529-530.

68	Ehl-i Menâsı b	Vakıf Görevlileri	Fakir/A melmân de	45	23
	20	13	12		

Ayrıca kasabaya bağlı 43 köyde 312 hanesi Müslüman, 216 hanesi zimmî¹⁰ olmak üzere 528 hane yaşamaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti muhtelif din, dil, ırk ve mezhepten milletleri bünyesinde barındıran bir cihan devleti idi. Osmanlı coğrafyasının muhtelif bölgelerinde olduğu gibi Kiğı kasabasında da Müslümanların yanı sıra zimmîler de yaşamaktaydı. Nitekim kasabaya bağlı köyler arasında en fazla nüfusa sahip olan 35 haneli Azahperit köyünde, 5 haneden ibaret olan Müslümanlarla 30 haneye sahip olan zimmîler birlikte yaşamaktadır. Yine 32 haneli Arur köyünde 17 Müslüman haneye karşılık, 15 zimmî hane bulunmaktadır. Kasabanın 26 haneli Demren köyünün tamamı zimmîlerden oluşmakta iken, Müslümanların müstakil yaşadıkları en büyük köy ise 25 haneli Urtum köyüdür. Zimmîler Kiğı kasabasına bağlı başta Demren, Cibr-i Kiğı/Cibirköy, Abar, Denrivars, Banik, Rusnak ve Zirmek olmak üzere 7 köyde müstakil olarak, 11 köyde ise Müslümanlarla birlikte yaşamaktadırlar (Bkz. Tablo 4). Kasaba nüfusunun (hane sayısı X5) Müslüman-zimmî yaklaşık 2.640 kişi olduğunu ifade etmek mümkündür.¹¹ Bu veriler ışığında Kiğı kasabasında zimmîlerin nüfusunun %41 civarında olduğu görülmektedir (Bkz Tablo 3).

¹⁰ İslam memleketlerinde yerleşen gayr-i müslimlere “ehl-i zimmet” ya da kısaca “zimmî” denilmekteydi. Bunlar can, mal ve ırklarının muhafazasına karşılık devlete cizye vermekle mükellef idiler, bk. Ahmet Yaman, “Zimmî,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, 44, 434-438.

¹¹ Yerleşim birimlerinin nüfuslarının hesaplanmasında hane sayısı X 5 formülü kullanılmıştır. Hane sayılarından hareketle toplam nüfusu hesaplamak için her ne kadar “5” rakamı kabul edilmişse de (hane sayısı X 5) bu ilmî usullerle tesbit edilmiş bir rakam olmayıp, bu rakamın bölgeden bölgeye, toplumlara ve ailelerin meşguliyetlerine göre farklılık arz edeceği açıktır. Ayrıca “5” rakamını az bularak “7” katsayısını kullananlar da vardır. Esasen Tapu Tahrir ve diğer ilgili defterler ve kayıtlarda açıklayıcı bilginin

Diğer taraftan kasabaya bağlı köylerde meskûn bulunan 312 Müslüman haneden 21'i tımar sahibi, 8'i sipahizâde, 4'ü imam, 3'ü seyyid, yine 3'ü haraçtan muaf olmak üzere 39 hanenin vergiden muaf oldukları anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Kasabaya bağlı köylerde vergiden muaf olanlar

Erbab- i Tımar	Sipâhizade	İmam	Haraçtan Muaf	Seyyid	Hane Sayısı Müslim/Zimmî	Vergiden muaf olanlar
21	8	4	3	3	528	39

Tablo 3. Kasabanın hane ve nüfus Yapısı

Müslüman Hane	Zimmî Hane	Toplam Hane	Tahmini Nüfus
312	216	528	2.640

Kasabaya bağlı köylerin isimleri ile Müslüman/zimmî hane sayıları aşağıda verilmiştir. Kiğı sancağında zimmîlerin en yoğun yaşadıkları yerleşim birimlerinin kasabaya bağlı köyler olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Kasabaya bağlı köylerin adları, Müslim/G. müslim hane sayıları

Kiğı Kasabası	Köy/Mezraa Adı	Müslim hane	G. Müslim hane	Bugünkü Adı ¹²
	Arur	17	15	
	Demren		26	
	Ağbuzud	2	13	Akbüzüt/Duranlar

olmaması bu problemi doğurmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında," TD, XXXII, (1979) s. 331-348; Barkan, "Tarihî Demografi, Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi," *Türkiyât Mecmuası*, X, (1953), 12.

¹² Yerleşim birimlerinin bugünkü adları konusunda, *Cumhuriyetin 50. Yılında Bingöl, 1973 İl Yıllığı*, (haz. Şener Birsöz, Burhan Gültekin, Talat Keçeci, M. Bahattin Güleş), Ankara 1973, s. 17-35, isimli eserden yararlanılmıştır.

	Cibir- Kiği/Cibirköy		5	Güneyağıl
	Arik	1	15	Eskikavak
	Parçuvank	3		
	Kabzo	3		
	Abar		12	
	İlbeyi	5		İlbeyi
	Giransor	1		
	Zağ	15		Sütgölü
	Perterik	5	3	Cevizli (?)
	Abvank	8		Çiçekdere
	Haküstün	2	6	Topraklık
	Dinik	2	8	
	Denrivas/Denri vars		2	
	Endik/Çomak	6	4	Çomak
	Hogas	3	8	Dallıca
	Kadıköy	6	3	Kadıköy
	Billice	16		Billice
	Ölmez	1		Ölmez
	Sirgülük/Sivgeli k	12	8	Açıkgüney (?)
	Hupus	3	9	Yazgülü
	Altun Hüseyin	9		
	Harur	16		
	Abzik	23		
	Banik		11	
	Rusnak		14	
	Zirmek		13	Yel değirmeni (?)
	Ağbinak	1	11	Akpinek
	Azahperit	5	30	Adaklı
	Dizmori	9		Topağaçlar
	Dümlük/Dimlek	15		Karaçubuk
	Alakilise	17		Ayvadüzü
	Urtum	25		
	Çerme/Kerar	16		Yedisu (?)
	Başkerar	14		
	Bubekir/Mir Hasan	11		
	Mendeklü	6		

	Dizmori/Mercan	6		Mercan
	Hüseyini	2		
	Aznafir	14		Doğankaya
	Seydi Ahmed/Şirin	12		
Toplam		312	216	

1.4. Kiğı Sancağının Nahiye ve Köyleri

İncelediğimiz 5152 Nolu Maliyeden Müdevver deftere göre, 1052/1642 senesinde Kiğı sancağına bağlı Kiğı kasabası ile 7 nahiye ve bunlara bağlı toplam 139 köy, 6 mezraa olmak üzere 145 yerleşim birimi bulunmaktadır. Bu nahiyelerden Endiris bugünkü Bingöl ilinin Yedisu ilçesi civarındaki Şeytan Dağ ile Bektoş ve Haç Dağı arasında Fırat Nehri'nin en önemli kollarından biri olan Perisuyu'nun her iki tarafında bulunan 14 köy ve 2 mezraa 16 yerleşim biriminden oluşmaktadır. Nahiyelerle bağlı köy ve mezraaların isimleri şunlardır (MAD. d. 5152/1074-1081, 1052/1642).

Tablo 5: Endiris nahiyesinin köyleri ve Müslim/G. müslim hane sayısı

Nahiye Adı	Köy/Mezraa Adı	Müslüman hane	G. Müslim hane	Bugünkü Adı ¹³
Endiris				
	Elmalu	10		Elmalı
	Dınarbey	5		Dınarbey
	Pahnek	15		
	İnkiğ	11		Ankiğ/Yağmurpınarı
	Komsor/Humsor	17		Himsor/Eskibalta

¹³ Yerleşim birimlerinin bugünkü adları konusunda, *Cumhuriyetin 50. Yılında Bingöl, 1973 İl Yıllığı* (haz. Şener Birsöz-Burhan Gültekin-Talat Keçeci-M. Bahattin Güleş), Ankara 1973, s. 17-35, isimli eserden yararlanılmıştır.

	Kara Pulad	11		
	Arnis	3	23	Arnis/Güzgölü
	Kızılkilise	18	29	
	Muşağa	7		Kaşıklı/Muşağa-i Süfla
	Karaderbend	7		Karaderbent
	Mezraa-i Şahpaşa/Edercik		2	
	Mez. Gelinpesak	15	3	Gelinpertek
	Kayınpara	2		
	Çerme/Cem. Süveydi	24		Yedisu (?)
	Kahnasor	7		
	Kamahor	24		
Toplam		176	57	

Nahiye'nin nüfusu en kalabalık köyü, Müslümanlarla zimmîlerin birlikte yaşadıkları 47 haneden oluşan Kızılkilise köyüdür. Burada Müslümanlar 18, zimmîler ise 29 haneye sahip bulunmaktadır (Bkz. Tablo 5). Zimmîlerin nüfus bakımından kalabalık oldukları bir diğer köy ise Arnis'tir. Burada da zimmîlerin 23, Müslümanların ise sadece 3 haneye sahip oldukları görülmektedir. Müslümanların meskûn bulunduğu nüfusu en fazla olan yerleşim birimlerinden biri Süveydi cemaatinin yaşadığı 24 haneden oluşan Çerme, diğeri ise 24 haneli Kamahor köyüdür. Nahiye'nin sahip olduğu 16 yerleşim biriminde mevcut 233 hanenin 176'sını Müslümanlar, 57 hanesini zimmîler oluşturmaktadır. Nahiye'nin nüfusu ise 1.165 civarındadır. Bu nüfus içinde zimmîlerin oranı yaklaşık %24,5 olarak hesaplanmaktadır.

Kiğı sancağının kasaba merkezinden sonra en büyük nahiyesi Göcek nahiyesidir. Büyüklüğüne paralel olarak diğer nahiyelere göre daha dağınık bir yapı arz ettiği görülmektedir. Nahiyeye bağlı yerleşim yerleri bir taraftan Tunceli'nin Nazimiye, diğer taraftan Mazgirt ilçesinin doğusuna kadar uzanmaktadır. Nahiyeye bağlı 3'ü mezraa ve 30 köy olmak üzere 33 yerleşim yeri bulunmaktadır. Öte yandan Şeyhler köyünde ismi zikredilmeyen vakfa ait bir zaviye vardır. Vakfın mütevellisinin Haydar veledi Aşur, Şeyh İsmail veledi Şeyh Mansur'un da zâviyedar olduğu kaydedilmektedir. Nahiyeler arasında nüfusunun fazlalığı ile dikkat çeken Göcek, bu yönüyle idari bakımdan da farklı bir hususiyet taşımaktadır. Nitekim 924/1518 tarihli kanunnamede Kiğı ile Göcek nahiyesi birlikte zikredilmektedir (Akgündüz, 1991: 266-269). Bu durum Kiğı'nın Osmanlı idaresine geçmesinden önce de Göcek nahiyesinin önemli bir yerleşim merkezi olduğunu göstermektedir. Göcek'e bağlı yerleşim birimlerinin adları şöyledir: (MAD. d. 5152/1081-1098, 1052/1642).

Tablo 6: Göcek nahiyesinin köyleri ve Müslim/G. müslim hane yapısı

Nahiy e Adı	Köy/Mezraa Adı	Müslüma n hane	G. Müsli m hane	Bugünkü Adı
Göcek	Zimtek	19		
	Zimtek/İlbeyi	3		Çayağzı
	Şeyhler	18		
	Heftarıç-i Süfla	15		Haftarıç/Güneşlik
	Ekrek	5	10	Yolgüden/Ekrek
	Anzıvik	14		Anzıvik/Günlük
	Miron		4	Murun-Batıayaz
	Herdif	8	8	Akpekmez/Herdif/Çalıkağ ıl
	Vank	37	2	
	Temsabad	9		
	Kır	4		
	Tari		14	
	Holhol	1	13	Cönek-Yayladere

	Haskend	5	20	Hasköy
	Hoyayık	1	4	
	Settar	24		Seteri/Dalbasan
	Cancirik	1		Dallıbahçe/Cancirik
	Mez. İrisik	4		
	Harik		7	Doluca/Kırpınar
	Mez.Dismili/ Hosrun	6		
	Minkariç	18		
	Kuşbaba	9		
	Kalişirik	58		
	Hormek	14		
	Cem. Şadillu/Kar.Davül ü	13		
	Mezraa-i Bellan	3		
	Muhundu	16		Muhundu
	Karin	22		
	Canik	7		Canik
	Kimsor	5		
	Keşkvîâre	11		
Toplam		350	82	

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Göcek nahiyesinde 350'si Müslümanlara, 82'si zimmîlere ait olmak üzere 432 hane bulunmaktadır. Nüfusu 2.160 kişi civarındadır. Nahiyenin en büyük köyü 58 haneyle Müslümanların meskûn olduğu Kalişirik köyüdür. Haskend'de ise 20 haneye sahip bulunan zimmîler çoğunlukta olup, Müslümanlar 5 hane ile azınlık durumundadır. Kiği kasabasından sonra zimmîlerin en fazla nüfusa sahip oldukları yer Göcek nahiyesidir. Nahiyenin tamamına baktığımızda zimmîlerin oranının %19 civarında olduğu görülmektedir. Göcek'te 25 timar sahibi, 14 sipahizâde, 2 seyyid ve bir imam kaydedilmiştir. (Bkz. Tablo 6).

Gevenlü/Göneli nahiyesi ise Karadağ ve Sancak nahiyesi ile Perisuyu arasında kalan bölgede, Kiği'nin güneyinde yer almaktadır. Aşağıda görüleceği üzere

nahiyenin 2 mezrası ile 24 köyü bulunmaktadır (MAD. d. 5152/1098-1106, 1052/1642).

Tablo 7: Gevenlü/Göneli nahiyesinin köyleri ve Müslim/G. müslim hane yapısı

Nahiye Adı	Köy/Mezraa Adı	Müslüman hane	G. Müslim hane	Bugünkü Adı	
Gevenlü/Göneli	Örtünik	16			
	Çanakçı/Bağlık	3		Çanakçı	
	Mez.Havass-ı Mirliva	12			
	Şahmuni	6		Şamoni/Gümüşakar	
	Kücat	10			
	Kijikan	6		Sırmaçek	
	Alagöz	5		Alagöz	
	Ulucan	8			
	Kakvin	7			
	Çatak	5			
	Hergeb			11	Bilekkaya
	Hergeb/Mezraa-i Nurpelit	2			
	Kuyucak	9			
	Kerbes	16			Kerbez/Kuşbayırı
	Demirtaş	9			Demirtaş
	Danaburan	7			Danaburan
	Değirmenderesi	7			Değirmenderesi/Dere/Çatak
	Karmuri	18			Kuşçimeni/Hasbağlar (?)
	Hurs	8			Darköprü
	Sarıca	8			
	Şeyhkendi	6			
	Sayerekşeh	3			
	Muğbit	10			
	Lek Ahmed/Okçulu	30			

	Gürgen	2		
	Paç	11		
Toplam		224	11	

Gevenlü/Göneli nahiyesine bağlı 26 yerleşim biriminde toplam 235 hane bulunmaktadır. Bu hanelerin 224 tanesi Müslüman iken, zimmîlere ait sadece Herkeb köyünde 11 hane bulunmaktadır. Nahiyenin yaklaşık 1.175 kişi olan nüfus içinde zimmîlerin oranı %4,5 civarındadır. Nahiyenin en büyük yerleşim yeri 30 haneli Lek Ahmed/Okçulu köyüdür. Nahiyede 17 erbâb-ı timar, 3 sipahizâde ve bir imam kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 7).

Bugün Bingöl'ün ilçelerinden biri olan Sancak nahiyesinin 11 köyü bulunmaktadır. Köyleri şunlardır: (MAD. d. 5152/1106-1112, 1052/1642).

Tablo 8: Sancak nahiyesinin yerleşim birimleri ve hane yapısı

Nahiy e Adı	Köy/Mezraa Adı	Müslüma n hane	G. Müsli m hane	Bugünkü Adı
Sanca k	.... (silik)	18		
	Hoşker		11	Hoşkar/Sancak
	Değirmenköy/Karapir i	25		
	Şeyh Eyub	9		
	...(silik)	9		
	Başkend	8		Büyükbaşköy/Başkö y
	Sinsor	28		Sarıgümüş/Simsor
	Uzunsavad	8		Uzunsavad
	... (silik) Numan	9		
	Şuh	5		Şoğköy/arıcılar
	Keldikân	17		
Toplam		136	11	

Sancak nahiyesinde 136 Müslüman haneye karşılık, zimmîlerin yaşadığı Hoşker köyündeki 11 hane ile toplam 147 hane bulunmaktadır. Nahiyenin tahmini nüfusu 735 civarındadır. En büyük köyü 28 haneli Sinsor köyüdür (Bkz. Tablo 8). Burada zimmîlerin oranı %7,5 civarındadır. Nahiyede 5 timar sahibi, 2 seyyid ve bir imam kaydedilmiştir.

Kiğı'nın küçük nahiyelerinden biri olan ve Büyüksu boyunda yer alan köylerden oluşan Kurdöküzü nahiyesinin 6 köyü bulunmaktadır (MAD. d. 5152/1112-1114, 1052/1642).

Tablo 9: Kurdöküzü nahiyesinin köyleri ve hane yapısı

Nahiye Adı	Köy/Mezraa Adı	Müslüman hane	G. Müslim hane	Bugünkü Adı
Kurdöküzü				
	Şahgeldi/Kalediran	5		
	Henyan	11		
	Arpaderesi	5		
	Ortaköy	6		Ortaköy
	Kızılcubuk	6		Kızılcubuk
	Şirol	7		
Toplam		40		

Yukarıdaki tabloda yer alan verilerden de anlaşılacağı üzere nahiye 40 haneden oluşmaktadır (Bkz. Tablo 9). Nahiye Kiğı'nın zimmî kaydına rastlanmayan 2 nahyesinden biridir. Nüfusu 200 civarındadır. Nahiyede 4 timar sahibi, 2 imam kaydedilmiştir.

Koçakmaz nahiyesi bugün Erzurum'un Çat ilçesinin güney-batı sınırında yer almaktadır. Kiğı'nın 5 köye sahip küçük bir nahyesidir (MAD. d. 5152/1114-1117, 1052-1642).

Tablo 10: Koçakmaz nahiyesinin köyleri ve hane yapısı

Nahiye Adı	Köy/Mezraa Adı	Müslüman hane	G. Müslim hane	Bugünkü Adı
Koçakmaz				
	Başköy		22	
	Şeyh Hasan	10		Şeyh Hasan
	Ağaköy	13		Ağaköy
	... (silik)	14		
	Oyuklu	3		Oyuklu
Toplam		40	22	

Koçakmaz'da 22 hane zimmî, 40 hane Müslüman olmak üzere 62 hane bulunmaktadır (Bkz. Tablo 10). Nahiyenin nüfusu yaklaşık 310 kişidir. Zimmîlerin toplam nüfus içindeki oranı ise %35,4'tür. Nahiyede 5 timar sahibi, 6 sipahizâde ve bir imam kaydedilmiştir.

Kiği'nin Legzi nahiyesi aynı isimle anılan nehrin iki tarafında yer alan köyleri kapsamakta ve 7 köyü ihtiva etmektedir. Bu köylerin isimleri de şöyledir (MAD. d. 5152/1117-1120, 1052-1642).

Tablo 11: Legzi nahiyesinin köyleri ve hane yapısı

Nahiye Adı	Köy/Mezraa Adı	Müslüman hane	G. Müslim hane	Bugünkü Adı
Legzi				
	Ogümi	6		
	Koçakmaz	6		
	Çirik	7		Daşlıçay
	...(silik)	4		
	Güllüce	4		Güllüce
	Yenice	8		
	Holnek	18		
Toplam		53		

Kiğı'nın zimmî kaydına rastlanmayan nahiyelerinden biri de Legzi nahiyesi olup, 53 Müslüman haneyi barındırmaktadır. En kalabalık nüfusa sahip köyü, 18 haneli Holnek köyüdür (Bkz. Tablo 11). Nüfusu yaklaşık 265 civarındadır. Nahiyede yalnız 2 timar sahibi kaydedilmiştir.

Nahiyelere bağlı köylerin sayılarına baktığımızda, kasabadan sonra 31 köy ile Göcek nahiyesinin 7 nahije içinde en fazla yerleşim birimine sahip olduğu, en az yerleşim biriminin ise 5 köy ile Koçakmaz nahiyesi olduğu görülmektedir. Buna karşılık nüfus bakımından en küçük nahiyenin Kurdöküzü olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 12).

Tablo 12: Nahiyelerin yerleşim birimi sayısı

Nahiyelere göre köylerin sayısı								
Kiğı Kasabası	Endiris	Göcek	Gevenlü	Sancak	Kurdöküzü	Koçakmaz	Legzi	Toplam
43	16	31	26	11	6	5	7	145

Yerleşim birimlerindeki hane adetlerine bakıldığında 145 köyden hemen hemen yarısına yakınının (70) 1-9 arası haneye sahip olduğu, 30 ve yukarı haneye sahip köyün ise sadece 6 olduğu görülmektedir. (Bkz. Tablo 13).

Tablo 13: Hane yoğunluklarına göre köyler

Köylerdeki hane sayılarının yoğunluğu				
1-9 haneli köy adedi	10-19 haneli köy adedi	20-29 haneli köy	30 ve daha fazla haneli	Toplam
70	57	12	6	145

1.5. Kiğı Sancağının Nüfus Yapısı

Kiğı, 17. yüzyıl Osmanlı kasabalarının özelliklerini taşıyan ve vilayet ile kaza arasında bir idari birimi ifade eden sancak/liva statüsüne sahip bir yerleşim

birimidir. Bünyesinde sadece Müslümanlar değil, önemli miktarda zimmî nüfusu da barındırmaktadır. Nitekim 14 köyde tamamen zimmîler meskûn iken, 22 köyde Müslümanlarla birlikte yaşadıkları görülmektedir. Azahperit, Çanakçı ve Cibirköy/Güneyağıl gibi nüfuslarının yoğun olduğu köylerde kiliseleri bulunmaktaydı. İncelediğimiz defterde zimmî olarak belirtilen hanelerin Ermeni veya Rum olduklarına dair bir kayıt bulunmamakla birlikte, 1530 tarihli defterde erâmine/ermeniler olarak kaydedilmesi (Özkılınç vd., 1998: 23-24) çoğunluğunun Ermeni olduğunu göstermektedir.

Kiğı'nın kasaba merkezi de dahil olmak üzere bütün nahiyelerinde 145 köy ve bu köylerde meskûn 1.798 hane bulunmaktadır. Kiğı genelinde zimmîlerin hane sayısı 342 iken, Müslümanların hane sayısı 1.399'dur. Hane sayılarından hareketle nüfusun mevcudu hesaplandığında, zimmîlerin 1.710; Müslümanların ise, 6.995 olduğu görülmektedir. Kiğı sancağının toplam nüfusunun ise yaklaşık 8.705 olduğu anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlerin toplam nüfus içinde %19,6 civarında bir orana sahip oldukları görülmektedir. Kiğı sancağında bazı köylerde Müslümanlarla zimmîlerin birlikte, bazılarında tamamen ayrı ve müstakil yaşadıkları görülmektedir. Söz gelimi Cibir-Kiğı, (Cibirköy) Demren, Abar, Denrivars, Banik, Rusnak, Zirmek, Edercik, Tari, Miron, Harik, Hergeb, Hoşker ve Başköy'ün de dahil olduğu 14 köyde tamamen zimmîler yaşamaktadır. Zimmî olarak kaydedilenlerin ise daha çok Ermenilerden müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1530 tarihli defterde de Kiğı'da meskûn bulunanlar İslam ve Ermeni olarak kaydedilmiştir (Özkılınç-Coşkun, 1998: 24). Buna karşılık Kiğı'nın 109 köyünde tamamen Müslümanlar yaşamaktadır. Müslümanlarla zimmîlerin birlikte yaşadıkları köylerin sayısı ise 22'dir (Bkz. Tablo 14).

Tablo 14: Kiğı sancağında Müslüman/G.müslim köy ve hane sayısı

Müslüman Köy	Zimmî Köy	Müslim/Zimmî Karışık	Top Köy	Müslüman Hane	Zimmî Hane	Top. Hane	Tahmini Nüfus
--------------	-----------	----------------------	---------	---------------	------------	-----------	---------------

109	14	22	145	1.399	342	1.710	8.705
-----	----	----	-----	-------	-----	-------	-------

Köylerin hane sayıları ise önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Mesela, en fazla haneye sahip bulunan Göcek nahiyesine bağlı Kalışirik köyünde 58, Kızılkilise'de 47 hane, Vank'ta 39 hane, Azahperit'te 35 hane, Arur'da 32 hane ve Okçulu köyünde 30 hane bulunurken Giransor, Ölmez ve Çançerik köylerinde yalnız birer hane kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 15). Ayrıca hane sahiplerinin kayıtlarından Mehmed, Ahmed, İbrahim, Mustafa, Ali, Hüseyin, Hasan, Murad, Berdan, isimlerinin çokça bulunduğunu, Şeyho, Şeyh, Seyyid ve Seydi gibi sıfatların da sıkça kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 15: Kiğı Sancağı köylerinin hane yapısı

Kiğı sancağına bağlı köylere ilişkin ayrıntılı bilgiler								
S. N o	Köyler	M. Hane	Z. Hane	Erb. Tımar	Sipâhizade	Seyyid	İmam	Har. Muaf
1	Arur	17	15	-	-	4	-	-
2	Demren	-	26	-	-	-	-	-
3	Ağbuzud	2	13	-	-	-	-	-
4	Cibir-Kiğı/Cibirköy	-	5	-	-	-	-	-
5	Arik	1	15	-	-	-	-	-
6	Parçuvank	3	-	-	-	-	-	-
7	Kabzo	3	-	-	-	-	-	-
8	Abar	-	12	-	-	-	-	-
9	İlbeyi	5	-	-	-	-	-	-
10	Giransor	1	-	-	-	-	-	-
11	Zağ	15	-	2	-	-	-	-
12	Perterik	5	3	1	-	-	-	-
13	Abvank	8	-	-	-	-	-	-
14	Haküstün	2	6	-	-	-	-	-
15	Dinik	2	8	-	-	-	-	-
16	Denrivas/Denrivas	-	2	-	-	-	-	-
17	Endik/Çomak	6	4	-	1	-	-	-

Kiği sancağına bağı köylere ilişkin ayrıntılı bilgiler								
S. N o	Köyler	M. Han e	Z. Han e	Erb. Tımar	Sipâhiz ade	Seyyid	İmam	Har. Mu af
18	Hogas	3	8	-	-	-	-	-
19	Kadıköy	6	3	1	-	-	-	-
20	Billice	16	-	2	-	-	-	-
21	Ölmez	1	-	-	-	-	-	-
22	Sirkivlik	12	8	-	-	-	-	2
23	Hupus	3	9	-	-	-	-	-
24	Altun Hüseyin	9	-	-	-	-	-	-
25	Harur	16	-	2	-	-	-	-
26	Abzik	23	-	8	3	-	1	-
27	Banik	-	11	-	-	-	-	-
28	Rusnak	-	14	-	-	-	-	-
29	Zirmek	-	13	-	-	-	-	-
30	Ağyanak	1	11	-	-	-	-	-
31	Azahperit	5	30	1	1	-	-	1
32	Dizmori	9	-	-	-	-	-	-
33	Dümlek	15	-	1	1	-	1	-
34	Alakilise	17	-	-	1	-	-	-
35	Urtum	25	-	1	-	-	1	-
36	Çerme/Kerar	16	-	-	-	-	-	-
37	Başkerar	14	-	-	-	-	-	-
38	Bubekir/Mir Hasan	11	-	1	-	-	1	-
39	Mendeklü	6	-	-	-	-	-	-
40	Dizmori/Mercan	6	-	-	-	-	-	-
41	Hüseyini	2	-	-	-	-	-	-
42	Aznafir	14	-	-	-	-	-	-
43	Seydi Ahmed/Şirin	12	-	1	1	-	-	-
Endiris Nahiyesi								
44	Elmalu	10	-	-	-	-	-	-
45	Dinarik	5	-	-	-	-	-	-
46	Pahnek	15	-	-	2	-	1	-
47	İnkiğ	11	-	-	1	-	-	-
48	Komsor	17	-	-	-	-	1	1
49	Kara Pulad	11	-	-	-	-	-	-
50	Arnis	3	23	-	-	-	-	-

Kiğı sancağına bağlı köylere ilişkin ayrıntılı bilgiler								
S. N o	Köyler	M. Han e	Z. Han e	Erb. Tımar	Sipâhiz ade	Seyyi d	İmam	Har. Mu af
51	Kızılkilise	18	29	-	-	-	-	-
52	Muşağa	7	-	-	1	-	-	-
53	Karaderbend	7	-	-	-	-	-	-
54	Mez. Şahpaşa/Eder cik	-	2	-	-	-	-	-
55	Mez. Gelinpesak	15	3	-	-	-	1	-
56	Kayınpara	2	-	1	-	-	-	-
57	Çerme/Cemaat-i Süveydi	24	-	2	1	-	1	-
58	Kahnasor	7	-	1	1	-	1	-
59	Nah. Endiris Kamahor	24	-	-	2	-	-	-
Göcek Nahiyesi								
60	Zimtek	19	-	2	2	-	-	-
61	Zimtek/İlbeyi	3	-	1	-	-	-	-
62	Şeyhler	18	-	1	-	2	-	1
63	Heftaric-i Süfla	15	-	1	2	-	-	-
64	Ekrek	5	10	-	-	-	-	-
65	Anzivik	14	-	-	-	-	1	-
66	Miron	-	4	-	-	-	-	-
67	Herdif	8	8	-	-	-	-	-
68	Vank	37	2	3	-	-	-	-
69	Temsabad	9	-	1	1	-	-	-
70	Kır	4	-	1	-	-	-	-
71	Tari	-	14	-	-	-	-	-
72	Holhol	1	13	-	-	-	-	-
73	Haskend	5	20	3	-	-	-	-
74	Hoyayik	1	4	-	-	-	-	-
75	Settar	24	-	4	2	-	-	-
76	Cancirik	1	-	-	-	-	-	-
77	Mez. İrisik	4	-	-	-	-	-	-
78	Harik	-	7	-	-	-	-	-
79	Mez. Dismili, Hosrun	6	-	1	-	-	-	-
80	Minkariç	18	-	-	-	-	-	-

Kiği sancağına bağı köylere ilişkin ayrıntılı bilgiler								
S. N o	Köyler	M. Han e	Z. Han e	Erb. Tımar	Sipâhiz ade	Seyyi d	İmam	Har. Mu af
81	Kuşbaba	9	-	-	-	-	-	-
82	Kalişirik	58	-	1	3	-	-	-
83	Hormek	14	-	1	2	-	-	-
84	C. Şadillu/Davülü	13	-	1	-	-	-	-
85	Mez. Ballan	3	-	-	-	-	-	-
86	Muhundu	16	-	-	-	-	-	-
87	Karin	22	-	2	1	-	-	-
88	Canik	7	-	-	-	-	-	-
89	Kimsor	5	-	1	1	-	-	-
90	Keşkivare	11	-	1	-	-	-	-
Gevenlü/Göneli Nah.								
91	Örtünik	16	-	1	-	1	-	2
92	Çanakçı/Bağlık	3	-	-	-	1	-	-
93	Mez. Havass-ı Mirliva	12	-	-	-	-	-	-
94	Şahmuni	6	-	1	-	-	-	-
95	Kücat	10	-	-	-	-	-	-
96	Kijikan	6	-	1	1	-	-	-
97	Alagöz	5	-	-	-	-	-	1
98	Ulucan	8	-	3	-	-	-	-
99	Kakvin	7	-	-	-	-	-	-
100	Çatak	5	-	1	1	-	-	-
101	Hergeb	-	11	-	-	-	-	-
102	Hergeb/Mez. Nurpelit	2	-	-	-	-	-	-
103	Kuyucak	9	-	2	-	-	-	-
104	Kerbes	16	-	1	-	-	-	-
105	Demirtaş	9	-	-	-	-	-	-
106	Danaburan	7	-	-	-	-	-	-
107	Değirmendere si	7	-	-	-	-	-	-
108	Karmuri	18	-	-	-	-	-	-
109	Hurs	8	-	-	1	-	-	-
110	Sarıca	8	-	1	-	-	1	-
111	Şeyhkendi	6	-	-	-	-	-	-

Kiğı sancağına bağlı köylere ilişkin ayrıntılı bilgiler								
S. N o	Köyler	M. Han e	Z. Han e	Erb. Tımar	Sipâhiz ade	Seyyi d	İmam	Har. Mu af
112	Sarukşe/Sayru kşeh	3	-	-	-	-	-	-
113	Muğbit	10	-	-	-	-	-	-
114	Lek Ahmed/Okçulu	30	-	4	-	-	-	-
115	Gürgen	2	-	-	-	-	-	-
116	Paç	11	-	2	-	-	-	-
Sancak Nahiyesi								
117	... (Silik)	18	-	-	-	-	-	-
118	Hoşker	-	11	-	-	-	-	-
119	Değirmenköy/ Karapiri	25	-	1	-	-	1	-
120	Şeyh Eyub	9	-	-	-	-	-	-
121	... (silik)	9	-	1	-	2	-	-
122	Başkend	8	-	-	-	-	-	-
123	Sinsor	28	-	-	-	-	1	1
124	Uzunsavad	8	-	1	-	-	-	-
125	... (silik) Numan	9	-	1	-	-	-	-
126	Şuh	5	-	-	-	-	-	-
127	Keldikân	17	-	1	-	-	-	-
Kurdöküzü Nahiyesi								
128	Geldiklan	5	-	-	-	-	1	-
129	Henyan	11	-	1	-	-	1	-
130	Arpaderesi	5	-	1	-	-	-	-
131	Ortaköy	6	-	1	-	-	-	-
132	Kızılçubık	6	-	1	-	-	-	-
133	Şirol	7	-	-	-	-	-	-
Koçakmaz Nahiyesi								
134	Başköy	-	22	-	-	-	-	-
135	Şeyh Hasan	10	-	-	4	-	1	-
136	Ağaköy	13	-	4	-	-	-	-
137	... (silik)	14	-	-	2	-	-	2
138	Oyuklu	3	-	1	-	-	-	-
Legzi Nahiyesi								

Kiğı sancağına bağlı köylere ilişkin ayrıntılı bilgiler								
S. N o	Köyler	M. Han e	Z. Han e	Erb. Tımar	Sipâhiz ade	Seyyi d	İmam	Har. Mu af
139	Ogümi	6	-	-	-	-	-	-
140	Koçakmaz	6	-	-	-	-	-	-
141	Çirik	7	-	1	-	-	-	-
142	... (silik)	4	-	-	-	-	-	-
143	Güllüce	4	-	-	-	-	-	-
144	Yenice	8	-	-	-	-	-	-
145	Holnek	18	-	1	-	-	-	-
Toplam		1.399	342	83	39	10	16	11

Mevcut veriler çerçevesinde toplam nüfusu 9.000 civarında olduğu tahmin edilen Kiğı'nın küçük sancaklardan biri olduğu ve nüfusunun çoğunluğunun köylerde yaşadığını ifade etmek mümkündür (Bkz. Tablo 16). Önceki dönemlerle kıyaslandığında nahiye ve köy sayısındaki azalmaya paralel olarak sancağın nüfusunda bir azalma göze çarpmaktadır. Bir bölgenin gelişmesinde coğrafi, idari, ekonomik birçok etken bulunduğu bilinmektedir. Bölgenin coğrafi konumu, ticaret yollarının üzerinde bulunması, tarıma elverişli geniş arazilere sahip olması gibi sebeplerin yanında, göç, savaş, isyan hareketlerinin de gelişmesine ve nüfus yapısına etkisi vardır. Muhtemelen Kiğı sancağında nüfusun azalmasında da bu hususlardan bazıları etkili olmuştur.

Muhtelif devletlerin ve milletlerin idaresinde kalmış bulunan Kiğı, Osmanlı idaresine geçtikten sonra yer isimlerine müdahale edilmemiştir. Bu sebeple yerleşim birimlerinin isimlerine baktığımızda çoğunluğu Türkçe olmakla birlikte, bir kısmı Ermenice, nadiren de Arapça ve Farsça isimler olduğu görülmektedir. Bizzat Kiğı Ermenice köy anlamında bir isimdir. Kiğı sancağında bir yer ismi olan Karir memnun, mesrur anlamına gelen Arapça bir sıfattır. Yine bugün Adaklı'ya

bağlı Doğan kent köyünün eski adı olan Aznafir de kuvvetli, zalim anlamlarına gelmektedir (Ali Cevad, 1314: 869).

Tablo 16: Kiğı sancağı hane ve nüfus miktarı

Kiğı sancağındaki kasaba ve nahiyelerin hane ve yaklaşık nüfusları						
Kasaba/Nahiyeler	Müslüman hane	G. Müslim hane	Toplam hane	Müslüman Nüfus (X5)	Zimmî nüfus	Toplam nüfus
Kasaba merkezi	68	0	68	340	0	340
Kiğı Kasabası Köyler	312	216	528	1.560	1.080	2.640
Endiris	176	57	233	880	285	1.165
Göcek	350	82	432	1.750	410	2.160
Gevenlü-Göneli	224	11	235	1.120	55	1.175
Sancak	136	11	147	680	55	735
Kurdöküzü	40	0	40	200	0	200
Koçakmaz	40	22	62	200	110	310
Legzi	53	0	53	265	0	265
Toplam	1.399	342	1.798	6.995	1.710	8.705

1.6. Kiğı Sancağında Görevliler

İncelediğimiz defterdeki verilerden Arur köyünde Ali isimli bir şahsın zaîm¹⁴ olduğu ve İbrahim ile Arslan adında 2 cebelü¹⁵ bulunmaktadır. Kerbes köyünde Kaya ...(?)'nin zaîm ve aynı zamanda Kiğı'nın miralay¹⁶ olduğu kaydedilmektedir.

¹⁴ Zaîm, Osmanlı askerî teşkilatı terminolojisinde genel olarak askerî hizmette bulunanlara verilen, 20.000 ile 100.000 akçe arasındaki dirlik sahiplerine denilmektedir, bk. Erhan Afyoncu, "Zeâmet," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, 44, 162-164; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, (haz. Midhat Sertoğlu), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, s. 79.

¹⁵ Cebelü, Osmanlı döneminde timar sahiplerinin sefere götürmekle yükümlü oldukları tam teçhizatlı askerlere denilmektedir, bk. Feridun Emecen, "Cebelü," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, 7, 188-189.

Köylerin tamamında 83 erbâb-ı timar, 39 sipâhizâde, (sipahinin oğlu/sipahi namzedi) 10 seyyid,¹⁷ ve 16 imam¹⁸ bulunmaktadır (Bkz. Tablo 17). Ayrıca Okçulu köyünde de tarikat şeyhi olarak kaydedilen 2 hane bulunmaktadır. Bilindiği üzere imamlar ve şeyhler vergiden muaf tutulmaktadır. Yaşlılığı, yaralı veya âmâ olması sebebiyle çalışamaz durumda olan ve vergiden muaf bulunan Arur'da 1, Okçulu'da 3 hane, timardan mazul Kayınpara, Anzivik, Vank ve Kalışirik köylerinde 5 hane; Okçulu'da ise sefere gitmekle görevli 7 hane bulunmaktadır. (Bkz. Tablo 15).

Kiği kasaba merkezinde 68 haneden 45 hanesi vergi mükellefi değildir. Bu hanelerden 20'si ehl-i menâsib (memuriyet sahibi) olarak kaydedilmektedir. Mansib sahibi olanlardan 4'ünün topçu, 2'sinin yeniçeri, 7'sinin erbâb-ı timar, 2'sinin timardan mazul, birinin sipâhî, yine birinin sipâhizâde, 3'ünün de zaîm¹⁹ olduğu belirtilmektedir. Vergi mükellefi olmayan hanelerden 13'ü Balaban Camii vakfında görevli, 12 hane fakir ve iş göremez durumdadır (Bkz. Tablo 1). Vergi mükellefi olan hane sayısı ise 23'tür. Öte yandan Arur'da 4, Örtünik, ve Çanakçı'da birer, Şeyhler ve adı okunamayacak derecede silik bir köyde de 2'şer

¹⁶ Miralay, kaymakamla mirlivâ arasındaki rütbeye sahip kişi, subay, albay için kullanılan bir tabirdir, bk. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı İstanbul 2006, 2, 2081.

¹⁷ Hz. Peygamberin torunlarından Hz. Hüseyin'in neslinden gelenlere seyyid, Hz. Hasan neslinden gelenler şerif denilmektedir. Osmanlı Devleti'nde seyyid ve şeriflere hürmet gösterilmiş ve vergiden muaf tutulmuşlardır. Seyyid ve Şeriflerin işleriyle meşgul olmak üzere Osmanlı'da h. 802 Ramazan (Mayıs 1400) da Sultan Yıldırım Bayezid zamanında Nakîbüleşraflık müessesesi kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilâtı*, Ankara, 1988, s.161-172; Ş. Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşraf," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, 32, 322-324.

¹⁸ Osmanlı Devleti'nde imamlar Müslüman topluma hizmet veren sınıf içinde çok geniş yer işgal etmekte ve hizmet sahaları itibarıyla de çeşitlilik göstermektedir. Padişah beratı ile görevlendirilirler ve "askerî" sınıftan sayılırlardı. Görevleri süresince vergiden muaf tutulmuşlardır. Ölüm, doğum kayıtları, nikah akdi ve boşanma ve defin işlemleri imamlar tarafından yürütülürdü. Geniş bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "İmâm," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, 22, s. 181-186.

¹⁹ Zaim, geliri en az 20.000, en çok 99.999 akçe olan zekat sahibi denirdi. Zekat sahipleri ilk 5.000 akçeden sonra gelirlerinin her 5.000 akçesi için bir asker (cebelfî) hazırlamakla yükümlüydüler, bkz. Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, s. 372-373.

hane olmak üzere 10 hanede seyyid yaşamaktadır. Ayrıca Göcek nahiyesine bağlı Şeyhler köyünde bir zaviye, bu zaviyeye ait bir de vakıf bulunduğu ve Haydar veled-i Aşur'un bu vakfın mütevellisi, Şeyh İsmail veled-i Şeyh Mansur'un da zâviyedâr olduğu kaydedilmektedir (MAD. d. 5152/1082, 1052/1642).

Zimmî nüfusun meskûn bulunduğu Abar köyü, Diyarbekir, Erzurum ve Palu'dan gelen yol güzergahında olması sebebiyle gelen-gidenlerin ihtiyaçlarını karşılama hususundaki yardımları, ayrıca kudretleri olmadığından avâriz ve mirî vergilerden muaf tutulmuşlardır. Âbzik, Dümlük, Urtum, Mir Hasan, Pahnek, Komsor, Gelinpesak, Süveydi Cemaatinin yaşadığı Çerme, Kahnasor, Anzıvık, Sarıca, Değirmenköy/Karapirî, Sinsor, Kalediran, Henyan ve Şeyh Hasan köylerinde birer imam bulunmaktadır. Diğer köylerde imam bulunduğu dair bir kayda rastlanmamaktadır. Ayrıca, 12 haneli bir mezraanın Kiğı Sancakbeyi'ne tahsis edildiği kaydedilmiştir (MAD. d. 5152/1099, 1052/1642). Öte yandan deftere kaydedilen askeri sınıfa mensup olanlarla vakıf görevlisi bulunanların dışındaki Müslüman veya zimmî şahısların meslekleri ve durumlarına ilişkin bir kayda yer verilmemiştir. Bu da humbarahânedeki çalışanların haricindekilerin tarım, hayvancılık veya daha başka hangi işlerle meşgul olduklarını tam olarak ortaya koymaya imkân vermemektedir.

Tablo 17: Kiğı'da görevliler

Kiğı Sancağındaki Görevlilerin sayıları					
Erbâb-ı Tımar	Sipahizâde	Seyyid	İmam	Harçdan muaf	Şeyh
83	39	10	16	11	2

Diğer taraftan Erzurum livâsı Sancakbeyi olan Nazar Bey'e Padişah tarafından ocaklık²⁰ olarak verildiği belirtilmekte, berata muhâlif ve hüccete aykırı bir

²⁰ Ocaklık, kale muhafızları veya şehir yerli neferlerinin ulûfelerine yahut tersâne masraflarına karşılık tahsis edilen öşür veya örfî hâsılat için kullanılan bir tâbirdir. Öşür veya rûsûm hâsılatı tahsis edilen hizmet sahibi bunları toplar, kendisi için bu hâsılatı dirlik

davranışta bulunması halinde avâriz ve cihetleri ile diğer rûsûmâtlarının alınacağı ifade edilmektedir (MAD. d. 5152/1120, 1052/1642).

1.7. Aşiret ve Cemaatler

Kığı'da aşiretler ve cemaatler içinde en fazla haneye sahip Süveydi Aşireti olup, sadece Çerme köyünde bu aşirete mensup 24 hane yaşamaktadır (MAD. d. 5152/1079-1080, 1052/1642). Gelinpesak köyünde Süveydi Aşiretin'e mensup 7, Çoburlu Aşiretin'e mensup 2, Kara Kadirli, Kamurlu (?) ve Karaçorlu aşiretlerine mensup birer hane yaşamaktadır. Mir Aşireti'nden Sinsor ve Çerme'de birer, Düşemli Aşireti'nden Settar'da bir hane bulunmaktadır. Yine Pazukî Aşireti'nin bir kolu olan Şadillu cemaatine mensup Göcek nahiyesine bağlı Davülü köyünde 13 hane yaşamaktadır (Bkz. Tablo 18). Diğer taraftan Kığı kasabasına bağlı Dizmori/Mercan (Topağaçlar), Seydi Ahmed/Şirin, Endiris nahiyesine bağlı Kara Pulad, Göcek nahiyesine bağlı Herdif, Kır, Settar köylerinde Çerkes haneleri bulunmaktadır.

Tablo 18: Kığı'da aşiretler ve yaşadıkları köyler

Köyler	Aşiretlerin köylerdeki hane sayıları							
	Süveydi	Şadillu	Karaçorlu	Mir	Kamurlu	Düşemli	Kara Kadirli	Çoburlu
Gelinpesak	7		1		1		1	2
Davülü		13						
Settar						1		
Sinsor				11				
Çerme	24			1				

olurdu. Osmanlı fethettiği yerlerin bir kısmını yurtluk ocaklık olarak tahsis ederdi. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri* III, 712-713; Orhan Kılıç, "Ocaklık," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2007, 33, 317-318.

1.8. Sâdât-ı Kirâm

İncelediğimiz defterdeki kayıtlardan Hz. Peygamber soyundan gelen sadât-ı kiramdan Kiğı kasabasına bağlı Arur köyünde 4, Göcek nahiyesine bağlı Şeyhler köyünde 2, Gevenlü/Göneli nahiyesine bağlı Örtünik ve Çanakçı/Bağlık köyünde birer, Sancak nahiyesine bağlı olup, ismi (silik olduğu için) okunamayan bir köyde de 2 hane olmak üzere 10 hane bulunmaktadır (Bkz. Tablo 19).

Tablo 19: Kiğı'da Seyyidler

Köyler	Sâdât-ı Kirâmın isimleri	Toplam
Arur	1-Hane-i Seyyid Mahmud veled-i Kuli, 2-Hane-i diğer Seyyid Mahmud Baba veled, 3-Hane-i Seyyid Bekir Baba, 4-Hane-i Molla Osman an evlad-ı Eşari Baba (Nevverallahü merkadahü)	4
Şeyhler	1-Hane-i Şeyh İsmail veled-i Şeyh Mansur zaviyedar-ı der karye-i mezbbur Sadât-ı izâmdan olduğuna şecere ve berat eylemiştir, 2-Hane-i Şah Hüseyin veled-i Safi	2
Örtünik	Hane-i Seyyid Ali veled-i Seyyid Hüseyin Sadât-ı kiramdan olduğuna emr-i şerif ve şecere ibraz eylemiştir	1
Çanakçı	Hane-i Seyyid Kasım veled-i Seyyid İsa Baba Sadât-ı kiramdandır.	1
... (?)	1-Hane-i Seyyid Koç Ali veled-i Seyyid Süleyman Sadât-ı kiramdan olduğuna dair berat ve şecere ibraz eylemiştir, 2-Hane-i Seyyid Ali veled-i Seyyid Kasım Sadat-ı kiramdandır.	2
Toplam		10

2. Defterdeki Verilerin Diğer Kaynaklarla Mukayesesi

İncelediğimiz defterdeki veriler, daha önce yayınlanmış yaklaşık bir asır öncesine ait kayıtlarla karşılaştırıldığında nahiye isimleri ve sayılarına ilişkin zaman içinde meydana gelen değişiklikler hakkında bize fikir vermektedir.

Tablo 20: Kiğı nüfusunun mukayesesi

924/1518 Tarihinde ²¹	937/1530 Tarihinde ²²	960/1553 Tarihinde ²³	1052/1642 Tarihinde ²⁴
Endiris	Endiris	Endiris	Endiris
Sancak	Sancak	Sancak	Sancak
Göcek	Göcek	Göcek	Göcek
Gürzelik	Gönelü/Gevenlü	Gönelü/Gevenlü	Gevenlü
Kızıuçan	Koçakmaz	Koçakmaz	Koçakmaz
_____	_____	Legzi	Legzi
_____	Kurdöküzü	Kurdöküzü	Kurdöküz
_____	Kiğı	Kiğı	Kiğı
_____	Korti/Kurti	Korti/Kurti	

Yukarıda görüldüğü üzere 1518 yılında 5 nahiyesi olan Kiğı'nın 1530'da 8, 1553'te 9 ve 1052/1642 yılında 7 nahiyesi bulunmaktadır. (Bkz. Tablo 20).

Tablo 21: Nahiyelere bağlı köy adedinin geçen yüzyılla mukayesesi

Nahiye Adı	Yerleşim Birimi Adedi (Köy)		
	937/1530 Tarihinde	960/1553 Tarihinde	1052/1642 Tarihinde
Kiğı			

²¹ 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zül'l-Kadriyye Defteri (937/1530) I, (haz. Ahmet Özkılınç-Ali Coşkun-Murat Yüzbaşıoğlu-Abdullah Sivrikaya), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1998, s. 4.

²² 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zül'l-Kadriyye Defteri (937/1530) I, (haz. Ahmet Özkılınç-Ali Coşkun-Murat Yüzbaşıoğlu-Abdullah Sivrikaya), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1998, s. 4-5; Yunus Koç, XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Kiğı Sancağı'nda İskân ve Toplumsal Yapı, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 16, (2004), s. 135.

²³ Koç, XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Kiğı Sancağı, s. 129-156.

²⁴ BOA, MAD. d. 5152/1046-1120.

	43	49	43
Endiris	17	20	16
Göcek	44	36	31
Gevenlü/Gönelü	25	22	26
Sancak	18	18	11
Kurdöküzü	6	19	6
Koçakmaz	17	18	5
Legzi	0	20	7
Kurti	8	12	0
Toplam	178	214	145

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere 1553 yılında yerleşim birimlerinin sayısında bir miktar artış olduğu görülürken, 1642 senesine gelindiğinde önemli bir azalma göze çarpmaktadır (Bkz. Tablo 21). Ancak bu eksilmenin izahını ve nedenlerini mevcut bilgiler çerçevesinde tam olarak ortaya koymak mümkün değildir.

Kiğı sancağında bulunan Müslüman ve gayrimüslim hanelerinin dağılımına baktığımızda ise şöyle bir tabloyla karşımıza çıkmaktadır:

Tablo 22: Geçen yüzyılla Müslim/G. müslim Nüfusun mukayesesi

	937/1530 Tarihinde	1052/1642 Tarihinde
Müslüman	2.448	1.399
G. Müslim	606	342
Toplam	3.147	1.798

Kiğı sancağı genelinde sadece Müslüman nüfusun değil aynı zamanda zimmî nüfusta da önemli bir eksilme olduğu gözlenmektedir. Yaklaşık bir asır önce 2.448 olan Müslüman hane sayısı 1.049 hane azalarak 1.399 haneye gerilemiş, 606 olan zimmî hane sayısı da 264 hane azalarak 342'a düşmüştür. Kiğı genelinde Müslüman zimmî hane sayısındaki azalma ise toplamda 1.399'dur (Bkz. Tablo 22). Önemli bir düşüşü ifade eden bu sonucun, yerleşim yerlerdeki nüfusun azalmasının sebepleri arasında sayılan göç, isyan, savaş ve kıtlık gibi amillerden kaynaklanmış olabileceği akla gelmektedir.

3. Kiğı Humbarahânesi

Kiğı'da top imal edilen bir humbarahâne bulunmakta ve burada top ve gülle imal edilmekteydi. Kiğı kazası reâyâsı bu madende çalışmakta ve maden eminine nefer başına birer guruş haraç vermekteydiler. Kiğı halkı üç senede 7.500 batman²⁵ yuvarlak²⁶ ve 5.400 batman âhen-i hâm (ham demir) işlemeyi taahhüd etmiş iken, esasen daha fazla yuvarlak işlemeye tahammülleri olduğu anlaşıldığından Kiğı Mahkemesi'nden verilen hüccetle bu miktar 3.000 batman arttırılarak üç senede 10.500 batmana çıkarılmıştır. Mahkeme tarafından kayıt altına alınan karar gereği humbarahanede çalışan Kiğı ahalisi üç senede 10.500 batman yuvarlak ve 5.400 batman âhen-i hâmı Erzurum veya Diyarbekir'e teslim ve nefer başına birer kuruştan 1.200 kuruş da Âsitâne-i Saâdet hazinesine göndermekle mükellef bulunmaktaydılar. Yüklümlü buldukları bu hizmet karşılığında avâriz ve diğer vergilerden muaf tutulmuşlardır (MAD. d. 5152/1120, 1052/1642). Öte yandan nefer başına birer kuruş, toplam 1.200 kuruş vermekle mükellef bulduklarından hareketle, madende 1.200 kişinin çalıştığı ifade edilebilecek olsa da bu rakamın yüksek olduğu, buna karşılık çok sayıda çalışan olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı hakimiyetine girmeden önce Akkoyunluların idaresinde bulunan Kiğı, Osmanlı döneminde önce Diyarbekir, daha sonra 1535'te Erzurum Beylerbeyliğine bağlanmıştır. İncelediğimiz 1642 tarihli defterde Erzurum livâsının Padişah tarafından ocaklık olarak Sancakbeyi

²⁵ Batman eski bir ağırlık ölçüsü olup, yıllara ve bölgelere göre farklılık göstermekle birlikte, 1650 senesinde Erzurum'da yaklaşık 7.83 kg idi, bk. Cengiz Kallek, "Batman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, 5, 199-200.

²⁶ Demird en imal edilen ve muhtelif çaplarda dökülmekte olan yuvarlak, devlet merkezine ve ihtiyaç duyulan bölgelere gönderilmekte idi, bk. Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, s. 371; Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü, "Yuvalak," Ankara 1957, IV, 908.

Nazar Bey'e verildiği ifade edilmektedir. Kiğı başta aynı adla anılan kasaba hariç Endiris, Göcek, Gevenlü/Gönelü, Sancak, Kurdöküzü, Koçakmaz ve Legzi olmak üzere yedi nahiyeye olarak teşekkül etmiş bir sancaktır. Kiğı'nın kasabaya bağlı 43 köy ile toplam 145 köyü bulunmaktadır. Kiğı kasabasından sonra nahiyeler arasında Göcek 33 köy ile en fazla nüfusa sahip durumundadır. Kiğı sancağında nüfusun çoğunun köylü kitlesinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Kiğı sancağında kasaba merkezi ve bağlı köyler ile nahiyelerde 1.399 hanesi Müslüman 342 hanesi zimmî olmak üzere 1.798 hane bulunduğu, sancağının nüfusunun ise (hane X5) yaklaşık 8.705 olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfusun 6.995'i Müslüman, 1.710'u zimmîlerden oluşmaktadır. Zimmîlerin en yoğun yaşadıkları yer Kiğı kasabasına bağlı köyler, arkasından Göcek nahiyesi gelmektedir. Zimmîlerin genel nüfus içinde %19,6 civarında olduğu anlaşılmaktadır.

Kiğı sancağında 83 timar sahibi, 39 sipahizâde, 10 seyyid, 16 imam, 13'ü Akkoyunlular döneminde vakıf eseri olarak yapılmış Balaban Camii vakfında, 2'si Göcek nahiyesine bağlı Şeyhler köyünde bulunan bir zaviyede biri zaviyedar diğeri mütevellî olmak üzere 15 vakıf görevlisi, 2 şeyh ve 11 haraçtan muaf hane kaydedilmiştir. Öte yandan Kiğı'da Şadillu, Süveydi, Çoburlu, Kara Kadırlı, Düşemli, Kamurlu ve Karaçorlu gibi aşiretlerin ve Çerkeslerin yaşadıkları görülmektedir. Yaklaşık bir asır öncesine göre, köy sayısında önemli bir eksilme olduğu görülmektedir. Bunun göçler, isyanlar, savaşlar ve coğrafi sebeplerden kaynaklanmış olabileceği akla gelmekle birlikte, mevcut verilerden hareketle gerçek nedenini ortaya koymak mümkün değildir. Köy ve yerleşim birimlerinin adları genellikle Türkçe olmakla birlikte, Osmanlı dönemi öncesinden kalma Farsça, Arapça özellikle Ermenice isimlere de rastlanmaktadır. Ancak Cumhuriyet döneminde bazı yerleşim birimlerinin adları değiştirilmiş, bunlardan tespit edebildiklerimizin karşısına yenileri yazılmıştır.

Diğer yandan Kiğı kasabasında top ve gülle imal edilen bir humbarahâne bulunmaktadır. Kiğı reâyâsının bu madende çalıştıkları ve maden eminine nefer başına birer kuruş haraç verdikleri anlaşılmaktadır. Kaza halkının üç senede 10.500 batman yuvarlak ve 5.400 batman demir madenini/âhen-i hâmı Erzurum veya Diyarbekir'e teslim ve 1.200 kuruş da İstanbul'a göndermekle yükümlü buldukları belirtilmektedir. Yükümlü buldukları bu hizmet karşılığında ise avâriz dahil bütün vergilerden muaf olacakları kararlaştırılmıştır. Sancakta yaşayan diğer şahısların meslekleri ve geçim vasıtaları hakkında açık bilgi olmamakla birlikte, mevcut imkanlar çerçevesinde tarım ve hayvancılıkla uğraştıklarını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

BOA, MAD. d. 5152/1046-1120 Sayfaları (74sayfa).

Doğunun Demir Kalesi Kiğı. (2001). Haz. Ş. Levent Elmacioğlu, M. Nuri Törel, M. Ali Akyurt, Tufan Cihan, İbrahim Atilla Parkın, Adnan Uğur, Metin Atılğan. Kiğı: Millî Eğitim Müdürlüğü Okulları Koruma ve Geliştirme Derneği.

998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zül'l-Kadriyye Defteri (937/1530) I. (1998). (Haz. Ahmet Özkılınç-Ali Coşkun- Abdullah Sivridağ- Murat Yüzbaşıoğlu), Ankara: Osmanlı Arşivi Yayını.

Afyoncu, E. (2013). "Zeâmet". *İslam Ansiklopedisi*, (XXXIV, 162-164). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Akbulut, Y. (1982). *Bingöl Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Akgündüz, A. (1991). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.

Aydın, D. (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Barkan, Ö. L. (1953). "Tarihî Demografi, Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". *Türkiyât Mecmuası*, X (12), 1-26.

Barkan, Ö. L. (1961). "Avârız". *İslam Ansiklopedisi*, (II, 13-19). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Barkan, Ö. L. (1974). "Tımar". *İslam Ansiklopedisi*, (XII/1, 286-333). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Beydilli, K. (2000). "İmâm". *İslam Ansiklopedisi*, (XXII, 181-186). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Buzpınar, Ş. T. (2006). "Nakîbüleşraf". *İslam Ansiklopedisi*, (XXXII, 322-324). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Cevad, A. (1314). *Memâlik-i Osmâniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, İstanbul: Kasbar Matbaası.

Cumhuriyetin 50. Yılında Bingöl, 1973 İl Yıllığı. (1973). (Haz. Şener Birsöz-Burhan Gültekin-Talat Keçeci-M. Bahattin Güleş), Ankara: Pars Matbaacılık.

Çetin, A. (1979). *Başbakanlık Arşiv Kılavuzu*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Dilçin, C. (1983). *Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Emecen, F. (1993). "Cebelü". *İslam Ansiklopedisi*, (VII, 188-189). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Göyünç, N. (1979). "Hâne Deyimi Hakkında". *Tarih Dergisi*, (XXXII), 331-348.
- İlhan, M. M. (1992). "Bıyıklı Mehmed Paşa". *İslam Ansiklopedisi*, (VI, 116-117). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- İpşirli, M. (1992). "Câbî". *İslam Ansiklopedisi*, (VI, 529-530). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, M. (2003). "Mansıb". *İslam Ansiklopedisi*, (XXVIII, 4). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, M. (2011). "Tekâüt". *İslam Ansiklopedisi*, (XXXX, 340-341). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kallek, Cengiz. (1992). "Batman". *İslam Ansiklopedisi*, (V, 199-200). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kılıç, O. (2007). "Ocaklık". *İslam Ansiklopedisi*, (XXXIII, 317-318). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koç, Y. (2004). "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Kiğı Sancağında İskân ve Toplumsal Yapı". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (16). 129-156.
- Ortaylı, İ. (2001). "Kadı." *İslam Ansiklopedisi*, (XXIV, 69-73). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öz, M. (2007). "Reâyâ". *İslam Ansiklopedisi*, (XXXIV, 490-493). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Sertoğlu, M. (1955). *Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sertoğlu, M. (1986). Osmanlı Tarih Lûgati. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Sofyalı Ali Çavuş. (1992). *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*. (Haz. Midhat Sertoğlu). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Sözen, M. (1981). *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Şemseddin, S. (1314). *Kâmusu'l Alâm*. İstanbul: Mihran Matbaası.

Şeref Han. (1971). *Şerefname*. Çev.: Mehmet Emin Bozarslan. İstanbul: Ant Yayınları.

Tuncel, M. (1992). "Bingöl". *İslam Ansiklopedisi*, (VI, 183-184). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yaman, A. (2013). "Zimmî". *İslam Ansiklopedisi*, (XXXIV, 434-438). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Yazıcı T. ve İpşirli, M. (1995). "Ferrâş". *İslam Ansiklopedisi*, (XII, 408-409).
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Yiğitbaş, M. S. (1950). *Kiğî*. İstanbul: Cemal Azmi Matbaası.

Yurt Ansiklopedisi. (1982). "Bingöl". Anadolu Yayıncılık, (II, 1316-1377). İstanbul:
Anadolu Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Kiğı, an accident due to Bingöl today, is located in the Upper Euphrates section of the Eastern Anatolia Region. There are Mus in the East of Kiğı, Erzurum and Erzincan in the North, Tunceli and Elazığ in the West and Diyarbakır in the South. It is about 76 km from Bingöl. Having a rugged terrain, a significant part of Kiğı is composed of high mountains. It is about 1,430 meters above sea level. Haç Mountain reaches 2,650 meters and is surrounded by Karababa Mountains, Bağırbaşa Mountains and Devil Mountains. The Peri River, one of the tributaries of the Euphrates, is the most important river.

Kiğı has been under the rule of Pazukî beys since the period of Aq-koyunlular. Diyarbakır beylerbeyi Mehmed Pasha had joined the Ottoman lands in 1514 during the Battle of Caldiran. First, it was connected to Diyarbakır and in 1535 it was connected to Erzurum.

Method

The main source of this study consists of Kiğı's book, which is registered in number 5152 and dated 1052/1642, all of which is 560 leaf. This book, which is all 560 leaf, belongs to the Kiğı accident between pages 1046-1120. This registers was prepared by Cafer Efendi upon the order of the destruction of Erzurum Province. It was organized by recording the accidents of Bayburd, Erzincan, Tercan, Kemah, Kelkid, Şirvan Tortum, İspir Hınıs, Kuzıcan, Kokans, Pasinler and Kiğı. In the book, the towns, sub-districts, villages and neighborhoods of the Kiğı accident, Muslim and zimmî reaya, timar and zayamet owners, people of the Ahl-i menasib, imams, orators, muezzin and muderris, janissaries, sipahi, pocket, and tax-exempt households It was recorded. The book was translated and the towns and towns of Kiğı, villages and hamlets, the number of households and the names of the households were determined. Within the framework of the data in the book, the settlement and population structure of Kiğı in 1642 was tried to be revealed. However, the names of the households were not included in the article as this would increase the volume of the study.

Conclusion and Discussion

Kiğı is a settlement with the characteristics of the 17th century Ottoman towns and has the status of a starboard that represents an administrative unit between the province and the district. It contains not only Muslims, but also a significant non-Muslim population. As a matter of fact, while the zimmis live in

14 villages, they live with the Muslims in 22 villages. The village of Abar, where the non-Muslims live, is exempted from taxes because they are poor and meet the needs of the passengers since they are on the road from Diyarbakir, Erzurum and Palu. There were 145 villages in Kiğı and a total of 1,798 households in these villages. While the number of households of zimmi in the general population is 342, the number of households of Muslims is 1,399. The population of Kigi (household X5) is calculated to be 8,705. Of this population, 1,710 people are non-Muslims and 6,995 people are Muslims. It has a ratio of around 19.6% of the total population of non-Muslims. It is observed that the number of households of villages varies significantly. While some households have one household, 58 households live in the village with the highest population. There are 70 villages from 1 to 9 households, 57 villages from 10 to 19 households, 12 villages from 20 to 29 households, and only 6 villages with more than 30 households. After the Ottoman administration, the village names in Kiğı were not changed. Therefore, when we look at the names of the settlements, it is seen that most of them are Turkish, although some of them are Armenian and rarely Arabic and Persian. There are 83 timar owners, 39 sipahi, 10 sayyid, and 16 imams in all villages. Hz. Sayyids of the progeny of the Prophet live in the districts of Gocek, Gevenlu and Sancak.

On the other hand, according to a rumor during the Akkoyunlu State in the town of Kiğı, it was built by Pir Ali Bey, son of Fahreddin Kutluk Bey in 804/1402, and according to another rumor, Pir Ali Bey's son Emir Piltan built it in 818/1413 as a foundation work. Balaban Bey Mosque. Also known as Piltan Bey Mosque, this mosque is still open for worship. One of these officials is an administrator, 4 of them are juzhan, 2 of them are servants, one is a muezzin, one is a trustee, one is a teacher, one is a cleaner, one is a prayer reader and one is looking at the accounts of the foundation. In addition, there is a lodge with trustees and officers in the village of Şeyhler of Göcek district.

There are also tribes and communities in Kiğı. Among them, the Suveydi tribe has the highest population. There are 24 households in Çerme village belonging to this tribe. At the same time, there are 7 households in the Gelinpesak village belonging to the Süveydi tribe, 2 households belonging to the Çoburlu tribe, and 1 households belonging to the Kara Kadirli and Karaçorlu tribes. There are one household in the Sinsor and Çerme of the Mir Tribe and one in Settari of the Düemli Tribe. There are 13 households in the village of Davülü, which is part of the Göcek sub-district of the Şadillu community, which is a branch of the Pazukî tribe. On the other hand, Circassians live in Endiris and Göcek sub-districts to Kiğı town.

There was a humbarahâne in Kigi which was produced with cannon and shot put. The people of the Kiğı accident were working in this mine and paying the

cents one penny per each. The people of Kigi have committed to processing 7,500 batman cannon rounds and 5,400 batman crude iron in three years. However, since it was understood that they had the power to process more cannon rounds, this amount was increased to 3,000 batman and increased to 10,500 batman in three years. In accordance with this decision, which was recorded by the court, the people of Kiğı who worked in the humbarahane were obliged to deliver 10,500 batman cannon rounds and 5,400 batman iron mines to Erzurum or Diyarbakir in three years and to send 1,200 cents per person to Istanbul. They are exempt from taxes in return for these services. On the other hand, since it is possible to state that 1,200 people are employed in the mine, since they are obliged to pay one cents per person and a total of 1,200 cents, it is understood that this figure is high and there are many employees. Although there is no clear information about the occupations and livelihoods of other people living in the starboard, it is possible to say that they are engaged in agriculture and animal husbandry.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196

Yıl : 12 Sayı : 33 Aralık 2019

Yayın Geliş Tarihi: 30.10.2019 Yayına Kabul Tarihi: 28.12.2019

Araştırma Makalesi

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.640730>

AHMED ŞAH DÜRRANÎ DÖNEMİNDE AFGAN ŞAHLIĞI'NIN HİNDİSTAN SİYASETİ

Orhan YAZICI*

Öz

İran'da Nadir Şah Afşar'ın 21 Haziran 1747 gecesi öldürülmesini, bölge tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul etmek gerekir. Nadir Şah'ın kapıkulu ocağında görevli Afgan aşiret kuvvetleri, İran'da bulunmalarını gerektiren temel sebep ortadan kalktığından süratle yurtlarına dönmüş ve Ekim 1747'de Kandahar'da bağımsız bir Afgan Şahlığı kurmuşlardır. XVI. yüzyıldan beri Baburlular ve Safevîler arasında bir çekişme sahası olan ve sürekli el değiştiren Kandahar'da kurulan bu devletin başına ise aşiret liderlerinin oylarıyla Ahmed Han seçilmişti. Gazne ve Kâbil'i ele geçirdikten sonra yönünü Hindistan'a çeviren Ahmed Şah, iktidarı süresince dokuz defa Hindistan'a sefer yapmıştı. Bu çalışmamızda Ahmed Şah'ın Hindistan seferlerini ve bunun sebeplerini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Şah Dürranî, Afganistan, Hindistan, Pencâb, Baburlular.

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/MALATYA
orhan.yazici@inonu.edu.tr

INDIA POLICY OF AFGHAN SHAHDOM DURING THE PERIOD OF AHMED SHAH DURRANİ

Abstract

The murder of Nadir Shah Afshar in Iran on the night of 21 June 1747 should be regarded as a turning point in the history of the region. Afghan tribal forces in Nadir Shah's Kapıkulu Troops quickly returned to their homeland when the main reason for their presence in Iran had disappeared and in October 1747 they established an independent Afghan Shahdom. Ahmed Khan was elected by the votes of tribal leaders as the head of the state that was founded in Kandahar which had been an area of contention between Baburians and Safavids since the XVI th century and has been changing hands. After capturing Ghazna and Kabul establishing the unity of the country, Ahmed Shah made nine military expeditions to India during his reign. In this study, we tried to reveal Ahmed Shah's campaigns to India and the reasons of them.

Keywords: Ahmed Shah Durrani, Afghanistan, India, Punjab, Baburids.

1. GİRİŞ

Nadir Şah Afşar'ın 1747 yılında öldürülmesinden sonra ortaya çıkan siyasi tablo İran ve mücavir bölgeler için oldukça sıkıntılı bir dönemin başlangıcına işaret etti. İran'ın merkezinde Afşarlar, Kaçarlar ve Zendîler arasında başlayan hâkimiyet mücadelesi bu ülkeyi istikrarsızlığa sürüklerken özellikle Hindistan sınırında yer alan bölgelerde büyük bir otorite boşluğu meydana gelmişti. Nadir Şah'ın ordusunda önemli görevler üstlenmiş Afgan aşiretleri, bu durumu çok iyi değerlendirmiş ve Kandahar'a dönerek burada topladıkları Loya Jirga¹ (/Büyük Kurultay) ile bağımsız Afgan Şahlığı'nı tesis etmişlerdi. Şah olarak ise oldukça

---

¹ Türkistan'da "Büyük Kurultay" olarak bilinen ve devlet ile ilgili kararların alındığı Loya Jirga (Büyük Cirke) ile ilgili bkz. M. Jamil Hanifi, (2004), "Colonial Production of Hegemony Thourgh the "Loya Jirga" in Afghanistan", *Iranian Studies XXXVII/2 (June)*, s.316.

genç ve dinamik bir kişiliğe sahip olan Abdalî² aşiretinden Ahmed Han Dürranî³ seçilmişti (Yazıcı, 2003: 35).

Ahmed Han, 1738'de Nadir Şah'ın Kandahar'ı ele geçirmesinden sonra İran ordusuna katılmış, sırasıyla emir erliği, sandukbaşılık ve yasavulluk görevlerini ifa ettikten sonra haremi korumakla görevlendirilen dört bin kişilik Afgan kuvvetlerinin komutanlığına yükseltilmişti (Feyz Muhammed, 1372:11). Bu görevlerde bulunurken Nadir Şah ile birlikte Hindistan seferine katılmış, ayrıca Azerbaycan, Gürcistan ve Irak-ı Acem seferlerinde Ruslara ve Türklere karşı savaşmıştı. Yetenekleri sebebiyle sık sık Nadir Şah tarafından övülen Ahmed Han'ın Afganlar arasındaki mevkisi oldukça yüksekti. O sebeple Loya Jirga'da büyük tartışmalardan sonra Şahlığa Ahmed Han seçilmişti (Ali Kuli Mirza, 1376: 35).

2. AHMED ŞAH'IN HİNDİSTAN SEFERLERİ

Kandahar'da yapılan törenle tahta oturan Ahmed Şah'ın başlangıçta işi oldukça zordu. Çünkü Kandahar'da o tarihe kadar bir türlü bir araya gelemeyen ve merkezî bir devlet çatısı altında birleşemeyen Afgan aşiretlerini bir ideal etrafında toplamak başlı başına bir meseleydi. Ancak Ahmed Şah, kısa süre içerisinde Kandahar'da birliği sağlamayı başardı. Bunda şüphesiz o sırada Nadir Şah adına Pencâb, Lahor ve Kâbil civarından toplanan ve üç bin deve ile taşınan

² Ahmed Şah'ın doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, kaynakların büyük bir kısmı onun, 1722'de Herat veya sürgünde buldukları Multan'da doğduğunu yazar. Ahmed Han'ın babası bir dönem Herat valiliği de yapmış olan Abdalî kabilesinin Sadozay kolundan Muhammed Zaman Han'dır. Annesi ise Alikozayların ileri gelenlerinden Abdulgani Han'ın kız kardeşi Zergüne Hanımdır. Bkz. Molla Feyz Muhammed Kâtib Hazara,(1372), *Sirâcü't-tevârih I*, (Nşr. M.İ. Şeriatî), Müessesesi-i Mütâlaât ve İntişârât-ı Belh, Tahran, s.11.

³ Cirke'de "Şah" seçiminden sonra yapılan törende Pir Sabır Şah, elindeki bir avuç buğdayı Ahmed Han'ın başına saçmış ve "şimdi sen padişah-ı dürr-i dürran (inciler incisi olan padişahsın)sın" demişti. Bu andan itibaren Ahmed Şah Abdalî "Dürranî" ismiyle anılmaya başlandı. Bu tarihten sonra Abdalî aşiretine de "Dürranî" adı verildi. Bkz. Feyz Muhammed, 1372: 12.

vergileri İran'a götürmek üzere Kandahar'a ulaşan kervana el konulmasının da büyük rolü vardı. Ahmed Şah daha iktidarının ilk gününde değerli kumaşlar, taşlar ve iki buçuk kurûr rupiden oluşan büyük bir servete el koymuş ve bu paranın tamamını aşiret liderlerine taksim ederek onları kendisine bağlamayı bilmişti (Bayur, 1987:102). Ahmed Şah, bundan sonra fetih hareketlerine girişti ve önce Gazne ve Kâbil'i, ardından da Peşaver'i ele geçirerek yeni kurulan şahlığın sınırlarını Sind nehrinin batı kıyılarına kadar uzattı. Böylece Baburluların kuzeydeki en önemli eyaleti olan Pencâb ile komşu oldu (Dames,1992:205).

Bu dönemde Baburluların içinde bulunduğu durum hiç iç açıcı değildi. Nadir Şah Avşar'ın 1739'da Hindistan'a yapmış olduğu sefer sonucunda Dehli Sarayı'nın otoritesi oldukça zayıflamış, merkeze bağlı eyaletlerin idarecileri başlarına buyruk hareket etmeye başlamıştı. Özellikle Dekken ve Bengal valilerinin bağımsız bir vaziyette İngiliz ve Fransızlarla siyasî ve ticarî anlaşmalar yapması, Dehli'nin içine düştüğü durumu gözler önüne seriyordu. Pencâb'da ise zemindarlar arasında müthiş bir iktidar kavgası vardı. O yüzden bölge kuzeyden gelebilecek her türlü tehdide açıktı. İşte böyle bir dönemde Pencâb sınırlarına ulaşan Ahmed Şah'ın ilk hedefi, kendisinden önceki fatihler gibi Hindistan oldu.

Ahmed Şah'ın henüz iktidarının ilk günlerinde Hindistan'ı hedef seçmesinin altında yatan sebepler nelerdi? Bu sorunun cevabı, aslında Gazne, Kâbil ve Herat'ta geçmişte hâkimiyet tesis eden güçlerin ortak hafızasında yer alıyordu. Kuşanların, Akhunların, Gaznelilerin, Timurluların ve Baburluların Hindistan'a olan ilgisi tarih sayfalarında oldukça önemli yer tutmaktaydı. Dağlık bir ülke olan Afganistan'da gelişen siyasî güçler, Hindistan gibi dünyanın en çok servet biriktiren coğrafyasına otoritelerini yaymak için peş peşe seferler tertip etmiş, hatta bu büyük ülkenin kuzeyinde güçlü devletler tesis etmişlerdi.

Yeni kurulan Afgan Şahlığı'nın da Hindistan ile ilgili güçlü bir hafızaya sahip olduğunu görüyoruz. Ahmed Şah, Afgan ordusunun 14 Ocak 1761'de

Marathaları ezdiği Panipat savaşından sonra hem bu büyük zaferin müjdesini vermek, hem de İran'daki Kızılbaşlara karşı Osmanlı Devleti'yle ittifak yapmak amacıyla III. Mustafa'ya yazmış olduğu mektubunda⁴ Hindistan'a yönelmesinin sebeplerini şöyle izah etmekteydi;

"...Böylece o (Ahmed Şah) uğurlu tahta geçti. Allah'ın bu büyük atıyye ve hediyesinin şükrünü yerine getirdi ve İran'ı dolaşarak bu geniş memleketteki kötü adamları uslandırmaya karar verdi. Ulu Afgan ilinin ileri gelen adamları kararını öğrenerek huzuruna geldiler... 'Hindistan memleketi yeryüzündeki diğer bütün memleketlerden daha geniştir ve bu sonsuz, eşsiz memleketin saltanatı Emir Timur-ı Sahibkiran'ın hurucuna kadar Afgan'ın şanlı ve yüksek reislerine bağlı idi. Behlül, İskender, Firuz Şah, Şir Şah, İbrahim Şah ve başkaları gibi bu ulu ilden yirmi dokuz kişi Hindistan'ı büyük bir kudretle idare ettiler. Şan ve şöhretle adlarını zamanın sahifelerine naksettirdiler. Bu sebeple ilk önce bize miras kalan bu saltanatı ıslah etmeli, bilahare Şah'a göre gidilmesi gereken her yere gitmelidir' dediler" (Bayur, 1948: 426).

Yukarıdaki ifadeden anlaşılacağı üzere büyük bir tarih şuuru na sahip olan Ahmed Şah, Hindistan'da hâkimiyet tesis eden Ludî ve Surî hanedanlıklarının

⁴ Ahmed Şah Abdalî'nin Osmanlı Sultanı III. Mustafa'ya yazmış olduğu "İran ve Hindistan taraflarını zir-i dest-i hükümetine aldıktan sonra halen Kandeher'da ikamet üzere olan Afgan Ahmed Şah'ın Bağdat tarafına üç nefer sefir ile irsal olunup Bağdat Valisi tarafından Canib-i Hümâyûn-ı Hazret-i Cihandari'ye varid olan Farisi nâmenin suretidir" başlığını ve 7 Cemaziye'l-evvel 1176 tarihini taşıyan mektup, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Name-i Hümâyûn Defteri VIII/4, s. 460-481'de kayıtlıdır. Mektubun Türkçe tercümesi aynı defter, s.481-484'te, yine bir kopyası da Name-i Hümâyûn Defteri III, s. 86-91'de yer almaktadır. Necati Lugal'ın Farsçadan Türkçeye tercümesini yaptığı bu mektubun değerlendirmesi, Yusuf Hikmet Bayur tarafından yayınlanmıştır. [Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, "Nadir Şah Avşar'ın Ölümünden Sonra Osmanlı Devleti'ni İran'ı İstilaya Kışkırtmak İçin Yapılan İki Deneme", *Bellefen*, XII/46, (Nisan 1948), Ankara 1948, s.403-469]. Biz bu çalışmamızda mektubun Name-i Hümâyûn Defteri'ndeki sureti elimizde olmakla beraber, Y. H. Bayur'un çalışmasındaki tercümeyle esas aldık. Ayrıca bu mektup ile ilgili bkz. Gulam Ceylanî Celalî, *Name-i âli-hazret Ahmed Şah Baba be nam-ı âli-hazret Sultan Mustafa Salis Osmanî*, Kâbil 1964.

varlığından haberdar bir şekilde Hindistan'ın kendilerine onlardan miras kaldığını düşünmekteydi.

Ahmed Şah mektubunun devam eden satırlarında;

"...Hindistan cihetinden de 'Ora sultanlarının ahvalinde umumî bir zafiyet hâkimdir, kâfirler her tarafa inat ve kibirle başkaldırdılar, her tarafı muhasara ettiler, herkese musallat oluyorlar, hatta padişahı da kuşattılar, devlet erkânına ve emirlere karşı cebir ve şiddetle muamele ediyorlar' gibi birçok haberler geliyordu. Benim doğru düşüncem bu mücadelecî kâfirlere karşı koymanın, onların habis köklerini, muhafazaya mecbur oldukları (olduğumuz) bu yerlerden söküp atmanın gayet yerinde bir iş olacağı ve bu isyankâr kâfirleri İslahın İran ve Türkistan'daki şerirleri bastırmaktan daha elzem ve ehemmiyetli olduğunu gösterdi. İlk düşüncemin tatbikini başka bir zamana bırakarak dünyayı dolaşan atımın dizginini Hindistan'a çevirdim" demektedir (Bayur, 1948:427).

Ahmed Şah, bu sözleriyle Sih ve Marathaların Baburlular üzerindeki baskısını ima ederek, Hindistan'daki Müslümanların hamiliğinin de –geçmişte Gazneli Mahmud'un Hindistan seferlerinde görüldüğü gibi- kendilerine verildiğini ileri sürmekteydi. Görüldüğü üzere Ahmed Şah, mektubunda Hindistan'a yönelmesinin sebeplerini millî ve dinî hislere atfetmekte, dolayısıyla Hindistan siyasetini meşru gerekçelere dayandırmaktadır. O sebeple iktidarı boyunca dokuz defa Hindistan seferine çıkarak Gazneli Sultan Mahmud'dan sonra en çok Hindistan seferine çıkan hükümdar olmuştur. Ancak geçmişte Hindistan'a yapılan seferlerin arkasında yatan sebeplerin sadece millî ve dinî hisler olmadığını, aynı zamanda iktisadî sebeplerin de önemli olduğunu biliyoruz. Hindistan alt kıtasının, en eski çağlardan beri ziraat ve sanayide büyük bir zenginliğe sahip olduğu ve kısa sürede büyük servetler biriktirdiği herkesin malumudur. O sebeple eskiçağda İranlılar, Makedonyalılar ve Türkler aşılması güç dağlardan ve geçitlerden geçerek bu ülkeye girmişlerdi. Ortaçağda İslâm

orduları, Gazneliler ve Timurlular aynı yollardan geçtiler. Yeniçağda Hindistan'ın büyüdüğü adı, Portekizlileri, Fransızları ve İngilizleri peş peşe bu ülkenin kıyılarına getirdi. Her gelen müstevlinin birer siyasî veya dinî sebebi vardı, ancak işin aslı muhteşem zenginlikleri ele geçirmek veya ticarî imtiyazlar elde etmektir.

Ahmed Şah Hindistan'ın zenginliğine ve burada biriken servete, henüz on sekiz yaşında iken Nadir Şah'ın ordusuyla birlikte Hindistan seferine katıldığında şahit olmuştu. 9 Mart 1739'da Muhammed Şah'ı mağlup ederek Dehli'yi ele geçiren Nadir Şah, buradan İran'a başta taht-ı tavus olmak üzere, altın, gümüş, mücevher ve her türlü değerli Hind kumaşlarından oluşan muazzam ganimet ve hediyelerle dönmüştü. Öyle ki Nadir Şah'ın elde ettiği ganimeti kayda geçiren muhasebeciler sayımda aciz kalmışlardı (Esterabadi, 1377:328). Nadir Şah'ın ordusunun Lahor ve Dehli'den yağmaladığı hazinenin ihtişamı, bütün İran, Horosan ve Türkistan'da dillere destan olmuştu. Ayrıca elde edilen bu hazinenin yanında Nadir Şah'ın Çahar Mahal (Siyalküt, Evrengabâd, Gücerat ve Pasrur) gibi oldukça yüksek vergi gelirine sahip bir bölgeyi yıllık vergiye bağlaması, İran'ı iktisadî yönden rahatlatmış, Ruslar ve Osmanlılarla yapılan savaşlarda önemli bir gelir kapısı olmuştu.

Nadir Şah'ın yanında yetişen Ahmed Şah'ın Hindistan siyasetinde de iktisadî sebeplerin oldukça önemli olduğu gözden kaçmamaktadır. Meselâ daha şahılgın kurulduğu ilk aylarda Peşaver'den hareket eden on sekiz bin kişilik Afgan ordusu, Pencâb'a girmiş ve Şah Navaz Han'ın idaresindeki Lahor'u 12 Ocak 1748'de ele geçirmişti. Lahor'dan elde edilen ganimet muazzamdı. Otuz lek rupiye ilaveten otuz beş yılda biriktirilen servete el konulmuş, çok sayıda taşınabilir hafif top, ateşli silah ve altı bin civarında binek hayvanı Afgan ordusunun eline geçmişti. Lahor'un ele geçirilmesinden sonra Ahmed Şah'ın ordusu otuz bin kişiye ulaşmıştı (Feyz Muhammed, 1372:15). Asker sayısının

artmasında şüphesiz Hindistan seferinin nimetlerinden faydalanmak isteyen sınırdaki aşiret kuvvetlerinin payı büyüktü.

Lahor'dan sonra ileri harekâtına devam ederek 3 Mart 1848'de Sirhind'e giren Ahmed Şah'ın amacı, Dehli'yi ele geçirmek ve Nadir Şah zamanında yapılan anlaşmaların kendisiyle de yapılmasını temin etmektir. Böylece Afganistan'daki yerini sağlamlaştıracak ve Hindistan'dan gelecek düzenli vergilerle aşiret kuvvetlerini etrafında toplayabilecekti. Çünkü uzun süreden beri kâh İsfahan, kâh Dehli'nin hâkimiyetini tanımak zorunda kalan ve aşiret düzeninde yaşayan kabileler üzerinde hâkimiyet kurmak ancak düzenli gelirlerle mümkün olabilirdi. Ancak Kandahar'dan gelen isyan haberi, bu seferi sonuçsuz bırakmış, Ahmed Şah Kandahar'daki isyanı bastırdıktan hemen sonra 1748 yılı sonunda ikinci Hindistan seferine çıkmıştı (Gülistani, 1344:91).

Ahmed Şah'ın bu kadar acele etmesinin sebebi görünürde Dehli Sultanı Muhammed Şah'ın 15 Nisan 1848'de ölmesi ve yerine oğlu Şehzade Ahmed'in geçmesiydi. Yeni Şah, Afganlara karşı Hindistan'ın kuzeyinde yeni tedbirler almıştı (Haig, 1937:373). Oysa Ahmed Şah, III. Mustafa'ya yazmış olduğu mektubunda Pencâb'a girmesinin asıl sebebini şu sözlerle ifade ediyordu:

"...Pencâb'a gittim ve öğrendim ki bu memleket Bengal, Malva ve Gücerat'tan daha mahsuldar ve daha mamurdur. Hindistan'daki Sultanlar idareyi gevşettikleri günden beri de buradaki servet ve şevket sahibi racalar, devlet mutemedlerine bağ ve haraç kabilinden hiçbir şey vermiyorlardı. Orada kimseye itaat etmeyen müstakilen hüküm süren bir hükümdar vardı. Eski Hindistan vezirinin oğlu Turanlı Mir Menu mezkûr mahalleri zorla hükmü altına almış cesur yüz bine yakın süvariler, kuvvetli piyadeler, ateş yağdıran, yıldırımlar saçan toplar ve dağ gibi fillerle kafası karma karışık düşünceler ve gurur buharile dopdolu bir halde Lahor saltanatının tahtına oturmuş, hüküm sürüyor; teshir

ipini de Keşmir ve Multan valilerinin boynuna atmış, kibir ve gurur sarayında "Saltanat kimindir" davulunu çaldırıyordu." (Bayur vd., 1948:427).

Görüldüğü gibi Ahmed Şah, Baburlulara oldukça zayıf bağlarla bağlı olan bu zengin bölgenin gelirlerine el koymak amacıyla olduğunu saklamamaktadır. Afgan ordusunun bu kadar kısa süre içerisinde bir daha Hindistan'a sefer yapamayacağını düşünen Pencâb zemindarı Muinü'l-mülk (Mir Menu), hızla Lahor üzerine yürüyen Afgan ordusunun bu harekâtına karşı koyamayacağını anlamış ve Ahmed Şah ile anlaşmanın yollarını aramıştı. Taraflar Çahar Mahal'in yıllık 14 lek rupi tutan gelirinin Afgan Şahlığı'na bırakılması şartıyla anlaştilar (Muhammed Aslam, 1990:166). Bu anlaşma Nadir Şah zamanındaki anlaşmanın bir tekrarıydı. Anlaşmanın Dehli Sultanı Ahmed Şah tarafından da imzalanmasından sonra Afgan ordusu Multan üzerinden Kandahar'a çekildi (Singh, 1959:77).

Ahmed Şah, peş peşe çıktığı iki Hindistan seferinden Dehli'ye inmeden muazzam ganimet elde ettiği gibi, daha önce Nadir Şah'a gönderilen Çahar Mahal'in yıllık vergisine de el koymuştu. Bu başarı ona Afganistan'da hâkimiyetini perçinleme imkânı verdi. O sebeple zaman kaybetmeden 1749 baharında Herat'ı ele geçirdi, ardından Horasan ve Türkistan seferlerine çıkarak ülkenin kuzey ve batısında yer alan toprakları sınırlarına dâhil etti (Feyz Muhammed, 1372:19-21).

Ahmed Şah, iki yıllık Horasan ve Türkistan seferinden sonra yönünü bir kez daha Hindistan'a çevirdi. Çünkü 1749 yılında yapılan anlaşma gereğince ödenmesi gereken Çahar Mahal'in vergileri, çok cüzî bir meblağın dışında, ödenmemişti. Muinü'l-mülk'den iki yıllık verginin ödenmesini isteyen Ahmed Şah, herhangi bir netice alamayınca bir kez daha Kâbil üzerinden Pencâb'a yürüdü. 4 Aralık 1751'de Vezirabâd'da karargâhını kuran Ahmed Şah, Lahor zemindarı Muinü'l-mülk'e yazmış olduğu mektubunda sadece Çahar Mahal'in vergisinin gönderilmesini istiyordu (Sing, 1959: 104). Ancak Ahmed Şah'ın bu talebi

Muinü'l-mülk tarafından dikkate alınmadı. Bunun üzerine Afgan ordusu, Ocak 1752'de oldukça sakin akan Ravi'yi Gazipur'dan geçerek Lahor önlerine geldi. Muinü'l-mülk, Ahmed Şah'ın isteklerini geri çevirdiği gibi savaş hazırlıklarını tamamlayarak savunmaya geçti. Her iki tarafın öncü kuvvetleri üç ay boyunca karşılıklı hücumlarla birbirlerini yıprattılar. Nihayet 6 Mart 1752 sabahı iki ordu karşı karşıya geldi. Gün boyunca devam eden çok kanlı çarpışmalardan sonra Afgan ordusu büyük bir zafer elde ederken Muinü'l-mülk kaleye çekilerek tahkimata başladı. Bunun üzerine Ahmed Şah, Muinü'l-mülk'e elçi göndererek kaleyi tahkimden vazgeçmesini, daha önceden yapılan anlaşmaya riayet ederek taahhüt edilen paranın ödenmesini istedi (Singh vd., 1959:119).

Bunun üzerine Muinü'l-mülk bizzat Ahmed Şah'ın karargâhına gelerek üç gün boyunca onun misafiri oldu. Yapılan görüşmeler sonunda Lahor'un yağmalanmaması, Dehli'ye bir sefer yapılmaması, buna karşılık savaş tazminatı olarak otuz lek rupinin Ahmed Şah'a ödenmesi ve Çahar Mahal'in vergilerinin Kâbil'e gönderilmesine devam edilmesi konusunda anlaştilar. Bunlara ilaveten Lahor ve Multan'ın çevresiyle birlikte Afgan Şahlığı'na ait olduğu, Muinü'l-mülk'ün bu bölgelerin idarecisi olarak görevine devam edeceği, bu yerlerin iç idaresine hiçbir surette müdahale edilmeyeceği ve fazla gelirin Kâbil'e gönderileceği konusunda anlaştilar. Ahmed Şah, anlaşmanın Dehli Sultanlığı tarafından da tasdik edilmesi üzerine 22 Nisan 1752'de Kandahar'a döndü (Gubar, 1374:364).

Ahmed Şah, ilk iki Hindistan seferinde olduğu gibi üçüncüsünde de Hindistan'ın en önemli gelir kapılarında biri olan Pencâb ve çevresinin gelirlerine el koymak maksadındaydı. Ancak bu defa yaptığı anlaşmayla bölgeyi hüküm-i idaresi altına almış oluyordu. Ahmed Şah'ın Pencâb'ın idaresine ve gelirlerine el koyması, bölgede dengeleri değiştirdi. Afgan ordusunun Kandahar'a çekilmesiyle birlikte ortaya çıkan otorite boşluğundan istifade etmek isteyen Sihler kısa süre

içerisinde pek çok yeri yağmaladı. Onları takip eden Müinü'l-mülk ise bir çatışmada öldürüldü (Feyz Muhammed, 1372:22). Bu olay Dehli ile Kandahar arasında yetki tartışmalarını da beraberinde getirdi. Dehli Sultanı Ahmed Şah, oğlu Şehzâde Mahmud'u Lahor'a vali tayin etti. Bu olay dördüncü Hindistan seferinin önünü açan en önemli mesele oldu. Çünkü Ahmed Şah Dürranî, Afgan Şahlığı'nın en önemli gelir kapısı olan Pencâb ve çevresi üzerindeki hâkimiyetinden vazgeçmek niyetinde değildi. O sebeple hemen elçilerini göndererek, Müinü'l-mülk'ün çocuk yaştaki oğlunu Pencâb valisi, annesini ise naipliğe tayin etti (Fetheng, 1371:133).

Bu sırada Dehli'de emirü'l-ümera II. Gaziü'd-din Han, Ahmed Şah'ı tahttan indirip, yerine Cihangir Şah'ın oğlu Azizü'd-din'i II. Alemgir unvanıyla tahta çıkarmış, kendisi de vezir-i azam olmuştu (Beveridge, 1858:403). II. Gaziü'd-din, Dehli'deki yerini sağlamlaştırdıktan sonra Pencâb'ın idaresini ele geçirmek için Dekken'de oldukça güçlenmiş bulunan Marathalardan yardım istemişti. Sihlerin Kuzey Hindistan'da güçlenmesinden sonra, Marthaların da kuzeye yönelmesi Ahmed Şah'ın en son isteyeceği şeydi. O sebeple Ahmed Şah, Pencâb'da yeni düzenlemeler yapmak üzere bir kez daha Hindistan seferine çıktı. 15 Kasım 1756'da Hindistan'a doğru yola çıkan Afgan ordusuna karşı herhangi bir mukavemet olmadı. 20 Aralık 1756'da Lahor'a ulaşan Ahmed Şah'ın bu defa hedefinde doğrudan Dehli vardı (Haig, 1937:438).

10 Ocak 1757'de Sütleç'ten geçerek, Panipat'a giren Ahmed Şah, Dehli sarayının seferi engelleme girişimlerine itibar etmeyerek hızlı bir yürüyüşle Camunna nehrinden geçip Duâb'a girdi. 23 Ocak 1757'de Afgan ordusunun Dehli önlerine gelmesi ve şehri kuşatma altına alması başkentte infial yarattı. Başta II. Alemgir olmak üzere devletin bütün ileri gelenleri, savaştıkları güçleri olmadığı için huzura gelip biat etmekten başka çare bulamadılar (Sykes, 1940:358).

27 Ocak 1757'de Afgan karargâhına ziyaret eden II. Alemgir'i karargâhın dışında karşılayan Ahmed Şah, onu kendi tahtının yanında kurduğu ikinci tahta oturttu. Eşine az rastlanır bir misafirperverlik gösterdiği II. Alemgir'e "*Hindistan imparatorluğunun tahtı sana uğurlu olsun kardeşim. Ben sadece sana birkaç gün misafir olacağım.*" diyerek Hindistan tahtında gözünün olmadığını ve en kısa süre içerisinde Afganistan'a geri döneceğini bildirdi (Feyz Muhammed, 1372:24). Ahmed Şah'ın Dehli tahtını işgal etmeyip, Kandahar'a dönmek istemesinin altında yatan sebep, Hindistan'ın iklimi ve demografik yapısından kaynaklanıyordu.

Ahmed Şah, 28 Ocak Cuma günü Dehli şehrine girdi. II. Alemgir onu Fatihpurî Camiinde karşıladı ve şehre girişini müjdeleyen top atışları yapıldı. O gün bütün camilerde Ahmed Şah adına hutbe okundu ve sikke kesildi (Singh, 1959:161 vd.). Aynı gün, II. Alemgir, Divan-ı Am'da Şah'ı ziyaret etti. Burada oğlu Şehzâde Timur ile II. Alemgir'in kızı Gevher Efruz Banu Begüm'ün evlilikleri kararlaştırıldı (Haig vd., 1937:438). Sirhind'in bir bölümü çeyiz olarak prensese verilirken, Ahmed Şah da II. Alemgir'in kız kardeşi Saffet Hanım ile evlendi (Ferheng, 1371:134). Bu evlilikler, Türk tarihindeki siyasî evliliklere çok güzel birer örnektir. Böylece Ahmed Şah, II. Alemgir'in hamisi ve Şehzade Timur da Dehli sarayının mirasçısı konumuna yükselmiş oluyordu.

Ahmed Şah, Dehli'de kaldığı süre içerisinde Dehli Sultanlığı üzerinde baskı kuran Maratha ve Catlar üzerine peş peşe başarılı seferler düzenledi. Ancak sıcakların başlamasıyla birlikte orduda başlayan salgın hastalıklar yüzünden Kandahar'a dönme kararı aldı. Bu arada merhum Sultan Muhammed Şah'ın kızı Hazrat Begüm ile de evlenen Ahmed Şah, bu seferden otuz kürûr rupi değerinde ganimet elde etmişti. Yine bu ganimeti fil, deve, katır, öküz ve at arabalarında oluşan toplam yirmi sekiz bin yük hayvanıyla taşıdığı hususu kayıtlıdır. Bunların yanı sıra seksen bin atlı kendilerine ait olan ganimetleri yanlarında taşıyordu.

Yaya askerler paylarına düşen ganimeti sırtlarına yüklenmişti. Bunlara Hazrat Begüm'ün hazinesini ve çeyizini taşıyan iki yüz deve de eklenmelidir (Ferheng vd., 1371:134).

Ahmed Şah 1756 yılında çıktığı dördüncü Hindistan seferinden dönerken, Sirhind, Jallundur, Lahor, Keşmir ve Multan'ın idaresini oğlu Şehzâde Timur'a verirken, naipliğine de Serdar Cihan Han'ı tayin etti. Ahmed Şah, III. Mustafa'ya yazmış olduğu mektubunda Pencâb'daki düzenlemeleri anlatırken: *"...Hindistan padişahına mütegalipilerin zorla aldıkları Pencâb memleketinden hiçbir şey vermedi. Orayı müstakilen idare etti. Tanrı dergâhının bu kulu adı geçen memleketleri onlardan zorla almıştı. Serhind ve Lahor'dan Multan'a kadar olan yerleri kendi aziz oğlu hurşit külâhlı, mansıp sahibi Timur Şah'a bağışladı ve Kandahar'a gitti."* Diyordu (Bayur, 1948:442). Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, Ahmed Şah Pencâb'ı Afganistan Şahlığı'nın bir parçası olarak görmüş ve Baburluların buradaki tasarruflarını sona erdirmişti. Lahor'a ulaşan Timur Şah, derhal hâkimiyetini tesis etmek üzere bir takım tedbirler aldı. Yeni tayinlerle birlikte Afgan ordusunu şehrin müstahkem bölgelerine yerleştirdi. Emrindeki süvari, yaya ve topçulardan oluşan onbeş bin kişilik Afgan ordusuna, Hindistan'dan da önemli miktarda asker katıldı (Fletcher, 1966:49).

Ahmed Şah'ın Pencâb'ın idaresine el koyması, Baburluların otoritesine vurulan en büyük darbe olmuştu. Bu tarihten itibaren bölgenin güçlü topluluklarından Sihler ve Marathalar güçlerini gittikçe artırdılar. Onları Afgan idaresine karşı harekete geçiren Jullundur zemindarı Adina Beg idi. Nisan 1758'de Adina Beg'in liderliğinde Lahor üzerine yönelen Maratha ve Sihler, çok zorlanmadan Lahor'a girdiler (Feyz Muhammed, 1372:27). Bu birleşik kuvvetler karşısında direnemeyen Şehzade Timur, maiyetiyle birlikte Ravi'yi geçerek Peşaver'e çekildi. Onları takip eden Marathalar da Peşaver önlerine kadar sokuldu (Malleon, 1879:284). Ahmed Şah, Pencâb'ın

kaybına tahammül göstermeyerek beşinci Hindistan seferine çıktı. Otuz bin kişilik Afgan ordusu Bolan geçidinden geçerek 25 Ekim 1759'da Pencâb'a ulaştı. Cihan Han ve Şehzâde Timur burada orduya katıldı (Gubar, 1374:367).

Afgan ordusu, Sihleri ve Marathaları Pencâb'dan sürerek çıkardı. Ahmed Şah Lahor'a girdi ve ordusunu düzenleyerek Dehli üzerine yürüme kararı aldı. Bu kararında Dehli'de vezir Gaziü'd-din'in II. Alemgir'i öldürmesi ve yerine Muhyü'l-milat'ı, Şah II. Cihan adıyla tahta çıkarması etkili olmuştu. Dehli sarayındaki bu değişiklik ve Marathaların gün geçtikçe kuvvetlenmelerini bir tehdit olarak gören Ahmed Şah, Hindistan'daki işleri yoluna koymak ve Pencâb'a yönecek tehditleri kırmak istiyordu. Beas nehrini geçen Ahmed Şah, 10 Aralık'ta Kizirâbad'da karargâhını kurdu. Bu sırada Dehli yolunu kapatmak üzere Panipat'a yerleşmeye çalışan Marathaları sürerek Dehli'nin hemen kuzeyinde yer alan Barari'de 9 Ocak 1760'ta bozguna uğrattı. Bu zaferden sonra birkaç gün Luni'de dinlenirken, bir kısım Afgan birliği Dehli'ye ulaşarak, dış mahalleleri yağmalamaya başladı (Feyz Muhammed, 1372:28). Marathaların yenilgiye uğratılmasından sonra Dehli'ye gelen Ahmed Şah, II. Cihan'ın tahtta kalmasına izin verirken, kendi veziri Şah Veli Han'ın kardeşi Yakub Ali Han'ı Dehli valiliğine tayin etti. Bu tayin ile Dehli'nin hâkimiyetini de bir anlamda üstlenmiş oluyordu (Singh, 1959:231).

Pencâb hâkimiyeti için tahkim sınırını Sütleç nehrinden başlatmanın büyük bir hata olduğunu çok iyi kavrayan Ahmed Şah, beşinci Hindistan seferinde yeni kararını uygulamaya koydu. Artık, Dehli'nin ötesine geçerek Ganj ve çevresine de hâkim olmak istiyordu. Ancak Marathalar, onun bu düşüncesine izin vermediler. Kuzeye yönelerek bir kez daha Panipat'ta karargâh kurdular (Gubar, 1374:369). Bunun üzerine Ahmed Şah, 20 Ekim 1760'ta Dehli'den ayrılarak kuzeye yöneldi ve 1 Kasım'da Maratha karargâhına sekiz kilometre mesafede kendi karargâhını kurdu. Böylece Ahmed Şah idaresindeki altmış bin kişilik Afgan

ordusu ile Sadashiv Bhau idaresindeki kırk beş bin kişilik Maratha ordusu, Hindistan tarihi açısından oldukça önemli olan Panipat ovasında -1526'da Zahire'd-dîn Muhammed Babûr'un, İbrahim Han Ludî'yi ve 1556'da Ekber'in, Hemu'yu bozguna uğrattığı yerde- karşı karşıya geldi (Smith, 1920:462).

İki ay boyunca Afgan ve Maratha ordularının öncü birlikleri sık sık çatışmalara girdi. Tarihe Üçüncü Panipat savaşı olarak geçen Afgan-Maratha savaşı, 6 Ocak 1761'de Marathaların ateşlediği toplar ve İbrahim Han Gardî idaresindeki sol kanadın hücumu geçmesiyle başladı. Yaklaşık bir hafta süren çatışmalardan sonra Marathaların sol kanadı tamamen çöktürüldü. 14 Ocak 1761 günü Maratha ordusunda başlayan panik havasını da iyi değerlendiren Afgan ordusu, gece yarısına kadar süren meydan savaşında Marathaları tam manasıyla hezimetle uğrattı. Marathalar, savaş meydanında yirmi sekiz binden fazla ölü bırakırken gece soğukunda ölen yaralıları ve takip esnasında öldürülenlerle bu sayı daha da arttı. Savaş meydanında ele geçirilen ganimet muazzamdı. Nakit para ve mücevheratın yanı sıra sayısız deve, fil, at ve diğer mallar Ahmed Şah'ın eline geçmişti (Bayur, 1948:459).

Panipat zaferinden sonra Dehli'ye giren Ahmed Şah, burada Şah II. Cihan'ın yerine II. Alemgir'in oğlu Şah II. Alem'i tahta çıkardı. Vezirlik ve emirü'l-ümeralığa atamalar yaptıktan sonra kendi adına sikke bastırıp, hutbeyi de adına okuttu. Ahmed Şah, Hindistan tahtında yaptığı bu düzenlemeleri III. Mustafa'ya anlatırken, *"...devletin kaidelerini ve nizamlarını mazbut ve müstahkem bir hale koydu. Sultanlar hadikasının yüze himmetli nuru, Şah Âlem'e, ... Hazret-i Alemgir Şah'ın oğluna taç giydirdi. Saltanata düzen ve ihtimam verdi. ...Gürkanlı devlet-i aliyyesinin ayan ve emirlerini eskisi gibi kendi haline bıraktı ve her birisini layık olduğu dereceye yükseltti."* Demektedir (Bayur, 1948:460). Görüldüğü üzere Baburlu Devleti'nin bu dönemde içerisine düştüğü siyâsî istikrarsızlık, ülkenin tamamını dış tehditlere açık hale getirmişti.

Öyle ki, sadece Pencâb hâkimiyetine razı olan Ahmed Şah'ın, Dehli'ye inerek kimin tahta çıkacağına karar vermesi ve adına sikke bastırıp, hutbe okutması, aslında onun Dehli'ye kadar bütün Hindistan'a hâkim olduğunu göstermektedir.

Panipat savaşından sonra Marathaların gücü tamamen kırılmış, böylece Ahmed Şah bütün Hindistan'ı hâkimiyeti altına almıştı. Ancak Afgan Şahı'nın Hindistan'ı idare etmek gibi bir niyeti yoktu. Onun asıl maksadı, Kuzey Hindistan'daki Pencâb ve havalisinin sürekli gelirlerini almak ve Afganistan'daki ahalisini ganimet ile ihya etmektir. Zaten Hindistan'da kalmanın daha çok siyasî bir maceradan başka bir şey olmayacağını da biliyordu. Yine bu kadar büyük bir ülkeyi Kandahar'dan idare etmenin imkânsızlığını da kavramıştı. Şayet buraya hükmetmek isterse, bu büyük ülkede yıllar sürecektir savaşları göze alması gerekecek, bunun yanı sıra bu kıtanın aman vermez iklimiyle de boğuşmak zorunda kalacaktı. Hindistan seferinin uzun sürmesinden dolayı başlayan Afgan ordusundaki huzursuzluklar Şah'ın ülkesine dönmeye karar vermesine sebep oldu. 13 Mart 1761'de elde ettiği ganimetleri yola çıkaran Ahmed Şah, 26 Nisan 1761'de Lahor'a ulaştı ve buradan Peşaver-Kâbil yoluyla Kandahar'a yürüdü (Feyz Muhammed vd., 1372:34).

Beşinci Hindistan seferinden büyük bir zaferle ülkesine dönen Ahmed Şah, bu tarihten sonra dört defa daha Hindistan seferine çıktı. Bu defa onu uğraştıran güç, Pencâb'da Afgan otoritesini tanımayan Sihler oldu. Sihlerin gece baskınları ve yağma hareketleri bölgenin düzenini bozmuştu. O sebeple 3 Mart 1762'de Lahor'a gelen Ahmed Şah, buradan Barnala ve Amritsar üzerine kuvvet sevk ederek Sihleri bozguna uğrattı (Macmunn vd., 1929:71). Ancak Sih tehdidini tamamen ortadan kaldıramadan bölgede yeni atamalar yaparak tekrar Kandahar'a dönmek zorunda kaldı. Bu sırada İran'da Zendîler ve Kaçarlar hâkimiyet mücadelesine girişmiş, Horasan'da Ahmed Şah'a tâbi olan Mirza

Şahruh'u tehdit etmeye başlamışlardı. Afgan Şahlığı'nın batı sınırlarındaki bu hareketlilik, Şah'ın dikkatini bu yöne çevirmesine sebep oldu. Osmanlı Sultanı III. Mustafa'ya İran'a karşı birlikte hareket etme teklifini içeren mektubunu da bu dönemde göndermişti. (*BOA, Name-i Hümâyûn Defteri VIII/4, s.460-481*). Ancak III. Mustafa'nın, Nadir Şah döneminde akdedilen anlaşma gereğince İran ile sulh halinde olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin yapılan anlaşmalara her daim sadık kaldığını bildiren mektubunu alınca, İran seferinden vazgeçti.⁵

Bu dönemde Pencâb'da Sihler bir kez daha harekete geçmiş ve sırasıyla Sirhind, Jallundur, Lahor, Multan ve Dereler bölgesini işgal etmişti. Bu haber üzerine Ahmed Şah, Ekim 1764'te Sihlere karşı yedinci Hindistan seferine çıktı. Lahor, Amritsar ve Jallundur Duab'ında gece baskınlar verip, gündüz ormanlık alanlarda kaybolan Sihleri kovalayan Afgan ordusu kesin bir netice elde edemedi. Bunun üzerine Ahmed Şah, Sih lideri Raca Ala Singh ile anlaşma yoluna giderek onu, yıllık üç buçuk lek rupi vergi karşılığında Sirhind valiliğine tayin etti. Böylece Sihleri kendi liderleri vasıtasıyla Afgan hâkimiyetine bağlamaya çalışmıştı (Ferheng, 1371:142).

Ancak Ahmed Şah'ın bu tedbiri fazla işe yaramadı ve Sihler, onun Kandahar'a dönmesini fırsat bilip 1765 yılı Mart ayı sonunda tekrar harekete geçerek Pencâb'ın tamamına hâkim oldular. (Singh, 1959:308). Ahmed Şah, Şah Veli Han'ın Pencâb'da sürekli otoritelerini zaafa uğratan Sihlerin kökünün kazanması gerektiğine dair sözleri üzerine Kasım 1766'da sekizinci defa Pencâb üzerine sefere çıkmaya karar verdi. Şah'ın bu dönemde Hindistan'a inmesini gerektiren bir başka sebep de Bengal valisi Mir Kasım'ın İngilizler tarafından Mürsidâbad'da tahttan indirilmesi ve onun Ahmed Şah'tan yardım istemesiydi (Smith, 1920:499).

---

⁵ III. Mustafa'nın Evasıt-ı Cemaziye'l-evvel 1176 tarihini taşıyan mektubu *BOA, Name-i Hümâyûn Defteri VIII/4, s.485-487*'de kayıtlıdır.

Ahmed Şah'ın Lahor üzerine yürüdüğünü haber alan Sihler, Lahor'u boşaltarak dağlık alanlara çekildiler. Sihlerle bir meydan muharebesi yapma fırsatını yakalayamayan Ahmed Şah, gerek iklim şartları, gerekse Sihlerin büyük bir meydan savaşından kaçarak gece baskınları yapmak suretiyle savaşı bir kör dövüşüne çevirmeleri sebebiyle kesin bir netice alamadan ve Mir Kasım Han'a yardım edemeden, Kandahar'a döndü. Ahmed Şah 1769 yılı başlarında Pencâb'a bir sefer daha yaptı. Ancak ordu içerisinde başlayan huzursuzluk sebebiyle bu seferden de gerekli neticeyi alamadı. Bu onun son Hindistan seferi oldu ve iki yıllık bir hastalık sürecinden sonra elli yaşında iken öldü. (Gülistani, 1344:447).

3. SONUÇ

Asya tarihinde çok sık rastlanmayan bir şekilde seçimle işbaşına gelen Ahmed Şah Dürranî, Gaznelilerden sonra ilk kez Türkistan, İran ve Hindistan'daki hanedanlıklardan bağımsız bir devletin temellerini atmıştı. Karizmatik liderliği ve üstün askerî vasıflarıyla İran, Hindistan ve Türkistan cihetinde çıktığı peş peşe seferlerde büyük zaferler kazanmış ve bölgenin en kudretli devletini meydana getirmişti. Bu dönemde Afganistan'ın sınırları, kuzeyde Ceyhun nehrinden güneyde Hint Okyanusu'na, batıda Horosan'dan doğuda Dekken yaylasına kadar uzanmıştı. Afgan Şahlığı'nın kısa sayılabilecek bir süre içerisinde sınırlarını bu kadar genişletmesi, dikkate şayan bir husustur.

Nadir Şah'ın Hindistan seferinden sonra Baburlu Devleti'nde merkezî otoritenin zayıflamış olmasını ve kuzeyden her türlü tehdiye açık hale gelmesini çok iyi değerlendiren Ahmed Şah, Hindistan'a inmesinin sebebi olarak her ne kadar millî ve dinî sebepleri öne sürse de asıl maksadının iktisadî olduğunu göstermektedir. Bu seferlerde Pencâb'ı hâkimiyeti altına aldığı gibi, Baburlu Devleti'ni vergiye bağlamış, hatta Dehli'de adına hutbe okutup, sikke kestirmek suretiyle Hindistan'a hâkim olmuştur. Ancak onun Hindistan'a yerleşmeyip, her defasında ülkesine geri çekilmesi oldukça önemlidir. Çünkü kendisinden önceki

fatihlerden Hindistan'a yerleşenler, bir müddet sonra bütün savaşı reflekslerini kaybetmiş, Hindistan'ın yerlisi haline gelmişlerdi. Afgan aşiretlerinin yapısını çok iyi bilen Ahmed Şah, Gazneli Mahmud ve Nadir Şah gibi bu ülkeye yerleşmek yerine Hindistan'ı baskı altında tutarak gelirlerinden faydalanmak yoluna gitmiştir.

Burada Ahmed Şah'ın Hindistan siyasetinin Gürkanlılar ve Hindistan tarihi açısından olumsuz yönlerini de zikretmek gerekir. Özellikle Pancâb'ın kaybı ve Dehli'nin iki defa yağmalanmasından sonra Gürkanlıların tamamen inkıraza sürüklendiklerini söylemek mümkündür. Bu otorite boşluğundan istifade eden zemindar ve valilerin başlarına buyruk davranmaları ve iktidar savaşına girişmeleri bu süreci hızlandırmıştır. Öte yandan Maratha, Sih ve Catlar gibi yerel toplulukların güçlerini artırması ve iktidar kavgasına girmeleri, Hindistan'da dengeleri bozmuştur. Ahmed Şah'ın, Panipat'ta Marathaları ezmesi, Sih ve Catlar üzerine peş peşe seferler düzenlemesi, onların da zayıflamalarına sebep olmuş, bir nevi Hindistan'ı savunmasız bırakmıştır. O sebeple bu durumu çok iyi değerlendiren İngilizler, kısa süre içerisinde kıyıldaki hâkimiyetlerini tedricen iç bölgelere ve hatta Hindistan'ın kuzeyine kadar yayma şansına sahip olmuşlardır.

KAYNAKÇA

Ali Kuli Mirza. (1376). *Tarih-i Vakâ-yı ve Sevânih-i Afganistan*, Tahran: Müessese-i İntişarat-ı Emir-i Kebir.

BOA, *Name-i Hümayun Defteri VIII/4*, s.460-481.

BOA, *Name-i Hümayun Defteri, VIII/4*, s.485-487.

Bayur, Y. H. (1948), "Nadir Şah Avşar'ın Ölümünden Sonra Osmanlı Devleti'ni İran'ı İstilaya Kışkırtmak İçin Yapılan İki Deneme", *Bellekten*, XII/46, (Nisan 1948), Ankara, 403-469.

Bayur, Y.H. (1987), *Hindistan Tarihi III*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Beveridge, H. (1858), *A Comprehensive History of India III*, London: Blackie and Son.

Celâlî, G. C (1964). *Name-i âli-hazret Ahmed Şah Baba be nam-ı âli-hazret Sultan Mustafa Salis Osmanî*, Kâbil.

Ferheng, M. S. (1371), *Afganistan der Penc Karn-ı Ahir I*, İntişârât-ı Dirâhşes, Meşhed.

Ferrier, J. P. (1858). *History of the Afghans*, (trans.William Jesse), John Murray, London.

Fletcher, A. (1966). *Afghanistan*, New York: Cornell University Press.

Gommans, Jos J. L. (1995). *The Rise of the Indo-Afghan Empire, c.1710-1780*, E.J. Brill, New York.

Gubar, G. M. (1374), *Afganistan der Mesir-i Tarih*, Tahran: İntişârât-ı Cumhurî.

Haig, W. (1937). "Ahmad Shah, 'Alamgir II and Shah 'Alam", *The Cambridge History of India: The Mughul Period, IV*, (Ed. Richard Burn), Cambridge, 428-448.

Hanifi, M. J, (2004). "Colonial Production of Hegemony Through the "Loya Jerga" in Afghanistan", *Iranian Studies XXXVII/2 (June)*, 295-322.

- Longworth D. "Ahmed Şah Dürranî", *İ.A.IV*, 205-207.
- Macmunn, G. (1929), *Afghanistan*, G.Bell&Sons Ltd., Edinburgh.
- Malleson, G.B. (1879), *History of Afghanistan*, London: W.H. Allen&Co.
- Mirza Mehdi Han Esterabadî, (1377), *Cihangüşa-yı Nadirî*, (nşr. Seyyid Abdullah Envâr), Tahran: Encümen-i Asâr ve Mefahir-i Ferhengi.
- Feyz Muhammed Kâtib Hazara, (1372), *Siracü't-tevârih I*, (Nşr. M.İ. Şeriatî), Müessese-i Mütâlaât ve İntişârât-ı Belh, Tahran.
- Muhammed Aslam, (1990), "Farhatü'n-nâzirîn", *The History of India, As Told by its own Historians VIII*, (ed.Eliot-Dowson), Delhi.
- Muhammed Emin Gülistanî, (1344), *Mücmilü't-tevârih*, Müessese-i İntişârât ve Çap-ı Danişgâh-ı Tahran, Tahran.
- Singh, G. (1959), *Ahmad Shah Durrani: Father of Modern Afghanistan*, New York: Asia Publishing House.
- Smith, V. A. (1920), *The Oxford History of India*, London: Oxford University Press.
- Sykes, P. (1940), *A History of Afghanistan I*, London: Macmillan&Co. Ltd..
- Şemiî, M. "Ahmed Şah Durrani", *Dairetü'l-Maarif-i Bozorg-i İslâm VII*, 63-66.
- Yazıcı, O. (2003), *Ahmed Şah Abdalî ve Millî Afgan Devleti'nin Kuruluşu 1747-1772*, Basılmamış doktora tezi, Malatya.
- Yezdî, M. A. (1361), *Afgan-nâme II*, Tahran: Şirket-i Çap.

Zahirü'd-din Muhammed Babur. (1987), *Vekâyi: Babur'un Hatıratı II*, (Nşr. R.R. Arat), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

After the death of Nadir Shah Afshar, an independent Afghan state established in Kandahar. Ahmed Shah Durrani, who was the ruler of this new state, initially seized Ghazna and Kabul. After that, in 12 January 1748, Ahmed Shah campaigned to India with a force of 18,000 soldier. This was his first Indian expedition. The reason of Ahmed Shah's campaign to India in the first year of his rule was the riches of India. He captured Lahore easily and obtained large amount of booty from there. He distributed these spoils to his army. Ahmed Shah soon had an army up to 30,000. The Afghan army embarked on its second Indian campaign in April 1748. This time the army captured all Punjab. As a result of this military campaign, the annual revenues of Siyalkut, Evrengabad, Gücerat and Pasrur were left to Afghanistan.

On non-payment of taxes in 1751, Ahmed Shah began the third campaign to India. He captured Lahore and Multan after that he returned to Kandahar with a large amount of booty. As a result of II. Alemgir's ascension to the throne in Delhi and asking for help from Marathas to get Punjab back from the Afghans, Ahmad Shah Durrani had to campaign to India once again. On 10 January 1757, the Afghan army crossing the Sutlej River and besieged Delhi. II. Alemgir could not find the power to oppose the Afghan army, and visited Ahmed Shah in the headquarters and surrendered. Ahmed Shah entered New Delhi on Friday (January 28th) and in his name sermons read in all mosques and coins minted. Thus Ahmed Shah Durrani became the ruler of all India. But he did not intend to rule India directly. Ahmed Shah decided to left the throne of India to Alemgir II. Then, his son Şehzade Timur married Alemgir's daughter. Thus, kinship was established between the two states. This event is a good example of political marriages in the Turkish state tradition.

After that, Ahmed Shah made successful campaigns to Maratha and Jats. However, because of the hot weather of India, he could not stay in this country any longer and he decided to return to Kandahar. Ahmed Shah returned to Kandahar with tremendous loot. Ahmed Shah left the administration of Sirhind, Jullundur, Lahore and Kashmir to his son Şehzade Timur. Timur settled in Lahore with a powerful army and established his rule there. However, his rule was opposed by the Sikhs. The Sikhs, who led by Adina Beg the governor of Jullundur, seized Lahore in April 1758. Şehzade Timur was defeated by the Sikhs and retreated to Peshawar.

Thereupon, Ahmed Shah campaigned to India for fifth time. The Afghan army, which about 30,000 soldier, passed through the Bolan Pass and reached Punjab on 25 October 1759. In a short time, the Sikhs and Marathas were removed from Punjab. From here, Ahmed Shah marched on Delhi. Ahmed Shah, who once again entered Delhi, made new administrative arrangements there. Afterwards, went on to the Marathas and took control of the regions up to the Ganges River. However, the Marathas headed north of India with a very powerful army and established headquarters in Panipat. Upon this, Ahmed Shah immediately came to Panipat, where he established his camp. So, the third Panipat battle began on 6 January 1761. The Marathas were crushed. After the Panipat war, the power of the Marathas was completely broken. So, Ahmed Shah dominated all India. But he had no intention of ruling all of India. He just wanted to have the permanent income of Punjab and its environs and to revive the Afghan people with booty. After that, Ahmed Shah returned to Kandahar with this great victory and great spoils.

This time, however, the Sikhs took action in Punjab. Ahmed Shah had to make military campaigns to India three more times to get the Sikhs out of Punjab. But every time, the Sikhs hid in the forests and managed to escape from the Afghan

army. Nevertheless, Ahmed Shah's domination in India continued until his death in 1772.

As a result, under Ahmed Shah's rule the Afghan army landed nine times in India and carried the wealth of this rich country to Afghanistan. Thus, Ahmad Shah succeeded in relieving the people of Afghanistan, which peoples live in a very mountainous region, and establishing a strong state. During his reign, the country's borders expanded from the Oxus River in the north to the Indian Ocean in the south, from Horosan in the West to Dekken in the East. Ahmed Shah had spread the borders of the Afghan state to such a wide geography in a short period of 25 years. The most important factor, that underlying this success, was the transfer of India's resources to Kandahar.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196

Yıl : 12 Sayı : 33 Aralık 2019

Yayın Geliş Tarihi: 07.12.2019 Yayına Kabul Tarihi: 28.12.2019

Araştırma Makalesi

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.656607>

TAMBURÎ CEMİL BEYİN HAYATI, TRT ARŞİVİNDEKİ SAZ ESERLERİ VE KULLANDIĞI MAKAMLAR

Ramazan KAMILOĞLU*

Muhammed Hanefi EFE**

Öz

Bu çalışmada Tambur virtüözü olan Tamburi Cemil Bey'in hayatını inceleyerek 21 adet saz eseri ele alınmış, bu eserlerde makamları nasıl kullandığı açıklanmıştır. Tamburi Cemil Bey, Türk Müziğine kazandırdığı tambur çalım tekniği ve bestelediği eserler açısından çok önemli bir sazende ve bestekârdır. Bu çalışmanın amacı da böylesine büyük bir virtüözün saz eserlerini makamsal açıdan inceleyip hangi makamları kullandığını ortaya çıkararak Türk Müziğine katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Tamburi Cemil bey, makam, saz eserleri.

---

* İnönü Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Malatya, Türkiye,
ramazan.kamiloglu@inonu.edu.tr

** MEB, Öğretmen, Diyarbakır, Türkiye. muhammed_hanefi_efe@hotmail.com

TAMBURÎ CEMİL BEY’S LIFE, HIS ENSTROMENTAL WORKS IN TRT ARCHIVES AND THE TUNES HE USED

Abstract

In this study, twenty-one instrumental works of Tanburi Cemil Bey, a virtuoso of Tanbur, is discussed and which he used makams in his works. Tanburi Cemil Bey is a very important musician and a composer in terms of his tanbur playing technique that he introduced to Turkish Music and the works he composed. The aim of this study is his life and how he used makams in his works.

Keywords: *Tanburi Cemil bey, tune, instrumental works.*

1. GİRİŞ

Bu araştırma Tanburi Cemil Beyin yaşadığı dönem, aldığı eğitim, yetişmesi, sanatsal aktiviteleri ve TRT deki saz eserleri incelenmiştir. Saz eserlerinde kullandığı makamlar ve makamların kullanımı ve özellikleri anlatılmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırma, metodolojik olarak betimsel, tarihi araştırma yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Tarihi araştırmalar; geçmişte meydana gelmiş olay ve olguların çok boyutlu incelenip, ayrıntılarının ortaya çıkartılması olarak tanımlanabilir (Tanrıoğar, 2014, 62). TCB makam.

BULGULAR

1. Tanburi Cemil Bey’in Hayatı ve Sanatı

Tanburi Cemil Bey 1873 yılında Molla Gürânî’de dünyaya gelmiştir. Dedesi Mustafa Reşit Efendi’nin iki oğlu olmuştur: Tevfik Bey ve Refik Bey. Tanburi

Cemil Bey, 1836'da İstanbul'da doğmuş olan Tefvik Bey'in oğludur. Tefvik Bey son derece iyi bir öğrenim görmüş, Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyanca öğrenmiştir (Cemil, 2016: 49-57). Tamburi Cemil Bey'in Çerkez olan annesi Zihn-i Yar Hanım ise II. Mahmud'un kızlarından Adile Sultan'ın cariyeliğini ve kızı Hayriye Hanım-Sultan'ın dadılığını yapmıştır. 1858 yılına doğru Adile Sultan tarafından döşetilip kendisine hediye edilen evde Tefvik Bey ile evlenmiştir. 18 sene süren bu evlilikten Reşad Bey, Beyhan Hanım, Tamburi Ahmet Bey ve Tamburi Cemil Bey dünyaya gelmiştir. Cemil Bey bu çocukların en küçüğüdür (Öztuna, 1969: 126).

Tamburi Cemil Bey 1876 yılında, üç yaşındayken babasını kaybetmiş ve 12 yaşına kadar annesi Zihniyar Hanım ile yaşamıştır. 12 yaşından sonra amcası Refik Bey onu yanına almış fakat bu süreçte cuma günleri annesinin yanında kalmıştır. Tamburi Cemil Bey, amcasının evinde öğrenimine devam etmiş ve burada musikiye dair ilk teknik esasları da almaya başlamıştır. Amcası Refik Bey'in ölümü üzerine o esnada Bakırköy kaymakamı olan Refik Bey'in oğlu Mahmud Bey'in yanına taşınmışlar, burada iki sene kaldıktan sonra Mahmud Bey'in Kartal'a tayin edilmesi üzerine iki sene de Kartal'da yaşamışlardır. Bu süreçte Tamburi Cemil Bey Tamburi Ali Efendi ile tanışmış ve kendisinin övgüsünü kazanmıştır. Kartal'daki iki senenin sonunda Mahmud Bey'in Humus'a kaymakam olarak tayin edilmesi üzerine Tamburi Cemil Bey annesinin Taş Kasap'taki evine dönmüştür (Cemil, 2016: 59-81).

Tamburi Cemil Bey 1901 senesinde, 28 yaşındayken Şerife Saide Hanım ile evlenmiş, Cağaloğlu'nda Şeref Sokağı'nda yeni bir eve taşınmış ve 1902 senesinde ise çocuğunu kucağına almıştır. İlerleyen yaşamında melankolik bir ruh hali edinmiş olan Tamburi Cemil Bey bütün ev halkına karşı da ciddi bir tavır takınmaktaymış. Nasıl başladığını bilmediği bir soğuk algınlığı neticesinde geçmeyen bir öksürüğe yakalanmıştır. Verem olduğu anlaşılan bu hastalık

ilerleyerek 1916 yılının Temmuz ayında 28'ini 29'una bağlayan gecede eşi ile helalleştikten sonra sabaha karşı hayata gözlerini yummuştur (Cemil, 2016: 171-221).

Tamburi Cemil Bey küçük yaşlardan beri müziğe ilgi duymuştur. İlk tamburunu kendisine ağabeyi Ahmet Bey hediye etmiştir. Musikinin ilk teknik esaslarını amcasının evinde kaldığı dönemde öğrenmeye başlamıştır. Ağabeyi Ahmet Bey'den musikiye dair genel bilgileri edinmiş ve amcasının en büyük oğlu olan Mahmud Bey'e keman dersi vermeye gelen kemani Ağa'dan hamparsum notasını ve alafranga notayı öğrenmiştir (Cemil, 2016: 49-69). Tamburi Cemil Bey "20'li yaşlarına doğru, kemençe, lavta ve viyolonselde de virtüözlüğünü kabul ettirdi. Keman ve kemençe yayıyla ilk defa olarak tamburu yayla da çalmaya başladı" (Öztuna, 1969: 126). Ayrıca Türk müziğindeki kayıt tarihi, plaklara çekilen kayıtlarıyla Tamburi Cemil Bey ile başlamıştır (Aydemir, 2017: 364). Tamburi Cemil Bey, Godovski ve Hegey gibi piyano virtüözleri ile tanışmış, Batı musikisi ve Halk musikisine de merak duymuştur. Rumeli, Selanik, Resne ve Edirne gibi yerlerde konserler vermiştir (Öztuna, 1969: 127).

2. Tamburi Cemil Bey'in Saz Eserleri

Tamburi Cemil Bey'in saz eserleri aşağıdaki şekilde listelenmiştir. (Aydemir, 2018: 34-36)

1. Muhayyer Peşrevi
2. Muhayyer Saz semaisi
3. Isfahan Peşrev
4. Isfahan Saz semaisi
5. Ferahfeza Peşrevi
6. Ferahfeza Saz semaisi
7. Şedaraban Peşrevi

8. Şedaraban Saz semaisi
9. Hicazkâr Peşrev
10. Hicazkâr Saz Semaisi
11. Kürdilhicazkâr Peşrev
12. Neva Peşrevi
13. Mahur Peşrevi
14. Suzidilara Saz semaisi
15. Bestenigar Saz semaisi
16. Nikriz Sırto
17. Nikriz Longa 1
18. Nikriz Longa 2
19. Nikriz Zeybek
20. Rast Zeybek
21. Hüseyini Oyun Havası

3. Tamburi Cemil Bey'in Bestelediği Saz Eserlerinde Kullandığı Makamlar

3.1. Bestenigâr Makamı

Durağı Irak perdesi olan makamın, güçlüsü çargâh perdesi, seyri inici-çıkıcı, yedeni ise acemaşiran perdesidir. Dizisi düğâh perdesinde saba makamı dizisine Irak perdesinde Segah 4'lüsünün eklenmesiyle oluşur (Aydemir, 2014:199).

Çargâh'ta Zirgüleli Hicaz dizisi

Yerinde Saba dördlüsü   Çargâh'ta Hicaz beşlisi   Gerdaniye'de Hicaz dördlüsü

Yerinde Saba makamı dizisi

Irak'ta Segâh dördlüsü

Seyir: Dügâh perdesinde saba makamı ile seyre başladıktan sonra çargâh perdesi üzerinde yarım kalış yapılır. Daha sonra dügâh perdesi irak perdesindeki segâh'ın güçlüsü durumunda olduğu için bu perdede saba çeşnişiyle adeta ikinci bir yarım kalış yapılır. Sonra segâh perdesi daha dik basılarak Irak perdesinde segâh çeşnişi ile karar edilir. Dügâh perdesindeki sabâ makamının seyri esnasında icaz perdesinin daha dik basılması gerekir. Karara gitmeden bu perde kullanılmalıdır (Aydemir, 2014: 199 -200).

3.2.Ferahfeza Makamı

Durağı yegâh perdesi olan makamın, güçlüsü acem perdesidir ve bu perdeden sonra çargâh perdesi en önemli perdedir. Seyri inici, yedeni kaba nim hicaz perdesidir. İki şekil dizisi olan makamın ilki acem ve acemaşiran dizilerine yegâh'da buselik makamı dizisinin eklenmesiyle oluşur. İkincisi ise acemaşiran makamı dizisine yegâh'ta buselik dizisinin eklenmesiyle oluşur. Makam, acem perdesinde çargâh çeşnişiyle genişler (Aydemir, 2014: 104-105).

Acem'de Çargâh beşlisi   Neva'da Buselik beşlisi   Yerinde Uşşak dördlüsü

Acem makamı dizileri

Çargâh'ta Çargâh dördlüsü   Acem Aşiran'da Çargâh beşlisi

Acem Aşiran makamı dizisi

Dügâh'ta Kürdi veya Hicaz dördlüsü   Yegâh'ta Buselik beşlisi

Yegâh'ta Buselik makamı dizisi

Seyir: Acem perdesi civarından seyre başlanır ve bu perdede çargâh çeşniyle yarım kalış yapılır. Neva perdesinde buselik çeşni gösterilip düğâh perdesine uşşak'lı inilerek acem makamı gösterilmiş olur. Daha sonra acemaşiran makamı çeşnileri gösterilmeye başlanır. Acem perdesinde çargâh'lı, neva perdesinde bûselik'li, çargâh perdesinde çargâh'lı, düğâh perdesinde kürdi'li ve acemaşiran perdesinde çargâh'lı kalınarak acemaşiran makamı da gösterilmiş olur. Bunların ardından neva perdesinde buselik çeşniyle kalınır. Artık yegâh perdesindeki buselik makamı dizisinin seslerine geçilir. Düğâh perdesinde kürdi ve çok az hicaz gösterilip yegâh perdesinde buselik çeşniyle tam karar edilir (Aydemir, 2014: 105).

3.3.Hicazkâr Makamı

Durağı rast perdesi olan makamın, 1. derece güçlüsü gerdaniye perdesi, 2. derece güçlüsü ise neva perdesidir. Seyri inici olan makamın, yedeni irak perdesidir. Dizisi züğüleli hicaz makamının rast perdesi üzerindeki inici haline,

Gerdaniye perdesi üzerine hicaz ve buselik 5'lilerinin eklenmesiyle oluşur (Aydemir, 2014: 78).

Gerdaniye'de Hicaz beşlisi Neva'da Hicaz dördüsü Rast'ta Hicaz beşlisi

Gerdaniye'de Buselik beşlisi Neva'da Hicaz dördüsü Rast'ta Hicaz beşlisi

Neva'da Hicaz Humayun makamı dizisi

Çargâh'ta Buselik beşlisi Rast'ta Hicaz dördüsü

Rast'ta Hicaz Humayun makamı dizisi

Seyir: Gerdaniye perdesi civarından seyre başlanır. Bu perde üzerinde buselik çeşni ile ilk yarım kalış yapılır. Neva perdesinde hicaz çeşni ile 2. yarım kalış bu perdede yapılır. Bu sırada çargâh perdesinde nikriz'li asma kalış yapılabilir. Bu kalışın ardından gerdaniye perdesinde hicaz çeşni gösterilir ve hemen sonrasında ağırlık neva perdesine değil çargah perdesine verilir. Sonra rast perdesinde zirgüleli hicaz gösterilerek karar edilir (Aydemir, 2014: 79).

3.4.Hüseyni Makamı

Durağı düğâh perdesi olan makamın, güçlüsü hüseyni perdesi, seyri inici-çıkıcı, yedeni ise rast perdesidir. Makamın dizisi düğâh perdesinde hüseyni 5'lisine

hüseyni perdesinde uşşak 4'lüsünün eklenmesiyle oluşmuştur. Makam, Muhayyer perdesinde Buselik 5'lisi ile genişler (Özkan, 2010: 179-180).

Yerinde Hüseynî 5'lisi   Hüseynî'de Uşşâk 4'lüsü

Yerinde Hüseynî Makamı Dizisi

Yerinde Hüseynî 5'lisi   Hüseynî'de Kürdî 4'lüsü

Yerinde A'cem'li Hüseynî Dizisi

Seyir: Hüseyni perdesinde uşşak 4'lüsü gösterilerek bu perdede yarım karar yapılır. Neva perdesinde rast ve buselik, çargâh perdesinde çargâh, segâh perdesinde segâh ve ferahnak ve rast perdesinde de rast gösterildikten sonra düğah perdesinde hüseyni 5'lisi gösterilerek karar edilir. Seyir esnasında istenirse muhayyer perdesinde buselik çeşnisi ile genişleme yapılabilir (Özkan, 2010: 179-181).

3.5.İsfahan Makamı

Durağı Dügâh perdesi olan makamın, güçlüsü neva perdesi, yedeni ise rast perdesidir. Makamın dizisi dügâh perdesinde uşşak 4'lüsüne bûselik'te nişabur çeşnisinin eklenmesiyle oluşur. Makam, muhayyer perdesinde kürdi 4'lüsü ile genişler. Bu şekilde neva perdesi üzerinde buselik makamı dizisi oluşmuş olur (Aydemir, 2014: 150).

Yerinde Uşşak dördlüsü

Neva'da Buselik beşlisi

Dügâh'ta Rast beşlisi

Muhayyer'de Kürdi dördlüsü

Genişlemiş kısım

Seyir: Neva'da buselik, buselik'te nişabur ya da dügâh'ta nişaburek çeşnilerinden biriyle seyre başlanır. Buselik perdesindeki nişabur çeşnisi, makamın karakterini ortaya çıkarır. Buselik'te nişabur, dügâh'ta nişaburek ve uşşak çeşnilerinin karışık kullanılması makamın havasını ortaya çıkarır. Abartılmadan neva perdesinde rast çeşnisi de gösterilebilir. Tüm bu çeşnilerde gezinildikten sonra dügâh perdesinde uşşak 4'lüsü ile karar edilir (Aydemir, 2014: 150-151).

3.6.Kürdili Hicazkâr Makamı

Durağı rast perdesi olan makamın seyri inici, yedeni acemaşiran perdesidir. Makamın 1. derece güçlüsü gerdaniye perdesi, 2. derece güçlüsü makamın

kullandığı diziyeye göre bazen çargâh bazen de neva perdesidir. Makamın dizisi kürdi makamı dizisinin rast perdesi üzerindeki inici şeddidir. Makama seyir esnasında birçok dizi ve çeşni katılır. Bunlar bu makamın karakterini ortaya çıkaran unsurlardır. Gerdaniye perdesi üzerinde kürdi çeşnisi ile makam genişler (Aydemir, 2014: 81-82).

The image displays four musical staves, each representing a different makam scale and its components. The staves are written in treble clef and contain a sequence of notes with letter labels (T, B, S, A, K) and accidentals. Brackets and labels identify specific sections:

- Staff 1:** Shows a scale starting with a 'Çargâh'ta Buselik beşlisi' (five notes) and a 'Rast'ta Kürdi dörtlüsü' (four notes).
- Staff 2:** Shows a scale starting with a 'Gerdaniye'de Kürdi beşlisi' (five notes), followed by a 'Çargâh'ta Buselik beşlisi' (five notes), and a 'Rast'ta Kürdi dörtlüsü' (four notes). The first five notes are labeled 'Genişlemiş bölge' (expanded region) and the last five notes are labeled 'Ana dizi' (main scale).
- Staff 3:** Shows a scale starting with a 'Gerdaniye'de Hicaz beşlisi' (five notes), followed by a 'Çargâh'ta Nikriz beşlisi' (five notes), and a 'Rast'ta Kürdi dörtlüsü' (four notes). The first five notes are labeled 'Hicazkâr makamı dizisinden bir bölüm' (a section from the Hicazkar makam scale).
- Staff 4:** Shows a scale starting with a 'Gerdaniye'de Buselik beşlisi' (five notes), followed by a 'Neva'da Uşşak dörtlüsü' (four notes), and a 'Rast'ta Kürdi dörtlüsü' (four notes). The first five notes are labeled 'Yerinde Arazbar makamı dizisi' (the Arazbar makam scale).

Seyir: Gerdaniye perdesinde buselik ve hicaz çeşnileri ile seyre başlanır ve bu perdede yarım karar yapılır. Neva'da hicaz, çargâh'ta nikriz çeşnileri ile yarım karar yapılır. Rast'ta kürdi çeşnisi ile karar edilir. Bu şekilde seyreden eserler bulunduğu gibi neva perdesinde arazbar çeşnisi ile seyre başlayıp rast

perdesinde kürdi çeşnisi ile karar eden eserler de bulunmaktadır. Bu tür eserlerde 1. derecede güçlü konumunda olan gerdaniye perdesinde buselik çeşnisi ile yarım karar edilir. Daha sonra 2. derecede güçlü olan neva perdesi üzerinde uşak çeşnisiyle yarım karar edilir. Bu bölümden sonra yoğunluk çargâh perdesine verilerek rast perdesinde kürdi çeşnisi gösterilir ve karar edilir (Aydemir, 2014: 82).

3.7.Mahur Makamı

Durağı rast perdesi olan makamın, 1. Derece güçlüsü gerdaniye perdesi, 2. Derece güçlüsü ise neva perdesidir. Seyri inici olan makamın yedeni geveşt perdesi, dizisi ise çargâh makamı dizisinin rast perdesine göçürülmüş halidir. Makam, gerdaniye perdesinde çargâh 5'lisi ile genişler (Aydemir, 2014: 49).

Seyir: Gerdaniye perdesi civarından seyre başlanır ve bu perdede yarım karar edilir. Muhayyer perdesinde yedenli bir biçimde buselik'li asma kalış yapılır. Hüseyni perdesinde yedenli bir biçimde buselik'li asma kalış yapılır. Yine hüseyni perdesinde hüseyni çeşnili asma kalış yapılır ve bu kalıştan sonra acem perdesi kullanılarak çargâh perdesine inilir ve bu perdede çargâh çeşnili asma kalış yapılır. Segâh perdesinde segâh ve ferahnâk çeşnili asma kalış yapılır. Dügâh perdesinde yedenli biçimde buselik'li asma kalış yapılır. Karara gitmeden hüseyni aşiran perdesinde buselik çeşnili asma kalış yapılır. Rast perdesinde çargâh çeşnisi ile tam karar edilir. 2. derece güçlü perdesi olan neva perdesinin çok fazla ağırlığı bulunmamaktadır (Aydemir, 2014: 49-51).

3.8.Muhayyer Makamı

Durağı düğâh perdesi olan makamın 1. derece güçlüsü, tiz durak olan muhayyer perdesi, 2. Derece güçlüsü ise hüseyni perdesidir. Yedeni rast perdesi olan makam, muhayyer perdesinde hüseyni 5'lisi ile genişler (Özkan, 2010: 185-186).

Hüseyni'de Uşşâk 4'lüsü   **Yerinde Hüseyni 5'lisi**

T S K T T S K

Yerinde Muhayyer Makamı Dizisi

← ← ← ←

Muhayyer'de Simetrik Hüseyni 5'lisi   **Hüseyni'de Uşşâk 4'lüsü**   **Yerinde Hüseyni 5'lisi**

T T S K T T S K

Genişlemiş bölge   **Ana Dizi**

Seyir: Tiz durak muhayyer perdesinde hüseyni 5'lisi gösterilerek seyre başlanır ve bu perdede yarım karar yapılır. Daha sonra 2. derece güçlü perdesi olan hüseyni perdesinde uşşâk 4'lüsü gösterilir ve bu perdede yarım karar yapılır. Daha sonra neva perdesinde rast ve buselik, çargâh'ta çargâh, nadiren de olsa pençgah, segah perdesinde segâh ve ferahnak'lı asma kalıplar yapılır. Daha

sonra rast perdesinde rast gösterilir ve düğâh perdesinde hüseyini 5'lisi gösterilerek bu perdede tam karar edilir (Özkan, 2010: 186)

3.9.Neva Makamı

Durağı düğâh perdesi olan makamın, güçlüsü neva perdesi, seyri inici-çıkıcı, yedeni ise rast perdesidir. Makamın dizisi düğâh perdesinde uşşak 4'lüsüne neva perdesinde rast 5'lisinin eklenmesiyle oluşur. Makam, muhayyer perdesinde uşşak 4'lüsü ile genişler (Aydemir, 2014: 120-121).

Seyir: Neva perdesi civarından seyre başlanır ve bu perdede rast çeşnişiyle yarım kalış yapılır. Daha sonra makamın seslerinde karışık gezinildikten sonra düğâh perdesinde uşşak çeşnişiyle tam karar yapılır. Neva makamı güçlü neva perdesi üzerinde rast çeşnisini çok sık kullanır. Nim hicaz perdesini yeden olarak kullansa da makamı karakteri neva perdesi üzerinde rast gösterildikten sonra çargâh perdesini yeden olarak kullanması şeklindedir. Nim hicaz perdesini neva perdesine buselik'li inildikten sonra yeden olarak kullanması daha uygundur (Aydemir, 2014: 121).

3.10.Nikriz Makamı

Durağı rast perdesi olan makamın, güçlüsü neva perdesi, yedeni irak perdesi, seyri ise inici-çıkıcı ya da çıkıcıdır. Makamın dizisi rast perdesinde nikriz 5'lisine neva perdesinde rast veya buselik 4'lülerinin eklenmesiyle oluşur. Makam, yegâh perdesinde rast 4'lüsü ile genişler (Aydemir, 2014: 56).

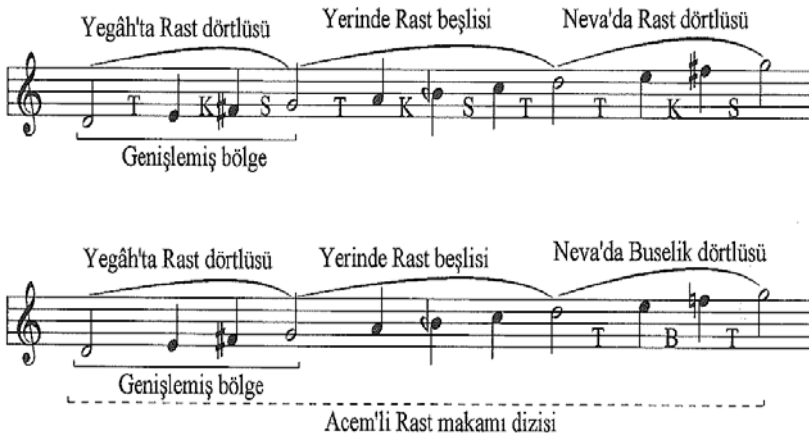

Seyir: Rast perdesinde nikriz 5'lisi ile veya neva perdesinde buselik 4'lüsü ile seyre başlanabilir. Bu makamın seslerinde karışık gezinilir. Çargâh perdesinde çargâh, segâh perdesinde segâh, rast perdesinde de rast çeşnileri nikriz 5'lisi içerisinde karışık olarak gösterilir. Sık sık rast ile nikriz seslerine geçilir. Nihayet rast perdesinde nikriz 5'lisi ile karar edilir (Aydemir, 2014: 56-57).

3.11.Rast Makamı

Durağı rast perdesi olan makamın, güçlüsü neva perdesi, seyri çıkıcı, yedeni ise irak perdesidir. Makamın dizisi rast perdesinde rast 5'lisine neva perdesinde rast 4'lüsünün eklenmesiyle oluşmuştur. Makam, yegâh perdesi üzerinde rast 4'lüsü ile genişler (Aydemir, 2014: 33).

Seyir: Rast perdesinde rast çeşniyle seyre başlanır ve neva perdesi üzerinde rast 4'lüsü ile yarım karar yapılır. Segâh perdesinde segâh, düğâh perdesinde uşşak ve yegâh perdesinde de rast çeşnileri gösterildikten sonra rast perdesinde acemli rast dizisi ile karar edilir (Aydemir, 2014: 33-34).

3.12.Suzidilara Makamı

Durağı rast perdesi olan makamın, 1. derece güçlüsü çargâh perdesi, 2. derece güçlüsü neva perdesidir. Makamın seyri çıkıcı, yedeni geveşt perdesidir. Makamın dizisi çargâh perdesinde çargâh makamı dizisine, rast perdesinde çargâh makamı dizisinin eklenmesinden oluşmuştur (Aydemir, 2014: 45).

The image contains two musical staves. The top staff is labeled 'Çargâh'ta Çargâh beşlisi' and 'Gerdaniye'de Çargâh dördlüsü'. It shows a sequence of notes on a treble clef staff: G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. A bracket under the first five notes is labeled 'Çargâh perdesinde Çargâh makamı dizisi'. The bottom staff is labeled 'Rast'ta Çargâh beşlisi' and 'Neva'da Çargâh dördlüsü'. It shows a sequence of notes on a treble clef staff: G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5. A bracket under the first five notes is labeled 'Rast'ta Çargâh makamı dizisi'.

Seyir: Suzidilara makamı rast makamını andıran bir makamdır. Makam'ın seyri ya da icrası esnasında bu iki makam arasındaki büyük farklılıklar belirtilmezse yine bu iki makamı birbirinden ayırmak zorlaşır. Rast perdesinde çargâh çeşniyle seyre başlanır. Düğâh perdesi vurgulanarak çargâh perdesinde yarım karar edilir. Düğâh perdesinde buselik, hüseyini perdesinde hüseyini çeşnileri ile asma kalış yapılır. Daha sonra düğâh perdesinde hicaz çeşni bolca gösterilir ve en son rast perdesinde çargâh çeşni ile tam karar edilir. Neva perdesi nazari

bakımdan 2. derece güçlü olarak görülse de seyir esnasında bu perde çok fazla güçlü niteliği taşımaz (Aydemir, 2014: 45-46).

3.13.Şedaraban Makamı

Durağı yegah perdesi olan makamın, 1. derece güçlüsü neva perdesidir. 2. derece güçlüsü rast perdesidir. Yedeni kaba nim hicaz perdesi olan makamın, seyri inicidir. Makamın dizisi zirgüleli hicaz makamı dizisinin yegâh perdesindeki inici şeddidir. Makam, neva perdesinde zirgüleli hicaz çeşnişiyle genişler (Aydemir, 2014: 92).

The image displays four lines of musical notation for the Şedaraban Makamı, each with a specific label above it:

- Dügâh'ta Hicaz dörtüsü:** A scale starting on D (S) and ending on D (S), with notes S, #A, A, S.
- Yegâh'ta Hicaz beşlisi:** A scale starting on T and ending on T, with notes T, S, #A, A, S.
- Genişlemiş bölge:** A scale starting on F and ending on F, with notes F, #F, bA, A, B, #B, bC, C.
- Neva'da Hicaz Zirgüle makamı dizisi:** A scale starting on F and ending on F, with notes F, #F, bA, A, B, #B, bC, C.
- Neva'da Hicaz Humayun makamı dizisi:** A scale starting on T and ending on T, with notes T, T, B, T, #A, A, bB, B.
- Neva'da Hicaz makamı dizisi:** A scale starting on T and ending on T, with notes T, S, K, T, #A, A, bB, B.
- Neva'da Uzzal makamı dizisi:** A scale starting on T and ending on T, with notes T, S, K, T, #A, A, bB, B.
- Neva'da Zirgüleli Hicaz makamı dizisi:** A scale starting on S and ending on S, with notes S, A, S, #A, A, bB, B.

Seyir: Neva perdesi civarından hicaz dizileri ile seyre başlanır. Bu perdede hicaz çeşniyle yarım karar edilir. Daha sonra gerdaniye perdesinde buselik çeşni ile asma kalış yapılabilir. Daha sonra rast perdesine neveser ile inilip bu perdede de yarım karar yapılır. Daha sonra karara doğru nim hicaz perdesi yerine çargâh perdesi kullanılarak Yegah perdesinde hicaz hümayun dizisi ile inilir ve bu perdede tam karar edilir. Şedaraban makamı, hicaz dizilerinin birbirine karıştırılarak kullanılan makamlardandır (Aydemir, 2014: 92-94).

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Tamburi Cemil Beyin TRT’de bulunan değişik makamlarda sekiz peşrev, sekiz saz semaisi, bir sirto, bir longa, iki zeybek ve bir tane de oyun havası olmak üzere yirmi bir saz eseri tespit edilmiştir. Eserlerin isimleri şöyledir:

Muhayyer Peşrevi, Muhayyer Saz semaisi, Isfahan Peşrev, Isfahan Saz semaisi, Ferahfeza Peşrevi, Ferahfeza Saz semaisi, Şedaraban Peşrevi, Şedaraban Saz semaisi, Hicazkâr Peşrev, Hicazkâr Saz Semaisi, Kürdili hicazkâr Peşrev, Neva Peşrevi, Mahur Peşrevi, Suzidilara Saz semaisi, Bestenigar Saz semaisi, Nikriz Sirto, Nikriz Longa, Nikriz Zeybek, Rast Zeybek, Hüseyini Oyun Havası.

Tamburi Cemil Bey makamları ve makamlar arasında ki geçkileri usta bir biçimde icra etmiştir. Özellikle tamburda kendine has bir tavrı vardır ve bu tavrı eserlerinde de görülmektedir. Cemil Bey yaşadığı dönemlerdeki tambur sanatçılarından farkı klasik tavra hâkim olmasına rağmen halk müziği ezgilerini kullanmıştır. Başka bir çalışmayla Tamburi Cemil Beyin eserleri birer birer analiz edilirse makamlarda yaptığı farklılıklar ve kullandığı usul ve tavrı daha iyi anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydemir, M. (2014). *Türk müziği makam rehberi*, (1. Baskı), İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Aydemir, M. (2017). “*Tamburi Cemil Bey’in Etkilerine Dair*”, Yüzyıllık Metinlerle Tanburi.
- Cemil Bey (1. Baskı). ed. Hüseyin Kıyak, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Cemil, M. (2016). *Tamburi Cemil’in hayatı*, (4. Baskı), İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Öztuna, Y. (1969). *Türk musikisi ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Özkan, İ. H. (2010). *Türk musikisi nazariyatı ve usulleri kudüm velveleleri*, (10. Baskı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tanrıöğür, A. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yavaşca, A. (2002). *Türk Musikisi’nde Kompozisyon ve Beste Biçimleri*, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In this study, the life of Tamburi Cemil Bey, who is a virtuoso of Tambur, was studied and 21 reed works were discussed and how he used the makams in these works was explained. Tamburi Cemil Bey is a very important instrumentalist and composer in terms of the drum playing technique and compositions he has brought to Turkish Music. Cemil Bey, son of Mustafa Reşid Efendi, who was the conqueror of Adile Sultan's palace Zihniyar Hanım and Grand Vizier Hüsrev Paşa, was born in 1873 in Fatih's Mulla Gürani Neighborhood. After losing his father at age 3, the master artist grew up under the auspices of his uncle Refik Bey. Tamburi Cemil, a hard-working, decent, quiet child who was interested in music at an early age, took lessons from private tutors besides his lessons at school. Cemil Bey got his first music knowledge from his older brother Ahmet Bey during secondary school. His interest in playing musical instruments started with violin and zither. The successful artist, who gained a reputation as a "tanburi" in his youth, started to be invited to music meetings by remembered people. In 1901, Tanburi Cemil entered the world house with his mother Şerife Saide, daughter of Eflaknur, who was a friend of Adile Sultan Palace. The last of the artist Mesut Cemil was born in 1902 because of his wife's extreme love, jealousy and unwillingness to go to music invitations. Cemil Bey, who left his mark on a period of music, became a school owner by performing classical kemençe, lute and cello with the same skill as well as tanbur. Tanburi Cemil has played a major role in the performance of a new and modern style. Cemil Bey, who benefited from every element of the art of sound during his time, kneaded them within the traditions of music. The master record of the master artist, especially on the stone records, is very important in terms of authority, style and attitude. Bringing a new style to Turkish music, the artist has written his name in history. After the outbreak of the First World War, Cemil Bey was called to the military. The artist, who learned that he had tuberculosis during his military examination, refused the offer of his close friend Hamid Hosni Bey in the sanatorium and turned down his insistence and wishes. In addition to oral works, Cemil Bey composed many instrumental works and in the last years of his life, he started to live in a house called uz uzletgah. The artist passed away on 9 July 1916 at the age of 43. Cemil Bey's funeral, who lost his life in Istanbul, was buried in the Merkezefendi Cemetery with the participation of few people. Also known for his good writing, the book "Guide Musiki", written in 1901 with Arabic letters and western notes, was reunited with the Turkish alphabet. It is the first theoretical book for Turkish music compared to Western music. It is known that the master artist also had an unfinished work called "Kemençe method".

Method

The aim of this study is to examine the instrumental works of such a great virtuoso and to find out which makams he uses and to contribute to Turkish music.

Also known for his good writing, the book "Guide Musiki", written in 1901 with Arabic letters and western notes, was reunited with the Turkish alphabet. It is the first theoretical book for Turkish music compared to Western music. It is known that the master artist also had an unfinished work called "Kemençe method".

Findings

Tamburi Cemil Bey has been interested in music since his childhood. The first drum was presented to him by his older brother Ahmet. He began to learn the first technical principles of music while he was at his uncle's house. He obtained general information about music from his brother Ahmet Bey and learned the hamparsum note and alafranga note from kemani Ağa who came to give violin lessons to Mahmud Bey, the eldest son of his uncle. Tamburi Cemil Bey doğru In his twenties, he had his virtuosity in fiddle, lute and cello. He started playing the drum with the violin and kemençe bow for the first time. In addition, the history of recording in Turkish music began with Tamburi Cemil Bey with his recordings. Tamburi Cemil Bey was introduced to piano virtuosos such as Godovski and Hegey, and he was also interested in Western and Folk music. He gave concerts in Rumelia, Thessaloniki, Resne and Edirne.

Conculusion and Discussion

In Tamburi Cemil Bey's TRT, twenty-one instrumental works were identified, including eight peshreves, eight reed semais, one sirto, one longa, two zeybek and a dancing music. Tamburi Cemil Bey skillfully performed the transitions between the makams and the makams. Especially in the drum has a unique attitude and this attitude is seen in the works.

İŞKOLİKLİĞİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK VE PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİDE ARACI ROLÜ

Sebahattin KILINÇ*

Serdar YENER*

Öz

Örgütsel bağlılığın işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajına olan olumlu etkisi iş hayatında her geçen gün daha fazla kabul edilen bir gerçeklik olmaktadır. Örgütsel bağlılığın olumlu sonuçlarının gözlemlendiği araştırmaların yanında bazı araştırmalarda olumsuz sonuçları da gözlenmektedir. Örgütsel bağlılığın olumsuz sonuçlarından bir tanesi olarak gözlenen işkoliklik davranışlar çalışanların kendilerini sürekli çalışmaktan alıkoyamamasını ifade etmektedir. Performans çalışanların örgütlerin amaçları doğrultusundaki olumlu çıktılarını ifade etmektedir. İşkolikliğin örgütsel bağlılığın performans üzerindeki olumlu etkisini azaltacağına öngörüldüğü bu araştırma modelinde veriler IBM SPSS 21 ve Process 3.0 kullanılarak analiz edilmiştir. Sinop ilinde faaliyet gösteren bir işletmenin 155 çalışanı araştırma örneklemini oluşturmaktadır. Verilerin analiz sonuçlarına göre işkolikliğin örgütsel bağlılık ve performans arasında kısmi aracılık etkisi gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bağlılık, İşkoliklik, Performans, Sosyal Mübadele Kuramı, Öz Belirleme Kuramı.

* Dr., Milli Savunma Bakanlığı (KKK), Ankara, Türkiye, Kujase69@gmail.com

** Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Boyabat İİBF, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Ana Bilim Dalı, serdaryener@sinop.edu.tr

THE MEDIATING ROLE OF WORKAHOLISM ON THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND PERFORMANCE

Abstract

Positive effect of organizational commitment on the sustainable competitiveness of organization is broadly accepted through business world. Besides researches in which positive results of organizational commitment are observed there are also researches in which negative results of organizational commitment are observed. Workaholism which is accepted as negative result of organizational commitment is explained as an irresistible drive to work incessantly. Performance states the positive outputs of employees which are in line with organizational targets. In this research model in which positive effect of organizational commitment on performance is thought to be decreased by workaholism the data are analyzed by IBM SPSS 21 and Procs 3.0. 155 employees of an organization operating in Sinop are composing sample group. According to results of analyses partial mediation effect of workaholism between organizational commitment and performance is observed.

Keywords: *Organizational Commitment, Workaholism, Performance, Social Exchange Theory, Self Determination Theory.*

1. GİRİŞ

Örgütsel bağlılık yaygın bir tanıma göre çalışanın işletmeye duymuş olduğu güçlü olumlu duygular olup, duygusal, normatif, devam boyutlarından oluşmaktadır (Meyer ve Allen, 1991). Örgütte çalışma süreciyle birlikte oluştuğu ifade edilen örgütsel bağlılık duygusu işletmelerin temel rekabet aracı olarak görülmektedir. Örgütsel bağlılık duygusuna sahip çalışanların örgütsel bağlılık duygusuna sahip olmayan çalışanlarla karşılaştırıldığında birtakım özellikleri bulunduğu ifade edilmektedir (Mayer ve Shoorman, 2000). Bu özellikler:

- Örgütün değer ve amaçlarını fark edilir ve güçlü bir şekilde kabullenme,

- Örgütleri için büyük fedakârlıklar yaparak çaba gösterme,
- Örgüte aidiyet duyarak üyesi olmaktan fark edilir bir şekilde gurur duyma olarak ifade edilmektedir.

İşkoliklik kavram olarak ilk olarak Oates (1971, workaholism) tarafından kullanılan ve çalışanların sağlığını, mutluluğunu, kişilerarası ilişkilerini, sosyal rol ve sorumluluklarını olumsuz etkileyecek şekilde çalışma ihtiyacını tanımlayan bir kavramdır (Cherrington, 1980). Zamanlarının ve enerjilerinin tamamına yakınına işlerine veren işkoliklerin engelleyemedikleri bir çalışma isteği bulunmaktadır. Çalışmadıkları zamanlar kendilerini zayıf ve güçsüz olarak hisseden işkolikler kendilerini işleriyle özdeşleştirerek tanımlamaktadırlar (Spence ve Robins, 1992).

Alanyazına göre işkolikliğe yönelik 3 yaklaşım mevcuttur. Bunlar:

Olumlu Yaklaşım: İşe yönelik duyulan sevgi ve çok çalışma eğiliminden ortaya çıkan, örgütsel bağlılık ve vatandaşlık duygusuyla özdeşleşen yaklaşımdır (Cantarow, 1979; Machlowits, 1980). Bu bakış açısı sosyal değişim kuramı (Blau, 1964: 76) tarafından da desteklenmektedir. Sosyal değişim kuramına göre bireyler maruz kaldıkları davranışları değerlendirerek bu davranışlara uyum karşılık verme eğilimindedirler.

Olumsuz Yaklaşım: Bağımlılık derecesinde çalışma isteğinden ortaya çıkan mantıkdışı çalışma arzusudur (Cherrington, 1980). Olumsuz yaklaşım işkolikliği diğer bağımlılık örnekleri olan alkol ve madde bağımlılığı gibi bağımlılıklar çerçevesinde tanımlamaktadır.

Tipolojik Yaklaşım : Gönüllü işkolikler (Spence ve Robbins, 1992), tereddütlü, mükemmeliyetçi ve başarı arayan işkolikler (Scott vd., 1997) olarak ayrılmaktadır. Gönüllü işkolikler öz belirleme kuramına göre açıklanacak olursa kendilerini ifade edebilecekleri alanları işleri olarak gören tiptir. Mükemmeliyetçi

tip toplumda onaylanma ve kabul ihtiyacının çerçevesinde özgüven ve özsaygı elde etmek için işyerlerinde kendilerini ispatlama eğilimindedir.

Bu araştırmada örgütsel bağlılığın işkolikliğe olan etkisi iki kuram referans alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kuramlar;

- **Öz Belirleme Kuramı (Self Determination Theory):** Bu kuram işkolikliğin açıklanmasının olumsuz yönüne işaret eder. Kurama göre bireyler yaşama ve başarıma güdüsüyle dolu olup kendilerine başarıyı kazandıracak potansiyellere de sahiptirler. Bireylerin yetenek ve kabiliyetlerinin oluşturduğu bu potansiyellerini kullanamadıkları sürece kendilerini ifade edemeyecekleri ve yaşamlarından memnuniyet duyamayacakları düşünülmektedir (Deci ve Ryan, 2000). Yaşamının farklı alanlarındaki farklı deneyimleriyle stres ve mutsuzluğu yaşayan bireylerde oluşan özgüven ve özsaygı eksikliğiyle bireyler bunların arayışına girerler. Stresten uzaklaşarak özgüven ve özsaygı kazanacakları yerler olarak benimsedikleri alanlarda bütün kaynaklarını kullanarak başarı sağlayıp ihtiyaç duydukları özsaygı, özgüven ve rahatlamayı sağlamak isterler.

- **Sosyal Mübadele Kuramı (Social Exchange Theory, Blau, 1964):** Sosyal mübadele kuramı örgütsel bağlılığın oluşum sürecinde çalışana verilen destek, ilgi, saygı ve güven karşılığında çalışanların bunların karşılığını vermek için bütün kaynaklarını örgütsel amaçların doğrultusunda kullanacaklarını önermektedir. Sosyal mübadele kuramı Homans (1958), Emerson (1972), Blau (1964) tarafından farklı çalışmalarda farklı çerçevelerde ele alınmıştır. Blau (1964) bireylerin olumlu veya olumsuz davranışa maruz kaldığında buna bağlamsal olarak karşılıklılık ilkesine göre karşılık vererek bir nevi sosyal değişim davranışı göstereceğini önermektedir. Bireyin, sosyal normlarla şekillenen değerlerin belirlediği davranışlarla içinde bulunduğu toplumda ilgi, mantık, karşılıklılık ve onay çerçevesinde maruz kaldığı etki ve davranışlara karşılık verdiği önerilmektedir. Taraflar arasındaki olumlu değişimler birbirlerinin bir sonraki olumlu değişim

davranışını belirlemektedir. Olumsuz davranışlar ise daha da olumsuzluğa itmektedir. Örneğin taraflardan birinin karşı tarafa olumsuz ve rahatsız edici yaklaşması durumunda karşı tarafın da aynı şekilde karşılık vereceği önerilmektedir.

Örgütsel bağlılık duygusunun bazı durumlarda işkolikliği belirleyebileceğini ifade eden bazı araştırmalara göre işkolikliğin her durumda iş performansını olumlu olarak etkilemediği ifade edilmektedir (Rezaei, 2014). İşkoliklerin aynı zamanda örgütsel bağlılığının yüksek olduğunu ortaya koyan araştırmalar son yıllarda artmaktadır. Yapılan farklı araştırmalarda örgütsel bağlılığın iş performansını olumlu olarak etkilediği ortaya konulsa da örgütsel bağlılığın hangi dinamiklerle iş performansını etkilediğine yönelik yani aracı değişkenlerine yönelik çalışmalar sınırlıdır. Bu çerçevede örgütsel bağlılık ve işkoliklik arasındaki olumlu ilişkiler ve işkoliklik-performans arasındaki ilişkiye yönelik çelişen sonuçlar göz önüne alındığında işkolikliğin aracı etkisinin olabileceği düşünülmüştür. Bundan yola çıkarak örgütsel bağlılığın performans üzerindeki olumlu etkisinin işkolikliğin olumsuz aracı etkisiyle düşebileceği düşünülmüştür. İşkolikliğin olmadığı bir süreçte örgütsel bağlılığın performans üzerindeki etkisinin daha yüksek olacağı önerilmektedir.

2. ALANYAZIN TARAMASI

2.1. Örgütsel Bağlılık

Porter vd. (1974) örgütsel bağlılığı çalışanın çalışmış olduğu örgüte olumlu duygular besleyerek örgütün misyon, vizyon ve amaçlarını benimsemesi olarak tanımlamışlardır. İşletme alanında çok uzun bir zamandan beri araştırmalara konu olan örgütsel bağlılık duygusu işletmelerin en önemli rekabet aracı olarak görülmektedir. Katzenbach (2000) başarılı ve başarısız işletmeler arasındaki tek farkın örgütsel bağlılık farklılığı olduğunu ifade etmektedir.

Çalışanın örgütsel bağlılık duyduğu örgütte bütün kaynaklarını (zaman, enerji, duygu vb.) örgütün amaçları doğrultusunda kullanacağı iddia edilmektedir (Rakhshanimehr ve Jenaabadi, 2015). Örgütsel bağlılığın çalışanla örgüt arasındaki etkileşimli ilişkiden doğduğunu öneren araştırmalar örgüt içindeki etkileşimli ilişkinin kontrol edilerek olumlu yönde yönlendirildiğinde örgütsel bağlılık yoluyla verimlilik ve etkinliğin arttırılabileceği öngörülmektedir. Örgütsel bağlılığın yüksek çalışan performansı, düşük işten ayrılma, proaktif davranışlar, örgütsel vatandaşlık vb. birçok olumlu çıktı üzerindeki etkisi alan yazında birçok araştırmaya konu olmaktadır (McMahon, 2007)

Yapılan araştırmalar örgütsel bağlılık davranışının tutum ve değerlendirmelerle ölçülebileceğini ortaya koymaktadır. Meyer ve Allen (1991)'in üç bileşenden oluşan örgütsel bağlılık modeline oturtulan örgütsel bağlılık davranışı birçok araştırmaya konu olmaktadır. Araştırmacıların duygusal bağlılık, devam (sürekli) bağlılığı ve normatif bağlılık olarak isimlendirdiği bu bileşenlerin şekillendirdiği örgütsel bağlılığın örgütlerde oluşturduğu olumlu çıktılarla örgütlerin sürdürülebilir rekabet avantajını arttırdığı iddia edilmektedir (Gallup, 2002). Örgütsel bağlılığın bileşenleri aşağıda tanımlanmıştır (Meyer ve Allen, 1991) ;

- **Duygusal Bağlılık:** Duygusal bağlılık örgütsel bağlılığın ölçülmesinde çalışanların tutumlarının göstergesi olarak ifade edilmektedir. Duygusal bağlılık çalışanların örgüte karşı olumlu duygular hissederek duygusal olarak benimsemesi olarak ifade edilirken çalışanların yaşamının tüm alanındaki tavırlarında örgütü benimsediklerini belli ettikleri ifade edilir (Rakhshanimehr ve Jenaabadi, 2015). Çalışanların karşılık veya ödüllendirme kaygısı olmadan örgüte duydukları olumlu duygular duygusal bağlılığın göstergesi olmaktadır (George ve Brief, 1992). Araştırma sonuçları duygusal bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasında güçlü ilişkiler ortaya koymaktadır (McMahon, 2007).

Bireylerin örgütün değerlerini içselleştirerek bireyin kendi kimliğini örgütle tanımlaması yüksek duygusal bağlılığı göstermektedir (Porter vd., 1974).

- **Devam (Sürekli) Bağlılık:** Devam bağlılığı alan yazında sürekli bağlılık olarak da kullanılmakta olup çalışanların kendi içinde işten ayrılma ve işe devam etme davranışlarını karşılaştırarak değerlendirmesi sonucu çalışmasını sürdürmesi olarak ifade edilmektedir (Becker, 1960). Çalışanların yaptığı değerlendirmede çalışmasının her yönden işten ayrılma davranışından daha iyi bir seçim olduğunu düşünerek örgüte sürekli bağlılık gösterdiği ifade edilmektedir. Bu açıdan çalışanın örgütle olan geçmişi, çalışma süresi vb. etkenlerin sürekli bağlılık duygusunda rol aldığı düşünülebilir. Devam bağlılığı yukarıdaki Meyer ve Allen'in 3'lü modelindeki tutum ve değerlendirme sınıflandırmasında değerlendirme başlığının altında incelenmesine rağmen bireylerin tavırlarının devam bağlılığını belirlediği ifade edilir (Mowday vd., 1982). Her ne kadar bireyler çalıştıkları işletmede devam ederken geçmiş deneyim ve diğer maddi faktörleri göz önünde bulundursa da aynı zamanda çalıştıkları işletmede çalışmayı istedikleri için de devam ettikleri ifade edilir. Bu çalışma isteği örgütte çalışmadan gurur duyma, memnuniyet duyma vb. belirleyenlerin etkisiyle olmaktadır (O'Reilly ve Chatman, 1991).

- **Normatif Bağlılık:** Normatif bağlılık çalışanların farklı belirleyicilerin veya etki kaynaklarının etkisiyle çalışmasını bir gereklilik olarak görmesini ifade etmektedir. İçinde bulunduğu örgüt veya gruplarda kabul ve onaylanma kaygısı vb. etkiler veya ailesel-çevresel faktörlerin etkisiyle çalışanların işini yapmak zorunda olduğunu hissetmesi normatif bağlılık olarak ifade edilmektedir. İşini yapmadığında soyutlanma kaygısı veya çevresinden gelen olumsuz tepkiler çalışanların normatif bağlılık duymasına neden olur (Green, 2008). Araştırmanın yapıldığı Sinop çevresinde yaşanan işsizlik ve yüksek göç oranının oluşturmuş

olduğu algılar ve sosyal normların bireylerin davranışlarını normatif bağlılık çerçevesinde şekillendireceği tahmin edilmektedir.

Örgütsel bağlılık göstergeleri her ne kadar tutum ve değerlendirmeler başlıkları altında sınıflandırılmış olsa da duygusal bileşenleri ifade eden tavır boyutunun diğer bileşenlerden daha güçlü olduğu ve onlara temel teşkil ettiği ifade edilir (Jaros, 1997). Duygusal (Tutum) bağlılığın yüksek olduğu durumlarda devam bağlılığının olduğu ve normatif bağlılığın ise buna göre şekillendiği araştırmalarda ortaya konulmaktadır (Meyer ve Allen, 1997).

Örgütsel bağlılık duygusunun seviyesinin işletmenin verimlilik ve etkinliğini etkilemesi işletme açısından dikkate alınmasını gerektirmektedir (Benkhoff, 1997). İşletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajını en verimli ve etkin yoldan elde etmesinin yolu örgütsel bağlılıktan geçmektedir (Robbins, 2001). Gönüllü bir bağlanma davranışı olarak görülen örgütsel bağlılık duygusunun örgüt ile çalışan arasındaki etkileşimden doğduğu ifade edilmektedir (Bennett ve Masholder, 1997). Örgütsel bağlılık duygusuna sahip çalışanların örgütte sorgulamadan fedakarlık yaptıkları, hoşgörülü davrandıkları, diğer çalışanlara rehberlik ettikleri, önetkin davranışlar sergiledikleri ve kendilerini örgütleriyle özdeşleştirdikleri ifade edilmektedir (Podsakoff vd., 2000). Örgütsel bağlılığa sahip çalışanların örgüt lehine yaptıkları bu olumlu davranışlar karşılığında hiçbir beklentiye sahip olmadıkları ifade edilmektedir. Örgütsel bağlılık duygusuna sahip çalışanların bazen kendi kişisel sorumluluklarını geri plana iterek bütün enerji ve zamanını örgüt için kullandıkları ifade edilmektedir (Organ, 1998). Örgütler açısından rekabet aracı olarak kullanılabilir insan kaynaklarının örgütsel bağlılık oluşturarak şekillendirilmesi örgütler açısından hem verimli hem etkin bir yol olabilir. Çünkü örgütlerin en kolay inisiyatif ve irade kullanabilecekleri kaynakları insan kaynakları olarak görülmektedir.

Birçok farklı araştırmada örgütsel bağlılık duygusunun belirleyenleri olarak birçok farklı faktör öne sürülmüştür. Bunlar vizyon, misyon ve amaçların belirginliği ve inandırıcılığı (Kaufman, 2000), örgüt içi uyum (Holland, 1985), örgütsel adalet (Kim ve Mauborgne, 1993), yardımlaşma ve destek (Varona, 2002), personel güçlendirme (Meyer ve Allen, 1997), özerklik (Nelson, 1999), işin nitelikleri vb. faktörler olarak ifade edilmektedir.

Mowday vd., (1982) örgütsel bağlılığın göstergesinin çalışanların tavır ve davranışlarının tamamen örgüt odaklı olması olarak ifade etmiştir. Meyer ve Allen (1997) örgütsel bağlılık duygusunu olumlu olarak hisseden çalışanların örgüt çıkarlarını tüm çıkarların üzerinde tutarak örgütün değerlerini içselleştirdiğini ifade etmektedirler. Bu süreçte yüksek örgütsel bağlılık gösteren çalışanların kendini özdeşleştirdikleri örgüte yönelik onaylanma ve kabul arayışından dolayı örgütün her alanında en yüksek düzeyde katılım gösterdikleri ifade edilir (Randall ve Cote, 1991).

2.2. işkoliklik

işkoliklik bireylerin işe yönelik karşı koyulamaz bağımlılıklarını ifade etmektedir (Oates, 1971). Bireyin işe ilgili sorumluluklarını yerine getirme konusunda yeterinden fazla enerji ve çaba harcaması olarak ifade edilen işkoliklik bireylerin kendilerini işten alıkoyamaması olarak tanımlanmaktadır (Porter, 1996).

Diğer bağımlılık türleri olan alkol bağımlılığı, madde bağımlılığı gibi işkolikliğinde yüksek stres kaynaklarından, fiziksel ve duygusal rahatsızlıklardan, ailevi sorunlardan, aile-iş veya iş-aile çatışmalarından, diğer çalışanlarla olan çatışmalardan kaynaklanabildiği ifade edilmektedir (Burke, 2000). Spence ve Robbins (1992) işkoliklik davranışının üç bileşenin olduğunu ifade etmektedir;

• **İş benimseme (Work Involvement):** Bireyin işine yönelik harcadığı zaman, enerji vb. diğer bireysel kaynaklarının seviyesiyle ölçülmektedir. Bireyin kullanmış olduğu kaynaklar arttıkça kendini işiyle özdeşleştirme ve işkoliklik seviyesi de artmaktadır.

• **Çalışma Dürtüsü (Work Driveness):** Bireyin çalışmaya karşı konulamaz güçlü bir çalışma dürtüsüne sahip olmasıdır. İş çerçevesinde birey bu çalışma dürtüsüne sahip olmakta ve dürtüyle birlikte yoğun ve uzun bir şekilde çalışmaktadır.

• **Çalışmadan Zevk Alma (Work Enjoyment, memnuniyet):** Bireyin çalışırken veya işini düşünürken kendini bulması ve memnuniyet duymasını ifade etmektedir.

Scott vd. (1997) işkoliklerin diğer bireylerle karşılaştırıldığında öne çıkan üç belirgin davranışının olduğunu ifade etmektedir. Bu davranışlar;

• İşkoliklerin günlük yaşamında mümkün olan tüm zamanlarını işlerinde geçirmeleri,

• İşkoliklerin iş dışında dahi zihinlerinin işle dolu olması,

• İşkoliklerin kendilerinden beklenilenden daha fazla çalışmaları.

İşkolik çalışanların diğer bireylerle karşılaştırıldıklarında sosyal etkileşimleri ve kişilerarası ilişkilerinin zayıf olduğu ifade edilmektedir (Bonebright vd., 2000: 471). İşkolik bireylerin ayrıca aile yaşantılarının da problemli olduğu iddia edilmektedir (Schaufeli vd., 2009).

İşkolikliğin performans üzerine etkilerini konu alan araştırmalar birbiriyle çelişen sonuçları ortaya koymaktadır. Robinson (2000) işkolik çalışanların gereğinden fazla detaycı ve mükemmeliyetçi davranışlarından dolayı gereksiz zaman vb. kaynakları harcadıkları ve bunun da verimsizliğe yola açtığını ifade etmektedir.

İşkoliklerin verimsizlikleri mükemmeliyetçilik davranışına bağlanmaktadır (Hogan ve Hogan, 2001). Kendilerini işleriyle özdeşleştiren bireylerin kendilerini tek ifade edebilecekleri platform olarak işlerini görmeleri işlerine gereğinden fazla değer vermelerine ve çalışma ortamında diğerlerinden daha fazla öne çıkma isteğine yol açabilir. Kendilerini işleriyle tanımlayan bireylerin mükemmel iş sonuçlarıyla mutlu olabilecekleri göz önüne alındığında mükemmeliyetçi bir yapıya sahip olmaları muhtemel olarak görülmektedir. Mükemmeliyetçi bir bakış açısıyla ve hata yapmama saplantısıyla yaşadıkları stres içinde işlerini icra ederken diğerlerinden daha fazla hata yapmaya da meyilli olmaktadır (Robinson, 2000). Ayrıca araştırmalarda mükemmeliyetçiler üzerine ortaya konulan bir diğer sonuç olan zaman planlaması konusundaki hatalar işkolikler için de geçerlidir (Nespor, 1999). Araştırmalarda göz ardı edilen bir diğer nokta işkolik bireylerin mükemmeliyetçi yaklaşımının diğer çalışanlar üzerinde yarattığı strestir. İşkolik bireylerin diğer çalışanları kendileriyle karşılaştırıp yetersiz olarak değerlendirmesi sağlıklı kişilerarası ilişkilerin kurulmasını engellemektedir (Vodanovich ve Piotrowski, 2006).

Ayrıca işkolik bireylerin özsaygı ve özgüvenlerinin düşük olmasından dolayı verilen görevleri başarmak için daha fazla çalışarak performans gösterme ihtiyacı duydukları ifade edilmektedir (Maslach vd., 1996). Yaşamın farklı alanlarındaki başarısızlıkları ve olumsuz deneyimleri sonucu özsaygı ve özgüveni düşen işkoliklerin iş alanındaki uğraşlarıyla bunu telafi edip, başarı sağlayıp (White, 1959) özgüveni ve özsaygıyı elde edeceği düşünülür.

Öz belirleme kuramı giriş bölümünde de ifade edildiği gibi bu araştırmada örgütsel bağlılığın işkoliklik üzerindeki etkisini açıklamakta kullanılan kuramlardan bir tanesidir. Öz belirleme kuramına göre bireylerin davranışları içsel ve dışsal motivasyonlarla şekillenmektedir. İçsel motivasyon yaklaşımına göre bireyler yaptıkları işten zevk aldıkları ve memnuniyet duydukları için o işi

yaptıkları ifade edilir (Gagne ve Deci, 2005). Bunun yanında dışsal motivasyonların davranışları şekillendirdiği durumlarda bireyler dışsal motivasyon ödülleri elde etmek için işleri bir araç olarak kullanırlar (Ryan ve Deci, 2000). İşe ilişkin yapılan çalışmalarda işin sonucunda bireylerin elde ettiği kazanımların dışsal motivasyon rolü oynadığı görülmektedir. Çünkü iş içsel motivasyon önermesinde olduğu gibi bireylerin yapmaktan zevk aldığı uğraş grubuna girmemektedir. Bireyler genelde iş sonucunda elde edecekleri kazanımlardan dolayı işi yapmaktadır. İşkolik çalışanlar yaşamın diğer alanlarında bulamadıkları özgüven, özsaygı ve stressiz yaşamı çalıştıkları iş çevresinde buldukları için işe yönelmektedirler. Yani işkolik bireylerin kazanımları çalışma alanlarında özgüven, özsaygı ve stressiz yaşamdır. Aslında bu açıdan bakıldığında işkoliklik davranışı öz belirleme kuramına göre hem çalıştığı işyerinde geçirdiği andan zevk alma boyutuyla (Çünkü işkolikler başka yaşam alanlarında özgüven, özsaygı vb. ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için stres yaşamaktadırlar) içsel motivasyon aracına örnek olurken diğer yandan işkoliklerin yaptıkları işin sonunda örgütten bekledikleri olumlu geri beslemeleri aldıklarında ihtiyaç duyacakları özgüven ve özsaygıyı elde edecekleri için dışsal motivasyona örnek olmaktadır.

2.3. Performans

Performansın tanımlanması için davranış ve davranışın sonucundaki çıktının ayrımının yapılmasına gerek duyulmaktadır (Roe, 1999). Davranış bireyin iş çerçevesindeki fiziksel hareketlerini ifade ederken performansla ilişkilendirilmesi için bireyin iş çerçevesindeki davranışlarının örgütsel amaçların gerçekleştirilmesine yönelik olması gerekmektedir (Campbell vd., 1993). Bu açıdan bakıldığında bireylerin davranışlarının örgütün amaçları doğrultusunda olup olmadığını anlamak için iş çevresinin dışında da değerlendirme yapmak gerekmektedir. Ayrıca bireylerin davranışlarının sonuçlarının o anda

görülememesi davranışları değerlendirirken zaman problemini de karşımıza çıkarmaktadır. Dolayısıyla performansın bireyin davranışları çerçevesinde değil daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesinin gereklilik olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden sadece örgütsel amaçları gerçekleştirme yönünde ölçülebilen çalışan davranışlarının performans davranışları olarak değerlendirilebileceği ifade edilmektedir. Bireysel performans örgütsel davranışın temel çalışma konularından en önemlilerinden bir tanesidir. Örgütsel davranış alanının farklı konuları araştırmalara konu oldukça performansın da farklı boyutları ortaya çıkarılmaktadır. Bireylerin beklentilerinin gerçekleşip gerçekleşmemesi gösterecekleri bireysel performans çerçevesinde değerlendirildiği için yaşamın birçok alanında bireysel performans bireylerin davranış değerlendirmesinin temel aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (VanScotter vd., 2000: 528). Alanyazında performans ve davranış ilişkisi en güzel öğretmen ve öğrenme çıktısı çerçevesinde tanımlanmaktadır. Öğretmenlerin performansları öğrencilerinin çıktılarıyla ölçülmektedir. Belirli oranların üzerinde farkındalık ve olumlu çıktılara yol açan öğretmen davranışlarının performans belirleyicisi davranışlar olarak değerlendirilmesi gerekir. Performans alanyazında yapılan çalışmalara göre bağlamsal ve görev performansı olarak iki alt başlıkta incelenmektedir (Borman ve Motowidlo, 1993).

- **Bağlamsal Performans:** Bağlamsal performans doğrudan göreve yönelik çıktılara etki etmemekle birlikte görevin başarılması için ihtiyaç duyulacak örgütsel, sosyal ve psikolojik çevredeki bireysel çıktıları ifade eder. Bireylerin çalışmış oldukları örgütlerde birbirleriyle olan ilişkileri, destekleri, yardımları, sinik duyguları vb. kişilerarası davranışları bağlamsal performans üzerinde doğrudan etkilidir. Bağlamsal performans farklı iş kollarına göre çok farklılık göstermemektedir. Bağlamsal performans görev performansının ihtiyaç duyacağı çevresel şartların sağlanması için ihtiyaç duyulmaktadır. Alan yazında bağlamsal performansın belirleyicisi olarak örgütsel vatandaşlık davranışları

yoğun olarak kullanılmaktadır. Örgütlerde çalışanların ön etkin davranışlarıyla özdeşleştirilen örgütsel vatandaşlık olgusunun bileşenleri özgecilik (altruizm, örgüt üyelerine karşılıksız yardım etme davranışı), üstün görev bilinci (conscientiousnes), nezaket (courtesy), vatandaşlık erdemi (civic virtue), centilmenlik (sportsmanship) davranışlarından oluşmaktadır (Organ, 1988)

• Görev Performansı: Görev performansı bireyin işindeki yetkinliğini ifade eder. Bireyin görev ve sorumluluklarındaki doğrudan çıktılar görev performansına örnek teşkil etmektedir. Görev performansı iş kollarına ve işin niteliklerine göre farklılaşmaktadır. Campbell vd. görev performansının beş alt bileşen tarafından belirlenebildiğini ifade etmektedir. Bunlar;

- o İşe özel görev yetkinliği,
- o İş dışındaki görev yetkinliği,
- o Yazılı ve sözel iletişim yetkinliği,
- o Denetleme, sevk ve idare,

• Yönetim: Planlama ve örgütleme, yönlendirme, motive etme, geri besleme sağlama, eğitim ve geliştirme, etkili iletişim kurma bileşenlerinden oluşur.

Bağlamsal performans görev performansının oluşması ve gelişmesi için gerekli olan ortamı sağlamaktadır. Herhangi bir işte yeni çalışmaya başlayan bir personelin görev performansı için ihtiyaç duyacağı hoşgörü, destek ve yardımın bağlamsal performans yoluyla sağlanabileceği ifade edilir.

Performansa yönelik çalışmalar performansı 3 farklı bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bunlar;

- Performansa kişilik ve diğer kişisel özellikler gibi bireysel farklılıklardan bakan yaklaşımlar bilişsel, psikolojik ve diğer açılardan performansı tanımlamaya çalışırlar. Campbell vd. (1993) bireysel farklılıklar açısından performansı tanımlarken bireylerin entellektüel bilgi (işe ilişkin bilgi, deneyim ve eğitimi), bilgi işleme süreci (bilişsel süreçler, psikomotor, özyönetim ve kişilerarası ilişkiler) ve motivasyonlarının (çalışma arzusu) bireysel faktörler olarak performansı belirlediğini ifade etmektedir.
- Performansa çevresel belirleyiciler açısından bakan yaklaşımlar,
- Performansa düzenleyici süreçlerden yaklaşan yaklaşımlar olarak adlandırılmaktadır.

Bu araştırmada bireysel performansa bireysel farklılıklardan yaklaşımış olup bireylerin özellikle başarı ve kaygılarının performans üzerinde etkisi olduğu (Kanfer ve Heggestas, 1997) göz önünde bulundurularak örgütsel bağlılığın işkoliklik üzerinden performansa etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bireylerin özgüven, özsaygı ve başarı ihtiyacıyla kendilerine bu ihtiyaçlarını vadeden örgütsel bağlılık iklimi yüksek çalışma ortamlarında kendilerini ifade edebileceklerine inandıkları için yoğun ve uzun bir şekilde çalışacakları önerilmektedir. İşkoliklik özelliği gösteren bu bireylerin başarıya olan ihtiyaçları yoğun ve uzun çalışmalarına yol açarken işlerine detaycı ve mükemmeliyetçi bakış açısıyla yaklaşımları hata yapmaya hassas hale gelmelerine neden olmaktadır. İşkolik bireylerin hata yapmalarının bir diğer nedeni ise kişilerarası ilişkilerinin zayıf olması ve ihtiyaç duyacakları destek ve yardımı alamamalarıdır.

2.4. İşkolikliğin Aracı Rolü

Aracılık ilişkisini konu alan araştırmalara bakıldığında temel olarak aracı değişken olarak görülen değişkenin bağımsız değişken tarafından yordanması vurgulanmaktadır (Baron ve Kenny, 1986). Bu açıdan bu bölümde işkolikliğin belirleyeni olarak örgütsel bağlılık irdelenmekle birlikte bağımlı değişken ilişkisi de vurgulanmıştır.

İşkolikliğin belirleyeni üzerine yapılan çalışmalarda durumsal ve çevresel faktörlerin etkisinin gözardı edilemeyecek kadar büyük olduğu ifade edilmektedir (Johnstone ve Johnston, 2005). Bireylerin içinde bulunduğu örgütteki birtakım durumsal nedenler veya örgüte bağlı faktörlerden ortaya çıkan ve önlenemeyen çalışma dürtüleri olabileceği ifade edilmektedir. Örgüt içindeki ödüllendirme veya yaptırım sistemlerinin bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde işkolik davranışlar oluşturduğu iddia edilirken olumsuz sonuçlarından yola çıkılarak bazı gelişmiş ülkelerde bu tür işyerlerinde işverenlerin olumsuz niyet ve davranışlarının olduğu öngörülürliğünde hapis cezasına varacak tedbirler alınmıştır (HSA, 2003).

Yapılan çalışmalarda çalışma dürtüsü (Drive) ve memnuniyet (Enjoyment) bileşenlerinden oluştuğu öne sürülen işkolikliğin işe yönelik dört faktörle yordanabileceği ifade edilmektedir (Johnstone ve Johnston, 2005). Çalışma dürtüsü ve memnuniyet duygusuyla çalışanların iş performanslarının artacağını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Çalışan ve örgüt arasında iş ilişkisinin dışındaki duygusal faktörlerin oluşu etkileşimi artırarak performansı olumlu etkileyecektir (Bennett ve Masholder, 1997). İşkolik çalışanların işkolik olmasının nedenlerine bakıldığında kendilerini ifade edebileceği alan olarak işlerini görmeleri ve ihtiyaç duydukları öz saygı ve özgüveni işleri vasıtasıyla elde etmeleri bu etkileşimin oluşmasını sağlayabilir. Bu açıdan işkolikliğin performans üzerinde etkili olabileceği düşünülebilir. Bunun yanında Örgütsel bağlılığın işletmelerin performansı üzerinde örgütsel bağlılık duygusuyla çalışanların fedakâr ve gönüllü davranışlarıyla işletmelerin performansını arttıracaklarını ortaya koyan çalışmalar

da mevcuttur (Benkhoff, 1997). Çalışanların örgütsel bağlılığa sahip olması durumunda sorgulamadan fedakarlık yaptığı gerektiğinde yardımlaşma ve işbirliğine gittikleri iddia edilmektedir (Podsakoff vd., 2000). Çalışanların örgütsel bağlılık duygusuyla çıkarlarını geri plana iterek bütün enerji ve zamanını örgüt için kullandıkları da ifade edilmektedir (Organ, 1998). Bu faktörler diğer çalışanlarla uyum, yönetici desteği, iş baskısı ve iş benimseme ya da işe yönelik olumlu duygular olarak ifade edilmiştir. Bu araştırma modeline temel teşkil eden belirleyenler olarak uyum, yönetici desteği ve işi benimseme davranışının çalışanın yaşamın diğer alanlarında bulamadığı faktörleri iş çevresinde arayışından doğabilir (Greenhalgh, 1996). Çalışanın işkolikliğine neden olan işi benimseme davranışının çalışanda engellenemeyecek bir çalışma dürtüsü ve baskısı oluşturduğu iddia edilirken çalışanın da bu süreçten memnuniyet (enjoyment) duyduğu belirtilmektedir (Johnstone ve Johnston, 2005). Ayrıca bireylerin iş dışındaki yaşamlarında da kişilerarası uyum, destek ya da onaylanma gibi ihtiyaçlarını karşılayamadıkları durumlar olabilir. Bireyler bu rahatsızlıklarını giderecek ve olumlu duygular yaşayacak ortamların arayışında olabilirler.

İşkoliklik her ne kadar diğer bağımlılıklar çerçevesinde değerlendirildiğinde olumsuz bir duygu durumu olarak ifade edilse de iş memnuniyeti ve verimlilik üzerinde olumlu etkilerinin de olabileceği iddia edilmektedir (Scott vd., 1997). Spence ve Robbins (1992: 13) işkoliklik bireylerin şiddetli bir çalışma dürtüsüne sahip olup işte geçirdiği zamandan da zevk aldıklarını iddia etmektedirler. Faysel (1990) işkolikliğin nörolojik belirleyenleri üzerine yaptığı çalışmada işkolik bireylerin yüksek adrenaline sahip bireyler olduğunu ve işkolik bireylerin bunu bir şekilde çıktıya dönüştürme arzusuyla en iyi bildiği uğraş olan işine kendini verdiğini ifade ederek işkolikliğe farklı bir boyuttan bakılmasını sağlamıştır. McMillan vd. (2002) işkolikliğin diğer bağımlılık tipleri gibi sadece sorun kaynakları ya da istenmeyen gerçeklerden kaçışla yordanamayacağını mükemmeliyetçilik, saplantılılık, hipomani (yüksek adrenalin ve canlılık hali),

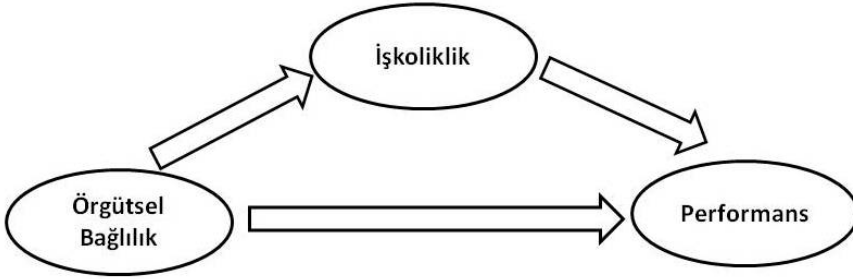

kompulsif (istemeyen fakat sürekli tekrarlanan dürtüler) gibi kişilik özelliklerinden de kaynaklanabileceğini ifade etmektedirler.

İşkolik bireyin yaşamının diğer alanlarındaki sorumluluk ve görevlerini göz ardı ederek işle ilgili sorumluluklarını ilk sıraya koyduğu ifade edilmektedir (Snir ve Harpaz, 2004). Örgütsel bağlılığın sonuçlarından olan memnuniyet ve düşük stres bir bağımlılık türü olarak görülen işkolikliğin belirleyenlerini oluşturabilir. Bireylerin stres yaşadıkları veya kendilerini rahat ve mutlu hissetmedikleri ortamlardan kaçış arayışında oldukları araştırmalarda ortaya koyulmaktadır. Bireylerin sosyal, ekonomik ve psikolojik kaynaklı stres sonucu kaçış arayışına girerek bu stres kaynaklarını düşünmedikleri yani motivasyonlarını bunların dışında bir yere yönlendirdikleri davranışlara yönelebilecekleri ifade edilmektedir (Seifi vd., 2015). Bireylerin özgüven ve özsaygı seviyelerinin düşük olmasının da bağımlılıklarını etkilediği göz önüne alınırsa bireylerin kendilerine güven ve saygı duyulan, yaşadıkları stresi unutturan ortamların arayışında olacakları düşünülmektedir. Bu arayışlarını kendilerine sunan örgütsel bağlılık duygusunun yüksek yaşandığı örgütlerde bireylerin örgütsel bağlılıkları yoluyla stresten kaçarken özgüven ve özsaygılarını hissederken zamanının ve enerjilerinin büyük bir kısmını işyerinde harcayacakları ifade edilmektedir.

Örgütsel bağlılığın işkolikliğe olan etkisi ayrıca örgütsel bağlılığın bireyler üzerinde oluşturacağı mantıkdışı inanışlarla da olabilir. Örgütsel bağlılığın çalışanda özgüven ve özsaygı oluşturabileceği ifade edilmişti. Çalışanda oluşan önem ve değer algısının rahatsız edici boyutlara ulaşmasıyla çalışanlar yaptıkları işte sadece kendilerinin başarılı olabileceği inanışına sahip olabilir (Chen, 2006). Çalışanlar “ Ben olmazsam bu iş yürümez, ya da bu işi yapmazsam örgüt bir felaket yaşar” gibi düşüncelere dalmaya başladığında yaşamının diğer alanlarına ayıracağı kaynakları işine ayırarak işkoliklik davranışına doğru yönelmeye başlarlar.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3. YÖNTEM

Araştırma için kullanılan anketler Sinop ilindeki bir üretim işletmesinde çalışan örneklem üzerine uygulanmıştır. Aracı değişken model kullanılarak oluşturulan araştırma çerçevesinde toplanan veriler IBM SPSS v.21 ve IBM SPSS v.21 üzerine entegre kullanılabilen ve internette kolayca indirilebilen Process 3.0 adlı makro kullanılarak analiz edilmiştir. IBM SPSS v.21’de klasik aşamalı regresyon yöntemiyle de teyit edilen aracı değişken analizi Process makrosuyla hem pratik bir şekilde hem de Sobel testiyle sağlama yapılarak analiz edilmiştir.

3.1. Örneklem

Sinop ilinde faaliyet gösteren 384 çalışana sahip bir işletmenin çalışanlarına verilen 200 anketten geri dönen 184 anket içinde uygun olmayanlarının ayrılmasıyla kalan 155 anket analize tabi tutulmuştur. Örgütsel bağlılık algısını tam olarak ölçebileceğimiz geleneksel bir aile işletmesi seçilmiştir. İşletme sahibinin aynı zamanda yönetici olduğu işletmede işletme sahibinin hemen hemen tüm personelle etkileşim içinde olduğu gözlenmiştir. İşletme sahibinin birebir etkisi çalışanlar üzerinde gözlenmektedir. Çalışanlarla yapılan görüşmede çoğu çalışanın işletme sahibiyle özel bir diyalog geliştirdiği gözlenmiştir. Çalışanların işletme sahibini benimsediği ve sahiplendiği gözlenmiştir. Bu

gözlemlere istinaden bu işletmede örgütsel bağlılık algısının işkolik davranışlar geliştireceği düşünülmüştür. 86 katılımcı (% 55) kadın, 69 katılımcı (% 45) erkek olduğunu beyan etmişlerdir. 32 katılımcı ilköğretim mezunu (% 20), 113 katılımcı (% 73) lise- ön lisans ve 10 katılımcı (% 7) lisans mezunu olduğunu beyan etmişlerdir. 47 katılımcı (% 30) 18-25 yaş aralığında, 84 katılımcı (% 54) 26-33 yaş aralığında, 20 katılımcı (% 13) 34-45 yaş aralığında, 4 katılımcı (% 3) 46 ve üzeri yaşta olduğunu beyan etmiştir. 103 katılımcı (% 67) bekâr, 52 katılımcı (% 33) evli olduğunu beyan etmiştir.

3.2. Ölçme Araçları

Araştırmada Meyer ve Allen tarafından geliştirilen ve Wasti (2000) tarafından Türkçe geçerlilik güvenilirlik testi yapılan duygusal bağlılık, devam bağlılığı, normatif bağlılıktan oluşan 3 faktörlü (1997) örgütsel bağlılık ölçeği kullanılmıştır. İşkoliklik davranışı Schaufeli vd. (2006) tarafından geliştirilen ve Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik testi Doğan ve Tel (2011) tarafından yapılan aşırı çalışma, kompulsif çalışma faktörlerinden oluşan işkoliklik ölçeğiyle ölçülmüştür. Performans ise Erdoğan (2001) tarafından kullanılan 6 ifadeli performans ölçeğiyle ölçülmüştür. Ölçme araçlarına ilişkin geçerlik ve güvenilirlik testleri IBM SPSS’de açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analiziyle yapılmış olup Tablo 1’de sonuçları verilmiştir. Güvenirlik sonuçları ise sosyal bilimlerde kabul edilen 0,70 eşik düzeyinin üzerinde görülmektedir.

Tablo 1. Ölçme Araçlarına İlişkin Geçerlik ve Güvenirlik Sonuçları Tablosu

	Örgütsel Bağlılık	İşkoliklik	Performans
KMO ve Barlett Küresellik Testi	0,673 (p < 0.001)	0,670 (p < 0.001)	0,868 (p < 0.001)

Faktör Ölçeğin Açıklama Oranı	Sayısı ve Davranışı	3 Faktör % 63	2 Faktör % 64	1 Faktör % 65
Güvenirlilik (Cronbach Alpha)	Sonuçları	$\alpha=0,80$	$\alpha=0,79$	$\alpha=0,87$

4. BULGULAR

4.1. Değişkenler (Boyutlar) Arasındaki Korelasyon Sonuçları

Yapılan korelasyon testlerine göre örgütsel bağlılık ve işkoliklik boyutları arasında pozitif yönlü (olumlu) ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu ($r=0,50$, $p<0.01$), örgütsel bağlılık ve performans boyutları arasında pozitif yönlü (olumlu) ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki ($r=0,26$, $p<0.01$) işkoliklik ve performans boyutları arasında ise negatif yönlü (olumsuz) ve istatistiksel olarak anlamsız ilişki ($r=-0,01$, $p>0,01$) gözlenmiştir.

Tablo 2. Değişkenler(Boyutlar) Arasındaki İlişki Tablosu

Değişkenler Arasındaki İlişki Tablosu		ÖrBağ	İško	Perfor
Örgütsel Bağlılık	Pearson Korelasyon	1	0,502**	0,255**
	Anlamlılık Düzeyi (P)		,000	,001
İşkoliklik	Pearson Korelasyon	0,502**	1	-0,012
	Anlamlılık Düzeyi (P)	0,000		0,880
Performans	Pearson Korelasyon	0,255**	-0,012	1

Anlamlılık Düzeyi (P)	0,001	0,880
-----------------------	-------	-------

** . Korelasyon katsayısı % 1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır

4.2. Araştırma Modeline İlişkin Regresyon Sonuçları

Araştırma modeli Baron ve Kenny (1986)'nin 4 aşamalı aracı değişken modellemesine dayanırken veriler yine Baron ve Kenny (1986)'nin modeline uygun bir şekilde analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonuçları aşağıdaki Tablo 3'te sunulmuştur. Sinop ilindeki bir imalat işletmesinde çalışan 155 katılımcıya uygulanan anketlerin analiz sonuçlarına göre örgütsel bağlılığın işkoliklik (aracı değişken) üzerinden performansa olan etkisinin ($\beta=.34$, $p<0.05$) olumsuz aracı değişken olan işkolikliğin çekilmesiyle yükselmesi ($\beta=.48$, $p<0.05$) aracılık etkisini doğrulamasına rağmen ilişkinin anlamlı olması kısmi aracılık etkisine işaret etmektedir. Bundan yola çıkarak örgütsel bağlılık yoluyla oluşabilecek işkolikliğin örgütsel bağlılık ve iş performansı arasında aracı değişken olarak rol oynamaktadır denilebilir. Ayrıca kullanılan Process makrosunun kullanıcılara sağladığı kolaylık olan aynı tabloda Sobel testini de sunması karşılaştırma yapmayı sağlamaktadır. Sobel testine bakıldığında aracı değişken olarak modelde kullanılan işkoliklik örgütsel bağlılık ve performans arasındaki ilişkiye sokulduğunda örgütsel bağlılığın bağımlı değişken olan performans üzerindeki etkisini % 13 azalttığını göstermektedir.

Tablo 3. Analiz Sonuç Tablosu

Aracı Model (Baron ve Kenny, 1986; HayesProcess 2.15)						
Doğrudan Etkiler	Katsayı	St.Sap.	t	p	R ²	

İşkoliklik (Bağımlı Değişken)					
Sabit	1,3657	0,2631	5,1914	0.000	
Örgütsel Bağlılık (Bağımsız Değişken)	0.64	0,0901	7,1861	0.000	0.252* a *
Performans (Bağımlı Değişken)					
Sabit	1,8599	.3350	5,5520	0.000	
İşkoliklik (Aracı Değişken)	-0,1992	.0949	-2,0985	.0375	b
Örgütsel Bağlılık (Bağımsız Değişken)	0.4779	0.1223	3,9057	0.0001	0.0910 c' **
Sobel Test	Etki		z		
Dolaylı Etki	-.1290	.0646	-1,9966	.0459	
Doğrudan Etki	Etki	St.Sap.	LLCI	ULCI	
	0.4779	0.1223	0.1376	0.5602	c'
Toplam Etki	Etki	St.Sap.	t	p	R ²
	0.3489	0.1070	3,2618	0.0014	0,0650 c **
*** $p < .001$; n=195 Number of bootstrap samples for bias corrected bootstrap confidence intervals: 1000 Level of confidence for all confidence intervals in output: 99,00					

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Öz belirleme kuramı (Ryan ve Deci) ve sosyal mübadele kuramı çerçevesinde önerilen modele göre yapılan araştırma sonuçlarının kısmi aracılık etkisini ortaya çıkarması memnuniyet vericidir. Araştırmanın yapıldığı şehir olan Sinop ülkenin en fazla dış göç veren şehirlerinden bir tanesidir. İşsizlik vb. etkilerden dolayı oluşan olumsuz havada bireylerin iş sahibi olmaları bireyler ve içinde yaşadıkları toplum açısından çok değerli bir gelişme olarak görülmektedir. İşletmenin çalışan profiline bakıldığında Türkiye standartlarına göre işçi sınıfının özelliklerini barındırmaktadır. Asgari ücret düzeyindeki gelirlerine rağmen çalışma arzuları ya da işlerine bakış açısı olumlu olarak görülebilir. Sosyal değişim kuramına göre işsizliğin yaşandığı bir bölgede iş sahibi olmaları karşılığında bireylerin de işlerini kaybetmemek ve kendilerine verilen bu fırsatı değerlendirmek için daha fazla fedakârlık gösterecekleri düşünülür. Sinop'ta birey için işi önemli olmakla birlikte ev vb. sorumlulukları olan bireyler için daha da önemi artmaktadır. Bu şekilde sahip olduğu iş imkânına çok çalışarak karşılık veren bireylerin işkolikliği yaşaması da muhtemel olarak görülmektedir. Korelasyon ve regresyon sonuçlarına bakıldığında örgütsel bağlılığın işkoliklik üzerindeki yüksek etkisi buna bağlanabilir.

Öz belirleme kuramına göre açıklanacak olursa farklı sebeplerden dolayı eğitim vb. şartlara sahip olamayan bireylerin Sinop çerçevesinde yaşamda kendilerini ispatlayabilecekleri bir alan olarak gördükleri iş çevresinde yoğun ve sürekli çalışmak örgütsel bağlılıklarının göstergesi olabileceği gibi bunun mantık dışı boyutta olmasıyla işkolikliğin yaşanabileceği görülmektedir. Diğer yandan Sinop ülkenin farklı illeri karşılaştırıldığında tam kolektivist özellik göstermese de işçi sınıfı için kolektivist ve belirli sosyal normlar etkisini hissettirmektedir. Bu açıdan bakıldığında çalışan kesim iş ortamında bulunduğu rahatlatma ve diğer olumlu

duyguları aile çevresinde bulamayabilir. Bu yüzden iş ortamında daha fazla vakit geçirme düşüncesinde olabilir.

Araştırmada örgütsel bağlılığın işkoliklik oluşturmasının gözlenmesi Enaitai vd. (2012) ve Gholipur vd.'nin (2008) araştırmalarında çıkan sonuçları desteklemiştir. Yine Shimazu vd.'nin (2012) 2000 civarında Japon çalışan üzerinde yapmış oldukları çalışmada işkoliklik ve örgütsel bağlılık arasında da olumlu ilişki bulunmuştur. Bunun yanında işkolikliğin bu çalışmalarda doğrudan performans üzerinde olumlu etkisi gözlenirken bu araştırmada işkolikliğin performans üzerinde olumsuz etkisi gözlenmiştir. Bu dikkate alınması gereken bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öneriler

Araştırma sonuçlarına bakıldığında örgütsel bağlılığın işkolikliğe yol açabileceği muhtemel görülmektedir. İşkolikliğin olumlu veya olumsuz sonuçlarına rağmen bir rahatsızlık olarak kabul edildiği gerçektir. Gelişmiş ülkelerde iş kaynaklı rahatsızlık olarak kabul edilen işkolikliğe yönelik yasal tedbirler alınmazsa işverenlerin çalışanlara yönelik bu dolaylı etkilerinin maliyeti hem bireysel hem de kamusal çerçevede yoğun olarak yaşanacaktır. Dolayısıyla ülkemizde de işkolikliğe ilişkin koruyucu maddeler çalışma kanunlarına koyulabilir. İş kaynaklı doğrudan veya dolaylı rahatsızlıkların gelişmiş ülkelerde maliyetinin milyarlarca dolar seviyesinde olduğu ifade edilmektedir. Sırf Kanada'da psikolojik nedenlerden dolayı işgücü kaybı, tedavi vb. nedenlerle uğranılan toplam zararın yıllık 30 milyar doların üzerinde olduğu ifade edilmektedir (Yener, 2015). İşkolikliğin de bu tür bir rahatsızlık olduğu kabul edilirse yetkili makamların buna yönelik tedbir alması önerilebilir.

İşkolikliğin gözlenebileceği düşünüldüğü için yerel bir işletme bu araştırmada örneklem olarak kullanılmıştır. Yöntem kısmında da açıklandığı üzere yerel ve

geleneksel aile işletmelerinde işletme sahiplerinin yönetici olarak görülmesi ve işletmenin hemen hemen tüm fonksiyonlarında etkilerinin gözlenmesi yaygındır. Bu tür işletmelerde çalışanların yöneticilerinin etkisini üzerinde fazlasıyla hissederek kendilerinden beklenenin daha fazlasını işletmeleri için vermeleri gözlenmektedir. Bunun temel belirleyeni yukarıda ifade edildiği gibi işletme sahibinin geleneksel davranışları olduğu gibi diğer bir belirleyen de yerel de ve sektörde yaşanan işsizlik problemidir. Çalışanlar işsizlik nedeniyle bu işe mahkûm olma algısıyla da işlerinde işkoliklik derecesinde ödün vermektedirler. İşletme sahipleri ve yöneticiler için bu bakış açısı olumlu örgütsel kültürü oluşturmada faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

- Becker, H. S. (1960). Notes on the concept of commitment. *American Journal of Sociology*, 66, 32-42.
- Becker, H. S. (1992). Foci and bases of commitment: Are they distinctions worth making?. *Academy of Management Journal*, 35, 235-244.
- Benkhoff, B. (1997). Ignoring commitment is costly: New approaches establish the missing link between commitment and performance. *Human Relations*, 50(6): 701-726.
- Bennett, N. ve Masholder, K. (1997). Cohesiveness and Organizational Citizenship Behavior. *Academy of Management Journal*, 19, 163-72.
- Bishop, J. W. ve Scott, K. D. (1997). How commitment affects team performance (employee commitment). *Society for Human Resources, HR Magazine*, 42, 107-112.
- Blau, P. M. 1964. *Exchange and power in social life*. New York: John Wiley.

- Bonebright, C. A., Clay, D. L. ve Ankenmann, R. D. (2000). The relationship of workaholism with work–life conflict, life satisfaction, and purpose in life. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 469–477.
- Borman, W. C. ve Motowidlo, S. J. (1993). Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance. In N. Schmitt ve W. Borman (Eds.), *Personnel selection in organizations* (71–98). New York: Jossey-Bass.
- Burke, R. J. (1999). Workaholism in organizations: psychological and physical well-being consequences. *Stress Medicine*, 16, 11-16.
- Campbell, J. P., McCloy, R. A., Oppler, S. H. ve Sager, C. E. (1993) 'A theory of performance', in C. W. Schmitt and W. C. A. Borman (eds), *Personnel Selection in Organizations*. San Francisco: Jossey- Bass, pp. 35-70.
- Cantarow E. (1979). Women workaholics. *Mother Jones*, Vol. 6, 1979.
- Chen, C. (2006). Improving work-life balance: REBT for workaholic treatment. In: R. J. Burke. (Ed.), *Research companion to working time and work addiction* (pp. 310–330). Edward Elgar, Cheltenham, UK
- Cherrington (1980). Workaholism in organization: Gender differences. *SexRoles*, 41, 333-345.
- Cherrington D. J. (1980) . *The work ethic* ;American Management Association, New York, NY.
- Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227-268.

- Emerson, R. M. (1972). Exchange Theory, Part I: A Psychological Basis for Social Exchange. In J. Berger, M. Zelditch, and B. Anderson, eds., *Sociological Theories in Progress*, vol. 2. Boston: Houghton Mifflin.
- Erdoğan E. (2011). Örgütsel Sessizlik ve Performans İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fassel, D. (1990). *Working ourselves to death: The high costs of workaholism, the rewards of recovery*. San Francisco, CA: Harper Collins.
- Fornes, S. L. ve Rocco, T. S. (2004). Commitment elements reframed (antecedents and consequences) for organisational effectiveness. *Florida International University*, 19 (3), 391-397.
- Gagne', M. ve Deci, E. L. (2005). Self-determination theory and work motivation. *Journal of Organizational Behavior*, 26, 331-362.
- Gallup Organizations Survey - September 26, 2002. Available at: [http://gmj.gallup.com /op/ article. asp?l=232](http://gmj.gallup.com/op/article.asp?l=232). Erişim Tarihi. Haziran, 2, 2017.
- Greenhalgh, T. (1996). Beyond the call of duty. *Accountancy*, 118, 44-45.
- George, J. M. ve Brief, A. P. (1992). Feeling good-doing good: A conceptual analysis of the mood at work-organizational spontaneity relationship. *Psychological Bulletin*, 112(2), 310-329.
- Green, F. (2008). Leeway for the loyal: A model of employee discretion. *British Journal of Industrial Relations*, 46(1), 1-32.
- Hogan, R. ve Hogan, J. (2001) Assessing leadership: A view from the dark side. *International Journal of Selection and Assessment*, 9, 40-51.

Holland, J. L. (1985). Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments (2nd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Homans, G. C. (1958). Social Behavior as Exchange. *American Journal of Sociology* 62:597–606.

Jaros S. J. (1997). An assessment of Meyer and Allen's (1991) three component model of organizational commitment and turnover intentions. *J. Vocational Behav.*, 51: 319-337.

Johnstone, A. ve Johnston, L. (2005). The Relationship between Organizational Climate, Occupational Type and Workaholism. *Workaholism & Organizational Relationships*. *New Zealand of Psychology*, 34 (3).

Kanfer, R. ve Heggstad, E. D. (1997). Motivational traits and skills: A person-centered approach to work motivation. *Research in Organizational Behavior*, 19, 1-56.

Katzenbach, Jon R. (2000). Peak performance, aligning the hearts and minds of your employees. Boston: Harvard Business School Press.

Kaufman, R. (2000). *Mega Planning, practical tools for organizational success*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Kim, W. C., ve Mauborgne, R. A. (1993). Procedural justice, attitudes, and subsidiary top management compliance with multinationals' corporate strategic decisions. *Academy of Management Journal*, 36, 502-528

McMillan, L. H. W., Brady, E. C., O'Driscoll, M. P. ve Marsh, N. V. (2002). A multifaceted validation study of Spence and Robbins (1992) (1992)

Workaholism Battery. Journal of Occupational and Organizational Psychology, 75, 357-369.

Machlowitz, M. (1980). Workaholics; Living with them, working with them; Addison-Wesley Publishing Company, Reading, MA.

Maslach, C., Jackson, S. E. ve Leiter, M. P. (1996). MBI: The Maslach Burnout Inventory: Manual. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.

Mayer, R. C. ve Shoorman D. F. (2000). Differentiating antecedents of organizational Commitment, a test of March & Simon model. J Organiz Behav. 2000; 19 (1) : 47-9.

McMahon, B. (2007). Organizational Commitment, Relationship Commitment and Their Association with Attachment Style and Locus of Control. Unpublished Master Thesis. Georgia Institute of Technology, 2007.

Meyer J. P. ve Allen N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment"; Human Resource Management Review 1. 1991.

Meyer, J. ve Allen, N. J. (1997). Commitment in the workplace, theory research and application. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Mowday, R.T. Porter, L. W., ve Steers, R. (1982). Organizational linkages: The psychology of commitment absenteeism, and turnover. San Diego, CA: Academic Press.

Nelson, R. (1999). Low-Cost ways to build employee commitment. Inc.com. Retrieved June 22, 2003 from http://www.inc.com/articles/growth/reality_check/reality_check_basics/16412.htm.

- Nespor, K. (1999). *Dependence on Work*. Praha: Grada publishing.
- Oates W. (1971) . *Confessions of a workaholic: The facts about work addiction*. , New York : World.
- O'Reilly, C.A. ve Chatman, J. (1991). People and organizational culture: A profile comparison approach to assessing person-organizational fit. *Academy of Management Journal*. 34, 487-516.
- Organ, D. W. (1988). *Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome*. Lexington, MA: Lexington.
- Podsakoff, P. M., Mackenzie, S. B., Paine, J. B. ve Bachrach, D. G. (2000). Organizational Citizenship Behavior: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research. *Journal of Management*,6,513-563.<http://dx.doi.org/10.1177/014920630002600>
- Porter, L., Steers, R., Mowday, R. ve Boulian, P. (1974). Organizational commitment, job satisfaction and turnover among psychiatric technicians. *Journal of Applied Psychology*, 59(5), 603-609.
- Porter, G. (1996). Organizational Impact of Workaholism: Suggestions for Researching the Negative Outcomes of Excessive Work. *Journal of Occupational Health Psychology*, 1, 70–84.
- Porter, G. (2001). Workaholic Tendencies and the High Potential for Stress Among Coworkers. *International Journal of Stress Management*, 8, 147–164.

- Rakhshanimehr, F. and Jenaabadi, H. (2015). Relationship of Workaholism with Teachers' organizational commitment and organizational citizenship behavior. *Psychology*, 2015(6), 1469-1477.
- Randall, M. D. ve Cote, J. A. (1991). "Interrelationships of Work Commitment Constructs." *Work and Occupation*, 18 (2): 194-211.
- Rezaei, N., Jalilian, K., Jalilian, H. ve Jalilian, H. (2014). The Relationship between Workholism and Organizational Commitment. *J. Appl. Environ. Biol. Sci.*, 4(5) 271-276.
- Rhodes, S. R. ve Steers, R. M. (1981). Conventional vs. worker-owned organizations. *Human Relations*, 12, 1013-1035.
- Robbins, S. P. (2001). *Organizational Behavior: Concepts, Controversies, Applications Ninth Edition*, Prentice Hall, New Jersey pp. 181-182.
- Robinson, B. E. (2000). Workaholism: Bridging the Gap Between Workplace, Sociocultural, and Family Research. *Journal of Employment Counseling*, 37, 31-47.
- Roe, R. A. (1999). Work performance: A multiple regulation perspective. In C. L. Cooper & I. T. Robertson (Eds.), *International review of industrial and organizational psychology* (Vol. 14, pp. 231-335). Chichester: Wiley.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78.

- Schaufeli, W. B., Bakker, A. B., Van der Heijden, F. M. M. A. ve Prins, J. T. (2009). Workaholism, burnout and well-being among junior doctors: The mediating role of role conflict. *Work & Stress*, 23, 155–172.
- Scott K. S., Moore K. S. ve Miceli M. P.(1997). An exploration of the meaning and consequences of workaholism. *Human Relations*, Vol. 50, No. 3.
- Seifi, A., Ayati, M. ve Fadaei, M. (2015). The Study of the relationship between internet addiction and depression, anxiety and stress among students . *International Journal of Economy, Management and Social Sciences* 3(12), 28-32.
- Shimazu, A. Schaufeli, W., Kubota, K. Ve Kawakami, N. (2012). Do Workaholism and Work Engagement Predict Wel-being and Performance in Opposite Directions. *Ind Health*, 50(4), 316-321
- Snir, R. ve Harpaz, I. (2004). Attitudinal and Demographic Antecedents of Workaholism. *Journal of Organizational Change Management*, 17, 520–536.
- Spence J. T. ve Robbins A. S. (1992). Workaholism: definition, measurement, and preliminary results. *Journal of Personality Assessment*, Vol. 58, No. 1.
- Van Scotter, J., Motowidlo, S. J., ve Cross, T. C. (2000). Effects of task performance and contextual performance on systemic rewards. *Journal of Applied Psychology*, 85, 526–535.
- Varona, F. (2002). Conceptualization and management of communication satisfaction and organizational commitment in three Guatemalan organizations. *Online American Communication Journal*. Vol. 5, 3.

Vodanovich, S. J. ve Piotrowski, Ch. (2006). Workaholism: A Critical but Neglected Factor of Organization Development. *Organization Development Journal*, 24, 55–60.

White, R. W. (1959). Motivation reconsidered. *Psychological Review*, 66, 297–333.

Yener, S. (2015). Psikolojik Rahatlık Algısının Paylaşılan Liderlik ve İşten Ayrılma Arasındaki ilişkide aracı rolü. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Positive effect of organizational commitment on the sustainable competitiveness of organization is broadly accepted through business world. Besides researches in which positive results of organizational commitment are observed there are also researches in which negative results of organizational commitment are observed. Workaholism which is accepted as negative result of organizational commitment is explained as an irresistible drive to work incessantly. Performance states the positive outputs of employees which are in line with organizational targets. In this research model in which positive effect of organizational commitment will be decreased by workaholism. 155 employees of an organization in Sinop are composing sample group. According to results of analyses partial mediation effect of workaholism is observed.

Method

Instruments of workaholism, work commitment and performance are conducted on 155 employees of a factory in Sinop. SPSS 21 is used to analyze data of research. Also macro of Process 3.0 which is used with SPSS is used to analyze the mediation model. Process 3.0 enables the users to test relationships among variables simultaneously.

Findings (Results)

According to results of correlation tests positive relationship is observed between commitment and workaholism ($r=0,50$, $p<0,01$), commitment and performance ($r=0,26$, $p<0,01$) and negative relationship is observed between workaholism and performance ($r=-0,01$, $p>0,01$). Also according to results of regression analyses relatively strong association of commitment with workaholism and performance is observed.

Conclusion and Discussion

Although there are a lot of studyings about workaholism and commitment still there is a dilemma about results of workaholism. While according to results of many studyings workaholism results in negative consequences whereas many results show positive results of workaholism. At the other side hardworking can be named either workaholism or work engagement depends upon the contextual and environmental factors in many researches.

Predictors of performance which are thought as commitment and workaholism are questioned in this research. But measuring the effect of workaholism as a mediating variable on the relationship between commitment and performance makes this research remarkable. Another contribution of this research is using two important theories in order to explain relationships of research model. Social Exchange Theory of Blau and Self Determination Theory of Deci and Ryan (2000) are used as main theoretical frames of research model.

KORE SAVAŞI VE SAVAŞA KATILAN AMASYALI ŞEHİT VE GAZİLER

Selim ÖZCAN*

Öz

Kore Savaşı, II. Dünya savaşı sonrası dönemde, soğuk savaşın sıcak mücadeleye dönüştüğü ilk çatışma alanıdır. Türkiye’de savaşta, uluslararası barışı korumaya yönelik katkı sağlamak amacıyla çok uluslu askeri gücün içerisinde yer aldı. Türkiye’nin hemen her şehriden olduğu gibi Amasya’dan da savaşa katılan askerler oldu. Bu çalışmayla, Amasya merkezde hayatta olan gazilerin, yaşadıkları referans alınarak yaşananlardan sonuçlar çıkarıp geleceğin yorumlanabilmesine katkı sağlamak amaçlandı. Nitel araştırma yönteminin, olgu bilimi yaklaşımından yararlanılarak, sözlü tarih çalışması şeklinde gazilerle mülakat yapılarak, anlatmaları kayıt altına alındı. Gazilerin bire bir yaşadıkları ve şahit oldukları düşüncelerine yer verilerek, Amasya Gaziler Derneği ile Askerlik şubesinden alınan verilerden de faydalanılarak kategoriler oluşturularak tablolarla bulgular elde edildi. Sonuçta Türkiye’nin “NATO’ya” girişine katkı sağlandığı gibi Türk Mehmetçığı, Kore’de bu günde Türk Milletine karşı duyulan sevgi ve saygının temellerini atmış oldu.

Anahtar Kelimeler: Kore, şehit, gazi, Amasya, Türk tugayı .

THE KOREAN WAR AND THE MARTYRS AND VETERANS FROM AMASYA

Abstract

In the post-World War II period, the Korean war was the first field of conflict in which the cold war turned into a struggle. Turkey took part in the multinational military force to contribute towards protecting international peace in the war. As well as from almost every city in Turkey, there were the soldiers who participated in the war from Amasya. With this study, it was aimed to contribute to the interpretation of the future by taking the reference of the experiences of the veterans who live in the center of Amasya. Using the phenomenological approach of qualitative research method, interviewing with veterans in the form of oral history study, conversations were recorded. By giving place to the ideas that the veterans lived and witnessed, using the data obtained from Amasya Veterans' Association and Military Service Branch findings were obtained with tables by creating categories. After all, as to contribute to Turkey's entry into NATO, Turkish Mehmetcik laid the foundations for the love and respect for the Turkish nation in Korea today.

Keywords: Korean, martyr, veteran, Amasya, Turkish brigade.

1. GİRİŞ

Kore, Doğu Asya'da güneye doğru uzanan Çin ve Sovyetler Birliğiyle karadan, Japonya ile denizden komşu jeostratejik ve jeopolitik bakımdan önemli bir yarımadadır (Genel Kurmay, 1975:3). Tarih boyunca yarımada, Uzakdoğu'da S.S.C.B, Çin ve Japonya gibi üç hükümler gücün ortak çıkarlarının kesiştiği ve her birinin sahip olmak istediği bir coğrafya oldu (Sunalp, 1954:8). Aynı zamanda emperyalist hesapları olan ABD ve S.S.C.B asıl amaçlarının Kore olmayıp, bütün Asya kıtası olmasından dolayı yarımada karşı karşıya geldiler (Öke, 1990: 18).

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Çin ile Japonya mücadelesine sahne olan Kore (Armaoğlu, 1991: 92; Genel Kurmay, 1975: 11-13), 1895 yılında Japon işgali

altına girdi. Japonya, 1904-1905'te S.S.C.B ile yaptığı savaşı kazanarak, Kore üzerindeki egemenliğini ilan etti (Armaoğlu, 1991: 94; Öke, 1990: 20). 1910 yılından itibaren de Kore'yi ilhak ederek 1945 yılına kadar yarımada'yı hâkimiyeti altında bulundurdu (Genel Kurmay, 1975: 15; Öke, 1990: 20; Yazıcı, 1963:7).

4-11 Şubat 1945'teki Yalta konferansında, Japonların Kore'den çıkarılması görevi ABD ve S.S.C.B' ne verildi (Doğan, 2004: 9; Güven, 2007: 90). Mayıs 1945'te ise ABD ile S.S.C.B arasında imzalanan bir antlaşma ile II. Dünya savaşı sonrası Kore'nin ABD, S.S.C.B, İngiltere ve Çin'in ortak veraset altına girmesi kararlaştırıldı (Haytoğlu, 2002: 77).

II. Dünya savaşını sona erdiren I. Atom Bombasının, 6 Ağustos 1945'de Hiroşima'ya atılmasıyla, Japonya'ya savaş açmak için hazır bekleyen S.S.C.B, 8 Ağustos'ta savaş ilan ederek Mançurya'yı işgale başladı (Armaoğlu, 1991: 406; Işık, 2009: 8; Uçarol, 1995:612). Bu gelişme üzerine Japonların teslim olmasıyla Kore, Japon hâkimiyetinden kurtuldu. Fakat Kore bağımsızlığına kavuşamadı. Aksine bölünmesine sebep olacak yeni bir ideolojik mücadeleye sahne oldu.

S.S.C.B, 12 Ağustos'ta ikinci bir hamle ile Kuzey Kore'ye girerek süratle güneye 38'inci Paralele doğru ilerlemeye başladı (Armaoğlu, 1991: 454). ABD'de, 8 Eylül'de Güney Kore'den giriş yaparak Japon birliklerini teslim almaya yöneldi. Havadan da Güney Kore'ye asker indirerek kuzeye doğru ilerledi (Orga, 1958: 46). Böylece olmayan 38'inci Paralel; aynı dil, kültür ve soya mensup insanların iki ülke haline gelmesine sebep oldu. Kore toprakları 38'inci Paralel çizgisiyle ikiye ayrıldı (Armaoğlu, 1991:454; Işık, 2009: 8). Paralelin kuzeyi S. S. C. B'nin, güneyi ABD askeri harekât alanı olarak kabul edildi (Haytoğlu, 2002: 78). Aynı zamanda resmen olmasa bile siyasi görüş farklılıkları ve destekleyen ülke farklılıkları sebebi ile Kore yarımadası; komünist ve liberal olarak da iki kampa ayrıldı (Elmas, 2004: 11).

II. Dünya savaşı sonrası ABD ile S.S.C.B meselenin çözümüne yönelik diplomatik girişimleri, çözümden çok meselenin daha da derinleşmesine sebep oldu. Sonuçta ABD konuyu S.S.C.B' nin karşı olmasına rağmen Eylül 1847'de BM taşıdı. Burada yapılan görüşmeler sonucunda "Kore'de geçici bir hükümet kurularak seçimlere gidilmesine, yabancı askerlerin Kore'den çekilmesine, BM'de oluşturulacak geçici bir komisyonun Kore'ye gönderilmesine" karar verdi (Yazıcı, 1963: 9). BM genel kurulunda 14 Kasım 1947'de kabul edilen karara göre kurulan geçici komisyon Ocak 1948'de Seul'e gelerek çalışmalara başladı. Ancak S.S.C.B, BM'in kararına uymayı reddederek geçici komisyonun Kuzey Kore topraklarına girmesine müsaade etmedi.

Geçici komisyon, Güney Kore'ye giderek 10 Mayıs 1948'de yapılan serbest seçimlere nezaret etti. Seçimler sonrasında Güney Kore millet meclisi, anayasasını hazırlayıp kabul etti. 17 Temmuz 1948'de Güney Kore Cumhuriyeti ilan edildi. 5 Ağustos'ta cumhurbaşkanlığına Syngman Rhee seçildi (Genel Kurmay, 1975: 23-24). 6 Ağustos'ta Güney Kore hükümetinin resmen kurulduğu BM geçici komisyonuna bildirildi. 15 Ağustos 1948'de bağımsızlığını ilan etti ve o gün Güney Kore'nin "Bağımsızlık Bayramı" oldu (Yazıcı, 1963: 9). Bu gelişme üzerine kuzeyde bir hükümet kurulması için çalışmalara başlandı. 9 Eylül 1948'de 1948 'de Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti hükümeti kuruldu. Başkanlığına da Kim-II Sung getirildi (Armaoğlu, 1991: 454).

Her iki hükümette kendilerini meşru hükümet saydığından, meşruiyetleri nin onayı için BM başvurular. Fakat iki başvuruda onaylanmadı (Işık, 2009: 10). Böylece ABD güneyde Demokratik Kore Cumhuriyeti, S.S.C.B' de kuzeyde Komünist Kore Cumhuriyeti (Genel Kurmay, 1975: 20) adları ile kendilerine bağlı hükümetleri kurdurdular.

S.S.C.B, 31 Aralık 1948'de Kuzey Kore'den kuvvetlerini çektiğini ilan edip (Haytoğlu, 2002: 79), ABD'nin de kuvvetlerini güney Kore'den çekmesini istedi

(Öke, 1990: 25). ABD’de Güney Kore ordusunun yetiştirilmesi için askeri danışmanlardan oluşan 500 kişilik bir uzman grup dışındaki gücünü 29 Haziran 1949’a kadar tamamen geri çekti (Genel Kurmay, 1975: 23-24). Fakat kurdurdukları kukla hükümetler üzerindeki desteklerini sürdürdüler. Kore yarımadası üzerindeki farklı hükümetlerin temsil ettiği iki devlet arasında 38’inci paralel sınır kabul edildi (Esen, 1990: 12; Sander, 2000: 247). ABD ve S.S.C.B kendi taraftarı olan hükümetlerle de antlaşmalar yaparak bölgedeki nüfuzlarını güçlendirmeye çalıştılar. Bu iki gücün birbirlerini takiplerinin sonunda çıkacak olan Kore savaşı, bu iki devletin temsil ettiği iki farklı ideolojinin birbirlerini sınamak için giriştiği savaşında adı olacaktır.

Nitekim 25 Haziran 1950 tarihinde Kuzey Kore’nin Güney Kore’ye saldırmasıyla başlayan Kore savaşı, Güney Kore’nin BM başvurusuyla uluslararası bir boyut kazandı. BM Güney Kore’nin yardım talebine olumlu cevap vermesiyle aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 16 ülke askeri birlik, 6 ülke ise tıbbi yardım araçlarıyla katılımda bulundu.

Türkiye dönemin uluslararası siyasi dengelerinin etkisiyle barışı sağlamak üzere bir tugay gücündeki ilk kabileyi 25 Eylül 1950 tarihinde Kore’ye gönderdi. Düşmanla ilk çarpışmasını 27 Kasım 1950’de yapan tugay savaşın sona erdiği 27 Temmuz 1953 tarihine kadar savaş azim ve iradesini koruyarak savaşın her safha sında tüm görevlerini en iyi şekilde büyük bir özveri içerisinde yerine getirdi.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sonra yurt dışına ilk defa asker gönderdiği Kore savaşı, II. Dünya savaşı sonrasında yeniden kurulan dünya siyasal sisteminin yapılanması ve Türkiye’nin bu sistem içerisindeki yerini almasında belirleyici etkenlerden birisi olmuş ve Türkiye’nin NATO’ya kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur (Gündüz, 2003: 47-53).

Türkiye'nin değişik köy ve kasabalarından askerliklerini yapmak için gittikleri birliklerinden sebebini anlayamadıkları bir savaşın neferleri olarak ve kıtalar ötesine giderek kendilerini bir savaşın içerisinde buldular (Mehmetefendioğlu,2011:190). Kimisi gönüllü, kimisi kura ile giden ve bu gün sayıları gittikçe azalan Kore gazileri o günleri hatırlarken sıra dışı değerlendirmelerle bu durumu ifade etmekte(Lüyer, 2008: 48).

Bu çalışmayla, Türkiye'nin her ilinden olduğu gibi Amasya'dan da Kore' ye giden isimsiz sessiz tanıkların sesini duyurmak, yaşadıklarını ölümsüzleştirmek, ülkemiz ve milletimizin dünya barışı için yaptığı fedakârlıkları unutulmaz hale getirerek gençlerimizin mili kültür ve bilincini yükselmek amaçlanmaktadır.

Savaş sonrasında çoğu doğduğu büyüdüğü topraklara gazi olarak dönüp, 1005 sayılı kanunla "Gazi" unvanını aldılar. Köy, mahalle ve kasabaların dan gönderilirken olduğu gibi kahraman olarak karşılanıp, "Koreli" olarak anıldılar. Hatta bazıları soyadlarını "Koreli" olarak değiştirdi.

Amasya'daki Kore gazileri ile görüşmeler yapmak ve bunları gerek fotoğraf gerekse video kayıt ortamında belgelemek düşüncesiyle, gazilerin iletişim bilgilerine Amasya Muharip Gaziler Derneği şubesi den ulaştık. Ardından gazileri daha yakından tanımak ve hayat şartlarını yakinen görerek, hangi durumda olduklarını gözlemek amacıyla ikamet ettikleri adreslerine ekibimizle birlikte gittik.

Yaptığımız görüşmelerde öncelikle çalışmamızın amacından bahsederek, gazileri ve yakınlarını bilgilendirdik. Böylece unutulmadıklarını hisseden ve çalışmanın sonucunda ortaya çıkacak ürün ile daima hatırlanacaklarını takdir eden gaziler duydukları memnuniyeti ve heyecanı ifade edip, yaşadıkları tecrübelerin gençlerimizin milli kültür ve bilinçlerinin artmasına katkı sağlamsı temennisinde

bulundular. Bizde her birine ayrı ayrı sağlıklı ve sıhhatli ömür dileklerinde bulunduk.

2. Savaşın Başlaması ve Türkiye'nin Savaşa Katılması

Kore anlaşmazlığının barışla çözümlenmemesi üzerine 25 Haziran 1950 sabahı Kuzey Kore askerlerinin Güney Kore ile sınır olan 38'inci paralel boyunca saldırıya geçmeleri ile sıcak savaş başlamış oldu (Gürkan, 1953:6; Orga, 1958: 49; Yılmaz,1993: 53). Aynı gün Güney Kore Cumhurbaşkanı Syngman Rhee ve Dışişleri Bakanı Limb Byung-Jik Kore'nin bu illegal saldırı karşısında Birleşmiş Milletler Kore Komisyonu başkanından ateşkes önlemlerinin alınmasını istediler. Öğleden sonra ise Güney Kore'nin durumunu BM genel Sekreteri Trygve Lie'ye resmen rapor ettiler (Haytoğlu, 2002: 80).

Seul 'deki ABD Büyükelçisi de saldırıyı, ABD makamlarına bildirmesiyle Dışişleri Bakanlığı yaptığı toplantı sonrasında konunun BM'ye götürülmesi kararını alarak durumu ABD Başkanına iletti. Başkanın olur kararıyla da, BM Genel Sekreteri Trygve Lie'ye bildirildi (Öke, 1990: 28).

ABD hükümeti de, BM genel Sekreterine müracaat ederek, düşmanca harekâta müdahale edilmesini ve bölgede, Uluslararası barışın kurulmasına destek verilmesi için acilen toplanılmasını istedi (Gönlübol ve Ülman, 1989:228; Yazıcı, 1963: 23). Bu çağrıya kulak veren Güvenlik Konseyi 'de aynı gün 25 Haziran 1950 toplandı. Çin'in BM'e alınmaması, S.S.C.B' nin de boykot etmesiyle münasebetiyle veto etme hakkı ortadan kalktı (Doğan, 2004: 13). BM raporunun okunması sonrası (Yazıcı, 1963: 24) Kuzey Kore kuvvetlerinin Güney Kore'ye saldırmasının barışı ihlal olduğu belirtilerek, Kuzey Kore'nin derhal saldırıyı durdurması ve kuvvetlerini 38'inci paralelin gerisine çekmesini talep eden kararı aldı (Gönlübol ve Ülman, 1989: 228; Sander, 2000: 249).

Diğer yandan Güney Kore Meclis Başkanı, ABD Başkanı Truman'dan ve Kongreden yardım talebinde bulundu. Bu sırada saldırgan Kuzey Kore kuvvetleri başkent Seul' e yaklaşmaları üzerine Güney Kore Hükümeti Seul 'den Taegu' ya taşındı (Yazıcı, 1963: 24). 29 Haziran 1950'de Seul işgal edildi (Işık, 2009: 17).

ABD Başkanı Truman, Güney Kore'nin yardım talebine üzerine, Japonya'da bulunan General Mac Arthur'dan malzeme yardımı yapılması talimatını verdiği gibi ABD deniz ve kara kuvvetlerinin de harekete geçmelerini istedi (Orga, 1958: 49; Öke, 1990: 31; Sander, 2000: 249; Yücel, 2005: 21). Aynı zamanda ABD, BM Güvenlik Konseyi'ne yeni bir karar taslağı daha sunarak silahlı saldırıya son verecek şekilde Güney Kore Cumhuriyeti'ne yardım götürülmesi için üye devletlere tavsiyede bulunulmasını istedi (Öke, 1990: 33). ABD'nin isteğı üzerine 27 Haziran 1950'de, BM Güvenlik Konseyi Kuzey Kore'ye karşı zorlama tedbirlerinin uygulanmasına karar verdi. Güvenlik Konseyinin o güne kadar zorlama tedbirleri aldığı tek hadisede Kore olayı oldu (Doğan, 2004: 14). Ayrıca Güvenlik Konseyi, 27 Hazirandaki toplantıda 1 ret, 2 çekimser oya karşı 7 olumlu oyla, (Yugoslavya ret, Mısır, Hindistan çekimser, ABD, Ekvador, Milletçi Çin, Fransa, İngiltere, Norveç, Küba olumlu) Kuzey Kore'yi saldırgan olarak niteleyen kararı aldı. Birleşmiş Milletlere üye ülkelerin hepsini Güney Kore'ye yardıma davet etti (Alper ve Arap, 2014: 76; Genelkurmay, 1975: 50; Haytoğlu, 2002: 81; Yücel, 2005: 21).

BM Güvenlik Konseyi 28 Haziran 1950'deki toplantısında hür milletler tarihinde çok önemli bir dönüm noktası olan, 25-27 Haziran tarihindeki kararları üye devletlere bildirerek, Güney Kore'ye ne kadar ve nasıl yardımda bulunacaklarını bildirmelerini isteyen bir çağrı yaptı (Genelkurmay, 1975: 50). Çağrıya, BM üyesi olan 56 devletten, S.S.C.B, Polonya ve Çekoslovakya dışında 53'ü olumlu cevap verdi (Denizli, 1994: 41; Doğan, 2004: 13; Haytoğlu, 2002: 81; Sipahi, 2007: 34). Bunlardan 16 devlet asker göndererek, 5 devlet para ve sağlık yardımı yaparak

(Haytoğlu, 2002: 81), 40'dan fazla devlette değişik yardımlarda bulmak üzere olumlu cevap gönderdi (Genelkurmay,1975: 52; Haytoğlu, 2002: 81).

Türkiye'de ise BM Genel Sekreterinin, Dışışleri bakanlığına telgrafla bildirdiği bu yardım talebi, 30 Haziranda hükümet tarafından meclise getirildi. Mecliste Dışışleri Bakanı Fuat Köprölü, BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarının desteklediğini ve Genel Sekreterin telgrafına cevaben Türkiye Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler üyesi olarak anlaşmalar gereğince yüklediği sorumlulukları yerine getirmeye hazır olduğunun belirtildiğini ifade etti (TBMM Tutanak Dergisi, 1950: 311-312).

18 Temmuz 1950'de Yalova'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında Başbakan Adnan Menderes, Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Dışışleri Bakanı Fuat Köprölü, Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Muzaffer Gökşenin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Tümamiral Sadık Altıncan, Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı Tümgeneral Yusuf Engeli 'nin katıldığı toplantı da, Kore'ye yapılacak yardım konusu görüşüldü ve askeri birlik gönderilmesine karar verildi (Işık, 2009: 30).

Kore savaşının başlamasından tam bir ay sonrada, 25 Temmuz 1950' akşamı yine Cumhurbaşkanı Bayar'ın başkanlığında TBMM Başkanı, Genel Kurmay Başkanı ve Bakanlar Kurulunun hazır bulunduğu toplantıda BM Genel Sekreterinin yardım talebine karşılık verilecek cevap görüşüldü. 4500 mevcutlu silahlı bir savaş birliğinin Birleşmiş Milletlerin emrine verilmesi kararı alındı (Deral, 1950: 16; Öke, 1990: 67-68; Toker, 1991: 80; Yazıcı, 1963: 33). Bu kararla Türkiye, ABD'den sonra BM Genel Sekreterliğinin yardım çağrısına karşılık veren ilk ülke olmuştur (Denizli, 1994: 62; Genel Kurmay, 1989: 1; Işık, 2009: 31).

Kore savaşına bir tugay Türk askerinin TBMM'nden karar alınmadan gönderilmesi, ülke içindeki muhalifler ve meclisteki muhalefet partileri tarafından sert şekilde eleştirildi. Dışarıda ise özellikle ABD'nde olumlu tepkiler alındı (Haytoğlu, 2002: 83). Meclisteki eleştiriler kararın alınışına, yani meclisten geçmeden hükümetin karar vermesine yapıldı. Bunun üzerine Başbakan Adnan Menderes muhalefetin eleştirilerine cevap vermek için düzenlediği basın toplantısında hükümet kararı, BM Güvenlik Konseyinin çağrısı üzerine alındığını ve Kore'ye asker göndermenin savaşa gitmek olmadığını, bundan dolayı da meclise danışmaya gerek bulunmadığını belirtti (Aydemir, 1968: 304). Fakat muhalefet kararın meclisten geçirilmeden alınmasına karşı gensoru verdiyse de, yapılan oylama sonrasında ise gensorular ret edildi (TBMM Tutanak Dergisi, 1950: 13, 4-6, 17, 136-137).

Türk hükümeti ilk önce Kore'ye bir piyade alayı ve bir topçu taburundan oluşan 4500 kişilik bir birliğin gönderilmesine karar verdi. Fakat sonradan bu birlik yerine Amerikalı uzmanların da katılımıyla, Genel Kurmay Başkanlığınca tugay seviyesinde bir birliğin gönderilmesi kararlaştırıldı. Adına da "Kore Türk Silahlı Kuvvetleri" (Dora, 1960: 7) ve "1. Türk Tugayı" denildi. Genel Kurmay Başkanlığı, 3 Ağustos 1950 tarihli emirle, tugayın 1929 doğumlulardan ve gönüllülük esasına göre oluşturulmasını istedi. Gönüllü gitmek isteyenlerin sayısının fazla olması üzerine gidecekler kura ile belirlendi ve kazananlar ise sağlık kontrolünden geçirildi (Dora, 1960: 9). Tugay teşkilatlanmasının 20 Ağustos 1950 tarihine kadar tamamlanması istendi.

Tugayın teşkilatlanma ve ikmal yeri olarak Ankara ve Etimesgut garnizonları seçilip, personel, silah, araç, gereç ve donanımlar buraya gönderildi. Tugay için hazırlanan 241. Piyade Alayı, 8 Ağustos 1950'de 31 subay, 10 astsubay ve 494 er mevcudu ile esas garnizonu olan Ayaş'tan, Ankara'ya gelerek geçici olarak Sarıkışla'ya yerleştirildi (Genel Kurmay, 1975: 68). Daha sonra hazırlıklarını

tamamlamak üzere Etimesgut'a intikal ettirildi. Tugayın kuruluşunda yer alan 2. Zırhlı Topçu Taburu da eğitim amacıyla Etimesgut'tan Polatlı'ya gönderildi (Yazıcı, 1963: 63). Türk Tugayı'nın komutanlığına, Tuğgeneral Tahsin Yazıcı (Yazıcı, 1963: 68), kurmay başkanlığına Yarbay Selahattin Tokay (Öke, 1990: 83), 241. Piyade alay komutanlığına Albay Celal Dora (Dora, 1960: 9; Yazıcı, 1963: 63-64) atandı. Birliklerin eğitimine de önem verilerek özel eğitim gerektiren bazı sınıflar meslek eğitimi görmeleri için 25 Ağustos 1950 tarihinde sınıf okullarına gönderildiler (Denizli, 1994: 65). Bu birlikler eğitimlerini tamamlayarak 14 Eylülde tekrar Etimesgut'a döndüler.

Tugayın bütün silâh, araç ve gereçleriyle 25 Eylül 1950'ye kadar İskenderun'a taşınması planlandığından, 15 Eylül 1950'de eşya ve araç treni İskenderun'a hareket ettirildi. 18 Eylül'de de Başbakan Adnan Menderes, Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut, Etimesgut'ta Tugayı teftiş edip, sağlık ve başarı dileklerinde bulundular (Dora, 1960: 21; Yazıcı, 1963: 60-76).

Türk Tugayı'nın Kore'ye sevki İskenderun'dan gemilerle yapılacağından, birlikler 19 -20 Eylül 1950 tarihlerinde Etimesgut'tan trenle intikal ettiler. 1. Türk Tugayı 259 subay, 18 askeri memur, 4 sivil memur, 395 astsubay 4414 er olmak üzere toplam mevcut 5090 kişiden oluşmaktaydı. Tugayla birlikte beş kişilik bir Amerikan irtibat grubu da bulunmaktaydı (Dora, 1960: 7; Genel Kurmay, 1975: 72; Öke, 1990: 86; Yazıcı, 1963: 80).

İskenderun'a ulaşan birlikler büyük coşkuyla karşılanarak, 39. Tümen Komutanlığınca hazırlanan, şehrin 18 km. güneydoğusundaki, Atik yaylası ordugâhlarına yerleştirildiler. 23 Eylül 1950 günü Kurban bayramının ilk günü olduğundan bayram namazı ordugâhta tugayca toplu olarak kılındı (Dora, 1960: 23). Aynı günün akşamı İskenderun Belediyesi tarafından Tugay şerefine büyük bir ziyafet verildi ve gece de şenlikler yapıldı (Genel Kurmay, 1975: 72; Öke,

1990: 86). 24 Eylül günü artçı birliklerinin de gelmesiyle, bütün Tugayın İskenderun'a intikalini sağlamış oldu (Yazıcı, 1963: 80).

Türk Tugayı'nın İskenderun'dan Kore'ye sevki için Birleşmiş Milletler adına ABD tarafından 5 gemi tahsis edildi. Bu gemilerden 3'ü bireysel eşyalar ile subay ve askerlere, 2'si yük gemisi olarak motorlu vasıta ile top ve ağırlıklara ayrıldı (Genel Kurmay, 1975: 73; Yazıcı, 1963: 82).

25 Eylül 1950 tarihi Türk birliklerinin İskenderun limanından Kore'ye intikal edecekleri ilk gün olmasından birlikler ordugâhtan limana geldiler. Harekât öncesi Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da, askerlerimizi yolcu etmek için İskenderun'a gelmişti. Bölgenin askerî ve mülkî amirleri, memurları, belediye başkanı ve şehrin ileri gelenleri ile halkın katıldığı uğurlama töreni yapıldı. Törenin ardından, MC Rea adlı Amerikan gemisine bindirilen ilk kabile aynı gün, General W. Haan gemisine bindirilen ikinci kabile 26 Eylül, Private Johnson gemisine binen üçüncü kabile ise 29 Eylül 1950 tarihinde İskenderun'dan ayrıldı. Üç personel gemisi ile toplam; 272 subay, 4811'i astsubay ve er olmak üzere 5083 kişi Kore'ye uğurlandı(Genel Kurmay,1975: 73-74; Yazıcı, 1963: 85). Person el gemilerinden sonra ilk eşya, malzeme ve araç gemisi 30 Eylül 1950'de, ikincisi 2 Ekim 1950'de İskenderun limanından hareket etti (Genel Kurmay, 1975: 74).

Türk Tugayı'nı, eşya, araç ve gereçleriyle birlikte Kore'ye götüren beş gemi Süveyş Kanalı-Kızıldeniz-Mendep Boğazı-Seylan adasının merkezi Colombo – Singapur, Filipinler ve Formosa adası deniz yolunu izleyerek ve aralarındaki seyir ve mesafe sıralarını koruyarak, Kore'nin güney doğusunda bulunan Pusan limanına ulaştılar (Öke, 1990: 87; Yazıcı, 1963: 96-97). 21 gün süren yolculuk sonrasında, ilk kabile 18 Ekimde, ikinci kabile 19 Ekim, üçüncü kafilde 20 Ekim 1950'de Pusan' da Kore topraklarına ayakbastı (Genel Kurmay, 1975: 76-77; Yazıcı, 1963:100; Yılmaz, 1993: 56).

Türk birlikleri limana çıktıktan sonra hazır bekleyen kamyonlarla tren istasyonuna sevk edildiler. Buradan trenlerle Pusan'ın 85 km. kuzey batısındaki Taegu şehrine gönderildiler (Denizli, 1994: 75). Kışlasına yerleştirilen tugay birlikleri, eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü gibi Taegu ile Teejon arasındaki bölgenin çetelerden temizlenmesi ve yol ile köprülerin güvenlik lerinin sağlanması ile görevlendirildi (Doğan, 2004: 32; Orga, 1958: 54; Yılmaz, 1993: 56).

1. Kore Tugayı, 20 gün Taegu 'da kaldıktan sonra 7 Kasım 1950 günü gelen bir emirle, 8. Amerikan Ordu Komutanlığına bağlandığı bildirildi. Her askeri birliğin bir kod adı olduğundan, Türk Tugayı'na da "North Star - Kutup Yıldızı" adı verildi. Tugay aynı gün Seul' ün 46 km kuzey batısındaki, Munson bölgesinin emniyetini sağlamak ve bu bölgedeki Kuzey Koreli gerillaları imha etmek üzere 25. Amerikan Tümen Komutanlığı emrine gireceği tebliğ edildi (Genel Kurmay, 1975: 80; Yazıcı, 1963: 126). 10 Kasım günü yeni görev bölgesine gitmek için harekete geçen tugay, ilk kayıplarında bu intikali esnasında verdi (Yazıcı, 1963: 126).

Türk Tugayı 15 Kasımdan itibaren görevlendirildiği sorumluluk bölgesindeki çetelere karşı verdiği mücadeleyi başarıyla tamamlayarak, 25. Amerikan tümenin geri bölgesini emniyete alarak tümenin, Sunchon bölgesinde toplanmasını sağladı (Denizli, 1994: 81; EDOK, 2001: 29; Güven, 2007: 160). Bu sırada 9'uncu Amerika Kolordusu, 8. ordunun yapacağı genel taarruza hazırlanmaktaydı. Bunun üzerine tugayın, bu kolordusunun ihtiyatı olmak üzere Kunuri'ye hareket etmesi istendi. Böylece Türk Tugayı, ilk muharebe görev yeri olan ve büyük bir direniş gösterdiği, Kunuri Bölgesi'ndeki cepheye gitmek için ilk emri almış oldu. Tugay, 20 Kasım sabahı Kunuri bölgesine hareket etti. 23 Kasım 1950'de motorlu birlikler, 24-25-26 Kasım'da yaya birlikler Kunuri'ye ulaştı (Genel Kurmay, 1975: 84-85). 26 Kasım akşamı tugayın tamamı Kunuri bölgesinde toplanarak, 9. Amerikan kolordusunun ihtiyat görevini üstlendi.

Çin ordusunun aynı gün sınırı geçerek başlattığı taarruz BM kuvvetlerini zor durumda bıraktığı gibi kuşatılmaları tehlikesini de ortaya çıkardı (Genel Kurmay, 1989: 16). Bu gelişme üzerine 9. Kolordu komutanı, Tümgeneral John Coulter, düşmanı durdurma görevini ihtiyattaki Türk Tugayı'na verdi. Tugay düşman tarafından kuşatılan Tokchon şehrini, Kunuri-Tokchon yoluyla hareket ederek işgal edecekti (Genel Kurmay, 1975: 86; Yazıcı, 1963: 148). 27 Kasım 1950'de Kuniri'den görev bölgesine hareket eden (Genel Kurmay, 1989: 8) tugay, Korilyon dağına aşarak Tokchon ovasına indiğinde, 9. Kolordudan gelen emirle Tokchon'a gidilmeyerek, geriye Wavon'a dönülmesi haberini aldı (Öke, 1990: 90). Tugay komutanı Tahsin Yazıcı'da sorumluluğu üzerine alarak, Wavon'a geri dönülmesi emrini verdi. 26 Kasımdan itibaren hareket halinde olan tugay, 27 Kasım'da gece yarısı Wavon'a dönebildi.

Çin ordusunun 28 Kasım sabahı Wavon'a taarruz etmesiyle, yüzyıllardan sonra Türk askeri Çinlilerle ilk defa karşı karşıya geldi. Türk Tugayı dost veya düşmanın ayrıt edilemediği bu savaşta, sarp ve kapalı coğrafya ile soğuk hava şartları altında, dost birlikler den yardım almaksızın kendinden on misli fazla sayıdaki düşmana karşı yaptığı mücadeleyi süngü muharebeleriyle kazanıp, düşmanın ileri harekâtını bir gün geciktirdi (Genel Kurmay, 1975:112). BM kuvvetleri adına Kore'de son derece talihsiz geçen bu günün yegâne zaferi, Türk süngüsü tarafından kazanılan bu zafer oldu.

Türk askerinin gösterdiği bu insanüstü savunma, Çin ordusunun tamamen dağılması için yeteli olmadığından, akşamüzeri geri çekilip, yeni savunma oluşturma zorunluluğu ortaya çıktı. Bunun üzerine tugay birliklerinin, 6 km geride bulunan Simnin-ni Köyü'ne çekilmesine, karargâhında 9 km gerideki Kaechon'a kurulmasına karar verildi.

Türk birliklerinin çekilme harekâtını fark eden düşman kuvvetleri onları takibe başladı. Tugayın 1. ve 2. Taburları da Sinnim-ni Köyü'nün güneydoğu ve

kuzeybatısındaki sırtlarda mevzilenmişlerdi. 28-29 Kasım gece yarısı, Çin kuvvetleri birden Sinnim-ni Köyü'ne taarruza başladılar (Dora, 1960: 124; Yılmaz, 1993: 57). Birlikleri kuşatarak çember içerisine aldılar. Mevzileri başarı ile savunan Türk birlikleri, düşmanı süngü hücumu ile püskürtüp, Kaechon yönünde hızla çekilmeye başladılar. Bu gece tugayın Kore'de yaşadığı en uğursuz gece olarak devamlı hatırlandı (Güven, 2007: 171). 29 Kasım öğleden sonrada tugay büyük bölümüyle Kaechon'a çekilerek toplandı. Tugay komutanı Tahsin Yazıcı direnme ve savunma kararı alarak, bozulan birlikleri mümkün olduğu kadar düzene sokarak yeni bir direnme oluşturmaya çalışıp, birlikleri yeniden savunmaya geçirdi (Öke, 1990: 95).

Türk Tugayı, 28-29 Kasım 1950'de Wavon, Simnin-ni ve Kaechon muharebeleri ile düşmanı iki gün zorlayarak, Amerikan 9. Kolordusu ve 8. Ordularına çekilme leri için üç günlük çok değerli bir zaman kazandırarak üstlendiği görevi başarı ile yerine getirmiş oldu (Genel Kurmay,1975:131; Öke, 1990: 99; Yılmaz, 1993: 58).

Kaechon bölgesine çekilen Türk birliklerine düşman kuvvetleri yeniden baskı kurması üzerine, Tugay komutanı tekrar kuşatılmamak için acele olarak Kunuri bölgesine çekilme emri verdi (Elmas, 2004: 66). Fakat birliklerin Kunuri Boğazından geçmesi gerekiyordu. Boğazın dar ve düşman kuvvetlerinin kontrolünde olması harekâtı zorlaştırıyordu. Buna rağmen tugay, Amerikan uçakları, tümen tankları ile topçu bataryasının düşmanı baskı altına alması üzerine 29-30 Kasım geçesi Amerikan piyade taburu ve tankları ile birlikte Kunuri Boğazını geçerek çekilmişlerdir (Yılmaz, 1993: 58). 30 Kasım 1950'de, 9. Amerikan Kolordusu Komutanı Tümgeneral Coulter, Türk Tugayının savunmasıyla, üç tümenin kurtulmasını sağladığını ifade etmiştir (Haytoğlu, 2002: 93).

Kunuri bölgesinin tugay için uygun olmamasından, bütün birliklerin bir an önce Pyongyang'a çekilmesi emri verildi. Fakat birlikler çekilme harekâtını gerçekleştirmeleri için daha kısa ve emniyetli olan ve iki gündür de düşmanın

kontrolünde bulunan, Sunchan Boğazından geçmeleri gerekiyordu (Yazıcı, 1963: 195-196). Boğaz yolunu açmak için 2. Amerikan Tümenin kuzeyden ve İngiliz Tugayı'nın güneyden yaptıkları taarruzun sonuç vermemesi üzerine, Türk Tugayı boğaza yaptığı taarruzla, 3 gün 3 gece sürdürdüğü savaş sonucunda, süngü ve dipçik ile Sunchan Boğaz yolunu açmayı başardı (Denizli, 1994:108; Elmas, 2004: 68). Boğazın kontrol altına alınmasıyla, Amerikan ve İngiliz birliklerinin geçişleri sağlandığı gibi 1 Aralık 1950 sabahından itibaren Türk birlikleri de, Pyongyang'a toplanmaya başladı (Denizli, 1994:108).

BM cephesinin tam ortadan yarılması ve Güney Kore Kolordusunun dağılarak geri çekilmesi üzerine, Amerikan 8. Ordusu'nun sağ kanadı tamamen boşaldı. Çin Orduları, bu boşluktan hızlıca güneye yönelerek, 8. Orduyu arkasından çevirip imha edebilirdi. Bu gelişme üzerine Türk Tugayı'na, 9. Kolordu'nun, dolayısıyla 8.Ordu'nun yan ve gerisini koruma görevi verildi (Işık, 2009: 80).

Türk Tugayı, 25 Kasım akşamı başlayıp, 1 Aralık 1950 gününe kadar geçeli gündüzlü devam eden; Wawon, Simnim-ni, Kaechon, Kunuri Boğazı ve Sunchan Boğazı gibi 5 mücadeleyi kapsayan ve Kore Savaşının en çetin mücadeleleri olan Kunuri Muharebelerini gerçekleştirmiş. Bu mücadelelerle Çin taarruzu durdurulmuş, 9. Kolordu'nun kuşatılmasına, 2. Tümen'in imha edilmesi engellenmiştir. 8. Ordu'ya çekilmesi için gereken 3 altın gün ve yeterli alan kazandırılarak geri çekilmesini sağlanmıştır. Dolayısıyla Kore Savaşının bütün muharebelerine kıyasla askerî tarih ve dünya kamuoyunda en fazla bilinen ve hatırlanan mücadelesi, Türk Tugayı'nın "Kunuri Muharebesi" olmuştur (Öke, 1990: 100-10; 1 Yazıcı, 1963: 201). Zaferi kazanan tugayın kayıpları da, çok büyük olmuştur. Resmi kayıtlara göre tugayın zayıyatı şöyledir. İnsan olarak mevcudun %15'i, ağır silah ve araçların %70'i, insan kaybının 218'i şehit, 94'ü kayıp, 455'i yaralı olmak üzere toplam 767 olduğu anlaşılmıştır (Denizli, 1994:109 Genel Kurmay, 1975:137-138; Yazıcı, 1963:199).

Türk Tugayı'nın Kunuri zaferi, Türkiye'de de olumlu etki yarattı. İç siyasette muhalefetin iktidara yönelik çıkışlarında yumuşama oluştu. Başbakan Menderes gönderdiği bir mesajla tugayı kutladı. Takiben Genelkurmay Başkanı ve diğer mülki ve askeri erkân da Tugay'a şükranlarını iletiler (Denizli, 1994:110-111). Başkomutan General Mac Arthur'da kuvvetlerimizi tebrik ederek, "Türklerin kahramanca çarpışmaları BM kuvvetlerinin salimen yeni bir savunma hattına çekilmelerini mümkün kılmıştır." diyerek harekât açısından Türklerin başarısını teslim etti (Toker, 1991:101). Türk Tugayı'nın Çin kuvvetleri karşısında gösterdiği bu büyük direniş, Aralık başından itibaren tüm dünyada büyük yankı buldu. Savaş tarihine "Kunuri Savaşı" ve tugayın muharebelerde gösterdiği başarı da "Kunuri Zaferi" diye geçti (Toker, 1991:100; Yazıcı, 1963:216).

Pyongyang'a gelen Türk Tugayı burada eksikliklerini tamamlayarak, yeniden teşkilatlanma hazırlıkları yapmaya başladı. Fakat 25 Kasım'da başlayan Çin ordularının taarruzu da olanca şiddetiyle devam ettiğinden, Tugayın buradan tahliye edilmesi zarureti ortaya çıktı. Bunun üzerine tugay önce Kasong'a, ardından Sosari kasabasına intikal ettirildi (Denizli, 1994: 118; Genel Kurmay, 1975: 136; Orga, 1958: 59; Öke, 1990:100).

Çin orduları da, Pyongyang'a girmiş, Seul' e doğru taarruzlarını sürdürmekteydi. Hedef Kumpo Yarımadasıydı. Fakat yarımadayı savunacak Amerikan Birliği olmadığından, 10 Aralık 1950'de Türk Tugayı'na yarımadayı savunma görevi verildi. Tugay tek başına yarımadayı savunarak ve düşmanın yarımadadan geçerek, BM Ordusu'nun batı kanadını kuşatmasına mani olacaktı (Genel Kurmay, 1975: 141). Aldığı emir üzerine Kumpo Yarımadası'nda mevzilenen tugaya karşı, herhangi bir taarruz olmadı.

23 Ocak 1951'de tugaya, verilen yeni emir ile 25 Ocaktan itibaren, 1'inci Kolordu cephesindeki Kumyangjang-ni Kasabası ile bu kasabanın güney ve güneybatısındaki tepelere keşif taarruzu yapması istendi (Denizli, 1994: 122-

123; Yazıcı, 1963: 259). Bölgede stratejik öneme haiz yerler; 185 ve 156 rakımlı tepeler ile Kumyangjang-ni Kasabası olduğundan, tugay 25 Ocak sabahı bu stratejik bölgeler istikametinde taarruza geçerek çok üstün olan düşmana karşı üç gün sürdürdüğü çok çetin mücadeleler sonrasında düşmanı mağlup ederek, üstlendiği görevini başarı ile yerine getirdi. BM için de hayati öneme sahip bir bölgeyi ele geçirmiş oldu (Genel Kurmay, 1975: 199-206).

Türk Tugayı 25-27 Ocak 1951’de yapılan muharebelerde; 1 astsubay, 11 er toplam 12 şehit, 1 subay, 1 astsubay ve 29 er olmak üzere de 31 yaralı kayıp vermiştir (Denizli, 1994:129-130; Genel Kurmay, 212; Öke, 1994:126). Gösterdiği büyük başarı ile de Kore’de ikinci kez savaşın akış yönünü değiştirmiş ve Kore’den ayrılmayı düşünen BM Ordusu’na, Çinlilerin yenilebilir olduğunu göstermiştir. Türk askeri, Çinlileri en iyi savundukları mevzilerinden 10 km geriye sürmeyi başarmıştır. Bu hat BM Ordusu’nun savaşın sonuna kadar çekildiği en son hat olmuştur (EDOK, 2001: 52, Güven, 2007:187). Zaferden dolayı Amerikan Kongresi, ABD tarihinde ilk olarak tugay düzeyinde Türk Birliğine Mümtaz Birlik Nişanı vermiştir (Yazıcı, 1963: 274). Muharebede üstün hizmeti görülenlere de ayrıca madalya verilmiş, Güney Kore Cumhurbaşkanı Syngman Rhee Türk Tugayı’na minnettarlık ifadesi olarak “Kore Cumhurbaşkanlığı Birlik Nişanı” vermiştir (Genel Kurmay, 1975:216; Öke, 1994: 127).

BM Ordusu da, 25-27 Ocak 1951 tarihlerinde gerçekleştirdiği yıpratıcı taarruzlar ile Türk Tugayı sayesinde başarılı olmuş ve taarruzlarını daha da genişleterek düşmanı bütün cephe boyunca kuzeye atmak için harekete geçmişti. Tüm cephelerde kuzeye doğru taarruz başlayınca, Türk Tugayı da 28 Ocakta hareket hazırlığına yönelerek, 30 Ocakta taarruza geçti ve 11 Şubat 1951’de Han Nehri’ne geldi. Bu arada BM Ordusu da, kuzeye doğru taarruzlarına devam ederek, 15 Şubat’ta, onlarda Han nehrine ulaştı. Bu muharebelerde Türk Tugay, 22 şehit ile 117 yaralı verdi (Güven, 2007:187). Bu arada 18 Mart 1951 ’de BM

Kuvvetleri Seul' ü ikinci kez ele geçirdi (Haytoğlu, 2002: 98). Nihayet BM Ordusu 27 Mart 1951'de, 38'inci paralel hattına ulaştı. Türk Tugayı da ihtiyata alındı (EDOK, 2001: 84, Güven, 2007:191).

Tugay, dūřmanın savunduğu Han nehrini geçmek için 6 Nisan'da başlattığı harekâtını, 11 Nisanda 25. Tümen ile birlikte geçerek tamamladı. Akabinde taarruz muharebeleri yaparak 22 Nisan'a kadar sürdürdüğü harekât sonrasında ulaştığı hatta savunma tertibatına geçti (Yılmaz, 1993: 58). Aynı gün karşılaştığı 25 kişilik dūřman birliğinden ele geçirilen esirlerden, 22/23 Nisan gecesi, Çin Ordusu'nun baskın yapılacağı öğrenildi. Böylece BM Ordusu bir kez daha Türkler sayesinde baskına uğramaktan kurtarıldı (Denizli, 1994:144-145).

Çin ordusunun 22 Nisan'da başlattığı bahar taarruzu, BM Ordusu tarafından Seul önlerinde durduruldu. Türk Tugayı bu taarruz esnasında 22-23 Nisan muharebelerinde; 5 subay, 3 astsubay ve 58 er şehit ve 35 yaralı ile 105 esir kayıp verdi (Güven, 2007:195; Öke, 1990: 133-135; Yılmaz, 1993: 59). Çin bu taarruzlarla kesin sonucu almak istemiş ve BM Ordusuna kayıplar verdirmiş, fakat kendi kuvvetleri de önemli kayıplara uğradığından, taarruzlarını durdurarak, 1 Mayıs 1951'de geri çekilmeye başlamıştır.

1-12 Mayıs tarihlerin de, BM Ordusu kuzey yönünde hareket başlatıp, Çin ordusunu barışa zorlamayı amaçladı. Dūřman ise 13 Mayıs'tan itibaren Seul' ü almak için taarruz başlattı. BM kuvvetleri de şehri savunmaya geçti. Taegyeonni bölgesinde mevzilenen Türk Tugayı da, 17 Mayıs'tan itibaren çevre savunma ve keşif üssü oluşturmaya çalışırken kendisini yeni bir muharebenin içerisinde buldu. 18 Mayıs gecesi bir kısım dūřman, tugayın mevzilerine girmeyi başardıysa da, bomba, dipçik ve süngü ile geri püskürtüldü. Dolayısıyla dūřmanın Seul' ü ele geçirme dūřüncesi, Türk Tugayı'nın geçit vermeyen savunma mevzileri sayesinde akamete uğradı. Bu muharebelerde

Türk Tugayı'nın 2 subay 9 er şehit ve 4 subay, 2 astsubay ve 18 er yaralı zayıtı oldu (Güven, 2007:198) .

Çin ordusu ve gerillalarının 21 Mayıs'a kadar devam eden ortak hareketine, aynı gün BM ordusu karşı taarruz başlattı ve 24 Mayıs 1951'de Çin kuvvetlerini yenilgiye uğratarak 38'inci paraleli üçüncü kez aşdı. 21-25 Mayıs tarihlerinde 5 gün süren mücadelelerin sonunda Türk Tugayı geçici olarak ihtiyata alındı. 6 Haziran 1951'e kadar ihtiyatta kalan Türk Tugayı ileri harekâta geçerek, 20 Haziran 1951'de Seul' ün 15 km kuzey doğusundaki Neogong-ni bölgesine ulaştı ve 17 Temmuz 1951'e kadar burada ihtiyatta kaldı. Çin kuvvetleri de, BM ve Güney Kore kuvvetlerinin gerçekleştirdikleri saldırılar sonrasında, 38'inci paralelin kuzeyine çekilmek zorunda kaldılar (Yazıcı, 1963: 43).

Kuzey Kore Ordusu'nun 25 Haziran 1950'de, 38'inci paraleli baskınla geçerek başlattığı Kore Savaşı, bir yıldır devam ediyordu. Sanki savaş başladığı noktaya geri gelmişti. Her iki taraf da zaman zaman başarılar kazanmış olmalarına rağmen, ağır zayıtlar vermişlerdi. Artık her iki tarafın da taarruz gücü ve azmi kalmamış ve savunmaya geçerek mevzilerini güçlendiriyorlardı.

Bu gelişmeler üzerine Çin ve BM kuvvetleri arasında Rusya'nın arabulucu olmasıyla, 23 Haziran 1951 ateşkes görüşmeleri konusunda her iki tarafta hazır görünmüştür. Çin ve Kuzey Kore savaş öncesi duruma dönülmesini istemiş, Güney Kore buna karşı çıkmıştır. BM, Çin ve Kuzey Kore'nin masaya oturmak için ön şart olarak Kore'den bütün yabancı güçlerin çekilmesini istemesine sıcak bakmamıştır (Öke, 1990: 137). Buna rağmen 10 Temmuz 1951'de Seul'un kuzeybatısındaki Kaesong Kasabası yakınındaki Panmunjom'da ateşkes görüşmeleri başlamış ateşkesin tespiti, esirlerin değiştirilmesi konularının tartışmaları çok uzun sürmüş (Yazıcı, 1963: 45). Ateşkesin sağlanmasında taraflar anlaşmamış ve görüşmeler durmuştur (Öke, 1990: 137).

Bir yıldır süren Kore Savaşında bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'nin savaşa katılmasındaki amacı olan NATO'ya girme konusunda da olumlu gelişmeler oldu. NATO'nun güneydoğu kanadının güçlendirilmesi ile Ortadoğu ve Akdeniz güvenliği için yapılan birçok toplantıdan sonra, ABD Akdeniz Filosu komutanı Amiral Carrey ve Hava Bakanı Finletter'in Türkiye'yi ziyaret ettiler. Ziyaret sonrasında 15 Mayıs 1951'de Türkiye'nin NATO'ya tam üye olarak alınması resmen teklif edildi. 16-20 Eylül 1951 tarihlerinde Ottawa'da yapılan toplantının özel oturumunda ise Türkiye'nin NATO'ya üye olarak çağrılmasına oybirliği ile karar verildi. NATO Bakanlar Konseyi 21 Eylül 1951 de yayınladığı bildiri ile Türkiye'yi NATO'ya davet etmeye karar verdiğini açıkladı. 22 Ekim 1951'de NATO Konseyi Londra'da imzaladığı protokol ile de Türkiye'nin NATO'ya katılmasını kabul etti (Uçarol 1995:730). TBMM'nin 19 Şubat 1952'de NATO'ya katılma kararı almasının ardından (Armaoğlu, 1991: 520; Uçarol 1995:731), 20 Şubat 1952 de Lizbon'da yapılan, imza töreni ile Türkiye NATO'ya girdi. Böylece Türkiye, üç yıl süren bir çabadan sonra, NATO'ya tam eşit haklarla resmen üye olarak katıldı.

Genelkurmay Başkanlığı, Kore Türk Tugayı'nın her yıl değiştirilmesini kararlaştırmıştı. Dolayısıyla görev süresini tamamlayan 1. Türk Tugayı, kademeli olarak 2 Temmuz 1951 tarihinden itibaren görevini, 2. Türk Tugayı'na devretmeye başladı. Üç katile halinde değiştirilen 1. Türk Tugayı, 18 Kasım 1951'de, Kore savaşlarının en ağır yükünü taşıyan ve şehit, yaralı, esir olmak üzere 1953 kişi zayıat vererek yurda dönerken, aynı gün 2. Türk Tugayı görevi devralmıştır (EDOK, 2001: 64; Işık, 2009: 92; Yazıcı, 1963: 350).

Komutanlığına, General Namık Argüç'ün getirildiği, 2. Türk Tugayı'nın mevcudu 228 subay, 9 askeri memur, 276 astsubay, 2 uzman çavuş, 209 çavuş 846 onbaşı, 3325 er olmak üzere toplam 4895 kişi idi (Genel Kurmay, 1975:328). 2. Tugayın görevi teslim almasından, Kore'den ayrılmasına kadar geçen sürede, savaş mevzi

harpleri şeklinde meydana gelmiş ve karşılıklı büyük saldırılar olmamıştır. Mart ayında yapılan muharebelerde ve keşif kolları arasındaki çatışmalarda, 121 subay ve er, 463 yaralı zayıat verilmiştir (Haytoğlu, 2002: 101).

2. Türk Tugayı, 17 Kasım-20 Aralık 1951 tarihleri arasında savunma mevzilerini ve tahkimatlarını güçlendirme, eğitim faaliyetlerini sürdürmüş, 20 Aralık 1951 ile 23 Şubat 1952'de Chunchon'un 15 km kuzey batısındaki Sindangni'de ihtiyatta kalmış, 24 Şubat'tan itibaren cephede görevlendirilmiştir. 31 Ekim 1952'ye kadar bu mevzide 8 ay kalmış (Yılmaz, 1993: 59) ve görev süresi boyunca büyük bir savaşa girmemiştir.

2. Türk Tugayı da, 1. Türk Tugayının kazandığı şöhreti ve "Bir Numara- Number One" unvanını sürdürdü. O da "North Star- Kutup Yıldızı" ismi ile görevini en iyi şekilde yaparak tüm dünyanın takdirini kazandı.

Kore'de Türk adını teslim alan 3. Türk Tugayı, Kurmay Albay Sırrı Acar komutasında 20 Ağustos 1952'de Worun-ni Bölgesinde ihtiyatta göreve başladı. 31 Ekim 1952'ye kadar, bölgesindeki savunma mevzilerinin tahkimatının tamamlanması ve eğitim işleri ile meşgul oldu (Denizli, 1994:194). 1 Mayıs'a kadar mevziide kalan 3. Türk Tugayı, aynı gün Çin Ordusu'nun taarruzu üzerine keşif kolları ile Muharebe İleri Karakol birliklerini harekete geçirmiş ve 3 Mayıs'ta altı Muharebe İleri Karakol mevziini teslim almıştır (Genel Kurmay, 1975:346). Yine 3 Mayıs 1953'te 25. Amerikan Tümenin emrindeki, Deniz Piyade Tümeni'nin 7. Alayını değiştirdi (Yılmaz, 1993: 60). 11 km'lik cephesi olan bu İleri Karakol Mevzileri, esas Muharebe İleri Karakolu kategorisine alınmış ve savaş sonuna kadar elde bulundurulması emredilmiş (EDOK, 2001: 84-85) ve III. Türk Tugayı da bu cepheyi savunmakla görevlendirilmiştir (Öke, 1990:161).

Amerikalılar, Muharebe İleri Karakol Hattı'ndaki isimsiz tepelere II. Dünya Savaşından esinlenerek; "Doğu Berlin, Batı Berlin, Büyük Vegas, Küçük Vegas,

Eva, Elko, Karsan” isimleri ni vermişlerdi. Türk Tugayı’nın yeni muharebe hattının bir buçuk kilometre önünde, Amerikalıların değişik isimlerle adlandırdıkları bu tepeler bulunmaktaydı (Öke, 1990: 163). Tugay, 15 Mayıs 1953’e kadar düşmanın Karsan, Elko, Wegas, Doğu ve Batı Berlin ileri karakollarını teslim almıştı. Ardından düşmanın yoğun gece taarruzlarına maruz kaldıysa da, bu taarruzlar birliklerimiz tarafından başarılı bir şekilde geri püskürtülmüştür (Yılmaz, 1993: 60).

Düşman 28 Mayıs 1953’te asıl harekâtı Türk Tugayı Bölgesi’nde olmak üzere büyük bir taarruza girişti. Muharebeler 28-29 Mayıs 1953 gecesi daha çok Küçük ve Büyük Vegas arasında meydana geldi. Büyük Vegas dokuz kez el değiştirdiyse de, düşmana teslim edilmedi. Bu savaşa 8.Ordu Komutanlığı tarafından “Kanlı Vegas Savaşı” adı verildi (Haytoğlu, 2002: 102). 28–29 Mayıs 1953’de Vegas Muharebelerinde Türk Tugayı’na, gösterdiği başarılı taarruz ve savunmalardan dolayı, yurda döndükten sonra Amerika tarafından Liyakat Nişanı (Legion Merit) verildi (Denizli, 1994:167). Türk Tugayı bu muharebelerde 2 subay, 3 astsubay, 146 er şehit ile 8 subay, 231 er yaralı ve 2 er de kayıp vermiştir (Genel Kurmay, 1975:385; Yılmaz, 1993: 60). Bu saldırıda taarruz gücünü yitiren düşman 38 inci paralel hattının güneyine geçememiş ve ateşkesi imzalamaktan başka çaresi kalmamıştır. Vegas muharebesi de, Kore Savaşı’nın son muharebesi olmuştur. Türk Askeri savaşın ve Kore’nin kaderini yeniden, değiştirmiş ve savaşı sona erdirmiştir (Güven, 2007: 208).

3. Türk Tugayı bu muharebelere sonra 31 Mayıs 1953’te ihtiyata alınmış ve Seul’ ün kuzeyindeki Uljongbu şehrinin kuzeyinde bulunan, Northstar kampına yerleşip, Türkiye’ye dönme hazırlıklarına başlamıştır.21Temmuz-10Ağustos 1953 tarihleri arasında Türkiye’ye dönmüştür (Denizli, 1994: 167; Orga, 1958: 70).

Türkiye’den, 6-31 Temmuz 1953 tarihleri arasında Pusan’a gelen 4. Türk Tugayı, 3. Tugayın yerleştirildiği Northstar kampına intikal ederek eğitim faaliyetlerine

başlamış ve 2 Ekim 1953'e kadar, iki ay süren eğitimden sonra 25. Tümen'in 14. Alayından cephenin sorumluluğunu alarak, beş ay bu cephede kalmıştır. Cephedeki sorumluluğunu 18 Mart gecesi, 32. Alay'a devredip, Bayonet kampına intikal ederek buraya yerleşmiştir (Orga, 1958: 71). 4. Türk Tugayı muharebeler de tek bir zayıat dahi vermemiş. Fakat meydana gelen çeşitli kazalar sonucunda 16 askerini kaybetmiştir (Işık, 2009: 101).

Kore Harbinin sonlandırılması amacıyla, savaşın başlamasından yaklaşık bir yıl sonra 10 Temmuz 1951'de Kaesong Kasabası yakınındaki Panmunjom'da ateşkes görüşmeleri başlamış, fakat sonuçsuz kalmıştı. 22 Nisan 1952'de tekrar başlayan görüşmelerde de kısa zamanda sonuç alınamadı. 20 Nisan 1953'ten itibaren başlayan görüşmelerde taraflar ateşkesin yapılmasına engel olan bütün pürüzleri ortadan kaldırdı. Oluşturulan bir kurul son taarruzlarla Kuzey Kore Ordusu'nun kazandığı toprak parçalarını onlara bırakan bir ateşkes hattı çizmiş ve tarafların da bu hatta mutabık kalmasıyla sürdürülen görüşmelerin ardından, 27 Temmuz 1953'de Panmunjon'da ateşkes mütarekesi imzalanmıştır (Armaoğlu, 1991: 455; Uçarol, 1995:627; Yazıcı, 1963: 45).

Türk askerinin Kore'ye ayak bastığı 18 Ekim 1950'den, antlaşmanın imzalandığı 27 Temmuz 1953 tarihe kadar muharebelerde 24.882 Türk askeri görev yapmıştır (Haytoğlu, 2002: 103; Doğan, 2004: 43). Mücadelelere katılan üç tugayın zayıatı ise; 721 şehit, 2147 yaralı, bunların 672'si Kore'de yaralanarak yurda dönmüş, 1475'i Kore'de tedavi görerek tekrar birliğine katılmış, 346 hasta, bunlardan da 98'i Kore'den yurda dönmüş, 248'ide Kore'de tedavi olup birliğine tekrar katılmış, 234 esir, 175 kayıp olmuştur. Şehitlerin 462'si Kore'de, Pusan Şehitliğinde yatmaktadır (Denizli, 1994:231). 4. Türk Tugayı muharebe neticesinde şehit vermemiş, fakat meydana gelen çeşitli kazalar sonucunda 16 askerini kaybetmiştir. Zayıatlar hakkında araştırmacılar tarafından farklı rakamlarda verilmektedir.

Türk Birlikleri her yıl değiştirilerek, savaşın sona erdiği 1953 yılına kadar değişik cephelerde muharebeler yapmış, fakat savaşın ateşkes antlaşmasıyla sonlandırılmasıyla da bölgeden çekilmemiştir. Türkiye, Kore'ye 1960 yılına kadar her yıl değiştirilmek üzere Tugay gücünde bir birlik göndermiştir. En son giden tugay 10. Türk Tugayı olmuştur. 1961 yılında hükümetin aldığı kararla bu güç 200 kişilik sembolik bir bölük olarak, 1966 yılına kadar gönderilmesi devam etmiştir. Bu yıldan sonra 1971'e kadar da her yıl bir manga büyüklüğünde bir şeref kıtası Türkiye'yi temsil etmiştir (Denizli, 1994: 184). Bu sembolik kuvvetinde, 1971 yılında itibaren Kore'ye gönderilmesine son verilmiştir.

3. Kore Savaşına Katılan Amasyalı Şehit Ve Gaziler

Amasya ve merkeze bağlı köylerde hayatta olan 5 Kore Gazimizi ikamet ettikleri adreslerinde ziyaret ederek, onların savaşta yaşadıklarını görüntülü olarak kayıt altına aldık. Şimdi gazilerimizin yaşadıkları anılarına yer verip, ardından Amasya ve çevresinden Kore Savaşına katılan şehit ve gazilere ait bilgileri tablolar halinde açıklayacağız.

Bayram Çelik; Amasya merkezde eşi ile birlikte yaşamakta olan gazinin anlatımları; Samsun'dan gönüllü olarak seçildim. 2. Tugay, 2. Kafilde er olarak görev yaptım. Samsun'dan, İskenderun'a gitmek üzere tren istasyonuna geldiğimizde, istasyon sancak, bayrak ve çiçeklerle süslenmişti. Bizi yolcu etmeye Vali Bey, Samsun halkı ve köylüler de gelmişti. Arkadaşlarla vedalaşıp, helalleştik. Trene binmek için zorlanıyorduk. Çünkü vatandaşlarımızın getirdikleri envai çeşit yiyeceklerden geçip yerlerimize oturamıyorduk.

İskenderun limanından gemi ile ayrıldıktan sonra 30 gün yol gittik, 25 gün hiç kara görmedik, sonunda Kore'de Pusan limanına kavuştuk. Gemide 700 küsur Türk askeri, 800'de Yunanlı asker vardı. Yunanlılarla aramız iyi olmadığından geçinemeyiz, kavga ederdik. Gemide yemek yiyemiyorduk, midemiz alt üst

oluyordu. Çoğumuzu deniz tutmuştu. Su içsek de çıkarıyorduk. Okyanus bizi yorduğundan gemiden inince, 1 hafta cepheye gönderilmedik.

Cephede A4 silahı kullandım, 700 mermi atıyordu. Kore’de 14 ay savaştım. Kırık kalpler vadisinde arazi çok dalgalı idi. Düşman taarruz ettiğinde, 48 saat savaştık. Çin askeri ile mevzideki mesafemiz 10, 15 ve 30 metre idi. Çin askerleri öldürmekle bitmiyor, kum gibi kaynıyordu.

Düşmanın havan mermileri arkamıza düşüyordu. Yanımıza düşen bir havan mermisi sonrası, 3 arkadaş idik, ikisi parça parça olmuş, bende yaralanmışım. Çin askerleri şehitleri dahi süngülüyordu. Yaralı olduğumdan, kurulmak için bende şehitler arasına yatıp, üzerime bir şehidi çektim. Çinliler uzaklaşınca da bir dizimin üzerinde sürünerek epey mesafe alıp, arkadaşlara kavuştum. Beni helikopterle Pusan’a getirdiler. Bir ay hastane de yattım. Yaralarım iyileşince tekrar cepheye döndüm.

Cephede olmak daha iyi idi. Çin askeri öldürmekler bitmiyor. Tanklar eziyor gene de kaynıyor Düşman cephe gerisini ağır toplar ile devamlı dövüyor ve büyük toplar cephe arkasına düşüyordu. Arazi dalgalı ve ormanlık olduğundan, Çin askerleri dallarda fare gibi gezerek mevzilerde bizim askerlerimizi alarak işkence yapıp, katlediyordu. Düşman en çokta cephede uyuyan askerleri alarak kayıp verdirdi. Düşmanın esir edilen askerlerine ise biz yemek veriyorduk. Cebedeyken 3-4 ay su yüzü görmedik, her taraf çamur yıkanamıyorduk. Ayağımızda, Amerikan botları ile yatıp, kalkıyorduk. Botlar ayağımıza kaynak olmuştu. Temizlik için botlarımı çıkardığımda, çorabım ayaklarıma yapıştığından çıkarırken ayak derim soyulmuştu. Sıhhiyeler pansuman yapıp, 15-20 gün istirahat etmişim.

Bayram Çelik, böyle savaşı Allah memleketimize vermesin, çocuklarımız babasız kalmasın, Allah çocuklarımıza sağlık versin diyerek, Kore’ye bayrağımızı

dalgalandırmak için gittiğini, Amerika'nın savaşta gücümüzü anladığından dolayı Türkiye'yi tuttuğu belirtip, gaziler derneği üyesi olduğunu ve gazi olmaktan dolayı gurur duyduğunu ifade ederek sözlerini tamamladı.

Halil Kanar; Amasya'nın Yassical Köyünde eşi ile birlikte, oğlunun yanında yaşamakta olan gazinin yaşadıklarını anlatımı; 4. Tugay, 3.Tb.10.Bl'te er olarak görevli idim. Kore'ye 1952 yılında gittik, 1953'te döndük. Cephede beş buçuk ay kaldım. Yaralımız yoktu. Denetim için mevzilerden dışarı çıktığımızda, top mermilerinin perişan ettiği ve kimisinin kulağı, kimisinin kolu ve bacağı olmayanları gördük. Bacakları kesik ayakkabıların içinde olanlar da vardı. Devamlı harp olmuyordu. Gündüz silah kurulumu ve gece mevziide uyumak ve silahı bırakmak yoktu.

Cephede iken yemeklerimiz helikopterle gelir, mevzilerde yedik. Bize damperlerden su içirdiler, zehirli olur diye başka su içmemize izin vermediler. Yaşamamız iyiydi. Sefil kalmadık, Amerika bize baktı. Günümüz dolunca, İzmir Seferihisar'a geldik. Burada bize uğrumuza yedi tane kurban kesildi. Lokantaları serbest edildi. Burada yedi gün kaldık ve bize her şey serbestti.

Hüseyin Demir; Amasya merkezde oğlu ile birlikte yaşayan gazinin anlatımları; 4. Tugay 3.Tb.10.Bl'te piyade er idim. Elazığ'da üç ay kurs görüp, oradan İzmir'e gittik, üç buçuk ayda İzmir'de kaldım. Buradan Kore'ye gitmek için gemiler bindirildik. Bizi Adnan Menderes yolcu etti. Bir ay sonunda Kore'ye ulaştık. Okyanusta 10 gün ekmeğe yiyemedik, çorba suyu ile idare edip, Salsavur şehrine gelip üç gün istirahat yaptık. Oradan Cemselerle Pusan'a götürüldük. Üç günde burada kalıp, direk cepheye gittik.

Humbara cephesinde beş buçuk ay yer altındaki mevzilerde kaldım. Bazuka silahı kullandım. Çinlilerle savaştık, arı gibi kayıyorlardı. Öldür, öldür tükenmiyordu. Kore'de 14 ay kaldım. Yemekler çok güzel idi. Bize tavuk ve hindi

eti çıkıyordu. Kuzey Kore halkı çok aç idi. Yemek yerken çocuklar yanımıza gelip, bize bakıyorlardı. Onlara ekmek veriyorduk. Çok zor günler geçirip eziyet çektiğimiz gibi iyi günlerimizde oldu. Dolar olarak aylıkta aldık. Kore'den dönüşte gemide rahatsızlandım ve apandisten ameliyat oldum.

Hüseyin Demir, Cenab-ı Hak o savaşı kimselere vermesin, devletimize, milletimize, iş adamlarımıza, çalışanlarımıza güç kuvvet versin, devletimize zeval vermesin diyerek ve gazi derneği üyesi olduğunu, gazi madalyası taşımaktan da memnun olduğunu söyledi.

Rıza Çörtlek; Amasya'nın Karasan Köyünde yalnız ve bakıma muhtaç olarak yaşamakta olan gazinin anlatımları; 4. Tugay, 3.Tb.10.BI ve 1. Takımda, er olarak bulundum. Kore'ye İzmir'den gittik. Burada Kuzey Kore'ye ve Çin'e karşı savaştık. Amerikan 25. Tümenine bağlı idik. M1 silahı kullandım ve cephede 6 ay kaldım. Cephede yemeklerimiz geliyordu ve mevzilerde yiyorduk. Üzerimizde toplar atılıyordu. Ateşkes mütarekesi bizim zamanımızda imzalandı. Kore'de bir sene kaldım. Kore madalyam var. Gaziler denegine de üyeyeyim.

Hüseyin Yıldırım; Amasya'nın Karaali Köyünde oğlunun yanında ikamet etmekte olan gazinin anlatımları; 4. Tugay 3.Tb.10.BI'te Piyade er olarak savaşa katıldım. Erzurum'da asker iken İzmir'den Kore'ye gittik. M1 silahı kullandım ve Corman cephesinde bulundum fakat harbe girmedim. Kore'deki Türk şehitliğini ziyaret ettim. Bir yıl sonra Türkiye'de İzmir'e geldik. Gazi olduğumdan devlet yardım yapıyor. Derneğe de üyeyim.

Tablo 1. Amasya ve Kazalarından Kore Savaşına Katılanlar

Tugay Adı	Subay		Erbaş		Er	Top
	Subay	Astsuba y	Çavu ş	Onbaş ı		
Amasya, Suluova, Göynü	-	-	2	8	56	66

cek						
Taşova	-	-	6	-	12	18
Merzifon, Gümüşhacıköy	7	11	3	3	46	70
Toplam	7	11	11	11	112	154

Tablo 2. Kore Savaşındaki Amasyalı Şehitler

Sıra	Adı ve Soyadı	D. Tar	Rütbe	Birlik	Şehit
1	Mustafa Rençber	1929	Er	1. Tugay 241.A.2.T b.	Şehit
2	Nazim Taştan	1929	Er	1. Tugay. Tb.11.Bl.	Şehit
3	Salim Tutak	1925	Er	2. Tugay	Şehit
4	Ekrem Solak	1930	Er	3. Tugay	Şehit
5	Şükrü Gündoğdu	1929	Er	1. Tugay	Şehit
6	İsmail Eryurt	1931	Er	4. Tugay	Şehit

Tablo 3. Kore Savaşına Amasya, Suluova ve Göynücek Kazalarından Katılanlar¹

Sıra	Adı ve Soyadı	Rütbe	D. Ta	Birlik	Memleket
1	Hüseyin Güllü	Çavuş	1929	1.Tugay 241.A.2.Tb.	Amasya
2	Hüsnü Atmaca	Onbaşlı	1929	1.Tugay Haf. Bak. T a	Amasya
3	Ali Can	Er	1929	1.Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
4	Veysel Gider	Er	1929	1.Tugay Kh. Bl.	Amasya
5	Mehmet Karaca	Er	1929	1.Tugay 241.P.A.4.Bl.	Amasya
6	Mustafa Recber	Er	1929	1.Tugay 241.A.2.Tb.	Amasya
7	Nazim Taştan	Er	1929	1.Tugay 3.Tb.11.Bl.	Amasya

¹ Amasya Askerlik Şubesi ve Türkiye Muharip Gaziler Derneği Amasya Şubesindeki kayıtlar esas alınarak ve Genel Kurmay Başkanlığı yayınları arasında yer alan yayınlanmış kaynaklardan da faydalanılarak liste düzenlenmiştir. Bazı askerlerin birlikleri belirtilmediğinden boş bırakılmıştır. Askerlik Şubesindeki kayıtlarda Suluova ve Göynücek ayrımı yapılmadığından herkesin memleketi Amasya olarak belirtilmiştir.

8	Ali Tiryaki	Er	1929	1.Tugay Hf. Uç. S.Bt.	Amasya
9	Kadir Yönet	Er	1929	1.Tugay 1. A. Kh. Bl.	Amasya
10	Ali Boğa	Onbaş I	1930	2.Tugay	Amasya
11	Hasan Ağzıaçık	Er	1930	2. Tugay	Amasya
12	Hasan Aydın	Er	1930	2. Tugay	Amasya
13	Ali Baykara	Er	1930	2. Tugay	Amasya
14	Yalçın Boşduran	Er	1930	2. Tugay	Amasya
15	Mustafa Çalışkan	Er	1930	2. Tugay	Amasya
16	Bayram Çelik	Er	1930	2. Tugay	Amasya
17	Osman Koç	Er	1930	2. Tugay	Amasya
18	Ali Kartal	Er	1930	2. Tugay	Amasya
19	Abdullah Şimşek	Er	1929	2. Tugay	Amasya
20	Mustafa Torbaş	Er	1928	2. Tugay	Amasya
21	Salim Tutak	Er	1925	2. Tugay	Amasya
22	Dursun Demir	Çavuş	1930	3. Tugay 2.Tb.8.Bl.	Amasya
23	Sadık Özcan	Onbaş I	1930	3. Tugay Krş. Dp. Bl.	Amasya
24	Hasan Sorhan	Onbaş I	1930	3. Tugay Krs. Dp. Bl.	Amasya
25	Ekrem Solak	Onbaş I	1930	3. Tugay	Amasya
26	Ahmet Bakır	Er	1930	3. Tugay	Amasya
27	Sadık Doğmuş	Er	1930	3. Tugay	Amasya
28	Yavuz Ölçer	Er	1931	3. Tugay 3.Tb. Kh. Bl	Amasya
29	Mehmet Yıldız	Er	1931	3. Tugay Krs. Dp. Bl.	Amasya
30	Şevket Yıldız	Er	1930	3. Tugay	Amasya
31	C. Cahit Altındaş	Onbaş I	1930	4. Tugay Bando Bl.	Amasya
32	Nurettin Döner	Onbaş I	1931	4. Tugay 3.Tb.10.Bl	Amasya
33	Mehmet Özgen	Onbaş I	1932	4.Tugay 3.Tb.10.Bl. K	Amasya
34	Ahmet Çam	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
35	Rıza Cörtlek	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
36	Mehmet Çalışkan	Er	1932	4. Tugay Mu. Bl.	Amasya
37	Satılmış Çapkin	Er	1932	4. Tugay	Amasya
38	İsmail Çolak	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
39	Satılmış Çolak	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya

40	Hüseyin Demir	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
41	İsmail Demir	Er	1931	4. Tugay	Amasya
42	Recep Deniz	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
43	Mustafa Erzurumluoğlu	Er	1932	4. Tugay	Amasya
44	Mümin Genguru	Er	1932	4. Tugay Mu. Bl.	Amasya
45	Mehmet İnan	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
46	Halil Kanar	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
47	Cuma Karaca	Er	1932	4. Tugay Mu.Bl.	Amasya
48	Mustafa Kaygusuz	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
49	İbrahim Ködek	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
50	İlyas Kul	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
51	Sadık Morkoç	Er	1932	4. Tugay Kh.	Amasya
52	Şemsettin Muslu	Er	1932	4. Tugay Kh.	Amasya
53	Arif Öksüz	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
54	Ahmet Öztürk	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
55	Veysel Polat	Er	1931	4.Tugay 1.Tb.Shh. Tk.	Amasya
56	Şevket Sel	Er	1931	4. Tugay Bando Bl.	Amasya
57	Fevzi Somkaya	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl	Amasya
58	Halil Sontay	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
59	Kani Şengönül	Er	1932	4.Tugay Kar. Dep. Bl.	Amasya
60	Mehmet Şen	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
61	Süleyman Türköver	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
62	Sadık Ulusoy	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
63	Mustafa Yıldız	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
64	Hüseyin Yıldırım	Er	1932	4. Tugay 3.Tb.10.Bl.	Amasya
65	Hasan Zabur	Er	1932	4. Tugay	Amasya
66	Ahmet Alaca	Er	1931	-	Amasya

Tablo 4. Kore Savaşına Taşova Kazasından Katılanlar²

Sıra	Adı ve Soyadı	Rütbe	D. Ta	Birlik	Memleket
1	Hasan Bolat	Çavuş	1929	1.Tugay 230.A.2tb.8.	Taşova

² Taşova Askerlik Şubesi ve Türkiye Muharip Gaziler Derneği Amasya Şubesindeki kayıtlar esas alınarak ve Genel Kurmay Başkanlığı yayınları arasında yer alan yayınlanmış kaynaklardan da faydalanılarak liste düzenlenmiştir.

		Ş		Bl	
2	Hüseyin Koç	Er	1929	1.Tugay241.P.A.Tb.2. Bl	Taşova
3	Hüseyin Orhun	Er	1929	1.Tugay241.P.A.Tb.8. Bl	Taşova
4	Memiş Saray	Er	1931	3.Tugay 3.Tb.12.Bl.	Taşova
5	Yusuf Gökrem	Çavuş	1931	4.Tugay 2.Tb.8.Bl	Taşova
6	Bekir Kaplan	Er	1931	4.Tugay 2.Tb.8.Bl	Taşova
7	Hayri Sayın	Er	1931	4.Tugay 2.Tb.5.Bl.	Taşova
8	Recep Saray	Çavuş	1931	4.Tugay Ağır Havan. Bl	Taşova
9	Yusuf Çevirme	Er	1931	4.Tugay 2.P.Tb.8.Bl.	Taşova
10	Yunis Aydoğan	Çavuş	1931	4.Tugay2.Top.Tb.2.Bl	Taşova
11	Barullah Özyurt	Er	1931	4.Tugay 1.Tb.40.Bl.	Taşova
12	Mehmet Ünal	Çavuş	1931	4.Tugay 2.Tb.8.Bl	Taşova
13	Ahmet Kartal	Er	1931	4.Tugay 2.Tb.8.Bl	Taşova
14	Hasan Topçu	Er	1931	4.Tugay 2.Tb.8.Bl	Taşova
15	Emir Özen	Çavuş	1930	5.Tugaybrl.2.Tb.8.Bl	Taşova
16	Mustafa Saygın	Er	1931	5.Tugay 2.Tb.8.Bl	Taşova
17	Ahmet Altun	Er	1931	5.Tugay 2.Tb.8.Bl.	Taşova
18	İsmail Eryurt	Er	1930	4. Tugay	Taşova

Tablo 5. Kore Savaşına Merzifon ve Gümüşhacıköy Kazasından Katılanlar³

Sıra	Adı ve Soyadı	Rütbe	D. Ta	Memleket
1	Necdet Sarman	Subay	1918	Merzifon
2	Sami Özdemir	Subay	1919	Merzifon
3	Mahmir Küçüker	Subay	1921	Merzifon

³Merzifon Askerlik Şubesi ve Türkiye Muharip Gaziler Derneği Amasya Şubesindeki kayıtlar esas alınarak ve Genel Kurmay Başkanlığı yayınları arasında yer alan yayınlanmış kaynaklardan da faydalanılarak liste düzenlenmiştir. Askerlerin birlikleri belirtilmediğinden yer verilmemiştir. Bazı askerlerin belirtilmeyen bilgileri de boş bırakılmıştır.

4	Hulusi Üstündağ	Subay	1922	Merzifon
5	Cevat Ayerdoğan	Subay	1924	Merzifon
6	Vahit Özkılavuz	Subay	1925	G.Hacıköy
7	İsmail Sarıgöz	Subay	1926	Merzifon
8	Hüseyin Çam	Astsubay	-	Merzifon
9	Kasım Kavuncu	Astsubay	1923	Merzifon
10	H.Rifat Yüksel	Astsubay	1925	G.Hacıköy
11	H. Nafiz Urgancı	Astsubay	1926	Merzifon
12	Ali Gençkan	Astsubay	1927	Merzifon
13	Sabri Saner	Astsubay	1927	Merzifon
14	Mahir Küçükdilek	Astsubay	1928	Merzifon
15	Sadi Türksen	Astsubay	1928	Merzifon
16	Ahmet Fidan	Astsubay	1931	Merzifon
17	Münir Bozkurt	Astsubay	1932	Merzifon
18	M. Sami Bozkurt	Astsubay	1934	Merzifon
19	A. İlhami Erikçi	Çavuş	1930	Merzifon
20	Hüseyin Aktaş	Çavuş	1930	Merzifon
21	Sabri Topal	Çavuş	-	G.Hacıköy
22	Hasan Güney	Çavuş	1930	Merzifon
23	İbrahim Elik	Çavuş	1931	Merzifon
24	Osman Çelik	Onbaşı	-	G.Hacıköy
25	Kamil Turunç	Onbaşı	1930	Merzifon
26	Yılmaz Çoşkun	Onbaşı	1930	Merzifon
27	Fahri İlbasan	Er	1929	Merzifon
28	Hüseyin Gümüşk öylü	Er	1929	Merzifon
29	Lütfi Erzurum	Er	1929	Merzifon
30	Necati Ulukol	Er	1929	Merzifon
31	Akif Erdoğan	-	-	Merzifon
32	Dursun Conba	Er	1930	G.Hacıköy
33	Ekrem Altınsaraç	Er	1930	Merzifon
34	Hüseyin Çoşkun	Er	1930	Merzifon
35	Hüseyin Toplu	Er	1930	Merzifon
36	İbrahim Özdemir	Er	1930	G.Hacıköy
37	Mehmet Koç	Er	1930	Merzifon
38	Sabri Ertekin	Er	1930	Merzifon
39	Salih Işıl	Er	1930	Merzifon
40	Tahsin Emert	Er	1930	Merzifon
41	Hakkı Ardahanlı	Er	1930	Merzifon

42	Hüsamettin Arıcı	Er	1931	Merzifon
43	Kemal Çürük	Er	1931	Merzifon
44	Necati Hazneci	Er	1931	Merzifon
45	Satılmış Değirmenci	Er	1931	G.Hacıköy
46	Abbas Sarıipek	Er	1932	Merzifon
47	Ahmet Yazar	Er	1932	G.Hacıköy
48	Halil Gümüş	Er	1932	Merzifon
49	Ali Tunç	Er	1932	Merzifon
50	Aşır Kurnaz	Er	1932	Merzifon
51	Tursun Turan	Er	1932	Merzifon
52	Gazi Demirtaş	Er	1932	G.Hacıköy
53	Hamdi Duvarcı	Er	1932	Merzifon
54	Haydar Yeşilnar	Er	1932	Merzifon
55	Hikmet Doruk	Er	1932	Merzifon
56	Hüseyin Akbaş	Er	1932	Merzifon
57	Hüsnü Gürgen	Er	1932	G.Hacıköy
58	Muharrem Altınok	Er	1932	Merzifon
59	Mustafa Yıldız	Er	1932	Merzifon
60	Sadık Uzun	Er	1932	G.Hacıköy
61	Satılmış Demir	Er	1932	Merzifon
62	Zeki Ceylan	Er	1932	Merzifon
63	Tahsin İnci	Er	1932	Merzifon
64	Tevfik Arık	Er	1932	Merzifon
65	Yaşar Eriş	Er	1932	Merzifon
66	Zübeyir Köse	Er	1932	Merzifon
76	Mehmet Tütüncü	Er	1930	G.Hacıköy
68	Hasan Cendek	Er	1928	Merzifon
69	M. Bahri Başeri	Er	1929	Merzifon
70	Şükrü Gündoğdu	Er	1929	G.Hacıköy

4. SONUÇ

Kore Savaşı, soğuk savaş döneminin Uzak Doğuda sıcak çatışmaya dönüşmesi ile birlikte 25 Haziran 1950'de başlayıp, 25 Temmuz 1953'e kadar 3 yıl sürdü. 38. Paralelde başlayan savaş, yine imzalanan ateşkes antlaşma sonrasında 38.

Paralel hattının sınır kabul edilesiyle sona erdi. Savaş sonrasında Kore milli bütünlüğünü kaybederek Kuzey ve Güney Kore olmak üzere iki farklı devlete ayrıldı.

Kore savaşının başlaması üzerine BM Güvenlik Konseyi, ilk defa devletlere saldırganlık karşısında kuvvet kullanımına izin verdi. Ardından Birleşmiş Milletlere üye ülkelerin hepsini Güney Kore'ye yardıma davet etti. Türk Hükümeti de, bu çağrıyı takdir ederek, BM Genel Sekreteri'ne tugay gücünde bir Türk savaş birliğini BM emrine vermeğe hazır olduğunu bildirdi. Buda Kore Savaşı'na kadar kendi sınırları dışında, herhangi bir askeri harekâta veya müdahalede bulunmayan Türkiye'nin, savaşa katılıp BM üye ülkelerle birlikte düşmana karşı savaşması ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir ilk ve özel bir durum oldu. Böylece hürriyet ve demokrasi mücadelesinde güvenilir bir müttefik olduğunu gösterdi.

Türk Birliklerinin Kore Savaşı'nda göstermiş olduğu üstün başarılar, savaşın gidişatını BM ordusu adına olumlu şekilde etkiledi. Türk askeri üç yıl içerisinde 14 başarılı muharebe yaptı. Başta Kunuri oyalama, Kumyangjang-ni taarruz, Taegyeon-ni savunma ve Vegas ileri karakol muharebelerinde tam dört kez savaşın kaderini değiştirdi. Güney Kore'nin istiladan kurtarılarak egemenliğine kavuşmasına büyük katkı vererek, BM Ordusunun da onurunu korudu. Türk askeri bu başarılarından dolayı Birleşmiş Milletler, ABD ve Güney Kore tarafından "Nişan ve Madalya" larla takdir edilerek ödüllendirildi.

Türk askerinin Kore'de kazandığı başarıları, tüm dünyanın Türkiye'ye bakış açısını da değiştirdi. Özellikle Amerikan Kongresi'nin tutumunun değişmesinde, Mehmetçiğin Kore'deki mücadelesi etkili oldu. Aynı zamanda Türk askerlerin savaşta gösterdiği mücadele azmi ve mükemmel işbirliği Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinde etkili oldu.

Kore Savaşı'nda Türk askerinin göstermiş olduğu başarıya, Türk halkı da büyük ilgi göstererek, Türk milletine özgü olan kahramanlığın devam ettiğine, sağlam ve ileri bir askeri kültüre sahip olduğuna, her türlü durum ve şart içerisinde başka ülkelerin askerleri ile kıyaslanamayacak derecede muhariplik yeteneklerini koruduklarına şahit olarak büyük bir heyecan duydu. Buda Türk halkının kendine ve Türk askerine duyduğu güveni artırdı.

Kore savaşına Türkiye'nin hemen her şehrinden olduğu gibi Amasya'dan da askerlerimiz katıldı. Onlarda Kore'de Türk askerlerinin elde ettiği başarılarla Türkiye ve insanlık adına katkı verip şehit ve gazi oldular. Amasya ve çevresinden toplam 154 subay, astsubay ve erbaş Kore'ye gitti. Bunlardan 6 er askerimiz şehit oldu. 148 askerimizde gazi olarak yurda geri döndü.

Kore Savaşının ülkemiz açısından diğer bir önemli sonucu da Türk, Güney Kore ve Amerikan halkları arasındaki yakın dostluk ve güven ilişkisinin başlaması ve gelişmesinin adımının atılmış olmasıdır. Kore'de Türk askeri hem savaşmış hem de oradaki savaş mağduru Kore insanına ve özellikle Koreli çocuklara yardım elini uzattı. Kore'de yetim çocukların bir bölümü tugay tarafından toplanarak, yetiştirilmeye çalışılmış ve Suwon'da "Ankara Yetimhanesi" adını alan bir okul kuruldu. Türk askeri bu yönüyle de Kore halkının zihninde Türk Milletine karşı halen devam eden derin saygı, sevgi ve ebedi Türk-Kore dostluğunu oluşturdu.

Kore Savaşı, Türk kamuoyunda öylesine yer etti ki, savaştan sonra yurda dönen gazilere "Koreli" lakabı takıldı. Hatta Kore Gazileri içinde bu lakabı benimseyip Koreli soyadını alanlar bile oldu. Birçoğu da bu lakabı büyük bir gururla işletmelerin de ya da dükkânların da ismin olarak kullandı.

Kore Savaşında gazilerimizin yaşadıkları tecrübelerini, ülkemiz ve milletimizin dünya barışı ve insanlık için yaptığı fedakârlıkları kalıcı hale getirmenin; genç

nesillerin milli bilincinin ve kültürünün artırılmasında referans kaynağı olacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Armaoğlu, F. (1991). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, C. I, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları

Aydemir, Ş. S. (1963). *İkinci Adam (1950-1964)*, C, III, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Denizli, A., (1994). *Kore Harbinde Türk Tugayları*, Ankara: Genel Kurmay Yayınları.

Deral M. (1950). *Korede Niçin Çarpışıyoruz?*, İstanbul: Bakış Matbaası.

Doğan, G. (2004). *Kamuoyunda Kore Savaşı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Dora, C. (1960). *Kore Savaşında Türkler 1950-1951*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

Elmas, A. (2004). *Kore Savaşında Türk Ordusu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Esen, Muzaffer, (1990). *Kore Ner, Gaziler, Türkiye Muharip Gaziler Derneği Dergisi*, Temmuz, Ağustos. 32

Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, (1989). *Kore’de Türk Askeri*, Ankara: Türk Asker Büyükleri ve Zaferleri Seri no: 17

- Genel Kurmay Başkanlığı, (1992). *Kore Savaşı Şehitlerinin Biyografileri*, (1992).
Ankara: Genelkurmay Basımevi
- Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, (1975). *Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, Resmi Yayın Seri no:7.
- Gönlübol, M ve Ülman, H. (1989). *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 7. Baskı,
Ankara: Alkım Kitapevi Yayını.
- Gündüz, H. (2003). Kore Savaşı'nın Başlamasının Türk Basınına Yansımaları,
Silahlı Kuvvetler Dergisi, Temmuz. 2003, S.377, s. 47–53.
- Gürkan, İ. (1953). *Kore'de Savaş Ulaştırması*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Güven, C. (2007). *Sebepler ve Sonuçlarıyla Kore Savaşı ve Türkiye*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Denizli.
- Haytoğlu, E. (2002). Kore Savaşı ve Denizli Kore Şehitleri ve Gazileri, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 11 Denizli, 2002/1, s.77
- Işık, A. (2009). *Kore Savaşında Türk Ordusu'nun Lojistik Desteği*, İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı, (2001). *Kore Harbi Kore Türk Tugayı ve BM Askerlerinden Alınan Dersler*, Ankara: Eğitim ve Doktrin Komutanlığı Yayınları (EDOK).
- Lüyer, G. (2008). Kore Gazileri İle Sözlü Tarih Çalışması, *Toplumsal Tarih*, Ocak, 2008, S.69, s.48.

- Mehmetefendioğlu, A. (2011). Bir Kutup Yıldızının Hikâyesi Savaşta Asker, Barışta Elçi, *ÇTTAD*, C. X, S.22, 19.
- Orga, İ. (1958). *Kore*, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası
- Öke, M. K. (1990). *Unutulan Savaşın Kronolojisi; Kore, 1950-1953*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Sander, O. (2000). *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi, 8.Baskı
- Sipahi, S. (2007). *Kore Savaşı Ve Türk Kamuoyu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Sunalp, T. (1954). *Kore Harbi*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- TBMM Tutanak Dergisi,(1950). IX. Dönem, 1. Cilt, Ankara: TBMM Basım Evi
- TBMM Tutanak Dergisi,(1950). IX. Dönem, 3. Cilt, Ankara: TBMM Basım Evi
- Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, DP'nin Altın Yılları 1950 1954*, II. Baskı, Ankara. Bilgi Yayınevi,
- Türkiye Kızılay Cemiyeti Umumi Merkezi Neşriyatı,(1953). *Kore'de Esir Mübadelesi*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul: Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Yazıcı, T. (1963). *Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım*, İstanbul: Ülkü Basımevi,
- Yılmaz, V. 1993). *Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri*. İstanbul: Harp Akademileri Yayınları.

Yücel, A. (2005). *Kore Harbinin Türk Dış Politikasına Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Sözlü Tarih Kaynakları

Gazi Bayram Çelik, Gazi Halil Kanar, Gazi Hüseyin Demir, Gazi Rıza Çörtlek ve Gazi Hüseyin Yıldırım ile yapılan görüşmeler.

EXTENDED ABSTRACT

The Korean War is the name of the first battlefield when the cold war between the United States of America (USA) and the Soviet Union (USSR) that claimed to be a global power after WW II turned into a hot war. It is the East declaring war on the West or to put it in other words, communism on capitalism.

Backed by the USSR and China, the North Korea started a war against the South Korea by crossing the 38th latitude. The USA took the initiative to bring together the soldiers of 16 Western countries, which made up the Army of the United Nations taking sides with the South Korea and they got into a period of hot war that lasted three years.

As a member of the United Nations, Turkey entered into an economic, political and military collaboration with the USA and the European countries against the expansionist and threatening policies of the USSR. After that, Turkey became part of the Korean War by sending in a brigade upon a call-up from the United Nations. This was the first for the Republic of Turkey to get involved in a military conflict since its foundation.

Turkey was operational with ten brigades in Korea until 1960 three of which got involved in the hot war on condition that they were replaced every year. Then, troops on the level of company or squad kept representing Turkey until 1971. In the three Turkish brigades during the hot war, the soldiers from Amasya were stationed in the battles.

Therefore, Turkey joined to the multi-national military forces for the sake of protecting the international peace and providing humanistic aid. Turkey also joined these forces to change the views of the western countries towards Turkey after the II. World War and to provide its security.

Soldiers from Amasya joined to the Korea War as the soldiers from other cities did. Among these soldiers they displayed bravery during the war and some of them became martyr and war veteran. Total 154 military soldiers including officers, sergeants and soldiers joined to the war from Amasya and nearby towns. 6 of them were killed and became martyr in the war. The other 148 came back to Turkey and got the title of war veteran (Ghazi). It should not be forgotten that the experience they had during war in 4 Turkish Brigade was important for the new generation to rise their national consciousness and culture and their experiences should be used as a reference for them. The history conscious of a nation involves the events that the country experienced in the past, not to forget the positive and negative important events of the past and to get lesson from those events to build up stronger future.

The aim of this study is to investigate the opinions and experiences of the soldiers who joined the Korea War and still alive in Amasya and to transfer this knowledge to the new generation to establish a bright future for them. Phenomenon research method which is one of the qualitative methos was used in the study to get detailed information and to stress the cases, eventsand the experiences which haven't been thought before. The soldiers were interviewed and what they told about their experiences were recorded.

After the interviews with the war veterans, their opinions and experiences were included into the research. Findings were obtained and given in tables by categorising the knowledge obtained from the War Veteran Unions of Amasya branch and from the Recruitment Center of Amasya.

As aresult, the bravery of the Turkish soldiers in this war and the importance of the strategic place of Turkey was understood by USA and other western allied countries. Joining of Turkey into the Korea War provided Turkey to become the member of Nato in the following years. At the end of the War, Korean people developed sincere desicions towards Turkey and established close relations between Turkey and South Korea.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196

Yıl : 12 Sayı : 33 Aralık 2019

Yayın Geliş Tarihi: 06.11.2019 Yayına Kabul Tarihi: 09.12.2019

Araştırma Makalesi

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.643558>

JUSTİNİANUS KÖPRÜSÜ ÇEVRESİNDE DELGİ SONDAJ YÖNTEMLİ PALEOCOĞRAFYA-JEOARKEOLOJİ ARAŞTIRMALARININ ÖN SONUÇLARI

Serdar VARDAR*

Rıfat İLHAN**

Ertuğ ÖNER***

Fatih KENAR****

Öz

Justinianus köprüsü Sakarya kentinin batı kenarındaki Serdivan mahallesinde, Çarksuyu deresi vadisinin güneye doğru genişleyen kesiminde bulunmaktadır. Bu çalışma Çarksuyu deresi vadisi alüvyal dolgularının paleocoğrafya özelliklerini ortaya koymak ve Antik Justinianus köprüsü üzerine jeoarkeolojik değerlendirmeler yapmak amacıyla yapılmıştır. Araştırma alüvyon delgi sondaj yöntemine dayanmaktadır. Batı-doğu doğrultusunda uzanan köprünün çevresinde 17 adet sondaj gerçekleştirilmiştir. Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji değerlendirmeleri saha gözlemlerinin yanında bu sondajların sediman örneklerinin tane boyutu, kalsiyum, element, organik madde, pH, mikro

---

* Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İzmir. E-mail: serdarvardar@yahoo.com

** Arş. Gör. Dr., Adiyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Adiyaman. E-mail: rifatcoğrafya@gmail.com

*** Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İzmir. ertug.oner@ege.edu.tr

**** İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İzmir. fatih.kenar@ikcu.edu.tr

fosil analizlerine dayanarak yapılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda, Çarksuyu deresi alüvyonları içinde 5 alüvyal birim (katman) tespit edilmiştir. Bunlar en alttan en üste doğru; etek dolguları, eski taşkın düzlüğü sedimanları, ard bataklık-gölsel ortam dolguları, akarsu taşkın sedimanları ve yüzey döküntüleridir. Ayrıca köprünün sığ su-bataklık ortamında yapıldığı ve Sapanca gölünden doğan Çarksuyu deresinin ince sedimanlarının bu gölsel ortamda birikmesi ile taşkın düzlüğünün oluştuğu belirlenmiştir. Çalışmalar sırasında kuzeyden güneye akarsu akışını ve Sakarya Irmağı'nın daha önce buradan aktığını yansıtan sedimantolojik verilere ulaşılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Justinianus köprüsü, Sakarya, Çarksuyu deresi, paleocoğrafya, jeoarkeoloji.

PRELIMINARY RESULTS OF PALEOGEOGRAPHY - GEOARCHEOLOGY RESEARCH AROUND THE JUSTINIANUS BRIDGE WITH CORE DRILLING METHOD

Abstract

Justinian bridge is located on the western edge of Sakarya city, in the Serdivan district, in the south part of the valley of Çarksuyu creek. This study was carried out in order to reveal the paleogeographic features of alluvial fillings of Çarksuyu creek valley and to make geoarchaeological evaluations on ancient Justinian bridge. The research is based on alluvial core drilling method. 17 drillings were performed around the bridge extending in the west-east direction. In addition to field observations, paleogeography and geoarchaeological evaluations were made on the basis of grain size, calcium, element, organic matter, pH, micro fossil analysis. As a result of the study, 5 alluvial units (layers) representing different environments were determined in alluvium of Çarksuyu creek. These are from bottom to top; foothill fillings, old flood plain sediments, marshy-lacustrine environment fillings, stream flood sediments and surface debris. In addition, it was determined that the bridge was built in shallow water-marsh environment and the flood plain was formed by the accumulation of thin sediments of Çarksuyu creek which was transported from Sapanca lake in this lacustrine environment. During the studies, sedimentological data reflecting the stream flow from north to south and that the Sakarya river had been flowing before were not reached.

Keywords: Justinianus bridge, Sakarya, Çarksuyu creek, paleogeography, geoarcheology.

1. GİRİŞ

Justinianus köprüsü Kuzeybatı Anadolu’da Marmara bölgesinde (antik dönemdeki adıyla Bithynia bölgesinde) Sakarya kentsel alanının batı kenarındaki Serdivan mahallesinde bulunmaktadır. Halk arasında Beşköprü olarak da bilinen Justinianus Köprüsü, Sapanca Gölü’nün (Sophon) gideğeni olan Çarksuyu (Melas Çayı) deresi üzerindedir (Şekil 1). Çarksuyu deresi günümüzde köprünün orta kemerinden zayıf bir şekilde kuzeye doğru yönelerek Sakarya ırmağı (Sangarius) ile birleşir. Bu şekilde dış drenaja açılan Sapanca Gölü’nün fazla sularını Karadeniz’e boşaltır.

Şekil 1: Çalışma alanı ve yakın çevresinin lokasyon haritası

Justinianus köprüsü ve çevresi üzerine bir takım tartışmalar bulunmaktadır. Bunların ilki Beş Köprüler adının kaynağı ve alanda farklı köprüler olup olmadığı

ile ilgilidir. Bunun yanında eskiden Sakarya ırmağının ana kolunun köprüünün olduğu vadiden kuzeye doğru aktığı iddia edilmektedir. Diğer bir tartışma köprü ayaklarının selyaranlarının yönü ile ilgilidir. Ayrıca arazi gözlemlerimizin ışığında köprüünün bir akarsu ya da göl üzerine mi inşa edildiği aydınlatılmalıdır. Paleocoğrafi açıdan geniş çerçevede yanıtlanması gereken sorulardan biri de Sapanca gölünün Holosen (Meghalayan) kıyı çizgisi ve alan değişmelerinin etkisi ile Çarksuyu deresi vadisinde Justinianus köprüsü kuzeyine kadar sokulan bir gölün var olup olmadığının belirlenmesidir. Bu soru ve iddialar ışığında öncelikle köprü çevresine ait tarihi-arkeolojik bulgulara bakmak yerinde olacaktır.

Justinianus Köprüsü'nün bulunduğu bölge Laborde'e (1838) göre Muhammed Köprüsü olarak adlandırılmakta ve o civarda birbirlerine çok uzak olmayan aynı tipte beş yapı bulunduğu için Beş Köprüler adı altında tanımlanmaktadır. Şahin (2013), köprüünün iddia edildiği gibi Sakarya Irmağı ile doğrudan ilişkili olmadığını vurgulamış, birçok antik kaynağın sözünü ettiği Justinianus'un gerçek Sakarya Köprüsü'nün başka bir yapı olduğunu ve bugün tam olarak mevcut olmadığını ileri sürmüştür. Böyle muazzam büyüklükteki bir köprüünün Çarksuyu gibi kolayca geçilecek derecede küçük bir akarsu için yapılmış olamayacağını ifade etmiştir. Nitekim araştırması Sakarya ırmağı kenarında yaptığı bir çalışmada asıl köprüye ait kalıntıları tespit ettiğini belirtmiştir (Şahin, 2013).

Justinianus Köprüsü'nün Doğu Roma İmparatorlarından Justinianus (M.S. 527-565) tarafından başkent Konstantinopolis (İstanbul) ile imparatorluğun doğu vilayetleri arasındaki ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla inşa ettirilmiş olduğu kabul edilmektedir (Texier, 1839 [2002]; Whitby, 1985). Başkent Konstantinopolis'ten Pers sınırına kadar uzanan askeri yollardan biri Sakarya Irmağı üzerinden geçiyordu (Whitby, 1985). Bu antik yol, Justinianus Dönemi'nde Sasani Devleti'yle sık sık meydana gelen savaşlar sırasında imparatorluğun doğuya ulaşması için stratejik öneme sahipti. Yol üzerine yapılan Sangarios (Justinianus)

köprüsünün yapım tarihi ile ilgili farklı kaynaklar bulunmaktadır. M.S. 559 yılının sonbaharında köprünün yapımına başlanmış ve M.S. 562 yılında Perslerle yapılan barış antlaşmasından sonra inşası tamamlanmıştır (Whitby, 1985; Şahin, 2013).

Justinianus Köprüsü tamamen mermer-kireçtaşı kesme bloklarla kireç harçlı olarak inşa edilmiştir. Oldukça iyi korunmuş olan köprü, her iki ucundaki ayakları ile birlikte 346,52 m uzunluğunda, genişliği değişmekle birlikte çörtlenler dâhil ortalama 10,50 m genişliğinde (köprü gövde genişliği 9,75 m) ve yaklaşık 10 m yüksekliğindedir (Gazzola, 1963; Whitby, 1985; O'Connor, 1993). Hem memba, hem de mansap cephesindeki selyaranlar da dikkate alınırsa köprünün genişliği 17,70 m'ye ulaşmaktadır. 13 kemerli (gözlü) köprünün en doğusundaki ilk kemerinden günümüzde demiryolu hattı geçmektedir. Görkemli uzun köprü, açıklıkları 19,23 m ile 23,71 m arasında değişen 7 ana kemere ve farklı genişliklere sahip 6 küçük kemere sahiptir (Whitby, 1985). Üst üstte çift sıra kemerle inşa edilmiş olan en geniş açıklıklı 7 kemerin her iki yanında hem memba cephesinde (güney) yarım daire planlı, hem de mansap cephesinde (kuzey) üçgen planlı selyaranlar bulunmaktadır. Köprü korkuluğuna kadar yükselen ve köprüyü her iki yönde destekleyen söz konusu selyaranlar aynı zamanda, köprünün döşeme düzleminde seyir alanları oluşturmaktadırlar. Alüvyon dolgular tüm köprü boyunca hemen hemen kemer başlangıcına kadar olan bölümü örttüğü için köprünün yüksekliği tam olarak ölçülememiştir (M. Kadioğlu, 9 Ekim 2019).

Kemer ayaklarının önüne inşa edilmiş olan selyaranlar, suyun akış yönüne karşı, yani memba cephesinde, yarım daire planlı ve suyun akış yönünde, yani mansap cephede, üçgen planlı olarak inşa edilmiştir. Köprünün altından geçen suyun akış yönü tartışma konusu olmuş ve kuzeyden güneye doğru akan bir nehir için yapıldığı (bugün köprünün altından akan Çarksuyu deresinin tersi yönünde)

düşünülmüştür (Whitby, 1985). Kuzeyden güneye nehir akışını desteklemek için, Justinianus tarafından büyük bir su sisteminin kurularak Sakarya Irmağı'nın yönünün değiştirildiğini ileri sürmüştür (Moore, 1950). Ancak, Moore'un inandığı gibi köprü ayaklarında yer alan selyaranların biçimi Wihtby tarafından nehrin akış yönünün tespiti için yeteri kadar güçlü bir argüman olarak görülmemiştir (Whitby, 1985). Whitby, çoğu Roma köprüsünün tasarımında su akış yönüne karşı sivri biçimli selyaranların çoğunlukta olmasına karşın bunun genel kural olmadığını ve bazı köprülerin dairesel selyaranlara da sahip olduğunu vurgulanmıştır (Whitby, 1985). Köprü ayaklarındaki sivri ve dairesel biçimli selyaranların işlevinin köprünün altından geçerken oluşan türbülansı azaltmak olduğunu ileri sürmüştür (Whitby, 1985). Aynı şekilde Özcan'ın araştırmaları da Whitby'nin sonuçlarını desteklemektedir (Özcan, 2007).

Justinianus köprüsü üzerine yapılmış yukarıda ele alınan çalışmalar başta belirtilen soruların aydınlatılması amacıyla alanda paleocoğrafya ve jeoarkeoloji çalışmalarının yapılması ve bunların sadece köprü çevresi ile sınırlı kalmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu gibi soruların yanıtlanması için belki çok uzun yıllar sürecek ve Sapanca gölü ile Sakarya (Adapazarı) ovası bütününe kapsayan geniş perspektifteki çalışmaların ilk örneği yukarıda değinilen özellikleri nedeniyle pilot alan olarak seçilen Justinianus köprüsü çevresinde başlatılmıştır.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma köprü ayakları çevresinde Çarksuyu deresi vadisi paleocoğrafya özelliklerinin belirlenmesi ve Justinianus köprüsüne dair tarihi-arkeolojik soruların aydınlatılması amacıyla jeoarkeolojik değerlendirmeler yapmak amacıyla yapılmıştır. Çalışma delgi sondaj yöntemine ve bu yöntem ile alınan sediman (alüvyon) örneklerinin sedimantolojik ve paleontolojik analizlerine dayanmaktadır. Bu çalışmada elde edilen ilk sonuçlar Sakarya Ovası – Sapanca

çevrelerinde yapılan jeoloji – jeomorfoloji arazi çalışmaları ile birlikte değerlendirilerek sunulmuştur.

Justinianus Köprüsü ile çevresinde arkeolojik buluntuların-izlerin saptanması ve ilk yerleşimden günümüze kadar özellikle de son 7000 yıllık sürede meydana gelen doğal çevre değişmelerinin belirlenmesi köprü'nün inşa edildiği vadinin tabanındaki alüvyal-kolüvyal birikimlerin incelenmesi ile her bir alüvyon katmanının paleo-ortamsal özelliklerinin belirlenmesi mümkündür. Bu amaçla köprü çevresinde derinlikleri 170 cm ile 1200 cm arasında değişen toplam 17 adet delgi sondaj yapılmıştır. Sondajlar, sondaj adı (kısaltılarak), yılı ve sondaj numarası (JST – 2019 – 01) şeklinde kodlanarak numaralandırılmıştır (Tablo 1). Sondaj çalışmaları deniz seviyesinden ortalama 30 m yükseklikteki vadi tabanı düzlüğünde köprü ayakları yakınında ve çevresinde yapılmıştır (Şekil 2, Tablo 1). Sondajlarda bu çalışma için hedeflenen Çarksuyu deresi vadi dolgularının B-D doğrultulu kesitini çıkarmak üzere bir hat boyunca yapılmıştır. Bu hat elbette oldukça sınırlı bir zonda vadinin enine kesitini almaktadır. Ancak geniş perspektifteki çalışmalar için bulunduğu konum sedimentolojik açıdan oldukça anlamlıdır ve bir pilot uygulama için alandaki en uygun yerdedir.

Şekil 2: Justinianus Köprüsü sondaj noktalarının konumu.

Sediman örnekleri 50 ve 60 mm çapındaki oluk şekilli karotlara alınmış ve uygun derinliklerden alınan örnekler sistematik olarak kaydedilerek plastik poşetlerde numaralandırılmıştır. Alınan örnekler köprünün kurulu olduğu vadinin tabanındaki alüvyon katmanlarından alınan sedimanları ve anakaya parçalarını içermektedir. Sondaj örneklerinden mikro-makro arkeolojik bulgu, tane boyu, hidrometre, kalsiyum, organik madde, mikrofosil ve ICP MS cihazı ile element analizleri yapılmıştır ve yenileri yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışmada yapılan ilk analizlere ait sonuçlar değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Sondaj bilgileri

Sondaj Numarası (Yıllar)	Sondaj Numarası	Sondaj Yükseltisi (m)	Sondaj Derinliği (m)	Sondaj Dip Yükseltisi (m)	Taban Suyu (cm)
Justinianus - 2019 - 01	JST - 2019 - 01	30,296003	4,00	26,30	125,00
Justinianus - 2019 - 02	JST - 2019 - 02	29,952001	6,00	23,95	130,00
Justinianus - 2019 - 03	JST - 2019 - 03	29,246	12,00	17,25	70,00
Justinianus - 2019 - 04	JST - 2019 - 04	28,895002	5,00	23,90	35,00
Justinianus - 2019 - 05	JST - 2019 - 05	28,787	3,50	25,29	25,00
Justinianus - 2019 - 06	JST - 2019 - 06	28,730001	4,45	24,28	20,00
Justinianus - 2019 - 07	JST - 2019 - 07	29,989003	6,00	23,99	?
Justinianus - 2019 - 08	JST - 2019 - 08	30,517003	6,00	24,52	140,00
Justinianus - 2019 - 09	JST - 2019 - 09	30,499997	5,45	25,05	135,00
Justinianus - 2019 - 10	JST - 2019 - 10	30,152997	5,20	24,95	135,00
Justinianus - 2019 - 11	JST - 2019 - 11	29,052999	4,35	24,70	70,00
Justinianus - 2019 - 12	JST - 2019 - 12	30,314	1,70	28,61	?
Justinianus - 2019 - 12	JST - 2019 - 12 - B	30,314	7,00	23,31	?
Justinianus - 2019 - 13	JST - 2019 - 13	29,609998	4,60	25,01	80,00
Justinianus - 2019 - 14	JST - 2019 - 14 - 1	30,400998	1,00	29,40	-
Justinianus - 2019 - 14	JST - 2019 - 14 - 2	30,400998	2,00	28,40	-
Justinianus - 2019 - 14	JST - 2019 - 14	30,400998	5,50	24,90	230,00
Justinianus - 2019 - 15	JST - 2019 - 15	30,189	8,00	22,19	?
Justinianus - 2019 - 16	JST - 2019 - 16	29,753003	7,00	22,75	?
Justinianus - 2019 - 17	JST - 2019 - 17	31,753003	2,20	29,55	-

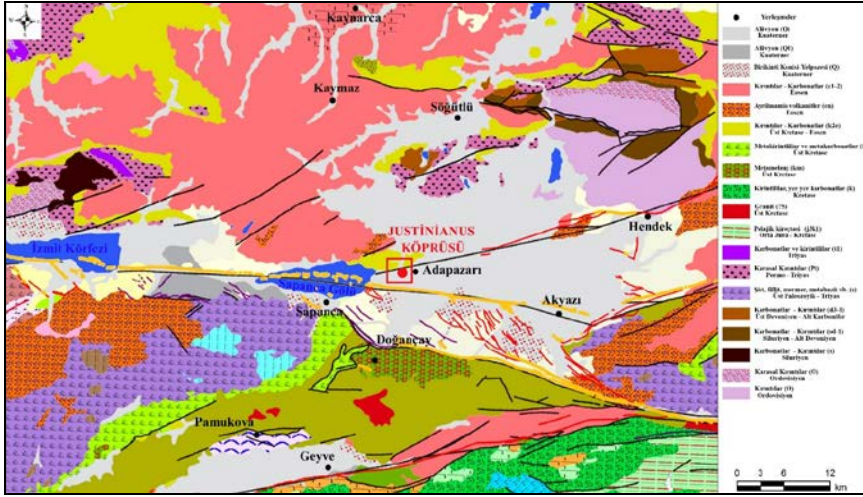
3. JUSTİNİANUS KÖPRÜSÜ ÇEVRESİNİN JEOLJİK-JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Justinianus köprüsünün bulunduğu alan tektonik hareketler sonucu meydana gelen bir çukurlukta yer almaktadır. Bu çukurluğun tabanı akarsuların taşıdığı sedimanlarla dolarak tabanlı bir vadi görünümünü kazandırmıştır (Şekil 3; Şekil 4). Köprünün bulunduğu vadinin güneybatısında Samanlı dağlarının en yüksek kütlesi olan Kartepe, batısında ise Kocaeli platosunun devamı yer almaktadır

(Bilgin, 1967; Okur ve Erturaç, 2018; Erturaç vd. 2019). Kocaeli platosunun doğuya devamı köprüünün bulunduğu çukurluğu da oluşturan K-G yönlü fay ile kesilmiştir (Şekil 3). Sapanca gölünün gideğeni olan Çarksuyu deresi vadinin güneyinden kuzeye sokularak bu fayın kontrolünde gelişmiş yarma bir vadiden geçerek Adapazarı ovasının kuzey kesimine ulaşır. Bir dönem Sakarya ırmağını Sapanca gölüne ve her ikisini Karadenize' bağlayan kanalın yapımı için bu vadi uygun yer olarak belirlenmiştir. Hatta vadinin bulunduğu hat boyunca Karadeniz'in Sakarya vadisi-depresyonu aracılığı ile Sapanca gölü üzerinden Marmara denizine bağlı olduğu iddia edilmiştir (Finkel ve Barka, 1997; Meriç 1999; Meriç 2000; Yaltırak vd. 2012). Ancak bu tezleri doğrulayacak alüvyon delgi sondaj verilerine henüz ulaşılmamıştır. Çarksuyu vadisinin güneye doğru genişleyen kısmı önce Adapazar – Hendek fayı ve hemen güneyde Kuzey Anadolu fayı (KAF) tarafından kesilmektedir (Şekil 3). Güneybatısında Sapanca gölüne kadar uzanan İzmit – Sapanca depresyonunda oluşmuş alüvyal sahalar, güney ve doğusunda geniş bir alana yayılan Arifiye – Adapazarı Ovası'nın alüvyal düzlükleri yer almaktadır (Şekil 2).

Sapanca gölü tektonik depresyonu Kuzey Anadolu fay hattının kontrolünde şekillenmiş bir morfolojik birim olup jeolojik açıdan İstanbul zonu ve Sakarya zonu arasında yer almaktadır (Ceylan, 1990; Emre vd. 1998; Ceylan, 1999; Şekil 3). Çarksuyu deresi vadisi ve köprü çevresindeki jeolojik ve litolojik formasyonların dağılışı şu şekildedir; Alandaki en yaşlı litolojik birimler, Sapanca gölünün güneyinde yer alan Paleozoik formasyonları, Permiyen-Triyas yaşlı Sultaniye metamorfileri ve Permo-Triyas yaşlı mermerler, Çarksuyu deresi vadisinin batısında, Kocaeli platosunun devamındaki Çakraz formasyonudur (Baykal, 1943; Gürbüz ve Gürer, 2008a; Gürbüz ve Gürer, 2008b; Dikbaş ve Akyüz, 2010; Doğan vd. 2015; Şekil 3). Güneyde Kretase ve Jura yaşlı Akçay metamorfileri ve Keltepe mermer kütlesi bulunmaktadır. Vadinin kuzeyine geçildiğine Alt-Orta Eosen yaşlı Çaycuma, Yiğilca ve Akveren formasyonu

birimleri yer almaktadır. Arifiye ovası güney ve doğusunda ise Sakarya ırmağına ait eski yelpaze sistemi ve daha güneyinde ırmağın ovaya açıldığı bölümde bu yelpazenin kök kesiminde kalan akarsu taraçaları bulunmaktadır (İnandık, 1952; İnandık, 1963; Şahiner vd. 2018; Okur ve Erturaç, 2018; Erturaç vd. 2019). Bu eski yelpaze sisteminin uzantısı hem Sapanca kıyı düzlüklerini Arifiye ovasından ayırmakta hem de kuzeye uzanarak Çarksuyu deresinin güney kısmında bir set oluşturmaktadır. Esasen bu alüvyal yelpaze ve set morfolojisi Sapanca gölünün doğu kesimini bütünüyle sınırlandırmaktadır (Şekil 3, Şekil 4).

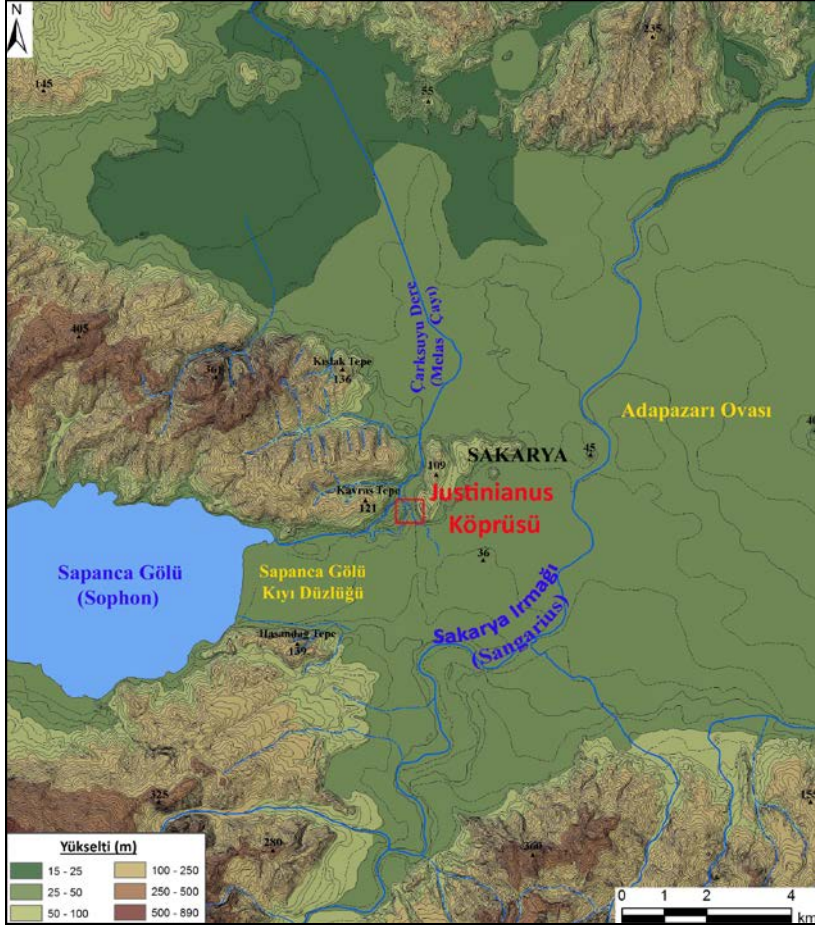

Şekil 3: Çalışma alanı ve yakın çevresinin jeoloji haritası (MTA'nın 1/500000 ölçekli jeoloji haritasından düzenlenmiştir).

Çarksuyu deresi vadisi çevresindeki litolojik birimler Justinianus köprüsü yapı malzemelerinin kaynağı açısından önemlidir. Çarksuyu deresi vadisinin güney kenarındaki Arifiye – Sapanca depresyonu çevresinin litolojik birimleri Sultaniye, Akçay, Çaycuma ve Akveren formasyonlarından oluşmaktadır (Şekil 3). Sultaniye formasyonu metamorfiklerden, Akçay formasyonu Alt-Orta Eosen yaşlı kumtaşı, şeyl ve şistlerden, Üst Jura-Alt Kretase yaşlı Çaycuma formasyonu

mermer ve kalkerlerden, Üst Kretase Paleosen yaşlı Akveren formasyonu kil, kalker ve marndan meydana gelmektedir (Şekil 3). Çarksuyu deresi vadisini çevreleyen sırtlar ise Üst Kretase-Eosen yaşlı kırıntılı karbonatlı kayalardan meydana gelmektedir (Şekil 3).

Şekil 4: Justinianus Köprüsü çevresinin hipsometri haritası.

Yamaçlardan ve vadi tabanındaki anakayada kireçli kumtaşı ve kumtaşı birimleri ile kireçtaşı-marn birimleri bir aradadır. Alanın geniş perspektifteki jeolojik özellikleri farklı jeolojik zamanlara ait çeşitli formasyonların bir arada bulunduğu heterojen bir doku oluşturmaktadır. Buna karşın Eosen birimlerinden oluşan Kocaeli platosu kütesinin doğusunda bulunan Çarkısu vadisi homojen bir yapıya (litolojik özelliklere) sahiptir (Şekil 3).

Neotektonik hareketlerle tektonik etkenlerin yoğun olduğu Kuzey Anadolu fay hattının kontrolünde Arifiye-Sapanca depresyonu oluşmuştur. Bu depresyon Orta Miyosen sonrasında gelişirken muhtemelen Pliosen boyunca aşınma alanı olduğu için bölgede bu evreye ait sedimanlar bulunmamaktadır. Kuvaterner’de belirginleşmiş olan Sapanca-Arifiye-Adapazarı depresyonlarında tektonik hareketlerin kontrolünde gelişen flüvyal etken ve süreçlerin etkisi ön plana çıkmıştır. Sakarya ırmağı bu depresyonların tabanını alüvyal dolgularla yelpazelerle şekillendirmiştir. Bazı araştırmacılara göre, Sakarya ırmağı Marmara denizine dökülmekteydi. Irmağın ve diğer kolların taşıdığı alüvyonlar Sapanca gölü ile İzmit Körfezi arasında depolanmış ve zamanla bu alan dolarak İzmit Körfezi, Sapanca-Adapazarı ovasından ayrılmıştır (Meriç, 1995; Meriç, 2000; Nazik vd. 2011; Yalıtırak vd. 2012; Uzun, 2016). Devam eden genç alçalma ve yükselme hareketlerinin de etkisi ile Sapanca ve Adapazarı çukurluğu Sakarya ırmağı yatağının olduğu kısımlarda aşındırma yolu ile kuzeye yönelmiş ve bu akarsular Karadeniz yönüne akmaya başlamıştır. Oluşan yeni yatak koşullarında Sakarya ve diğer akarsular taşıdıkları alüvyon malzemeleri Adapazarı çukurluğuna depolamış ve böylece Adapazarı çukurluğu dolarak Sapanca gölünden ayrılmıştır (Bilgin, 1984; Uzun, 2016). Ancak bunu ispatlayacak morfolojik ve sedimantolojik veriler tam olarak ortaya konulamamıştır. Nitekim bunların kolayca kanıtlanması da zordur. Alanda detaylı bir morfoloji çalışması, yer yer mikromorfoloji çalışmaları ve “özellikle çok sayıda delgi sondaj çalışmasına dayanan alüvyal jeomorfoloji değerlendirmelerinin” yapılması

gerekmektedir. Ancak bunların sonucunda bir takım hipotezleri desteklemek mümkün görünmektedir. Ayrıca böyle bir araştırma oldukça geniş ve detaylı jeoloji projeleri ile de desteklenmelidir. Başta belirtildiği gibi, bu araştırma, belirtilen soruları yanıtlayabilmek için uzun yıllar sürmesi planlanan büyük ölçekli bir çalışmanın başlangıcı niteliğindedir.

Akarsu taşkın ovası şeklinde gelişen Adapazarı ovasında yatak çevresinde birçok ard bataklık ve oxbow gölü gelişmiştir. Ayrıca geniş alanlarda bataklıklarda var olmuştur. Bataklık alanlar büyük ölçüde alüvyonlarla dolmuş ve günümüzdeki ova morfolojisi ortaya çıkmıştır. Sakarya ırmağına bağlanan bir kol olan Çarkısu deresi de bu morfolojik gelişime uygun olarak tektoniğin kontrolünde gelişen K-G doğrultulu bir depresyonda şekillendirdiği tabanlı vadide güneyden kuzeye akarak kuzeyde dar bir boğazı geçip Adapazarı ovasına ulaşmıştır (Şekil 4). Sapanca gölünün gideğeni olan bu akarsu genellikle ince sedimanları vadi tabanında biriktirmiştir. Sakarya ırmağının vadinin güneyine sokulan eski yelpaze sistemi burada doğal bir set oluşturmuştur. Bu set vadide uzun süre sığ göl ortamının ve bataklıkların yer almasına neden olmuştur. Nitekim yapılan alüvyon delgi sondajlarımızda bu sedimanlara ulaşılmıştır.

Bunun yanında aynı alüvyon seti-yelpazesi Sapanca gölünün doğu kesimini sınırlamıştır. Bunun Batı Anadolu'daki en iyi benzerleri Bafa gölü kuzeyinde Büyük Menderes ırmağının ve Marmara gölünün batısında Gediz ırmağının oluşturduğu alüvyon setleridir (Vardar, 2018a). Erken Holosen'de (Northgripiyen) Sapanca gölünün doğuya doğru daha geniş bir alanı kaplamış olması ve hatta Çarkısu vadisine sokulmuş olması muhtemel bir morfolojik durumdur. Sakarya ırmağının alüvyonları zamanla Sapanca gölünün doğuya doğru uzanan bu kesimini doldurarak son derece düz bir kıyı ovası meydana getirmiş olabilir. Eldeki ilk sondaj bulgularımız bunu düşündürmektedir. Ancak konunun çok detaylı olarak ayrıca ele alınması gereklidir.

Çarksuyu deresi vadisi ve Justinianus köprüsü tektonik açıdan son derece aktif bir yerdedir. Tarihsel ve aletsel dönemde yıkıcı birçok deprem meydana gelmiştir (Sandalcı vd. 2005). 1943 Adapazarı depremi (6,6), 1957 Sakarya-Hendek depremi (7,1), 1967 Adapazarı-Hendek-Mudurnu depremi (7,3) ve 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi (7,4) ile 12 Kasım 1999 Düzce depremleri (7,2) can ve mal kaybına yol açan başlıca büyük depremlerdir. Ayrıca tarihi kayıtlardan tarihsel dönemde de birçok yıkıcı depremin olduğu anlaşılmaktadır. Bu kadar aktif bir tektonik kuşakta ve Adapazarı-Hendek fayı ile KAF hatlarının kenarında yer alan Justinianus köprüsünün yıkılma ve ciddi zarar görmemesi yapının bu şiddetteki depremlere dayanacak bir mimari ve mimari elemanları ile yapıldığını göstermektedir.

4. DELGİ SONDAJ ÇALIŞMALARI

Justinianus köprüsü kuzey kesiminde dar ve güneye doğru genişleyen kuzey-güney yönlü tektonik çukurlukta gelişen Çarksuyu deresinin tabanlı vadisinin iki kenarındaki etek bölümleri arasında kabaca batı-doğu doğrultusunda inşa edilmiştir. Bu uzanış vadi tabanındaki dolguların katmanlarının belirlenmesi ve vadinin enine kesitinin (B-D doğrultulu) alınması içinde uygundur. Çarksuyu deresi vadisinin tabanında, köprü çevresindeki hat boyunca 17 farklı noktada gerçekleştirilen alüvyon delgi sondajlarının (Şekil 2; Tablo 1) her biri ortam-katman özellikleri paleocoğrafya açısından değerlendirilmiştir. Aşağıda sıra ile ele alınan sondaj karotlarının (log) bilgileri, daha sonraki bölümde alüvyon birimlerin-sedimantolojik ortamların belirlenmesinde bütüncül olarak yorumlanmıştır.

Justinianus köprüsü-Çarksuyu vadisi sondajları sırasında 12 m altında kalan kesimde iri kum ve çakıllar içeren birim ile 5-6 m derindeki bol harç ve kum katkılı bataklık çamurları oldukça sert bir zemin oluşturduğu için sondaj uçlarında bükülme, kırılma ve deformasyonlara yol açmıştır. Bu sert zeminler

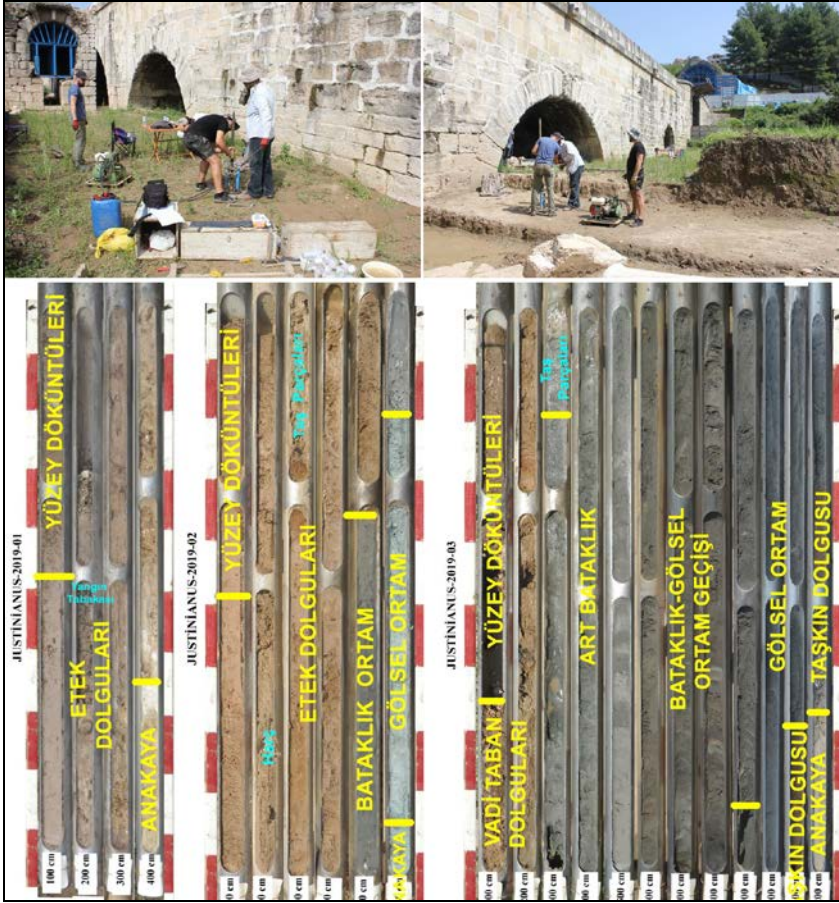
daha derine inmeyi de güçleştirmektedir. Anakaya yüzeylerindeki dekompoze yüzey dolgusundan, daha az dirençli ve bol karbonat katkılı kum, kil, silt taşları ve marnlardan ise az da olsa karot örneği alınabilmektedir. Esasen klasik arkeoloji çalışmalarına destek veren sondajlarımız sarısında bu döneme ait yoğun taş-harç malzeme içeren yapılar alüvyon delgi sondajlarında benzer sorunları çıkarmaktadır. Bu durum örneklerin bozulmadan alınmasını da güçleştirmektedir. Oysa Neolitik-Tunç çağı höyüklerinde kültürel doğal dolguların daha yumuşak olması nedeni ile bu gibi sorunlarla daha az karşılaşmaktadır.

JST–2019–01 Sondajı:

JST-01 sondajı antik köprünün doğu kenarında demiryolunun geçtiği kemerin yanındaki A2 nolu ayağın güneyinde yapılmıştır (Şekil 2). Sondaj büyük ölçüde anakaya üzerindeki etek dolgularında ilerlemiştir. İlk 50 cm’de yüzey dolgularında, daha derinde 50-365 cm arası etek dolgularına girilmiştir (Şekil 5). 365 cm’den itibaren kalkerli anakayaya girilmiştir. Bu sondajda A2 ayağının doğrudan anakayaya oturtulduğu anlaşılmıştır (Şekil 5).

JST–2019–02 Sondajı:

JST-02 sondajı antik köprünün A3 nolu ayağın güneyinde yapılmıştır (Şekil 2). Sondaj büyük ölçüde anakaya üzerindeki etek dolgularında ilerlemiştir. İlk 50 cm’de yüzey dolgularında, daha derinde 50-440 cm arası etek dolgularına girilmiştir (Şekil 5). Etek dolguları içinde 170 cm’de harç 210-230 cm arasında taş parçaları dikkati çekmiştir. 440-580 cm arasında bir ard bataklık-sığ gölsel ortam dolgusu geçilmiş ve 580 cm’den itibaren kalkerli anakayaya girilmiştir. Bu ayağının doğrudan anakayaya oturtulduğu anlaşılmıştır (Şekil 5).

Şekil 5: JST-01, JST-02 ve JST-03 nolu sondaj çalışmaları ve bu sondajlara ait ortam değerlendirmeleri.

JST-2019-03 Sondajı:

JST-03 sondajı antik köprünün A3 nolu ayağın güneyindeki JST-02 nolu sondajın 14 m batısında kazıdan dolayı yüzey kotununun 2 m altındaki yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 65 cm'sinde yüzey döküntüleri-dolgularında, daha derinde 65-210 cm arasında harç ve taş parçası içeren akarsu sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 5). 210-1070 cm arasında bir ard bataklık (oxbow) - sığ gösel ortam

dolgu su geçilmiştir. 1070-1165 cm arasında eski akarsu taşkın dolgularına geçilmiştir. 1165 cm’den itibaren kalkerli anakayaya girilmiştir (Şekil 5).

JST–2019–04 Sondajı:

JST-04 sondajı antik köprünün A4 nolu ayağın güneyindeki hamam yapısının doğu kenarında yüzey kotunun 1-1,5 m altındaki yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 100 cm’inde yüzey döküntüleri-dolgularında, daha derinde 50-80 cm arasında harç ve taş parçası içeren iki yangın katmanına ulaşılmıştır (Şekil 6). 100-200 cm arasında akarsu taşkın-ard bataklık ortamlarının sedimanları araldanmalı olarak yer almaktadır. 205-500 cm arasında ise sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır. Yapılan laboratuvar analizleri de 205-500 cm arasında su ortamını yansıtan steril katmanların geçildiğini ortaya koymuştur (Şekil 6).

JST–2019–05 Sondajı:

JST-05 sondajı antik köprünün A5 nolu ayağın güneyi ve hamam yapısı eklentisinin batısında (5. Kemerin başlangıcı) aktüel yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 90 cm’inde yüzey döküntüleri-dolguları bulunmaktadır. 90-120 cm arasında akarsu taşkın sedimanları yer almaktadır (Şekil 6). 120-350 cm arasında sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır. 315-335 cm arasında iri odunumsu parçalar bulunmuştur. Bu sondaj köprü ayağının tabanındaki mermer-kumtaşı-beton bir yapının üzerinde yoğun harçlı bir yüzeye gelinmiş ve 350 cm geçilememiştir (Şekil 6).

Şekil 6: JST-04, JST-05, JST-06 ve JST-07 nolu sondaj çalışmaları ve bu sondajlara ait ortam değerlendirmeleri.

JST-2019-06 Sondajı:

JST-06 sondajı A5 nolu ayağın güneyindeki 5 nolu sondajın 7 metre güneyinde aktüel yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 60 cm'sinde yüzey döküntüleri-dolguları bulunmaktadır. 60-435 cm arasında sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 6). 400-445 cm arasında iri odunumsu parçalarla birlikte mermer-kumtaşı-beton bir malzemeye ulaşılmıştır. 435-445

cm arasında ise mermer-kumtaşı parçalardan meydana gelen betonumsu sert zeminden dolayı sondaj tamamlanmıştır. Bu materyal muhtemelen köprü ayağının tabanındaki yapının üzerindeki yoğun harçlı bir yüzeyi temsil etmektedir (Şekil 6).

JST–2019–07 Sondajı:

JST-07 sondajı A6'nın 4 metre güneyi, JST -6 nolu sondajın batısı, döküntü (Çöplük) alandaki aktüel yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 90 cm'sinde yüzey döküntüleri-dolguları bulunmaktadır. 90-265 cm arasında akarsu taşkın sedimanları, 265-600 cm arasında sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 6). 575 cm'de iri bir odun parçası kesilmiştir. Özellikle 500-600 cm arasında iri odunumsu parçalarla birlikte mermer-kumtaşı kırıntıları bulunmaktadır 590-600 cm arasında ise mermer-kumtaşı ve tuf parçalar içeren betonumsu sert zeminden dolayı sondaj sonlandırılmıştır. Bu materyal muhtemelen köprü ayağının tabanındaki yapı olarak değerlendirilmiştir (Şekil 6).

JST–2019–08 Sondajı:

JST-08 sondajı köprü ayaklarından A7'nin yaklaşık 5-6 metre güneyinde aktüel yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 70 cm'sinde yüzey döküntüleri-dolguları bulunmaktadır. 70-280 cm arasında akarsu taşkın sedimanları, 280-600 cm arasında sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır. 475 cm'de yoğun kumlu harç ve çört (çakmaktaşı) taş parçası kesildi. 580 cm'de iri bir odun parçası kesilmiştir. Özellikle 580-600 cm arasında iri odunumsu parçalarla birlikte mermer-kumtaşı kırıntıları bulunmaktadır 590-600 cm arasında ise mermer-kumtaşı ve tuf parçalar içeren yapıdan dolayı sondaj sonlandırılmıştır (Şekil 7).

Şekil 7: JST-08, JST-09, ve JST-10 nolu sondaj çalışmaları ve bu sondajlara ait ortam değerlendirmeler

JST–2019–09 Sondajı:

JST-09 sondajı köprü ayaklarından A7 ile JST-08 sondaj noktası arasındaki aktüel yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 70 cm'sinde yüzey döküntüleri-dolguları bulunmaktadır. 70-325 cm arasında akarsu taşkın sedimanları, 325-545 cm arasında sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır. 510 cm'de bir odun parçası kesilmiştir. 535-545 cm arasında ise mermer-kumtaşı ve tuf parçalar içeren yapıdan dolayı sondaj tamamlanmıştır (Şekil 7).

JST–2019–10 Sondajı:

JST-10 sondajı köprü'nün A8 ayağının 4 m güneyinde aktüel yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 70 cm'sinde yüzey döküntüleri-dolguları bulunmaktadır. 65-345 cm arasında akarsu taşkın sedimanları, 345-520 cm arasında sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 7). 510 cm'de bir odun parçası kesilmiştir. 515-520 cm arasında ise mermer-kumtaşı ve tuf parçalar içeren betonumsu sert zeminden dolayı sondaj tamamlanmıştır. Bu materyal muhtemelen köprü ayağının tabanındaki yapı olmalıdır (Şekil 7).

JST–2019–11 Sondajı:

JST-11 sondajı köprü'nün A8 ayağının kemer –iç- kesimine yüzeyden yaklaşık 130 – 140 cm daha aşağıda, kazı çukuru içerisinde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 90 cm'sinde akarsu taşkın ve yatak dolguları bulunmaktadır. 50 cm derinde büyücek bir seramik parçası bulunmuştur (Şekil 8). 90-435 cm arasında sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır. 400 cm'den sonra kumlu çakıllı bir akarsu sedimanları içinde mermer-kumtaşı ve tuf parçalar içeren sert zemine ait dolgulardan dolayı sondaj tamamlanmıştır. Bu materyal daha önce defaten ifade edildiği gibi, muhtemelen köprü ayağının tabanındaki yapıdır (Şekil 8).

JST-2019-12A Sondajı:

JST-12 sondajı köprünün A9 ayağının kuzey kenarında kemere yakın kesimdeki aktüel yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 70 cm'sinde yüzey döküntüleri bulunmaktadır (Şekil 8). 70-170 cm arasında akarsu taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır. 170 cm'de yapıya ait döküntü malzemesi geçilemediğinden sondaj sonlandırılmıştır (Şekil 8).

JST-2019-12B Sondajı:

JST-12 sondajı köprünün A9'un kuzeyinde 12 nolu sondajın 3 metre doğusundaki aktüel yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 80 cm'sinde yüzey döküntüleri bulunmaktadır. 80-355 cm arasında akarsu taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır. 355-600 cm arasında sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır. 570-600 cm arasında mermer-kumtaşı ve tuf parçalar içeren yapıdan dolayı sondaj tamamlanmıştır (Şekil 8).

JST-2019-13 Sondajı:

JST-13 sondajı köprünün A10 ayağının güneyindeki aktüel yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 100 cm'sinde yüzey döküntüleri bulunmaktadır. 100-180 cm arasında akarsu taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 8). 180-400 cm arasında sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır. 400-460 cm arasında tekrar akarsu taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır. Bu sedimanlar mermer-kumtaşı ve tuf parçalar yapıya ait zeminden dolayı sondaj tamamlanmıştır. 430 cm den itibaren yoğunlaşan ve 460 cm'ye kadar belirlenen bu materyal muhtemelen köprü ayağının tabanındaki yapı olmalıdır (Şekil 8).

Şekil 8: JST–11, JST–12, JST–12–B ve JST–13 nolu sondaj çalışmaları ve bu sondajlara ait ortam değerlendirmeleri.

JST–2019–14 Sondajı:

JST-14 sondajı köprü'nün A8 ayağının kuzeyindeki malzeme döküntü alanının girişindeki az eğimli yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 100 cm'sinde yüzey döküntüleri bulunmaktadır. 100-355 cm arasında akarsu taşkın

sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 8). 355-510 cm arasında sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır. 510-600 cm arasında tekrar akarsu taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır. Bu sedimanlar bataklık ortamda birikmiştir. 580-600 cm arasında mermer-kumtaşı ve tuf parçalar içeren zemine ait unsurlardan dolayı sondaj sonlandırılmıştır. Bu materyal muhtemelen köprü ayağının tabanındaki yapı olarak değerlendirilmiştir (Şekil 9).

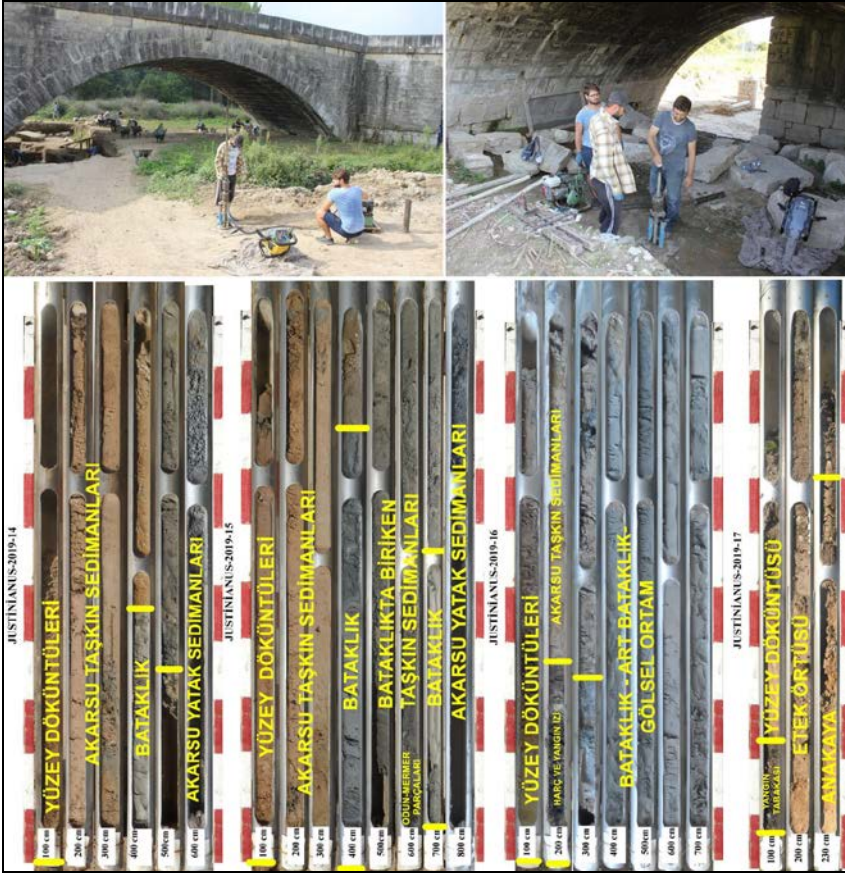
JST–2019–15 Sondajı:

JST-15 sondajı köprünün A7 ayağının kuzeyindeki aktüel yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 100 cm'sinde yüzey döküntüleri bulunmaktadır. 100-325 cm arasında akarsu taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır. 325-680 cm arasında sulak ortamı temsil eden ard bataklık sedimanlarına ulaşılmıştır. 680-700 cm arasında tekrar akarsu taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır. Bu sedimanlar bataklık ortamda birikmiştir. 580-590 cm arasında mermer-kumtaşı ve tuf parçaları yapıya malzemeler olmalıdır (Şekil 9).

JST–2019–16 Sondajı:

JST-16 sondajı köprüye hamamın birleşik olduğu kemerin iç kısmındaki yüzeyden yaklaşık 1 metre kotundaki yüzeyde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 100 cm'sinde yüzey döküntüleri bulunmaktadır. 100-165 cm arasında akarsu taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır. 165-200 cm arasında mermer-kumtaşı ve tuf parçalar içeren harç ve yangın izleri bulunmaktadır. 200-268 cm arasında tekrar akarsu taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır. 270-700 cm arasında sürekli bir sığ su ortamını bataklık ve derin kesimlerde gösel ortamı temsil eden sedimanlara ulaşılmıştır. Bu sondajın en dikkat çekici bulgusu bataklık-gösel ortam sedimanlarının kalınlığı ve sürekli bir gösel ortamı temsil eden sedimanlar olmasıdır. Bu muhtemel bir oxbow (ard bataklık) gölüne ait olmalıdır (Şekil 9).

Şekil 9: JST–14, JST–15, JST–16 ve JST–17 nolu sondaj çalışmaları ve bu sondajlara ait ortam değerlendirmeleri.

JST–2019–17 Sondajı:

JST-17 sondajı köprü'nün A14 ayağının kuzeyinde anakaya üzerinde gelişmiş doğal bir taraça yüzeyinde yapılmıştır (Şekil 2). Sondajın ilk 75 cm'sinde yüzey döküntüleri bulunmaktadır. 75-95 cm'ler arasında yangın izlerine ulaşılmıştır. 95-200 cm anakaya üzerine gelen bol karbonat katkılı etek dolgusu bulunmaktadır. 200 cm'den itibaren anakayaya girilmiş ve sondaj 230 cm'de

sona erdirilmiştir. Bu sondaja göre A14 ayağının doğrudan anakayaya oturtulmuş olduğu söylenebilir (Şekil 9).

Justinianus köprüsü sondajlarının 4-7 m'leri arasında belirlenen yüksek karbonat değerlerinin daha çok harç malzemesi ile ilgili olduğu ve anakayadan kaynaklanmadığı anlaşılmıştır. Özellikle Horasan harcı benzeri malzeme ile dönemin çimentosunun karışmış olduğu belirlenmiştir

5. Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Değerlendirmeleri

Justinianus köprüsünün içinde bulunduğu Çarksuyu tabanlı vadi düzlüğünü meydana getiren alüvyal dolguların anakaya üzerinde biriken katmanları (alüvyon birimleri) yapılan ilk analizler ve değerlendirmelere göre belirlenmiştir. Etek dolguları, eski taşkın düzlüğü sedimanları, ard bataklık – gölsel ortam dolguları, akarsu taşkın sedimanları ve yüzey döküntüleri ortam özelliklerine göre ayrılabilen alüvyal-kolüvyal katmanlardır (Şekil 10, Şekil 11).

Etek Dolguları:

Etek dolguları köprünün her iki kenar kesiminde (batı ve doğu kenarında) yamaçlardan başlayan ve alüvyal dolgu içinde devam eden kolüvyal nitelikte sedimanlardır. Doğrudan anakaya üzerine gelen en alttaki katmandır. Açık kahve ve alacalı renge sahip killi ve oldukça sert sedimanlardır (Şekil 10, Şekil 11).

Eski taşkın düzlüğü sedimanları:

Köprünün inşa edildiği düzlüğün alüvyal dolgularında inşa öncesi döneme ait ortamı yansıtan sedimanlardır. Köprü ayaklarının oturduğu gölsel ortam sedimanlarının genel olarak altında kalmaktadır (Şekil 10, Şekil 11). Bu sedimanlar büyük bir akarsuyun akışını doğrulayacak tane boyu özelliklerine sahip değildir. Buna göre muhtemelen Sapanca gölünün gideğeni olan Çarksuyu

deresine ait dolgulardır. Bunun net saptanması Sapanca gölü yakınlarında yapılacak bir sondajdan alınan sediman örneklerinin bu alanda yaptığımız sondajlarla karşılaştırılması ile mümkündür. İlk bulgulara göre Sakarya ırmağının buradan aktığına dair bir veri de bulunmamaktadır. Sakarya ırmağının daha önceleri buradan aktığını işaret eden sedimantolojik birim değildir. Sakarya ırmağının buradan akıp akmadığı köprünün kuzey ve güneyi yönünde yapılacak çok sayıda yeni sondajla daha net ortaya konulabilir. Bunun için geniş bir zaman aralığı ve detaylı bir arazi çalışması gereklidir (Şekil 10, Şekil 11).

Ard Bataklık-Gösel Ortam Dolguları:

Bu dolgular temeldeki etek ve eski akarsu taşkın dolgularının üzerine gelmektedir. Muhtemelen Sakarya nehrine ait alüvyon yelpazesi-setinin belirginleşmesiyle var olan sığ bir gölü yâda eski ard bataklık göllerinin bulunduğu bataklık bir ortamı temsil etmektedir. Bol kil içeren yer yer ince kum tabakaları ile ardalanmalı sedimanlardır (Şekil 10, Şekil 11). Zayıf akışlı debisi güçlü olmayan bir dere tarafından taşınan ince malzemenin sığ su ortamında birikmesi ile oluşmuşlardır. Sedimanların içindeki Ostrakod (*Condon* sp.) örnekleri ortamda sürekli sığ su bulunduğunu, sakin göl-bataklık koşullarının var olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dolgular köprünün doğu kenarına doğru kalınlaşmakta aksine akarsu sedimanlarının dolgularının kalınlığı azalmaktadır (Şekil 10, Şekil 11). Bu durumda köprünün orta bölümünden başlayarak doğusuna kadar olan kesimde uzun süre ard bataklık-sığ göl ortamı var olmuştur. Köprü ayakları da bu ortamın varlığı sırasında inşa edilmiştir. Ancak kesin bir tarih vermek mümkün olmamıştır. Bunun için alınan örnekleri C14 analizlerinin yapılması durumunda ard bataklık-sığ göl ortamının yaşını vermek mümkün olacaktır. Ayrıca tüm tabakaların yaşlandırılması da yapılacak bu C14 tarihlemelerine dayandırılmalıdır.

Diğer yandan gölün orta bölümünden başlayarak batı kenarına kadar olan bölümünde sığ su ortamı sedimanları oldukça ince bir katman halinde devam etmektedir (Şekil 10, Şekil 11). Buna karşın akarsu sedimanlarında artış gözlenmektedir. Bu durumda köprünün batı kesiminde akarsuyun varlığının ve sedimentasyonunun daha uzun süreli olduğu söylenebilir. Bu süreyi verebilmek için daha önce de ifade edildiği gibi C14 tarihlemesi gereklidir. Sonuçta köprünün inşası sırasında ve büyük bir zaman diliminde vadinin batı kesiminde bir akarsu-dere bulunmaktayken köprünün orta ve doğu kesiminde kalan bölümde bir ard bataklık (oxbow) yâda sığ bir gölsel ortam var olmuştur. Bilindiği gibi günümüzden 20.000 yıl önce deniz seviyesi -100 m'lerde idi (Kayan 1997, 2012). Daha sonra Holosen başlarında Erken Grönlandiyen döneminde -50 m'lere yükselmiştir (Erinç, 1958; Kayan, 1997; Kayan, 2012; Öner, 2013; Panin ve Popescu, 2007; Vardar ve Öner 2017; Vardar, 2018b). Bu göl ortamı muhtemelen Holosen transgresyonu ile birlikte kıyı gerisindeki Adapazarı gibi ovalarda alüvyal boğulmanın hızla geliştiği bir fazda ortaya çıkmış olmalıdır. Sapanca gölünün batimetrik (Erinç, 1949) ve doğu kıyılarının morfolojik özellikleri göl doğusunda bir set gelişimini düşündürmektedir. Bu faz Batı Anadolu graben ve ovalarında alüvyal set gelişiminin de belirginleştiği evredir (Vardar, 2018a). Kuvaterner başlarından günümüze kadar değişen deniz seviyesinin Adapazarı ovası ve Sapanca gölü üzerindeki etkileri planlanan yeni sondajlar ve geniş perspektifli alan çalışmaları ile yeni bir proje kapsamında ele alınacaktır.

Son olarak bir ihtimalden daha söz etmek yerinde olur. Gölsel sedimanların kotları dikkate alındığında Sapanca gölünün doğuya uzantısına bağlı bir kıyı bataklığı veya sığ su ortamının burada bulunmuş olduğu düşünülebilir. Ancak bunu ortaya koyabilmek için Sapanca Gölü'nden bu alana kadar bir kesit oluşturmak amacıyla çok sayıda delgi sonda yapılması gereklidir. Bu savın ispatlanması detaylı bir alüvyal jeomorfoloji çalışması gerektirmektedir.

Akarsu Taşkın Sedimanları:

Bu sedimanlar köprü inşası sonrasında köprü ayakları ve çevresindeki bataklık-sığ gösel ortamın giderek akarsu sedimanları ile dolduğu evreyi yansıtmaktadır (Şekil 10, Şekil 11). Akarsu dolguları zayıf bir akışa - daha çok bir göl gideğenin sağlayacağı- ait siltli-killi sedimanlardır. Yer yer kum bantlarının gözlenmesi ve bunların zaman zaman artması yatak değişmelerinin varlığını göstermektedir. Bu durum böyle bir düzlük için son derece olağandır. Bir mendereslenme ve beraberinde kil tıkaçlarının gerisinde bataklıklar oluşması ortamdaki akarsu sedimanlarına rağmen bataklık ortamların varlığının daha uzun süreli olmasını sağlamaktadır. Çarksuyu deresi vadisi içinde nispeten akan bir akarsudur. Dolayısıyla taşıyacağı sedimanlar ince tane boylu olmuş ve vadi tabanı şekillenmesi zayıf kalmıştır. Bugünkü vadi tabanında derinleştirilmiş kanallar içinde akan Çarksuyu deresinin çevreye uzun bir süre yeterince sediman biriktirememesi sonucu çevrede bataklık alanların da kalması son derece olağandır.

Yüzey döküntüleri:

Bu dolgular köprünün muhtelif zamanlarda gördüğü restorasyonlar, bakımlar ve köprü kullanımı sırasında atılan materyallerden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle insana ait atıklar niteliğindeki antropojenetik dolgulardır (Şekil 10, Şekil 11).

6. SONUÇ

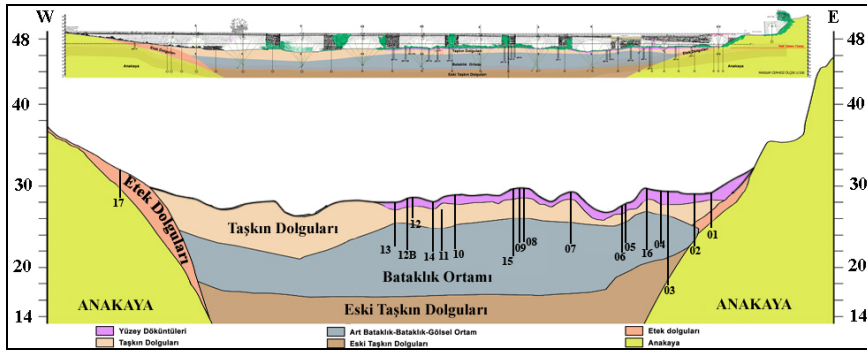
Justinianus köprüsü ayakları kenarı ve çevresinde yapılan delgi sondaj yöntemli paleocoğrafya – jeoarkeoloji çalışmaları ve laboratuvar analizleri sonucunda yapılan değerlendirmelere göre alüvyon katmanları; etek dolguları, eski taşkın düzlüğü sedimanları, ard bataklık – gösel ortam dolguları, akarsu taşkın sedimanları ve yüzey döküntüleri olmak üzere beş (5) ana birime ayrılmıştır

(Şekil 10, Şekil 11). Alüvyonla dolan çukurluğun (Çarksuyu depresyonun) tabanı asimetrik bir anakaya yüzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Vadinin doğu kenarında daha eğimli-dik ve dike yakın olan anakaya yüzeyi profili, batı kenarında daha az eğimli bir basamak görünümündedir. Yüzeyi alüvyal dolgunun altına doğru az eğimli devam etmektedir (Şekil 10, Şekil 11).

Var olan zayıf drenajlı akarsuyun kuzeyden güneye doğru akarken yönünü değiştirerek güneyden kuzeye aktığını gösteren bir bulguya rastlanmamıştır. Akarsuyun akış yönünü gösterecek veriler için ayrıca köprünün kuzeyindeki vadide ve güneyinde Sakarya Irmağı yatağına doğru iki profil hattında sondajlar yapılması gerekmektedir. Ancak ilk bulgular köprünün bulunduğu alanda sığ bir gölün var olduğunu zamanla buranın dolduğunu göstermiştir. Biri Sapanca gölünün ayağı olan diğeri ise açılan kanalın uzantısı niteliğinde yine gölü dış drenaja bağlayan iki yatağın burada ince silti-killi ve çok ince kumlu malzeme taşıdığı ve sakin koşullarda sığ su ortamında birikerek bugünkü alüvyal düzlüğü oluşturduğu belirlenmiştir.

Sondajlarda, Justinianus köprüsünün bulunduğu çukurluğun-vadinin tabanındaki alüvyon katmanlarında Sakarya ırmağının güçlü akışı ile taşıyıp biriktireceği (diğer bir deyişle büyük bir akarsuyun buraya aktığını doğrulayacak) sedimanlara ulaşılmamıştır.

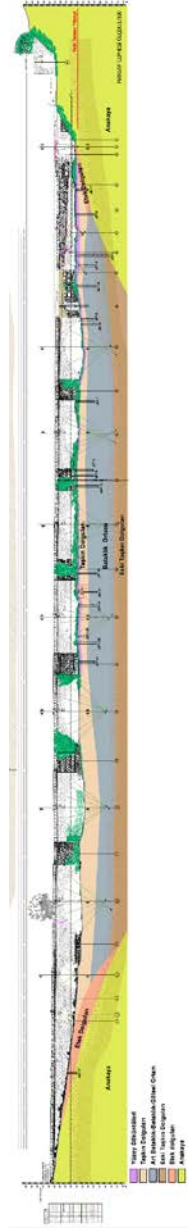
Justinianus Köprüsü'nün ayaklarının akarsu ortamına değil aksine sığ su ortamını temsil eden bataklık bir ortama oturtulduğu-inşa edildiği anlaşılmıştır. Diğer bir deyişle bataklık koşullarının ve sığ bir su ortamının var olduğu evrede yapılmıştır.

Şekil 10: Justinianus Köprüsü Düzlüğü Alüvyal Dolgularının Doğu – Batı Doğrultulu Kesitleri. (A) Köprü yapısı ve alüvyon katmanları, (B) Paleocoğrafya Kesiti

Köprünün restorasyonu - korunması sırasında müdahale edilmesi gereken zeminde açılacak muhtemel 5-7 m derinliğindeki çukurlar köprü boyunca açılacak ise taban suyunun yüksek olması sorun çıkarabilir (Şekil 11). Büyük deşarj üniteleri ile su tahliye sistemi kurulması önemlidir.

Alandaki ana katmanları belirlenen dolguların özellikleri göz önüne alındığında kazılarak açılan alan genişledikçe zemin stabil özelliğini kaybedebilir. Bu nedenle açılan alanların genişlemesi durumunda açmaların kenarına destek tahkimatı uygulanması yararlı olabilir.

Şekil 11: Justinianus Köprüsü Düzlüğü Alüvyal Dolgularının Doğu – Batı Doğrultulu Paleocoğrafya Kesiti.

Teşekkür

Adapazarı müzesi kurtarma kazıları kapsamındaki çalışmalarımız sırasında bizleri en iyi şekilde ağırlayan Adapazarı müzesine ve temsilcimiz Arkeolog Yeliz Kocayaz'a, alanda çalışmalara devam eden Halifeoğlu Şirketine ve çalışanlarına teşekkürlerimizi sunarız. Arkeolojik bulguların değerlendirilmesindeki önemli katkısı için Prof. Dr. Musa Kadioğlu'na ve sondaj çalışmalarında özveri ile çalışan lisans öğrencimiz Emir Yücel Göçen'e çok teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Baykal, F. (1943). *Adapazarı-Kandıra Bölgesinde Jeolojik Etüdlr*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Yayınları Mec. Seri B, Cilt VIII, Sayı:4.

Bilgin, T. (1967). *Samanlı Dağları (Coğrafi Etüd)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 5.

Bilgin, T. (1984). *Adapazarı Ovası ve Sapanca Oluğunun Alüvyal Morfolojisi ve Jeomorfolojik Tekamülü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayın No 2572.

Ceylan, M.A. (1990). *Sapanca Gölü'nün Hidrolojik Etüdü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ceylan, M. A. (1999). "Sapanca Gölü Havzasının Yağış Özellikleri ve Rölyef." *Türk Coğrafya Dergisi*, 34: 643-659.

Dikbaş, A. ve Akyüz, H.S. (2010). "KAF Zonu Üzerinde İzmit-Sapanca Gölü Segmentinin Fay Morfolojisi ve Paleosismolojisi." *İTÜ Mühendislik Dergisi*, 9 (3): 141-152.

- Doğan, A. (2004). *Sakarya Havzası (Plio-Kuvaterner) Güney Kesimi Holosen İstifinin Sedimanter Özellikleri ve Jeolojik Evrimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, B.; Tüysüz, O. ve Şanlı, F.B. (2015). "Tectonostratigraphic Evolution of the Basins on the Southern Branch of the North Anatolian Fault System in the SE Marmara Region, Turkey." *International Journal of Earth Sciences*, 104(2): 389-418.
- Emre, Ö.; Erkal, T.; Tchepalyga, A.; Kazancı, N.; Keçer, M. ve Ünay, E., (1998). "Neogene-Quaternary Evolution of the Eastern Marmara-Black Sea Region, Northwest Turkey." *Bulletin of Mineral Research and Exploration Institute* 120: 119-145.
- Erinç, S. (1949). "Sapanca Gölü'nün Derinlik Haritası ve Morfometrisi." *Türk Coğrafya Dergisi*, 11-12: 139-140.
- Erinç, S. (1958). "Karadeniz'in Denizaltı Jeomorfolojisi." *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitü Dergisi*, 9: 103-114.
- Erturaç, M. K.; Şahiner, E.; Zabcı, C.; Okur, H.; Polymeris, G.S.; Meriç, N. ve İkiel, C. (2019). "Fluvial Response to Rising Levels of the Black Sea and to Climate Changes during the Holocene: Luminescence Geochronology of the Sakarya Terraces." *The Holocene* 29(6): 941-952.
- Finkel, C. ve Barka, A. (1997). "The Sakarya River-Lake Sapanca-İzmit Bay Canal Project: A Reappraisal of the Historical Record in the Light of New Morphological Evidence." *Istanbuler Mitteilungen*, 47: 429-442.
- Gazzola, P. (1963). *Ponti Romani* (Frienze 1963).

- Gürbüz, A. ve Gürer, F. (2008a). "Sapanca Gölü'nün Oluşumu ve Beslenme Havzasının Hidrolojisi, Jeolojisi ve Depremelliği." In H. Okgerman, A. Altuğ (eds.), *Sapanca Gölüne Bilimsel Açıdan Bakış* (13-25). İstanbul: TÜDAV Yayınları No: 28.
- Gürbüz, A. ve Gürer, Ö. F., (2008b). "Anthropogenic Affects on Lake Sedimentation Process: A Case Study from Lake Sapanca, NW Turkey." *Environmental Geology*, 299-307
- İnandık, H. (1952). "Adapazarı Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojik Etüdü." *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 2 (3-4): 17-138
- İnandık, H. (1963). "Sakarya Deltası." *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 13: 83-98.
- Kayan, İ. (1997). "Bronze Age regression and change of sedimentation on the Aegean coastal plains of Anatolia (Turkey)." In H.N. Dalfes, G. Kukla, H. Weiss (eds.). *Third Millennium B.C. Climate Change and Old World Collapse* (431-450). Berlin: Springer.
- Kayan, İ. (2012). "Kuvaterner'de deniz seviyesi değişimleri." In N. Kazancı, A. Gürbüz (eds.) *Kuvaterner Bilimi* (59-78). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Laborde, J.E.S. (1838). *Voyage de l'Asie Mineure par Alexandre de Laborde, Becker, Hall, et L. de Laborde, rédigé et publié par Léon de Laborde* (Paris 1838).
- Meriç, E. (1995). "İstanbul Boğazı Öncesinde Marmara Denizi-Karadeniz Bağlantısının, İzmit Körfezi-Sapanca Gölü-Sakarya Vadisi Boyunca Gerçekleştiğinin Ön Bulguları." In E. Meriç (eds.), *İzmit Körfezi'nin*

Kuvaterner İstifi (295-301). Kocaeli: Deniz Harp Okulu Komutanlığı Basımevi.

Meriç, E. (2000). "Marmara Denizi ile Karadeniz arasındaki üçüncü su yolu: İstanbul Boğazı. Mavi." *Gezegen 2*, 64-69.

Moore, F.G. (1950). "Three Canal Projects, Roman and Byzantine", *AJA* 54(2), 97-111.

Nazik, A.; Meriç, E.; Avşar, N.; Ünlü, S.; Esenli, V. ve Gökaşan, E. (2011). "Possible Waterways between the Marmara Sea and the Black Sea in the Late Quaternary: Evidence from Ostracod and Foraminifer Assemblages in Lakes İznik and Sapanca, Turkey." *Geo-Marine Letters*, 31(2): 75-86.

O'Connor, C. (1993). *Roman Bridges*. Cambridge: Cambridge University Press.

Okur, H. ve Erturaç, M.K. (2018). "Temporal Monitoring of Vast Sand Extraction at Sakarya River Floodplain (NW Turkey): Implications for Environmental Impact and Natural Hazards", European Geosciences Union General Assembly 2018, 8-13 April, Vienna.

Öner, E. (2013). *Likya'da Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Özcan, Z. (2007). "Tarihi Sangarius Köprüsü Büyük Suyolu Projesinin Parçası mı?", Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu I, 27-29 Eylül, Ankara.

Panin, N. ve Popescu, I. (2007). "The Northwestern Black Sea: Climatic and Sea-Level Changes in the Late Quaternary." In V. Yanko-Hombach, A.S. Gilbert, N. Panin, P. M. Dolukhanov (eds.), *The Black Sea Flood*

Question: Changes in Coastline, Climate and Human Settlement (387 – 404). Dordrecht: Springer.

Sandalcı, M.; Sünbül, F.; Sandalcı, M. ve Saltabaş, L. (2005). “Kaf Üzerinde Arifiye-Sapanca İzmit Körfezi Kolunda 1955-1995 Yılları Arası Meydana Gelen Depremlerin Sapanca Gölüne Etkisi”, Kocaeli Deprem Sempozyumu 23-25 Mart, Kocaeli.

Şahin, S. (2013). “Iustinianus’un Bithynia’da Sakarya Nehri Üzerinde İnşa Ettirdiği Köprü ve Kanal Tesisleri”, In N. E. Akyürek Şahin, B. Takmer, F. Onur (eds.), Akron 6, Eskiçağ Yazıları 4, 2013, 1-30 (Almancası: “Wasserbauten Justinians am unteren Sangarios in Bithynien”, XI Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina, Atti II. Roma, 18-24 settembre 1997 (Roma 1999) 643-658).

Şahiner, E.; Erturaç, M.K.; Polymeris, G.S. ve Meriç, N.E. (2018). Methodological Studies on Integration time Interval’s Selection for the Luminescence Ages Using Quartz and Feldspar Minerals; Sediments Collected from Sakarya, Turkey. *Radiation Measurements*. 120: 163–169.

Uzun, M. (2016). “Sapanca Gölü Kıyıları ve Yakın Çevresinde Jeomorfolojik Birimlerle Mekan-Kıyı Kullanımı İlişkisinin İncelenmesi.” *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33:465-492.

Texier, Ch. (1839) [2002]. *Küçük Asya. Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Çev.: Ali Suat. Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Whitby, M. (1985). “Justinian’s Bridge over the Sangarius and the Date of Procopius’ de Aedificiis.” *The Journal of Hellenic Studies*, 105: 129-148.

- Vardar, S. ve Öner, E. (2017). "Altınova'da (Ayvalık-Balıkesir) Doğal Çevre Değişimleri ile Tarih Öncesi Dönemden Günümüze Etkileri." *Journal of Awareness*, 2(3): 181-202.
- Vardar, S. (2018a). "Marmara Gölü'nün Paleocoğrafyası ve Tunç Çağı'ndan Günümüze Jeoarkeolojik Değerlendirmeler, Manisa." *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(2):217- 236.
- Vardar S., (2018b). "Sedimantolojik ve Paleontolojik Verilerle Güzelhisar Çayı Kıyı Ovasının Paleocoğrafyası." *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(39): 131-148.
- Yaltırak, C., Ülgen, U.B., Zabcı, C., Franz, S.O., Ön, S.A., Sakınç, M., Çağatay, N., Alpar, B., Öztürk, K., Tunoğlu, C. Ve Ünlü, S. (2012). "Discussion: a Critique of Possible Waterways between the Marmara Sea and the Black Sea in the Late Quaternary: Evidence from Ostracod and Foraminifer Assemblages in Lakes İznik and Sapanca, Turkey." *Geo-Marine Letters*, 32(3): 267-274.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Justinianus bridge is located in the Serdivan district on the western edge of the Sakarya urban area in the Marmara region (known as Bithynia in the Ancient Ages) in northwestern Anatolia. Justinianus Bridge, also known as Beşköprü, is on the Çarksuyu (Melas Creek) creek, which is the outlet of Sapanca Lake (Sophon) (Figure 1). Present, Çarksuyu creek joins with the Sakarya River (Sangarius), weakly heading towards north through the middle arch of the bridge. In this way, it drains the water of Sapanca Lake, which is opened to external drainage, to the Black Sea.

There are some discussions about the Justinian bridge and its surroundings. The first is the source of the name Five Bridges and whether there are different bridges in the area. In addition, it is claimed that the main branch of the Sakarya River was flowing to the north from the valley where the bridge was. Another discussion concerns the direction of the flood splitters of the bridge piers. Furthermore, in the light of our field observations, it should be clarified whether the bridge is built on a river or lake. One of the questions that should be answered in a wide-ranging paleogeographical perspective is the determination of the existence of a lake inserted into the north of the Justinianus bridge in the valley of Çarksuyu River with the effect of the Holocene (Meghalayan) shore line and area changes of Sapanca Lake. In the light of these questions and claims, it would be appropriate to look at the historical-archaeological findings of the bridge.

Method

This study was carried out to determine the paleogeographic features of the valley of Çarksuyu stream around the bridge piers and to make geoarchaeological evaluations to clarify the historical-archaeological questions about the Justinianus bridge. The study is based on core drilling method and sedimentological and paleontological analysis of sediment samples. Elemental analyzes of micro-macro archaeological findings, grain size, hydrometer, calcium, organic matter, microfossil and ICP MS device have been carried out. The first results obtained in this study are presented and evaluated together with the geology - geomorphology field surveys in Sakarya Plain - Sapanca.

In order to make paleogeography and geoarchaeological evaluations 17 core drillings were conducted around the bridge, ranging in depth from 170 cm to 1200 cm. Drillings were numbered with the name (shortened), year and core drilling number (JST - 2019 - 01) (Figure 2, Table 1). In this study, the Çarksuyu

creek, which was aimed for this study, was made along a line to remove the B-D section of the valley fillings. This line, of course, takes a cross-section of the valley in a very limited zone.

Findings (Results)

The layers of alluvial fillings (alluvial units) on the bedrock forming the valley plain shaped by the Çarksuyu creek where the Justinianus bridge is located were determined according to the initial analyzes and evaluations. Foothill fillings, old flood plain sediments, oxbow-marshy - lacustrine media fillings, river flood sediments and surface debris are alluvial-colluvial layers which can be separated according to their environmental characteristics (Figure 10, 11).

Foothill Fillings:

The foothill fillings are colluvial sediments starting from the slopes at both sides of the bridge (on the western and eastern sides) and continuing in the alluvial fill. It is the lowest layer that cover directly the bedrock. They are light brown and variegated clayed and very hard sediments (Figures 10, 11).

Old flood plain sediments:

The alluvial fillings of the plain on which the bridge was built are sediments reflecting the pre-construction environment. The lakes in which the bridge piers sit are generally over these old flood plain sediments (Figure 10, 11). These sediments do not have grain size characteristics to confirm the flow of a large stream. According to the preliminary findings, there is no data indicating that the Sakarya river flows from here.

Oxbow- Marsh-Lacustrine Fillings:

These fillings overlap the skirt and old river flood fillings at the base. It probably represents a shallow lake or a marshy environment with old marshy lakes, which became apparent when the alluvial fan-set of the Sakarya River became apparent. Lacustrine sediments are intercalated with thin layers of sand containing abundant clay (Figure 10, 11). They are formed by the accumulation of fine material in shallow water environment carried by a creek with weak flow rate. Eventually, Ostracodas (Condonia sp.) within these sediments indicate lacustrine environment.

River Flood Sediments:

These sediments reflect the phase in which the bridge piers and surrounding marsh-shallow lacustrine environment is gradually filled with river sediments (Figure 10, 11). River fills are silty-clayey sediments of a weak stream - more likely to be provided by a lake.

Surface fillings:

These fillings consist of materials that are discarded during restoration, maintenance and use of the bridge. In other words, they are human anthropogenic fillings (Figure 10, 11).

Conculusion and Discussion

The paleogeography - geoarcheology research carried out alluvium stratas of the valley of Çarksuyu creek are divided into five (5) main units as follows; skirt fillings, old flood plain sediments, oxbow-marshy - lacustrine environment fillings, river flood sediments and surface debris (Figure 10, 11). There is no evidence showing that the existing weakly drained stream flows from north to south and flows from south to north. In order to show the flow direction of the river, it is necessary to drill in two profile lines towards the valley to the north of the bridge and to the Sakarya River bed in the south. It was determined that Çarksuyu creek outlet of the Sapanca Lake, carry fine silty-clay and very fine sandy material and accumulate in shallow water in calm conditions and form the alluvial plain. In the drillings, sediments which would carry and accumulate with strong flow of Sakarya river in the alluvial layers at the bottom of the valley where the Justinianus bridge is located were not reached. It was understood that the piers of the Justinian Bridge were not built into the rivers, but rather in a swampy environment representing the shallow water environment.